

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NICHOLAS WAPSHOTT

KEYNES HAYEK

Modern Ekonomiyi Tanımlayan Çatışma

Keynes Hayek: Modern Ekonomiği Tanımlayan Çatışma
Nicholas Wapshott

İngilizceden çeviren: Akın Emre Pilgir
Yayına hazırlayan: Emre Ergüven
Düzeltili: Hülya Hatipoğlu
Kapak ve kitap tasarımı: Gökçen Ergüven
Kapak tasarımı: David Drummond

Keynes-Hayek: The Clash That Defined Modern Economics

© 2011 by Nicholas Wapshott.

© Türkçe yayın hakları: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016

1. Baskı: İstanbul, Nisan 2017

Bu kitabın yazarı, eserin kendi orijinal yaratımı olduğunu ve eserde dile getirilen tüm görüşlerin kendisine ait olduğunu, bunlardan dolayı kendisinden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını; eserde üçüncü şahısların haklarını ihlal edebilecek kısımlar olmadığını kabul eder.

Baskı: 12. matbaa Sertifika no: 33094
Nato Caddesi 14/1 Seyrantepe Kâğıthane/İstanbul +90 212 281 2580

Koç Üniversitesi Yayınları Sertifika no: 18318
İstiklal Caddesi No:181 Merkez Han Beyoğlu/İstanbul +90 212 393 6000
kup@ku.edu.tr • www.kocuniversitypress.com • www.kocuniversitiesyayinlari.com

Koç University Suna Kiraç Library Cataloging-in-Publication Data

Wapshott, Nicholas

Keynes Hayek : modern ekonomiği tanımlayan çatışma = Keynes Hayek : the clash that defined modern economics /
Nicholas Wapshott ; İngilizceden çeviren Akın Emre Pilgir ; yayına hazırlayan Emre Ergüven.-- İstanbul : Koç Üniversitesi, 2017.

328 pages ; 16,5x24 cm.-- Koç Üniversitesi Yayınları ; 121. Ekonomi

ISBN 978-605-9389-45-7

1. Keynes, John Maynard, 1883-1946. 2. Hayek, Friedrich A. Von (Friedrich August), 1899-1992. 3. Free enterprise. 4. Subsidies. 5. Economists. I. Pilgir, Akın Emre. II. Ergüven, Emre. III. Title.

HB95.W2520 2017

Keynes Hayek
Modern Ekonomiye Tanımlayan atışma

NICHOLAS WAPSHOTT

İngilizceden eviren: Akın Emre Pilgır

Anthony Howard'a...

İçindekiler

Önsöz	9
BİRİNCİ BÖLÜM	13
Göz Kamaştırıcı Kahraman	
İKİNCİ BÖLÜM	25
İmparatorluğun Sonu	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
Saflar Keskinleşiyor	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	51
Stanley ve Livingstone	
BEŞİNCİ BÖLÜM	67
Liberty Valance'ı Vuran Adam	
ALTINCI BÖLÜM	79
Şafakta Düello	
YEDİNCİ BÖLÜM	91
Karşı Ateş	
SEKİZİNCİ BÖLÜM	103
İtalyan İşi	
DOKUZUNCU BÖLÜM	113
Genel Teori'ye Doğru	
ONUNCU BÖLÜM	125
Hayek Gözlerini Yumuyor	
ON BİRİNCİ BÖLÜM	137
Keynes Amerika'yı Ele Geçiriyor	
ON İKİNCİ BÖLÜM	151
6. Bölüm'de Takılıp Kalmak	
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	165
Çıkmaz Yol	
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	181
Verimsiz Yıllar	
ON BEŞİNCİ BÖLÜM	197
Keynes'in Çağı	

ON ALTINCI BÖLÜM	213
Hayek'in Karşı-Devrimi	
ON YEDİNCİ BÖLÜM	229
Savaş Sürüyor	
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM	243
Ve Kazanan...	
Teşekkür	253
Notlar	255
Kaynakça	303
Dizin	313

Yirminci yüzyıl iktisadının iki dev düşünürü arasındaki uzun düellonun belki de en tuhaf dönemiydi. II. Dünya Savaşı sırasında John Maynard Keynes ve Friedrich Hayek, tüm gecelerini Cambridge King's College'daki kilisenin çatısında birlikte geçirir olmuştu.¹ Görevleri gökyüzüne bakıp İngiltere'nin bu güzel ve küçük kentine yangın bombaları atan Alman bombardıman uçaklarını gözetlemektir.

Alman uçakları, 1942'nin baharı ve yazında, İngilizlerin bir U-bot sığınağına ve Heinkel bomba üreticilerine ev sahipliği yapan ortaçağ kentleri Lübeck ile Rostock'u bombalamasına misilleme olarak, hiçbir stratejik değeri olmayan bir dizi İngiliz kentini bombalamıştı. Exeter, Bath ve York, tarihi binalarını yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan alev fırtınalarına maruz kalmıştı. İngiliz gazetelerine manşet atanlar, "Baedeker Saldırısı" ibaresini kullanır olmuştu çünkü görünüşe göre Luftwaffe'deki [Nazi Almanyası'nın Hava Kuvvetleri] planlamacılar, İngiliz hedeflerini, kentleri kültürel değerlerine göre sıralayan Baedeker turist rehberine göre seçmekteydi. Cambridge'de savaş endüstrisine dair çok az merkez olmasına rağmen, Nazilerin yıkım listesinde yer almasının sebebi ortaçağda kurulmuş üniversiteleriydi.

King's'in öğretim üyeleri ile öğrencileri, her gece ellerinde kazmalarla, temeli 1441'de VI. Henry tarafından atılmış gösterişli gotik kilisenin çatısına sırayla çıkıyordu. Londra'daki St. Paul Katedrali'nin yangın gözcüleri, infilak edecek bir bomba karşısında yapılacak bir şey olmadığını fakat alevler çatıya yayılmadan önce korkulukların ucunda önlenmesi durumunda, hasarın asgariye indirilebileceğini keşfetmişti. Dolayısıyla, neredeyse altmışına varmış Keynes ile kırk bir yaşındaki Hayek, kazmaları kireç taşından yapılmış korkuluklara dayalı bir vaziyette oturup, eli kulağındaki Alman saldırısını bekliyorlardı. Onları bir araya getiren şey, kutsal duvarlarını koruyacak kadar cesur veya çevik olamamaktan duyulan korkuydu.

İki iktisatçının Nazi tehdidine kafa tutması son derece olağandı, çünkü Nasyonal Sosyalist tiranlığın geldiğini her ikisi de farklı biçimlerde öngörmüş ve Hitler'in yükselişine önceden işaret etmişlerdi. I. Dünya Savaşı'nın çıktığı dönemde Keynes, Müttefikler'i finanse etmek için Wall Street'ten para toplaması amacıyla Hazine'nin, yani Britanya Maliye Bakanlığı'nın işe aldığı genç bir iktisat uzmanıydı. Savaş

1918’de sona erdiğinde, Keynes mağlup Almanlardan en iyi şekilde nasıl tazminat alınabileceği hususunda tavsiyeler vermesi için görevinde kalmıştı.

Paris Barış Görüşmeleri’nde gördükleri Keynes’i şoke etmişti. İntikam hissiyle dolmuş galip İtilaf Devletleri, ağır mali cezalarla Almanlara yaşatacakları sefaletten zevk alırken, Keynes meseleye tamamen farklı bir açıdan bakıyordu. Almanya gibi modern bir ticari ulusu kasıtlı bir biçimde yoksullaştırmak, ona göre yurttaşlarına felç edici bir yoksulluğun dayatılması olacak, bu da aşırılıkçı politikalara, isyanlara, hatta devrime uygun koşullar yaratacaktı. Keynes’e göre Versailles Antlaşması, I. Dünya Savaşı’na adil bir çözüm getirmek yerine, II. Dünya Savaşı’nın tohumlarını atmaktaydı. Yurda döner dönmez, İtilaf Devletleri liderlerinin akılsızlıklarına ilişkin yıkıcı bir suçlama niteliği taşıyan *The Economic Consequences of the Peace*’i [Barışın Ekonomik Sonuçları] kaleme aldı. Kitap dünya genelinde çok satanlar arasına girdi ve Keynes’e, herkesin sempati duyduğu bir iktisatçı olarak uluslararası tanınırlık kazandırdı.

Keynes’in acı sözleri, Avusturya ordusunun genç bir askeri olarak İtalya Cephesi’nden döndüğünde memleketi Viyana ile halkını güvenini yıkılmış bir halde bulan Hayek’in dikkatinden kaçmamıştı. Hayek ve ailesi, kısa sürede Avusturya ekonomisine bela olacak sert enflasyondan mağdur olmuştu. Hayek, ailesinin tasarruflarının eriyip gittiğine tanık olmuştu. Enflasyonu çökmüş bir ekonominin ilacı olarak gösteren kişilere karşı tamamen katılaşmasına neden olacak bir deneyimdi bu. Denetlenmesi zor ekonomik sorunların basit çözümleri olamayacağını kanıtlamaya kararlıydı ve işsizliğe çare olarak büyük ölçekli kamusal harcama programlarını savunmaların, sadece denetimsiz bir enflasyona değil, politik tiranlığa da davetiye çıkardıklarını düşünür olmuştu.

Keynes ve Hayek, Versailles Barış Antlaşması’nın hataları konusunda hemfikir olsalar da, 1930’ların büyük bir kısmını, ekonominin geleceği hakkında tartışarak geçirdiler. Çok geçmeden, anlaşamadıkları konular, devletin rolü ile piyasaya müdahale etmenin bireysel özgürlüklere getirdiği tehditleri de kapsar oldu. Tartışma oldukça hararetle ve ölçsüzdü. Adeta dini bir kan davasına dönüşmüştü. 1929’daki borsa krizi Büyük Buhran’ı tetiklediğinde, iki düşünürden, parçalanmış dünya ekonomisinin en iyi nasıl toparlanacağına dair iki farklı iddia geldi. Neticede aynı düşüncede olamayacakları konusunda anlaşsalar bile, ateşli müritleri, iki düşünür öldükten sonra bile bu amansız savaşı sürdürdü.

Eylül 2008’de bir başka Wall Street krizi yaşandı ve ardından yeni bir küresel mali kriz patlak verdi. Serbest piyasanın kutsallığı konusunda Hayek’in görüşlerini destekleyen Başkan George W. Bush, çetin bir tercihle karşılaşmıştı: Piyasaları sek-

sen yıl öncekine rakip olabilecek bir bunalımla baş başa bırakıp olanları izlemek; yahut batmakta olan ekonomiyi daha fazla zarardan korumak için borç alınmış trilyonlarca doları harcayan Keynesçi çözümleri hızla benimsemek. Serbest piyasaları en kötüsünü göze alacak şekilde kendi haline bırakma düşüncesi öyle bir paniğe sebep olmuştu ki, Bush neredeyse tamamen tereddütsüz Hayek’i bırakıp Keynes’e sarılmıştı. Seçilen yeni başkan Barack Obama, ekonomiye daha fazla borç paranın sokulmasına öncülük etmişti. Ancak teşvik fonları henüz tamamen harcanmadan, eşi görülmemiş bir kamu borcu seviyesi karşısında sert bir kamuoyu tepkisi patlak verdi. Çay Partisi hareketi, yönetimin rotasını değiştirme talebiyle açığa çıktı. Çay Partisi sözcüsü Sarah Palin, Ekim 2008’de Hazine Bakanı Henry Paulson’u şöyle paylıyordu: “Hank, Amerikan halkı kurtarma paketlerini istemiyor.”² Siyaset yorumcusu Glenn Beck, Amerikalıların dikkatini artık gözlerden yitmiş *The Road to Serfdom*’a [*Kölelik Yolu*, İng. çev. Yıldırım Arsan ve Atilla Yayla, 6. baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2015] çekerek, Hayek’e yeniden ün kazandırdı. Böylece, uzun zamandır kimsenin hatırlamadığı bu Avusturyalı düşünür tekrar çok satanlar listesine girdi. Artık Keynes kötü, Hayek iyiydi.

Bugün serbest piyasanın ve devlet müdahalesinin yararlarıyla ilgili tartışmalar, en az 1930’lardaki kadar sert ve ateşlidir. Peki kim haklıydı, Keynes mi yoksa Hayek mi? İşte bu kitap, seksen yıldır iktisatçılarla politikacıları iki kutba ayıran bir soruya yanıt verme ve bu iki istisnai düşünür arasındaki farklılıkların, çağımız liberalleri ile muhafazakârlarının fikirleri arasında nasıl derin ayrımlar yarattığını gösterme girişimidir.

Göz Kamaştırıcı Kahraman

Keynes Nasıl Hayek'in İdolu Oldu, 1919-27

İktisat tarihinin en büyük tartışması basit bir kitap talebiyle başladı. 1927 yılının ilk haftalarında, Viyanalı genç bir iktisatçı olan Friedrich Hayek, İngiltere Cambridge'deki King's College'da bulunan John Maynard Keynes'e yazdığı mektupta, elli yıl önce yazılmış bir ekonomi kitabını istemekteydi. Bu kitap Francis Ysidro Edgeworth'ün¹ egzotik isimli *Mathematical Psychics* [Matematiksel Fizik] eseri idi. Keynes sade bir kartpostalın üzerine yazılmış şu tek satırlık cümleyle yanıt verdi: “*Mathematical Psychics* stokumun tükendiğini söylemekten dolayı üzgünüm.”

Çok az deneyime sahip tanınmayan bir iktisatçı olan Hayek, neden onca insan varken dünyanın en meşhur iktisatçısına yanaştı? Keynes için Hayek'in talebi, kabarık posta kutusundaki başka bir zarftan ibaretti. Cambridge'in iktisat dehası, Hayek'in talebine dair hiçbir kayıt tutmadı; oysa politik iktisat çalışmalarına getirdiği cürekâr yaklaşımıyla gelecek nesillere sunduğu katkının öyle iyi farkındaydı ki, karaladığı her notu ve her mektubu istiflerdi. Ölümünden sonra yayımlanan makaleleri, editörün elinden geçmiş haliyle bile on üç cilt yapıyordu. Diğer yandaysa Hayek, görünürde o an talebinin taşıdığı önemin tamamen farkındaydı. Keynes'in yalın cevabını bir hazineymiş gibi koruyup, sonraki 65 yıl boyunca kişisel bir hatıra ve mesleki bir ödül gibi sakladı. Bu kartpostal bugün California Palo Alto'daki Stanford Üniversitesi kampüsünün Hoover Enstitüsü'ndeki Hayek Arşivi'nde bulunmakta olup, Hayek'in ileride devletin toplumdaki rolü ve dünya ekonomisinin kaderi üzerine hararetli bir düelloya dönüşecek ilk teması başlattığının somut kanıtıdır.

Edgeworth, Hayek'in ilgisini çekiyordu çünkü uzun uzadıya araştırdığı konulardan biri, hem Keynes'i hem de Hayek'i cezbediyordu: kıt kaynakların “haz kapasitesi”ni en iyi nasıl azamiye çıkarabileceği. Korkutucu başlığıyla 1881 yılında yayımlanmış olan *Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences* [Matematiksel Fizik: Matematikğin Tinsel Bilimlere Uyarlanması Üzerine Bir Deneme], Edgeworth'ün en meşhur eseri idi. Sonraki yüzyılda iktisat-

çıların başına bela olacak bir dolu tartışma konusunun öncüsü olmuştu. Bu konular arasında “tam rekabet”, “oyun kuramı” kavramları ile Keynes ve Hayek arasında yaşanacak savaş için hayati önemde olan şu inanış da vardı: Tüm sağlam yetişkinlerin tam olarak istihdam edilmesiyle, ekonomi “denge” haline ulaşır. Edgeworth aynı zamanda, para ve parasal sistem hakkındaki kuramları ilk yorumlayan kişilerden biriydi. Nitekim 1927 yılında, gerek Keynes gerekse Hayek bu meseleler üzerinde çoktan uzun uzadıya durmuşlardı. Zayıf olsa da, Hayek’i Keynes’e ulaştırmaya sevk etmiş olabilecek bir bahane vardı: Keynes 1911 yılında *Economic Journal*’ın editörlük görevini Edgeworth’ten devralmıştı.

Ancak Hayek’in Keynes’ten, onun şakayla belirttiği gibi, sanki Edgeworth’ün yasaklanmış eserlerinden oluşan gizli bir yığını varmış gibi “*Mathematical Psychics* stokuna” sahip olmasını neden beklemiş olduğunu anlamak zordur. Edgeworth İngiliz iktisatçıları arasında dahi çok az hatırlanıyor olsa da, *Mathematical Psychics* oldukça yaygın bir eserdir. Cambridge’de Keynes’in danışmanı Alfred Marshall’ın² öğretileri etrafında dönen İngiliz iktisat okulu ile Viyana’da Hayek’in danışmanı Ludwig von Mises’in³ yorumladığı sermaye yatırım (işe yatırılan para) kuramları üzerine odaklanan çeşitli kıta okulları arasında derin bir ayrım olsa da, iki kamp arasında sağlam temaslar ve azımsanmayacak ölçüde yanlış anlamalar vardı. Marshallcı iktisat, konunun sağduyulu bir kavrayışına ve işletmelerin pratikte nasıl çalıştığına dayanmakta olup, Britanya’yı tarihin en başarılı ticari ulusu haline getirmiş merkantilist gelenekten ileri gelmekteydi. “Avusturya Okulu”nun kavramlarıysa daha kuramsal ve mekaniktir; işletmelerin nasıl çalıştığına dair pratik bir kavrayıştan ziyade, entelektüel bir idrakten hareket edilmektedir.

Avusturyalılar çoğunlukla İngilizce yayınları okumaktaydı ve İngiliz geleneğini benimsemeseler de ona aşinaydılar; oysa İngilizlerin neredeyse hiçbiri Almanca okuyamıyor, Avusturyalı ve Alman kuramcılarının eserlerini çoğunlukla görmezden geliyorlardı. Ancak bu, ulusal sınırların çok az şey ifade ettiği akademisyenler arasındaki bağıdır. Akademisyenler kendilerini hendeklerle çevrelenmiş sınırların karşıt taraflarında bulmuş olsalar bile, kitapların ve dergilerin takası, I. Dünya Savaşı’nın dehşetli günleri boyunca devam etti. Cambridge’deki Keynes’in dostu ve Hayek’in uzaktan kuzeni olan filozof Ludwig Wittgenstein,⁴ İtalya Cephesi’nde Avusturya ordusuna hizmet ederken Keynes’e şöyle yazmıştı: “Mümkünse bana [Cambridge filozofu Bertrand Russell’in yeni kitabını] gönderip, savaştan sonra ödeme yapmama izin verebilir misin?”⁵ Keynes de ona yardımcı olmuştu.⁶

Hayek, Viyana Üniversitesi’nin kapsamlı kütüphanesinde *Mathematical Psychics* eserinin kopyasını bulamamış olsa bile, başvuracağı bir sonraki limanın, dünyaca tanınan Keynes olması gerektiğini düşünmek biraz abartılıydı. Keynes, Cambridge

King's College'da, lisans öğrencilerine iktisat anlatan basit bir öğretim üyesi değildi. 42 yaşında, I. Dünya Savaşı felaketini nihayete erdiren Versailles Antlaşması'nın öncüsü olan Paris Barış Konferansı'nda, Britanya Hazinesi'nin delegelerinden biri olarak oynadığı rol sebebiyle tüm dünya tarafından tanınmaktaydı. Paris müzakerelerine yön vermiş şiddetli yabancı düşmanlığını ve milliyetçi nefreti kamuoyuna duyurmasıyla, Keynes sadece Britanya'da değil, başta yenik düşen Avusturya ve Almanya olmak üzere, Avrupa'nın genelinde de meşhur bir şahsiyet olmuştu.

Britanya Eylül 1914'te savaş ilan ettiğinde, Keynes'in iktisat ve kamu maliyesine dair erken olgunlaşmış kavrayışı öyle hatırı sayılır bir ölçüdeydi ki, Amerikalı kredi sağlayıcılarından devasa bir borç alınmasına yönelik görüşmelere katılması için görevlendirilmişti. Alınan borç, sadece Britanya'nın küresel savaş girişimini ve yerkürenin yarısını elinde tutan bir imparatorluğun savunmasını finanse etmesinden dolayı değil, Amerikalı bankacılar Fransız ve İtalyanların ödemelerini yapabileceklerine güvenmeyip, müttefiklerinin zararlarını tazmin etme işini Britanya'ya bıraktıkları için de çok büyüktü. Keynes'in çabaları oldukça mahiraneydi ve cazibesi bürokrasiyi aşmada öyle etkili olmuştu ki, savaş bittiğinde Keynes, Almanların yol açtığı bunca ölüm ve yıkımın bedelini nasıl ödeyeceği konusunda öneriler sunacak bir ekibe katıldı.

Bu savaş tarihteki en yıkıcı savaştı. Almanya ve Avusturya'dan oluşan İttifak Devletleri ile Britanya, Fransa, Rusya ve nihayetinde Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan İtilaf Devletleri arasındaki mücadele, kökeni bakımından toprak ve dünya ticareti üzerineydi. Haftalar içinde iki taraf, birbirine bağırma mesafesinde olan ve her iki tarafın da diğerine intihar saldırılarında bulunduğu binlerce kilometrelik sığ ve karanlık hendekler kazdı. Savaş şövalyeler çağının sonuna ve modern çağın şafağına işaret etmekteydi. Süvariler ve süngülü hücumlar yerini yavaş yavaş tank savaşlarına, kimyasal silahlara ve hava bombardımanlarına bıraktı. Dört korkunç yıldan sonra, Almanlar açlıktan ötürü teslim olmuş; 1918'de imzalanan ateşkeste yaklaşık 10 milyon asker ölmüş, 8 milyonu "kayıplara karışmış", 21 milyon kişiden fazlası yaralanmış ve yaklaşık 7 milyon sivil hayatını kaybetmişti. Genç Avrupalıların bir nesli katledilmiş veya sakat bırakılmıştı.

Hayek'in hatırlattığı gibi Keynes, yenilen İttifak Devletleri'nin kalıntıları arasında sağ kalanlara çok ağır tazminatlar getirmelerinden ötürü Britanyalı, Fransız ve Amerikalı liderleri cesurca kınadığı için, "biz Orta Avrupalıların gözünde bir nevi kahraman" olmuştu.⁷ Paris görüşmelerine ilişkin kınayıcı değerlendirmesi, *The Economic Consequences of the Peace* Versailles Antlaşması'nın imzalanmasından sadece birkaç ay sonra yayımlandı ve anında tüm dünyada sansasyon yarattı. İtilaf Devletleri'nin liderlerine, hürmetten yoksun saldırıların olduğu eserde, Amerikan

Başkanı Woodrow Wilson, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau⁸ ve Britanya Başbakanı David Lloyd George'un tahrirkâr portreleri bulunmaktaydı.⁹ Keynes'in, ağır tazminatların politik istikrarsızlıklara ve aşırılıkçı politikalara yol açacağını ve başka bir dünya savaşını tetikleyebileceğini söyleyen öngörüler, tüyler ürpertici bir ileri görüşlülüğe sahipti. Hayek, Keynes'le ilk irtibata geçme girişiminde bulunduğunda, genç Cambridge'li uzmanın bu burjuva isyanının altında yatan arka plandan bütünüyle bihaberdi.

Keynes akademisyen bir ailenin ferdi olarak doğmuştu. Babası Neville iktisat üzerine kitaplar yazmış ve Cambridge Üniversitesi'nde idarecilik yapmıştı. Annesi Florence da bir entelektüeldi; sadece kız öğrencilerin okuduğu Cambridge Newnham College'in ilk mezunlarından ve Cambridge'in ilk kadın belediye başkanı olmuştu. Keynes babası ve annesinden daha bağımsız ve özgün bir düşünce tarzına sahipti. Britanyalı aristokratların çocuklarını gönderdiği en iyi ortaokul olan Eton College'ı bitirdikten sonra, King's College'da matematik öğrencisi oldu. Kısa bir süre sonra, babasının danışmanlığını yapmış olan, arz ile talebin örtüştüğü yerde fiyatların oluştuğu ve bir nesnenin kullanımının onun değerini belirlediği görüşleri gibi temel iktisat kavramlarını tanıttığı, İngilizce konuşan dünyanın en net iktisat kitabı olan *Principles of Economics* [İktisadın İlkeleri] (1890) eserini yazan, İngiliz iktisadının önde gelen ışığı, beyaz bıyıklı Alfred Marshall tarafından himaye altına alındı. Keynes'in dehasından etkilenen Marshall, matematiği bırakıp enerjisini iktisada yoğunlaştırmasında ısrarcı oldu.

Keynes Cambridge'de, bohem fikirleri hayatının geri kalanı boyunca düşüncelerine ve eylemlerine kılavuzluk yapacak bir grupta yoğun arkadaşlıklar kurdu. Kısa bir süre sonra meşhur olacak Lytton Strachey,¹⁰ Virginia Woolf¹¹ ve E.M. Forster¹² gibi yazarlardan, Duncan Grant¹³, Vanessa Bell¹⁴ ve Roger Fry¹⁵ gibi görsel sanatçılar ve başka kişilerden oluşan Bloomsbury Grubu,¹⁶ kişisel arkadaşlıklarla estetiğin değerine çok önem veren ve Cambridge, Trinity College'da ahlak filozofu olan G.E. Moore'un¹⁷ fikirlerine ortak bir hayranlık besliyordu. Grup tutucu Victoria dönemi göreneklerini, özellikle de sofu cinsel ahlakını reddediyor ve üyeler başkalarını dışarıda tutmak için özel bir dille konuşuyordu. İç içe geçmiş aşk ilişkileri, grubun asıl çimentosuydu. Gruba ve Güney İngiltere sayfiyelerinin gösterişsiz evlerine isim veren Bloomsbury mahallesinin Londra meydanlarında içli dışlı bir şekilde yaşamaya devam ettiler.

Keynes yakışıklı değildi; kendisini çekici biri olarak da görmüyordu fakat hükmedici bir fiziksel görünüme sahipti. Boyu bir metre doksan santimdi ve azametli bir öğrenci olarak edindiği hafif bir kamburu vardı. Eton'dan ayrılır ayrılmaz devasa bir bıyık bırakmıştı. En dikkat çekici yanıysa, çukura kaçan, sıcak ve davetkâr,

dalgın bir ilgi hissiyatı uyandıran kestane karası gözleriydi. Hem erkekler hem de kadınlar ona yenik düşmüştü. Yumuşak sesi, cazibesine direnenleri bile baştan çıkarıyordu. Hayek'in belirttiği gibi, "Onunla şahsi olarak karşılaşma talihine erişmiş bizler, kısa sürede, çeşitli ilgi alanları ve büyüleyici sesiyle o parlak konuşmacının cazibesine kapılmıştık."¹⁸

Keynes kişisel eğilimlerinden ötürü değil –doyumsuz bir modern resim koleksiyoncusuydu, üretken ve belagatli bir yazardı ve son olarak, seçici olmayan açık bir eşcinseldi– seçtiği alandan dolayı, Bloomsbury Grubu'nun geri kalanından bir nebze ayrı durdu. Diğerleri geleneksel toplumun dışında, müesses nizama şüpheyle saldırabildikleri karmaşık bir sanatsal varoluşa sahipken, Keynes'in iktisat alanındaki yeteneği, onu savaş hükümetinin aranan şahsı yapmıştı. Bloomsbury Grubu'ndaki akranlarının hiç gecikmeden belirtecekleri gibi, tiksinti duydukları hâkim sınıfa katılmıştı. Gruptaki birçok kişi gibi Keynes'in de, hükümetinin I. Dünya Savaşı'ndan net ve kesin bir zaferle çıkma hedefi için pek vakti yoktu ve hendeklerde her gün süren kıyımları durdurmak için, savaşın herhangi bir tarafın zaferini beklemeksizin hemen sonlandırılması gerektiğine inanıyordu.

Kasım 1914'te, Keynes Batı Cephesi'ndeki katliamların ölçeğini kabul edilemez bulduğunda, savaş daha yeni başlamıştı. Strachey'e şöyle yazıyordu: "Tamamen ve mutlak surette harabeye dönmüş haldeyim. Gençlerin her gün kıyıma gittiğini görmek tümüyle dayanılmaz. Okulun savaşa yeni gitmiş beş lisans öğrencisi şimdiden öldürüldüler."¹⁹ Savaş uzayıp gittikçe, genç arkadaşların ölümleri kıyımı eve taşır oldu. "Dün tanıdığım iki lisans öğrencisinin öldürüldükleri haberini aldım," diye yazmıştı eski sevgilisi Duncan Grant'e. "Ve bugün Rupert'in ölümünü."²⁰ 28 yaşındaki şair Rupert Brooke'un Gelibolu Cephesi'ne giderken öldüğü haberi ulusu şoke ederken, King's'teki arkadaşlarını yasa boğmuştu.

Pasifist eğilimlerine rağmen Keynes zekâsını savaş gayretine sevk etmeye hazırdı. Bunun sebebi vatanseverliğinden ziyade, savaş dönemindeki kamu politikası sorunlarına olan merakıydı. Keynes savaş çabaları içinde, diğer tüm atanmış görevlilerden daha önemli bir rol oynadı. Nitekim bunda yetenekliydi de. Biyografisini yazan R.F. Harrod'un²¹ açıkladığı gibi, "İtilaf Devletleri arasındaki ekonomik çabaların rakipsiz merkezi olan bir yerde önemli bir pozisyon almış, takip edilecek politikaları belirlemiş ve aslında alınan kararların nihai sorumluluğunu göğüslemişti."²² Keynes'in yaşamındaki bu unsur, onu Hayek'ten ayıran bir şeydi: Hayek sadece kendi başına iktisat kuramıyla meşgul olup, politikaya karşı özellikle koyduğu mesafeyi korurken, Keynes başkalarının yaşamını iyileştirme aracı olarak, iktisadın hayata geçirilmesiyle ilgileniyordu.

1915'te savaş ikinci yılına girerken, Keynes'in Hazine'deki görevini savaşın ahlaksız olduğu inancıyla uzlaştırma girişimi, Bloomsbury Grubu'ndaki arkadaşlıklarını etkilemeye başladı. 1916'nın başlarında, vicdani retçi şeklinde kaydolarak savaş hizmetinden kaçınma konusunda kendilerine katılması için baskı gördü.²³ Grant'in Keynes'e ilgisini kaybettiren ağzı bozuk Strachey, Keynes'in mesleğinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmede en pervasız kişiydi. Hazine'nin mali sekreterliğini yapan Edwin Montagu Almanlara karşı kana susamış bir nutuk verdikten sonra, Strachey bu nutkun olduğu gazete kupürünü kesip üzerinde şu notla birlikte Keynes'in yemek masasına koymuştu: "Sevgili Maynard, Neden hâlâ Hazine'desin? Sevgilerle, Lytton."²⁴ Strachey kardeşi James'e şöyle demişti: "Aslında ona postayla gönderecektim ancak, o an benim de bulunduğum Gordon Meydanı'nda yemek yediğini gördüm. Böylece mektubu tabağının üzerine koydum. Gerçekten de rahatsız oldu," Strachey şöyle devam ediyordu: "Bu tür insanlarla iyi bir şeyler yaptığını sanmaya devam etmesinde ne fayda vardı ki? ... Zavallı adam bu konuda oldukça mütevazı bir görünüm sergiliyor ve kalma sebebinin, kısmen işi çok iyi yapabiliyor olmasından aldığı zevk olduğunu kabul ediyordu. Her hafta birkaç milyon [sterlin] tasarrufta bulunarak, ülkesine büyük bir hizmette bulunduğunu düşünüyor gibiydi ayrıca."²⁵

Bu baskı Keynes'i istifa etme düşüncesine itti ve zamanının büyük kısmını, hapisteki vicdani retçi arkadaşlarını savunarak harcamaya başladı. Ancak savaşın idaresindeki görevinin doğru olduğuna ve katkısının, işi başkalarına bırakmasına kıyasla daha yumuşak bir politikaya yol açtığına olan inancını korudu. Kasım 1918'de barış ilan edildiğinde, King's College'in sessiz ve sakin sorumsuzluğuna çekilmeye direnmiş olmaktan memnundu. Ancak, savaşın bitişi, onu kamu görevlerinden terhis etmemiştir. İngiliz savaş politikalarının elebaşlarından biri olarak, Ocak 1919'da, Başbakan Lloyd George'a stratejinin belirlenmesinde danışmanlık yapmak üzere Paris Barış Konferansı'na gitmek için yola koyuldu.

Keynes'in görüşmelerle ilgili çok az yanılışı olmuştu ve bunlara, savaşın idaresine dahil oluşunu haklı çıkarırken izlediği tutumun aynısıyla yaklaştı: Ulusal işlere bu denli yakından dahil olmak onu hoşnut ediyordu. Dahil olması halinde ortaya çıkacak sonucun, tamamen medeni olmasa da, daha adil ve daha az barbarca olacağına inanıyordu. O ana dek, savaş aygıtını beslemekten ötürü vicdan azabı çekiyor ve antlaşmanın adil olduğundan emin olarak, bu durumu telafi etmeyi umuyordu. Biyografisinin yazarı Robert Skidelsky'nin²⁶ belirttiği gibi, "Kişisel bir telafide bulunmanın yollarını arıyordu."²⁷

İtilaf Devletleri'nin temel kaygısı, "Almanya'nın kara, deniz ve havadan yaptığı saldırılarla İtilaf Devletleri'nin sivil nüfusuna ve mallarına verdiği tüm zarar için

Almanya'nın tazminat ödemesini" garanti altına almaktı.²⁸ Kartlaşmış başbakanları Georges Clemenceau'nun yönetimindeki Fransızlar, yenilmiş ulusların, yol açtıkları fiziki ve insani yıkım için bedel ödemesindeki ısrar konusunda en katı tutumu takınmış olanlardı. Fakat İtilaf Devletleri, kısa süre içinde kendilerini iki arada bir derede kalmış buldular. Almanya içindeki varlıklarla denizaşırı yatırımlarına, kömür ve çelik endüstrilerine, ticaret filosuna ve diğer şeylere el koymayı ne kadar talep ederlerse, Almanya'nın onlara yıllık nakdi ödeme yapma imkânı o kadar azalıyordu. Eskiden Almanya ile Avusturya-Macaristan imparatorluklarına ait olup, ürettikleri fazla malları imparatorluk merkezlerine gönderen Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya gibi yeni ülkelerin kurulması, mağlup devletlerin ödeme imkânını daha da kısıtlamıştı.

Başka sorunlar da vardı. Çatışmanın bir sonucu, Rusya'da Çar II. Nikolay'ın hâkimiyetini sona erdirip, İttifak Devletleri'yle barış yapma talebinde bulunan Menşevik demokratları sert bir şekilde iktidardan almış Bolşevik Devrimi'ydi. Eğer İtilaf Devletleri mağlup halkların kendi taleplerini karşılama imkânları konusunda itinalı olmasaydı, yenilmiş ülkelerde komünizmi batıya yayacak kadar demokrasinin altını oyabilirlerdi. Aslına bakılırsa, Almanya'nın yenilgisinin kaçınılmaz hale geldiği Kasım 1918'de, Kayzer II. Wilhelm'in tahttan indirilmesinden hemen sonra, yeni demokratik hükümet, karşısında Rosa Luxemburg'un yönetimindeki Spartakist Birlik adlı Marksist devrimcilerin darbesini buldu.²⁹ Buna rağmen, İtilaf Devletleri koşulları aşırılıkçılar için elverişli hale getirmeye devam etti. Weimar'daki Alman hükümetine ne kadar vergi koymaları gerektiğiyle ilgili aralarında didişirlerken, Almanların teslim olmasına yol açan ablukayı uygulamaya devam ettiler. Çok geçmeden insani bir felaket Almanya ve Avusturya'yı girdabına aldı. Bu genel sefalet koşulları, devrimcilerin destek kazanacağı en uygun koşulları sağlamıştı.

Keynes Paris'te mağlup ulusların sessiz savunucusu oldu. Almanya'nın açlık içinde yok olup gitmemesi gerektiğini ileri sürmüş ve özellikle Avusturya'ya daha yumuşak davranılması konusunda büyük zahmetlere girmişti. Genç Hayek'in İtalyan Cephesi'nden yakın zamanda döndüğü Viyana'da bu herkesçe bilinen bir şeydi. Keynes, M.M. Warburg adlı Hamburg bankasının ortağı olan ve Paris'te Almanların baş müzakerecisi olmuş Dr. Carl Melchior'la dost oldu.³⁰ İtilaf Devletleri'nce özellikle yasaklanan gizli bir buluşmada, bu iki adam Alman ticaret filosunun İtilaf Devletleri'ne teslim olması halinde, Almanya'ya gıda tedarikinin başlatılacağı konusunda bir anlaşma ayarlamıştı.

Mayıs 1918'de Keynes, açlık içindeki Avusturyalı kadın ve çocuklar adına itirazda bulunmuştu. Melchior antlaşmasını şekillendiren toplantının tutanaklarına göre, "Bay Keynes, Avusturya'daki ürkütücü koşulların gerçekçi bir tablosunu çıkarmak

istediğini dile getirmektedir. İnsanlar büyük oranda açlık içindeydi ve [İngilizler] halihazırda onlara gıda almaları için hatırı sayılır miktarda borç para vermektedir. İnsanlar çaresiz durumdaydı ve savaşa katıldıkları için zaten korkunç cezalara çarptırılmışlardı.”³¹ Hayek ve Viyanalı dostlarının gözünde kendisine kahraman statüsü kazandıran şey, Versailles Antlaşması’na olan muhalefetine yanı sıra, Avusturyalıların durumuyla ilgili galiplere karşı tutumuydu.

Tazminatların Avrupa’da kalıcı barış beklentileri için korkunç sonuçlar doğuracağına inanan Keynes, git gide daha da mutsuzlaştı. Annesine şöyle yazıyordu: “Kısmen işimden kısmense etrafımda olup biten kötülüklerin verdiği mutsuzluktan ötürü tamamen tükenmiş bir haldeyim. Barış zalimce ve imkânsız. Talihsizlikten başka bir şey getirmesi mümkün değil... Tüm bu kötülük ve ahmaklıkta benim de payım var sanırım; ne var ki son artık kapıda.”³² Askere alınmamak için tarım işçisi gibi davranan Grant’e, İtilaf Devletleri’nin liderlerinin, “Geniş yahut en azından insani bir dünya görüşünü benimseme şansına sahip olduklarını ancak bunu tereddüt etmeksizin reddettiklerini” yazmıştı.³³ Hazine Bakanı Austen Chamberlain’e şöyle yazmıştı: “Başbakan hepimizi bir yıkım batağına sürüklüyor. Avrupa için sunduğu antlaşma, onu ekonomik açıdan altüst etmekte olup, milyonlarca insanı kıtadan uzaklaştırması kesindir... Bu trajik saçmalığa arka çıkmamı benden nasıl umabilirsiniz?”³⁴ Bir hafta öncesinde, “mevcut dönemde hizmetlerini sürdürmesinin büyük önem taşıdığına olan güçlü inancını”³⁵ ifade eden Chamberlain, bu soruyu yanıtsız bıraktı.

Keynes Hazine ekibinin geri kalanına ev sahipliği yapan Hotel Majestic’ten ayrıldı ve şehrin batısında, sessiz ve yeşillikler içindeki Bois de Boulogne’a bitişik bir apartmana sığındı. Sinir bozukluğu yaşıyordu ve annesine yazdığı mektupta şöyle diyordu: “Zamanımın yarısından fazlasını yatakta geçiriyorum ve sadece Hazine Bakanı’yla, [ceza tazminatlarına karşı tutumunda müttefiki olan Güney Afrika Mareşali J.C.] Smuts’la,³⁶ Başbakan’la [Lloyd George] görüşmek için kalkıyorum... Geçen hafta eşimin ötesini belirgin biçimde gördüm. Gördüklerim hiç hoşuma gitmedi ve hemen yatağıma döndüm.”³⁷ Antlaşmaya mantık aşılama konusunda yapabileceği pek bir şeyin kalmadığına kanaat getiren Keynes, Lloyd George’a yazdığı şu sözlerle istifa etti: “Cumartesi günü itibarıyla bu karanlık manzaradan ayrıldığımı bilmenizi isterim. Burada daha fazla yardımım dokunamaz... Savaş kaybedildi.”³⁸

Paris’te görüp işittiklerinden öfkeye kapılan Keynes, edindiği deneyimi faydalı bir işe aktarmaya karar verdi ve kendisini, galiplerin iddialarındaki tehlikeli abesliği sakın, kapsamlı, acımasız ve genellikle ilginç bir şekilde ifşa etmek için, Grant ve eşi Vanessa Bell’in Doğu Sussex Charleston’daki çiftlik evine kapattı. Muazzam

bir hızla *The Economic Consequences of the Peace* adlı eserini kaleme aldı. Temel yargısı, barış görüşmelerinin aslında barışla hiçbir ilgisinin olmamasıydı. İntikam tutkusuyla Almanya'yı, "Avrupa İç Savaşı"³⁹ olarak tarif ettiği şeyi kışkırttığı için kalıcı surette sakatlanmış bir halde görme arzusunun başka bir dünya savaşına yol açması muhtemeldi. "Delice hülyalara ve pervasız bir öz-takdire kapılan Alman halkı, hepimizin yaşayıp inşa ettiği temelleri altüst etmiştir," diye yazıyordu. "Ancak Fransa ve İngiltere halklarının sözcüleri, yıkımı nihayete erdirmeye riskini almışlardır."⁴⁰

Keynes, okurlarından, İtilaf Devletleri'nin çıkardığı ezici cezaların ne denli acımasızca olduğunu ve Almanya'nın antlaşma şartlarını yerine getirmekten aciz olduğunu anlamalarını istiyordu. Kırım Savaşı'nın kahraman hemşiresi Florence Nightingale gibi İngiliz idollerinin maskesini düşürmüş Strachey'in hicivsel eseri *Eminent Victorians*'tan [Victoria Döneminin Saygın Şahsiyetleri] feyz alan Keynes, Başkan Wilson'un Paris'teki kabul odasında yapılan o kasvetli toplantıda bir araya gelmiş şahısları karalayarak, halkın yoğun ilgisini üzerine çekti. "Gücünü önemli hadiselerle saklayan çok yaşlı bir adam," yani Clemenceau, "gözlerini sık sık kapatıyor ve sandalyesine hissiz, boş bir suratla yaslanıyordu. Gri eldivenli ellerini önünde kavuşturmuş haldeydi."⁴¹ Fransız başbakanının tutumu "bir Almanla asla görüşme veya uzlaşma, ona emirler ver," şeklindeydi. Nitekim "yüce gönüllükle veya hakkaniyetle yapılan bir Barışla eşitlikçi tutumun ... Almanya'nın toparlanma süresini kısaltmaktan ve Fransa'ya daha kalabalık bir halde yeniden saldıracağı günü yakınlaştırmaktan başka bir sonuç doğurmayacağına" inanıyordu.⁴²

Benzer şekilde Keynes'in Lloyd George hakkındaki yorumları da sert ve yakıcıydı. Ancak annesi, George'u "antik Keltlerin cadı büyülerinden ve sihirli ormanlarından çağımıza gelmiş o siren, keçi ayaklı ozan, yarı-insan seyyah," diye tarif ettiği cafaçlı bir pasajı çıkarması konusunda, Keynes'i ikna etmişti.⁴³ Fakat Keynes, Lloyd George'u, Liberal hükümetinin zaferini garanti altına almak için Paris görüşmelerinin ortasında arsızca genel seçim ilan etmek ve Almanya'yı en erken kim sefil duruma düşürecek diye Muhafazakâr rakipleriyle teklif savaşına girmekle suçlamaya devam etti.

Keynes'e göre antlaşmadaki şeytani yan, gerçekten de detaylarda gizliydi. Almanya 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nda aldığı kömür zengini Alsace-Lorraine ile Saar ve Yukarı Silezya gibi, kömür madenciliğinin yapıldığı vilayetlerini geri verecekti. Keynes'in vardığı sonuca göre, "kömürün teslim edilmesi Alman endüstrisini yok edecekti."⁴⁴ Dahası, Almanya Ren gibi gemi ulaşımına açık nehirlerini uluslararası bir yapıya terk edecek ve ticari filosuyla demiryolu taşıtlarını kaybedecekti. Keynes'e göre, "Avrupa'nın endüstriyel geleceği karanlıktı ve devrim ihtimali oldukça yüksekti."⁴⁵

Ardından tazminatlar geldi. Keynes'in ifşa ettiklerine bakıldığında, Fransa'nın temel niyeti Almanya'nın fakir bir ulusa dönüştüğünden emin olmaktı. Diğer yandan, Fransızlarla İtalyanların ikinci bir hedefi daha vardı: İflas etmiş ekonomilerini düze çıkarmak. Almanya'nın iflas etmiş olması, bu iflasın teslim olmasıyla sonuçlanması ve vergilendirme veya borç yoluyla kaynak toplayacak konumda olmayışı hiç önemsenmiyordu. Keynes kinle dolu İtilaf Devletleri halklarına işaret etmekteydi. İntikam hırsları öyle güçlüydü ki, "Almanya'nın muhtemel ödeme kapasitesini gösteren rakamlar yaygın beklentilerin çok daha aşağısına düşmüştü."⁴⁶ Antlaşmanın dayattığı toplam miktar, Almanya'nın kapasitesinin çok ötesindeydi. "Almanya aslında artı üretiminin tamamını, sonsuza dek İtilaf Devletleri'ne teslim etmek zorunda kalmıştı."⁴⁷ Keynes'in yargısına göre, antlaşma "Almanya'nın derisini canlı canlı yüzmekteydi" ve "uygarlık tarihine, zalim bir galibin yaptığı en acımasız işlerden biri olarak geçecekti."⁴⁸

Kasım 1919'da yayıncı Macmillan'a teslim edilen *The Economic Consequences of the Peace*, ertesi ay hemen baskıya verildi. Grant'i Keynes'e kaybettikten bu yana arkadaşının yazınsal girişimlerine karşı aşırı eleştirel davranmış olan Strachey bile hoşnutluğunu saklayamıyordu. Şöyle yazmıştı: "Sevgili Maynard. Kitabın dün bana ulaştı ve bir solukta okudum... Argümanla ilgili olarak söyleyebilirim ki, oldukça ezici ve dehşet verici."⁴⁹ Keynes ise yarım ağızla, kitabın olumlu karşılandığı yanıtını verdi. "Kitap bir onay dalgası altında boğulmuş halde," diye yazdı. "Kabinedeki Bakanların gönderdiği mektupların her biri, kitabın her sözcüğüyle hemfikir olduklarını söylemekte. Her an başbakanı, kitabın kendi görüşlerini ne kadar iyi yansıttığını ve ne kadar güzel bir şekilde kaleme alındığını anlatan bir nota gelmesini bekliyorum."⁵⁰

Aşırı milliyetçi ve şovenist basın, Keynes'i Alman yanlısı olmakla suçlamış ve Almanya'nın layığına cezalandırılmasının ne kadar önemli olduğunu kavrayamadığını söylemişti. Gazetelerden biri, onu Almanya'nın en büyük onur nişanı olan Demir Haç'la ödüllendirmeyi tavsiye etmekteydi. Keynes'in işvereni Chamberlain, onu sadakatsizlikle itham etti. "Bu denli güven gerektiren bir pozisyonda çalışmış bir kimsenin... ülkesinin oynadığı rol hakkında, böylesine gerginlikle bir şeyler yazmaya kendini mecbur hissetmesi açıkça beni çok üzdü," diye yazmıştı. "Takip ettiğimiz uluslararası rotanın önünü açması bakımından, bu tür yorumların kolaylaştırıcı olmayacağı konusunda kaygı duymaktan kendimi alamıyorum."⁵¹ Harrod tarafından "İngiliz dilinde yapılmış en iyi polemiklerden biri,"⁵² Skidelsky tarafındansa "20. yüzyıl edebiyatına özgü kişisel bir beyanat"⁵³ olarak tarif edilen bu kitap, Keynes'in yaşamını dönüştürecek. O günden sonra, dünya basını

kendisinden, antlaşmaya ilişkin görüşlerini ve dünya ticareti ile ekonomisine dair yorumlarını alma yarışına girdi.

Kitabın satışları aslında kendi hikâyesini aktarmaktaydı. ABD’de yapılan 20.000 adetlik ilk baskı hemen tükendi. Nisan 1920’ye gelindiğinde, toplam satışlar Britanya’da 18.500, Birleşik Devletler’de 70.000’di. Fransızca, Flamanca ve İtalyancanın yanı sıra Rusça, Romence, İspanyolca, Japonca ve Çinceye de çevrildi. Haziran ayında dünya genelindeki satışlar 100.000’in üzerine çıkmıştı. Keynes’i oldukça memnun eden şey, kitabın Almancaya tercüme edilmesi idi. Nitekim Viyana’da yaygınlaşan, kitabın Almanca baskısıydı. Hayek’in belirteceği gibi, “*The Economic Consequences of the Peace* adlı eseri, onu kıtanın tümünde, İngiltere’den daha meşhur hale getirdi.”⁵⁴

İmparatorluğun Sonu

Hayek Hiperenflasyonu Bizzat Deneyimliyor, 1919-24

Keynes'ten 16 yaş küçük olan Friedrich Hayek, savaşı ondan çok farklı bir şekilde yaşadı. 1914'te savaşın çıkmasından önce 15 yaşında bir öğrenci olan Hayek, yaşına göre oldukça uzundu. Bu nedenle, yabancılar kendisine neden askere yazılmadığını soruyorlardı. Von Hayek'ler vatansever Avusturyalılarıydı. 19. yüzyıl sonu Viyana'sının mükemmel bir ürünü olan aile, imparatorun Almanya yanında savaşa girme kararını hiç sorgulamamıştı. Ancak üç kardeşten en büyüğü olan Friedrich'in Avusturya ordusuna subay olmak üzere katılması, 18 yaşına basmak üzere olduğu Mart 1917'ye kadar gerçekleşmedi.

Doktor olan babası August, tam zamanlı bir öğretim üyesi olamamanın getirdiği başarısızlık hissini üzerinden hiç atamamış bir üniversite okutmanıydı. Kendisini, Viyana Üniversitesi'ndeki botanik bölümünde yarı zamanlı dersler vererek avutuyordu. Aynı Keynes'lerde olduğu gibi, Hayek'in ailesiyle akademi iç içe geçmişti. August'un babası Gustave, lisede doğa bilimleri öğretmeniydi ve kayınpederi Franz von Juraschek, Avusturya'nın önde gelen iktisatçılarından biriydi. August'un hüs-rana uğramış tutkuları, görünüşe göre Friedrich'e geçmişti. Friedrich, barış yapılırla yapılmaz üniversitede eğitmen olma niyetiyle savaşa katılmıştı. "Hayatta üniversite profesörü olmaktan daha yüksek hiçbir şeyin olmadığı fikriyle büyüdüm. Öyle ki, hangi dalı istediğime dair açık bir fikrim dahi yoktu... hatta bir psikiyatr olmayı dahi düşündüm,"¹ diye anlatıyordu.

Derslerinde sivrilen Keynes'in aksine Hayek zayıf bir öğrenciydi ve okuldan iki kez atılmıştı. Şöyle itiraf ediyordu: "Çünkü belirgin kabiliyetimin yanında göstermiş olduğum tembellik ve ilgisizlikten rahatsız olan öğretmenlerimle sorunlar yaşar olmuştum... ödevlerimi sürekli ihmal ediyordum, dersleri sınavları güç bela geçmeye yetecek kadar takip ediyordum."² Neyse ki Hayek, salt zekânın onu subaylık eğitiminde neredeyse en tepeye taşımak için yeterli olduğunu keşfetmişti. "Herhangi bir özel yeteneğim olmamasına, hatta bir miktar sakar olmama rağmen, yetmiş-seksen aday içinde en iyi beş-altı öğrenciden biri oluverdim,"³ diye aktarı-

yordu. Eğitimi bittiğinde savaş artık son yılına girmişti. Hayek bu süreyi İtalyan Cephesi'nde bir santral subayı olarak geçirdi. Hayatı en az dört kez tehlikeye girdi. Bir keresinde bir şarapnel parçası kafatasını sıyırdı. Diğerinde tam güç, bir Yugoslav makineli tüfek mevziine hücum ediyordu ve bunu hafif mizahi bir tarzla, "nahos bir deneyim" olarak tarif etmişti.⁴ Kulağında kulaklıkla bir gözlem balonundan paraşütle atladığında, neredeyse kendisini asiyordu. Son olarak, bir İtalyan savaş uçağı saldırdığında, bir gözlem uçağının içindeydi.

Ancak savaş çoğu kez, elden ayaktan düşüren bir sıklıkla karışık, bitmek bilmez beklemeler anlamına geliyordu. Hayek teselliye okumakta buluyordu. Nitekim bir ekonomi kitabını ödünç aldıktan sonra, bu disiplinin yaşamının tutkusu olduğunu gördü. "[Karşılaştığım] ilk iki ekonomi kitabı... öyle kötüydü ki, beni tamamen bu alandan uzaklaştırmamasına şaşıyorum," demişti.⁵ Hayek, serbest piyasalar devletlerin ihtiyaçlarına boyun eğdiğinde, barışçıl bir ekonominin savaş esnasında nasıl dönüşüm geçirdiğiyle ilgilenir olmuştu. İktisatçılıktan, Avusturya'nın savaş çabasında gerekli hammaddelemlerden sorumlu bir siyasetçiye dönüşmüş Walter Rathenau'nun eserlerini okuyordu. Hayek şöyle diyordu: "Sanırım ekonomiyi yeniden örgütlemekle ilgili fikirleri, muhtemelen ekonomiye olan ilgimin başlangıcı oldu. Ve bu fikirler tamamen ılımlı sosyalizme has düşüncelerdi."⁶

Hayek geçmişinden şöyle bahsetmekteydi: "Resmi anlamda asla bir sosyal demokrat olmadım ancak İngiltere'de yaşasaydım, bir Fabian sosyalisti olarak tarif edilebilirdim."⁷ Bu onu, hayatı boyunca Liberaller arasında kalmış Keynes'in soluna yerleştiriyordu. Fabian Derneği, demokratik bir şekilde temel sanayi kollarının kamusal mülkiyete geçmesini hedefleyen sosyal demokrasi ile muhafazakarlık arasında orta yol bulmaya çalışan ilerici bir partiydi. Hayek şöyle diyordu: "Marksist sosyalizmin etkisine asla kapılmadım. Aksine sosyalizm, korkunç ölçüde doktriner bir form olan Marksizm altında beni sadece itmekle kaldı. Fakat sosyalizmin ılımlı türleri, sanırım Alman Sozialpolitik ile Rathenau'nun devlet sosyalizmi, beni iktisat çalışmaya iten saiklerden biri oldu."⁸ Hayek izne çıktığında, savaş biter bitmez öğretim görmek üzere, Viyana Üniversitesi İktisat Bölümü'ne kaydedildi.

11 Kasım 1918'deki mütarekeden sonra, Hayek bir zamanlar evi olarak andığı rengarenk, çok yönlü ve kendinden emin kentten hiç eser kalmamış bir Viyana'ya döndü. Savaş fiziksel açıdan Hayek'i de zayıflatıp yıpratmıştı. Son haftalarında sıtmaya yakalanmıştı. 50 milyon nüfuslu bir imparatorluğu yönetmiş olan Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Karl, yenilginin ardından, eski topraklarından geri kalanları idare etmekten feragat etti. Savaş sona erdiğinde, ayrılıkçı hareketler bağımsız devletler kurmak amacıyla kargaşadan yararlandı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, topraklarının onda yedisini Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya

gibi yeni ülkelere verdi. Macaristan da kendisini Avusturya'dan ayırıp Marksist bir Sovyet cumhuriyetine dönüştüğünü duyurdu. Devrimci dönüşüm, von Hayek'lerin soyadını dahi etkiledi: Avusturya'daki yeni cumhuriyetçi hükümetin aldığı kararla, "von" eki, bir zamanlar önde gelen ailelerin soyadlarından kaldırıldı.

Versailles Antlaşması Almanya açısından ne kadar ağırsa Saint-Germain Antlaşması da Avusturya için en az o kadar ağırdı. Gövdesiz bir baş gibi kalmış, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasından sağ çıkmış "Alman Avusturya'sı"nın kendisine "Alman" demesi, galip devletlerce yasaklandı. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin izni olmadıkça, Almanya'nın safında hareket etmekten de men edildi. Savaş sırasında Avusturya halkının yaşadığı kayıplar, İttifak Devletleri savaşın maliyetleri için kendilerini iflasa sürüklediğinden barış zamanında daha da şiddetli ve dayanılmaz hale geldi. Hayek'in aktardığı üzere, "Avrupa'nın en büyük kültürel ve politik merkezlerinden biri olmuş Viyana, bir köylü ve işçi cumhuriyetinin başkenti haline gelmişti."⁹ Emperyal tedarik kaynakları elinden alınmış kent, kısa süre içinde az sayıdaki Macar buğdayı ile Çek kömür stoklarını tüketmişti. Ekmek ve elektrik gibi temel mallar ateş pahasıydı. Kadınlar ve çocuklar sokaklarda dilencilik yapıyordu.

Keynes'in *The Economic Consequences of the Peace* adlı kitabı, tam da bu korkunç kargaşa içinde çıktı ve Hayek'le dostları tarafından şevkle okundu. Keynes'i harekete geçiren şey, her zamanki gibi, savaş sonrası koşulların en dikkat çekici eşitsizliklerinden biri olarak, Avusturyalıların söz konusu sefaleti ve yoksulluğunu hafifletme arzusuuydu. İtilaf Devletleri liderlerini, Avusturyalıların yaşadığı koşullara soğuk bir şekilde kayıtsız kalmakla suçluyordu. Şöyle yazmaktaydı: "Gözleri önünde açlıktan kırılan ve parçalara ayrılan Avrupa, Dörtlü'nün [İtilaf liderleri] ilgisini çekme ihtimali olmayan bir meseleydi."¹⁰ Dört ülke intikamı öylesine takıntı haline getirmişti ki, mağlup devletleri kargaşa ve devrime terk etme karşısında neredeyse tamamen kör olmuşlardı. Keynes'in ifadeleri şöyleydi: "Karşımızda beliren tehlike, Avrupa halklarının yaşam standartlarında, bazı kesimler için gerçek bir açlık halini alacak hızlı bir kötüleşmedir (bu noktaya Rusya'da çoktan ulaşılmış, Avusturya'daysa ulaşılmak üzereydi)... Sıkıntı içindekiler örgütlenmeden geriye kalanları altüst edip, uygarlığın kendisini yok edebilirler."¹¹ Keynes'in ifadesiyle, Avusturyalıların kendilerine dayatılan sert tazminatları ödeme gücü yoktu, "çünkü ellerinde hiçbir şey kalmamıştı."¹² Kendi ifadesiyle, Avusturya'da "açlık, soğuk, hastalık, savaş, cinayetler ve anarşi, o günün gerçek koşullarını teşkil etmekteydi."¹³

Keynes Alman hükümetinin görüşünden alıntı yapmaktaydı. Hükümete göre, tazminatlar ülkeyi elli yıl geriye götürecekti, şu anki Alman nüfusunun yalnızca küçük bir dilimini hayatta tutabilecek, sanayi öncesi bir ekonomiyle sonuçlanacaktı.

Keynes şöyle yazıyordu: “Bu Antlaşmayı imzalayanlar, milyonlarca Alman kadını, erkeği ve çocuğunun idamına da imza atacaktırlar. Aynı itham Almanlarla yapılan antlaşma için olduğu kadar, Avusturyalıları için de geçerlidir.” Viyana’da çıkan *Arbeiter Zeitung* gazetesinden bir makaleye atıfla şöyle diyordu: “Saint-Germain Antlaşmasının her maddesi gaddarlık ve zalimlikle doludur. İçerisinde insani bir anlayıştan eser bulamazsınız. İnsanı insana bağlayan her şeyi hiçe saymaktadır. İnsanlığın kendisine, acı ve ızdırıp çeken insanlara karşı işlenmiş bir suçtur.” Keynes’in yorumu şöyleydi: “Avusturya Antlaşmasının tüm detaylarına aşinayım ve bazı şartlar hazırlanırken ben de oradaydım, ne var ki, bu öfke patlamasının adaletini boşa çıkarmayı hiç de kolay bulmuyorum.”¹⁴

Keynes, Almanya ve Avusturya’daki sivil toplumu sinsice tehdit eden bir unsura işaret etmekteydi: Fiyatlardaki hızlı yükseliş. Hayek’ler gibi savaştan önce hali vakti yerinde olan Viyanalı aileler bile, yaşam standartlarına karşı yapılan bu hunharca saldırıya karşı başışık değildi. 1913’te 20 mark tutan bir çift ayakkabı, 10 yıl sonra 32 trilyon marka çıkmıştı. Bir bardak bira 1 milyar marktı. Milyon marklık banknotlar soba yakmak için kullanılıyordu. Temel malların fiyatları uçtukça, Hayek ailesi gibilerinin tasarrufları kıymetini yitiriyor ve sahip olduklarının değeri hızla düşüyordu. Sadık ve vatansever Avusturyalıların, savaşı fonlamak için aldıkları devlet bonoları tamamen değersizleşmişti.

Düşmanlıkların sona erışı, 19 yaşına gelmiş Hayek için, kariyer planlarında bir değişiklik yapmasına neden oldu. Ekonomi okumak üzere Viyana Üniversitesi’ne kaydolmuş olmasına rağmen hâlâ üniformalı bir askerken, savaş “sonsuz dek sürebilir”¹⁵ diyerek alternatif planlar yapmıştı. Cephenin tehlikelerinden onurlu bir kaçış olarak tarif ettiği bir plan tasarlamıştı: Avusturyalı diplomat topluluğu. Hava kuvvetlerine transfer edilmesi için talepte bulundu. Oradaki uzun eğitimler, kendisine diplomat akademisinin giriş sınavlarına çalışması için gerekli zamanı kazandıracaktı. “Bir korkak olmak istemiyordum. Bu sebeple, en sonunda korkak olmadığımı kanıtlamak için hava kuvvetlerine gönüllü olmaya karar verdim,” diyordu. “Bir savaş pilotu olarak altı ay dayanabilirsem, kırı kırma hakkı kazanırım, diye düşünüyordum. Şimdi savaş bittiğinden her şey çökmüş halde... Macaristan çöktü, diplomat akademisi ortadan kalktı ve savaştan onurlu bir şekilde çekilme umudum boşa çıktı.”¹⁶

Hayek önceki planına sadık kalıp, ekonomi eğitimi aldığı Viyana Üniversitesi Hukuk Bölümü’ne girdi. Avusturya Okulu iktisatçılarıyla tanışmaya başladı. Hayek ekonomi eğitimi almaya başladığında, Avusturya Okulu henüz, serbest piyasayı kendi haline bırakmanın yani ekonomide *laissez-faire* yaklaşımının erdemlerini yaymaya başladığı I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Marksistlere meydan

okuduktan sonraki kadar tanınmış ve belirgin bir ekol değildi. Avusturya Okulu temelde fiyatlarla ilgileniyordu. İlgi konusu, özellikle de bir ürünün “fırsat maliyeti” yani müşterinin rakip ürünler alırken tercih ettiği alternatiflerdi. Bir kişi bira alırsa, onu şarabın yerine almış olurdu: Kişi yatırım yaptığında, faizden feragat etmekteydi. Kişi yatırımını satışa çıkardığında, yatırımın gelecekte ulaşabileceği fiyattan feragat ediyordu. Örnekler çoğaltılabilir. Üreticilerin, sonrasında daha değerli bir ürün tedarik etmek amacıyla bir mal üretmekten vazgeçtiği çeşitli “üretim aşamaları”na dair sermaye kuramının temelinde fırsat maliyeti kavramı yatar. Hayek, marjinal fayda kavramını ilk kez öne süren Carl Menger’in *Principles of Economics* [İktisadın İlkeleri] ve *Investigations into the Method of Social Sciences* [Sosyal Bilimlerin Yöntemine Dair Sorgulamalar] adlı eserleri okuyarak başladı.¹⁷ Söz konusu kavram şu şekildeydi: Bir malın niceliği ne kadar çoksa, değerli görülme ihtimali o kadar az olur. Ona öğretmenlik eden kişi Friedrich von Wieser’di.¹⁸ Wieser, piyasanın nasıl çalıştığını anlamada fiyatların temel bir role sahip olduğunu ve girişimcilerin, gelişen yeni piyasalarda kendilerini sağlama alırken önemli bir rol oynadıklarını savunmaktaydı.

Savaşın sonraki Viyana, Hayek’in ekonomiyi keşfetmesi için mükemmel bir yerdi. Etrafını kasıp kavuran enflasyona (yükselen fiyatlar) o da bağışık değildi. Bir doktor olarak ücretini artırma fırsatı olan babası, oğlunun üniversite ücretlerini karşılayabiliyordu ancak, başka yerlerde çalışmak üzere yapacağı ziyaretleri karşılayacak hiçbir kaynak yoktu. Viyana Üniversitesi 1919-20 kışında, ısınmak için kullanılacak yakıt yokluğundan ötürü kapandığında, Hayek babasının botanikçi bir dostunun maddi desteğiyle sekiz haftasını İsviçre Zürih’te geçirdi. Hayek’e göre bu zat, “yeterince beslenmeyen Alman ve Avusturyalı çocuklar yararına gösterilen genel çabaların bir unsuru olarak, bir arkadaşının yakın zamanda dönmüş ve sadece beslenmeye ihtiyacı olmakla kalmayıp sıtmadan muzdarip oğluna yardım etmek istedi.”¹⁹

Hayek şöyle diyordu: “1919-20 yıllarının Zürih’i bana, ‘normal’ bir toplumun savaş sonrasındaki dönemde neye benzediğine dair ilk izlenimleri kazandırmıştı. Viyana’ysa hâlâ enflasyonla kısmi açlığın sancıları içindeydi.”²⁰ Orada ders veren sosyolog Max Weber’in²¹ hayranı olduğundan, Münih Üniversitesi’nde ikinci lisans öğretimine kaydolmayı umuyordu. Ancak Haziran 1920’de, Weber 55 yaşında gripten yaşamını yitirince bu plan sekteye uğradı; ne var ki, Hayek’in fikrini değiştirmesine vesile olan tek gerekçe bu değildi. Açıkladığı üzere, “Avusturya’daki enflasyonun sonraki aşamaları, babamın Almanya’da geçireceğim bir yıllık çalışmanın maliyetlerini karşılamasını her halükârda imkânsız kılacaktı.”²² Fakat her şerde bir hayır vardır. Bavyera’da bir yıl geçirmek yerine, Hayek iş bulmak zorundaydı.

Bu süre zarfında, yaşamı ve eserleri üzerinde en uzun soluklu ve önemli tesiri bırakacak kişiyle yani Ludwig von Mises’le tanışacaktı. Mises Viyana Üniversitesi’nde ekonomi dersleri vermekteydi ve Avusturya hükümetiyle yakın bağlantıları vardı. Ayrıca ülkesini kasıp kavuran fiyat artışlarını incelemekteydi. Charlie Chaplin bıyığı, uzun burnuyla zorlu ve bencil bir karaktere sahip Mises, piyasa ekonomisinin babası, sosyalizmin yetersizliklerine ilişkin etkili bir araştırmamanın yazarı ve ekonomi içindeki para miktarının enflasyonu anlamının temeli olduğuna inanan kişilere esin kaynağı olacaktı.

“Ek iş” olarak gördüğü hukuka harcadığı vaktin en az bir o kadarını ekonomiye ve psikolojiye de ayıran Hayek, lisansını iki yıl içinde tamamlayıp Kasım 1921’de mezun oldu. Avusturya ile diğer ülkeler arasındaki savaş borçlarını idare etmek amacıyla kurulmuş bir hükümet organında avukat yardımcılığı pozisyonu için Mises’e Hayek’i öneren Wieser’di. Böylelikle Hayek, Keynes’inkine yakın bir alanda çalışmaya başladı. Hayek’in Mises’le ilk buluşması umut verici olmaktan uzaktı. Tavsiye mektubunda Wieser, Hayek’i Mises’e “gelecek vaat eden bir iktisatçı” olarak tarif etmekteydi. Buna cevaben, egosu yüksek Mises’in Hayek’e söylediği şeydi: “Gelecek vaat eden bir iktisatçı mı? Seni derslerimde hiç görmedim.”²³ Yine de Mises ona görev teklifinde bulundu ve Hayek, Ekim 1921’de işe başladı.

Hayek aldığı her maaş çekiyle birlikte, Avusturya’nın kontrolden çıkmış enflasyonunu bir kere daha deneyimliyordu. İlk ayda maaşı 5.000 eski krondu ancak sonraki ay, kur değerindeki düşüşü telafi etmesi için 15.000 kron almaya başladı. Temmuz 1922’de Hayek’e hiperenflasyona ayak uydurması için 1 milyon kron ödenmişti.²⁴ Sadece sekiz ay içinde, Hayek’e iki yüz kere zam yapıldı. Ocak 1919’da bir Amerikan doları 16,1 Avusturya kronuna karşılık geliyordu; Mayıs 1923’teyse, 1 dolar 70.800 kron olmuştu.²⁵ Avusturya-Macaristan Bankası talebi karşılayabilmek için gece gündüz para basıyordu.

Keynes *The Economic Consequences of the Peace*’te, kontrolden çıkmış enflasyonun getirdiği tehlikeleri, Hayek ve “sağlam paracı” yandaşlarınca kendisine geri yöneltilecek bir üslupla vurgulamaktaydı. Keynes I. Dünya Savaşı öncesinde altın fiyatına sabitlenmiş para birimleri arasındaki sabit ilişkilerin, yaşananlar sonucunda dibe vurduğunun farkındaydı. Çünkü hükümetler savaşın maliyetlerini karşılamak için para basmıştı. Keynes, okurları para birimlerinin altını oymanın devrime davetiye çıkaracağını söyleyerek uyarmaktaydı. “Söylendiğine göre Lenin Kapitalist Sistemi yok etmenin en iyi yolunun, para birimini yoldan çıkarmak olduğunu ilan etmiştir,” diye yazıyordu. “Süreklilik kazanan bir enflasyon süreciyle, hükümetler gizli ve örtük bir biçimde, yurttaşlarına ait zenginliğin önemli bir kısmına el koyabilir.”²⁶ Keynes Bolşevik lidere, kavrayışından ötürü gerekli itibarı

vermekteydi. “Lenin kuşkusuz haklıydı. Toplumun mevcut temelini altüst etmek için, ulusal parayı yoldan çıkarmaktan daha sinsi ve kesin hiçbir araç yoktur.”²⁷ Kasım 1918’de, Keynes’in tahminlerine göre, “Rusya ve Avusturya-Macaristan’da bu süreç [para basma] ulusal paranın dış ticaret açısından tamamen kullanışsız hale geldiği bir noktaya ulaşmıştı.” Ancak Keynes şöyle bir uyarıda bulunmaktaydı: “Fiyat regülasyonlarında ifadesini bulan hukuki zorlamalarla ulusal paranın değerini suni olarak korumak, nihai ekonomik çürümenin tohumlarını taşır.”²⁸ Keynes’in uyarıları, yakıt alacak paraları olmadığı için dairelerinde kışlık paltolarına sarıyan Hayek gibi kişiler için kulağa epey mantıklı geliyordu.

Keynes dikkatini, fiyat enflasyonu ve değerini yitiren ulusal paraya pratik çözümler bulmaya yöneltti. *Manchester Guardian*’ın editörü C.P. Scott, kendisine Avrupa’nın yeniden inşasına dair sorunlara değinen bir dizi eki düzenleme görevi verdi. Keynes’in kaleminden çıkan bu yeni argümanlar kısa sürede devasa bir uluslararası başarıya erişti. Söz konusu ekler, bir sürü dilin yanı sıra Almancaya da çevirdi. Böylelikle Hayek, Mises ve diğerleri her sayıyı bir çırpıda ve hararetle okudu.

Hayek şunları aktarıyordu: “Hepimiz onun meşhur katkılarını gayretle okuyorduk... ve ona olan hayranlığımı daha da artıran şey, *Tract on Monetary Reform* [Parasal Reform Üzerine]’ adlı eserinde, ilk küçük keşfimi önceden görmüş olmasıydı.”²⁹ Keynes’in “önceden gördüğü” bu “küçük keşif”, ulusal paranın fiyatının altına sabitlenmesi –“altın standardı”– sonucunda, yurtiçindeki fiyatların dalgalanacağı ve denetlenemeyeceği görüşüydü. Hükümetler bir tercihle karşı karşıyaydı: Ya sabit fiyatlı bir para birimine ya da sabit yurtiçi fiyatlara sahip olacaklardı. Keynes’in belirttiği gibi, “dış fiyatlar seviyesi istikrarsızsa, hem kendi fiyat seviyemizi hem de döviz kurlarını istikrarlı bir şekilde tutmamız imkânsızdır. Nitekim bir seçim yapmak zorunda kalırız.”³⁰ O dönemde Mises, Keynes’in “iyi bir davayı çok kötü bir ekonomik argümanla savunduğunu”³¹ söyleyip Hayek’i uarmış olsa da, Keynes ve Hayek’in düşünceleri birbirine paraleldi; belki de eşzamanlı bir esinlenmeydi.

Keynes *Guardian*’daki yazıları için fahiş ücretler aldı. C.P. Scott ara sıra Keynes’e çatıyor, “zeki ve özgün bir düşünür” olduğunu ancak aynı zamanda, “şimdiye dek karşılaştığı en inatçı ve benmerkezci insan” olduğunu söylüyordu.³² Keynes’in katkı sunmaya ikna ettiği kişiler arasında, savaş sırasında İngiliz başbakanlığı yapmış H. H. Asquith, geleceğin İşçi Partili başbakanı Ramsay MacDonald, üç kez Fransa başbakanı olacak Léon Blum, karısı Beatrice’le birlikte Britanya’daki Fabianci sosyal demokrat hareketi ile London School of Economics’in eş kurucusu Sidney Webb, Amerikalı gazeteci Walter Lippmann,³³ Rus yazar Maksim Gorki, London

* Keynes’in çoğunluğu *Guardian*’daki yazılarından oluşan 1923 tarihli kitabı.

School of Economics and Political Science'tan Harold Laski, Oxford tarihçileri Richard Tawney ile G.D.H. Cole, Paris Barış Görüşmeleri'nde Almanya'nın baş müzakereciliğini yapmış olan Carl Melchior ve hatta Romanya kraliçesi vardı. Bloomsbury Grubu'ndan bir parça olması için, Keynes kapak tasarımı işini Duncan Grant ile Vanessa Bell'e verdi.

Nisan 1922'de yayımlanan ilk ekte Keynes'in üç makalesi yer almaktaydı. Bu makalelerden ikisi, *Tract on Monetary Reform* eserinin ilk bölümlerini meydana getirecekti. Ele alınan konu, para birimleri 1914'ten bu yana neredeyse istisnasız bir biçimde sert devalüasyonlara uğramış savaşçı ülkeler için büyük önem taşıyordu. Keynes'e göre, bu ülkelerin para birimlerini savaştan önceki değerlere yükseltmek istemeleri halinde hepsi yüksek bir bedel ödeyecekti. Nitekim bunun yerine, para birimlerini mevcut fiyatlarda sabitleyen yeni bir düzen önerdi. Buna göre, sterlinin yılda %6'dan daha fazla değer kazanmasına izin verilmeyecekti.³⁴ Bu İngiliz Hazinesi ile İngiltere Merkez Bankası'nın (BoE) savunduğu çizgiye doğrudan tezat oluştuyordu. Bu kurumların ikisi de, sterlinin savaş öncesindeki değere dönmesini istiyordu.

Para birimlerini savaştan önceki paritelere döndürmenin bedeli, yüksek faiz oranlarına eşlik eden büyük bir deflasyon (fiyatlarda sürekli düşüş) ile dışarıdan ithal edilen mal kadar ihracat yapmak anlamına geliyordu. Yahut Keynes'in özetlediği gibi, "köle gibi çalışmak" demekti. Mises'in kuşkularına rağmen, Hayek Keynes'in analizinde karşı çıkılacak çok az şey bulmuştu. Avrupalı ailelere musallat olan adaletsizliklerin önüne geçmede ne enflasyonun (artan fiyatlar) ne de deflasyonun faydalı olacağını, çözümün istikrarlı fiyatlarla mümkün olduğunu savunan Keynes'ti. Nitekim, "ne para harcayan ne de 'spekülasyon yapan', 'ailesi için gerekli koşulları' sağlayan kişinin başına... yine de en ağır felaketler gelmektedir," diye yazarken,³⁵ vatanseverliklerinden ötürü neredeyse fukaralığa sürüklenen Hayek ailesini betimlediğini söylemek mümkündü.

Keynes bu eklerde hükümetlerin, ekonomilerini idare etmeleri gerektiğini önerme konusunda ilk adımları atmaktaydı. Bu düşünce çizgisi onu Mises'ten, Hayek'ten ve diğer serbest piyasa savunucularından ayıracaktı. Avrupa hükümetleri, enflasyon ile deflasyon arasında seçim yapmaya zorlanıyordu. Keynes'e göre bu, *laissez-faire* ekonomisinin artık geçerli olmadığının kanıtıydı. Bunun yerine, devletin fiyatların dalgalanmasını önleyecek şekilde hareket etmesini savunuyordu.

Mises ve nihayetinde Hayek'in kanaatine göre, piyasanın sürekli "denge durumu"nu açığa çıkaran "doğal güçleri", dalgalı bir ekonomiye düzen getirebilirdi. Keynes içinse, "sessizce oturup beklemek" ve "merkezi denetimden özellikle

azade edilmiş şans etmenleri”yle boğuşmak kabul edilemezdi çünkü böylesi bir yaklaşım, sabit ve sarsılmaz fiyat seviyelerine değil kargaşaya yol açardı. Keynes şu sonuca varıyordu: “Değer standardını düzenleme işini *ihtiyatlı kararlara* tabi kılma düşüncesine karşı oluşmuş derin güvensizlikten kendimizi kurtarmalıyız.”³⁶

Keynes, “Rand madencilerinin bin bir emekle yüzeye çıkardığı şeyi Washington mahzenlerine gömmek”³⁷ ifadesiyle kenara ittiği, altın birikimiyle ABD dolarının değerini korumaya dönük politikaya yönelttiği soğukkanlı eleştiride, serbest piyasa ile kontrollü bir ekonominin göreceli erdemleri üzerine sunduğu argümanları müjdeleyen bir gözlemini dahil etmişti. Yaptığı değerlendirmeye göre, altın standardı (ulusal paranın fiyatının altın fiyatına sabitlemesi) gerçek bir serbest piyasa aracı değildi çünkü değişim fiyatı merkez bankaları tarafından belirlenmekteydi. Şunu ileri sürmekteydi: “Kağıt paralar ile banka kredilerinin olduğu modern dünyada, istesek de istemesek de, ‘kontrollü’ kurdan hiçbir kaçış yoktur. Altına çevrilebilirlik, altın değerinin merkez bankalarının politikalarına bağımlı olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir.”³⁸ Bu, ileride Hayek’in de benimseyeceği bir düşünce çizgisiydi.

Dahası Keynes, zamanla bir ekonominin herkesi istihdam edecek bir noktaya gelip hareketsizleşeceği düşüncesinin altında yatan mantığı sınamaya başladı. Bu “gerçek” ona Alfred Marshall tarafından öğretilmişti ve Avusturya Okulu’nun da temel doktrinlerinden biriydi. Zaman içinde para ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi teşhis eden Keynes’in vardığı sonuç şöyleydi: “Uzun vadede”, bir sistem içindeki para miktarı ile sabit fiyatlar arasında daimi bir ilişki olmak zorundadır. Ancak ona göre, “bu uzun vade, bugün yaşananlar açısından yanıltıcı bir rehberdir.”³⁹ Çünkü para miktarıyla bağıntılı olarak zaman içinde fiyatları değiştiren şey, paranın harcanma hızıydı (“paranın dolaşım hızı”) ve bu, fiyatları para miktarına kıyasla orantısız bir seviyeye taşıyabilirdi. Denge durumu “uzun vade”ye bağlı olduğundan, ileride en meşhur yorumlarından biri haline gelecek şu ifadeyi sarf etmişti: “Uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız.”⁴⁰

Bu gözlem para ile fiyatlar arasındaki ilişkiye odaklanmıştı fakat Keynes, “uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız” ifadesinin, denge kuramının ekonomide oynadığı rolü değerlendirmeye dönük tüm girişimler için geçerli ve doğru olduğunu keşfedecekti. Keynes’in denge kuramına olan inancını terk etmesine daha birkaç yıl olmasına rağmen, beklenen denge halinin, kalıcılaşmış yüksek işsizliğe neden çare olmadığını açıklamanın bir yolunu bulmuştu. Denge kuramına göre, bir devlet uzun vadede herkesi istihdam edecek bir noktaya kavuşacaktı ancak Keynes’in gösterdiği şey, uzun vade şeklinde belirtilen zamanın, daima gelecekteki belirsiz bir sürece atfedilen tarifi zor bir aşama olduğuydu. Bir eşiği ilerletmek için çubuğun ucuna bağlanan havuç gibi, uzun vade de, sürekli erişilemeyecek bir noktadaydı.

Sonrasında, işsizliğe çare bulmak amacıyla yapılan kamu harcamalarının uzun vadede enflasyona yol açacağını ileri sürecekler için, kesin bir cevabı çoktan hazır etmişti: “Uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız.”

Keynes’in enflasyonu belirlemede döviz kurlarının oynadığı role ilişkin görüşleri, Hayek ve diğer Avusturya Okulu iktisatçıları için özellikle yerinde ve geçerliydi. Kıtanın kendisini 1914’teki ekonomik koşullara geri taşıyıp taşımayacağına ilişkin geniş çaplı karar henüz askıdayken, birçok Avrupa devleti paralarının serbestçe dalgalanmasına izin vermişti. Buna rağmen, Avusturya hükümeti kronun değerini gecikmeden artırma kararı aldı. Milletler Cemiyeti’nden Avusturya’ya yapılacak mali yardımın koşulları, kamu harcamalarının kesilmesi idi. Buna 70 bin devlet görevlisinin işten çıkarılması ve gıda sübvansiyonlarının kalkması da dahildi. 1925’te kron oldukça yüksek bir değerle altın fiyatına endekslendi. Keynes’in *Guardian*’daki makaleleri döviz kurlarının yönetimiyle ilgili ilkeleri ele alırken, Hayek ve meslektaşları, kronun değerini artırmaya dönük önlemlerin acı sonuçlarını ilk elden deneyimliyordu.

Hayek kısa sürede huzursuzluğa kapıldı ve dizginsiz bir kapitalizmin nasıl işlediğini ilk elden görmek için Amerika’ya gitmeye karar verdi. Hayek’in geliri, enflasyona uyarlanmış devlet maaşı sayesinde yükselen fiyatlara ayak uydurmuştu ve hatta bir miktar parayı kenara ayırabilmişti. 1922 baharında Mises Hayek’i, New York (NY) Üniversitesi’nden Profesör Jeremiah Whipple Jenks’le tanıştırdı. O tarihlerde Profesör Jenks, markın değerini istikrara kavuşturma konusunda tavsiye vermeleri için Alman hükümeti tarafından tutulan ve içlerinde Keynes’in de olduğu bir grup finans uzmanı içinde görev aldıktan sonra Viyana’yı ziyaret etmekteydi.⁴¹ Orta Avrupa ülkelerinin savaşla harap olmuş ekonomileri hakkında bir kitap yazmayı planlayan Jenks, projesinde araştırmacı olarak çalışması için Hayek’i Manhattan’a davet etti.

Para öyle kıttı ki, Hayek gidiş dönüş bileti alamadığından Atlantik’i sadece gidiş biletiyle geçebilmişti. Telgraf masrafı olmasın diye, varış tarihini Jenks’e bildirmemişti. Mart 1923’te Manhattan’ın batı yakasındaki yolcu iskelesine ayak bastı. Vardığında cebinde sadece 25 dolar vardı ve derhal Jenks’in NY Üniversitesi’ndeki ofisine gitti. Orada kendisine profesörle temasa geçilemeyeceği söylendi. Böylelikle Hayek, kendisini arkadaşsız ve parasız bir halde yabancı bir ülkede bulmuştu. Jenks dönene kadar bir işe girmeye karar verdi ve Sixth Avenue’deki bir restoranda bulaşıkçı olmayı kabul etti. Ellerini sabunlu sulara daldırmasına bir saat kala, Jenks’in ofisinden profesörün döndüğünü söyleyen bir telefon geldi. Hayek’in bedensel bir iş yapmaya en çok yaklaştığı an işte buydu. Aslında 92 yıllık yaşamı boyunca asla özel sektörde çalışmamıştı.

Hayek Amerika'daki yeni yaşamına büyük bir heves ve zevkle uyum sağladı. NY Üniversitesi'nde, iktisat profesörü J.D. Magee'nin gözetimi altında doktorasına başladı. Bir yandan ekonomik patlamaları (hızlı ekonomik büyüme dönemlerini) krizlerin (ekonomik faaliyetlerin azaldığı dönemlerin) takip ettiği konjonktür dalgaları olgusu üzerine tanınmış bir otorite olan Wesley Clair Mitchell'in⁴² derslerini izinsiz takip ediyordu. Ayrıca Alman sosyalist J.B. Clark'ın Columbia'daki seminerlerine gidiyordu. Altın biriktirme ve para manipülasyonu gibi faaliyetleri Keynes tarafından uzun uzadıya irdelenen ABD Merkez Bankası (FED) Güvernörler Kurulu'nun gizemli işleri Hayek'in ilgisini çekmişti. Hayek kısa süreliğine, Paris Barış Görüşmeleri'nde Başkan Wilson'ın ekonomi danışmanlarından biri olmuş Willard Thorp için çalıştı. Bu süre zarfında Almanya, Avusturya ve İtalya'nın endüstriyel performanslarındaki dalgalanmalar hakkında bilgi derledi. Bu çalışmalar onu, konjonktür dalgalarının doğası ve öngörülebilirliği üzerine düşünmeye itti.

Mayıs 1924'te Hayek, pek parası olmadan ve şansına küsmüş bir halde Atlantik'in diğer tarafına doğru yolculuğa çıktı. Eve vardığında, kendisini Rockefeller bursuyla ödüllendiren bir mektup bulmuştu. Eğer bunu yola çıkmadan önce almış olsaydı, Amerika'da bir yıl daha kalabilecekti. Ancak burs çok geç gelmişti. Sonraki 25 yıl boyunca Amerika'ya dönemeyecekti.

Saflar Keskinleşiyor

Keynes Ekonominin “Doğal” Düzenini Reddediyor, 1923-29

Viyana’ya 1924’te dönen Hayek, Avusturya’nın savaş borçlarının idaresiyle ilgili devlet görevini sürdürdü. Mises, Hayek’i tekrar kanatları altına aldı ve onun akıl hocası gibi davranmaya başladı. Hatta Avusturya sanayiciler odasında ona iş bulmaya dahi çalıştı. Helen Berta Maria von Fritsch’le flört etmeye başladığında, Mises, çifti akşam yemeği için evinde ağırlayarak ilişkilerini sağlamlaştırmalarında yardımcı oldu.

Hayek’in zihnine sosyalizmin erdemleriyle ilgili şüpheler eken Mises’ti. Mises’in 1920 tarihli *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth* [Sosyalist Uluslar Topluluğunda Ekonomik Hesaplamalar] ile 1922 tarihli önemli eseri *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* [Sosyalizm: Ekonomik ve Sosyolojik Bir Analiz], Hayek’in sosyal demokrat inançlarını sarstı ve kolektivizmin sahte bir tanrı olduğuna ikna olmasına yardımcı oldu. Hayek’in belirttiği gibi, “Sosyalizm daha rasyonel ve daha adil bir dünyaya ilişkin umutlarımızı karşılamayı vaat ediyordu. Ardından Mises’in *Socialism* eseri geldi. Umutlarımız yerle bir olmuştu. *Socialism* bize, gelişimi yanlış yönde aradığımızı söylüyordu.”¹

Mises’in komünist veya sosyalist bir topluma yönelttiği temel itiraz, herhangi bir ekonominin etkili bir şekilde işlemesi için elzem olduğuna inandığı fiyat mekanizmasını tamamen göz ardı etmesiydi. *Economic Calculation*’da öne sürdüğü şey, sosyalist bir toplumda devlet temel sanayi kollarına (“üretim araçları”) sahip olduğu, dolayısıyla da malların fiyatlarını belirlediği için, fiyatların temel işlevinin yani kıt kaynakların dağılımı meselesinin gereksiz hale gelecek olmasıydı. İddiasına göre, “bizi üretim araçlarının özel mülkiyetinden ve para kullanımından uzaklaştıran her adım, aynı zamanda bizi rasyonel ekonomiden de uzaklaştırmaktadır.”² Mises’in argümanları, Keynes ve Hayek arasında meydana çıkacak tartışmanın kökenine inmekte ve Hayek’in nihai tezlerinden birini müjdelemekteydi. Bu teze göre, sosyalizm piyasa fiyatlarını göz ardı ederek, topluma özgün katkıda bulunma yani fiyat ödeme istekleri aracılığıyla bireylerin, bir nesne veya hizmetin ederine

ilişkin görüşlerini ifade etme şansını ortadan kaldırmaktaydı. Hayek'in iddia edeceği üzere, merkezi planlama bireyleri temel bir özgürlüğünden mahrum etmekteydi.

Mises, Hayek'e devlet destekli bir araştırma işi bulmaya çalışırken, Hayek Amerika'da öğrendikleri üzerine bir değerlendirme kaleme almaya başladı. Bu yazıda, oradaki ucuz kredilerin sermaye malı üreten endüstrilerde yol açtığı büyümenin kendi açısından sürdürülemez olduğunu belirtiyordu. İş çevrimlerinin doğası üzerine tahminlerde bulunmaktaydı. "Endüstriyel çevrimler" olarak adlandırdığı bu olguya ilişkin değerlendirmeleri, ekonomik kuramlara yaptığı katkı açısından büyük önem taşıyacak ve Keynes'le çatışacağı temel konu olacaktı. Hayek'in, üniversitede maaşlı bir öğretim üyesi olmak için özgün bir çalışmayı yayınlaması gerekiyordu. Bu amaçla, para kuramına önemli bir katkı olacağını umduğu bir çalışma için olgular ve argümanlar derlemeye başladı. Bu da onu Keynes'le çatışma içine sokacaktı.

Amerika'dayken, iş çevrimlerinin –ekonominin düzenli surette yüksek seviyede faaliyet ve refah ile iflaslar ve işsizlik arasında gidip geldiği çevrimlerin– araştırmaya değer bir konu olduğu sonucuna varmıştı. İşçi davranışlarına dair zaman ve hareket çalışmaları ile fabrikalar ve makinelerin çıktılarını kaydetmek gibi, Amerika'da yaygın surette kullanılan fakat henüz Avrupalı iktisatçılar tarafından benimsenmemiş ampirik araştırma araçlarına aşina hale geldiğinden, iş çevrimlerini detaylı olarak inceleyebileceği bir enstitü kurmayı ummaktaydı. Hayek bu fikrini Mises'e açtı ancak Mises buna kayıtsız kalacak kadar şüpheciydi. Mises ekonominin doğa bilimi gibi ele alınabileceğine inanmıyordu ve ona göre, bir iş çevriminin unsurlarını kaydetme girişimleri yanıltıcı ve faydasız olacaktı.

Bu esnada, Britanya'da Keynes'in zihni tüm hızıyla çalışmaktaydı. *Guardian*'daki makalelerini bir kitap olarak yayımlamaya hazırlanıyordu ve Aralık 1923'te, kitabın yayımlanmasına aylar kala, paranın toplumda oynadığı rol üzerine yazacağı *A Treatise on Money* [Para Üzerine Bir İnceleme, İng. çev. Cihan Gerçek, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015] adlı yeni kitabına başladı. Ekonomik tartışmalara yaptığı doğrudan katkılar, *Times* gibi önde gelen yayın organlarından popülist *Daily Mail*'e kadar çeşitli yayınlarda büyük rağbet görmekteydi. Mart 1923'te *The Nation and Athenaeum*'un yöneticiliğini üstlendikten sonra, köşe yazılarında güncel hadiseler üzerine de yazmaya başladı.

1920'lerin başında Britanya'nın peşini bırakmayan yüksek işsizlik oranları Keynes'in zihnini meşgul eder olmuştu. Onu harekete geçiren şey, işsizlere duyduğu merhamet ve ekonominin büyük bir işsizler havuzunu –Temmuz 1923'te 1,1 milyon işsiz vardı, işgücünün %11,4'ü işsizdi– gerekli bulan bir tarzla düzenlenmiş olmasına

duyduğu kızgınlıktı. Bu durum onu, Alfred Marshall'ın kendisine öğrettiği şu temel varsayımı sorgulamaya itti: Zamanla, ekonomi tam istihdamda denge aşamasına ulaşacaktı. İşsizlik rakamları artmaya devam ettikçe, hükümetin devlet tahvilleri ihraç ederek faiz oranlarını düşürmesi gerektiğini daha yüksek sesle söyler oldu. Keynes, devletin yol inşası gibi kamusal projeler için doğrudan işçi istihdam etmeye mecbur olduğuna ikna olmuş vaziyetteydi.

İngiliz sterlininin değeri, ekonomik tartışmaların çekirdeğini oluşturmaktaydı. 1920'lerin sonlarında, Keynes Britanya'nın I. Dünya Savaşı arifesindeki ekonomik durumuna geri dönmesi için en iyi yolun, bir sterlini 3,60 dolara sabitlemek olduğunu önermekteydi. İngiliz sterlini, savaşın finansmanı için Amerikan bankalarından alınan büyük miktarda borç sebebiyle, savaştan önceki 4,86 dolarlık pariteden düşerek bu piyasa seviyesine gerilemişti. Ona göre sterlini 3,60 dolara sabitlemek, fiyat istikrarını korurken işsizliği de %6-7 civarında tutacaktı. Teklifi, sterlini savaş öncesindeki pariteye döndürmeyi tercih eden Hazine ve İngiltere Merkez Bankası tarafından göz ardı edildi.

1921 ile 1922 yılları arasında Britanya ekonomisi yüksek faiz oranları, yüksek ücretler, düşen fiyatlar, değer kazanan sterlin (ihraç ürünlerini pahalılaştırmakta ve ticarete dengesizliğe yol açmaktaydı) ve yüksek işsizliğin bir arada var olduğu zorlu koşullar içindeydi. İngiltere Merkez Bankası Temmuz 1923'te, Britanya'nın sefil ekonomik koşullarına rağmen, sterlini daha da yukarı taşıma arzusuyla, borç verme faizini %3'ten 4'e çıkardı.³ Keynes, "bu göstergeyle ilgili en yanlış kararlardan biri"ni aldıkları için Banka yöneticilerine çattı. "Dar ve köhne bir öğretinin etkisiyle hareket eden İngiltere Merkez Bankası büyük bir hata yapmıştır."⁴

Sonraki ay Cambridge'de düzenlenen Liberal Yaz Okulu'nda, hükümet veya İngiltere Merkez Bankası ekonomiyi kontrol etmeye başlamazsa, "Sosyalist ve komünist yenilikçilerin saldırıları ve eleştirileri" karşısında, kapitalizmin doğrudan tehlikeye gireceği uyarısında bulundu. Aralık ayında Ulusal Liberal Kulüp'te yaptığı bir konuşmada, hükümetin, ekonomik sorunlarını çözmek konusunda serbest piyasa fikirlerine olan bağlılığına çok daha kapsamlı bir saldırı yönelterek, bu eleştiriyi tekrarladı.

Şunları söylüyordu: "Kendi haline bırakılan bireyci bir toplumun sağlıklı hatta kabul edilebilir bir şekilde dahi işlemeyeceği ortadadır. Dönem ne kadar sıkıntılı ve zahmetliyse, *laissez-faire* sistemi o denli kötü işler." Keynes'e özgü bir cesaretle "İngiltere Merkez Bankası Güvernörlerine ve Yönetim Kurulu'na saygıyla ithaf edilmiştir" şeklinde bir ifadeyle aynı ay yayımlanan *A Tract on Monetary Reform*'da belirttiği gibi, Britanya'nın son derece zorlu ekonomik koşullarına çözüm üretmenin,

Merkez Bankası'nın imkânı dahilinde olduğunu öne sürmüştü. Merkez Bankası, yeni bir yasal düzenlemeye başvurmadan, faiz oranlarını azaltıp tahviller çıkararak Britanya ekonomisi ile iş çevrimini yönetebilirdi. Keynes, eylemsizlik karşısında bir kez daha sert bir uyarıda bulunmaktaydı. "Öngörüm odur ki, [Banka yöneticileri] vaktinde ferasetle davranmadıkları takdirde, yaşamlarının bağlı olduğu sistem öyle kötü bir noktaya gelecek ki, bugün kendilerine sunulan ılımlı ve sınırlı çözüm olanaklarına kıyasla daha çok nefret edecekleri karşı konulmaz şeylerin ağırlığı altında ezilecekler."⁵

Hayek'in Amerika'da geçirdiği 1924 yılı, Keynes'in serbest piyasanın işleyişine karşı hızla geliştirdiği argümanlar için önemli bir dönem olacaktı. Ocak ayında, Ramsay McDonald Britanya'nın ilk İşçi Partili başbakanı oldu. Avam Kamarası'nda Muhafazakârları çoğunluktan mahrum bırakarak iktidara gelseler de, bu bir azınlık hükümetiydi. Nisan 1924'te *The Nation*'da yayımlanan bir yazışma, ülke ekonomisini tekrar rayına oturtmak için vergilerle fonlanan bir kamu istihdamı programını savunuyordu. Bu öneri, eski Liberal Başbakan Lloyd George'un, partisinin çalışan kesimleri İşçi Partisi'nden daha fazla koruyup gözettiğini göstermek amacıyla izlediği bir taktikti. İşçi Partisi'ni işçi sendikaları finanse ediyordu ve Britanya'da Muhafazakârların doğal alternatifi olan Liberalleri, onların yerini kalıcı surette almakla tehdit ediyordu. Ertesi ay Keynes tartışmaya, "İşsizlik Acil Bir Çözümü Dayatıyor mu?" başlıklı bir makaleyle dahil oldu. Cevap Keynes'e göre, sert ve kararlı bir evetti.

"Refahın birikimle artma ilkesinin yardımına koşmamız zorunlu.⁶ Şu an çakılı kalmış haldeyiz. Bize itici bir güç, sarsıntı, ivme gerekmektedir," diyordu Keynes. "İşsizliğin nihai çözümü" olarak, 100 milyon sterlinin kamu konutlarına, daha iyi yollara ve elektrik şebekelerinin iyileştirilmesine harcanması gerektiğini öneriyordu. Ona göre, ekonominin canlandırılması iş dünyasındaki güveni geri kazandıracaktır. Şöyle yazıyordu: "Yapılan planlardan bazıları muhtemelen hatalı olsa dahi, bu hususlarda cesaretle yeni olanı deneyelim."⁷

Keynes'in vergi gelirlerine ilişkin kaygısız tavrı şoke ediciydi. Özellikle de, ekonominin nasıl idare edilmesi gerektiğine dair muhafazakâr fikirleri birçok Muhafazakârı solda sıfır bırakan İşçi Partili bakan Philip Snowden için şaşırtıcıydı. Parlamentodaki üyelere şöyle diyordu: "Hazine bakanı olarak işim, Avam Kamarası'nda, kamu gelirlerinin harcanmasına ilişkin teklifte bulunmak değildir. Hazine bakanının işlevi, bildiğim kadarıyla, meslektaşlarının harcama yapılmasına yönelik tüm taleplerine direnmek, direnemediğinde verdiği ödünü kabul edilebilir en asgari düzeyle sınırlamaktır."⁸ Ancak Keynes, harcamanın elzem olduğu ve bu israfın ehvenişer olduğu konusunda ısrarcıydı. Şöyle yazıyordu: "Tedbirsizce veya

müsrifçe gerçekleşse dahi, yurtiçine yapılan yatırımlarla, ülke en azından bu yatırım ölçüsünde iyileştirilmiş olur; aklınıza gelebilecek en kötü tasarıma sahip ve müsrifçe hazırlanmış konutlaşma planı bile bize konut sağlar.”⁹

Keynes *The Nation* için yazdığı ikinci yazıda radikal meselesine geri döndü. “Yurtiçi yatırımları nasıl canlandıracağımızı düşündüğümüzde, hepimiz benim sapkınlığıma düşmektesiniz; şayet bu sapkınlıksa. Devleti dahil etmekte, laissez-faire ekonomisini terk etmekteyim... Bu yaklaşım kamuyu örselerken, özel girişimleri denetimsiz ve tek başına bırakmıştır. Özel girişimler artık denetimden muaf değildir. Çeşitli şekillerde denetlenmekte ve tehdit edilmektedir... Özel işletmeler denetim dışı kalmayacaksa, onları desteksiz bırakamayız.”¹⁰

Keynes, ele alacağı hususa insanları ısındırmak için itinayla ılımlı hale getirdiği devrimci düşüncesinde sonraki adımı atmaya hazırды: *Laissez-faire* ekonomisinin suni ve mantıksız olduğunu, yaşanan olaylarla ortadan kalktığını öne sürüyordu. Bu argümanı Oxford Üniversitesi’ndeki Sidney Ball Memorial Konferans Salonu’nda düzenlenen, “Laissez Faire’in Sonu” başlıklı panelde seslendirdi. İki yıl sonra aynı paneli Berlin Üniversitesi’ne taşıdı. Burada argümanlarını, Almanların ve Hayek gibi Almanca konuşan Avusturyalıların yararına kelimesi kelimesine tekrar etti. Keynes tamamıyla Bloomsbury Grubu’na has bir ruh hali içindeydi: Zeki, belagatli, iğneleyici, radikal ve eski düzenin açmazlarını ifşa eden biriydi. *Laissez-faire*’e yönelttiği entelektüel saldırıyla, iktisat kuramında bugüne nazaran o dönemde daha az kişinin kavradığı sınırlılıkların ötesine geçerek, bireylerin azami mutluluğa eriştiğinden emin olmanın yollarına dair düşünmeye başladı.

Keynes *laissez-faire*’in saygın, doğal, adil ve kaçınılmaz olduğunu öne sürmüş herkesi ele alıp, Aydınlanma çağından kendi dönemine kadar birçok düşünürün fikirlerini ve yazılarını okumaya başladı. “İktisatçılar” şeklinde adlandırdığı kişilerden övgüyle bahsetmekteydi. Ona göre bu kişiler, “doğal yasaların işleyişi sayesinde, özgür koşullarda kendi şahsi çıkarlarının peşinden aydınlanmış bir şekilde giden bireylerin daima genel çıkarı teşvik etme eğiliminde olduklarını” söyleyerek, John Locke,¹¹ David Hume¹² ve Edmund Burke¹³ gibi “muhafazakâr bireyciler” ile Jean-Jacques Rousseau,¹⁴ William Paley¹⁵ ve Jeremy Bentham¹⁶ gibi “demokratik eşitlikçiler” arasındaki karşıt argümanlara çözüm getirmişlerdi.¹⁷ Kısaca ifade edilecek olursa, kamu yararı, tüm bireylerin şahsi öz çıkarlarının toplamıydı. Bu, Charles Dickens’in *Hard Times* [*Zor Zamanlar*, İng. çev. Füsun Elioğlu, 3. baskı, İstanbul: Oda Yayınları, 2009] romanındaki sosyopat Bitzer’in ifade ettiği görüştü: “Eminim tüm toplumsal sistemin bir öz çıkar meselesi olduğunu biliyordur. Hep başvurman gereken şey, o kişinin öz çıkarıdır.”¹⁸ Keynes’e göre, öz çıkara dayanmak politikanın nihayetiyle sonuçlanmaktaydı çünkü, “siyaset filozofu, yerini iş adamı-

na bırakacak şekilde kenara çekilebilirdi; çünkü ikincisi, sadece kendi çıkarının peşinden giderek filozofun varabileceği en yüksek noktaya ulaşabilirdi.”

Keynes bu düşünürler arasına, güçlü olanın sağ kalacağını söyleyen ve evrimci kuramı başkaları tarafından ekonomik davranışları açıklamak amacıyla kullanılan Charles Darwin’i de ekliyordu.¹⁹ Ekonomistler Londra’yı serbest rekabetin kurduğunu iddia ederken, Keynes şöyle yazıyordu: “Darwinciler bunun da ötesine geçip şöyle derler: İnsanı serbest rekabet kurmuştur.” Birbirine karşıt iddialar ile savlar karşısında, serbest piyasanın adil bir çözüm getirdiğini söyleyenler için Keynes tane tane şunları söylüyordu: “Bireylerin, ekonomik faaliyetlerinde kurallara bağlı bir ‘doğal özgürlük’e sahip oldukları doğru değildir. Bir şeye Sahip Olan veya bir şeyleri Elde Eden kişiler üzerinde kalıcı ve yetki sahibi hiçbir ‘yekpare’ hak yoktur. Dünya, şahsi ve toplumsal çıkarları daima birbiriyle örtüştürecek şekilde tepeden yönetilemez. Pratikte örtüştürecek şekilde alttan da yönetilemez. Ekonomi İlkelerinden hareketle, aydınlanmış öz çıkarın daima kamusal çıkarda etkin olduğunu söylemek doğru bir çıkarım değildir. Öz çıkarın çoğunlukla aydınlanmış olduğunu söylemek de doğru değildir. Genelde kendi amaçları doğrultusunda birbirinden ayrık bir şekilde hareket eden bireyler, bu amaçlara ulaşamayacak kadar bilgisiz veya zayıftırlar. Deneyimlerden hareketle şu söylenemez: Bireyler, toplumsal bir birim meydana getirdiklerinde, ayrı ayrı hareket etmelerine kıyasla daha az bilgi sahibidirler.”²⁰

Keynes, gizli bir sosyalist olma suçlamalarıyla karşılaşmamak için, serbest piyasa çözümlerine karşıt iki temel politik gelenek olan korumacılık ile Marksist sosyalizme de çatmayı ihmal etmiyordu. Ona göre bu ikisi, hor gördükleri sistemin kendisine payanda olmaktaydı. Korumacılık hatalı olsa da mantıklıyken, Keynes asıl saldırısını ve horgörüsünü Marksistlere saklamaktaydı. “Bu denli mantıktan uzak ve donuk bir öğretinin, insan zihinleri üzerinde böylesi güçlü ve kalıcı bir etki bırakmasına” şaşırıyorum.²¹ Sonrasında şu sözleriyle, devlet sosyalizmini de bir kenara atacaktı: “Birilerinin yüz yıl önce söylediği sözlerin yanlış anlaşılması üzerinde temellenmiş, elli yıl önceki sorunları çözmek üzere atılan bir plandan geriye ne kaldıysa, ondan hallice bir şey.”²² Keynes, Marksistler ve bazı sosyalistlerin aksine, devleti özel teşebbüslerin yerine koymayı savunmadığını netleştirmek için çok çaba sarf etmekteydi. Şöyle yazıyordu: “Devlet için önemli olan bireylerin halihazırda yaptıkları şeyleri yapmamak, bunları daha iyi veya daha kötü yapmak değil, o an kimse tarafından yapılmayan şeyleri yapmaktır.”²³

Bugün Keynes ve Keynesçileri örtük sosyalistler olarak tanımlamakta ısrar edenler dikkate alındığında, Hayek bir süre için sosyal demokrat olmuşsa da, Keynes’in asla sosyalist olmadığını, sosyalizmle hiç flört etmediğini hatta Britanya’daki sönük Fabianlıkla dahi ilişkisinin olmadığını vurgulamak gerekir. Keynes, İşçi

Partisi'ndeki sosyal demokratlarla bir sağ kalma savaşına girmiş Liberallerin uzun soluklu bir üyesiydi. Kapitalizm ve sosyalizm, muhafazakârlık ve sosyal demokrasi arasında, ona göre her iki taraftaki ilkel dogmalar arasında bir "orta yol" olduğuna inanıyordu. Onu bir tarafın, çöken bir sisteme gelecek sunan bir kapitalizm savunucusu olarak, diğer tarafınsa, belagatli sözleriyle gizlice Marksizmi davet eden sinsi bir sosyalist olarak görüp bir kenara atması belki de kaçınılmazdı.

Bu, Muhafazakârlar ve Liberaller arasında, Keynes ile Hayek arasındaki tartışmanın açığa çıkardığı fikirler mücadelesinin daha az öğretici boyutlarından biridir. Öyle ki, politik terimler, genelde söz konusu argümanı bulandırmak amacıyla kasıtlı olarak suiistimal edilerek kullanılmaktadır. Bazıları için kapitalizm ve sosyalizmi ayıran çizgi, herhangi türde bir devletle başlar; başkaları içinse, herkese iyilik yapanların nazik davranışları gibi toplumsal eylemlerle yahut temsili demokrasiyle başlar. Keynes, Sidney Ball panelinde şu sözleri söyleme zahmetine girmiştir: "Kanımca, ferasetle yönetildiği takdirde, kapitalizmin, ekonomik amaçlara ulaşmada mevcut alternatif sistemlerin tümüne kıyasla çok daha etkin hale getirilmesi muhtemeldir." Ancak şunu da teslim etmektedir: "[Kapitalizm] içinde birçok şeye çeşitli itirazlar yöneltilebilir." Yahut İngiltere Merkez Bankası müdürü Sir Charles Addis'e yazdığı gibi, "Bu toplumsal mekanizmayı parçalamayı değil, iyileştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlıyorum."²⁴

Keynes verdiği panelde, kendi yargılarına göre, *laissez-faire* ejderhasının başını kesmişti. Ancak bunun yerine koyacağı kuramsal bir yapıyı henüz bulamamıştı. Renkli bir münakaşadan sonra vardığı sonuçlar, sesli düşüncelerden ancak biraz fazlasıydı. Alternatif fikirleri ne devrimci ne de ürkütücü bir niteliğe sahipti. Üniversiteler ve İngiltere Merkez Bankası gibi, daha etkili ve hakkaniyetli sonuçlar üretebilecek devlet dışı aktörlerin daha fazla şey yapması gerektiğine ilişkin çekinceli ve belirsiz bir öneride bulunmaktaydı. Keynes, Sidney Ball konuşmasını okumuş Avusturya Okulu temsilcileri için, serbest piyasanın yararlı olduğu ve onu evcilleştirmeye yönelik her girişimin zararlı ve beyhude olduğu şeklindeki temel ilkelerine hakaret etmekteydi.

Keynes hükümetteki bazı kesimler için rahatsız edici bir at sineğinden farksız görülse de, bakanlar hâlâ tavsiyelerini almak için ona başvuruyordu. Sterlinin savaştan önceki 4,86 dolarlık pariteyle altın fiyatlarına sabitlenip sabitlenmemesi ("altın standardı") hakkında görüşler toplanırken, Keynes sterlinin hiçbir şekilde altına sabitlenmemesi gerektiğini söyleyen küçük bir azınlık içindeydi. Savunduğu çizginin kabul edilmeyeceği belli olduğunda, o anki dalgalanan fiyatın 4,44 dolara sabitlenmesini önerdi. Kısaca, sterlini sabitlemenin ekonomiye getireceği zararı asgariye indirmek amacıyla bir ara yol bulmak için Keynes'i kıvrandıran bir tartışma

sürecinde, sterlini savaştan önceki pariteye çıkarmanın sert bir deflasyona (fiyat düşüşü) yol açacağını ve ürettikleri yeni seviyeye göre fiyatlandırılmış, kömür madencileri gibi önemli işçi kesimlerinin ücretleri ile yaşam standartlarında yapılacak ciddi kesintilerin, uluslararası açıdan rekabet edebilirliği azaltacağını öngörmüştü.

Ekim 1924'te yapılan genel seçimlerde Muhafazakârlar McDonald'ın kısa soluklu İşçi Partisi hükümetini bitirdi. Şubat 1925'te yeni Muhafazakâr bakan, eski Liberal Partili Winston Churchill, Hazine'de mali denetmenlik yapan Otto Niemeyer'e sert bir nota gönderdi. Başına buyruk Churchill, alışıldık ve basmakalıp görüşleri reddetmekten gurur duymaktaydı ve Keynes'in *The Nation*'da savaş öncesindeki pariteye dönüşe karşı yazdığı yazıyı okuduktan sonra, sterlini 4,86 dolara sabitlemenin, zaten 1 milyonun üzerinde olup artmaya devam eden işsizliği daha da tırmandıracağına ikna olmuştu. Ücretlerde sterlindeki değer artışına denk düşen %10-12 arasında bir kesinti yapmak, Keynes'e göre pek muhtemel değildi çünkü Madenciler Federasyonu gibi güçlü sendikalar, ücret seviyelerinin "sabit" kalmasını yahut diğer ekonomik faktörlere göre değişmesini yavaşlatmayı garanti etmekteydi ve ücretler kolaylıkla düşürülemezdi.

Churchill, Niemeyer'e şunları yazmıştı: "Kanımca Hazine, Bay Keynes'in 'kıtlık ortasında işsizlik paradoksu' şeklinde tanımladığı şeyin derin önemiyle şimdiye dek karşılaşmamıştır. [İngiltere Merkez Bankası] Müdürü, bir milyon iki yüz elli bin kişilik işsiziyle, dünyada en iyi kredi garantisine sahip bir Britanya görüntüsüyle gayet mutludur."²⁵ Ertesi ay Churchill, Keynes ile finans dünyasının önde gelenlerini Downing Sokağı 11 numaradaki resmi makamında verdiği akşam yemeğine çağırdı. Keynes ve savaş döneminde bakanlık yapmış Liberallerden Reginald McKenna, ücretleri %10 azaltma kararının kömür madencilerine dayatılmak zorunda olduğunu ve bunu temel sektörlerde uzun soluklu grevler ile bir küçülmenin (faaliyetlerin yavaşlaması) takip edeceğini öne sürdüler. Üç gün sonra daha ortodoks meslektaşlarının aralıksız baskıları sonucunda, Churchill, Hazine'nin görüşüne yönelttiği içgüdüsel muhalif tutumunu terk etti ve sterlini savaş öncesindeki pariteyle altın fiyatlarına ("altın standardı"na) sabitlemeyi kabul etti.

Churchill'in kararı, Keynes'i *The Nation*'da bir dizi makale yazmaya itti. Bu makaleleri, çok satan kitabı *The Economic Consequences of Mr. Churchill*'de [Bay Churchill'in Ekonomik Sonuçları] topladı. Eserin başlığı, *Economic Consequences of the Peace*'i çağırıyordu. Keynes'e göre, sterlinin değerini dalgalı kurdan (veya piyasa kurundan) %10 daha değerli kılmak, "herkesin ücretini sterlin başına iki şilin [%10] azaltma politikası"na eşdeğerdi.²⁶ Bunun ülkenin dört bir yanındaki işçilere dayatılmasını garanti edecek hiçbir mekanizma olmadığından, pazarlık gücü zayıf veya çekingen sendikalar bundan orantısız şekilde etkilenecekti. İşverenler ve devlet,

“sonucun adil olup olmayacağına ilişkin hiçbir öngörülerini olmadan,” kendilerini, “güçlü grupların zayıflar pahasına kazanç elde etmemesinin önünde hiçbir engelin olmadığı bir mücadelede karşı karşıya” bulacaklardı.²⁷

Keynes’in iddiasına göre, ulusal paranın değerini artırmak, deflasyonu (fiyatlarda düşüş) dayatmanın çok sert bir aracıydı. “Deflasyon, ücretleri ‘kendiliğinden’ düşürmez,” diye yazıyordu. “İşsizliğe sebep olarak, ücretleri düşürür. Yüksek faizli paranın asıl hedefi, yeni başlayan bir ekonomik büyümeyi kontrol altına almaktır. İnançları sebebiyle bir bunalımı şiddetlendirecek bu aracı kullanacak olanlara eyvahlar olsun.”²⁸ Keynes tüm samimiyetiyle madencilerden yanaydı ve şöyle diyordu: “Onlara açlık ile itaat arasında bir tercih sunmaktalar, başka sınıfların yararına ürettiklerini, boyun eğerek bırakmaları istenmekte... Toplumsal adalet temelinden hareketle, madencilerin ücretlerini azaltmanın savunulur yanı yoktur. Ekonomik yıkımın kurbanlarıdır.”²⁹ Churchill’in aldığı kararın, işçiler arasında devrimci hisler uyandıracak uyarısında bulunuyordu.

Keynes devletin, sterlini savaştan önceki fiyatında tutma kararının korkunç toplumsal neticelerinden kaçınmak için, borç alma yoluyla başını beladan kurtarmak zorunda kalacağını öngörüyordu. Nitekim kısa bir süre sonra haklı çıkacaktı. Haziran ayında maden işletmecileri, madenci sendikalarına ücret kesintisini kabul etmeleri, yoksa sonuçlarına katlanmaları gerektiği yönünde ultimatoma geçtiğinde ve madenciler ulusal grev tehdidini savurduğunda, Başbakan Stanley Baldwin, maden sahipleri endüstriyel bir kargaşayla karşı karşıya kalmak yerine madencilere dünya pazarındaki eski ve rekabetçi olmayan oranlarda ödeme yapmaya devam edebilsinler diye, hemen 10 milyon sterlinlik borç verme teklifinde bulundu.

Çok geçmeden, altın standardına dönüşün, İngiliz ekonomisi için harap edici olduğu görüldü. Bugün çok az iktisat tarihçisi bunu korkunç olmayan bir karar olarak görüyor. Bu karar, kapitalizmi uçurumun eşiğine getirecek bir olaylar zincirinin ilk halkasıydı: 1926’da Britanya ilk genel greve tanık oldu; Muhafazakârlar Haziran 1929 seçimlerini kaybetti ve İşçi Partisi Avam Kamarası’na en büyük parti olarak döndü; Amerikan borsalarının Ekim 1929’da çökmesi, dünya genelinde bir finansal travmanın fitilini ateşledi; mali kriz, Ağustos 1931’de, Britanya’da Ulusal Hükümet adlı acil bir koalisyonun oluşmasına yol açtı ve altı yorucu yılın ardından, Eylül ayında sterlin altın standardından ayrıldı.

1926’da Mises’e, ABD’ye gelmesi için Rockefeller ödülü teklif edildi ve Mises, ödülü kabul etti. Yoğun bir konuşma programından arta kalan vakitlerde, Amerikan usulü ampirik ekonomi çalışmalarında kullanılan ve Hayek’in ilgisini çekmiş yöntemi inceledi. Yöntem itina ile incelenip titizlikle uygulandığı sürece, iş çevrimlerine

(ekonomik büyümelerin [hızlı ekonomik büyüme dönemleri] arkasından krizlerin [ekonomik faaliyetlerin daralma dönemi] takip etmesi) ilişkin nicel bir araştırmanın yapılmaya değer olduğu düşüncesiyle Viyana'ya döndü. Mises, Avusturya İş Çevrimi Araştırmaları Enstitüsü için kaynak toplamaya girişti ve başına bir yönetici bulmak için, kendi seminerlerine gelenlere bakması kâfiydi. İlk akla gelen kişi Hayek'ti ve 1 Ocak 1927'de, bu yeni kurum Hayek'in başkanlığında faaliyetine başladı.

Hayek'in yeni görevinde yaptığı ilk işlerden biri, Keynes'e yazıp kendisinden Edgeworth'ün *Mathematical Psychics* kitabının nüshasını istemektir. Hayek'in Keynes'ten o kitabı istemesi, masum bir talepten çok, Keynes'in dikkatini çekmeye yönelik kasıtlı bir girişim gibi görünmekteydi. Bir meydan okumadan ziyade, gözü pek bir şekilde gösterilen bir hürmetti. Keynes'in, elyazısıyla yazmış olsa da kartla gönderdiği kısa yanıt, bir nevi hayal kırıklığı gibi görünmüş olmalı. Keynes'in yanıtında [“‘Mathematical Psychics’ stokumun tükendiğini söylemekten ötürü üzgünüm”] saklı ironi, Hayek için hiç de caydırıcı olmamıştı. Diğer yandan, yanıtında açıkça belli olan şey, Keynes'in Hayek'in kim olduğuna dair hiçbir fikrinin olmadığıydı. Hayek'se Keynes'i, *Economic Consequences of the Peace* vasıtasıyla iyi tanıırmaktaydı ve Keynes'in *Tract on Monetary Reform* adlı eserini kuşkusuz okumuş, kitapta hemfikir olmadığı çok az şey bulmuştu. Mises ile Hayek'in, Keynes'in Sidney Ball seminerinde yaptığı gibi temel kanaatleriyle doğrudan zıtlaşan ve serbest pazara yönelttiği eleştirileri okuyup okumadıkları bilinmemektedir. Keynes'in, faiz oranlarını azaltması ve kamu çalışmalarına yatırım yapması için İngiliz hükümetine sürekli yönelttiği ricalar, Avusturya Okulu'nun ekonomi yaklaşımına tersti. Ancak, bu yazılar İngilizce yayınlarda çıktığından, Viyana'ya nadiren ulaşabiliyordu.

Hayek, Mises'in eseri üzerine geliştirmeler yaparak işe koyuldu ve para, fiyatlar ve işsizlik arasındaki ilişkinin tasvirine girişti. ABD Merkez Bankası'nın (FED) çalışmalarına dair incelemesinde,³⁰ FED'de, iş çevrimlerinin sürekli tekrarlanan büyüme ve daralmalarını ortadan kaldırmayı uman kişilerin olduğuna dikkat çekmekteydi. Çevrimin en sert dalgalanmalarını bir miktar gidermenin yolları olsa da, ABD'yi iş çevrimlerinden kurtarma çabasının gereksiz ve boş bir iş olduğu sonucuna varmaktaydı.

Tüketici fiyatlarını istikrarlı hale getirme çabası içinde olan FED yöneticileri, faizleri artırıp devlet tahvillerini satışa çıkardı. Bu, Keynes'in *Tract on Monetary Reform*'da savunduğu çözüm yoluydu. Ancak Hayek'in iddiasına göre, yaptıkları işlere esin kaynağı olan tüketici fiyatları endeksi, tek tek metallerdeki fiyat dalgalanmaları hakkında çok az şey söyleyen kör bir araçtı. Dolayısıyla, genel faiz oranlarını ayarlama yanıtıcı bir göstergeydi. Hayek'e göre, faiz oranı ile para politikalarını böyleleri geniş kapsamlı ve kesinlikten uzak bir endekse bağlamak, FED'in çözmeye

koyulduğu sorunu çözmekten çok büyütecekti. Şu sonuca varıyordu: “Genel fiyat endeksi, çevrimin seyrine ilişkin geçerli herhangi bir bilgi sunmayacaktır; daha da önemlisi, bu bilgileri gereken zamanda veremeyecektir.”³¹

Ekonomik çevrimin en alt safhasında, kronikleşmiş bir talep eksikliğinin ekonomik faaliyetleri yavaşlattığını ve bunun da gereksiz bir işsizlikle sonuçlandığını söyleyen Keynes’ti. Özel teşebbüslerin yeterli talep oranını garanti edemediği durumlarda, devletin kamusal işlerle kendi talebini sağlaması gerektiğini öne sürüyordu. (Bunun neden böyle olduğuna ilişkin entelektüel bir savunma ve temellendirmeyi henüz geliştirmemişti.) Diğer yandan, İsveçli iktisatçı Knut Wicksell’in³² ortaya koyduğu kuramları geliştiren Mises, iş çevrimine yönelik müdahaleleri farklı bir şekilde ele aldı. Bir merkez bankası faizleri düşürdüğünde, bireylerin tasarrufları ile sermaye malı (ürün üretmede kullanılan makineler) yatırımları arasındaki doğal dengeye müdahale ettiğini ileri sürüyordu. Ucuz parayla, gerçek tasarruf düzeyiyle sağlanabileceğinden daha fazla sermaye malı satın alınmaktaydı ve bu durum dengeye yol açmıştı. Zamanla merkez bankaları şu ikilemle karşı karşıya kaldı: Ya daha fazla yatırım için faizleri düşürmeye devam edecek, böylelikle daha az sayıda malın peşinden koşan bir sisteme gereğinden fazla para pompalayıp enflasyonu tetikleyecekler ya da yatırımların yavaşlamasına ve ardından tamamen durmasına sebep olacak şekilde faiz oranlarını artıracak, böylelikle merkez bankalarının en başta kaçınmaya çalıştığı krizden çok daha kötüsüne sebep olacaklardı.

Hayek, sermaye mallarına yatırım amacıyla ucuz para kullanıldığında tam olarak neyin yaşandığını inceleyerek, Mises’in analizini bir adım öteye taşıdı. Düşüncesine göre, faizlerin kasıtlı bir şekilde düşürülmesiyle ve tasarruflarla orantısız bir seviyede olan yatırımlar için para sağlanmasıyla, “üretim süreci” (ürünlerin üretimi için gereken süre) anormal bir şekilde uzamaktaydı. Üretim süreci öyle uzundu ki, sermaye mallarının, özellikle de “üst seviye mallar”ın (müşterilerin satın aldığı mallardan çok daha fazla mal üreten makineler) geliştirilmesinden büyük oranda vazgeçilecekti çünkü tamamlandıkları noktada bu mallara hiç talep yoktu (müşterilerin onları satın alma arzusu). Örneğin ticari buzdolapları için buz tepsisi üreten bir fabrika, dondurmaya olan talep daraldığı anda kepenk indirebilirdi.

Hayek’e göre esas mesele, merkez bankasının faizleri azaltarak tasarruflar ile yatırım arasındaki ilişkiye müdahale etmiş olmasıydı. O ve Avusturya Okulu, zamanla para piyasası da dahil tüm piyasaların, üreticilerden gelen mal arzı ile talebin buluştuğu bir denge durumuna ulaşacağına inanıyordu. Hayek, fiyat mekanizmasının dengeye yönelik eğilimleri yansıttığını ve fiyatları yapay bir şekilde değiştirmeye dönük her girişimin korkunç sonuçlara yol açacağını savunuyordu. Görünüşe göre, fiyatlarla oynamak, dengeye yönelik kaymanın belirtilerini kaldırdı-

maktan farksızdı. Faizleri veya borç alınan paranın fiyatını yapay yollarla azaltmak sadece fiyat enflasyonuna yol açarken, yükselen faiz oranları, iş faaliyetlerinin azalmasını (kriz) teşvik etmekten başka bir şeye yaramamıştır.

Bu düşüncelerin altında, Wicksell'in, kişisel tasarrufların yatırıma denk olduğu "doğal faiz oranı" ile "piyasadaki faiz oranı" yahut kredi fiyatının bankalarca sabitlenmesi arasındaki farklılığa dair önermeleri yatmaktaydı. Avusturya Okulu üyeleri, iş çevriminin, doğal ve piyasadaki faiz oranları arasındaki farklılıktan ileri geldiğini düşünüyordu. Merkez bankacılarının sorunu, doğal faiz oranının tam olarak ne değerde olduğunu belirlemenin imkânsız oluşuydu. Bu nedenle, piyasadaki faiz oranını, kaçınılmaz surette isabetsiz ve uygun olmayan bir düzeye çekmekteydiler. Böylelikle, iş çevrimlerinin aniden yükselip düşmesini tetikliyorlardı. Hayek'in düşüncesine göre, ekonomideki para, doğal faiz oranına sadık kalmak şartıyla, "nötr" bir konuma getirilebilirdi ve bu koşullarda, iş çevriminin dalgalanmalarına ancak yeni ürünlerin geliştirilmesi ile yeni keşifler gibi başka faktörlerdeki değişimler yol açabilirdi.

Böylelikle Keynes ve Hayek arasındaki cephe derinleşmiş ve saflar keskinleşmişti. Keynes, özellikle işsiz kalanlar için yaşamı kolaylaştırma görevinin devlete ait olduğuna inanıyordu. Hayek, kendi içlerinde doğal güçler kadar değişmez ve katı olan güçlere müdahale etmenin, devletler için beyhude olduğunu düşünüyordu. Keynes, Darwinciliğin ekonomik faaliyetlere yakışsız bir uyarlaması olarak serbest piyasaya uymayı reddediyordu ve ekonominin işleyişine dair daha iyi bir kavrayışın, sorumlu devletlere, iş çevriminin en kötü etkilerini ortadan kaldıracabilecek kararlar alma imkânını kazandıracağını iddia ediyordu. Hayek'in nihayetinde vardığı sonuçsa, ekonominin tam olarak nasıl işlediğine dair bilgiye ulaşmanın imkânsız olmasa bile çok zor olmasıydı. Dahası, bu noktadan hareketle iktisat politikalarını biçimlendirme çabalarının, tıpkı cerrahlık yapmaya kalkışan bir berber gibi, yarardan çok zarar getireceğini düşünüyordu.

Keynes insanların kendi kaderlerini tayin ettiklerine inanırken, Hayek biraz tereddütle de olsa, insanların diğer tüm doğal yasalarda olduğu gibi, ekonominin doğal yasalarına göre yaşamak zorunda olduklarını düşünüyordu. Bu nedenle, bu iki insan, yaşama ve devlete dair iki alternatif görüşün temsilcisi oldular. Keynes iktidar sahiplerinin doğru kararları alması halinde, yaşamın olduğundan daha zorlu olmayacağını söyleyen ılımlı bir görüşe sahipti. Hayek'se, karamsar bir görüşü takip ederek, insanlara ait girişimlere katı sınırlar konduğunu, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, doğa yasalarını değiştirme girişimlerinin en iyi ihtimalle istemeden yol açılan sonuçlar üretmeye yazgılı olduğunu söylüyordu.

Dünya yeni bir çağı başlatan 1929 yılına doğru ilerlerken, bu iki düşünür karşıt görüşlerini bilemek için neredeyse hazırды. Keynes'in o güne dek sıçramalar halinde ilerleyen tahayyülleri genellikle anlamsız bakışlarla karşılaşmış, ciddi ve açık bir muhalefetle pek karşılaşmamıştı. Reçetelerini reddedenler, onun fikirleriyle entelektüel anlamda boy ölçüşecek durumda değildi. Aksine, ortodoks kesinliklere sıkı sıkıya yapışmış ve kurumsal bir ataletin arkasına saklanmışlardı. Hayek'se, çoğunlukla mevcut kavramlar üzerine çalışıyordu ve Avusturya Okulu'nun sermaye kuramını rafine hale getirmeye yönelik katkısı, Viyana'daki küçük bir çevre haricinde çok az kişinin dikkatini çekmişti. Aynı Ezop'un tavşan ile kaplumbağa masalında olduğu gibi, enerjik Keynes yarışa son sürat başlarken, Hayek henüz başlama çizgisindeydi.

Ekim 1929'da Amerikan borsasının çakılması her şeyi değiştirecekti. Dünya finansal bir kargaşanın içine savrulurken, yöneticiler de yönetilenler de, olan bitene dair bir açıklama ve bu kargaşadan hızlı bir çıkış yolu talep eder oldu. Hazlarla dolu ve gümbür gümbür büyüyen yirmili yıllar bir krizle son bulmuş ve bunalımla geçecek bir on yıla kafa üzeri çakılmıştı. Dünya yıkımın eşiğindeydi ve kitlesel işsizlik ile tırmanan yoksulluğun meydana getirdiği çifte felakete, gözle görülür hiçbir çare yoktu. Umutsuzluk ve çaresizlikle dolu bu yeni ve korkunç atmosfer içinde Keynes, iyimserliğiyle, bu bataktan çıkmanın kesin ve yeni bir yolunu sunmaya hazırды. Hayek'se, karamsarlığıyla, sistemi onarma girişimlerinin neden beyhude olduğunu açıklayan bir mantığı ifade edecekti.

Karanlık ve belirsizliğin içinde bir umut ışığı sundukça, Keynes fikirlerinin geniş çevrelerce hoş karşılandığını gördü. Hayek'se, kısa sürede, sıkıcı bir hareketsizliği haklı çıkaran ayıltıcı bir mesaj ilettiğinden, doğru olsa da acımasız tezlerinin kendisine birkaç hayran kazandırdığını görecekti. Keynesçi devrim, belirsizliğin ve diktatörler çağının dehşeti içinde gerçekleşmek üzereydi ve ne kadar mantıklı olsa da karamsarlık, politikacıların ekonomik keşmekeşten çıkmaya dönük feryatlarını hiçbir şekilde hafifletmeyecekti. Keynes ile Hayek arasındaki derin entelektüel farklar, birbirleriyle doğrudan restleşmeden çok daha önce oldukça belirgin bir görünüm kazanmıştı.

Stanley ve Livingstone

Keynes ve Hayek İlk Kez Yan Yana Geliyor, 1928-30

Hayek'in iktisadi düşünce alanında çalışmak üzere Amerika'ya yaptığı kısa süreli seyahat, dizginlenmemiş bir kapitalizme ev sahipliği yapan bu ülkenin, ekonominin geleceğini tartışacak yer olmadığını göstermişti. Bu nedenle Hayek, Britanya'ya gitmesi gerektiği sonucuna vardı. Bu gayeyle 1927'de Keynes'e bir mektup yollayan Hayek, kendisini şahsen tanıtmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. 1928 yılında¹ Londra ve Cambridge Ekonomi Topluluğu'nun² bir toplantısına davet edildiğinde bir fırsat doğmuş oldu. Söz konusu kurum, beş yıl önce, London School of Economics (LSE) ile Cambridge Üniversitesi'nin ortak girişimi olarak Keynes tarafından kurulmuştu. Oturumlardan birinin sonunda, iki adam nihayet ilk kez karşı karşıya geldi.

Dışarıdan izleyenler için sahne gülünç olmalı. İki adam da bir seksenin üzerindeydi, ne var ki Keynes kambur duruşu göz önüne alındığında biraz daha uzun boyluydu. Nitekim bu ona, rakiplerine gözdağı verirken belirgin bir avantaj sağlıyordu. Her ikisi de dolgun birer bıyık bırakmışlardı. Hayek İngilizlerin Orta Avrupalı entelektüellerle ilişkilendirdikleri tel çerçeveli bir gözlük takıyordu. Keynes'in üzerinde, dağınık bir canlılıkla taşıdığı tebeşir çizgili ve üç parçalı ütüsüz bir takım vardı. Ellerini ceketinin ceplerine sokmuştu. Diğer yanda Hayek'in sert beyaz yakası ve önünde sıkıca iliklenmiş tüvit ceketinin düzenli ve titiz zihnini yansıtıyordu.

Birbirine tezat karakterleri hakkında bilgi veren başka ipuçları da vardı. Keynes dilinin keskinliğini genelde rakiplerini önce cezbeden, ardındansa hipnotize eden yumuşak bir sesin altında saklarken, Hayek'in İngilizcesi oldukça zayıftı. Güçlü ve keskin Avusturya aksanı nedeniyle, çocukken Alman dadılarınca büyütülmüş Keynes bile sözlerini anlamakta güçlük çekmiş olmalı. Hayek'in aşırı resmiyetçi tavrı, ilk dikkat çeken özelliğiydi. London School of Economics'te genç bir ekonomi profesörü olan Lionel Robbins,³ Hayek'i ilk gördüğü anı şöyle aktarıyordu: "Kendisini

sessizce ve düz bir şekilde ‘Hayek’ olarak tanıtan uzun, güçlü ve mesafeli şahsı içeri almak üzere açılan odanın kapısı hâlâ aklımdadır.”

Keynes ve Hayek birbirine tamamen yabancı iki insan olarak yan yana gelmişti; ne var ki saniyeler içinde formaliteyi bir kenara bırakıp, kendilerini hararetli bir tartışmanın içinde bulmuşlardı. Bu toplantı Hayek için tarihi bir öneme sahipti, uzun zamandır içinde sakladığı bir özlemin dinmesiydi. Keynes içinse, serbest piyasanın bir başka hatalı müridiyle girdiği dalaşmadan, rutin bir didişmeden ibaretti. İktisadi düşünceler tarihi açısından aslında Henry Stanley ve David Livingstone’un buluşması kadar önemli bir hadiseydi. Devler arasında sonraki yüzyıla dek sürecek bir savaşta, gölge boksuyla yapılmış bir antrenman niteliğinde de olsa, ilk müsabakaydı.

Hayek, Keynes’in bağışlamaz tavrına dair ilk izlenimini edinmesini sağlayan ve yaklaşan çatışmanın şiddetini gösteren yerinde bir giriş niteliğindeki karşılaşmayı tüm canlılığıyla hatırlıyordu: “Faiz oranlarındaki değişimlerin etkinliği gibi bir konuda, ilk kuramsal çatışmamızı yaşamıştık. Bu tür tartışmalarda Keynes ilk başta, gelen itirazları sanki genç bir adamı korkutmaya çalışırcasına acımasız bir şekilde ezmeye çalışsa da, böylesi bir anda herhangi biri ona karşı durduğunda, tamamen karşı olsa bile o kişinin görüşlerine çok sıcak ve arkadaşça bir yakınlık gösterirdi.”⁴ Keynes’in yirmi yıl sonraki ölümüne dek süren zorlu arkadaşlıklarının başlangıcından itibaren, Hayek Avusturya Okulu’na özgü görüşlerine karşı olsa da Keynes’in, söylediği şeylere ilgi duyduğunu sezmişti. “Ciddi argümanlarla karşısında durduğum an, beni ciddiye almıştı ve o günden sonra bana hep saygı duydu,” diye aktarıyordu. “Onun benimle genel konuşma tarzını bilirim. ‘O tabii ki deli biri fakat fikirleri de oldukça ilginç.’”⁵

Hayek Londra’da bir arkadaş edinmişti: Bu zat dönemin İngiliz iktisatçıları arasında nadir sayılan, Almanca okuyan ve aralarında Mises, İsveçli Knut Wicksell ve Avusturyalı Eugen von Böhm-Bawerk’in olduğu Avrupalı iktisatçıların eserlerini incelemiş Robbins’ti.⁶ Gayretli ve hırslı Robbins, LSE Müdürü William Beveridge⁷ tarafından 1929 yılında Siyasal İktisat Kürsüsü’nün başına geçirilmişti. Böylelikle Robbins, 31 yaşında “ülkenin en genç profesörü” olmuştu.⁸ Göreve atandığı ilk andan itibaren, Robbins LSE’nin Marshall ve Keynes’e ev sahipliği yapmış Cambridge’e karşı atak yapması gerektiğine inanıyordu. Bunu Avrupa düşüncesinin tüm dağarcığını sunarak, İngiliz iktisat kuramındaki bilgeliğin kaynağı olarak yapacaktı. Hayek’in de büyük umutları vardı. En tepeye gidecek büyük bir planın parçası olarak, Londra’da birkaç yıl çalışmak niyetindeydi.

Hayek karısına “şakayla karışık”⁹ Avusturya toplumunun zirvesine tırmanma arzusundan bahsetmişti. Viyana’da öğretmenlik yapmadan önce, ilk olarak Londra’da iktisat dersleri verecekti. Sonraları ünü arttıkça, Avusturya’nın merkez bankası Nationalbank’ın başkanı olmayı ümit eder oldu. İhtiyarlık yıllarında Londra’ya Avusturya elçisi olarak dönecekti. Geçmişe dönüp baktığında, karakterinin ayrılmaz bir parçası olan öz farkındalık ve alçakgönüllükten uzak tavrıyla şöyle diyordu: “Bu hiçbir şekilde mantıksız bir arzu değildi ve muhtemelen bana yaşamımın sonraki diliminde oldukça tatminkâr gelecek, tamamen akademik ve umumi bir çalışmanın sınırlarında geçen bir yaşam tarzı getirecekti.”¹⁰ Londra’da tanınır hale gelmesiyle, Hayek detaylıca belirlediği hayat programının ilk adımlarını atmıştı.

Eski bir sosyalist ve emek örgütçüsü olan Robins, “Tasarruf ‘Paradoksu’”¹¹ adlı makalesiyle Hayek’in çekimine kapılmıştı. Makalesinde, Amerikan iktisatçıları Waddill Catchings ile William Trufant Foster¹² tarafından önerilmiş olan, tasarruflar ile talep arasında yani bireylerce kenara koyulan miktar ile satın alma arzuları arasındaki doğrudan ilişkiyi çürütmeye çalışmıştı. Bu çift tıpkı Keynes gibi, daralan bir ekonomide, talebi teşvik etmek için bayındırlık işleri yapılmasını öneriyordu. Hayek’in “istihdam fonksiyonu” dediği bu şey, istihdam ile toplam talep (bir ekonomide müşterilerin satın almak istediği toplam mal miktarı) arasında doğrudan korelasyon olduğunu varsayılmaktaydı. 1926’da yazdıkları “Tutumluluk İkilemi”¹³ adlı makalede Foster ve Catchings’in vardığı sonuç, aşırı miktarda tasarrufun sonucu olan mallar ile hizmetlere yeterli miktarda talebin olmamasının resesyona sebep olduğuydu. Bireylerin harcama yapmaktan çok tasarruf yapmayı tercih etmesi, bunun sonucunda sermaye mallarına yatırılan tasarruflar nedeniyle, üretilen ek malların satın alınmamasıyla krizlerin yaşandığını öne sürüyorlardı. Dolayısıyla, iş çevriminin tepe noktasında gereğinden fazla tasarrufun, en dip noktada bir yığın satılamayan mala yol açtığını söylüyorlardı.

Gerekli olması halinde borç parayla bayındırlık işlerine yatırım yapacak, talebi canlandıracak ve böylelikle bir kriz anında, üretilen aşırı miktarda malı satın alacak parayı müşterilere temin edecek bir “Federal Bütçe Kurulu”nu savunuyorlardı. Hayek, bu çiftin, Başkan Warren G. Harding’in Muhafazakâr Ticaret Bakanı Herbert Hoover’ı,¹⁴ vergi gelirlerini istihdam yaratmaya harcamaları konusunda federal kuruluşları teşvik etmesi için ikna ettiğinden yakınmaktaydı.¹⁵

Hayek’in “Tasarruf ‘Paradoksu’” makalesi, Foster ile Catchings’i düzeltme girişimiydi. Ona göre, çiftin savları bir kavram hatası üzerine temelleniyordu: Sermayenin üretken bir süreçte oynadığı rolü yanlış anlıyorlardı. Gerçek bir ekonomide, yeni yatırımların hazır alıcı bulmasıyla yeni ürünlerin yapılabileceğine inanmak için sağlam gerekçeler olmadıkça, yeni ürünlere yatırılacak bir tasarruf bulunamazdı.

Tüketici tasarruflarının, mal almada kullanılmak yerine istenmeyen malların üretimine yatırılacağı koşullar, bundan dolayı gerçekleşmeyecektir.

Hayek'e göre, üretim tek bir nihai ürün ve fiyatla sonuçlanan tek bir süreçten ibaret değildi. Mal fiyatlarını düşüren ve onları satın alınabilir kılan yeni yatırımlarca teşvik edilmiş bir üretimde, ölçek ekonomilerinin oluşma ihtimali çok zayıftı, bu nedenle arz fazlası da ortaya çıkmayacaktı. Hayek'in hatırlattığı üzere, Böhm-Bawerk, sermaye üretimindeki aşamaların birden fazla ve çeşitli uzunluklarda olduğunu göstermişti. Öyle ki, Böhm-Bawerk bunları "dolaylı" üretim olarak adlandırmıştı. Mal üreten fabrikaların ötesinde, mal üretme amacıyla bir araya getirilmiş unsurları yapan fabrikalar ve malları yahut parçalarını üreten makinelerin üretildiği makine fabrikaları vardı. Dolaylı sürecin her aşamasında, yatırımcıların eline belli bir karşılık geçmekteydi. Öyle ki, Foster ve Catchings'in savının aksine, üretimin nihai aşamasıyla gelen mallar için ödeme yapacak yeterli paraları olmaktadır.

Hayek, "olağanüstü bir titizlikle ve insanüstü bir yetenekle yönetildiğinde," talebi canlandırmak için devletin sisteme para aşılmasının, "belki krizlerin önüne geçebileceği"ni teslim ediyordu.¹⁶ Ancak daha muhtemel olarak, "uzun vadede" böylesi bir ekonomik manipölasyon, "büyük sorunlarla ve bir bütün olarak ekonomik sistemin dağılmasıyla sonuçlanacaktı."¹⁷ "İşsizliği, destekleyici istihdamla yumuşatmaya yönelik bu tür girişimlerin yararlı olup olmadığı, bu analiz ışığında son derece sorgulanır bir durumdur," diye bağlıyordu.¹⁸

Hayek ile Keynes ilk kez buluşup tartıştığında, "Tasarruf 'Paradoksu'" henüz Almancadan diğer dillere çevrilmemişti ve Viyana'da çıkan bir ekonomi dergisinin küçük bir sayısında yayımlanmıştı. Bu nedenle, Keynes'in makaleyi okumamış olması anlaşılabilir bir şey olarak görülebilir. Keynes'e makalenin İngilizce versiyonunu verecek olsalar dahi, Hayek'in karşı argümanlarından bir şeyler çıkarıp çıkaramayacağı muğlaktı. Ağır bir üslupla sıkı sıkıya iç içe geçmiş mantığıyla, ardı ardına yan tümcelerle dolu uzun Almanca cümleleriyle, "Paradoks" pek kolay okunabilecek bir yazı değildi. Bir tüketici malının üretimiyle ilişkili üretim aşamalarının, nihai maliyete tek tek eklendiğini göstermek için bir dolu denklem ve tablo içeriyordu. Hayek, Böhm-Bawerk'in derslerini verili kabul etmekteydi ve Avusturya Okulu'nun bu ustasına ait eserlere aşina olmayanları azarlar gibi yazıyordu. Halbuki Hayek'in de kabul ettiği gibi, Böhm-Bawerk'in eserlerinden sadece biri, *Positive Theory of Capital* [Pozitif Sermaye Kuramı] kitabının ilk baskısı kırk yıl önce İngilizceye çevrilerek Londra'da yayımlanmıştı.

Robbins, Böhm-Bawerk'in eserlerini okumakla kalmamış, aynı zamanda Hayek'in, "Paradoks"unda kendi yaklaşımını savunurken sergilediği beceriden de büyük keyif almıştı. Keynes'in düşüncesine dayanak oluşturan "istihdam fonksiyonu"nun Hayek tarafından ikna edici bir şekilde yıkıldığını düşünen Robbins, buradan hareketle, Hayek'i dört ders vermesi için Şubat 1931'de LSE'ye davet etti. Hayek neden davet edildiğinin farkındaydı. Robbins'in söylediklerini şöyle aktarıyordu: "[Robbins] ele aldığım konunun üzerine atlamıştı: Keynes'e karşı savaşta ihtiyacımız olan şey bu, diyordu."¹⁹ "Paradoks" İngilizceye çevrildi ve Robbins'in editörlüğünü yaptığı LSE dergisi *Economica*'nın Mayıs 1931 tarihli sayısında yayımlandı.²⁰ Robbins, Hayek'i Britanya'ya tanıtarak, Hayek ile Keynes arasında büyük bir tartışmayı kıskırtmış oldu.

Robbins'in Keynes'e karşı neden Mises'i davet etmediği sorusu sorulabilir. Mises, Hayek'ten daha tanınmış biriydi ve Keynes'in birçok tezine meydan okuyan çok sayıda eser kaleme almıştı. Görünüşe göre bu tercihte iki etmen etkili olmuştu. Robbins, Keynes'e verilecek karşılığın etkili olabilmesi için, kolaylıkla anlaşılacak birine ihtiyaç duyuyordu. Mises'in İngilizcesi oldukça kırık döküktü ve Avusturya aksanı öyle belirgindi ki, kendisini anlaşılır bir şekilde ifade etmesi çok güçtü. Biyografisini yazan Jörg Guido Hülsmann şöyle açıklıyordu: "Fransızca veya İngilizce konuşurken kesinlikle rahat değildi. Yabancı bir dille konuşma yaparken, ince zekâsı onu terk ederdi."²¹ Buna karşılık, Hayek'in New York'ta geçirdiği kısa süre, ona kırık dökük de olsa basit bir konuşma İngilizcesini öğretmişti.

Hayek'in görece genç oluşu da belirleyici bir etmendi. Robbins de gençti ve muhtemelen akranı olan biriyle çalışmak kendisini daha rahat hissettirmişti. Mises sadece yaşlanmakla kalmamış, belli huy ve davranışlarında da tutuculaşmıştı. Sessizliği ve hırçınlığıyla tamamen yerinde bir üne kavuşmuştu. Karısı Margit bile kocasının sürekli tekrarlanan sorunlu hallerini saklayamaz olmuştu. "Mises'le ilgili, korkutucu olduğu kadar hayret uyandırıcı olan şey onun sinirli mizacıydı," diye aktarıyordu. "Ara sıra korkunç öfke nöbetlerine kapılıyordu... Bu dehşetli saldırılar aslında bir depresyon emaresiydi."²² Ayrıca Mises pek pratik olmayan bir insandı. Margit'e göre, "bir yumurtayı nasıl kaynatacağını dahi bilmiyordu."²³ Dolayısıyla, Robbins'in değerlendirebildiği kadarıyla, soğukkanlı ve rasyonel bir kişi olan Hayek ideal tercihmiş gibi görünüyordu. "Paradoks" makalesinde Hayek, Robbins'e göre, Cambridge'den yayılan Keynesçi etkiye karşıt bir konum alıracak bir dizi argüman öne sürmüştü.

Hayek'in Londra'da Keynes'le ilk kez buluştuğu 1928 yılı ile dört ders vermek üzere döndüğü Şubat 1931 arasında, eli kulağında tartışmanın boyutlarını tamamen değiştirecek dehşet verici bir hadise yaşandı. Ekim 1929'da Wall Street'in çöküşü,

öngörülememiş bir ekonomik felaketti. Beraberinde Amerikan ekonomisinin çökmesiyle açığa çıkan dehşetin boyutu, iktisatçılar arasında bir dizi pratik sorunun ortaya atılmasına sebep olacaktı. Çöküş ne sebep olmuştu? Bir daha olmasını önlemek için ne tür dersler çıkarılabilirdi? Felaket sonucunda açığa çıkan işsizliğin sefaletini dindirmek için ne yapılabilirdi?

O an, çöküşün yarattığı etkilerin dünya ekonomisinin geri kalanına nasıl yayılacağı veya bu felaketin ne tür politik sonuçlar doğuracağı hiç belli değildi. Ancak ilerleyen aylarda ve yıllarda, Keynes radikal görüşlerini ilerletmek için kendisini avantajlı bir konumda bulacaktı. Çünkü gazetedeki ve siyasi alandaki faaliyetleriyle, sadece istihdam yanlısı politikaların teşvik edilmesi kaygısıyla hareket etmiyordu. Aynı zamanda kuramları, bayındırlık işleriyle istihdam yaratmaya dönük girişimler için entelektüel bir gerekçe sağlıyor gibiydi. Hayek'in Keynes'e ait kuramları ve bununla bağlantılı olarak, istihdam yaratılmasına dönük en yaygın reçeteleri de reddetmesi, kriz bunalıma dönüştükçe ve Atlantik'in her iki yakasında da işsizlik büyüdükçe, kamuoyunun hissiyatından son derece uzak bir görünüm taşıyordu.

Keynes muhtemelen krizin kişisel etkilerini Hayek'ten daha iyi biliyordu çünkü emtia ve döviz piyasalarında günlük spekülasyonlar yapıyordu. Çoğu sabah öğlene kadar yataktan çıkmıyor, telefonla komisyoncusuna talimatlar veriyordu. Finansal zekası, Bloomsbury Grubu'ndaki dostlarının zayıf güven fonlarının (*trust fund*), geçimlerini sağlama derdine düşmeden sanatsal aktiviteleriyle uğraşmalarına yetecek kadar para kazandırmasını sağlıyordu. Keynes hiç Amerikan hissesine sahip olmasa da, piyasaların hızla çökmesi onu da etkiledi. Spekülasyonla biriktirdiği zenginlik krizle yok olup gitmişti. (Piyasada oynayarak, kısa sürede, en az ilki kadar büyük bir zenginliği tekrar elde edecekti.) Ancak Keynes yaklaşan felaketi öngörmekte başarısız olmuşsa bile kuramları yeni koşullara son derece uygun düşmekteydi.

1924'te *Tract on Monetary Reform* eserini yayımlattıktan kısa süre sonra, *A Treatise on Money*'yi yazmaya başladı. Bu destansı bir girişim olacaktı. *The Economic Consequences of the Peace*'i yazmak haftalar alacaktı; oysa *A Treatise on Money* altı yıl iki ay sürecekti. Bunun bir sebebi, 1929 genel seçimlerinde Liberalleri destekleme girişiminde olduğu gibi Britanya politikasının tartışmalarıken, diğer sebepleri King's College'in işleyişine dahil olması ve ilgisini çeken diğer tali faaliyetlerdi. 1925'ten itibaren, özellikle de yaşamının yarısını bir eşcinsel olarak geçirdikten sonra Lydia Lopokova'yla evlenmesiyle hayatı daha da karmaşıklaşacaktı. Kendisinden dokuz yaş küçük olan Lopokova, Sergei Diaghilev'in Ballets Russes grubunda çocuksu bir balerindi.

Keynes'in Lydia'yla evliliği, başta Woolflar olmak üzere Bloomsbury Grubu'nu altüst etti. Woolflara göre, Lydia'nın hoppa ve delişmen mizacı ile kelimeleri gülünç bir şekilde birbirine karıştırması, onu zeki ve eşcinsel dostları için uygunsuz bir eşe dönüştürüyordu. Ancak Lydia, Keynes'in eşcinselliğini saklamak için evlendiği alelaide bir kişi değildi; Keynes ona sırlıslıkla âşıktı. Zamanını Londra Cambridge ile Sussex Downs Tilton'da²⁴ Lydia'nın kaldığı çiftlik evi arasında ikiye ayırmayı sürdürdü. Çoğu kez ona uzun mektuplar yazıyordu. Mektupların geride bıraktığı samimi, cesur ve cinsel açıdan açık yazışmalardan oluşan bu zengin dağarcık²⁵, çiftin tutkulu, maceracı ve serbest aşk yaşamıyla eşleşir nitelikteydi. Çift çocuk sahibi olmayı yürekten diliyordu, ne var ki bir süre sonra Lydia'nın kısır olduğu anlaşılacaktı. Karısını bu utançtan kurtarmak için, Keynes durumu kendi üzerine aldı ve hayal kırıklığını kara mizahın ardına gizledi. Nihayetinde "Tiltonlu Lord Keynes" unvanıyla şövalye ilan edilse de, kendisinden "Kısır Keynes" olarak bahseder oldu.

Dikkatini dağıtan birçok şeye rağmen, Keynes geliştirdiği en son düşünceleri güçlendirmekte kararlıydı. Ancak *A Treatise on Money*'yi yaklaşık yedi yıla yayması, nihai eserin bütünlüğü üzerinde olumsuz etki bırakacaktı. Sürekli değişen düşüncelerine açıklama getirebilmek için el yazmalarını devamlı yeniden gözden geçiriyordu ve yeni esin kaynaklarının ışığıyla, kimi zaman bazı bölümleri tamamen bir kenara atıyordu. Yayın tarihi 1930 güzünü belirlenmesine karşın, Ağustos 1929 gibi geç bir tarihte, Keynes yayıncısı Daniel Macmillan'a şöyle yazıyordu: "440'tan fazla sayfayı gözden geçirdikten sonra, belli bölümlerin tamamen baştan yazılması ve bütün eserin dikkatlice yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varmış olduğumu söylemekten hicap duyuyorum."²⁶

Bunun sonucunda, kitap birbirinden ayrı fikirleri, bütünüyle ikna edici olmayan bir tarzla ve karmaşık bir şekilde iç içe sokmaktaydı. Keynes'in dostu ve biyografisinin yazarı olan Roy Harrod şu gözlemde bulunmuştu: "Kitap, düşüncesine ilişkin bütünlüklü bir resmi değil, yalnızca bir dilimini sunmaktaydı."²⁷ Yayımlanmasının hemen öncesinde, Keynes ailesine şöyle yazmıştı: "Sanatsal anlamda tam bir başarısızlık; yazı esnasında düşüncelerim sağlam bir bütünlük kuramayacak kadar çok değişti."²⁸ Önsözde Keynes, kitabın "nihai bir eserden ziyade bir derlemeyi yansıttığını," kabul ediyordu.²⁹ Tereddütlerine rağmen, *Treatise* Aralık 1930'da iki cilt halinde yayımlandı.

Keynes'in, ekonominin kavranmasında yenilikçi bir boyut olduğuna inandığı bir etmen olarak kitabın önemli temalarından biri, tasarruflar ile yatırımlar (veya sermaye harcamaları) arasında net bir ayrım yapmaktır. O güne dek iktisatçılar, tasarruflar ile yatırımların zaman içinde denk değerde olacağını varsaymıştı. Ancak

Keynes, bir grup insan tasarruf yaparken başkaları yatırım yapacağından, bir dengesizliğin ortaya çıkma eğiliminde olduğunu öne sürüyordu. Yatırılan miktar tasarruftan fazla olduğunda çıkacak sonuç, fiyat enflasyonunun eşlik edeceği bir patlamaydı/büyümeydi. Tam tersine, tasarruflar yatırımların ilerisine geçtiğinde, beraberinde deflasyon ile işsizliğin yaşandığı bir bunalım durumu gerçekleşecekti. Vardığı sonuç, bir ekonomideki toplam gelirin, hem tüketim mallarının hem de sermaye mallarının satışından geliyor oluşuydu. Hiçbir tasarruf olmadığında ve toplam gelir tüketim mallarına harcandığında, bu malların fiyatı keskin bir şekilde artacak ve bir patlama olacaktı. Tam tersine, tüm gelir tasarrufa ayrıldığında, tüketim mallarının fiyatı düşecek ve endüstri çökecekti.

Keynes'in argümanının vardığı doğal sonucun, iş çevrimini yönetme girişimleri için önemli çıkarımları vardı. Çünkü Keynes'e göre, vardığı sonuçlar doğruysa, fiyat enflasyonu artan tasarruflar sayesinde azaltılabilir ve artan yatırımlarla bunalım aşılabildi. Keynes'in iddiasına göre, iş çevriminin birbirini takip eden sıçramaları ve düşüşlerine, aynı zamanda çözüm olanağına da sahip bankaların eylemleri yol açmaktaydı. "[Dengesizliği] mümkün kılan bankacılık sistemidir,"³⁰ diye yazıyordu çünkü bankalar, toplumun tasarruf yapma arzusunu veya kapasitesini dikkate almadan kredi yaratmaktaydı. Bankalar borç verme kararlarını, kasalarındaki tasarruf seviyelerine dayandırarak almıyordu. "Ne kadar borç vereceklerine ilişkin temel kriterleri tamamen farklı bir şeydi; parasal yükümlülükleri ile nakit rezervleri arasındaki orana bakıyorlardı."³¹ Merkez bankası sunulan kredi miktarını dikkatli bir şekilde denetleyecek olursa, tasarruf ve yatırım seviyesi aynı çizgide buluşturulabilirdi. Sonuç istikrarlı fiyatlardı. Wicksell gibi Keynes de, tasarruflar ile yatırımın aynı olup, fiyatların istikrarlı olduğu "doğal faiz oranı" ile bankaların kendi amaçları doğrultusunda oluşturduğu "piyasa faiz oranı" arasında ayrım yapıyordu.³²

Keynes *Treatise* boyunca, merkez bankasının belirlediği faiz oranı ne olursa olsun, yatırımlar ile tasarrufun denk olduğu, fiyatların istikrarını sürdürdüğü noktada denge durumuna ulaşılacağını, bu noktada tam istihdam sağlanacağını varsayıyordu. Düşüncesine göre, "her şey söylenip yapıldığında, para kuramı, 'zamanla açığa çıkan' bir hakikatin derinlikli bir incelemesinden çok az fazlasıdır."³³

Ayrıca Keynes, sabit döviz kuru ile bu kurun iş çevriminin yükselip düşüşlerini tetiklemekteki rolü gibi çetrefilli bir soruna tekrar dönüyordu. Altın standardında ısrarcı olduğuna müddetçe, merkez bankalarının, kredileri tasarruflar ile yatırımları eşit tutacak şekilde idare edemeyeceklerini, bunun yerine, kuru sabit bir oranda tutmak için faiz politikasına başvuracaklarını söylüyordu. Britanya hükümetini, sterlini savaştan önceki 4,86 dolarlık orana sabitlemekten vazgeçirmek için var gücüyle mücadele etmişti. Ancak bu mücadeleyi kaybettikten sonra, düşüncelerini

yeni koşullara uyarlama çabasına girdi ve I. Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisine getirdiği çalkantılı dönem geçtikten sonra, tüm kurları tek bir ortak ölçüte (altın gibi) bağlamanın bazı faydaları olduğu sonucuna vardı.

Treatise'de bir adım daha ileriye giderek, kurları birbiriyle ilişkilendiren yeni bir mekanizmanın kurulmasını önermişti. "Uluslarüstü Merkez Bankası" adıyla getirdiği bu kavram, 1944 yılındaki Bretton Woods sabit kur anlaşmasında ilk ürününü verecekti. Kuru altın fiyatına sabitlemek yerine Keynes'in önerdiği şey, gerçekte kurları dolara sabitlemekten biraz daha fazlasıydı. *Treatise*'de önerdiği şey şuydu: Kurların uluslararası piyasalarda ticareti yapılan altmış temel metadan oluşan bir sepete göre ayarlanması ve bir yıl içinde sabitlenmiş değerlerinin en fazla %2 aşığına veya yukarısına dalgalanmalarının izin verilmesi daha adaletli olacaktı. Böyle bir durumda dahi, nüfusları "ciddi bir işsizlik"ten mustariplerse bazı ülkelerin yeni ve sabit pariteye bağlı kalmakta zorlanacağını öngörmekteydi.³⁴ Bu "özel durumda," "merkezi otoritelerin borç vermeye hazır olmalarının yeterli olmadığını," öne sürmekteydi. "Devlet, yurtiçine yapılacak bir yatırım programını [bayındırlık işlerini] teşvik etmek zorundadır."³⁵

Keynes'in Haziran 1929'daki genel seçimler öncesinde Liberal politikalara kanallı ettiği fikirler, *Treatise*'de gözler önüne serdiği düşüncelerdi. "Keynesçi Devrim" diye anılacak şeye dair en açık resmin belirtmeye başlaması, onun bu dönemdeki politik ifadelerinde açığa çıktı. Liberaller, Paris Barış Görüşmeleri'ndeki alaycı tavrı Keynes'i şoke eden kurnaz Gallerli Lloyd George'a bel bağlamıştı. Ancak Keynes, çekimser bir tavırla, Liberallerin en iyi umudunun Lloyd George olduğu sonucuna varmıştı ve olanca gücüyle, seçmenleri ikna edecek, ülkeyi tekrar düzene sokma vaadiyle belirleyici olacak ekonomik politikalar geliştirmeye yöneldi. Seçimin gerçekleştiği 1929 yılında, Britanya'da işsizlik 1,34 milyona ulaşmıştı. On Britanyalıdan en az biri, 1924'teki kısa soluklu toparlanma haricinde, sekiz yıldan uzun bir süredir işsizdi.

Mart 1928'de Keynes, yeni fikirlerini Ulusal Liberal Federasyon'da ilk kez paylaşmıştı. "Zenginliğimizi artırmak için atıl durumdaki kaynaklarımızı kullanarak, faal ve etkin olalım. Boş fabrikalar ve işsiz insanlar varken, yeni kalkınma hedeflerine gücümüzün yetmeyeceğini söylemek gülünçtür. İşte tam da bu fabrikalar ve insanlarla buna gücümüz yetecek,"³⁶ diyordu. Temmuzda Keynes, Lloyd George için tasarladığı istihdam yaratıcı politikalar adına güçlü bir savunma kaleme aldı. "Ülkemizde, işsiz insanlarımız ve çalışmayan fabrikalarımızla, kullandığımızdan daha fazla tasarrufumuz varken, bunlara gücümüzün yetmeyeceğini söylemek tamamen aptalcadır. Bunlar sadece ve sadece işsiz insanlarla ve çalışmayan fabrikalarla yapılır,"³⁷ diye yazıyordu.

Sonraki mart ayında, Keynes işsizliğin önüne geçmek için hiçbir şey yapılamayacağını söyleyen Hazine'yi alaya aldı. "İnsanlar mümkün olduğunca çok tasarruf yapmaya teşvik edilseler ve bu tasarruflarla bir şey yapmayı önleyecek adımlar atılsa, faiz oranlarının düşeceğine inanıyorlar. Aslında her türden sermaye işletmesi yasadışı sayılacak olsa, faiz oranları sıfıra inerken, işsizlik oranları arşa çıkar."³⁸ *Treatise*'de ileri süreceği gibi, Britanya kendisini hiç de uygun olmayan bir dolar/sterlin paritesine bağlayarak, tam istihdam dengesine ulaşmanın güçleştiği "özel bir vaka" haline gelmişti. Keynes'in kanaatine göre, tembellleşmiş ekonomiyi sadece bayındırlık işleri tekrar yaşama döndürebilirdi. "Lloyd George Bunu Gerçekten Yapabilir mi?" adlı broşürde, Keynes tezini en basit haliyle şöyle özetliyordu: "Yapılacak çok iş var; bunu yapacak çok insan var. Neden bu ikisini yan yana getirmiyoruz?"³⁹

Paranın çarçur edileceğini söyleyerek kendisini yuhalayan Muhafazakârlar karşısında, Keynes istihdam programının maliyetini çıkarmıştı. Paranın boşa harcanmayacağını, aksine harekete geçilmemesi halinde ülke kaynaklarının çarçur edileceğini iddia ediyordu. Bırakın yoksullara yapılanı, işsizlik yardımları bile çoktan yıllık 50 milyon sterline çıkmış haldeydi. Önceki sekiz yıl boyunca, hiçbir şey yapmamaları için işsizlere toplam 500 milyon sterlin ödenmişti. Kaynakların afallatıcı bir şekilde israf edilmesiyle asıl buydu. Böylesine yüksek bir meblağ ile milyonlarca yeni konut inşa edilebilir, Britanya yollarının üçte biri yenilenebilir, her üç aileden birine bedava araba verilebilir veya Britanyalı tüm yurttaşların, ömürlerinin sonuna dek sinemalara bedava girmelerini sağlayacak bir güven fonu kurulabilirdi.⁴⁰ "Ancak tüm bunlar asıl israfın yakınından bile geçmez," diye yazıyordu. "Asıl kayıp, işsizlerin kendisi için yaşamakta olup, ifadesini işsizlik yardımı ile tam ücret arasındaki farkta, gücün ve moralin yok olmasında bulmaktadır. Asıl kayıp, işverenlerin kârlarında ve Hazine Bakanlığı'na ödenen vergilerdeki kayıptır. Ülkenin ekonomik ilerleyişini on yıl geriye götüren ve paha biçilemez bir kayıp yaşanmaktadır."⁴¹

Önerdiği program yılda 100 milyon sterline mal olacaktı. Muhafazakârların iddiası, bunun yılda sadece 2.000 yeni iş yaratacağı yönündeydi. Oysa Keynes'e göre, bu beyefendiler, sadece işsizlik ücretindeki tasarruflarla yabancı ülkelere alınan borçları değil, "çarpan etkisi" olarak adlandıracağı şeyi de ihmal etmekteydi: Devletin yaratacağı her iş, bu yeni işçilere mal sunacak yeni bir iş daha yaratacağı. "Büyüyen ticari faaliyetler daha fazla ticari faaliyete yol açacaktır; çünkü refah güçleri, tıpkı ticari bir bunalımda olduğu gibi, kümülatif bir etki uyandırır,"⁴² diye ilan ediyordu.

Seçim günü yaklaştıkça, Keynes Liberallerin kazanacağına inanıyordu. Ancak sonuç böyle olmadı. Muhafazakârlar %38'lik oran ve 260 koltukla en fazla oyu

kazanan parti olsalar da, seçim sisteminin kaprisli yapısı, %37'lik oranla rakiplerinin çok az gerisine düşmüş İşçi Partisi'ne, yeni Avam Kamarası'nda 287 koltukla daha büyük bir yer kazandırdı. Oyların %23'ünü alan Liberallerse sadece 59 üye çıkarabilmişti. Salt çoğunluktan yoksun olsa da, Ramsay MacDonald, Liberallerin desteğiyle güvenoyunu atlatmak zorunda kalacak bir azınlık hükümeti kurdu. Keynes hükümetten büyük rağbet görmekteydi ve Wall Street krizini takip eden ayda, bankacılık sektörü ile ekonominin geneli arasındaki ilişkiyi incelemek üzere, Macmillan Finans ve Endüstri Komitesi'ne atandı.

Bu Keynes'in Liberallerle uzun cilveleşme döneminin sonu oldu. Her zaman pragmatik biri olan Keynes, artık tüm enerjisini, reçetelerini yeni hükümete kabul ettirmek için onu ikna etmeye harcıyordu. MacDonald Kasım ve Aralık 1929 tarihleri arasında, danışma maksadıyla kendisini üç kez öğle yemeğine davet etmişti. Nitekim Keynes'i Ekonomik Danışma Kurulu'na atamıştı. Ancak kısa bir süre içinde, tüm radikal görüntüsüne rağmen, ürkek MacDonald'ın hiç ilerici biri olmadığı ve çoğu bakımdan eskisinden daha az "sosyalist" olduğu Keynes'in kafasına dank edecekti.

Keynes uzun uzadıya öğütlerle dolu ve fevkalade belagatli bir performansla, Macmillan Komitesi'ne sıradan insanların dahi anlayabileceği bir dille karmaşık fikirlerini sundu. Kendine hâkim ve soğuk bir yargıç olan Başkan Lord Macmillan, Keynes'in hipnotize edici derslerine öyle hayran kalmıştı ki, kendisine şu sözleri söylemişti: "Siz konuşurken zamanın nasıl geçtiğini pek fark edemiyoruz."⁴³ *Treatise*'deki fikirleri anlamakta güçlük çekenler için Keynes'in bunları sade bir dille sunması, özellikle de hayali bir muz cumhuriyetinin işleyişinden bahsederek, tasarruflar ile yatırımlar arasındaki uyumsuzluğun etkilerini açıklaması, son derece zevkli bir okuma çıkarmaktaydı.⁴⁴ Keynes *Treatise*'de ortaya koyduğu ilkelerin yanı sıra, Keynesçi devrimin gelişiminde önem kazanacak ve Hayek'le gireceği düelloda, kendi fikirleri ile Avusturya Okulu'nun fikirleri arasındaki farklılıkları belirleyecek bir dizi ekonomik unsura ilişkin görüşlerini de tarif etmekteydi.

Oturumlara yaptığı esas katkı, İngiltere Merkez Bankası tarafından sabitlenmiş faiz oranının (yani politika faiz oranı), ekonominin idaresinde oynadığı rolü açıklamaktı. İlk gün, yüksek faiz oranları dayatmanın yatırımlarda azalmaya ve fiyatlarda düşüşe yol açarken, faiz oranlarındaki düşüşün neden patlama koşullarını doğurduğunu tarif etti. Elverişli bir ticaret dengesinin olduğu uzun dönemde bu ayarlama işe yaramıştı ve fiyatlar ile maliyetler zamanla artabilirdi ancak, maliyetlerin aşağı doğru çekilmesinin zorunlu olduğu bir dönemde felaketlere yol açabilirdi. Harrod'un açıkladığı üzere, Keynes şunu vurgulamaktaydı: "Güven beslediğimiz bütün mekanizmaların, ücretlerde kesintilere yol açan ciddi bir işsizlikle sadece aşağıya doğru bir düzenleme yaratabileceğini anlamak, [komite] için çok önemliydi."⁴⁵

Keynes tasarruflar ile yatırımların dengesiz olduğunu söylemekte ve (işletmelere verilen borçların maliyetinde artışa sebep olan yüksek faiz oranları biçiminde) parasal baskıların kârlar ve ücretler gibi maliyetler üzerinde aşağıya doğru bir baskı yaratmaktan başka hiçbir işe yaramayacağını kabul etmekteydi. Ortaya çıkan sonuç işsizlikti. Ancak 1920’lerde Britanya’nın sorunlarından biri, sendikaların toplu pazarlık gücü sebebiyle, ücretlerin “sabit” olması ve kolaylıkla kesinti yapılamamasıydı. Aslında sendikaların talepleri doğrultusunda çalışma haftasının kısaltılması ve ücretlerin korunması sonucunda, ücretler daha da artmıştı. Keynes komiteyi şöyle uyarmaktaydı: “Gerek modern gerekse antik dönem tarihinde, genel gelir seviyelerindeki azalmayı şiddetli bir mücadele vermeden kabul etmeye hazır hiçbir topluluk olmamıştır.”⁴⁶

Komite karşısında, hastane şartlarını hastalık yaymakla suçlayanların önerisine benzeterek, işsizlik yardımlarının ücret oranlarındaki “yapışkanlığa” katkı sunduğuna karşı çıkmıştı. Bir radyo yayınında, işsizlere verilen yardımların, ücretlerin azalmasına karşı çıkan işçilerin direnişine aslında katkıda bulunduğunu itiraf etmişti. “Kuşkusuz işsizlik maaşının varlığı, kişinin belli bir ücret oranını veya yapmak istemediği veya eskiden yapmadığı bir işi kabul etme baskısını azaltan bir işlev taşır,”⁴⁷ diyordu. Her ne olursa olsun, ücretleri ülkenin baş edebileceği bir düzeye düşürecek çözümün, devletin idaresiyle yürütülecek bir gelir politikasıyla mümkün olduğunu söylüyordu. Bu politikayı, “parasal gelir seviyesinde kabul edilmiş bir azalma” olarak adlandırıyordu. Vurguladığı şey, kesintinin sadece endüstriyel sektörlerdeki ücretlilere değil, toplumun tüm kesimlerine eşit oranda uygulanması gerektiği idi. Böylelikle, “toplumsal sözleşme”nin sonucu, fiyatlarda düşüş olacaktı. “Bazı açılardan ideal çözüm”⁴⁸ olsa da, böyle bir politikayı uygulamanın muhtemelen imkânsız olduğunu belirtiyordu. İstihdamı artırmak için, yollara ve telefon altyapısına kamu harcamaları yapılması gerektiğini savunuyordu. Ona göre, Hazine’nin artan devlet harcamalarına itirazı öngöründen uzaktı. “Kısır bir döngünün içine giriyoruz. Paramız olmadığı için hiçbir şey yapmıyoruz. Ama tam da hiçbir şey yapmadığımız için paramız yok.”⁴⁹

Komite huzurunda ifade veren, Robbins’in “daha çok son derece zeki bir maymununkini andıran genel görünümüyle, kısa boylu bir şahıs”⁵⁰ şeklinde tarif ettiği Hazine sözcüsü Sir Richard Hopkins, Keynes’in istihdam yaratmak için bayındırlık işleri yapılması önerisine direnmek için elinden geleni yapmıştı. Ona göre, kârlı olmayan yatırımlar İngiliz şirketlerinin cazibesini yabancı yatırımcılar gözünde azaltacak, bu da Britanya sermayesinin ülke dışında yığılmasına yol açacaktı; kaynakları belli endüstrilere ayırmak emek piyasalarını altüst edecek, işçileri daha kârlı ve verimli teşebbüslerden, görece değersiz kamusal projelere yönlendirecekti.

Nitekim sınırlı miktarda sermaye vardı; devlet kendi programları doğrultusunda sermayeyi artıracak olursa, özel sektörü ihtiyaç duyduğu sermayeden mahrum bırakacaktı. Keynes'in verdiği yanıt, tam istihdama dönüş sayesinde iş kayıpları ile işsizlik ödemelerindeki azalmanın, bu zararı haydi haydi karşılayacağı şeklindeydi.

Hazine'yi, İngiltere Merkez Bankası'nı ve Avusturya Okulu'nun fikirlerini onaylayan kişileri rahatsız edip kızdıran şey, Keynes'in sürekli devlet müdahalesini talep etmesinden ibaret değildi. Keynes'in serbest ticarete eleştirileri ve çetin bir iç tartışmadan sonra ithalat tarifelerini savunması, en az bu kadar rahatsız ediciydi. Macmillan Komitesi önünde yaptığı konuşmada, Keynes ithalat vergilerini uyuşturucu kullanmakla denk görüp reddetmişti (bir kez bu vergiler konduğunda onsuz yapamazlardı). Ancak başbakanlığa bağlı Ekonomik Danışma Kurulu'na yazdığı raporda, nüfusun tamamı için tek makul politika olarak ithalat vergilerini (ve ihracat kredilerini) savunmaktaydı. Ancak Keynes, Britanya'nın ve dünyanın çok zor koşullar içinde olduğu, bu nedenle ticaret tarifesi gibi zorlu önlemlerin alınması gerektiği konusunda katıydı. Mart 1931'de şöyle yazıyordu: "Serbest ticaretçiler, inançları gereği, gelir amaçlı bir tarifeyi sadece acil durumlarda kullanılabilecek asker tayinımız olarak görebilir. Ve o acil durum gelip çatmıştır."⁵¹

Keynes'in "gelir amaçlı tarifeler" hakkındaki fikrini değiştiren esas etmen, Ekonomik Danışma Kurulu Ekonomik Görünüm Komitesi'ne bizzat atamış olduğu serbest ticaretçi Robbins'le arasındaki şiddetli karşıtlıktı. Kısa sürede anlaşmazlığa düşecekleri kaçınılmaz olduğundan, Keynes'in Robbins'e neden bu pozisyonu teklif ettiğini anlamak güçtür. Keynes'in biyografi yazarı Robert Skidelsky'ye göre, Robbins "Keynes'in ortaklaştırıcı tutumuna karşı tek başına direnecek entelektüel bir kanaate sahipti. Belki Keynes, ona bu teklifte bulunurken, Robbins'in serbest piyasacı düşüncelerinin gücünü fark etmemiş yahut kendi ikna gücünü abartmıştı."⁵²

Ne olursa olsun, iki düşünür Macmillan Komitesi'nde çok sert bir çatışma içine girmişti. Her ikisi de çabuk sinirlenen kişilerdi ve diğer üyeleri dehşete düşüreceği üzere gözlerini karartmaya hazırdılar. Keynes Robbins'le karşılaştığı anadok, Hazine ile İngiltere Merkez Bankası yetkililerinin dar muhafazakârlıkları ve hayal gücünden yoksun mantıklarına dayanmak zorunda kalmıştı. Robbins karşısındayken, bir tür ezeli düşmanla, Avusturya Okulu lehine Cambridge'den yayılan radikal fikirleri reddeden parlak bir akla sahip genç bir savaşıyla kapışmak zorundaydı. Keynes'in varsayımsal çözüm önerilerinin tümüne karşı Robbins'in verdiği yanıt, Britanya endüstrisi, işverenleri, teşebbüsleri ve işçileri için ne kadar zararlı olsa da piyasaların kendi işleyişine bırakılması yönündeydi. Keynes'in hep ısrarla vurguladığı gibi, İngiliz ekonomisi dengesizlik içindeyse, zamanla kendisini düzeltmesine imkân tanınmalıydı. Keynes'in reçeteleri sadece kaçınılmaz olanı er-

telemekle kalacak, işleri eskisinden daha da kötü bir duruma sokup, sefaleti devam ettirecekti. Harrod'un tarif ettiği gibi, Robbins, "[Keynes'in tarife] önerilerinde, Britanya'yı büyük kılan antik geleneklerden uzaklaştığını ve son derece hassas bir konumdaki uluslararası ticari ilişkilere ölümcül bir darbe indirildiğini görüyordu... Tüm gücüyle buna direnmesi gerektiğini düşünüyordu."⁵³

Bu esnada Keynes, Robbins'in serbest piyasacı çözümlerini alaya almaktaydı: "Laissez-faire'e [serbest piyasalara] yeterince bağlı kalmamız halinde, kendi üzüm bağlarımızı yetiştireceğimiz de söylenebilir. Şayet elde Amerika'nın almaktan memnun olacağı artık İngiliz ihracatı (yani bol bol insanla zanaatçı) varsa ve zorunlu ithalatımızla artık tasarruflarımızı bu ihracatla denkleştirecek şekilde azaltabiliyorsak, denge tekrar sağlanacaktır." Şöyle devam ediyordu: "Eğer buna katlanamıyorsanız ve tarifeler, yasaklar, sübvansiyonlar, devlet yatırımları ve dışarıya verilecek kredilere yapılacak caydırmalar yoluyla laissez-faire'i bırakmaya hazırsanız, kısa sürede toparlanmayı ümit edebilirsiniz... Hatta toplumsal bir felaketten de kaçınmanız mümkün olur."⁵⁴ Robbins'in bakış açısına göre asıl dehşete düşürücü şey, Keynes'in ücretleri düşürmenin en iyi yolunu, fiyatların artmasına izin vermekte, böylelikle ücretlerin gerçek değerini azaltmakta gören bir sonuca varmış olmasıydı.

Robbins Keynes'in bombardımanı karşısında Hayek'in boyun eğmeyeceğine inanarak, arkadaşını bir uzman olarak komite huzuruna çağırmak istedi. Ancak Keynes buna karşı çıktı. Robbins en has tanığının hariç tutulması talebini, şaşırtıcı bir ılımlılıkla kabul etti ancak Keynes'in kibirli tavrına duyduğu hoşnutsuzluk kısa süre içinde sabrını taşıracaktı. Keynes ve diğerlerinin sunduğu nihai raporu kabul etmeyen Robbins, muhalif bir azınlık görüşünü sunmasına izin verilmesini istedi. Robbins'in aktardığı biçimiyle, "Her zaman olduğu gibi zapt edilemez bir öfke krizine çabucak kapılan Keynes, öfkeden kudurmuş haldeydi... Bu haletiruhiyeyle bana oldukça kaba davranıyordu."⁵⁵ Kabine sekreterinin görüşüne atfen, Keynes Robbins'in kendisini komitenin geri kalanından ayırma talebini reddetti. Teamüllere bakılarak, tek bir bireyin azınlık raporu yayınlamasının anayasaya aykırı olduğuna karar verildi. Diğer üyeler sırayla söz alıp bunun kötü bir yöntem olduğunu, hiç yapılmadığını, kabul edilemeyeceğini ve karışıklık çıkarmanın nezaketsiz bir biçimi olduğunu söylediler. Robbins sadece gereksiz bir teamül yaratmakla kalmıyordu; "faydalı ekonomi politikalarının benimsenme olasılığına zarar vermemek için, aralarındaki anlaşmazlıkları asgariye indirmeye hazırdılar."⁵⁶

Ancak Robbins pes etmemişti. Nitekim Keynes de yelkenleri suya indirmek zorundaydı. Keynes istemeden de olsa, "Profesör L. Robbins'in Raporu" başlıklı karşıt görüşün ana dosyaya eklenmesine izin verdi. Ancak Keynes ile Robbins arasında geçen, Hayek'in gireceği savaşın ilk çarpışması niteliğindeki tartışmanın

harareti ve hıncı boşa gitmişti. Ekim 1930'da McDonald raporu aldı fakat harekete geçmedi. Kaygı ve korkuyla kaskatı kesilmiş geri kafalı bir başbakan için, hareket-sizlik cesaretten daha uygundu.

Keynes kısa süre içinde Robbins'le aralarındaki şiddetli karşılığı unuttu. Robbins o günleri şöyle anımsıyordu: "Haftalar geçmeden Keynes'le tekrar buluşup görüşmeye başlamıştık, sanki aramızda entelektüel bir farklılaşmadan başka bir şey olmamış gibiydi. Genel karakteri ve nitelikleri göz önüne alındığında, beni mağdur etmiş kendine özgü tuhaf huylarının önemsizleştiği bir mizaca sahip, büyük bir insanla daha önce hiç karşılaşmamıştım."⁵⁷

Ancak Robbins tartışmayı sürdürmeye kararlıydı. Artık Hayek'i, baş belası Keynes'i hedefine almış bir silahşör gibi Viyana'dan getirme planı daha büyük bir öncelik kazanmıştı. Robbins'in öngöremediği şey, Hayek'in gelişinin doğrudan William Beveridge'in ekmeğine yağ sürecektir olmasıydı. Beveridge, Keynes'ten pek hazzetmeyen biriydi. Kocası Sidney ile LSE'nin eş kurucusu olan Beatrice Webb, Beveridge'le çıktıkları öğle yemeğinde, onun "Keynes'ten hiç hoşlanmadığını ve ekonominin şaklabanı olarak gördüğünü," fark etmişlerdi.⁵⁸ Aynı Robbins gibi Beveridge de, Hayek'in vereceği derslerin Keynes'e haddini bildireceğini düşünüyordu.

Robbins'in davet ettiği dört derslik seminerde Avusturya Okulu'nun iş çevrimine ilişkin kuramlarını yüzünün akıyla aktardığı müddetçe, LSE'deki pozisyonunun getireceği güvenli noktadan Keynes'e saldırması için gerekli koşulların tümü artık Hayek'e sağlanmış haldeydi.

Liberty Valance'ı Vuran Adam

Hayek Viyana'dan Geliyor, 1931

Lionel Robbins ile William Beveridge, kendilerini ekonomi tarihinin en çarpıcı düellosunda tali bir konuma yerleştirmişlerdi. Friedrich Hayek, Robbins'in davetiyle Ocak 1931'de Londra'ya vardı. İş çevrimi üzerine yaptığı çalışmalar ile müşterilerde satın alma arzusu olmamasının resesyona yol açmadığını "Tasarruf 'Paradoksu'"nda¹ kanıtlamaya dönük girişim ışığında, dört ders vermek üzere gelmişti.

Ancak Hayek'in uğradığı ilk liman, Londra'daki Houghton Caddesi'nde yer alan London School of Economics değil, 80 kilometre kuzeydeki Cambridge'di. Çoğunlukla John Maynard Keynes'in çalışma arkadaşlarından oluşan önemli bir iktisatçı grubu olan Marshall Topluluğu'na bir ders vermek üzere çağrılmıştı. Anglosakson iktisadının babası Alfred Marshall'a ithaf edilerek kurulmuş olan topluluk, Cambridge iktisadının ruhani yuvasıydı. Hayek için burası, Avusturya Okulu'na ait tezlerin esamesinin okunmadığı, yabancı topraklara düşmüş olduğunu gösteren bir yerdi. Cambridge iktisatçılarının hep söylediği gibi, "her şey Marshall'da bulunabilirdi."² Hayek hatalı olduklarını göstermek istiyordu. Alışıldık cüretkâr tavrıyla, aslanın inine girmişti.

Etrafına son derece sadık müritler toplayan şey, Keynes'in etkileyici mizacı ve başına buyruk fikirlerinin cazibesiydi. Keynes, Cambridge'deki (İngiliz filozofu G.E. Moore'un fikirlerine kendilerini adanmış genç erkeklerden oluşan sözde gizli topluluk) "Havariler" in bir üyesi olduğu gençlik günlerinden Bloomsbury Grubu'nun önemli bir üyesi olduğu döneme dek, hep etrafında yakın ilişkiler yaratmış biriydi. King's College'da karizmatik bir iktisat öğretmeni olarak, az sayıda genç erkeğe (Cambridge o dönemde ağırlıklı erkeklerin karargâhıydı) babacan ve âlicenap tavsiyeler vermekteydi. Ayrıcalıklı öğrencilerini, uzun sohbetler boyunca kendisini memnun edebilen özgün zihinler arasından seçmekteydi. Marshall Topluluğu, kendilerini espritüel bir dille "Cambridge Sirki" olarak tanımlayan daha dışa kapalı bir takipçiler topluluğunu da içermekteydi.

Bunlardan biri Richard F. Kahn'dı.³ Kahn, King's College'da Vanessa Bell ile Duncan Grant'ın duvar resimleriyle dekore edilmiş şatafatlı odasında, koltuğunda ayaklarını boylu boyunca uzatmış bir halde oturan o büyük insanla ilk tanıştığı günü şöyle anımsıyordu: "İlk denetim için [enformel Kolej öğretmenliği] Keynes'in [King's] Kolej'deki odasına girmek üzereyken aslında içten içe titriyordum. Ancak, diğer üç öğrenciyle birlikte şöminenin yanına oturur oturmaz, kendimizi dost canlısı ve güler yüzlü mizaca sahip, güvenimizi artırma kaygısı taşıyan bir insanla konuşurken (ve konuşmaya cesaretlendirirken) bulduk." En yakın hayranlarına neredeyse ruhani bir bağlılık duygusu aşıl原因, huşuyla karışık bir erişilebilirlik hissi yaratmak Keynes'in doğal yeteneğiydi. Görkemli bir öğretmenden çok daha fazlasıydı; bir rehber ve âlim olarak kendisine tapıyorlardı. Kahn şöyle aktarıyordu: "31 Ekim 1930'da 'Treatise'in yayımlanması, hemen bir grup genç Cambrige iktisatçısının, Keynes'in yakın zamanda yeni bir kitaba başlayacağı bilgisıyla (*The General Theory of Employment, Interest and Money* [Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi, İng. çev. Uğur Selçuk Akalın, 2. baskı, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010]) harekete geçerek, temel konuları tartışmak için toplanmasına yol açmıştı."⁴

Topluluğun bir başka önemli üyesi Austin Robinson, her hafta düzenledikleri enformel seminerleri "Cambridge Sirk'i" olarak adlandırmış kişiydi muhtemelen. "Eserini [*A Treatise on Money*] yoğun bir şekilde okuyup hatmediyorduk," diye yazıyordu. "Çok geçmeden bazılarımız –Richard Kahn, Joan Robinson⁵ [Austin'in eşi], Piero Sraffa,⁶ James Meade⁷ ve ben– kendimizi kitap üzerine tartışırken bulduk. 'Sirk' olarak anılacak şey, ilk başta kasıtlı bir plandan ziyade kendiliğinden oluştu."⁸ Bu beşlinin haricinde C.H.P. Gifford, A.E.W. Plumptre, L. Tarshis ve az sayıda lisans öğrencisi bulunuyordu. Her yeni üye, Kahn, Austin Robinson ve Sraffa'nın derinlemesine mülakatlarına tabi tutuluyordu. Grup Ocak ve Mayıs 1931 arasında düzenli olarak bir araya geliyor ve hararetli tartışmalar yapıyordu. Ancak anlaşmazlık ne kadar keskin, sarf edilen sözcükler ne kadar sivri olsa da, Cambridge'e has bir tarzla, hiç kimse meseleyi kişiselleştirip birbirini gücendirmiyordu. Austin Robinson'un bahsettiği gibi, "Ekonomi ancak tartışmalarla yahut çatışmalarla ilerler."⁹

İlk kez King's College'ın Gibbs Binası'ndaki Kahn'a ait odada, sonraları Trinity College'ın Eski Birleşik Odası'nda toplanan Sirk, Keynes'e, birlikte Genel Teori'deki temel ispatların sağlamasını yapabileceği bir grup genç ve güvenilir iktisatçıdan, Hayek'le arasındaki düelloda önemi görüleceği gibi, her fırsatta reislerini korumaya hazır sadık müritlerden oluşan sağlam bir destek sunmuştu. Oxford Hertford College'da öğrencilik yapan, bir yılını Cambridge'de geçirmiş üyelerden James

Meade şunları söylüyordu: “Benim gibi mütevazı bir ölümlünün bakış açısından, Keynes ölümlülerin oyununda Tanrı’nın rolünü oynar gibiydi; oyunu yönetiyor ama nadiren kendisini sahnede gösteriyordu. Kahn, Keynes’ten aldığı mesajlarla sorunları ‘Sirk’e getiren ve tartışmalarımızın sonuçlarını tekrar Göklere taşıyan Haberci Melek’ti.”¹⁰

Kahn 1930 yılında King’s öğrencisi olarak seçilmeden önce, birinci sınıf dereceyle mezun olduğu matematikteki yetkinliği sayesinde, ilgisiz bir doktordan heyecanlı bir iktisatçıya dönüşmüştü. Kahn’ın yaptığı branş değişikliği, Avusturya Okulu iktisatçısı Joseph Schumpeter’in,¹¹ kendisine özgü bir duygusuzlukla ondan, “birçok başarısız yarış atı iyi çifte atar,” diye bahsetmesine sebep olmuştu.¹² Keynes’s’e, Kahn’dan şöyle bahsediyordu: “Ekonomiye en az, savaştan bu yana öğretmenliğini yaptığım kişiler kadar doğal bir yatkınlığı vardı.”¹³ Kahn son derece zeki biriydi ve titizlikle mantık yürütüyordu ancak fikirlerini başkalarına aktarma konusunda özgüvenden yoksundu. Tatlı dili, son derece terbiyeli hali ve arkadaşları arasında ikinci ismi “Ferdinand”la çağrılmasıyla, belki de Keynes’in “Favori Öğrenci” namını bahsettiği onca genç erkek arasında en önemli kişiydi. Ortodoks bir Yahudi olduğundan, Keynes kendisine şefkatli bir tavırla, “Küçük Haham” adını vermişti.

Hayatı boyunca iktisat üzerine çalışmasına ve 1951’den 1972’ye kadar Cambridge’de iktisat profesörü olmasına rağmen, Kahn çok az eser yayımlamıştı ve hâlâ Keynes’in atölyesindeki baş zanaatçı olarak tanınıyordu. Schumpeter, Genel Teori’nin büyük bir bölümüne Kahn’ın katkıda bulunduğunu söyleyip, “bu tarihsel başarıdaki payının eş yazarlıktan aşağı kalır bir yanı olmadığını,” yazarak önceki nezaketsizliğini affettirecekti.¹⁴ Schumpeter Kahn’ın Keynes’e olan bağlılığından, Cambridge akademisyenlerine has bir âlicenaplığın örneği olarak bahsetmekteydi. “Fikirlerini ortak bir havuza atıyorlardı. Eleştirel ve pozitif önermelerle, başkalarının fikirlerinin netleşmesine katkı sağlıyorlardı. Ve yaptıkları yayınlarla, kendilerine kesin surette atfedilebilecek her şeyin ötesinde, anonim (aynı zamanda öncü) bir etki uyandırıyorlardı.”¹⁵

Cambridge, Sidney Sussex College’da okuyan Austin Robinson, Nisan 1919’da Hindistan’dan gelmişti. I. Dünya Savaşı sırasında deniz uçağı pilotluğu yapmıştı ve savaştan sağ çıkan Cambridge öğrencilerinin çoğu gibi, dünyayı daha iyi bir yer haline getirme motivasyonuna sahipti. “Dünyadaki sorunların bir kez daha savaşla çözülmemesi için kararlıydık,” diye yazıyordu. “Naif olabilirdik fakat her şeye rağmen samimiydik.”¹⁶ Paris Barış Görüşmeleri’nden yeni dönmüş olan Keynes’in, *The Economic Consequences of the Peace* eserine dönüşecek derslerini dinlemişti. Bu dersler Robinson’u derinden etkilemişti. Kısa süreliğine Liverpool’da yararlı işler yaptıktan sonra, ekonomi okumak üzere Cambridge’e dönmüştü. O günleri

şöyle aktarıyordu: “Ekonomi çalışmalarına yön veren kaygı dünyayı genel olarak iyileştirmekti, onu gerek yoksullar gerekse zenginler için daha iyi bir yere dönüştürmekti.”¹⁷ Sirk’e ilişkin anıları kendisi, Kahn ve diğerlerinin toplantılara başlamasına dayanıyordu. “Keynes toplantılarımızdan haberdardı ve Kahn’a ne tartıştığımızı soruyordu; Kahn da ona sorunlarımızı ve ayrıldığımız noktaları iletliyordu.”¹⁸

Austin Robinson’un eşi Joan Violet Maurice, Girton kadınlar kolejinde iktisat okumuştı ve Keynes’in biyografi yazarı Skidelsky’ye göre, “(o ana) dek büyük iktisatçılar arasında yer almış tek kadındı.”¹⁹ I. Dünya Savaşı esnasında, Başbakan David Lloyd George’u Batı Cephesi’ndeki bir dizi İngiliz birliği hakkında Parlamento’yu yanıltmakla suçlamış cesur bir tümgeneral olan babası Sir Frederick Barton Maurice gibi, Bayan Robinson da münakaşalardan zevk alıyordu ve desteklediği davaların çetin bir savunucusuydu. Onun repertuarı, şahsi saldırılardan oluşmaktaydı. Çağdaşlarından birinin anımsadığı kadarıyla, “Hayek kendisini, insanlar onunla aynı fikirde değilse son derece düşük zekâlı olmaları veya muhtemelen iyi bir ahlaktan yoksun olmaları gerektiğini, bu nedenle onunla yapılan tartışmaların en hafif tabirle çetin geçtiğini farz ederek kınamıştı.”²⁰ Sadece Kahn’la, Keynes’in Genel Teori’si üzerine yaptıkları ortak çalışmayla değil, “eksik rekabet” üzerine yazdığı eserle, bir iktisatçı olarak Karl Marx’ın saygınlığını geri kazandıran öncü çalışmasıyla da ekonomiye önemli katkılarda bulunacaktı. Austin Robinson ve o, iki kızlarıyla görünüşte mutlu bir çiftti fakat Kahn’la aralarındaki samimi işbirliği, bir aşk ilişkisine dönüşecekti. Bir keresinde Keynes, çifti “uygunsuz bir halde” ya-kalamış ve Lydia’ya durumu şu sözlerle aktarmıştı: “Aralarındaki sohbetin sadece ‘Saf Tekel Teorisi’ üzerine olduğunu düşünsem de, çifti Kahn’ın çalışma odasının zemininde tutkuyla sarılmış bir halde gördüm.”²¹

Hayek Sirk’le ilk kez, LSE’de çıkacağı sahneden önce Marshall Topluluğu önünde verdiği peşrev niteliğindeki konuşmada karşı karşıya geldi. Keynes’in arka bahçesinde, nakavt edici vuruşunu yapmaktan alıkoyan birtakım etmenler vardı. Yüksek ateşten mustarıptı ve sersemlemiş bir haldeydi. Seminere hazırlığı aceleye gelmişti ve bu durum, LSE’de vereceği yoğun dört kuramsal dersi tek bir konuşmaya sıkıştırmıştı. Bu onu en iyi ihtimalle, Avusturya Okulu’ndan çıkan her şeye şüpheyile yaklaşan bir grubun soğuk tutumları karşısında dezavantajlı bir konuma düşürmüştü.

Hayek’i kısıtlayan bir başka sorun daha vardı. New York’ta geçirdiği on dört aya rağmen, İngilizcesi hâlâ yeterince olgunlaşmamıştı. Avusturya aksanı Londra’nın sisi kadar güçlü ve belirgindi. Nitekim yaşamı boyunca bu ağır aksanı korudu. Marshall Topluluğu’na verdiği seminerde, tahtaya bir dizi karman çorman, zorla okunan notlar yazmak için seyircilere sık sık arkasını dönmesi ve dinleyicilere ta-

mamen anlaşılmas tablolur çizmesi, kendisine hiç de yardımcı olmamıştı. Keynes, Londra'da olduğu için seminere katılamamıştı. Belki de orada olmaması, genç takipçilerinin, konuklarına karşı daha kaba olmalarını teşvik etmiştir. Hayek semineri böylesi koşullarda tamamlamak için epey gayret etmişti.

Beyinlerini rehberlerinin yakın zamanda yayımladığı *Treatise*'deki derslerle doldurmuş Keynesçilerin, Hayek'i onlara karşıt bir iktisat kuramı sunduğu için dışlamış olduğunu önermek cazip gelecektir. Oysa daha da basiti, Hayek'in açıklamaya çalıştığı kavramlardan hiçbir şey anlamamışlardı. Kendilerine seminer öncesinde bir metin verilseydi bile, yine anlatılanlardan bihaber olacaktardı çünkü Hayek'in yazılı İngilizcesi, iyi bir tercümanın acilen el atmasını gerektirecek kadar kötüydü. Konuşma İngilizcesine kıyasla çok daha az anlaşılabilirdi. Hayek'in sonrasında itiraf edeceği gibi, bahsettiği kavramlar Avusturya Okulu iktisatçıları tarafından verili kabul edilmekteydi ancak, kıta iktisadına büyük şüpheyle yaklaşan İngiliz iktisatçıları için yabancıydı. Aslında Hayek'in, İngiliz dinleyicilerinden anlamalarını beklediği birçok argümana İngilizcede rastlanmıyordu.²²

Tezini takdim ettiği ve tahtaya iş çevrimlerinin neden yükselişten düşüşe geçtiğini açıklayan örümceğimsi tablolar karaladığı bir saatin ardından, Hayek seyircilerden soru sormalarını istedi. Genç Keynesçilerin Hayek'in konuşmalarının genel hattından çıkardığı şey, Keynes'in tezlerinin aksine, toplam talep (bir ekonomide müşterilerin almak istedikleri toplam mal miktarı) ile istihdam arasında doğrudan bir ilişki olmadığını düşündüğüydü. Genç Keynesçiler sert bir kavgaya çoktan hazır olsalar da, özellikle hatalı bir yabancıнын konforlu dünyalarına girme cüretini gösterdiği bir anda, ilk kez söyleyecek pek bir şey bulamıyorlardı. Hayek'in soru talebi, üretici bir suskunlukla karşılık bulmuştu.

Kibar ve terbiyeli Kahn, Marshalcı ortodoksiye ve *Treatise*'deki yeni düşünce tarzına yapılan bu önemli saldırı hakkında az çok nesnel bir değerlendirme sunmuştu. Olaydan elli yıl sonra yazdığı değerlendirme, zaman içinde yumuşamış olsa da sertti. Kahn ne kadar çabalasa da, tepkinin Hayek gibi dirençli ve entelektüel anlamda sağlam bir kişi için bile yıkıcı bir nitelik taşıdığını gizleyememişti. Hayek'in kendinden emin tavrı ile neredeyse aristokratlara özgü küstahlığı, baş muhalif olarak oynadığı meşhur role son derece uygun düşmekteydi.

Kahn şöyle yazıyordu: "Karşısındaki seyirci kitlesi tamamen afallamış haldeydi. Normalde Marshall Topluluğu'nda yapılan bir konuşmayı, canlı ve uzun sorularla tartışmalar takip ederdi. Oysa o gün salona tam bir sessizlik hâkimdi. Buzları eritmem gerektiğini hissettim. Böylelikle kalkıp şu soruyu sordum: 'Size göre yarın kalkıp kendime yeni bir palto alsam, bu işsizliği artırır mı?' Hayek'in yanıtı 'Evet'ti.

Tahtadaki üçgenlerini göstererek, ‘fakat bunun neden böyle olduğunu açıklamak çok uzun bir matematiksel argüman gerektirecektir,’ dedi.”²³

Rakiplerine yönelttiği acımasız saldırılarla tanınan Joan Robinson’sa daha az merhametliydi. Yaklaşık kırk yıllık bir zamandan sonra o günleri şöyle hatırlıyordu: “Hayek’in LSE’den önce Cambridge’e yaptığı ziyareti çok iyi hatırlıyorum. Kuramlarını açıklamış ve tahtayı üçgenleriyle doldurmuştu. Sonradan anladığımız biçimiyle, tüm argümanı, mevcut yatırım oranlarını toplam sermaye malı stokuyla karıştırmaktan ibaretti; ne var ki, o an bunu kavrayamamıştık. Görünüşe göre genel eğilim, krize enflasyonun yol açtığını göstermekteydi.” Hayek’in Britanya sahnesinde sergilediği talihsiz perdeyi, acımasız tavrıyla “acınası bir kafa karışıklığı” olarak özetliyordu.²⁴

Cambridge’deki deneyiminden ders almış ancak LSE’de daha sıcak bir şekilde karşılanacağından emin bir halde Londra’ya döndü. Hayek’in yapacağı konuşmanın “hem zorlu hem de heyecan verici”²⁵ olacağını kabul etse de, Robbins bu derslerin Britanya’daki entelektüel ortamı dönüştüreceğine dair büyük umutlar beslemekteydi. Hayek’in Cambridge’de kendisine gösterilen soğuk karşılamaya bir daha maruz kalmadığından emin olmak için, en büyük seminer salonunu ayarlamış ve Hayek’in performansını ne olursa olsun iyi karşılayacak bir seyirci kitlesini tek tek seçmişti. Avusturya Okulu’nun kavramlarına aşina olmayanlardan, daha olumlu bir karşılık verebilsinler diye, bilgilerini önceden tazelemeleri istenmişti. Cambridge’deki panelin aksine, Hayek’e küçük ve yüksek sahnede ayrıcalıklı bir yer verilmişti. Altında bir düzine tahta sandalye dizilmiş haldeydi ve odayı iki yüz istekli fakülte üyesi dolduruyordu. Salondaysa yüz civarında insan bulunuyordu.

O an orada olanların hiçbiri, ekonomik kuramın geleceği ve LSE’nin saygınlığı için büyük önem taşıyan bir etkinlikte bulunduklarından şüphe etmiyordu. Hayek’in ekonominin işleyişinde para arzının oynadığı temel rolle ilgili argümanları, Keynes ve Cambridge’e karşı verilecek savaşta ilk önemli darbelerdi. Nitekim, dolaylı da olsa, nihayetinde Keynesçiliğe meydan okuyacak monetarist karşı-devrimin temelini teşkil edecekti. Hayek’in yaptığı ilk konuşma, “Paranın Fiyatlar Üzerindeki Etkisine Dair Kuramlar”, para, fiyatlar ve üretim arasındaki ilişkilerin genel bir değerlendirmesiydi.

Sözlerine şu gerçeği kabul ederek başlamıştı: Britanya Hazine’sinin, sterlini I. Dünya Savaşı öncesindeki pariteyle altın standardına döndürme kararı, paranın “dolaşımındaki daralma”nın²⁶ (el değiştiren para miktarındaki azalmanın) sanayi üretiminde düşüşle sonuçlandığına bol kanıt sunmuştur. Britanya ve Avrupa’da gerçekleşen çalkantılı son ekonomik gelişmelerin, parasal güçlerin ekonomide oynadığı

temel rolü anlamaya pek yardımcı olmadığından şikâyet ediyordu. Bu durumun oluşmasında, suçu “birçok iktisatçının ekonominin uygun metodolojisiyle ilgili yaklaşımında yaşanan belli bir değişime, birçok çevrede büyük bir ilerleme olarak övülen bir değişime yani nitel araştırma yöntemlerinin yerine nicel olanları koyma girişimine” atıyordu.²⁷ Israrla, ekonomiye ait ölçütlerin, ekonominin nasıl işlediğine dair bir kavrayışın yerini alamayacağını söylüyordu. Sanki ekonomi fizikten veya kimyadan farksız bir bilimmiş gibi, matematiksel denklemlerde “tüm fiyatların genel düzeyi yani toplam para miktarı ile söz gelimi toplam üretim miktarı arasında doğrudan sebep-sonuç bağlantıları kurmaya”²⁸ dönük girişimleri alaya alıyordu. Ona göre, ekonomik faaliyetleri anlamanın asıl yolu, bireylerin yaptığı tercihlerden geçmekteydi. Nitekim bu tercihler o kadar fazla ve çeşitliydi ki, kolaylıkla ölçülmesi imkânsızdı. Aynı şekilde, genel fiyat seviyeleri üzerine temellendirilen varsayımları da bir kenara atıyordu. Birlikte ekonominin kendisini oluşturan sayısız bireysel işlem sırasında kabul edilmiş sayısız farklı fiyat, ona göre çok daha açıklayıcıydı.

Parasal kuramların geniş kapsamlı tarihine ilişkin değerlendirmesinde, Hayek 18. yüzyılın başlarında yaşamış ve parasal güçlerin anlaşılmasında öncülük etmiş İrlanda kökenli Fransız iktisatçı Ricard Cantillon’dan²⁹ hayranlıkla bahsediyordu. Cantillon 17. yüzyılda Güney Amerika’yı keşfeden kişilerce bulunan altın ve gümüş madenleri sayesinde gerçekleşen yeni para girdisinin, bu madenleri Avrupa’ya getirenlerin satın alma gücünü nasıl artırdığını göstermişti. Elde ettikleri yeni zenginlik kâşifleri daha fazla harcama yapmaya yöneltmiş, bu da fiyatların yükselmesine yol açmıştı. Nitekim, bununla birlikte satıcıların kasaları dolmuş ve onlar da daha fazla harcama yaparak, süreci aynı şekilde devam ettirmişlerdi. Cantillon ve sonrasında İskoç filozofu David Hume, zamanla yeni para arzının yarattığı etkinin, sadece onu keşfedip üretenlere faydalı olduğunu, yeni gümüş ve altın tedariki fiyatları yükselttikçe toplumun geri kalanının sefalete düştüğünü gözlemlemişti. Hayek bu bakış açısını faydalı bulsa da, Cantillon’un kuramı hakkında bazı çekinceleri vardı, çünkü “ilave para, ilk olarak tüccarlarla imalatçıların eline geçtiği takdirde, tam tersi bir etkiye yol açabilirdi.”

Hayek ardından Cantillon ve Hume’da eksik olan şu unsura değindi: “Bir yanda para miktarının, faiz oranlarına ve dolayısıyla tüketim mallarına olan görece talebe etkisi, diğer yandaysa üretici veya sermaye mallarına olan etkisi.”³⁰ Bir para bolluğu, borç alma fiyatını düşürme eğilimindeydi ve bu da tasarrufu daha az cazip kılar-ken, tüketim mallarının fiyatını artırıyordu. Henry Thornton,³¹ David Richard³² ve Thomas Tooke³³ gibi düşünürlerin para ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi nasıl keşfettiğini, Jeremy Bentham, Thomas Malthus,³⁴ John Stuart Mill,³⁵ Leon Walras,³⁶ Knut Wicksell ve Eugen von Böhm-Bawerk’in para ve sermaye arasındaki bağa

“zorunlu tasarruf” biçiminde nasıl değindiklerini ele aldı. Wicksell’in mantığında bir kusur olarak gördüğü şeye dikkat çeken Hayek, Keynes’in *Treatise on Money*³⁷ eserindeki şu temel varsayıma saldırıyordu: “Doğal faiz oranları” ile “piyasadaki faiz oranları” özdeşse, fiyatlar sabit kalır.³⁸ Wicksell (ve Keynes) ile neden aynı fikirde olmadığını, sonraki dersinde açıklayacağını söylüyordu.

Ancak verdiği ilk derste, Keynes’le farklılığını net bir şekilde gösteren bir kavram ortaya atmıştı. “Üzerine düşünmeye başladığınızda açıkça belli oluyor ki, fiyat düzeyini etkilesin veya etkilemesin, para miktarında yaşanan herhangi bir değişim, daima görelî fiyatları etkilemek zorundadır. Nitekim şüphe yoktur ki, üretimin miktarı ile yönünü belirleyen görelî fiyatlar olduğundan, para miktarında yaşanan neredeyse her tür değişim, zorunlu olarak üretime de etki etmek zorundadır.”³⁹ Para kuramlarında bir çığır açma eşiğinde olduğuna inanıyordu. Bu kuram, “artık sadece paranın değerine ilişkin genel bir kuram olmaktan çıkıp, paranın, her türden metalar arasındaki mübadelenin farklı oranları üzerinde etkisini açıklayan bir kuram” olacaktı.⁴⁰

Hayek şaşırtıcı bir beyanda bulunuyordu: Paranın hiçbir içkin değeri yoktu. “Bu açıdan paraya hiçbir ihtiyaç yoktur—var olan mutlak para miktarı, insanlığın refahı için hiçbir yarar taşımaz—, nitekim bundan dolayı, metaların nesnel değerinden bahsettiğimiz anlamıyla paranın hiçbir nesnel değeri yoktur. İlgilendiğimiz şey aslında paranın, bir gelir kaynağı veya ihtiyaçların karşılanmasına dönük bir araç olarak, metaların görelî değerlerini nasıl etkilediğidir.”⁴¹

Onu dinleyenler için, özellikle de Keynes’in henüz üç ay önce yayımlanmış *Treatise*’ini şüpheli bir gözle okuyup sindirmiş olanlar için, Hayek’in dersi, ekonomik kuramları yeniden değerlendirmeye sebep olacak farklı bir yönelim sunuyordu. Hayek’in Londra’daki ilk dersi, Cambridge’dekine tam bir tezat oluşturacak biçimde, sıcak bir beğeniyle karşılanmıştı. Daha da önemlisi, hep rekabetçi biri olan Robbins duyduklarından oldukça memnun kalmış ve Keynes’in savunduğu güçlü yeni kuramlara karşılık vermek için doğru insanı bulduğundan emin olmuştu.

Sonraki gün düzenlenen ve “Tüketim Mallarının Üretimi ile Üretim Mallarının Üretimi Arasındaki Denge Koşulları” adlı ikinci derste, Hayek son derece önem taşıyan ve dünya krizi açısından oldukça tartışmalı bir konuya değindi: Kaynaklar hangi koşullar altında kullanılmadan bırakılmaktaydı? Açıklamasına göre, herhangi bir ekonomik olguyu açıklamak için uygun olan şey, ekonominin zamanla tüm kaynakları istihdam edecek bir denge durumuna kavuşacağını varsaymaktı. Ancak tüm mevcut kaynakların kullanılmadığı ara dönemler olacaktı.

Hayek'in önermesine göre, üretimin artırılmasını sağlayan yöntemler arasında en etkili yol, (Avusturyalı iktisatçı Eugen von Böhm-Bawerk'ten ödünç aldığı kavramla) "dolaylı" üretim yöntemlerine olan sonraki talepleri karşılayacak bir sermaye ayırmaktı. Hayek tahtaya, Cambridge'deki dinleyicilerinin kafasını karıştıran türde bir üçgen tablo çizmişti. Gelecek talebi karşılamak için, girişimcilerin, zaman içinde bir dizi ara sermaye malına yatırım yapmasını savunuyordu. Aletler ve makinelerden oluşan bu mallar, temelde sermaye malı üreten diğer üreticilere satılmaktaydı. Zamanı geldiğinde, bu dolaylı üretim yöntemlerindeki istihdam, gelecekte daha fazla sermaye malının tedarik edilmesine yol açacaktı. Girişimciler bu tür ara üretim yöntemlerine yatırım yaparak, elde edecekleri kârları ertelemek-teydi çünkü bu durum, gelecekte daha fazla tüketim malı üretmelerine, böylelikle daha iyi bir yarın için bugün tasarruf yapan müşterilerin taleplerini karşılamalarına izin verecekti.

Bu olgu Hayek'i ikinci dersinin temel sorunsalına götürecekti: Daha az sermaye gerektiren üretim yöntemleri, daha fazla sermaye gerektiren yöntemlere nasıl kapı açıyordu? Yanıt basitti: İnsanlar tüketim mallarına daha az para harcayıp daha fazla tasarruf yaptıkça, tasarrufları sermaye mallarına yatırılıyordu. Ancak bir başka yol daha vardı: Banka borçlarıyla üreticilere daha fazla para temin edildiğinde, daha fazla sermaye malı üretilebilirdi. Ona göre bu ikinci yöntem gerçek tasarruf değil "zorunlu tasarruftu" çünkü yeni yatırımlar, tasarruf artışıyla değil bankaların borç vermesiyle gerçekleşmekteydi. Üreticilere borç verilen para eski düzeyine gerilediğinde, ekipmanlara yatırılan sermaye yitip gitmekteydi. Kaygılı bir ifadeyle şunu söylüyordu: "Sonraki derste, üretimin daha az kapitalist olan yöntemlerine geçişin, zorunlu olarak bir ekonomik kriz biçimine büründüğünü göreceğiz."⁴²

Bir kez daha dinleyiciler diken üzerinde kalakalmıştı. Sonraki günkü üçüncü dersinde, Hayek akıl hocası Ludwig von Mises'in eserlerine başvurdu. Hayek, "Kredi Çevrimi Sürecinde Fiyat Mekanizmasının İşleyişi" adlı konuşmasının başında Mises'ten şu alıntıyı yaptı: "Bankaların doğal faiz oranının altında borç verme politikası sonucunda, üretim faaliyetlerindeki artışın ilk etkisi, tüketim mallarının fiyatlarını çok cüzi miktarda artırabilirken, üretim mallarının fiyatlarını yükseltmesidir... Ancak çok geçmeden buna zıt bir hareket ortaya çıkar: Tüketim mallarının fiyatları yükselir ve üretim mallarının fiyatları düşer, yani kredi faiz oranı artar ve tekrar doğal faiz oranlarına yaklaşır."⁴³

Hayek çekilmez bir cansızlıkta olsa da kendisine özgü kılı kırk yaran yaklaşımla, borç alımında yersiz bir artışın, zamanla sermaye mallarının üretim sürecinde bir altüst oluşa, bunun da iş çevriminin alt noktasında bir çöküşe nasıl yol açtığını tarif ediyordu. Analitik düşünme eğilimi taşımayanlara yardımcı olmak

için şu örneği veriyordu: “Bu durum, ıssız bir adaya düşmüş bir grup insanın onlara tüm ihtiyaçlarını karşılayacak devasa bir makineyi kısmi olarak yaratmasının ardından, yeni makineleri henüz ürün vermeden önce, tüm tasarruflarıyla serbest sermayelerini tüketmiş halde kalmalarına benzer. Ardından, yeni süreç üzerinde çalışmayı geçici surette terk etmekten ve tüm emeklerini hiçbir sermaye olmadan günlük besinlerini üretmek için harcamaktan başka seçenekleri kalmayacaktır.”⁴⁴

Hayek’in iddiasına göre, gerçek dünyada yaşanacak sonuç kalıcı işsizlikti. Keynes gibi istihdamı artırmak için tüketim mallarına olan talebin artırılmasını savunanlara, nahoş ama basit bir gerçeği gösteriyordu: “Kapitalist üretim mekanizması, ancak, üretimin mevcut örgütlenmesi içinde o anki tüketime tekabül eden toplam zenginliğimizin belli bir kısmını aşmayacak şekilde tüketmekten tatmin olduğumuzda sorunsuz işleyecektir. Tüketimdeki her artış, üretimi baltalamayacaksa, öncesinde yeni tasarruflara gerek duyar.”

Ayrıca Hayek, atıl bir fabrikanın tekrar faaliyete geçmesiyle, bunalıma girmiş bir ekonominin canlanacağını ve istihdamın artacağını salık veren diğer Keynesçi çözüme de karşı çıkıyordu. “[Keynes gibi iktisatçılarca] göz ardı edilen şey [...] mevcut sağlam tesislerden tam kapasite yararlanmak için, ancak nispeten uzak bir gelecekte meyve verecek uzun süreçlerde, başka türden üretim araçlarına büyük yatırımlar yapılmasının zorunlu olduğudur.”⁴⁵ Şöyle devam ediyordu: “Şurası açıkça belirtilmelidir ki, yakın zamanda inatla bunalımın çaresi olarak sunulan tüketicileri borçlandırma politikası, aslında tam tersi bir sonuca yol açacaktır.” İddiasına göre, böylesi bir “yapay talep”, kıyamet gününü ertelemekten öteye geçmeyecekti. “Tüm mevcut kaynakları kalıcı surette ‘harekete geçirmenin’ tek yolu, ister kriz anında isterse sonrasında olsun, yapay uyarıcılara başvurmayıp, kalıcı bir çözüm için her şeyi zamana bırakmaktır.”⁴⁶ Kısaca, krizden çıkmanın kolay bir yolu yoktur. Uzun vadede serbest piyasa, ekonomiyi herkesin istihdam edileceği bir denge durumuna geri taşıyacaktır.

Hayek bir kez daha izleyicilerini tam on ikiden vurmuştu. Keynesçi müdahaleci kavramların ikna edici ve güçlü bir inkârı nihayet su yüzüne çıkmıştı. Hayek Cambridge’den gelen ve akla yatkınmış gibi görünen çözümlerin mantıksal hatalarla dolu olduğunu gösteriyordu. İyi niyetli olmak yeterli değildi. Durgun bir ekonomiye borç parayla yatırım yaparak karşılık vermek, işleri sadece daha da kötüleştirirdi. Bunun yerine Hayek, kendi ölçülü ve makul çözüm önerisini sunuyordu: Kestirme çözümleri unutulmuş, rahatsız edici gerçek, dengesiz bir ekonomiye sadece zamanın çare olacağıdır. Keynes gibi tatlı dille hızlı reçeteler sunan doktorlardan uzak durun çünkü onlar şarlatan, madrabaz ve yalancıdır. Her kestirme çözüm, doğrudan en başa götürür. Hiçbir kolay seçenek yoktur. Gerçek toparlanmayı, ancak uzun

bir süreç sağlayacaktır. Hayek Keynes'in aksine politik bir ajitatör olmadığı gibi, beylik laflar söylemek de ona düşmezdi.

Ertesi gün yapılan dördüncü derste, Hayek parasal kuramların hâlâ pek keşfedilmemiş alanlarına girdi. Nitekim nihayetinde, Keynesçi fikirlere karşı yönelttiği kuramsal cevabın ana sacayağı, bu girişim olacaktı. Hayek'e göre, bir ekonomideki para miktarı ve bir kişiden diğerine geçiş hızı, sistemin nasıl çalıştığını kavramakta temel öneme sahipti. Açıklaması şöyleydi: "Mevcut koşullar altında para, ekonomik hadiselerin seyri üzerinde daima belirleyici bir etkiye bulunacaktır ve... bundan dolayı, paranın oynadığı rol ihmal edildiği sürece, gerçek ekonomik olgulara ilişkin hiçbir analiz tamamlanmış sayılamaz."⁴⁷ Ancak, ekonomik sistemin daha iyi kavranmasında temel bir araç olsa da, para kuramının ciddi sınırları olduğunu vurguluyordu. Normal zamanlar için elverişliydi ancak, dünyanın şu an içinden geçtiği dönem için belki de elverişli değildi.

Hayek, ekonominin mümkün olan en etkili şekliyle işlemesi için, paranın nötr bir etmen olarak işlev görmesinin elzem olduğuna inanıyordu. "Herhangi bir coğrafi alanda dolaşım halindeki para miktarının artışı veya azalması, tek tek bireylerin parasal gelirlerindeki artış veya azalış kadar kesin bir işlev görür. Bu, bireylerin dünyanın toplam ürün miktarından büyük veya küçük bir pay almalarına imkân veren bir işlevdir."⁴⁸ Para arzını artırmak, toplumun belli kesimlerine gereksiz bir yük yüklemekteydi. "Para miktarındaki artış, bazı kişilerin, ilave ürünlerinden bir kısmını, yeni parayı üreten kişilere teslim etmesiyle aynı anlama gelmektedir."⁴⁹ Büyük bir çabayla, ek para yaratımının, sadece banknotlarla değil banka borçlarıyla, "açık krediler"le ve bankalarla ilişkili olmayan kredi biçimleriyle ölçülen parayı zorunlu kıldığını vurgulamaktaydı. "Bu kredi biçimlerinin karakteristik özelliği, herhangi bir merkezi denetime tabi olmadan peyda olmalarıdır; ancak bir kere ortaya çıktıklarında, kredi krizinden kaçınılacaksa, bunların başka para formlarına çevrilebilir olması gerekir," diyordu.⁵⁰

Bir iş çevriminin en sert savrulmalarından kaçınmak için, bankaların, verdikleri borçları yakından takip etmesi gerektiğini söylüyordu. "Bankacıların, üretime aşırı titiz bir tutumla zarar vermekten korkmamaları gerekir," diyordu. Bankaların tedbirli olması, belki de para politikalarını denetim altında tutmak anlamında yapılabilecek tek şeydi. "Mevcut koşullar altında, bunun ötesine geçmek söz konusu olamaz. Bundan daha fazlası, ancak dünyanın bütünü için geçerli bir merkezi para otoritesiyle mümkündür: Tek bir ülkenin atacağı adımlar felaketle sonuçlanmaya mahkûmdur."⁵¹

Bir dengesizlik kaynağı olarak paranın ortadan kaldırılması önemli olsa da, katı bir para politikasının her derde deva olmadığı uyarısında bulunuyordu. “Para politikaları yoluyla endüstriyel dalgalanmaları bütünüyle ortadan kaldıracabileceğimizi varsaymak, muhtemelen bir yanılgıdır,” diyordu. Ancak Keynes gibi, belli oranda bir enflasyonun olduğu durumlarda ekonominin iyi işlediğine inananlar yanılıyordu. “En fazla umabileceğimiz şey şudur: Halkın bilgisinin artması merkez bankalarının, hem çevrimin yukarıya dönük hareketi sırasında dikkatli bir politika izleyip, sonrasındaki bunalımın etkisini hafifletmesini hem de ‘bir miktar enflasyon’ yardımıyla bunalımla mücadele etme gibi iyi niyetli ancak tehlikeli önerilere karşı direnmesini kolaylaştırabilir.”⁵²

Böylelikle Hayek dört dersini nihayete erdirmişti. Robbins şöyle aktarıyordu: “Kısmen klasik para kuramında uzun yıllardır unutulmuş olan bir yönü ifşa etmesi sebebiyle, dersler sansasyonel bir hadisedi.”⁵³ Joseph Schumpeter’e göre, Hayek bir bakıma yeni ve şoke edici bir şeyler söylemekteydi.

Hayek’in dersleri en az yanıtladığı kadar çok soru doğurmuş olsa da, Robbins sonuçtan özellikle memnundu. Çünkü Britanyalı iktisatçılara, “bu büyük geleneği” [Avusturya Okulu] tanıtarak, niyetlendiği amacı tamamen yerine getirmişti. Ona göre bu gelenek, “İngiliz okurları, çağımızın en faydalı bilimsel gelişmelerinden biri olarak görülebilecek bir şeyle bağlantılarını koparma pahasına, ihmal edilecek bir düşünce okulunun var olduğuna ikna edecek bir işlev görecekti.”⁵⁴

Verdiği dersler, LSE’ye katılmayı gönülden isteyen Hayek için kapsamlı bir iş mülakatı olma işlevini görmüştü. Beveridge, bu derslere dayanarak Hayek’e büyük bir memnuniyetle misafir profesörlük teklifinde bulundu ve ertesi yıl onu Tooke İktisat Bilimi ve İstatistik Kürsüsü’yle ödüllendirdi.⁵⁵ Robbins’e göre, “herkes onu oybirliğiyle kabul etmişti.”⁵⁶ Hayek bu pozisyonu çekincesiz kabul etti.

Şafakta Düello

Hayek, Keynes'in Treatise'ine Sert Eleştiriler Getiriyor, 1931

Hayek'in Londra'ya vardığı ay, Keynes Londralı ev hanımlarını radyo kanalıyla sürekli harcama yapmaya sevk ediyordu. Malların ucuz olması, alışverişçiler için şimdiye dek görülmemiş bir fırsattı. Ancak işi olanların hali vakti yerinde olsa da, milyonlarca kişi işsizdi. Keynes, "Bu işsizler ve atıl durumdaki fabrikalarla, her gün milyonlarca sterlinlik mal üretilebilir," diyordu.¹

Keynes'in yanıtı, mantığa aykırı olsa da basitti. "Bugün birçok kişi, durumu düzeltmek adına kendilerinin ve komşularının yapabileceği en faydalı şeyin, normalden daha fazla tasarruf yapmak olduğuna inanıyor. Harcama yapmazlarsa... istihdama faydalı olacağına inanıyorlar... Oysa mevcut koşullarda bu tamamen yanlıştır." Repertuarındaki mantıksal safsatalarla, herkesin gereğinden fazla tasarruf yapması halinde yaşanacaklar konusunda insanları uyardı. "Farz edin ki, gelirimizi harcamayı kestik ve olabildiğince tasarruf yaptık. Böylelikle herkes işsiz kalacak. Ve çok geçmeden, harcayacak gelirimiz de olmayacak. Kimse bir peni daha zenginleşmeyecek ama sonuçta herkes açlıktan ölecek."

Dinleyicilere şöyle sesleniyordu: "Ne zaman beş şilin ayırsanız, o gün bir insanı işinden ediyorsunuz. Diğer yandan, satın aldığınızda istihdamı artırıyorsunuz... Çünkü satın almazsanız, dükkânlar stoklarını bitiremeyecek, yeni siparişler veremeyecek ve bazıları işinden olacak." Şöyle devam ediyordu: "Dolayısıyla, ey vatansever ev hanımları, yarın sabah erkenden dışarıya çıkın ve harikulade ucuz mallara koşun... Ve istihdamı artırmaktan duyduğunuz mutluluğa, ülke zenginliğinin artmasını da ekleyin."² En azından bir kadın Keynes'in tavsiyesine kulak vermişti. Eşi Lydia, bir Londra dükkânından halı alarak, işsizliğin azaltılmasında kendine düşen ufak rolü oynamıştı.

Keynes yerel meclisleri, istihdam yaratmak için bayındırlık işlerine yatırım yapmaya davet etmişti. "Örneğin Güney Londra'nın tamamını neden Westminster'dan Greenwich'e çekmiyoruz... Bu insanları istihdam etmeyecek mi? Elbette edecek! İnsanların işsiz, sefil bir halde işsizlik maaşı almaları daha mı iyi? Elbette değil."³

Yaptığı yayın büyük bir heyecan uyandırmıştı. En az kırk gazetenin köşe yazarını, Keynes'in argümanlarını tartışmaya sevk etmişti. "Hayatımda hiç bu kadar tanınmamıştım,"⁷⁴ diye yazmıştı Lydia'ya. Ancak Ramsay MacDonald'ın zayıf hükümeti bunları pek umursamadı. Bakan Philip Snowden, Keynes'in fikirlerinin çok sorumsuzca olduğu kanaatindeydi. Kabineye ümitsizce, ülke maliyesinin "zor durumda" olduğunu söylüyordu. "Mali beklentiler, küresel ekonomik krizle baş etmeye dönük hiçbir emare olmadan geçen her ay sürekli daha da kötüye gidiyordu."⁷⁵

Hazine'ye ait bir bildiri, Snowden'ın işsizliği bayındırlık işleriyle ortadan kaldırmakla ilgili kaygılarını yansıtarak, şu tahminde bulunuyordu: "Devletin, geri ödemeye dönük hazırlıklar olmaksızın mevcut ölçekte borçlanmaya devam etmesi çok geçmeden... İngiliz mali sisteminin istikrarıyla ilgili sorular doğuracaktır."⁷⁶ Keynes fikirlerinin, hükümetin borçlarından cayacağı, sterlinin tükenmesine yol açacağı düşüncesiyle dünya piyasalarını korkutabileceğini kabul etmekte ve geçici ithalat vergileri konmasını önermekteydi. Bu geri adım, Keynes'in, görüşlerini sık sık değiştirme alışkanlığı hakkında yeni şakaları tetikledi. Bunlardan en yaygını şuydu: "Bir odaya iki iktisatçı koysanız iki ayrı görüş alırsınız; bunlardan biri Keynes'se, üç görüş ortaya çıkar."⁷⁷ Bu yorum genellikle Winston Churchill'e atfedilmekteydi. Keynes'in doğruluğu şüpheli yanıtıysa şöyleydi: "Olgular değiştiğinde, fikrimi değiştiririm. Peki siz ne yaparsınız efendim?"⁷⁸

Keynes'in ithalat vergisi önerisi, siyasi yandaşlarının da hasımlarının da muhalefetiyle karşılandı. Snowden da Lloyd George da, inatçı birer serbest piyasacıydı. Diğer yanda, Keynes'in uzun zamandır savundukları bir politikayı benimsemesini hoş karşılayabilecek Muhafazakârlarsa, onu davalarına katma ihtiyacı duymuyordu. MacDonald'ın ikinci İşçi Partisi hükümetinin yenilmesini bekliyorlardı. Böylelikle iktidara tekrar geleceklerdi.

Keynes'in giriştiği işlerin ağırlığı, ona hasar vermeye başlamıştı. 1931 başlarında, yaşamı boyunca ona musallat olacak hastalık ilk kez görünür hale gelmişti. Ciddi bir diş ağrısı kötüleşerek, bademcik iltihabıyla nezleye dönüşmüştü. Altı yıl sonra bakteriyel endokardit hastalığına yakalandı. Kalp kapakçıklarının zayıflayıp enfeksiyon kapması, penisilin geliştirilinceye dek tedavisi olmayan bir hastalıktı. Fakat Keynes yorucu çalışma temposunu sürdürdü. Mayıs sonunda, kendisini Amerika'da bir dizi ders vermesine yetecek kadar toparlamıştı. On yılı aşkın bir süreden sonra, bu Birleşik Devletler'e yaptığı ilk seyahatti. Ama hiç de tatil sayılmazdı.

Keynes Atlantik'in her iki yakasında da büyük rağbet görüyordu. 11 Mayıs 1931'de, Viyana'daki Credit-Ansatt Bankası'nın, sermayesinin altıda beşinin çöken Avusturyalı işletmeleri kurtarmak üzere kullanılan batık kredilerle yitip gittiği aç-

ğa çıktıktan sonra iflas etmesi, Avrupa’da genel bir ekonomik buhranın habercisi olmuştu. Britanya’da MacDonald’ın İşçi Partisi hükümeti kırılma noktasındaydı ve Amerika da ekonomik kargaşa içindeydi. Keynes, 1929’da borsaların çökmesinin Amerikan ekonomisi üzerindeki vahim etkilerini kendi gözleriyle görmek için sabırsızlanıyordu. Chicago Üniversitesi, Amerika’da %16,3’ü bulan işsizlik oranı üzerine konuşma yapması için Keynes’i davet etti. Keynes’in dünya genelindeki ekonomik felakete ilişkin çözüm önerilerini, çok geçmeden diğer Amerikalılar da dinlemek isteyecekti.

İngiliz hükümetinde resmi bir pozisyonu olmasa da, Amerika’ya gayri resmi bir elçi olarak gönderilmese de, Keynes’in şöhreti ona en nüfuzlu Amerikalılara erişmesini sağlayan bir statü kazandırmıştı. Keynes ve Lydia *SS Adriatic*’le New York’a varır varmaz, FED Başkanı Eugene Meyer’in Long Island’daki konağına götürülmüştü. Meyer Keynes’i hemen en yakın sırdaşı yapmıştı. Keynes, *The Nation*’ın eski editörü ve eski öğrencisi Hubert Henderson’a⁹ şunları yazmıştı: “[Meyer] sürekli Başkanla [Hoover], Morgan’la ve diğerleriyle telefonlaşıyordu. Onunla baş başa kalmıştım ve benimle şaşırtıcı bir serbestlikle konuşuyordu.”

Meyer’in zihni, felç edici savaş tazminatları sebebiyle Alman ekonomisinin iflası hakkında yapılması gerekenlerle meşguldü. Bu Keynes’in de çok önem verdiği bir konuydu. Keynes’in Meyer’e tam olarak ne önerdiği kayıtlara geçmemiştir ancak, Almanya’ya ödeyemeyeceği tazminatlar yüklemenin akıl dışı olduğuna dair görüşleri öyle iyi bilinmekteydi ki, belki de bir şey söylemesine dahi gerek yoktu. Ancak her ne söylediyse, işe yaramıştı. Meyer hemen Hoover’a ulaşp, tazminatların yarı yarıya düşürülmesini önermişti; üç gün sonra, Hoover bir yıllığına tüm borçların ertelendiğini ilan ederek, bir adım daha ileriye gitmişti. Keynes bu kararı, “mümkün olan en büyük değer yolunda ilk adım” olarak selamlamıştı.¹⁰

Keynes Londra’daki dostu O.T. Falk’a¹¹ Amerika’daki tehlikeli durumu aktarmıştı. İlginçtir ki söyledikleri, Amerika’yı yarım yüzyıl sonra Eylül 2008’de etkisi altına alacak bankacılık krizinin emarelerine dikkat çekiyordu. “[Bankalar] değerini kaybetmiş ikinci sınıf tahvillerden büyük miktarda satın almış ve çiftçilere verdikleri avans ile gayrimenkul karşılığında verilen avanslar yeterince güvence altına alınmamış,”¹² diye kaydetmişti Falk.

New York New School’da verdiği bir derste, Keynes “önde gelen New York bankalarının başındaki sözde ‘iktisatçıların’”¹³ serbest piyasacı reçetelerini reddetti ve ekonomiyi tekrar rayına sokmak için, fiyat artışı ile kredilerin gevşetilmesini savundu. Chicago’daki iktisatçılara ve dış politikayı belirleyenlere seslenerek, izleyicilerine “modern dünyanın hemen hemen bütünüyle ekonomik sebeplerden kaynaklanan

en büyük felaketini”¹⁴ yaşadıklarını söylemiş ve Büyük Bunalım’ı tetikleyen şeyin, FED’in yüksek faiz politikasının “olağanüstü embesillliği” olduğunu iddia etmişti. Ekonomik koşullar durgunlaştığında hükümetin yatırım yapmasını sağlama ihtiyacına yönelik olarak şimdiye dek yapılmış en tutarlı entelektüel gerekçelendirmesine şöyle devam ediyordu: “Görünüşe göre, öncelikle işletmelerin kârını yeniden sağlamadan, istihdam yeniden sağlanamaz. Ancak bana göre, öncelikle yatırım hacmini toparlamadıkça, işletme kârlarını da hiçbir şey yeniden sağlamaz.”¹⁵ Yatırımların, “devletin veya diğer kamusal otoritelerin doğrudan gözetimi altında uygulanacak programlarla” ve “uzun vadeli faiz oranlarında bir azalmayla” artırılmasını savunuyordu. Amerikan girişimcilerine ev sahipliği yapmış ve Amerika’da özel sektörün odak noktası olan bir kentteki yani Chicago’daki iktisatçıların, Quincy Wright¹⁶ öncülüğünde kamusal harcamaları artırma konusunda en az kendisi kadar hevesli olduklarını keşfetmek, Keynes’i şaşırtmıştı.¹⁷

Keynes yurda döndüğünde, hâlâ altın standardına bağlı olan sterlinin tükendiği ve hükümetin borçlarını ödemesine duyulan güvenin sarsıldığı bir Britanya’yla karşılaştı. 1930 yılında Adolf Hitler’in aşırılıkçı Nazi Partisi’ni zafere taşıyan Alman seçimleri, Almanya’da iç savaş beklentilerini açığa çıkarmış, bu da sermayenin ülkeden kaçmasına, altın ile yabancı yatırımın ülkeden büyük oranda çekilmesine yol açmıştı. 1931’in başlarında Alman Reichsbank’ın, verdiği taahhütleri yerine getirememesi, bir bankacılık krizine sebep olmuş ve bunun sonucunda sterline karşı yapılan yoğun bir spekülasyon dalgası, İngiliz Hazine’sinin Amerika’dan borç istemesiyle sonuçlanmıştı. İşçi Partili bakan Snowden, kredi şartlarını karşılamak için, eski bir İhtiyati Güvence yetkilisi olan Sir George May’in tasarladığı ve kamusal harcamalarda ciddi kesintiler gözetken bir paketi öneriye sundu. Bu işsizlik ücretinde %20’ye varan bir kesintiye de içermektedir. Keynes May’in önlemlerini başarısızlık olarak niteleyip, bunun 250.000 ile 400.000 arasında ek bir nüfusu işsiz bırakacağı tahmininde bulunmuştu. Bu sonuç Hazine’ye, işsizlik yardımlarını keserek elde etmeyi umduğu kaynaktan daha fazlasını kaybettirecekti.

May’in planına dair görüşlerini soran MacDonald karşısında, Keynes öyle öfkeli bir tepki vermişti ki, düşünceleri yayınlanıp kamuoyuna yansıtılmamıştı. Keynes May’in tavsiyesini göz önüne almaması için başbakana ısrar etmişti. Haklı bir şekilde, sterlinin değerini mevcut seviyede koruma çabasının sürdürülemez olduğunu öngörmekteydi. Keynes *Daily Herald*’da May’in raporunu “şimdiye dek okuma talihsizliğini yaşadığım en budalaca belge” olarak kınarken, Snowden’in May tarafından önerilen kesintileri uygulamak üzere bütçe teklifinde bulunmasını, “akılsızlık ve adaletsizlik” olarak değerlendiriyordu.¹⁸

Keynes'e göre, krizin bu aşamasında harcamaları hızla keserek açığını karşılamaya çalışmak yerine, bu açığın sonuçlarıyla yüzleşmek Britanya için daha hayırlıydı. Açıklamasından görüleceği gibi, "bugün tüm Devletler büyük açıklar vermekte. Bugün üretimi tamamen durma noktasına getirecek kadar büyük ve ciddi bir krizde, söz gelimi iş kayıplarını önlemek amacıyla Devletin bu veya şu şekilde borç alması doğal bir çözüm yoludur."¹⁹ MacDonald'ın kabinesi ağırlıkla, ödemeler bilançosunu düzeltmelerine yardımcı olmak için Keynes'in önerdiği ithalat vergilerini getirmekten yanaydı ancak Snowden bu fikri veto etti. MacDonald, May'in kesintilerini uygulamak için Avam Kamarası'nda gerekli çoğunluğu toplayamadığını görünce istifa etti. Bunun üzerine Kral V. George, kendisinden Muhafazakârlarla bir koalisyon hükümeti kurmasını istedi ve MacDonald bunda başarılı oldu. Ekim 1931'de alelacele yapılan genel seçim çağrısında, Ulusal Hükümet oyların çoğunu alarak yeni Kamara'da 552 sandalye kazandı. MacDonald'ın koalisyon kararını reddeden İşçi Partisi yenildi ve mevcudiyetleri sadece 46 sandalyeye düştü. Liberaller birbiriyle rekabet halinde üç hizbe bölünmüş küçük bir azınlığa dönüşmüştü. Hem İşçi Partisi'nin hem de Liberallerin bozguna uğraması, Keynes'in İngiliz ekonomi politikaları üzerindeki etkisinin azalması anlamına geliyordu.

MacDonald kamu harcamalarını budama politikasına kendilerini adanmış ve ağırlıkla Muhafazakârlardan oluşan yeni idarenin dümenine geçmişti. 15 Eylül 1931'de MacDonald altın standardını terk etti. Keynes'in biyografisini yazan R.F. Harrod'un gözlemleyeceği gibi, "Eziyetle dolu onca yıl boşa gitmişti. Keşke [Keynes'in] tavsiyesini 1925'te dinlemiş olsalardı!"²⁰ Keynes belki de haklılığını kanıtladığını düşünmüştü ancak sevinecek zaman yoktu. Aradan geçen altı yılda ekonomiye verilen hasar Britanya endüstrisini harap etmişti. Ortodoks düşüncelere saplı kalan kişilerce sterline sürdürülemez bir değer konduğu için, yüzbinlerce Britanya işçisi boş yere işinden olmuştu. 1930'lar görünüşte hiçbir çözüm ışığı olmaksızın ekonomik bir sefaletle sürüklenirken, Keynes Cambridge'de okuyan genç öğrencilerin komünizme yönelmesiyle alarma geçmişti. 1930'ların başlarında Keynes'in de ait olduğu ve çoğunluğu eşcinsellerden oluşan Cambridge topluluğu Havarilerin arasına, Sovyet ajanı olacak Guy Burgess ile Anthony Blunt katılmıştı. Keynes, böylesi bir aşırılıkçılığın önüne geçmek adına, kapitalizmin intihara meyilli aşırılıklarını törpülemenin araçlarını bulmaya dönük çabalarını daha da artırdı.

Mayıs 1931'de Keynes Atlantik'in öbür yakasına geçerken Hayek, Keynes'in *Treatise*'ine yönelttiği sert saldırıya, LSE dergisi *Economica*'nın Ağustos sayısında yayımlanması için son rötuşları yapıyordu. Hayek LSE'ye katılır katılmaz, Robbins *Economica*'nın editörü olarak, onu Keynes'in eserlerini yakın bir dikkatle ele almaya yöneltti. Robbins, Hayek'in lafı dolandırmayacağına tamamen güvenerek, incelemeyi

doğrudan baskıya vermek niyetindeydi. Dünyadaki durgunlukla ilgili tartışmaların merkezindeki Keynesçi fikirlerin artan cazibesine karşı koyma, dünyanın en etkili iktisatçısına ait yakın zamanlı kuramsal eserleri değerlendirip, karşı argümanlar geliştirme fırsatını yakalamıştı.

Hayek eleştirisinin büyük bir heyecan uyandıracığından emin olmak üzere işe koyuldu. Sirk'te Keynesçiler üzerinde bir tür etki bırakmış olsa da, şimdiye dek doğrudan kendisinin ilgisini çekmekte başarısız olmuştu. LSE'de yaptığı ve ona şimdiki görevini kazandıran dört derslik seminer, Houghton Sokağı'nın ötesinde bir kıpırtı uyandıramamıştı. Keynes'in Hayek'in kişisel zaferini fark edip etmediği bilinmiyordu ancak *Economica*'da, düşüncelerine yöneltilmiş itinalı bir değerlendirmeyi göz ardı etmesi mümkün değildi. Hayek bulunduğu bu yeni topraklarda ün peşindeydi ve aynı Robbins gibi, kibarca yazılmış, usturuplu ve tamamen makul bir Keynes değerlendirmesinin işe yaramayacağına ikna olmuştu. Yapacağı katkı, azami etki uyandırma amacıyla, sert bir saldırı olmalıydı. Hayek meslektaşlarına sık sık, büyük insanların burnunu sürten Schumpeter ve Keynes gibi düşünürlerden özellikle hoşlandığını ve saygın görüşleri sarsmayı sevdiğini söylerdi. Şimdi Keynes'i kendi silahıyla vurmak üzereydi.

İncelemenin ilk cümlesinde Hayek, Keynes'in gençliğini andıran ve İngiltere'nin akademik sahnesine yeni çıkmış Avusturyalı bir centilmene yakışır bir tavırla, Keynes ve sayısız başarısı hakkında son derece kibardı. "Bay J.M. Keynes'in su yüzüne çıkan her eseri daima önemli bir hadisedir: Nitekim *A Treatise on Money* adlı eserinin yayımlanması, tüm iktisatçılar tarafından yoğun bir ilgiyle beklenmiştir," diye yazıyordu. Ardından Keynes'i tam kalbinden hançerliyordu. "Bununla birlikte, *Treatise* açıkça ve bana göre, herkesin kabul edeceği gibi, hızlı bir entelektüel gelişim süreci içinde bir geçiş evresinin ifadesidir. Öyle ki, ortaya çıkışının, vaktiyle kendisinden beklenen belirgin önemi taşıdığı söylenemez."²¹

Hayek değerlendirmesinin geri kalanına dair ipucu veren kibirli bir tavır takınıyor, Keynes'in öğretmeni ve akıl hocası Alfred Marshall'ın dar Anglosakson düşüncelerine hapsolmuş cahil, dar kafalı bir şahıs olduğunu ve Avusturya düşüncesini yakalamaya dönük geç kalmış girişiminin onu aşan büyük bir iş olduğunu söylüyordu. "[*Treatise*'i] şimdiye dek Bay Keynes'in ait olduğu okula yabancı olmuş belli bir düşünce çizgisinin yakın zamanda keşfedilmesinin etkilerini öyle güçlü bir şekilde taşıyor ki, eseri deneysel bir çabadan öte bir şey olarak görmek kesinlikle haksızlık olur. Bu yeni fikirleri Cambridge'deki geleneksel para öğretileriyle kaynaştırmaya dönük ilk girişimden öte görülemez,"²² diye yazıyordu.

Hayek över gibi yapıp eleştirmeyi sürdürüyordu. “Bu yaklaşım biçimi bir Kıta iktisatçısına yazarına görüldüğü kadar yeni görünmüyorsa, analizi şimdiye dek yapılmamış bir detayda incelemek ve sorunun zorluklarına eğilmek gibi çok daha hırslı bir girişimde bulunduğu kabul edilmek zorundadır.”²³ Ancak Keynes’in kıta iktisadını anlamaya dönük girişimini teşvik edecek sözler sarf ettikten sonra, Hayek küstah ve tepeden bakan bir iğneleme ilave ediyordu: “Burada başarılı olup olmadığı, ancak onların üzerine parasal açıklamaların layığına inşa edilebileceği ‘gerçek’ ekonomiye dair o temel teoremleri kavramak için süslü laflara ayırdığı çabanın aynısını göstermemiş olmasının onu ciddi ölçüde sınırlayıp sınırlandırmadığı, daha sonra incelenecektir.”²⁴

Hayek’i düpedüz kızdıran şey eldeki eserin yapısından ziyade, Keynes’in gerçek dünyada müdahaleci politik önerilerini geliştirirken kullandığı dersleri, Avusturya Okulu’na ait bazı fikirleri yanlış bir şekilde uyarlayarak çıkarmasıydı. Devletlere istihdam yaratması için bayındırlık programları geliştirmeye teşvik etmekteydi. “Böylesi bir kitabın teorik anlamda ufuk açıcı olduğunu söylemeye gerek yoktur” diye yazıyordu Hayek. “Aynı zamanda bu haliyle yayınlanmasının para teorilerinin gelişmesinde bırakacağı doğrudan etki göz önüne alındığında oluşan bazı kaygıları bastırmak çok zordur. Kuşku yok ki teorik akıl yürütmelerle doğruladığına inandığı pratik önerilerin aciliyeti, Bay Keynes’i şu haliyle bitmemiş bir eser yayınlamaya itmiştir.”²⁵

Bunun ardından Hayek, yeni suikaste kurban gitmiş Julius Sezar’ın erdemlerini methederken kendisi de bu suçun ortağı olan Marcus Antonius’un başvurduğu gibi, hatiplere özgü bir söylev benimsemişti. “Öneriler gerçekten de devrimci ve geniş kesimlerin ilgisini çekmemesi imkânsız: Bu öneriler, cesareti ve pratik kavrayışıyla neredeyse eşsiz ve hak edilmiş bir şöhrete sahip bir yazardan gelmektedir; yazarın tüm bilgeliğini, dudak uçuklatan niteliklerini ve gerçekçi bilgisini gözler önüne seren pasajlar içinde açıklanmışlardır.”²⁶ Bunu ithamlar takip ediyordu: Keynes’in kuramları cahil kimseler için makul hatta ikna edici bir görünüm taşıyabilirdi ancak, ekonomi hakkında bir şeyler bilen kimseler için saçmalıktan ibaretti. Eser, “öyle teknik ve karmaşıktı ki, konunun uzmanı olmayanların bütünüyle idrak etmesi sonsuza dek sürebilirdi.”²⁷ Hayek, Keynes’in üzerine kuramını inşa ettiği temel terimler ile denklemlere duyduğu horgörüğü saklama zahmetine pek girmiyordu. Keynes’in ifadeleri öyle “zorlu, sistemden yoksun, muğlak” ve “neredeyse inanılmaz bir belirsizlik perdesiyle öylesine ağırdı ki”, “kişinin Bay Keynes’i doğru anlayıp anlamadığından emin olması asla mümkün değildi.”²⁸

Keynes’i entelektüel yetersizlikle ve Avusturya Okulu’nun temel ekonomik kuramlarına ilişkin bilgisizlikle suçlayan açılış cümlelerinin ardından Hayek,

Keynes'in henüz İngilizce yayımlanmadığı için okumuş olamayacağı, Hayek'in kendi katkısı da dahil olmak üzere Avusturyalıları ait sermaye kuramlarını göz ardı etmesinin, yazdığı *Treatise*'in iş çevrimindeki dalgalanmaları açıklamada neden yararlı olmaktan uzak kıldığını uzun, karmaşık ve zor anlaşılır bir şekilde açıklamaya girişti.

Yazının geneli boyunca Hayek, sanki Keynes kasıtlı bir şekilde kendisine kişisel bir saldırıda bulunmuş gibi, öfkeli bir üslup benimsemişti. Birbirini takip eden şahsi hakaretler olarak gördüğü şeyleri sıralamadan önce, "Bu rahatsızlık verici ayrıma [girişimcilerin kârları ile parasal gelir arasındaki ayrıma] hiçbir temel itirazım yoktur,"²⁹ diye yazıyordu. "Kârların neden arttığıyla ilgili açıklamasına katılmam mümkün değil,"³⁰ diyordu. "Düşüncesini yararlı herhangi bir anlamla ilişkilendirmemin kesinlikle mümkün olmadığını itiraf etmek zorundayım."³¹ Ve Keynes'in göze batan diğer hatalarını, "sürekli göstermeye gayret edeceğim."³² Kendisi de büyük bir ego sahibi olan Keynes, zaman zaman düşüncelerini değiştirecek ve hatalarını itiraf edecek kadar kendine güveniyor olsa da, Hayek'in tavrı mutlak surette, Keynes'in her konuda kendisini haklı gördüğü varsayımı üzerinde temellenmişti. Keynes tartışmalardan ve anlaşmazlıklardan zevk alıyor, kendisiyle ortak görüşte olmayanları hoşnutlukla karşılarken, Robbins'in değerlendirmesine göre Hayek, "hiç düşüncelerinden ödün vermeyen biriydi. Kendi güçlü kanaatleri vardı. Ancak tartışmalarda odaklandığı şey, her zaman başkalarını ikna etmekten ziyade, çıkarımlarını takip etmektir."³³

Hayek'in fevri yorumları, Keynes'in mantığı ve vardığı sonuçlar ile kendisi arasındaki farklılıkları açıklamakla yetinmek yerine, "görünüşe göre şöyle düşünüyor," ve "zararlı tuhaflıklarla" suçladığı "Bay Keynes'in bazı çelişkili ifadelerine rağmen," gibi şahsi taşlamalarla doluydu. Rakibinin hatalarını derlerken, şu pasajda olduğu gibi, Keynes'i muğlak bir dil kullanmakla suçluyordu: "Buradaki güçlüklerin büyük kısmı, en başından itibaren karmaşık dinamik süreçleri, temel sürece ilişkin yeterli statik analizlerle gerekli temeli oluşturmada tahlil eden Bay Keynes'in benimsediği özel yaklaşım yönteminin bir sonucudur."³⁴

Esas olarak Hayek, Keynes'le belli kavramlar üzerinden tartışıyordu. "Tasarruflar" ve "yatırım" gibi temel kavramlar için Avusturyalıların belirlediği terimleri, Cambridge'de kullanılagelen veya Keynes'in yeni gözlemlenen olgular olduğunu düşündüğü şeyi tarif etmek için icat edilmiş terimlere tercih ediyordu. Ancak Hayek'in Keynes'e ait tezlere yönelttiği temel itiraz noktası, Keynes'in Avusturyalıların sermaye kuramına dair düşüncelerini göz ardı etmesiydi. Özellikle de Marshall Topluluğu'na verdiği derste Hayek'in yeterince açıklamakta tuhaf bir şekilde başarısız olduğu, sermaye mallarının "dolaylı" üretim araçlarına dair taleple

fiyatlara ilişkin çıkarımları ihmal etmekteydi. Hayek bir ekonominin nasıl çalıştığına dair karşıt görüşlerinin merkezinde yatan iki kavrama dikkat çekiyordu: Keynes'in tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengeye duyulan ihtiyacı reddetmesini kabul edemiyordu; dahası, yatırımlar ile tasarruflar arasındaki farkın, fiyat istikrarını olumsuz etkilediğini söyleyen Keynesçi tezi de kabul etmiyordu.

Anlaşamadıkları diğer hususlara gelecek olursak, Hayek Keynes'in Knut Wicksell'e ait kavramların tümünü değil de bazılarını benimsemesini ve bunları Eugen von Böhm-Bawerk'in geliştirdiği sermaye kuramı çalışmalarıyla entegre etmemesini affedilmez bir yanlış olarak görüyordu. Şöyle yazmaktaydı: "Kuramın kendisini kabul etmeden o kuramdan çıkarılan sonuçlardan yararlanma girişiminin başarılı olma ihtimali düşüktür. Ancak Bay Keynes'in entelektüel çapında bir yazar için, girişimin kendisi gerçekten de kayda değer sonuçlar üretmektedir. Bay Keynes, Wicksell'in kuramından gelen genel kuramsal temeli tamamen görmezden gelmektedir. Ancak buna rağmen, görünüşe göre, böylesi bir kuramsal temele ihtiyaç duyulduğunu hissetmiş ve buna uygun bir davranışla, bu temeli kendi başına inşa etmeye girişmiştir."³⁵ "Amerikalı Marshall" olarak bilinen iktisat kuramcısı Frank Taussig'in³⁶ çalışmalarını göz önüne almadığı için Keynes'i azarlayan Hayek, şu keskin soruyu yöneltiyordu: "Bay Keynes, Böhm-Bawerk tarafından geliştirilen kuramın çıkarımlarından sadece birini kabul etmek yerine, kuramın kendisine de aşına olsaydı, işini daha da kolaylaştırmış olmaz mıydı?"³⁷

Hayek eleştirilerinin tam da sonuna geldiğinde, hasmane tutumunu bırakıp, Keynes'i tekrar pohpohlamaya başlamıştı. Ancak bunu yaparken, ihmalleri ve hatalı yargılarından ötürü onu daha da fazla paylıyordu. Muhtemelen Robbins kendisine çok ileri gitmemesinin önemli ve Keynes'i oltaya getirmenin daha iyi olduğunu tavsiye etmiş gibiydi. "Bu noktada ekleme zorunluluğu hissettiğim tek bir söz vardır," diye yazıyordu. "Yukarıdaki sayfalarda, basitçe daha fazla açıklama istemem gereken yerlerde, yorumlarımı sıklıkla bir eleştiri kılıfında sunmuş olmam ve ufak ifade kusurları üzerine gereğinden fazla durmuş olmam çok muhtemeldir. Umarım yazdıklarım, birçok açıdan muazzam bir performans olduğu şüphe götürmez bir esere layık olmayan bir değerlendirme olarak görülmez. Nitekim gördüğüm kadarıyla, eserin neredeyse bütünüyle eleştirel olduğunu söylemem gerekir."

Bir miktar kurnazlıkla şöyle devam ediyordu: "Yazının geneli boyunca amacım, bu fevkalade zorlu ve önemli kitabın anlaşılmasına katkı sunmaktır ve bu amaca yönelik girişimim, umarım esere ne kadar önem verdiğimin iyi bir kanıtı olur."³⁸ Sonraki cümlesi öyle muazzam bir küstahlıkla kaleme alınmıştı ki, şayet Keynes kendisini *Treatise*'de daha iyi ifade etmiş olsaydı, Hayek'in bakış açısıyla hemfikir olduğunu keşfedebilirdi. "Nihayetinde, Bay Keynes'in görüşleri ile benimkiler

arasında, benim farz etmeye yatkın olduğumdan daha az farklılık çıkması dahi muhtemeldir,” diye ifade ediyordu düşüncesini. “Belki de sorun, Bay Keynes’in, yürüttüğü mantığı takip etmeyi inanılmaz ölçüde güçleştirmiş olmasıdır. Eseri anlamaya dönük dikkatli bir girişimde bulunan eleştirmen, görüşlerinin tam olarak anlaşılmasının önündeki, yazarın koyduğu sayısız engel karşısında kimi zaman sabırsızlığa kapıldığı için umarım mazur görülebilir.”

Hayek’in son yorumlarının sahte bir final olduğu görülecekti. Yazdığı inceleme, bir çifte darbenin ilk yumruğundan ibaretti. Hayek, Cambridge’deki Keynes’e, gelecek ayın *Economica*’sında incelemesinin ikinci kısmını kaleme alırken daha fazla eleştirinin geleceği uyarısında bulunmak için, yazıya ufak bir not eklemişti. İtiraf ettiği gibi, “Kimi zaman Bay Keynes’e ait kavramların ne anlama geldiğini anlamak son derece zordu,” ve “Bay Keynes’i doğru anladığımdan hiç emin değilim.”

Hayek karmaşık ve muğlak gördüğü hususların bazılarını aydınlatması amacıyla, Keynes’in, eleştirilerine hızla yanıt vermesi için doğrudan çağrıda bulunuyordu. “Kuşkusuz Bay Keynes’in netlik getireceği o kadar çok benzer sorun birikmiştir ki, tartışmayı ileri taşıyacak daha sağlam bir temel sağlayacak ek açıklamaların geleceği umuduyla şimdilik durmak, muhtemelen daha akıllıca olacaktır.”³⁹ Ve böylelikle, Hayek’in bombardımanı şimdilik dinmişti. Keynes’in oltaya gelip gelmeyeceğinden emin değildi ancak, ona dair bildiklerinden hareketle, kendisinin (ve Robbins’in) Keynes’in King’s’teki odasından ağır bir bombardımana maruz kalacağı konusunda çok az şüphesi vardı.

Deneysel, ilk girişim, bitmemiş, tamamen anlaşılabilir, argümanların zayıflığı, çok zorlu oluşu, sistemden yoksunluğu, muğlaklık, tutarsızlık, belirsizlik, inanılmazlık, muazzam bir titizlik, büyük bir ihtiyat: Hayek bu sert ve kibirli sözlerle, güçlü Keynes’i bombardımana başlamıştı. Niyeti ortadaydı: Her an ona meydan okumak, aman vermemek, kral çıplak diye bağırarak ilgiyi üzerine çekmek. Robbins’in *Treatise*’i bu şekilde inceleme işini kendine vermemesi, belki de oldukça açıklayıcıydı. Çünkü buna kalkışması halinde, kurulu akademik görenekler ve görgü önüne taş koyacak ve Macmillan Komitesi’ne sunduklarında Keynes’le dalaşmalarını izleyen kindarlık suçlamalarına maruz kalacaktı.

Ancak Robbins bu saldırının ayrılmaz bir parçasıydı. *Economica* editörü olarak sadece Hayek’e bu görevi vermekle kalmamış, aynı zamanda metni onaylayıp üzerinde düzeltmeler yapmıştı. Aslına bakılırsa, Robbins’in Hayek’e yazısında yardım etmiş olduğu neredeyse kesindi, çünkü o dönem Hayek’in yazılı İngilizcesi sorunlu olmasına rağmen, “Bay J. M. Keynes’in Saf Para Kuramı Üzerine Düşünceler” makalesinde hiçbir dil hatası yoktu. Hayek’in LSE’de verdiği dört ders *Prices and*

Production [Fiyatlar ve Üretim] adıyla yayımlandığında, Hayek İngilizcesini düzeltmede yaptığı katkıdan veya kendi ifadesiyle “el yazmalarını yayıma hazırlamak için sarf ettiği büyük emekten” dolayı Robbins’e teşekkür etmişti.⁴⁰ Robbins’in en azından, Keynes’e yönelik eleştirisi boyunca saldırgan bir ton ve dilden kaçınması konusunda Hayek’e hiçbir yardımı dokunmadığı söylenebilirdi.

1931 yazı bitip güze girilirken, Hayek’in en büyük kaygısı hatta neredeyse tek kaygısı, Keynes’in karşılık vermeye tenezzül edip etmeyeceğiydi. Keynes çok daha büyük işlerin peşinde koştuğunu söyleyerek, Hayek’in hırçın eleştirisini pekâlâ görmezden gelebilecek konumdaydı. Keynes için Hayek’in saldırısına karşılık vermek, aynı anda gerek ulusal gerek uluslararası gerek kamusal gerekse özel düzlemde yüklendiği bir dolu işten sadece biriydi. Daha az bonkör biri olsaydı, Keynes, dünyayı tam da ekonomik felaketten kurtarmaya çalışırken, ekonomiye ilişkin muhafazakâr görüşleri ortada olan ve pek tanınmayan Hayek’le tartışmaya girmenin pek mantığı olmadığını söyleyebilirdi.

Britanya’nın nihayet altın standardını terk ettiğini ilan etmesi, belki Keynes’e *Schadenfreude* sahibi [başkalarının mutsuzluğundan keyif alan] kişilere özgü kısa bir soluk kazandırmıştı ancak muhtemelen sevinecek bir durum da sayılmazdı. On yılı aşkın bir süre boyunca, kamu harcamalarını artırarak işsizliğe çözüm getirmeye dönük fikirlerini açıklamaya, insanları buna razı etmeye, fikirlerini duyurmaya ve birbirini takip eden hükümetleri bu konuda sevk etmeye çabaladığı için, değerli ve kısıtlı zamanını gösteriş yapmaya harcamazdı. İktidardakilerin desteğini kazanma konusundaki başarısızlığını, “olayların gidişatına zamanında etki edemeyen bir Cassandra’nın viyaklaması” olarak görüp kenara atıyordu.⁴¹ Etrafındaki küçük bir mürit topluluğunun yardımıyla, çoktan *Treatise*’inde savunduğu görüşleri geliştirmeye başlamıştı. “Genel Teori” olarak bilinecek eseri üzerinde çalışıyordu. Dolayısıyla, Hayek’in *Economica*’daki sivri eleştirisine göz attığında, omuzlarını silkeleyip yazıyı çöpe atması çok muhtemeldi. Ancak bunun yerine, dönüp rakibiyle yüzleşmeyi seçti.

Karşı Ateş

Keynes ve Hayek Kafa Kafaya Giriyor, 1931

Rakip analiz ona göre ne kadar saçma olsa da, Keynes içgüdüsel olarak eleştirilere daima doğrudan karşılık verirdi. Cambridge'deki hâkim görüş tartışmalardan ders çıkarmaktı. Keynes'in bizzat dahil olması halinde, tartışma hep renkli bir dille yapılırdı. Doğal ve yetenekli bir polemikçi olarak, rakipleriyle arasındaki farklılıkları dramatize etmekten kendini alamazdı. İngiliz filozofu Bertrand Russell¹ gibi güçlü bir zihin bile, Keynes'in parlak zekâsı karşısında korkuya kapılabiliyordu. "Onunla tartışırken, sanki tüm cesaretimi toplamak zorundaymış gibi hissediyordum ve kendimi budalaymış gibi hissetmediğim bir an nadirdi. Kimi zaman böylesi bir zekânın derinlikle bağdaşmaz olması gerektiğini düşünmek istiyordum fakat bu düşüncemde haklı çıktığımı düşünmüyorum."² Sanat tarihçisi Kenneth Clark³ şu sözleriyle onu doğruluyordu: "Işığını hiç kaybetmedi."⁴ Roy Harrod da aynı fikirdeydi: "Çağımızda Keynes'ten daha akıllı biri olmadığı gibi, zekâsını gizlemek için onun kadar az çaba içinde olmuş biri de yoktu."⁵

Keynes'i kendi evinde mağlup etmeyi arzulaması, Hayek'in belki de cahillığe eşlik eden gözü peklikle karışık bir güvenle hareket etmesinin işaretiydi. Keynes'in tepkisi ateşe ateşle cevap vermektir. Sonuç Keynes'in, cesur bir imgelem gücü gerektiren bir bakış açısını anlamaktan aciz olacak kadar Avusturya Okulu düşüncesi-nin darlığı içine sıkışmış bir rakibe, içgüdüsel sayılabilecek bir tepkiyi geminden boşaltmaktır. Hayek'in Keynes'e ait *A Treatise on Money* eserini sertçe incelemesi, Keynes'te büyük bir öfke dalgasını alevlendirdi. Keynes, yaklaşık yedi yıldır biriktirmiş olduğu fikirleri yayımladığını ve bunu devam eden bir sürecin parçası olarak gördüğünü hesaba katmadığı için rakibine kızgındı. Aslında Hayek'in temel entelektüel amacı Keynes'e karşılık vermek olduğundan, Keynes'in *Treatise*'de ifade ettiği fikirlerin zaten ötesine geçmekte olduğunu görmesi gerekiyordu.

Treatise'in önsözünde Keynes, gösterdiği çabadan hoşnut olmadığını itiraf ediyordu. "Bu kitabın önemli bir bölümü, geçmişte sahip olduğum fikirlerden kurtulma ve bugün edindiğim fikirlere doğru çeceğim yönü bulma sürecini

yansıtmaktadır,” diye yazıyordu. “Dökmekte olduğum deri, bu sayfaların çoğunda hâlâ önemli bir yer tutuyor... Karmaşık bir orman içinde yolunu bulmaya çalışan biriyim gibi hissediyorum.”⁶

Bu herkesçe tanınan bir kişi için olağanüstü bir itiraftı ve takipçileriyle, kamuoyunun büyük bir kısmıyla arasındaki paradoksal ilişkiye dair bir kavrayış sunuyordu. Bir yandan Keynes ne kadar eksik olsa da entelektüel güzergâhını kamuoyuna açmanın değerli olacağını düşünecek kadar özgüven sahibiyken, bir yandan da eksikliklerini kabul edecek kadar mütevazıydı. Üstelik *Treatise*’le emeğini bir kenara atmaya isteksizdi. Sir Arthur Quiller-Couch’un⁷ yazarlara acımasız olmalarını ve “sevdiklerini öldürmesi gerektiğini”⁸ salık veren tavsiyesine uymak için daha iyisini yapabiliirdi. Bunun yerine Keynes, kendine zarar vermek pahasına şöhret kazanmaya çalışan titiz, inatçı ve amansız bir rakibe koz vermişti.

Keynes’in yetersizliklerini itiraf etmesi karşısında, Hayek’in incelemesinde hiç taviz vermemesi, Cambridge’deki takipçilerinin desteğini almış Keynes ile arkasında LSE’deki Avusturya Okulu takipçilerinden bir grubun olduğu Hayek arasındaki müteakip tartışmanın çok geçmeden, Keynes ve Hayek’ten de uzun ömürlü olan dobra ve yer yer sertleşen şahsi saldırılara dönüşmesine yol açtı. 1931 güzünde Keynes kendisini, artık inanmadığı düşünceleri savunmak gibi rahatsız edici bir konumda buldu; halbuki *Economica*’nın kasım sayısında yazdığı cevap, Hayek’in saldırgan argümanları karşısında, merakının bir miktar kamçılandığını gösteriyordu. Hayek’in saldırısı karşısında, kendisini korumak için bu kadar enerji sarf etmeye hazır olmasının sebebi belki de buydu.

Keynes Hayek’in yirmi beş sayfalık incelemesinin ilk iki bölümünü elinde kalemle okumuş ve gittikçe daha büyük bir hiddetle kenarlarına otuz dört yanıt karalamıştı. Yazının sonuna geldiğinde kendisini öfkeden çıldırtan şey, sadece Hayek’in *Treatise*’e değil, genel anlamda akademik tartışmalara yönelik yaklaşımıydı. “Hayek kitabımı, bir yazarın okurdan beklemeye hakkı olduğu bir ‘iyi niyet’ ölçütüyle okumamış,” diye yazmıştı. “Bunu yapınca kadar, ne kastettiğimi anlamayacak veya haklı olup olmadığımı bilemeyecektir. Kendisini beni eleştirmeye iten bir tutku olduğu açık ancak bu tutkunun ne olduğu konusunda merak içindeyim.”⁹ Keynes “Dr. Hayek’e Yanıt” adlı makalede, Hayek’in güncel ekonomik tartışmalara yaptığı katkının merakını cezbedtiğini itiraf ediyordu. İşe Hayek’in *Prices and Production*’da sunduğu argümanları sert bir şekilde değerlendirerek başlamıştı. “Benim açımdan, eser bu haliyle şimdiye dek okuduğum en dehşet uyandırıcı karmaşalardan biri ve 45. sayfasından itibaren sağlam bir önermeyi nadiren içermekte,” diye yazmıştı. “Yine de okurun zihninde bir etki bırakma ihtimali olan ilginç bir kitap.” Sonraki cümlede kitabın bazı açılardan değerli olduğunu kabul ediyordu. “Amansız bir

mantıkçının bir hatadan yola çıkarak, kendisini nasıl Bedlam'da bulduğunun olağanüstü bir emsali," diye kaleme almıştı. "Yine de, Dr. Hayek bir düş görmüş ama uyandığında, hikayede geçen nesnelere yanlış isimler vererek hikâyesini berbat etmiştir. Onun Kubilay Han'ı ilhamdan yoksun değildir ve okurlara zihninde bir fikrin nüveleri olduğunu düşündürmektedir."¹⁰

Doğrusu Keynes'in *Treatise*'de ileri sürdüğü fikirler, Hayek'in *Prices and Production*'da ifade ettiği kavramlardan çok da uzak değildi. Çok uzun sürmese de, önemli bir benzerlik olacak şey, her ikisinin de kapalı bir ekonomide toplam çıktının sabit olduğunu ve herkesin istihdam edildiği bir dengenin açığa çıkacağını varsaymasıydı. Temel farklılık, yatırımlar ile tasarruflar arasındaki eşitsizliğin sebeplerini ve sonuçlarını ortaya koyarken, Hayek'in Keynes'ten farklı olarak, Avusturya Okulu'na ait sermaye kuramına başvurması ve böyle anlarda, bir ekonomideki kredi düzeyinin gerçek taleple dengede olmadığı sonucuna varmasıydı.

Hayek ve Keynes'ten daha soğukkanlı olanlar, söylediklerinde birçok benzerlik bulabilir ve ilginç farklılıklara odaklanabilirdi. Bunun yerine, *Economica*'daki sert atışmalarında ve sonrasındaki özel yazışmalarında, Keynes ile Hayek, diğerinin ne söylediğini anlama girişiyle, kullandıkları terimlerin anlamlarını kesinleştirme çabasına kapıldılar. İki arasındaki farklar, onlarca yıllık deneyime sahip eğitilmiş bir iktisatçı için bile, çoğu kez anlaşılabilir ölçüde bilimsel ve tekniktir.¹¹ Keynes bile bir yerde, arabuluculuk etmesi için Robbins'e çağrıda bulunmuştu. Birbirlerinin bakış açısını görmekten aciz oldukları kadar buna hazırlıksız da olan Hayek ve Keynes için, bu bakış açıları sanki tesadüfen karşılaşmış iki yabancı düşünce gibiydi.

Keynes'in Hayek'le, kullanılan terimler konusunda bile ortak bir zemin bulamamaktan duyduğu rahatsızlık, *Economica* makalesinin başlangıcında oldukça açıktı. "Dr. Hayek benden, *A Treatise on Money*'de ve başka yerlerde gördüğü bazı terminolojik belirsizlikleri ortadan kaldırmamı istemiş. Dürüstçe söylediği gibi, benimle kendisi arasındaki farklılığı açıklamakta güçlük çekmiş. Vardığım sonuçların (hangi sonuçlar olduğunu her ne kadar açıkça ifade etmese de) hatalı olduğu konusunda kendinden emin, ancak 'anlaşılamayan hususu gözler önüne sermeyi ve itirazlarını ifade etmeyi son derece güç' bulmaktadır. Analizlerimin temel şeyleri dışarıda bıraktığı hissine kapılmış ancak, 'argümanlarımdaki kusuru tespit etmenin hiç kolay olmadığını' söylemekte. Dolayısıyla yaptığı şey, bazı çelişkiler veya sinsice belirsizlikler bulma arayışıyla, kullanmış olduğum sarih sözcükleri cımbızla seçmektir."¹² Keynes kullandığı terimlerin anlamını açıklığa kavuşturamaktan memnundu ancak açıklamalarını makalenin sonundaki eke havale ederek, farklılıklara verdiği önemi azaltmaktaydı. Hayek'in tartışmayı tekrar teknik hususlara odaklama ve Anglosakson Marshallcı iktisat ile Avusturya'nın sermaye

iktisadı arasındaki farklılığa çekme girişimine karşı, Keynes Hayek'i görmemekle suçladığı büyük resmi terk etmeye hazır değildi.

Keynes, Hayek'in, fikirlerinin yeniliğine karşı çıkmada isteksiz olmasının salt bir budalalık eseri olduğunu kabul etme niyetinde değildi. "Dr. Hayek vardığım sonuçların niteliğini ciddi ölçüde yanlış anlamaktadır," diye yazıyordu. "Temel savımın, aslında olduğu şeyden farklı olduğunu düşünmektedir." Hayek'i sadece görüşlerini yanlış aktarmakla değil, lafı ağzına tıkamakla suçluyordu. "Sonuçlarımın çoğunu tutarsız bulmasında şaşırtıcı bir yan yoktur," diyordu. Hayek'i aslında "bela çıkarmak" isterken, terminolojiyle ilgili bir tartışmanın arkasına saklanmakla ve bu amaçla "pireyi deve yapmak"la itham ediyordu.

Başkaları da onun tam olarak ne kastettiğini anlamadığı için, *Treatise*'deki argümanlarıyla ilgili bazı yanlış anlaşılmalardan dolayı Keynes de kendisini suçluyordu. *Treatise* üzerine harcadığı yıllar içinde, bir dizi temel hususla ilgili fikrini değiştirdiğini ve muhtemelen geçmiş akıl yürütmelerinin sonucu olan eserlerden tam olarak kurtulamadığını kabul ediyordu. "Eski düşünce çizgilerinin izleri kolaylıkla silinmiyor; belli bir süre önce yazdığım bazı pasajlar, istem dışı bir şekilde kalıplaşmış olabilir. Öyle ki, bunlar görünüşte şu an yazdıklarımın kıyasla eski görüşlerimle daha fazla uyuyor."¹³ Ancak Keynes'in kabul etmeye hazır olduğu şeyler bundan ibaretti. Hayek örneğine gelirse, Keynes'e göre Avusturya Okulu'nun düşünme yöntemine bağlı olmak, *Treatise*'de aktarılan özgün ve karmaşık düşünceleri, Hayek gibi tutucu düşünürlerin kavraması için çok büyük bir eşik atlanmasını gerektiriyordu. "Büyük oranda eski düşüncelere saplanıp kalmış olanlar, onlardan yeni bir pantolon giymelerini istediğimi ve bunun, yıllardır giydikleri eski pantolonun nakışlı bir versiyonundan farklı olmadığına ısrar ettiğime asla kendilerine inandıramazlar."¹⁴

Keynes, "yetkin bir iktisatçı"nın, görüşlerini yanlış anlayıp yanlış ifade edebileceğinden şüphe ediyordu ancak ona göre Hayek, Viyana'da öğrendiği düşüncelerin ötesini görmekten acizdi. "Kendi öğretilerinin reddi onun açısından öyle tahayyül edilemez bir şeydir ki, onları çürütmeye yönelik binlerce söz bile ona vız gelecektir. Nitekim bununla bağdaşmayan sonuçlar çıkardığımı görse bile, bunları daha en başta çürüttüğümün hâlâ farkında değil."¹⁵

Keynes Hayek'le nerede farklılaştığını kendi açısından tane tane açıklıyordu. Hayek'in değerlendirmesine göre, tasarruflar ve yatırımlar denk olmadığına, bunun sebebi bankaların uygun olmayan veya "anormal" seviyelerde kredi sunmasıydı ve bu zamanla, ürünlerin fiyatında bir değişime yol açıyordu. Ancak Keynes, "doğal" faiz oranı ile "piyasa" oranlarının örtüşmediği anlarla ilgileniyordu. Dolayısıyla, Hayek ve kendisi "farklı alanlar"la uğraşmaktaydı. Keynes Hayek'e zeytin dalı

uzatıyordu. Ona göre çözüm, Böhm-Bawerk ile Wicksell'in eserlerinden hareketle, sermaye ve faiz kuramları üzerinde daha fazla çalışılmasıydı. Bu açıdan, bu düşünürlerin İngiliz iktisatçılar tarafından uzun dönem ihmal edildiği konusunda Hayek'le hemfikirdi. Bir yere kadar, bu yapmaya hazırlandığı bir işti ve sonucu, o dönemde yazmaya başladığı eseri olacaktı. Ve çeşitli terimlere ilişkin tanımlarını koyduktan ve "kalın bir sis perdesinin kendisi ile onun zihnini birbirinden ayırdığı" yorumunda bulunduktan sonra, Keynes karşı saldırısını birden kesiverdi.

Keynes'in yanıtındaki keskin ton, akademik topluluk içinde herkesi şaşkına çevirmişti. Keynes'in budalalarla uğraşmaya tenezzül etmediği ve eleştirilerini dillere destan bir enerjiyle ifade etmekten hoşlandığı herkesçe iyi biliniyordu. Onu tanıyan birine göre, "Onunla karşı karşıya gelenlerin aşağılık kompleksine girmesinde, kuşağındaki herkesten daha fazla payı vardı."¹⁶ Ancak Keynes ve Hayek arasındaki bu atışma, yılan gibi dili olan Keynes için bile son derece şahsi ve zehirliydi. İki adam arasında yaşça büyük olan Keynes, alışıldık görgü kurallarını terk ederek kendisini, ülkeye geleli kısa süre olmuş ve az tanınan bir akademisyeni haksızca rezil etme suçlamalarına açmıştı.

Keynes'in davranışıyla ilgili şikâyetler çoğunlukla akademisyenlerin odalarıyla sınırlı olsa da, Cambridge'de siyasal iktisat profesörü olarak Marshall'ın halefi olmuş Arthur Pigou,¹⁷ Keynes'in yanıtında medenilik standartlarının düşmesinden yakındığında, tartışmanın meşrebinden duyulan rahatsızlık birçok kişi tarafından hissedilmişti. 1935 yılında LSE'de verdiği bir ders sırasında şöyle sormuştu: "Bazı ihtilaflarımızın gerçekleşme tarzından, kalplerimizde gizliden gizliye tamamen memnuniyet mi duyuyoruz? Birkaç yıl önce önemli bir kitabın yayımlanmasının ardından, içindeki bir dizi pasaja yöneltilmiş titiz ve detaylı bir eleştiri ortaya çıktı. Yazarın yanıtıysa, eleştirileri çürütmekten ziyade, eleştirmenin birkaç yıl önce yazdığı başka bir kitaba vahşice saldırmak oldu! Bu belden aşağı vurmaktır!"¹⁸ Düello yöntemi midir! Böyle bir şey kuşkusuz bir hatadır."¹⁹ Keynes ile Hayek arasındaki ağız dalaşını, "Kinkenny kedilerine yakışır" bir kavga olarak görüp kınamıştı.²⁰

Keynes-Hayek düellosunun tabiatı birçok kişiyi gücendirse de, Robbins bu ihtilaftan bilhassa hoşnuttu. Nitekim dikkatleri başta *Economica* ve LSE'ye çektiği için, bu anlaşmazlığı daha da kızıştırmaya niyetindeydi. Hayek'ten, Keynes'in karşı saldırısına aynı sayıda hemen cevap vermesini istedi. Keynes'in oltaya gelmesinden Robbins de Hayek de hoşnuttu ve bu büyük şahsın, Avusturya Okulu'nun görüşlerine karşı Keynesçi yeni fikirler ortaya atacak detaylı bir tartışmaya girmeye hazır olması onları mutlu etmişti. Tartışmanın bu aşamasında onları birbirinden çok az şey ayırıyordu. Her ikisi de, mantığı kıtlık, toprak ve ücret maliyeti gibi ürün maliyetlerine dayanan "klasik okul"dan, bir eşyanın değerini onun faydasına

bağlayan “neoklasik okul” dan ve bir malın sayısı ne kadar fazlaysa alıcı için değerinin o kadar düşük olacağını söyleyen “marjinal fayda” fikrinden besleniyordu. Ancak Keynes talep, arz ve fiyatların nasıl manipüle edilebileceğini araştırmaya başlamışken, Avusturya Okulu’nun düşüncesi, Hayek’i serbest piyasaya müdahale etmenin öngörülme- yen sonuçlar doğuracağına inandırmıştı.

Hayek Keynes’in yanıtına hemen cevap vermek için, *Treatise*’e yönelttiği eleştirinin ikinci kısmını yazmayı bıraktı. Keynes’in sert yanıtı için yazdığı ekte Hayek şöyle diyordu: “Maalesef Bay Keynes’in yanıtı benim açımdan, işaret ettiğim birçok sorunu ortadan kaldırmış veya sonraki tartışmalara sağlıklı bir temel oluşturmuş gibi görünmüyor.”²¹ Şayet Keynes Hayek’in ilk saldırısı karşısında gücenmişse, Hayek de Keynes’in yanıtındaki öfkeyle benzer bir şoka uğramıştı. Keynes’in *Prices and Production*’ı bir kenara atması, onu özellikle yaralamıştı. “Söylemek zorundayım ki,” diye başlıyordu Hayek, “Bay Keynes’in yapabileceği her türlü kesin eleştiri- yi ciddiyetle göz önünde bulundurma konusunda hazır ve istekli olsam da, görüşlerimin genel olarak ispattan yoksun bir şekilde mahkûm edilmesinin nasıl bir amaca hizmet edebileceğini anlayamıyorum. Bay Keynes’in rakibini taciz ederek, okurlarının ilgisini analizlerine yöneltmiş itirazlardan uzaklaştırmaya çalıştığı izlenimini vermek istediğine inanamıyorum. Ve eleştirimin tamamlanmasının ardından, sadece itirazlarımı daha belirgin bir şekilde çürütmeye değil, karşı eleştirisini de desteklemeye çabalayacağını umuyorum.”²²

Hayek, anlaşmazlıklarının temelinde yattığını düşündüğü terminolojik farklılıkları bir kez daha sıralıyordu. “Kendi yatırım kavramını açıklamakta başarısız olmuştur. Tam olarak neye tekabül ettiğini anlamakta hiç olmadığım kadar zorlanıyorum... Aynı şey kâr kavramı için de geçerlidir. Doğrusu, yatırım kavramını açıklayınca- ya dek, kâr terimini nasıl net bir şekilde kullanacağını bilemiyorum.”²³ Hayek, sadece bir açıklama istediği için azarlanmış, öğrenmeye aç bir öğrencinin incinmişliğiyle konuşuyordu. “Neredeyse tüm temel kavramlarının muğlak olduğunu ve bazılarının düpedüz çelişkili biçimde tanımlandığını göstermiş bir yazarın, bunların tam olarak ne şekilde anlaşılması gerektiğini açıklama konusunda daha dikkatli olmasını beklerdim. Bu aşamada, kendisinden kavramlarına ilişkin kesin ve anlaşılır bir tanım getirmesini hiç isteyemez miyiz?”²⁴

Hayek, net tanımlamalar olmadığında, Keynes’in kastettiği şey hakkında spekülasyon yapmak zorunda olduğunu söylüyordu. Eleştirisinin ilk kısmına hâkim olmuş bir kızgınlık diline tekrar hâkim olmuştu. “Keynes’in kastettiği şeyin bu olduğunu varsaymak zorundayım, çünkü *Treatise*’inde ve sonraki izahatlarında, bu olguya dair elle tutulur bir açıklama yaptığını tespit edemedim ve hâlâ da edemiyorum. Çünkü Bay Keynes’in kâr ile yatırım arasındaki ilişkiye dair analizini, uyumsuzlukların

nasıl açığa çıktığına dair bağımsız ve yeterli bir açıklama olarak gördüğüne inanmayı reddediyorum, ne var ki, bugün maalesef buna inanmak zorundayım.”²⁵

Keynes’in argümanındaki kusurlara açıklama getirdikten sonra, Hayek Keynes’in Avrupa sermaye kuramını göz ardı ederek ekonomik cehaletini ortaya çıkardığı suçlamasına geri döndü. Keynes’in sermaye kuramına en baştan bakılmalıdır şeklindeki önerisine cevaben şunları yazmıştı: “Oldukça tatmin edici bir kuramımız olmasa bile, en azından Keynes’in itibar etmekten memnun olduğu kuramlardan çok daha iyisine, Böhm-Bawerk ile Wicksell’in kuramına sahibiz. Bu kuramı, yanlış olduğunu düşündüğü için değil de tanımaya zahmet etmediği için ihmal etmesi, bu kuramdan bazı çıkarımlar geliştirmeye dönük girişimimi anlaşılmaz bulmasından bellidir.”²⁶

Keynes çarpışmayı hızlıca neticelendirmeyi ummuştu fakat *Economica*’da, yanıtına karşılık olarak Hayek’in yazdığı azarlayıcı cevabı okuduktan sonra, Keynes’in başta Piero Sraffa olmak üzere belli Sirk üyeleriyle paylaşacağı ve zor anlaşılabilen bir dizi yazışmayla neticelenecek bir bilgi hususu hakkında eleştirmenine kısa bir şahsi not yazdı. Keynes’in sorgulamaları, Cambridge’e özgü gerçek tartışma tarzında, görünüşte oldukça basitti. Rakibinin itirazlarını daha iyi anlamaya yönelik, masum bir akademik çabaydı. Ancak hoyrat veya kusurlu bir karşılık vererek, Hayek’e çelme takma niyetinde olduğu da ortadaydı. İngiliz devlet okullarında olduğu gibi, Hayek’e dümdüz “Hayek” diye seslenen Keynes, şunları yazıyordu: “Tasarrufun tanımını benim için biraz daha açabilirsiniz... tasarrufun nasıl ölçüldüğünü gösteren bir formül sunabilirsiniz benim için daha açık olacak. Ayrıca sizin terminolojinizde ‘gönüllü tasarruf’ ile ‘zorunlu tasarruf’ arasındaki fark nedir?”²⁷ Altına “J.M. Keynes” şeklinde resmi imzasını atmıştı.

Bir hafta içinde Hayek’in yanıtı, “Sevgili Keynes,” diye başlayan bir mektupla geldi. İçinde, Keynes’in, bir kısım “tasarruf”u eskimiş tesislerin ikmaliyle ilişkilendiren bakış açısını değerlendirmeye katan, karmaşık ve cebirsel bir “tasarruf” tanımı vardı. Hayek Keynes’i artık kopma noktasına getirdiğini düşünüyordu ve onu elinden kaçırmaktan kaygılanıyordu. Hayek konuyu aralarındaki muazzam terminolojik fark olarak gördüğü şeyle sınırlamıştı. “Tasarruf kelimesini, ‘zorunlu tasarruf’ olarak adlandırdığım şeyle kullanmamanın ve sadece tasarrufun fazla olması halinde, yatırımdan bahsetmenin daha uygun olacağı konusunda size tamamen katılıyorum. Tasarruflar ile yatırımın bana göre birbirine denk geleceği bir denge için önemli olsa da, yatırım ile tasarrufun size göre neden örtüştüğünü açıklayan hiçbir sebep göremiyorum.”²⁸

Keynes cevabını Hayek’in yanıtının geldiği gün yazdı. “Mektubunuz için teşekkür ederim. Benim için meseleyi oldukça açık bir hale getirdi,” diye yazıyordu.

“Ne var ki, biraz daha açıklama yapmamı gerektiren iki ifade daha var.”²⁹ Hayek’in, “paranın dolaşım hızı”nı [*velocity*] kullanışını çözmeye çalışıyordu, “çünkü sanırım modern iktisatçılar bugün bu terimi dokuz farklı anlamda kullanıyor ve bunlardan bazıları diğerlerinden belli belirsiz, zayıf bir biçimde ayrılıyor.” Ardından, Hayek’in “var olan/mevcut sermaye” terimini kullanma biçimine dair bir soru ekliyordu.³⁰

Üç gün sonra Hayek, “normalde bu kavramla hiç çalışmasa da”, “paranın dolaşım hızı” kavramıyla “toplam efektif dolaşım”ı kastettiğini açıklamak mecburiyetinde kalmıştı. Keynes’i, Pigou’nun “tamamen görüşleriyle hemfikir olan” *Economics of Welfare* [Refah Ekonomisi] eserine yönlendiriyordu.³¹ Dört gün sonra Keynes, topu karşıya atıyor ve şöyle yazıyordu: “Usandırıcı olduğumdan dolayı özür dilerim ancak, gerçekten anlamaya çalıştığım şey ‘efektif dolaşım’a tam olarak nasıl bir önem atfettiğiniz.”³²

Bu paslaşmayı Noel’in gelişi bile yavaşlatamamıştı. Noel sabahında Hayek, Keynes’e şöyle yazıyordu: “Sorunuzu yanlış anladığım için özür dilerim.” “Toplam efektif dolaşım”, “basitçe rastlantısal herhangi bir zaman diliminde ödenen (nakdi, banka mevduatı veya başka biçimlerde) toplam paradır.”³³ Öğleden sonra –o günlerde Kraliyet Postası Noel’de bile günde iki kez posta gönderirdi– Keynes’in yanıtı şöyleydi: “Ben de böyle kastettiğinizi düşünmüştüm.” Ancak ardından hemen şunu eklemişti: “Bu benim güçlüğüm.” Hayek Keynes’in terimlerle ilgili tereddütlerine rağmen, fikirlerini çürütmekten çok, rakibine yaklaştığı hissine kapılmıştı belki. Keynes üç mektubu “J.M. Keynes,” diye imzaladıktan sonra, Noel’de attığı mektubu biraz daha az bir resmiyetle “J.M.K.” diye imzalamıştı.

Hayek Noel’den sonra birkaç gün Londra dışında kaldığı için, kısa bir aranın ardından, yazışmaları kaldığı yerden devam etti. Hayek’in tonu, kızgınlığını bir kez daha zor gizler nitelikteydi. “Sermayenin yerine tasarrufun konmasıyla ilgili zorluk yaşayacağınızı düşünseydim, bunu çok daha önce netleştirdim,”³⁴ diye protesto ediyordu. Ancak Hayek için bunu netleştirmek hiç kolay değildi. Keynes’in oldukça basit sorusu karşısında verdiği yanıt, zorla idrak edilen iki yüz kelimelik, üç noktalar ve yan cümleciklerle dolu tek bir cümleden ibaretti. Bu noktada Hayek bile, düşüncelerini basitçe ifade etmenin hiç kolay olmadığını farkındaydı. Nitekim, parantez içinde şu eklemeyi yapıyordu: “Bu korkunç ‘Almanca’ cümle için özür dilerim.” Yıpranmış tesislerin yerine yenilerini koymakla ilgili soruya yanıt verirken, Keynes’i bir kez daha, Marshall Topluluğu’nu şaşkına uğratmış ve Avusturyalılara ait “dolaylı” üretim aşamalarına yönlendiriyordu.

Keynes yanıtını bir hafta içinde göndermişti. Eğer Hayek Keynes’i yanıtlamaya yaklaştığını düşünüyorsa, yanılıyordu. “Gösterdiğiniz husus, beni aslında hiç de

rahatsız etmeyen bir mesele,” diye yazıyordu. “İyi bir amortisman [eski tesisleri yenileyerek] payı için gerekli gelir oranına gelince, sizi gayet iyi takip ediyorum.” Ancak Hayek’i tasarruf tanımlaması yapmaya zorlamayı sürdürüyor, onu sözcüğü salt kavramsal bir yapı olarak değil de, olduğu biçimiyle ele almaya zorluyordu. “Sürekli ilerleyen bir toplumda veya yeni icatların mevcut tesisleri demode (yıpranmadan farklı olarak) kıldığı ve nakit akışı ile [el değiştiren para miktarı] ulusal gelir [üretilen toplam zenginlik] arasında istikrarlı ilişkinin olmadığı (örneğin 1931’de burada veya ABD’de ikisi arasındaki ilişki, 1929’dakinden oldukça farklıydı) bir toplumda ne olacak?”³⁵

“Ufak bir nezle atağından” mustarip olduğu yaklaşık iki haftalık bir fasıladan sonra, Hayek 23 Ocak 1932’de uzun bir yanıt kaleme aldı. Keynes’in itirazlarını yanıtlamaya çabalarken, yine üretim aşamalarına sıkı sıkıya bağlı kalıyordu. Avusturya Okulu ekonomisinin kavramsal alanında kalmayı sürdürüyor ve gerçek yaşamdaki koşullar üzerinde spekülasyon yapmaktan geri duruyordu. Nitekim şunu kabul ediyordu: “İşletmelerin örgütlenmesinde değişime yol açmayı gerekli kılacak parasal değişimlerin neler olduğunu belirlemek, elbette para kuramının en zorlu görevlerinden biridir.” Keynes’in, modası geçmiş tesislerin yerini alması için sermayeyi artırmakla ilgili temel tezini ele almaya çalışıyor ve bu soruna geri döneceğinin sözünü veriyordu. “Kanıtlarını yeni okumuş olduğum ‘düşüncelerimin’ ikinci kısmında sorunun bu kısmıyla ilgileneceğim.”³⁶

Keynes yazışmalardan usanmıştı. Hayek’in Sraffa’yla yaptığı en son salvodan bahsederek şöyle yazmıştı: “Sonraki hamle ne peki? Bir uçurum açılıyormuş gibi hissediyorum. Yine de içinde ilginç bir şeylerin olduğu hissinden kendimi alamıyorum.”³⁷

Keynes’in 23 Ocak tarihli mektuba yanıt vermesi üç haftadan önce olmadı. Teslimiyet anlamına gelmese de, bir ateşkes yaratma amacıyla beyaz bayrak kaldırıyordu. Sraffa’ya anlattığı gibi, şu an ilgilenmediği bir alan üzerinde derinleşmekten yorulmuştu. Şu anda hızla geliştirdiği kuramların pratik uygulamalarıyla meşguldü ve sabrı tükenmek üzereydi. “Mektubun, zihnindekileri daha iyi kavramam konusunda bana yardımcı oluyor,” diye yazıyordu. “Sanırım şimdilik, yazışmalar vasıtasıyla sorabileceğim her şeyi aktarmış bulunuyorsunuz. Argümanlarınızı şu an tartıştığımız basit bir örnekten ziyade daha somut bir vakaya taşımadıkça, meseleyi daha ileriye götüremeyiz. Nitekim bu bariz bir biçimde, bir yazışmayla değil kitap yazarak olacak bir iş.” Hayek’e, etraflarını saran kronik ekonomik koşullara en iyi nasıl çözüm getirilebileceğiyle ilgili incelemelerinde kendisine faydalı olabilecek net bir düşünce çizgisine varmayı umduğunu ancak zamanını ve enerjisini harcamasına yetecek kadar ilerleme kaydedemediğini açıklıyordu.

“Yazışmalarımızın başladığı noktaya gidersek, hâlâ başladığım yerdeyim,” diyordu Keynes. “Yaşadığımız dünyaya uyarlandığı biçimiyle, gönüllü tasarruf ve zorunlu tasarrufla tam olarak neyi kastettiğiniz konusunda hâlâ şüphedeyim; ancak belli özel örneklerde bunlarla neyi kastettiğinizi sanırım anlıyorum ve kuşkusuz, bu bana zihninizdeki şeye dair bir tür genel bir fikir veriyor. Bana yazdığınız detaylı yanıt için çok teşekkür ederim.”³⁸

Keynes yapacağı tonla şey olduğu ve bunlardan en önemlisi *Genel Teori* olacak eserini yazmak olduğu için, Hayek’le tartışmasını hızlıca sonlandırmak istiyordu. Hayek’i düşüncesindeki hataları gidermeye ikna etme şansının düşük olduğu sonucuna varmıştı. Belirttiği gibi, “ekonomide karıştınızı hatasından dolayı mahkâm edemezsiniz, ancak bu hatadan vazgeçirebilirsiniz. Nitekim haklı olsanız bile, eğer ikna ve açıklama kabiliyetinizde kusur varsa ya da kafası ona aktarmaya çalıştığınız fikirlere ilişkin kendisine hiç ipucu vermeyen karşıt fikirlerle doluysa, o kişiyi ikna edemezsiniz.”³⁹ Ancak Keynes düellonun başka yollarla devam etmesinden memnundu. Keynes ve Hayek şimdilik kılıçlarını kınlarına sokmuştu ancak anlaşmazlıkları üzerine yapılan tartışmalar, takipçilerini öfkeliendirmeye devam etti.

1933 ile 1935 yılları arasında LSE’de okumuş olan Ben Higgins, rekabetin şiddetini şöyle anımsıyordu: “Londra’da bizler, Cambridge’de olan biten tuhaf şeyleri çok tehlikeli birer saçmalık olarak görüyorduk. Dahası, zekâsının yanı sıra büyük bir inceliğe, anlayışa ve cazibeye sahip bir adamın [Keynes’i kastediyor], bazı insanları haklı olduğuna inandırmakta başarılı olabileceğini görüyorduk. Bu gerçekten de korkutucu bir olasılıktı. Londra ve Cambridge arasında sert bir tartışmanın olduğu söylenemezdi çünkü aralarında herhangi bir temas dahi yoktu. Bizler ağırlıklı Hayek’in etkisi altındaydık. O bizim tanrımızdı.”⁴⁰

Kanada doğumlu bir Cambridge iktisatçısı olan ve Keynesçi fikirlere olan bağlılığı dini adanmışlığı andıran Robert Bryce, Hayek’in LSE’deki seminerlerini izlemiş ve Higgins’le az çok aynı şeyi hissetmişti. Ancak bunu barikatın diğer tarafından biri olarak yapmıştı. “1935 baharında, bir misyoner gibi, haftada bir iki gün London School of Economics’e gittim,” diye aktarıyordu. “Orada von Hayek’in seminerlerine katıldım... Cambridge’de bulunabilecek ne kadar kâfir varsa neredeyse hepsi orada toplanmıştı ve oraya gidip onlara [Keynes’in fikirlerini] anlatma cüretini göstermiştim... Hayek bu şeyi öğrencilerine ifşa etmek amacıyla, seminerinin bazı bölümlerini nazıkçe bana vermişti. Bunun heyecan uyandırıcı bir deneyim olduğunu söylemem gerek. Nitekim birçok kişinin, bu yazılarla ciddi bir şekilde ilgilenmeye hazır olduğunu görmüştüm.”⁴¹

LSE’de okuyan ancak bir dönem Cambridge’e gelen Hayekçi Abba Lerner, “her iki taraftan genç nesillerin bir araya gelip, tartışmayı kendi aralarında çözüme bağlamalarını önermek” amacıyla, Richard Kahn ve diğer Sirk üyelerine gitmişti.⁴² Cambridge grubu bunu kabul etti ve iki taraf, tartışmalara dair bir değerlendirmenin *Review of Economic Studies* adlı yeni bir dergide toplanmasına karar verdi. Essex Newport’ta bulunan bir meyhanede, her iki taraftan öğrencilerin yüz yüze görüştüğü toplantılar da yapılıyordu. Buranın oldukça dikkate değer bir konumu vardı. Newport, Cambridge ve Londra’ya eşit mesafede bulunan, entelektüel açıdan tarafsız bir bölgeydi. Ağustos 1933’te yapılan ilk toplantıda, Cambridge köşesi Kahn, Joan ve Austin Robinson ile James Meade’den oluşuyordu; LSE ekibindeyse Lerner, Sol Adler, Ralph Arakie ve Aaron Emanuel vardı.⁴³ Tartışmanın genel tonunu, Kahn’ın yorumu şöyle özetliyordu: “Eğer Hayek yeni basılmış paraları istihdama ve tüketime harcamanın şu anki derin bunalımı kötüleştirceğini düşünüyorsa, kafayı yemiş olmalı.”⁴⁴

Bunun yanı sıra, her ay bir pazar günü ya Cambridge’de ya da Oxford veya Londra’da ortak seminerler düzenleniyordu. Bu seminerlere Londra Üniversitesi Akademisi’nden Hugh Gaitskell⁴⁵ gibi genç iktisatçılar da katılıyordu. Cambridge grubunun daha agresiftutumu, onlara üstün bir konum sağlıyordu. LSE’de Hayek’in danışmanlığında çalışan Ludwig Lachmann, hızla kaybettikleri bir savaşta subaymış gibi hissettiğini söylüyordu. Kimi zaman Hayek, Keynes, Robbins ve Dennis Robertson da bu seminerlere katılıyor, onların katılımı genç üyeler arasında heyecan ve şaşkınlıkla karışık korku uyandırıyor. 1931’de Londra Üniversitesi’nde iktisat dersleri veren Paul Rosenstein-Rodan, Robertson’un paranın rolü üzerine konuştuğu ve o gün salonda bulunan Hayek’le Keynes’i, zamanın geçişini değerlendirmeye almadıkları için suçladığı bir toplantıyı anımsıyordu. İlk kez ortak bir düşmanla karşılaşan iki düşünürden Hayek, “sert ve uzun bir tartışmayla” karşılık vermiş, onu “[Hayek’le] tamamen aynı fikirde olduğunu söylemek üzere ayağa kalkan” Keynes takip etmişti.⁴⁶

Keynes, Sirk’in tuhafliklarından ayrı olarak, Hayek’e vekâleten saldırmasını sağlayacak başka yırtıcı araçlara da sahipti. Keynes *Treatise*’ini savunurken Hayek’in *Prices and Production*’ına saldırdığı için, gerek karşıtlarından gerekse takipçilerinden gelen kınamalara cevap olarak, meseleyi çözüme kavuşturmaya karar verdi. Suç mahalline dönmeye hazır olmadığı için, *Economic Journal*’ın sonraki sayısında, *Prices and Production* eserini uzun uzadıya incelemesi için bir vekilini görevlendirdi. Tercih ettiği kişi, Joan Robinson’dan sonra en saldırgan ve belagatli müridi Sraffa’ydı. Bu Hayek’in, Britanya’ya geldiği günden itibaren maruz kaldığı en sert saldırıyla sonuçlanacaktı.

İtalyan İşi

Keynes Piero Sraffa'dan Tartışmayı Sürdürmesini İstiyor, 1932

Hayek ve Robbins, Keynes'in karşılık vermesini hevesle umarak, Hayek'in "Bay J. M. Keynes'in Saf Para Kuramı Üzerine Düşünceler" makalesinin ikinci kısmını, *Economica*'nın Şubat 1932 sayısında yayımladılar. Hayek'in argümanları okurlara bir kez daha öfkeli bir idrak edememe haliyle aktarılıyordu. "Kitabında açık bir şekilde, basılı halde olmasaydı Bay Keynes'in yazacağını düşünemeyeceğiniz olağanüstülükte ifadeler endişe vericidir," tarzındaki cümleler, sahte bir kuşkulu tavrın tipik birer yansımasıydı. Eleştirisinin ikinci kısmına hâkim olan üslup, ilkinde Keynes'i her zamankinden ölçsüz bir yanıt vermeye iten uzlaşmaz dilden çok az farklıydı.

Hayek Keynes'i yine, ekonomik terimleri özensiz bir şekilde kullandığı için azarlıyordu ancak argümanının esas noktası, bu sefer Keynes'le arasındaki anlaşmazlığın temeline iniyordu. Hayek, Keynes'in kamuoyuna sürekli tekrarladığı açıklamalardaki şu temel temayı karşısına almıştı: İş çevriminin dip noktasında oluşan yüksek işsizlik oranlarına cevaben hükümetin piyasalara müdahale etmesini, entelektüel anlamda haklı çıkaran araçlar.

"İş çevrimine dair saf parasal bir kuramı benimsemiş birçok kişi gibi," diye başlıyordu Hayek, "Keynes de mevcut parasal örgütler bunu imkânsız hale getirmede, büyümenin sonsuz bir enflasyonla sürekli kılınabileceğine inanıyor gibidir... Dolayısıyla, ucuz para sayesinde yatırımın canlanması umidini keserek, herkesçe bilinen radyo konuşmalarında, tüketici harcamalarının doğrudan teşvik edilmesini savunurken oldukça tutarlıdır... çünkü kuramına göre, ucuz para ile tüketicilerin daha fazla mal satın almasının yarattığı etki birbirine denktir."

Hayek'in gönderme yaptığı radyo yayını, Keynes'in "vatansever ev kadınları"nı, "ertesi gün evden çıkıp alışverişe gitmeye" teşvik eden yayındı.¹ Bu yayının, şu meşhur nakaratını yansıtıyordu: "Dünyanın en büyük endüstri ülkelerinde, Büyük Britanya'da, Almanya'da ve Birleşik Devletler'de, tahminime göre yaklaşık 12 milyon sanayi işçisi atıl durumdadır... Atıl konumdaki işçiler ile fabrikaların çalış-

ması halinde, her gün milyonlarca sterlin değerinde mal üretilebilir.”² Makalesinin ikinci kısmında Hayek, Keynes’in bu sözünü veri kabul etmekte ve işsizliği “ne pahasına olursa olsun” çözmeyi önerirken, Keynes’in belirtmediği bedeli hesaplama girişimindeydi. Hayek’in sonucuna göre, bunun bedeli korkunç bir enflasyon dalgasıydı ve hiperenflasyonun Viyana’daki düzeni yok edip ailesinin birikimini erittiğine tanık olduğu için, bunun göze alınamayacak kadar yüksek bir bedel olduğunu düşünüyordu.

Hayek Keynes’in iş çevrimi açıklamasını şöyle özetliyordu: “[Keynes’in] kuramına göre, büyümeyi meydana getiren şey, tüketici mallarına olan talebin mevcut tedarik maliyetlerini aşması olduğundan, bu büyüme ancak talep arzın üzerinde seyrettiği müddetçe devam edecek, ya talep artışı sonlandığında ya da anormal fiyatlarla uyarılan arz talebi yakaladığında son bulacaktı. Bunun üzerine, tüketici mallarının fiyatları maliyet düzeyine gerileyecek ve arkasından illa bir bunalım gelmese bile, büyüme sona erecekti. Ancak genelde, pratikte süreci tersine çevirecek deflasyonist eğilimler [düşen fiyatlar] ortaya çıkmaktaydı.”³ Hayek, büyümeye ilişkin bu değerlendirmenin yeni bir şey olduğuna katılmıyordu. “Özünde [Keynes’in açıklaması] görece basit olmakla kalmıyor, yazarının görünüşte düşündüğünün aksine, mevcut açıklamalardan çok da farklılaşıyor.”⁴

Hayek, Keynes’in faiz oranlarını azaltarak yatırımları ve dolayısıyla üretimi artırma fikrinin, öngöründen yoksun ve bir noktadan sonra etkisiz olduğunu açıklamaya girişmekteydi. “Benim tabirimle üretim yapısındaki değişimleri (örn. ortalama üretim sürecinin uzaması veya kısalması) uzun vadeli bir olgu olarak görmekte, bundan dolayı da iş çevrimi gibi kısa vadeli bir olgunun, analizinde göz ardı edilebileceğini düşünmektedir,” diye yazıyordu Hayek. “Korkarım bu bakış açısı, sadece Bay Keynes’in şunu fark edemediğini kanıtlar niteliktedir: Çalışan her birey başına sermaye miktarında yaşanacak herhangi bir değişim, dolaylı üretim sürecinin ortalama uzunluğunda yaşanan bir değişime denktir ve bundan ötürü, çevrim sırasında sermaye miktarında yaşanan değişimlere dair bulgularının tümü, benim görüşümü ispatlamaktadır.”

Dahası, “eğer yatırımın artırılması, bu amaçla olası tüketim seviyesini azaltmak adına gönüllüce alınmış bir kararın sonucu değilse, bunun neden kalıcı olması gerektiğini açıklayan hiçbir sebep yoktur. Nitekim, Bay Keynes’in tarif ettiği biçimiyle tüketici mallarına olan talepteki artış, bankacılık sistemi yatırım için fazladan ucuz para vermeyi kestiği an sona erecektir.”⁵ Vardığı sonuç suydu: “Bu hususlar ışığında, 1929 krizinden hemen sonra benimsenen kolay para politikasının neden etkili olmayacağını kavramak zor değildir.”⁶

Hayek, Keynes'in özel yatırımların yokluğunda, tasarruflar ve yatırımlar arasında dengesizlik olduğunda talebin yüksek bir oranda sürdürülebileceğini ve istihdamın hükümet destekli kamu projeleriyle sağlanabileceğini iddia eden tezinin çıkarımlarını tek tek ele almıştı. Hayek kendisine göre Keynes'in temel tezlerinden biri olan şeyi çürüttüğünden öyle emindi ki, şu pasajın önemini italikle yazarak vurgulamıştı: "Eski sermayeyi sürdürmek için gerekli olan 'tasarruf'lara denk yatırım artışını sağlamaya dönük her girişim, yatırımı net tasarruf miktarının üzerine çıkarmaya dönük her girişimle aynı sonucu verecektir: Enflasyon, zorunlu tasarruf, üretimin yanlış yönlendirilmesi ve nihayetinde kriz."

Bu Keynesçi fikirlerin güçlü bir reddiyesiydi. Ancak Hayek çok geç kalmıştı; Keynes'in kervanı çoktan geçmişti. Hayek'in eleştirisinin ilk kısmına verdiği yanıtta öfkeli bir karşı argüman yazdıktan sonra, Hayek'in süregelen eleştirilerini görmezden gelmeye karar vermişti. Artık uzun zamandır yapmaktan kaçındığı bir şeyle, durgunluk zamanında özel yatırımlar yokken kamu yatırımlarındaki artışın, Hayek'in kaçınılmaz saydığı krize yol açmadan işsizlere nasıl istihdam sağlayacağını gösteren, su götürmez bir açıklama geliştirmekle meşguldü. Çabasının sonucu, abidevi eseri *General Theory of Employment, Interest and Money* [*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*] olacaktı.

Keynes'in karşılık vermeme kararı, Hayek için önemli bir yenilgiydi. Hayek'in incelemesini iki parçaya ayırarak, Robbins ve Hayek, Keynes'in ilgisini tümüyle çekmeyi başaramamıştı. İlk bölümün üslubuna patladıktan ve Hayek'i, argümanlarını kasıtlı bir şekilde yanlış anlamakla suçladıktan sonra, Keynes'in tartışmaya dönmek gibi bir niyeti yoktu. Bu sebeple, Keynesçilik yılanının başını ezmek konusunda elde edilen ilk ve belki de en iyi fırsat kaçmış oldu. Hayek, "düşünceleri"nin Keynes'e ait müdahaleci düşüncelerin temeline indirdiği ikinci kısmını önce yayımlamış olsaydı veya eleştirinin tamamını tek seferde yayımlasaydı, Keynes'in merakını ve ilgisini onu durdurmaya yetecek kadar oyalayabilirdi. Belki de Hayek ve Robbins, Keynes'in ilk kısma bu kadar çabuk yanıt vereceğini düşünemediği için, Hayek'in daha temel ve ikna edici argümanları Keynes tarafından yanıtsız bırakılmış oldu.

Bunun yerine Keynes, Sirk üyelerinden Piero Sraffa'yı, bir tazıymışçasına Hayek'in peşine saldı. Sraffa'yı bu işle görevlendirme kararı, düpedüz düşmanca bir eylemdi. Keynes'in müritleri arasından kısa siyah saçları, geniş alnı ve küçük siyah bıyığıyla heybetli bir şahıs ve I. Dünya Savaşı sırasında İtalya'daki enflasyona dair keskin bir analiz yazmış olan Sraffa, Hayek'i alt etmek için mükemmel bir adaydı. Tam anlamıyla kavgacı bir tipti. Bir argümanı parçalarına ayırırken titiz, eleştirilerini sarf ederken yakıcı ve sertti. Cambridge ile London School of Economics arasındaki savaşın ateşli bir savaşçısı olan dişli Joan Robinson bile,

görünüşte utangaç ve terbiyeli bir mizaca sahip Sraffa'yı, tek korku duyduğu kişi olarak görüyordu.

Sraffa'nın yakın arkadaşı filozof Ludwig Wittgenstein İtalyan dostunun tartışma yeteneğine öyle hayrandı ki, Sraffa'yla yaptığı bir tartışmadan sonra, kendisini dalları koparılmış bir ağaç gövdesi gibi hissetmişti.⁸ "Eski ve ölü oyunlardan azade bir ağaç, yeniden güçlü bir şekilde filizlenebilir,"⁹ diye yazmıştı. Sraffa'nın çalışma tarzına dair bir başka açıklamaysa şöyleydi: "Kuramsal yapı içinde dikkatle seçilmiş stratejik noktalara cepheden saldırırdı. Olası tali ve yan eleştirilerin hiçbirisiyle vakit harcamazdı."¹⁰ Hayek'in kılı kırk yaran ve neredeyse mekanik tarzda işleyen zihni karşısında, bu en ideal teknikti. Avusturya Okulu takipçilerinden birine göre, sonuç "alışılmadık bir gaddarlıkla yapılmış bir hücumdu."¹¹

Sraffa akıl hocası Keynes'e çok şey borçluydu. Bir hukuk profesörünün oğlu olarak Torino'da doğan Sraffa, 1921'den 1922'ye dek LSE'de okumuş ve Londra'dayken Mary Berenson¹² kendisini Keynes'le tanıştırmıştı. Mary, Floransa'da yaşayan Amerikalı sanat eleştirmeni ve galerici Bernard Berenson'un¹³ eşiydi. İtalya'ya Perugia'da siyasal iktisat profesörü olmak üzere dönmüş olan Sraffa, kendisini mimlenmiş bir adam olarak buldu. İtalyan komünist önder Antonio Gramsci ile sosyalist önder Filippo Turati'nin dostu olması, Sraffa'yı 1922'de iktidara gelmiş olan Mussolini'nin faşist partisine göre devlet düşmanı yapmaya yetmişti. Solcular devlet görevlerinden alınmakta ve yerlerine faşistler konmaktaydı. Faşist çetelerin şiddeti, gittikçe yaygın bir hadise haline geliyordu.

Özgün düşünce tarzına sahip bir iktisatçı olarak elde ettiği ün, Keynes'i "Avrupa'nın Yeniden İnşası" serisi için Sraffa'ya bir makale yazma görevini vermeye itti. Sraffa'nın yazdığı makale, en büyük üç İtalyan bankasını sertçe eleştiriyordu. Makalesi İtalyan bankacılık uygulamalarını öyle sert kınıyordu ki, Mussolini'nin dahi ilgisini çekmişti. Şans eseri Mussolini, o dönemde sıkıntılı Banco di Roma'yı kurtarmak için devlet kaynaklarını kullanarak bankacılık krizini çözmeye çalışıyordu. Sraffa'nın makalesi azami zararı vermek üzere mükemmel bir şekilde zamanlanmıştı ve Keynes sonuçtan çok memnundu. Mussolini ise hiç mutlu değildi. Sraffa'nın makalesini, "İtalya'ya atılmış bir iftira",¹⁴ yabancılardan para alan radikal bir ajanın hain bir eylemi olarak kötülemişti. Sraffa'nın babası Angelo'ya yazılan tehditkâr telgraflarda, Mussolini bu yazıyı tekzip eden ve özür dileyen bir yayın yapılmasını istiyordu. Sraffa babasına makalesinin tamamen doğrulanabilir kanıtlara dayandığını söyledi ve sözünün arkasında durdu.

Sraffa henüz İtalya'dayken bankalar hakaret davası açma hazırlığındaydı ancak Keynes hızlı davranmıştı. Sraffa'ya Cambridge'de iktisat okutmanlığı teklifinde

bulunarak, güvenlik sağlamış oldu. Bankacıları kızdırdığı için Milano'daki devlet görevinden istifa etmek zorunda kalan Sraffa, İngiltere'ye doğru yola çıktı. Ancak Britanya İçişleri Bakanlığı, İtalyan yetkililerden onun tehlikeli bir devrimci olduğunu söyleyen bir haber aldıktan sonra, gümrük yetkilileri tarafından alıkonuldu. Sraffa bunun üzerine, Kuzey Fransa'daki Calais'ye geri gönderildi ve kriz yatışır yatışmaz,¹⁵ Keynes'in kendisi için açtığı kadroya yerleşti.

Sraffa Sirk'e katılmış olsa da, yaşı (otuzunu biraz geçmişti ve dolayısıyla diğerlerinden biraz daha yaşlıydı) ve klasik kuramcılarının eserlerindeki hataları göstermesinden ötürü kazandığı şöhret, onu diğerlerinden ayrı bir yere koymuştu. Keynes'in kendisine verdiği ilk işlerden biri, *Tract on Monetary Reform* eserini İtalyancaya çevirmektir. Ardından Keynes Sraffa'dan, *Economic Journal*'ın Mart 1932 sayısında, Hayek'in *Prices and Production* kitabını incelemesini istedi. Daha çetin bir destekçi seçemezdi.

Aynı temel aldığı LSE seminerleri gibi, *Prices and Production* da anlaşılması kolay olmayan bir eserdir. Sonrasında, Keynes'in kavramlarını basitleştirilmiş bir matematiksel modele çevirmesiyle şöhrete kavuşan ve Avusturya Okulu'na yakınlık duyan bir LSE okutmanı olan John Hicks'in¹⁶ yazdığı gibi, "*Prices and Production* İngilizce yazılmıştı ancak İngiliz iktisadıyla alakası yoktu. Düzgün bir şekilde değerlendirilebilmesi için biraz daha tercümeye ihtiyaç vardı."¹⁷ Sraffa'nın Hayek'e yönelttiği argümanları takip etmek de hiç kolay değildi. Avusturya Okulu'nun düşüncelerine kafa yoran Chicago Okulu iktisatçısı Frank Knight¹⁸ bile, meseleyi haddinden fazla geniş bulmuştu. Oskar Morgenstern'e yazdığı üzere, "Keşke [Hayek] veya bir başkası çıkıp, Sraffa ile Hayek arasındaki tartışmanın ne hakkında olduğunu açık ve grameri düzgün cümlelerle bana anlatsa. Bu yakada en ufak bir fikri olan birini dahi bulamıyorum."¹⁹

Ancak Sraffa'nın saldırısındaki kişisel, alaycı ve bağışlamaz tavır gözden kaçacak gibi değildi. Sraffa eleştirisini, Hayek'in LSE seminerlerini, "anlatan için olduğu kadar seyirci için de bir dayanıklılık sınavı," şeklinde betimleyerek başlatıyordu. "Seminerlerinde görünür bir unsur varsa... o da, para üzerine yazarların hızla tesis ettiği bir geleneği yani anlaşılmazlığı sonuna dek sürdürmesidir," diye yazıyordu. Sraffa Hayek'i fiyatlara genel olarak bakmak yerine, sistem içindeki para miktarının meta fiyatlarını etkileme biçimlerine odaklanmasından ötürü övüyordu ancak, "diğer açılardan kaçınılmaz sonuç, [Hayek'e ait düşüncelerin] sadece konuyla ilgili hâkim karmaşayı beslemekten ibaret olmasıydı."²⁰

Prices and Production'da Hayek, toplam tasarrufla uyumsuz bir oranda borç para verilmesi durumunda, bunun kendi kendine yetemeyen bir üretime yatırıl-

dığını kanıtlamaya çabalıyordu. Fonlar kesildiğinde, fabrika sahipleri müşterileri çekemediklerini görüyor ve bazı üretim hatları aniden durma noktasına geliyordu. Bir başka deyişle, borç paranın fiyatı dengesizleştiğinde, bir kriz döneminden sonra ekonomi yeni bir dengeye kavuşuncaya dek, meta üretiminin düzgün işleyişini sekteye uğratiyordu. Hayek'e göre, paranın borç verilmesinde kullanılacak ideal bir oran vardı. Bu oran, üretimi tüm aşamalarında devam ettirmekte ve malları tüketicilerin karşılayabileceği fiyatlarla temin etmekteydi. Bu parayı etkili bir şekilde "nötr" kılan, "doğal faiz oranı"ydı çünkü üretici sistemin "doğal" işleyişini üzerinde hiçbir etki bırakmıyordu.

Sraffa'nın eldeki meseleye yaklaşımı netti. *Prices and Production*'ı değerlendirmek ve dikkatleri Hayek'in hatasına çekmekle görevlendirilmişti. Keynes'in kuramlarını savunmakla uğraşmıyordu. Sraffa ilk olarak, parayı nötr olabilecek bir şeymiş gibi ele almasından ötürü Hayek'i eleştirmekteydi. Bu "bir başka deyişle, faiz oranı da dahil olmak üzere, üretim ve göreceli meta fiyatlarını 'dokunulmadan' bırakan bir para türüydü ve böyle bir şey, ancak paranın hiç olmaması durumunda olabilirdi." Sraffa ona nötr para kavramının "para üzerine yazılmış her ders kitabının girişinde" yıkıldığını hatırlatarak, Hayek'i basit bir hata yapmakla suçluyordu. "Bir diğer ifadeyle," bu kavramı yıkan şey, "paranın sadece mübadele aracı değil, bir değer biriktirme aracı olmasıydı." Sraffa Hayek'in kuramlarını, "okuru para tartışmalarına geldiğinde umutsuzluktan her şeye inanmaya hazır hale getirecek kadar sersemleten bir çelişkiler labirenti" olarak tarif ediyordu. Hayek'in üçgen tablolarla açıklamaktan hoşlandığı üretim aşamalarıyla ilgili detaylı kurama gelince, Sraffa bunu, "fındık kırmak için kocaman bir çekiç kullanmak" şeklinde niteleyerek, kenara atıyordu. "Nitekim fındığı kırmıyordu da. Bu incelemede, esas olarak kırılmayan fındıkla uğraştığımızdan, çekici eleştirmeye ihtiyaç duymuyoruz."

Hayek'in esas tezine yani üreticiler tasarruf miktarından daha büyük bir kredi kullandıklarında bunu "şüphesiz" enflasyon ve çöküşün takip edeceği görüşüne gelirse, Sraffa bu konuda Hayek'i ona ait sözlerle vuruyordu. "Bir an durup düşünülduğünde bile görüleceği gibi, böyle bir şeyin yaşanması 'şüphesiz' mümkün değildir. Bir sınıf diğer sınıfın gelirinden bir miktarını bir süreliğine ele geçirmiş ve yağmaladıklarını biriktirmiştir. Soygun sona erdiğinde, kurbanın, artık ulaşamayacağı sermayeyi harcamasının imkânı yoktur." Hayek kolay kredi imkânı sona erdiğinde imalatçıların elinde bol miktarda makine kalacağını söylerken, Sraffa fabrika sahiplerinin fabrikalarını ellerinde tutması gerektiğini öneriyordu. Bu tesisler piyasa toparlandığında tekrar kullanıma sokulacaktı. Müşterileri tarafından hepsinin bedeli ödenmişti. Hayek bankalar çok düşük faizlerde borç verdiğinde, bunun fabrika sahipleri için felaketle sonuçlanacağını öngörüyordu. Sraffa'nın buna

sunduğu karşı argümana şöyleydi: Tasarruflarla desteklenmeyen ek bir sermayeye ulaşıldığı dönemde, imalatçılar karşılığın ödenmesi gerektiği gün geldiğinde, ek sermayenin faizini karşılayacak nakdi ayıracak kadar para kazanacaktı. Bu esnada üreticiler, düşük fiyatla daha fazla ürün üretecek araçları elde etmiş olacaktı. Dolayısıyla, üretimi cesaretlendirme amacıyla faiz oranlarının azaltılması, enflasyona yol açmak yerine, uzun vadede fiyatları düşüren bir eğilim gösteriyordu.

“Dr. Hayek’in açtığı tartışmanın parayla ve enflasyonla tamamen alakasız” olduğunu söyleyen uzlaşmaz bir yargının ardından, Sraffa Hayek’i “nötr para sorunsalından kaçmak”la ve farkında olmadan, “Bay Keynes’in kuramına orta yerinden” girmekle suçluyordu. Sraffa’ya göre Hayek, Keynes’in muhalifi değil, onun bilinçsiz bir hayranı ve destekçisiydi. “Ve bu inceleme burada bitirilmelidir,” diyordu Sraffa şu alaycı cümlesiyle: “Yerimiz, Dr. Hayek’in aldığı bu yeni ve beklenmedik pozisyona dair yeterli bir eleştiri yapılmasına yetmemektedir.”²¹

Hayek, *Economic Journal*’ın sonraki sayısında yayımlanmak üzere, Sraffa’nın incelemesine karşı yanıtını kaleme almakta hiç gecikmedi. Alışıldık alaycı tarzıyla, Sraffa’nın “görünürde kendisine hiç katkısı olmayan ve onun açısından, konuya dair mevcut düşünce karmaşasına katkı yapmaktan ileriye gidememiş bir esere bu kadar çok zaman harcaması” zahmetine girdiği için, kendisine yapmacık bir şefkat gösteriyordu. Hayek’in “Zorunlu tasarruf”la yapılan sermaye birikiminin, ‘zorunlu tasarruf’a sebep olan etmenler ortadan kalkar kalmaz, en azından kısmen ortadan kalkacağını” söyleyerek kendi iddiasınca ekonomiye yaptığı yeni katkı karşısında, Sraffa’nın yönelttiği eleştiriye cevap veriyordu. Hayek, “kuramının doğruluğu veya yanlışlığının, bu hususun hakikatine bağlı” olduğu konusunda Sraffa’yla hemfikir idi.

Hayek, ekonomiye tasarruflarla desteklenmemiş yeni bir sermaye dahil edildiğinde yaşananlara ilişkin açıklamalarını tekrar ederken, sisteme sokulan ek para ücret enflasyonuna yol açacağı için, işi olanların neticede daha fazla ücret alacağını vurguluyordu. Sermayeden ziyade ücretlere yapılan fazladan harcamalar, ona göre zamanla üretici mallarının artışıyla yavaşlatacak ve faiz oranlarının “zorunlu tasarruftan önceki oranlara döndüğü, [üreticilere ait] sermayenin önceki durumuna yakın bir konuma gerilediği” noktada yeni bir denge oluşacaktı. Üreticilerin ellerinde atıl ekipmanların kalması, fabrikalarının taşıdığı değerin azaldığı anlamına gelmezdi. Kullanılmayan makineler üretken fabrikalardan daha değersizdi ve zamanla, üreticiler borçlarının faizlerini ödemek zorundaydı.

“Bu analize yönelttiği şaşırtıcı derecede yüzeysel itirazını” gerekçelendirme amacıyla Sraffa’yı karşısına alan Hayek, konuyu değiştirerek, Keynes gibi “tüketimi teşvik ederek [atıl tesislerin kullanılmasına] inanan hizbe ait olup olmadığını”

sordu. Sraffa, Hayek'i görünürde kendisiyle Keynes'in birçok hususta hemfikir olduğunu söyleyip iğnelese de, Hayek bu iddiayı reddediyordu. "Bay Sraffa'nın önerisini çürütmek konusunda Bay Keynes'in bana tamamen katılacağına inanıyorum," diye yazıyordu. "Doğrusu, Bay Sraffa'nın böyle bir öneride bulunması, benim açımdan sadece, Bay Keynes'in kuramını benimkinden daha az kavradığı gibi yeni ve beklenmedik bir gerçeğe işaret etmektedir." Buna karşılık Keynes sinsi bir dipnot eklemişti: "Bay Hayek izin verirse söylemeliyim ki, idrak ettiğim kadarıyla, Bay Sraffa kuramımı doğru bir şekilde kavramıştır."²²

Sraffa Hayek'e yanıt vermek için derhal, *Economic Journal*'ın aynı sayısında çıkan bir "Cevap" kaleme aldı. Alışıldığı üzere, muhatabını kızdırarak lafa giriyordu. "Dr. Hayek'in tartışma üslubunu gösteren bu numunenin kendisi, incelememi öyle etkili bir şekilde gözler önüne seriyor ki, bir yorum yapıp mahvetmekten çekiniyorum," diye yazıyordu. Hayek'in felakete yol açacak "zorunlu tasarruf" dediği şeye, Sraffa "enflasyondan kazançlı çıkanların, elde ettiklerini biriktirmeyi seçtiği" ve "tasarrufa zorlananların, bu konuda hiçbir söz hakkı olmadığı" bir "ganimet kazanımı" demeyi tercih ediyordu. Sraffa "zorunlu tasarruf"un (belki de "yakışıksız bir borç verme" demek daha doğru olabilirdi), Hayek'in önerdiğinin aksine felaketle sonuçlanmayacağını, aksine mutlu sona götüreceğini söylemekteydi. Enflasyonun sona erdiği andan itibaren, "yeni başlamış üretim süreçleri tüketim ürünleri çıkarmaya başladığından... girişimciler mevcut üretim masrafları ile artan sermayenin korunması için harcanan giderleri, ilave bir enflasyonist para girdisine ihtiyaç duymadan, tamamen satışlardan elde ettikleri gelirle karşılayabileceklerdi." Sraffa bunun ancak, ücretlerin yeni maliyetlere denk gelecek şekilde artmadığı durumda olabileceğini söylerken, Hayek'le aynı fikirdeydi. Sraffa Hayek'in önceki makalesinde yer alan bir dipnotta sunduğu şu sebepten ötürü, "bunun olmayacağını iddia ediyorum," diyordu: "İlave üretim aşamalarında nakdi mevcutlarda absorbe edilebilecek miktarlar hariç." "Tam da bu," diye haykırıyordu Sraffa. "Şayet Doktor Hayek kendi kitabını onu inceleyen kişi kadar dikkatli bir şekilde okumuş olsaydı, yaptığı varsayımlara göre, bu tür nakdi mevcutların sadece belli istisnai meblağları değil, enflasyon sırasında çıkarılan ilave paraların tümünü absorbe edeceğini, bunun sonucunda gelirin hiç artmayacağını ve sermayenin yitip gitmesi için hiçbir sebep olmayacağını hatırlardı."

Yazdığı makalede Hayek, Sraffa'nın düşüncesinin altında yatan entelektüel temel açıklanmadığı için, kendisinden tam olarak neye inandığını söylemesini istiyordu. Sraffa'nın buna verdiği yanıt tamamen alaycıydı. "[Sraffa'nın Hayek'in mantığındaki kusurları açıklamasının] ardından, Dr. Hayek 'gerçekte neye inandığım' sorusunu ciddiye almama izin vermiyor. Bu tür fantastik varsayımlardan ileri

gelen mantıksal sonucun gerçekte doğru olduğuna kimse inanmaz. Ancak kusurlu bir mantıkla onlardan çıkarılabilecek sonuçların, kazara mantıklı sayılması gibi somut bir ihtimalin varlığını kabul ediyorum.” Sraffa bu cümleyle, rakibini nakavt edecek yumruğu savuruyordu.

Sraffa açısından toparlayıcı son bir unsur daha vardı. Denge halinde parayı tamamen nötr kılacak doğal faiz oranı (Hayek buna “parasal faiz oranı” diyordu) hakkındaki argümanında, Hayek Sraffa’nın teşvikiyle, tek ve genel bir doğal oran olmadığını, aksine farklı metalara uygun düşen birçok farklı doğal oran olduğunu söylüyordu. Meseleyi daha da ileri taşıyan Sraffa saldırmaya hazırды. Doğal faiz oranı ile parasal faiz oranı kavramlarını geliştirmiş Avusturya Okulu iktisatçısı Knut Wicksell, tek bir doğal oran olmadığını, her bir meta için farklı doğal oranlar olduğunu kabul etmekteydi. Örneğin elmalar için farklı bir doğal oran varken, yün için başka bir doğal oran vardı. Sraffa’nın çözümü, her bir doğal oranı soyut anlamda birbirleriyle karşılaştırmaktı, böylelikle, denge durumunda ekonominin tümüne karşılık gelen toplam para oranına denk, bileşik doğal oran elde edilebilirdi. “Bu kaçış yolu Dr. Hayek’e açık değildi,” diye böbürleniyordu Sraffa. “Çünkü ortalamalardan yararlanmayı özellikle reddetmiştir.”²³ Nitekim bu sert notlarla, Hayek ve Sraffa arasındaki tartışma aniden sona ermekteydi.

Büyük Keynes-Hayek tartışmasındaki bu tali düello teknik, anlaşılmaz, takibi zor ve oldukça hırçındı. Büyük bir kısmı, iki ağır sıklet düşünür arasında yaşanan mantıksal bir tartışmada bir egzersizden ibaret sayılırdı. Hayek ekonominin bir bütün olarak, piyasadaki bireyler arasındaki etkileşime bakılarak kısmi şekilde anlaşılabilir, kavranması zor bir konu olduğuna inanıyordu. Keynes’se, ancak *Genel Teori*’nin yayımlanmasıyla açığa çıkacak düşünsel bir atılım süreci içindeydi. Onun düşüncesine göre, bir ekonomi arz, talep ve faiz oranı gibi ekonomik unsurların toplamına en üstten bakılarak yani genel resmi kavrayarak anlaşılabilirdi. Hayek, ekonomiyi meydana getiren maliyetler ve değer gibi farklı unsurlara bakan ve “mikroekonomik” düşünce olarak bilinecek şeye bağlıyken, Keynes ekonominin işleyişini anlamaya dair yeni bir yöntem geliştirme çabasıındaydı: Ekonomiyi bir bütün olarak ele alan makroekonomi. Keynes ile Hayek arasındaki tartışmanın, *Genel Teori* yayımlanmadan önce çok sınırlı bir oranda çözüme kavuşması şaşırtıcı değildir. Çünkü her ikisi de tamamen mikroekonomik yöntemler kullanarak, Hayek’in mikroekonomik yaklaşımı ile Keynes’in yeni oluşan makroekonomik kavramları arasında beliren derin farklılığı keşfetmeye çalışıyordu.

Fikirlerin ortaklaşması diye bir şey söz konusu değildi. Frank Knight’ın iç geçirdiği gibi, “iktisatçıların birbirleriyle konuşurken kullandıkları kurucu terimlerle kavramlara baktığımda, belli bir ilerleme olmasını isterdim. Tartıştıklarındaysa,

birbirlerinin ne demeye çalıştıkları üzerine münakaşa yapmalarını değil, belli meseleleri tartışmalarını isterdim.” Hayek ile Sraffa arasındaki küçük gösteriye gelince, “Sraffa ile Hayek’in ne hakkında tartıştığını anlatabilen birini daha görmedim.”²⁴

O dönemde Hayek ile Sraffa arasındaki tartışmanın, iktisat tarihi açısından nasıl bir öneme sahip olacağı hiç de belirgin değildi. Bazıları bunun deşarj olmaktan, “iki inatçı tipin çocuksu kavgasından” ibaret olduğunu söylüyordu.²⁵ Ancak Sraffa’nın bu tartışmayı yürüttüğü sırada Hayek’in asistanı olan Ludwig M. Lachmann şöyle diyordu: “Ferasetli olanlar, ekonomik dünyaya dair iki uzlaşmaz görüş arasında bir çatışmanın yaşandığına tanıklık ettiklerinin farkındaydı. Daha az ferasetli olanlarsa, iki rakibin neyin peşinde olduğunu sorguluyordu. Ancak kimse gördüğü şeyden hoşlanmamıştı... Bunların iki rakip ekonomik düşünce ekolü arasındaki savaşın ilk işaretleri olması, 1930’lu yılların ortalama bir Anglosakson iktisatçısı için kolay kolay olacak bir şey değildi.”²⁶

Genel Teori'ye Doğru

İşsizliğe Masrafsız Çözüm, 1932-33

Sonraki birkaç yıl, Keynes'in stratejisinde önemli bir değişimin yaşanmasına tanık oldu. Parlak ve tanınmış bir polemikçiydi ancak, devletleri işsizliğe çözüm getirmek için bayındırlık işleri yapmaya teşvik eden belagatli ve etkili konuşmalarına rağmen, çok az ilerleme kaydettiğini düşünüyordu. *A Treatise on Money*'nin ardından, yüksek mevkilerdeki nüfuzunu kaybetmiş olmaktan muzdaripti. Ramsay MacDonald'ın "Ulusal" yönetimi, aslında farklı bir adla kurulmuş Muhafazakâr bir hükümetti. Muhafazakârlar Keynes'in çalışma karşıtı olduğunu düşünüyordu ve Whitehall'da onu istenmeyen adam ilan etmişlerdi. Yenilen İşçi Partisi sola kaymıştı ve felakete uğrayacağından emin oldukları kapitalist sistem için Keynes tarafından önerilen reçetelere ayıracak zamanları pek yoktu. Liberallere gelirse, Keynes'in ruhsal yuvası olarak gördüğü parti yenilmiş ve siyasetin dışına atılmıştı.

Keynes artık iktidar koridorlarında nadiren hoş karşılanıyordu. Pall Mall'daki eski tavernalardan Athenaeum Kulüp'te zaman zaman McDonald'la öğle yemeğine çıktığı doğrudur fakat bu, bir zamanlar iktidar çarklarını çevirenler üzerindeki tesirinden kalan son izlerden biriydi. Başbakanlığa bağlı Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin altındaki Ekonomik Enformasyon Komitesi'ndeki pozisyonunu sürdürüyordu ancak Şubat 1932'de, politika tavsiyeleri vermek üzere en iyi iktisatçılardan yeni bir komite kurulduğunda, ortodoks rakibi Lionel Robbins'e yer verilirken Keynes dışarıda bırakıldı.

Keynes yazmakta olduğu yeni kitabın genel kamuoyunu, politikacıları, Hazine'deki memurları, bankalardaki finans uzmanlarını değil, kendisi gibi iktisatçıları hedef alması konusunda kararlıydı. Değişimi daha dolaysız bir yolla sağlamakta başarısız olduğu için, kuramlarını keskinleştirmeye yönelik uzun ve zorlu bir yola çıkmıştı. Böylelikle, iktisatçılar onun adına davasını sürdürebilecekti. Bu amaçla *Genel Teori*'deki argümanlarının, isminin de küstahça belirttiği gibi,¹ net bir şekilde sunulmasına, tamamen anlaşılır ve mantıksal olarak doğru olmasına karar vermişti. Sirk üyelerinin eleştirilerini kabul edip yükü paylaştırarak ve Keynes'e göre

keskin zekâlarıyla *Genel Teori*'nin, hedef kitlesi için bütünüyle ikna edici olmasına katkı sunacak yakın meslektaşlarına danışarak, düşüncelerini elekten geçirmeye başladı. Eserini tamamlaması beş yıldan uzun sürecekti.

Keynes'in Hayek'le arasındaki kavgalı tartışma öyle rahatsız edici ve faydasız olmuştu ki, klasik iktisatçılarla başka tartışmalara girmenin beyhude olduğu sonucuna varmıştı. Ortodoks piyasa ekonomisinin getirdiği sınırlamaların ötesine geçmeye çalışıyordu ve eski düşünce tarzına, Hayek'in geliştirdiği cesur ve yeni kavramları anlayamayacak kadar hapsedildiğini düşünüyordu. Hayek'in 1932'de İngilizce yayımlanan "Capital Consumption" [Sermaye Tüketimi] adlı makalesinin nüshası üzerine, "Şimdiye dek yazılmış en karmaşık saçmalık"² diye karalamıştı. Ara sıra karşı karşıya geliyor ve aralarındaki farklılıklara dair kısa konuşmalar yapıyorlardı fakat, Keynes Hayek'e düşünsel hatalarını gösterip onu ikna etme çabasına girmiyordu. Keynes 1933 başında King's College'dan Lydia'ya şunları yazmıştı: "Bu hafta sonu Hayek buradaydı. Geçen akşam salonda oturduk ve bugün kendisiyle Piero'da [Sraffa] öğle yemeği yedik. Özel yaşamda gayet iyi anlaşıyoruz. Ancak kuramı öyle saçma ki, bugün onun bile bundan şüphe etmeye başladığı hissine kapıldım."³ Keynes gayretli bir ilerlemeciydi, dünyanın daha insani bir geleceğe doğru ilerlemesine yardımcı olma arzusundaydı. Hayek'se, yaşamı boyunca muhafazakâr olmadığını söylemesine rağmen, yeni olan şey karşısında son derece şüpheliydi. Hayek Keynes'le tartışmasındaki katkısının, Avusturya Okulu düşüncesindeki karamsar mantığı tekrarlamaktan pek öteye gitmediğinin farkındaydı. Sonrasında itiraf edeceği gibi, "Yaptığım şey zaman zaman bana, ilerlemenin önünü açan yeni fikirler sunmaktan ziyade, başkaları tarafından seçilmiş yolların önündeki engellere dikkat çekmekmiş gibi görünüyordu."⁴

Keynes'in beyin fırtınası yaptığı bu önemli dönemde düzenli olarak görüştüğü kişi, 1922 güzünde Keynes'ten ekonomi eğitimi almış ve Keynes üzerine yazdığı, ölümünden altı yıl sonra yayımlanan resmi biyografisi "1950'lerde Keynes'e ait fikirlerin hızla yayılmasında önemli bir etkisi olmuş" Oxford iktisatçısı Roy Harrod'du.⁵ Harrod düzenli bir şekilde *Genel Teori*'nin düzeltmelerini gönderiyor, gözlemlerini ve eleştirilerini iletliyordu. Anımsadığı kadarıyla arka arkaya gelen her taslak üzerine yaptığı yorumlar, "şevkle, ateşli bir hayranlıkla ve bu muazzam başarısına duyduğu hissiyatla doluydu ancak aynı zamanda, belli hususlar konusunda amansızca ve durmadan düşüncelerini değiştirmeye çalışıyordu."⁶

Genel Teori'nin kaba hatları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladıkça, alışıldık müzakereci tarzıyla Keynes, Hazine'nin koridorlarında dolaşan klasik iktisada körü körüne bağlılığın üstesinden gelmek istiyorsa Hayek ve onun gibilerinin düşüncelerini kesin bir şekilde çürütmesi gerektiğini görüyordu. Sirk üyeleri ortodoksiye

karşı verilen savaşın hendeklerinde onu kışkırtmaya hevesli bir konumdayken, Harrod ılımlı tutumunu koruyan nadir kişilerden biri olmuştu. "Asıl amacım 'klasik iktisada' yaptığı saldırıyı yumuşatmaktı," diye aktarıyordu. "Geleneksel istihdam kuramında sıkıntılı bir boşluk olduğu ve meselenin temelinde yanlış bir faiz kuramı olduğu konusunda onunla hemfikir idim; onunla anlaşamadığım nokta, geleneksel faiz kuramının saçma olduğu iddiasıyla ilgiliydi. Bana göre, eleştirisini bu denli aşırı bir noktaya vardırması, çok fazla toz dumana sebep olacak ve gereksiz tartışmalar doğuracaktı."⁷ Keynes ortalığı ayağa kaldırmaktan endişe duymuyordu ve *Genel Teori*'nin son taslağında, Hayek'e yönelttiği ve belli belirsiz bir şekilde gizlediği şahsi saldırıyı çıkarmak istememişti. Eğer eski düşünce biçimleri, ekonominin anlaşılmasına dönük radikal ve yeni yaklaşımının geniş kesimlerce benimsenmesi önünde engel oluyorsa, dolayısıyla dünyada yaşanan gereksiz sefaletle katkı yapıyorsa, Keynes Hayek'e ait fikirlerin karşısına çıkılması, incelenmesi ve ikna edici bir tarzla çürütülmesi gerektiğini düşünüyordu.

Ancak 1930'ların başında, Keynes'in düşünceleri üzerindeki en önemli etki kaynağı hâlâ Sirk'ti. Nitekim, Keynes'in imkânsız girişip, artan yatırımların fiyatlarda felaket bir artışa yol açmadan talebi artıracaklarını kanıtlamaya çalışmasında, kimse Richard Kahn kadar önemli bir rol oynamamıştı. Sirk 1930-31 akademik yılı sırasında ciddi ve düzgün bir şekilde toplanmış, Keynes'in *Genel Teori*'yi kaleme almak amacıyla kafasını toparlamaya başlamasına aylar kala, Mayıs 1931'deki Cambridge sınavlarından önce, resmi toplantılarını sonlandırmıştı. Ancak Richard Kahn, Joan ile Austin Robinson, Piero Sraffa, James Meade ve diğerleri, Keynes'in düşüncesindeki her hareketi didikleyip incelemeyi sürdürdüler ve onun kendi içinde yürüttüğü tartışmaya önemli bir katkı yaptılar. Keynes *Genel Teori*'nin önsözünde şöyle yazıyordu: "Bilinmeyen yollarda gezinen bu esere benzer bir kitabın yazarı, yersiz miktarda hatadan kaçınmak istiyorsa, eleştirilere ve tartışmalara bağımlıdır. Bir kimse yalnız başına çok düşündüğünde, geçici de olsa inandığı budalaca şeyler hayret vericidir."⁸

Sirk'in *Genel Teori*'ye yaptığı katkı bazı şüpheler uyandırmıştı⁹ ancak Sirk üyeleri Kahn'dan Keynes'e aktarılan ve yer yer keskinleşen eleştirilerinin, Keynes'in düşüncesine ve nihai esere hatırı sayılır bir katkıda bulunduğundan emindi. "Her hafta grubun sözcüsü olarak hareket eden benimle, ortaya çıkan sorunları ve içermelerini tartışmaya hevesli oluşu, Keynes'i tanımayanlara şaşırtıcı gelecektir,"¹⁰ diye aktarıyordu Kahn. Bu Austin Robinson'un da doğruladığı bir hissiyattı. Keynes'in, Hayek gibi ortodoks iktisatçıların düşüncelerini neden yenilgiye uğratma zorunluluğu duyduğuna dair önemli bir kavrayış sunuyordu.

“Bence Keynes’in büyük kişiliği, yaşamının başka hiçbir döneminde bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkmamıştı,” diye aktarıyordu. “Keynes asla tereddüde düşmemişti. Bizimle birlikte, sanki en büyük düşmanının eserini yok ediyormuş gibi bir coşkuyla, hakikatin peşinden koşuyordu.”¹¹ Nitekim söz konusu Hayek ve Robbins’in eserleri olunca, gerçekten de bunu yapacaktı.

Sirk’in izini bıraktığı muhakkaktı. Üyeler, *Treatise*’de “dulun testi”sine atıfta bulunurken Keynes’in hataya düştüğü konusunda onu ikna etmek konusunda oldukça etkiliydi. Bu, girişimciler kârlarının bir kısmını mallara harcadığında fiyatları benzer bir oranda artırdıklarını, böylelikle de kârlarını eski seviyelerine getirip eskisi kadar zengin olduklarını söyleyen, renkli bir Keynesçi analogiydi. Kitabı Mukaddes’te geçen ve dul içinden ne kadar dökerse döksün hep dolu kalan yağdanlığa atıfta bulunuyordu (1. Krallar 17:8-16). İlâveten, dulun testisiyle tamamen zıt bir kavram olarak, “Danaid kavanozu”na olan düşkünlüğünden de vazgeçirmişlerdi onu. Yunan mitolojisine göre, Danaus’un yeraltındaki kızları, sızdıran bir kavanozu sürekli doldurmakla cezalandırılmıştı. Keynes’in Danaid kavanozu kuramına göre, girişimciler tüketimlerini kesip tasarruflarını artırarak kayıplarını azaltmaya çalıştıklarında, azalan getiriler ilkesi, asla eski zenginliklerine kavuşamayacakları anlamına geliyordu.¹² Hem Kahn hem de Joan Robinson Keynes’in ilgisini, kapalı ekonomiyi çıkarımlarını temellendirmek için zorunlu sayarken tüketim malları çıktısının sabit ve sınırlı olduğunu söyleyerek yaptığı hataya çekiyordu. Kahn bu yanılığın şöyle izah ediyordu: “Girişimcilerin tüketim malları çıktısını artırarak anormal kârlara karşılık vermesi halinde, tüketim mallarının fiyat düzeyi tedrici olarak düşecek ve girişimciler normal karşılığın ötesinde kazanmadıkları noktaya gelinceye veya belli bir engelle karşılaşınca dek (tam kapasitede kullanım veya tam istihdam gibi) anormal kârlar düşecektir.”¹³

Keynes Joan Robinson’a üzüntülü bir mektupta yaptığı savunmada, *Treatise*’in bazı bölümlerinde, “çıktıdaki değişimlerin etkisi üzerinde uzun uzadıya durduğunu” söylüyordu. “Sabit çıktı miktarını varsaymam, ancak başlangıçtaki kuramsal argümanın belli bir noktasında olmuştur.”¹⁴ Ancak Sirk üyelerinin bu iki yanılığa yönelttikleri itiraz, Keynes’e *Genel Teori*’nin merkezi bir unsuru haline gelecek şeyi sunuyordu: Toplam çıktı sabit değildi ve yatırımın artırılmasıyla, bir ekonomide herkesin istihdam edileceği noktaya gelinceye dek yükseltilebilirdi.¹⁵ Keynes’in Hayek gibi iktisatçılarca benimsenen ve bir ekonomi kendi araçlarıyla baş başa bırakıldığında kaçınılmaz olarak herkesi istihdam edecek bir denge durumuna geleceğini söyleyen iddiayı bütünüyle reddetmesini sağlayan düşünce çizgisi, ilk kez su yüzüne çıkmaktaydı. Keynes *Genel Teori*’de, kısa ve orta vadede, bir ekonominin makul bir işsizlikle dengeye ulaşabileceğini, klasik iktisatçılarca öngörülen tam istihdam

dengesine erişmenin çoğunlukla zor olduğunu iddia edecekti. Keynes 1920'ler ve 1930'larda Britanya ve Amerika'ya bela olmuş kronik işsizliğin, tam istihdam dengesinin bir yanılığı olduğuna kanıt teşkil ettiğine inanıyordu.

Genel Teori'nin yazımı sırasında Kahn, Keynes'in favori ve ona en bağlı öğrencisinden daha fazlası olduğunu kanıtlamıştı; adeta Keynes'in oğlu gibiydi. Keynes'in düşüncelerini belirleyip rafine etmesi için gerekli olan yoğun ve uzun sohbetlere sadece o davet ediliyordu. Kahn Keynes'in fildişi kulesine henüz erken bir dönemde kabul edilmişti. Sabırlı ve akıllı bir yaratıcı ortağı olarak hareket etme fırsatını elde etmişti. Kahn, Keynes'in uzak noktalara giden düşünce selini takip eden bir ses yansıtıcısı gibi hareket edişini şöyle açıklıyordu: "Tatillerimin çoğunu Tilton'da [Keynes'in Sussex'teki çiftlik evi] Keynes ve Lydia'yla geçirmeye başlamam, 1930 civarındaydı,"¹⁶ diye anımsıyordu. "Kendi halimde serbest bir vaziyetteydim ve orada olmam sayesinde, yazışmalara kıyasla çok daha hızlı bir tartışma yöntemi sağlamaktaydım."¹⁷ Kahn ayrıca Keynes'in metnini de düzeltiyordu. "Sözlü katkılarımdan farklı olarak yazılı yaptığım katkılar, kenar boşluklarına aldığım düzeltici notlar şeklindeydi," diye yazıyordu. "Böyle bir not ufak bir düzeltme şeklinde olabileceği gibi, Keynes'le benim ilgili paragrafı tartışmamızı veya dizgi hatasını düzeltmemizi gerektirecek bir işaret de olabiliyordu."¹⁸

Borç parayla olsa bile kamu yatırımlarının istihdamı önemli ölçüde azaltırken maliyetleri nasıl karşılayabildiğine güçlü bir açıklama getirerek, Keynes'in düşüncesine belki de şu çok önemli ve yeni unsur katmış kişi Kahn'dı: Kahn'ın başta "oran", Keynes'in de herkesçe bilindiği gibi "çarpan" dediği şey. Keynes, Hubert Henderson'la birlikte kaleme aldığı ve Liberal Parti'nin genel seçim broşürü olarak kullanılan "Lloyd George Bunu Yapabilir mi?" yazısında, sezgisel bir biçimde, kamu yatırımlarının işsizlere istihdam yaratırken kendi masrafını da çıkaracağı neticesine varmıştı. Liberaller üç yıl boyunca, istihdam yaratmak için bayındırlık işlerine yıllık 100 milyon sterlin yatırmayı vaat etmekteydi. Bu politika Hazine tarafından para israfı olarak görülüp bir kenara atılmıştı.

Keynes buna karşılık, yeni işlerin daha az masraflı olacağını, girişimciler yeni işe girenlerin taleplerinden yararlanmak için yatırım yapacağından, hiçbir şey olmasa bile işletmelere güven vereceğini ve doğrudan devletçe sağlanan istihdama, yeni işe girenlere mal ve hizmet sağlamakla yükümlü ek özel sektör istihdamının eşlik edeceğini savunuyordu. Keynes ve Henderson, "Bugün işsiz olan birçok işçinin işsizlik maaşı yerine ücret alması, efektif satın alma gücünde artışa yol açacak, bu da ticareti genel olarak uyaracaktır," diye iddia ediyordu. "Dahası, büyüyen ticari faaliyetler benzer faaliyetleri daha da geliştirecektir çünkü refah güçleri, aynı ticari bunalımın güçleri gibi, kümülatif bir etki doğurur."¹⁹ Keynes'e göre bunun böyle

olduğunu söyleyen şey sağduyuydu ancak şunu da kabul ediyordu: “Bu nitelikte bir değişimi belli bir netlikle ölçmek imkânsızdır.”²⁰ *Economic Journal*’ın Haziran 1931 sayısında yayımlanan “Yurtiçi Yatırımın İşsizlikle İlişkisi” adlı makalesinde, Richard Kahn, Keynes’in çarpanla tahmin ettiği şeyi istatistiksel olarak kanıtlama işine koyuldu.

Kahn çarpan bilmecesini çözmeye yönelik çalışmasının nasıl ortaya çıktığını şöyle aktarıyordu: “‘Çarpan makalesi’ olarak anılan makalemi yazmaya Ağustos 1930’da, Avusturya Tirol’ünde başladım,” diye yazıyordu. “Bana esin veren, kısmen düşünce gelişiminde bir dönüm noktasına işaret ettiğinden, kısmen de belli aritmetik ve mantıksal sorunları ortaya koyduğundan, ‘Lloyd George Bunu Yapabilir mi?’ yazısı olmuştu.”²¹ Kahn, hükümetin işçi istihdam etmesiyle kaç kişinin dolaylı olarak istihdam edileceğini hesaplama sorunu üzerinde durdukça, Keynes ile Henderson’un tahminlerinin ne kadar doğru olduğunu görüp şaşırıyordu. Kahn, piyasaya sokulan kamu fonlarının iş dünyasındaki güveni artırmasıyla, ek yatırımdan gelen ek istihdamı ölçme girişimini bir kenara bırakmıştı, “yakın geleceğe dair güven... bırakın ölçmeyi, değerlendirmesi bile zor bir meseledir.”²² Artan iş güveniyle ek istihdamın sağlanacağından emindi ancak, tam olarak ne kadar istihdam yaratacağına ilişkin karmaşık hesaplamaları sonraya bırakmıştı.

Kahn bunun yerine, Keynes ve Henderson’un şu iddiasındaki temel meseleye odaklandı: Yeni yolların inşasına harcanacak her milyon sterlin başına, yarısı doğrudan yarısı dolaylı 5 bin kişi istihdam edilecekti. Keynes ve Henderson’un tahminlerine göre, “sermaye maliyetinin neredeyse yarısı o anda karşılanacaktı” ve bunun dörtte biri, işsizlik yardımlarına ayrılan paranın tasarruf edilmesinden geliyordu. Kahn da, işsizlik sigortası ödememesi sayesinde hükümetin elde edeceği tasarrufla yoksulluk yardımı için harcanan paradan yapılan tasarrufun, maliyetin yarısına denk geldiği sonucuna varıyordu. Ayrıca çiftin şu tahminiyle hemfikir idi: Yeni istihdam, maliyetin sekizde birlik kısmına denk bir vergi geliri yaratacaktı. Kahn, Keynes ve Henderson tarafından yapılan tahminin, zahmetli matematiksel analizinin sonuçlarına yakın çıkması karşısında hayrete kapılmıştı. Şöyle yazıyordu: “Keynes ve Henderson tarafından ortaya atılan yaratıcı tahminin, bilindiği kadarıyla ‘çarpan’a ilişkin –toplam ek istihdamın (birincil ve ikincil), birincil istihdama oranı– hiçbir hesaplama yapmamalarına rağmen bu denli doğru çıkması olağanüstüdür.”²³ Kahn’ın vardığı sonuca göre, çarpanın kendisi, Britanya gibi büyük bir ticari ülkede beklendiği üzere, kamu yatırımlarından gelen yardımın ne oranda ülke dışına sızdığına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilirdi. Tahminince, Britanya’da bu rakam 0,56 ile 0,94 aralığındaydı “ve $\frac{3}{4}$ ’ünün kabul edilmesi, bana göre ‘bir şeyi olduğundan eksik gösteren bir yanılgı’ olacaktır.”²⁴

“En baştan beri temel kaygım” diye başlıyordu Kahn, “vergi gelirindeki artış, Hazine’nin çeşitli türden tasarrufları... ihracat karşısında ithalat fazlasının artışı” [yeni işe girenler muhtemelen ithal mallar alıp ihracata katkıda bulunmayacakları için], “özel tasarruflardaki artış (genel olarak kârlardan gelen) ve fiyat artışı nedeniyle tasarruf oranında yaşanacak değişim gibi dengeleyici etmenlerin yatırım maliyetine dahil olduğunu kanıtlamaktı.”²⁵ Kahn devletin bayındırlık işlerine fon ayırmasına, klasik iktisattan iki itirazın gelmesini bekliyordu. Bunlardan biri, bu tür önlemlerin enflasyonu artıracığı, Dennis Robertson’dan²⁶ gelen diğeriye, dolaşımdaki para miktarını artırmaktan fazlasını yapmayacağı şeklindeydi. Kahn geçim masraflarında öngörülen artışı, “olağandışı bir ahmaklık” olarak görüp kapı dışarı etmişti çünkü, “gerçekleşse bile fiyatlardaki artış, arz eğrisindeki eğimin derecesine göre artan çıktının doğal bir sonucudur.”²⁷ Yani hangi yolla olursa olsun, ne zaman talep artsa, fiyatları artırma eğilimindeydi. Yapay yollarla artırılan talebin sonucunda gelen enflasyonda özel bir şey yoktu. Artan çıktı miktarına veya arza, sırf özel istihdam fonlarıyla değil de, kamu fonlarıyla veya borç parayla teşvik edildiği için karşı çıkmak, ona göre hilebazlıktı. Devletin bankalardan borç almak yerine para basmasına yönelik itiraza gelince, Kahn “kamu projelerine yapılacak ek harcamaların, neden kamuoyundan borç almak yerine ek para yaratarak finanse edilmesi gerektiğini açıklayan hiçbir gerekçe olmadığını (ancak birden ağır bir programa başlanması halinde, bankacılık sisteminden geçici nitelikte bir yardım almanın, teşvik edici faaliyetler açısından yararlı olacağını),” iddia ediyordu.²⁸

Keynes’i *Genel Teori*’ye götüren düşünceler yakın çalışma arkadaşlarından oluşan küçük bir grubun dışında bilinmese de, geliştirdiği fikirlere LSE’deki Hayek ve Robbins gibi karşı çıkanlar, Keynes’in, başyapıtını yazma konusunda önemli bir ilerleme kaydettiğini sürekli işitiyordu. Nitekim 1932 yazında her şey belirginleşmeye başladı. Keynes pazartesi sabahları Cambridge öğrencilerine verdiği “Saf Para Kuramı” adlı bir seminer dizisinde, *Treatise*’den sonra geliştirdiği fikirleri açıklamaya başladı. Bu seminerlere fakülte üyelerinin çoğunluğu, farklı disiplinlerden öğrenciler hatta belli sayıda ilgili konuk da katılıyordu. Tilton’da uzun bir yaz boyunca verdiği aradan sonra, Keynes güz döneminde toplanan öğrencilere önemli bir duyuru yaparak seminerlerine devam etti. Bundan böyle vereceği seminerlerin yeni ismi, “Üretimin Parasal Kuramı” olacaktı. Toronto Üniversitesi’nde lisansüstü öğretim gören ve seminerlerin dördüne de konuk olarak katılan Lorie Tarshis şöyle aktarıyordu: “Ekim 1932’de bu sözlerle Keynes... aslında Keynesçi Devrimin başlangıcını ilan ediyordu.”²⁹

Keynes, elindeki sayısız düzeltiden hareketle, verdiği her seminerde düşüncesinin en son biçimini sunuyordu. Seminerlere katılanlar için, sıra dışı bir şeylere tanıklık

ettikleri ortadaydı. Tarhis'in aktardığı gibi, "haftalar geçtikçe [derslerin] yarattığı büyük heyecan karşısında ancak bir taş tepkisiz kalabilirdi."³⁰ Amerikalı öğrenci Michael Straight şöyle diyordu: "Sanki Charles Darwin'i veya Isaac Newton'u dinler gibiydik. Keynes konuşurken dinleyiciler büyük bir sessizlik içindeydi."³¹ Seminerlerin sonunda Keynes, fikirleri üzerinde tatminkâr kalacağı bir şekilde çalışmış ve yayıncısı Macmillan'a, birçoklarına göre 20. yüzyılda yazılmış en etkili iktisat kuramı olacak bir çalışmanın nihai düzeltmelerini göndermeye hazır hale gelmişti.

Keynes *Genel Teori*'nin hazırlanması esnasında kendisini çoğunlukla akademik yaşama vakfetmiş olsa da, kamuoyu önünde önemli bir çıkışta bulunmuştu. Dünya Ekonomi Konferansı'nın uluslararası bir zirvesinin, Haziran 1933'te Londra'da toplanacağı duyurulunca, Keynes buna katılma fırsatı karşısında direnememişti. Son düşüncelerini politika üreticilere aktarmak istemişti. *Times* editörü Geoffrey Dawson'a, dünya genelindeki ekonomik yarılmanın uluslararası işbirliğiyle çözümlmesine dair bir yöntem önererek, bir dizi makale yazma önerisinde bulundu. Makaleler, kısa süre sonra dünyayı değiştirecek devrimci bir kuramın, el altından verilmiş bir öngörüsünü sunmaktaydı.

Makaleler *Times*'ta yayımlandıktan sonra, *The Means to Prosperity* [Refaha Götüren Araçlar] adlı bir kitapçıkta toplanmıştı. Bu belge, *Genel Teori*'de doruğuna çıkan düşüncelerin temel üssü olacaktı. Bir kere artık elli yaşına gelmiş Keynes, alışıldık özelliklerinden olan, kolay ifadelerle renkli dokundurmaları terk etmiş ve bunun yerine, açık ve duygusallıktan yoksun bir şekilde, Londra'ya gelen iktisatçılarla maliye bakanlarının ilgisini çekecek bir argüman geliştirmeye girişmişti. Onlara meydan okuyarak, ya en az vergi maliyetiyle milyonlarca yeni iş yaratan reçetelerini kabul etmelerini ya da nerede hatalı olduğunu göstermelerini istiyordu. Bu, şimdiye dek ifade ettiği yaratıcı fikirlerin en güçlü, disiplinli ve ikna edici açıklamasıydı ve "Keynesçilik" olarak bilinecek şeyin tüm unsurlarını içinde taşıyordu. Akademik iktisatçıları etkileme niyetiyle yazılan *Genel Teori*'den alabildiğine farklı olan *The Means to Prosperity*, özellikle ekonomi hakkında birçok maliye bakanı gibi çok az bilgiye sahip kişilerin anlaması için hazırlanmıştı. Hayekçiler için *The Means to Prosperity*, felsefelerine Keynes'ten yönelilecek meydan okumanın şimdiye kadarki en açık sinyaliydi. Bu eser, *Genel Teori*'de neyin geldiğine dair bir uyarı niteliği taşıyordu ve onlara karşı argümanlar geliştirme zamanının geldiğini söylüyordu.

The Means to Prosperity'de Keynes, geleneksel çözüm araçlarına başvurulması halinde dünya ekonomisinin toparlanacağını söyleyen kişilere karşı lafını hiç esirgemiyordu. "Hâlâ çözümün çok çalışmakla, dayanıklılıkla, tutumlulukla, iyileştirilmiş iş yöntemleriyle, daha dikkatli bir bankacılıkla ve her şeyden önemlisi

de, müdahaleci araçlardan kaçınmakla mümkün olduğuna inananlar var,”³² diye yazıyordu. Kahn'ın makalesiyle donanmış Keynes, çarpan kavramını, hükümetlerin ekonomideki toplam talebi artırmak için harcama yapması gerektiği önerisine, ilk kez kamuoyuna açık bir şekilde dahil ediyordu. Ve devlet harcamalarının sadece enflasyonu tetikleyeceğini söyleyen Hayekçileri doğrudan karşısına alıyordu.

“Şayet yeni harcamalar ilaveten geliyorsa ve diğer harcamaların ikamesinden ibaret değilse, istihdamın artışı o noktada durmaz,” diye yazıyordu. “Ek ücretler ve ödenen diğer gelirler ek alımlara harcanır, böylelikle daha fazla istihdam getirir. Eğer ülke kaynakları zaten tam istihdamla kullanılıyorsa, ek alımlar yansımaları temel olarak yükselen fiyatlar ve artan ithalatlarda bulacaktır. Ancak mevcut koşullarda bu, ek tüketimin ancak küçük bir dilimi için doğrudur; çünkü büyük kısmı bugün istihdam edilmeyen yurtiçi kaynaklarla, fiyatta pek değişime yol açmadan sağlanabilecek durumdadır.”³³

Keynes çarpanın nasıl işlediğini ilk kez karşılaşanlar için tane tane şöyle açıklıyordu: “Yeni sermayeyle istihdam edilen kişilerin satın aldıklarını tedarik eden yeni iş sahipleri daha fazla harcayacak, böylelikle başkalarının da istihdam edilmesini sağlayacaktır; ve bu şekilde devam edecektir.” Britanya’da çarpan değerinin 2 olduğunu söylüyordu ancak argümanları fantastik bulunmasın diye büyük bir vaatte bulunmak istemediğinden, hükümetin yeni iş yaratmaya harcadığı her sterlinin toplam ekonomiye bir buçuk sterlin değerinde ek katkı yapacağını ileri sürüyordu. “200 sterlinin materyallere, taşımaya ve doğrudan istihdama harcanması veya bu amaçlarla alınan borç, sadece tek bir kişiye değil –tüm çıkarımları ve sonuçları değerlendirildiğinde– bir buçuk insana bir yıllık iş sağlayacaktır,”³⁴ diyordu. Çarpana ait tek faydanın istihdam olmadığını vurguluyordu. “[Maliye bakanının] bağışlayacağı miktarın yarısı, aslında işsizlik yardımlarından yapılan tasarrufla artan vergi seviyesinden kendisine geri dönecektir.”³⁵ Bu husus, *Genel Teori*’nin temel unsuru olacaktı. İktisatçılar ve maliye bakanları, gelir ve ülke dışına akan ulusal harcamaların dengede olup olmadığı üzerine değil, ülkenin toplam gelir ölçeği ve Keynes’çe ülkenin “toplam talebi” olarak adlandırılan şeyle dengede olup olmadığı üzerine kafa yormalıydı.

Hükümetin borçlanmasıyla yaratılacak teşvikin hemen bütçe açığıyla ilgili kaygılar doğurduğu 2008 bankacılık krizinin ardından yeniden su yüzüne çıkacak bilindik bir argümanda, Keynes’in değerlendirmesi şöyleydi: “İstihdamı artırmaya yönelik tasarımlar ile Bütçeyi dengelemeye dönük tasarımlar arasında bir ikilem olduğuna, yani ilkinde ikincisini zarara uğratma korkusuyla ağır ve dikkatli bir şekilde ilerlememiz gerektiğine inanmak tam bir hatadır. Tam tersine. Bütçeyi dengelemek için, ulusal geliri artırmaktan başka yol yoktur. Nitekim ulusal geliri artırmak, az

çok istihdamı artırmakla aynı şeydir.”³⁶ *Genel Teori*’deki odak noktalarından biri tekrar karşımızdaydı: Ulusal gelirin, istihdam edilmiş kişilerin toplam gelirine denk olduğu.

Keynes’in tahminine göre, 1 milyon insanı bir yıl boyunca çalıştırmanın maliyeti 100 milyon sterlindi ve bunun 50 milyonu vergi indirimlerinden gelebilirdi. Keynes ilk kez, ekonomiyi canlandırmak için vergi muafiyetlerinden yararlanabileceğini ileri sürüyordu. Bu politika Keynesçiler ile Keynesçi maliye bakanlarının alameti farikasıydı ancak sonraları Muhafazakâr rakiplerinin boyunlarından hiç çıkarmadığı bir muskaya dönüşecekti. İş piyasasında istenen etkiyi yaratmak için vergilerde bu tür indirimlere gidilmesi ile “vergi kaybını kamu harcamalarında yapılacak denk bir azaltmayla dengelemenin aynı şey (örneğin öğretmenlerin maaşlarını azaltma) olmadığı konusunda uyarıda bulunuyordu. “Çünkü bu ulusal harcama gücünde net bir artışı değil, bir yeniden bölüşümü ifade eder.”³⁷ Harrod’un gözlemlediği gibi, “Maliye bakanının satın alma gücünü, sadece bayındırlık işlerini borçlarla finanse ederek değil, mevcut harcamaları azaltmadan artırması gerektiğini söyleyerek, şimdiye dek önerilmiş olanlardan çok daha radikal bir fikrin ilk ipuçlarını almaya başlıyorduk.”³⁸

Keynes bununla da kalmayıp, talebi dünya genelinde artırmaya ve ticari faaliyetleri caydıran yaygın deflasyon (düşen fiyatlar) karşısında, fiyatları girişimcilerle özel sektörü teşvik etmek amacıyla kasıtlı bir şekilde artırmaya dönük olarak, ortak bir harekete geçme çağrısında bulunuyordu. “Dünya fiyatlarını artırmada, dünya genelinde borç harcamalarını yükseltmekten başka etkili bir araç yoktur,” diyordu. “Nitekim gerçekten de krizi başlatan temel etmen, gerek ülke içinde gerekse yurtdışında kullanılmak üzere, Birleşik Devletler tarafından sağlanan borçlarla finanse edilen harcamaların çökmesiydi.”³⁹

Ardından Keynes, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımdan sonra, dünya ekonomisini düzeltmeye çalışan muzaffer Müttefik ülkelerinin fikirlerine rehberlik edecek bir alana girdi. İhtiyari bir servet ölçütü olarak altına duyduğu horgörü-yü sıklıkla ifade etmişti. Oysa şimdi önermekte olduğu şey, tüm dünyadaki maliye bakanlarının parayı, sanki altınla destekleniyormuş gibi, birbiriyle uyum halinde basmalarıydı. Keynes’e göre, “kavramsal altın” en az gerçek altın külçeleri kadar yararlıydı. Tek tek ülkeler, banknot arzlarını hazinelerinde saklı gerçek altın miktarıyla ilişkilendirmeyi çoktan bırakmışlardı; aynı finansal mantık, dünya genelinde, her ülkeye hiç altın stoku olmasa da bunun getireceği tüm faydalara sahip bir “altın notu” veren bir kredi sistemine pekâlâ uyarlanabilirdi. Keynes’in ısrarla önerdiği şey, dünya piyasalarında, ekonomik başarısızlık karşısında çökmüş güvenin yeniden sağlanmasına dönük bir araçtı. Ancak güveni tekrar sağlayacak

bir aygıt olacaksa, basit bir üçkâğıtçılıktan fazlası olmalıydı. Ray Harrod'un açıklayacağı gibi, "Ülkelerin tümü, yerel madenlerinde denk miktarda altın madeni keşfetse ve sahip oldukları rezervlere göre hareket etme doğrultusunda teşvik edilse, kimse bunu üçkâğıtçılık olarak düşünmezdi. Neden altın sertifikaları da aynı rolü oynamasındı ki?"⁴⁰

Keynes sonrasında, Müttefikler savaştan sonra Versailles Antlaşması'nın hatalarını tekrar etmekten nasıl kesin bir şekilde kaçınacakları üzerine düşünürken değerli hale gelecek bir fikir ortaya atmıştı: Bir dünya bankacılık sisteminin kurulması. Bu fikir Dünya Bankası'nda cisimleşecekti. "Yakın dönemden normal bir tarihte, örneğin 1928 sonunda sahip olunan altın miktarıyla ilgili formüllerden" hareketle, her ülkeye 5 milyar dolarlık "altın notları" dağıtılmasını önermişti.⁴¹ Uzun süre boyunca kurların sabitleneceği yararlı bir standart olarak altını yok sayan Keynes, kur istikrarını sağlamak için, belki de istemeyerek de olsa, kavramsal altın standardının yeni dünya finans rejimine yön vermeyi sürdürmesi konusunda ikna oldu. "Notlar altın notu olacak," diye yazıyordu; "ve katılımcılar, bunu altının muadili olarak kabul edecekler. Bunun anlamı, her katılımcının kendi ulusal para biriminin, bir ölçüde altınla belli bir ilişkide olmasıdır."⁴²

Keynes'in son gözlemlerinden birinde, son derece meşum bir uyarı bulunuyordu. *The Economic Consequences of the Peace*'te, yenilmiş uluslara dayatılan tazminatların, sağ veya sol cenahtan aşırılıkçı politik hareketleri besleyen ideal koşulları doğuracağını öngörmüştü. *The Means to Prosperity*'de, Almanya'daki hadiselerle atıfta bulunmamış olsa da, makalelerinin çıkmasına sadece iki ay kala –yani Ocak 1933'te şansölye olan Adolf Hitler önderliğindeki Nazilerin iktidara geldiği sırada–, dünyanın nasıl döndüğüne dair isabetli kavrayışını yine gözler önüne serecek şekilde, başka bir dizi koşula işaret etmekteydi.

"Eldeki argümanı buraya kadar takip eden birtakım kötümser ve alaycı kişiler, büyük bir krizi savaştan başka bir şeyin sona erdiremeyeceği çıkarımında bulunuyorlar," diye yazıyordu. "Çünkü şimdiye dek savaş, devletlerce kayda değer bulunan büyük bir ölçekte borç harcaması yapmanın tek amacı olmuştur. Bütün barış zamanlarında, devletler ürkek, aşırı dikkatli, gönülsüzdür. Azim ve kararlılıktan yoksun bir halde, borcu bir yükümlülük olarak görmekte, bunun topluma ait olup aksi takdirde boşa gidecek artık kaynakların değerli sermaye varlıklarına dönüşmesiyle bağlantılı olduğunu fark etmemektedir. Umarım Devletimiz, bu ülkenin, barış zamanlarında da enerjik olabileceğini gösterir."⁴³

Hayek Gözlerini Yumuyor

Genel Teori Bir Karşılık Bekliyor, 1932-36

Friedrich Hayek de 1930'lu yılların başında Almanya'da olup bitenleri, kötü bir şeylerin yaşanacağı öngörüsüyle izliyordu. Nazilerin yükselişi çok geçmeden Avusturya'nın, 1938'de Anschluss Österreichs bünyesinde Üçüncü Reich'a dahil olmasıyla sonuçlanacaktı. Hitler'in yol inşasına ve savaş malzemelerinin üretimine dönük olup Nazi devletinin terörüyle desteklenen bayındırlık işleri programları, Keynes'in önerdiği şeyin acımasız bir parodisiydi. Ancak Hitler'in Alman ekonomisini idare etme biçimi, Hayek'i ekonominin ötesine çıkıp özgür bir toplumun yaratılmasında serbest piyasanın taşıdığı önem üzerine düşünmeye itmişti. Geminden boşanmış enflasyonla ilgili deneyimleri nasıl Avusturya Okulu'nun sermaye kuramına olan inancına temel olmuşsa, Nazi tiranlığı altında yaşayan ve içlerinde ailesinin de olduğu insanların acısına duyduğu yakınlık da onu, serbest piyasayı inkâr etmenin totaliterliğe yol açtığı gibi geniş bir felsefi kavrayışa ulaştırmıştı. Fakat 1930'lu yıllar boyunca Hayek'in zihni hâlâ, kıta Avrupa'sının ekonomik fikirleriyle dar görüşlü İngilizleri ikna etmekle meşguldü.

Keynes'le arasındaki münakaşa, Keynes'in kibarca sıkıldığını ima etmesiyle bir çıkmaza girmişti. Keynes Mart 1932'de kendisine şöyle yazmıştı: "*Economica*'daki eleştirilere döneceğimi pek sanmıyorum. Benimsediğim temel pozisyonu yeniden biçimlendirmeye ve geliştirmeye çalışıyorum ve muhtemelen bu, zamanımı tartışmalarla harcamaktan daha iyi olacak."¹ Keynes'in izlediği yeni güzergâh, Cambridge'de verdiği açık seminerlerinde ve *Times* makalelerinde herkesin görebileceği kadar belirgindi. Ancak Hayek'in temel kaygısı, yazılarıyla İngiliz iktisatçılarına son gelişmeleri tanıtmaktı. Çünkü Keynes'le çatışmasının göstermiş olduğu gibi, Robbins haricinde çok az kişi İngilizce yayımlanan kuramların ötesine bakıyordu.

Keynes *A Treatise on Money*'de şunu itiraf etmekteydi: "Almancada, sadece hali hazırda bildiklerimi net bir şekilde anlayabiliyorum; dolayısıyla dil sıkıntısı sebebiyle yeni fikirler genelde gözümden kaçmakta."² Dolayısıyla Hayek, 1929 tarihli *Monetary Theory and the Trade Cycle* adlı eserini çevirmesi için, Nicholas Kaldor

ve H.M. Croome'la anlaşmıştı. Eseri İngilizce olarak 1933 yılında Harcourt, Brace tarafından basılacaktı. London School of Economics'te verdiği ve kendisine profesörlük kazandıran seminerler gözden geçirilmiş ve 1931'de Routledge tarafından *Prices and Production* adıyla yayımlanmıştı. 1935'te yapılan ikinci baskıda, fikirlerini yeniden gözden geçirmek için büyük çaba sarf etmişti. 1939'da, *Profits, Interest and Investment* [Kârlar, Faiz ve Yatırım] adıyla yayımlanacak bir dizi makaleyi kaleme almaya başladı. Ve Keynes'in mevcut sermaye kuramlarının yetersizliğine cevap verme arzusu karşısında, Hayek Routledge için konuya ilişkin düşüncelerini yazmaya başladı. *The Pure Theory of Capital* [Saf Sermaye Kuramı] adıyla yayımlanan bu eserin, Keynes'e ait *Genel Teori*'nin dengi olmasını ummaktaydı.

Bu esnada Hayek, eşi Helen, evliliklerinin üçüncü yılında 1929'da dünyaya gelen kızları Christine Maria Felicitas ve 1934'te doğan oğulları Laurence Joseph Heinrich'le, Hampstead Garden banliyösünde konforlu ve kırmızı çatılı bir eve yerleşmişti. Edward dönemi konutlarından oluşan planlı ve ideal bir "bahçe şehir" di burası. Ayrıca komünal tesisleriyle Kuzey Londra'daki sol eğilimli entelijensiyanın yerleşkesi olmuştu. Akademisyen komşularından biri, yakın arkadaşı olmuş Robbins'ti. Hayek aynı Karl Marx gibi, İngiliz Kütüphanesi'nin yuvarlak okuma odasına gidip gelir olmuştu. Pall Mall'da, 'yle yeni büyüyen kent nüfusuna oy verme hakkı tanımış 1832 Reform Yasası'na ithafen kurulan Reform Kulübü'ne üye olmuştu. Westminster Sarayı'nın mimarı Charles Barry tarafından Roma'daki Farnase Sarayı temel alınarak inşa edilmiş baş döndürücü Reform kulüp evi, aynı Londra'da Muhafazakârların doldurmadığı belli başlı kulüpler gibi, İngiliz tarihinin en radikal şahıslarına ait portrelerle süslenmişti. Hayek, sadece Muhafazakârların muhalefeti karşısında Reform Yasası'nı geçirmiş Lord Grey gibi şahsiyetlerin değil, kral katili Oliver Cromwell'in de yad edildiği bu yerde, kendisini evdeymiş gibi hissediyordu.

Hayek'in LSE'deki görevlerinden biri, lisans öğrencilerine ders vermektir. 1934 ile 1935 yılları arasında Hayek'in seminerlerine katılan P.M. Toms, Hayek'in, sorumlu olduğu İngiliz öğrencilerine sunduğu aykırı izlenime ilişkin canlı bir tablo çiziyordu. "İlk başta bana en az elli yaşındaymış gibi gelmişti, ancak sonraları [otuzlarının ortasında] olduğunu öğrenmiştim. Belki de bu yanılgının sebebi eski tarz elbiseleriydi. İçinde yelesiyle ve uzun ceketiyile tüvit takım elbise giyerdi. Sürekli kullandığından ve telaffuzundan ötürü ona 'Bay Fluctooation' [Fluctuation –dalgalanma] diyordum."³ LSE'de öğretim üyesi olan Oxford iktisatçısı John Hicks de derslerine katılmıştı. "Başlangıçta hepimiz ortak bir görüşe hatta ortak bir inanca sahip gibiydik. Söz konusu inanç, serbest piyasaya veya 'fiyat mekanizması'na duyulan inançtı; rekabetçi bir sistemin devlet, tekelci birlikler, sermaye ya da emek

‘müdahalesi’ olmadan, kolaylıkla ‘denge’ye kavuşacağına duyulan inançtı. Hayek aramıza katılınca, bu öğretiyeye önemli bir özellik katacaktı: Bu mekanizmanın pürüzsüzce işlemesi için paranın ‘nötr’ halde tutulması zorunluluğu.”⁴

Öğretmenlik Hayek’e büyük zevk veriyordu ancak İngilizcesinin sorunlu olması, mesajlarını iletme yeteneğini kısıtlıyordu. 1932’de LSE’de lisans öğrencisi olan Theodore Draimin şöyle aktarıyordu: “Hepimiz Hayek ne zaman gelecek diye heyecan içindeydik. İlk dersine gittiğimizde, İngilizce konuşmaya başladı. Birkaç dakika sonra belli oldu ki, söylediği hiçbir kelimeyi anlamıyorduk. Bazıları Almanca konuşmasını önerdi. O da Almanca konuşmaya başladı ve anlamayanlar dersten çıkmak zorunda kaldı.”⁵ Bu çok yaygın bir deneyimdi. “Dün yeni bir kitap okudum,” diye yazıyordu Ralph Arakie bir arkadaşına. “İhtiyar Hayek’e ya da burada yazdığı şekliyle *von* Hayek’e ait. Bu yıl kötü İngilizcesiyle (Tanrı yardımcımız olsun) yirmi ders verecek ve bize, otuz başka koca cildin dışında Felemenkçe bir kitap okumamızı önerdi. Fakat çok zeki bir herif.”⁶ LSE öğrencilerinden Aubrey Jones,⁷ Hayek’in “doğasına hiç yakışmayan bir biçimde, sürekli müşfik bir gülümsemeye gezdiğini” anımsıyordu. “Fakat aksanı oldukça güçlüydü ve düşünceleri görünürde karmakarışık. Takip edebilmek için önlerde oturmak gerekiyordu.”⁸ Eğer Hayek’in İngilizcesi de belagatli rakibi kadar akıcı olsaydı, Keynes’le arasındaki tartışmanın nasıl olacağını düşünmek bile kışkırtıcıdır.

Ancak İngilizce konuşmak Hayek için bir sıkıntıysa, evde acele etmeden düşüncelerini İngilizce kaleme alırken, özellikle de Robbins, Kaldor, Croome ve başkaları kendisine yardım ederken çok daha fazla geriliyordu. Viyana Üniversitesi’nde para kuramı ve ticaret çevrimi üzerine yazdığı tezin 1932’de İngilizcede yayımlanması, ona 1929 borsa krizi ile Buhran’a ilişkin 1929 tarihli açıklamalarını sunma şansı verdi.⁹ Ona göre bu kitap, “sadece parasal yaklaşımın gerekçelendirilmesi değil, yaygın şekilde kabul gören bazı basitleştirilmiş parasal açıklamaların çürütülmesiydi.” Keynes’i harekete geçiren şey gerçek yaşamdaki ikilemlere cevap verme arzusuyken, Hayek’in çalışması genelde saf kuramdı. Ancak *Monetary Theory and the Trade Cycle*’ın İngilizce baskısına yazdığı önsözde, Hayek yaşanan son yıkıcı hadiselerle değiniyordu.

Hayek’in krizin sebepleriyle ilgili olarak ilk kez olağanca netliğiyle İngilizceye çevrilmiş fikirleri, finansal karmaşayı FED’in faiz oranlarını artırması sonucunda yaşanan fiyat deflasyonunun kışkırttığını düşünen Keynes’e geçici bir cevap niteliğindeydi. Hayek Keynes’e ait eleştirilerin belli açılardan doğru olduğunu kabul ediyordu ancak Amerikan ekonomisini tekrar şişirme önerisinin yanlış olduğunu savunuyordu. “Şu dönemde deflasyonist bir sürecin [düşen fiyatlar] devam edeceği ve deflasyonun sınırsızca devam etmesi sonucunda hesaplanması mümkün olma-

yan zararların yaşanacağı elbette şüphe götürmez” diye yazıyordu Hayek. Ancak bu ille de, yaşadığımız sıkıntıların gerçek sebebinin deflasyon olduğu veya bu sıkıntıları deflasyonist eğilimleri telafi ederek... dolaşıma daha fazla para sokarak aşabileceğimiz anlamına gelmez.” Ancak, seçtiği çözüm önerisi yanlış bir önermeye dayanmaktaydı. “Krizi parasal otoriteler tarafından yapılmış kasıtlı bir deflasyonist eylemin başlattığını,¹⁰ yahut deflasyonun tali bir olgudan ibaret olduğunu, yani büyümenin ardından sanayinin yaşadığı uyumsuzluklar nedeniyle ortaya çıkan bir süreç olduğunu varsaymak için hiçbir sebep yoktur” diyordu. “Ancak deflasyon sanayideki verimsizliğin sebebi değil de sonucuysa, deflasyonist süreci tersine çevirerek kalıcı bir refaha erişebileceğimizi ummak tamamen beyhudedir.”¹¹

Yapılan müdahalelerin iş çevriminin dengesini bozacağı ve ekonominin önceki statüsüne dönmesi için “üretim aşamalarının” eski haline döndürülmesi gerektiği sonucuna varıyordu. Ona göre Keynes’in çözümü zaten Amerika’da uygulanmakta ve işleri daha da kötüleştirmektedir. “Başta Birleşik Devletler olmak üzere merkez bankaları, deflasyonist bir politikayı sürdürmek yerine, kredi genişletme politikasıyla bunalımla mücadele etmede şimdiye dek yapılmış en erken ve kapsamlı çabayı göstermiş bulunmaktaydılar. Ancak bunun sonucu bunalımın daha da uzun sürmesi ve önceki tüm bunalımlara göre çok daha ağırlaşmasıydı” diyordu Hayek.

Hayek devlet müdahalesinin sorunu daha da büyüttüğü görüşünde ısrarcı olmayı sürdürüyordu. “Bunalıma zorunlu bir kredi genişlemesiyle karşılık vermek, sorunu tam da onu yaratan araçlarla çözme girişimidir.” Sonuç olarak, ekonomiyi tekrar sağlığına kavuşturmanın kolay bir yolu olmadığını kaygıyla belirtiyor ve devlet müdahalesinin sadece krizi devam ettireceğini kesin bir ifadeyle vurguluyordu. “Son altı-sekiz yıldır, dünya genelindeki para politikalarını stabilize etme çabasında olanların tavsiyelerini takip etmiştir. Zaten yeterince zararı dokunmuş olan bu tesirlerinin sona erme zamanı çoktan gelmiştir,” diye yazıyordu. “[Kendisi gibi] stabilizasyon programının muhalifleri hâlâ... önerecekleri basit ve net bir çözüm yoluna sahip olmamanın dezavantajıyla çabalamaktadırlar; belki de otoriter eylemlerle sıkıntıları çözmeyi uman kişilerin sabırsızlığını tatmin edecek hiçbir yol yoktur. Ancak, hepimizin acı da olsa farkında olmak zorunda olduğumuz şeylerden biri... doğrudan yöneterek etki etmeye çalıştığımız güçler hakkında çok az şey biliyor olmamızdır; öyle az şey biliyoruz ki daha fazlasını biliyor olsak bunu yapmaya çalışıp çalışmayacağımız sorusu tartışmaya hâlâ açıktır.”¹²

1932 sonunda Keynes ve aralarında Arthur Pigou’nun da bulunduğu başkaları *Times*’ta tasarruf değil harcama yapılması ihtiyacıyla ilgili bir söyleşi başlattı. Editöre yolladıkları ancak sanki taslağı Keynes tarafından yazılmış gibi görünen mektuplarında, iş dünyasında güvenin olmadığı ve harcamalarda keskin bir dü-

şüşün yaşandığı bir anda, bireysel tasarrufların üretici yatırımlara kendiliğinden dönüşmeyeceğini iddia ediyorlardı. Keynes ve meslektaşları şunu söylüyorlardı: “Emek gücünü farklı ve daha önemli bir kullanıma sunmak yerine, [tasarruf] bunu tamamen atıl konuma düşürür.” Şu sonuca varıyorlardı: “Mevcut koşullarda kamusal çıkar özel ekonomiye işaret etmemektedir; gerekenden daha azını harcamak vatanperverce değildir.” Şüphe götürmez bir biçimde Keynes’in kaleminden çıkan sözlerle iktisatçılar şunu öneriyorlardı: “Eğer bir kentin yurttaşları yüzme havuzu, kütüphane veya müze yapmak istiyorlarsa, bunu yapmaktan kaçınarak ulusun genel çıkarına hizmet edemezler. ‘Kazara şehit olacaklar’ ve bu yolla sadece kendilerine değil başkalarına da zarar vereceklerdir. Hatalı iyi niyetleriyle, büyüyen işsizlik dalgasını daha da yukarıya çıkaracaklardır.”¹³

İki gün sonra *Times* Hayek, Robbins ve diğer LSE üyelerinden gelen bir yanıtı yayımladı. “İster nakit isterse atıl bakiye olarak para gömülemenin deflasyonist olduğu” ve “kimsenin deflasyonu arzulanan bir şey olarak görmediği” konusunda onlarla hemfikir olmalarına rağmen, para harcamakla yatırmak arasında önemli bir fark olmadığını kabul etmiyorlardı. “Şayet kamuoyu söylenenlerden, mevcut tahvilleri satın almakla mevduatları inşaat firmaları ve benzeri yerlere yatırmanın bugün kamusal çıkara aykırı olduğunu veya bu mevduatları çekmenin toparlanmaya yardımcı olacağını çıkaracaksa bizler bunu bir tür felaket olarak görüyoruz” diye yazıyorlardı. Bizler bugün dünyadaki birçok sorunun kaynağını, kamusal otoritelerin ihtiyatsızca aldığı borçlar ve yaptığı harcamalarda görüyoruz. [Bu tür pratikler] bütçeyi ipotek altına almaktadır ve faiz oranlarını yükseltme eğilimindedir... Bunalım net bir şekilde göstermiştir ki, büyük ölçekte kamu borcunun varlığı özel borçların getirdiklerinden çok daha büyük sürtüşme ve engellere yol açmaktadır.” Hükümetlere verdikleri tavsiye, “müsrifçe harcama yapma alışkanlıklarına dönmemeleri, ticaret ve sermayenin serbest dolaşımı üzerinde, olası bir toparlanmayı daha en baştan engelleyen kısıtlamaları kaldırmalarıydı.”¹⁴

1933’te Hayek, “insanların ciddi ciddi Nasyonal Sosyalizmin, sosyalizm karşısında kapitalist bir tepki olduğunu düşündüklerini” görünce iktisat kuramından uzaklaştı. “Karşılaştığım temel sözcülerinden biri de Lord Beveridge. Nasyonal Sosyalistlerle kapitalistlerin sosyalizme karşı tepki verdiklerine gerçekten inanmış halde. Dolayısıyla Beveridge’e bu konuyla ilgili bir not¹⁵ yazdım.”¹⁶ Ona göre sosyalizm ve Nazizm hiç de birbirinin zıttı değildi, aksine serbest piyasanın kaldırılmasında ve böylelikle özgür bir topluma has özgürlüklerin kısıtlanmasında neredeyse özdeştiler.

Düşüncelerini desteklemek için Hayek, özgür bir toplumun kurulmasında fiyatların önemini anlatan Almanca ve başka dillerde yazılmış eserlerin İngilizceye

kazandırılmasına uğraştı. Fiyatların bireylerce alınan sayısız ekonomik yargıyı yansıttığına inanıyordu. Açıklayacağı üzere, “şayet [fiyat mekanizması] kasti bir tasarının sonucuysa ve fiyat değişimlerine göre hareket eden insanlar kararlarının anlık hedeflerini aşan bir öneme sahip olduğunu anlıyorlarsa, bu mekanizmanın insan zihninin en büyük başarılarından biri olarak övüleceğine inanıyorum.”¹⁷ 1920’de Avusturya’da yayınlanmış bir dizi metinden oluşan ve içindeki temel makalelerden biri Mises’in sosyalist planlamanın eksikliklerine yakıcı bir eleştiri olarak yazdığı “Sosyalist Uluslar Topluluğunda Ekonomik Hesaplamalar” olan *Collectivist Economic Planning: Critical Studies on the Possibilities of Socialism* [Kolektivist Ekonomik Planlama: Sosyalizmin Olasılıkları Üzerine Eleştirel Çalışmalar] adlı bir kitabı 1935’te yayımlattı. Hayek’in yazdığı son makale, sosyalist planlamacılar tarafından şart koşulan talebe göre sabitlenmiş fiyatlarla bireylerin serbestçe belirlediği fiyatları yan yana getirebileceklerini sanan “piyasa sosyalistleri”ni paylamaktaydı.

1930’lu yıllar ilerledikçe, Avusturya ve Almanya’dan gelen haberler Hayek için gittikçe daha fazla kaygı verici hale gelir olmuştu. Viyana’ya yaptığı ziyaretler ve özgür Alman basınından geriye kalan unsurların Nazi şiddetine dair yaptığı haberler, Nazizmin yenilgiye uğratılmasının zorunlu olduğu kanısını güçlendirmişti. 1919’da Berlin’de yaşanan Spartakist darbenin aynısından kaçınmak isteyen anti-komünist işadamlarıyla Hitler arasındaki gayrı-resmi ittifak, iş hayatına dair tüm kararların Nazilerin patronaj ilişkileriyle alındığı korporatist bir devletin inşasıyla sonuçlanmıştı.

Avusturya ve Almanya’dan gelen haberler daha da karamsar bir hal aldıkça, Hayek Avusturya kökenli olmasından çekince duyar hale geldi. Londra’daki ilk yıllarında Hayek insanlar arasında İngilizce, evdeyse Almanca konuşurdu. Zaman geçtikçe ve II. Dünya Savaşı başlayacak gibi olunca, hep İngilizce konuşmaya karar verdi ve Avusturya’ya dönme düşüncesini sessizce terk etti. “Bir bakıma İngiliz olmuştum, çünkü bu benim için doğal bir tutumdur” diye hatırlıyordu. “Sıcaklığın vücudunuzunkiyile aynı olduğu ılık bir küvete girmek gibiydi.”¹⁸

Bu esnada Keynes, *Genel Teori*’nin kapitalizm ve sosyalizm arasındaki geleneksel politik ayrımı ciddi ölçüde değiştireceğinden gittikçe daha emin oluyordu. Marksistler gibi sosyalist kuramcılar kapitalizmde krizin kaçınılmaz olduğunu varsayıyorlardı. George Bernard Shaw gibi Fabiancı sosyalistler kendi karma ekonomili sosyalizmlerinin, mevcut sorunlu sistemi saf sosyalizmden veya komünizmden kurtarabileceğini düşünüyorlardı. Keynes kitlesel işsizliğe çözüm getirmek amacıyla ekonomiye müdahale etmenin düşünsel bir gerekçesini sunarak, kapitalizmin öngörülen yıkımını sonsuza dek erteleyecek kadar etkin bir tarzla koşulları iyileştirebileceğine inanıyordu. Bundan dolayı 1935 Noel’inde Keynes, alışıldık

fesatçılığıyla Bernard Shaw'a, çıkacak kitabı sayesinde Fabiancı bir geleceğin artık ihtimalden kalkacağını yazmıştı.

"İktisat kuramı hakkında, dünyanın ekonomik sorunları düşünme biçiminde bugün olmasa bile kanımca önümüzdeki on yıl içinde devrim yapacak bir kitap yazdığımı inanıyorum," diyordu Bernard Shaw'a. "Sizden veya başkalarından şu anda buna inanmalarını bekleyemem. Ancak benim açımdan, söylediklerim umduğum şeyler değil, zihnimde gayet emin olduğum şeyler."¹⁹ Keynes 1935 yılının geri kalanını, *Genel Teori*'yi gözden geçirip rafine ederek ve yayıncısından gelen sayfalarca düzeltmeyi yaparak geçirdi.

İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi 4 Şubat 1936'da yayımlandı. Keynes kitaba ilgi çekmek konusunda öyle başarılı olmuştu ki, öncelikle, dört yüz sayfa içindeki yeni fikirlere hemen aşına olmak isteyen genç iktisatçılar üzerine üşüşmüşlerdi. Keynes kitabın satışlarını ve etkisini artırmak için düşük bir fiyat belirlemişti: Sadece beş şilin. *Genel Teori* hiç de kolay okunan bir kitap değildi. Hayek'in, *Treatise*'ine yönelttiği eleştiriyi önlemek için, Keynes kendine özgü ekonomik terimleri geleneksel iktisatçıların kullandıklarıyla birleştirmeye gayret etmişti. Dostları ve çalışma arkadaşlarının karşı argümanlarını kitaba dahil etmiş, klasik iktisatçılardan gelecek itirazları öngörmeye çalışmıştı. Ancak tezini ne kadar basitleştirmeye çalışmış olsa da, yürüttüğü mantığın büyük bir kısmı sıradan okurların çok ilerisindeydi. Açıkladığı gibi, "iktisatçıların temel varsayımlarını eleştirel bir süzgeçle yeniden inceleme hedefimi, çok soyut argümanlar olmadan yapamazdım."²⁰

Keynes'in en büyük havarilerinden olacak, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) iktisatçısı Paul Samuelson,²¹ *Genel Teori*'nin başarısını şöyle özetliyordu: "Kötü yazılmış ve zayıf bir biçimde derlenmiş bir kitap," diye başlıyordu. "Küstahça, aksi, polemikle dolu ve ikrarında hiç de cömert değil. İçinden çıkılamayan saçmalıklar ve karmaşalarla dolu... Meşakkatli cebirin yerini, bir dizi aydınlatıcı kavrayış ve sezgi almış durumda. Tuhaf bir tanımlama, birden unutulmaz bir kadenze dönüşüyor. Ve nihayet ne olduğu anlaşıldığında, analizlerinin aynı anda hem açık hem de yeni olduğunu görüyoruz. Kısaca bu bir dâhinin eseri."²² Kendisini Keynes'in baş takipçisi ilan edecek olan John Kenneth Galbraith de²³ aynı görüşteydi. "Bu eser, Keynes'in neredeyse diğer tüm yazılarından farklı olarak, tamamen karmaşık," diyordu. "Belki de eğer aksi olsaydı ve iktisatçılardan neyi kast ettiğiyle ne yapmaya çalıştığını tartışmaları istenmeseydi bu kadar etkili olamazdı. İktisatçılar karmaşıklıkla ve ona eşlik eden muammalara iyi karşılık verirler."²⁴

Keynes daha ilk paragrafta kavgacı bir üslup benimsemiş, genel kuramının hedefinde geleneksel iktisatçıların olduğunu ilan etmişti. Hedefinde, sadece

Cambridge'deki yakın çalışma arkadaşı Arthur Pigou değil, cömert akıl hocası ve Cambridge iktisat bölümünün kurucusu Alfred Marshall gibi, kendisinden öncekiler de vardı. Fakat her şeyden öte Keynes asıl acımasız saldırısını, Avusturya Okulu'ndaki baş rakiplerine, Mises, Robbins ve Hayek'e yöneltmişti. Keynes'i saldırılarını daha az şahsi hale getirmesi için sürekli uyarın Roy Harrod, ilk taslağı okurken Hayek'e ve onun gibilere yöneltilmiş hücumun sertliğiyle şaşkınlığa uğramıştı.

Harrod, "Uzun uzadıya geleneksel iktisat kuramından farklarını vurgulamaya ve onların zayıflıklarını göstermeye girişmişti," diye aktarıyordu. "Kendi katkısını öne çıkarmak ve mevcut öğretilerin ne kadarının ıskartaya çıkarılacağına okurların karar vermesini sağlamak daha bilgece olmaz mıydı? Kimileri için saygıdeğer isimleri eleştirmekten haşarı bir zevk alıyor gibiydi ve belki de gerçekten alıyordu. Aslında bu üzerinde düşünerek yaptığı bir şeydi. Yaptığı katkıdaki yeniliği göz ardı etmeye dönük eğilimin sonucunda hissettiği ve hâlâ hissetmeye devam ettiği hüsrânın kasıtlı bir dışavurumuydu. Ortalığı ateşe vermezse, sanki hiçbir yere varamayacakmış gibi hissediyordu."²⁵

Keynes Avusturya Okulu'nun hatalarına işaret etmekten zevk alıyor gibiydi ve kusurlarını iyice abartıyordu. Bunu sadece, "klasik okul"a bağlılıklarındaki öngörüsüzlük ile vizyon eksikliğini anlayamayan Hayek ve Robbins gibi kişileri ayırarak değil, inatçılıklarını, sanki ejderhalarla değil de sineklerle uğraşıyormuş gibi ana metinde değil dipnotlarda reddederek yapıyordu. Hayek gibi ortodoks iktisatçıların gerçeklikle bağlarının olmadığını söylüyordu. "Klasik kuramı, Ekonomimizin hareket etmesini istediğimiz şekli yansıtan bir şey olarak görmek pekâlâ mümkündür," diye yazıyordu. "Ancak, bunun gerçekten de böyle hareket ettiğini varsaymak, farklılıkları görmezden gelmektir."²⁶

"Klasik kuramın varsaydığı özel durumların niteliği, gerçekte içinde yaşadığımız ekonomik topluluğun nitelikleri değildir," diye yazıyordu. "Bu nedenle öğretileri, onları deneyimlerimize uyarlamaya çalıştığımızda yanıltıcıdır ve felaketlere yol açar."²⁷ Keynes'e göre, klasik iktisatçılar çektikleri sıkıntılardan üstü kapalı bir biçimde işsizleri sorumlu tutuyordu. "Bir klasik iktisatçı, ücretinde kesinti yapılmasını reddeden bir emekçiyle yakınlık kurabilir ve geçici koşullara uyum sağlamak için böyle bir şeyi yapmanın akıllıca olmadığını kabul eder; ancak bilimsel dürüstlük onu, ne olursa olsun bu reddin bela yaratanların başının altından çıktığını ilan etmeye zorlar."²⁸ Keynes, ücret artışına yönelik talepler işsizliğin bir faktörü olsa da, klasik iktisatçıların uzun zamandır ısrar ettiği gibi işsizliğin neden temel sebebi olmadığını gözler önüne sermekteydi.

Keynes iktisada yön veren ve herkesçe kabul edilen yasalardan birini, arzın kendi talebini yarattığını söyleyen Say Kanunu’nu reddediyordu.²⁹ Bu kavram, “hâlâ tüm klasik kuramın temelini teşkil etmekte, öyle ki bu olmadığında kuram çökmektedir... Modern düşünce insanlar paralarını bir şekilde harcamazsa başka şekilde harcarlar diyen bir kavrama hâlâ derinden bağlıdır.”³⁰ Nitekim bu ona göre, klasik iktisadın bir başka yanılıgına kapı aralamaktaydı: “Bireysel tasarrufedimleri, kaçınılmaz bir biçimde paralel bir yatırım edimine yol açar.”³¹

Say Kanunu’nu reddetmek, *Genel Teori*’deki yeni düşünce biçimi açısından merkezi bir konumdaydı. Bunun sonucunda, Keynes tasarrufların kendiliğinden yatırıma dönüşmediğini açıklamak için “likidite tercihi” kavramını ortaya attı. Keynes’in vardığı sonuca göre, klasik iktisatçıların, paranın maliyetine veya faiz oranına katkı yapan şeylere ilişkin değerlendirmesi eksikti. Bir zamanlar kendisi de aynı görüşleri benimsemiş olsa da, bu kendi ifadesiyle, “saçma bir kuramdı.”³² Klasik iktisatçılar için faiz oranları, tasarruflar ile yatırım arasındaki ilişkiye bağlıydı: Eğer çok fazla insan tasarruf yaparsa, faiz oranları düşer ve bu da, kazançlarını azamiye çıkarmak için, işletmeleri yatırım yapmaya teşvik eder. Eğer çok az kişi tasarruf yaparsa, faiz oranları, daha fazla tasarrufçuyu çekmek üzere artar.

Keynes tasarruf sahiplerinin motivasyonlarını incelemiş ve çok farklı bir sonuca varmıştı. Ona göre, tasarruf sahipleri bir bankaya para yatırmak veya borsaya ve hisselerle yatırım yapmak yerine, hızla gelişen koşullara uyum sağlayabilmek için biriktirdiklerini genelde “likit” (yani nakit) olarak tutmayı tercih eder. Likidite tercihi kavramı, tasarruf ile yatırım arasındaki ilişkiyle ilgili geleneksel kavrayışı altüst etmektedir. Çünkü bir tasarruf sahibi, bekleyerek daha iyi bir fırsat elde edeceğini düşünüyorsa, tasarruflarını nakit, mücevher veya altın biçiminde saklayacaktır. Bunun çıkarımları Keynes için açıktı. Likidite tercihi sebebiyle, faiz oranları olması gerekenden daha yüksekti çünkü bankalar, tasarruf sahiplerine paralarını bırakması için bir prim ödemek zorundaydı.

Keynes için likidite tercihi, klasik iktisadın temeli olan ve tasarrufu yatırımın üzerine koyan “sağduyu”yu yadsıyordu. “Neredeyse herkesçe kabul edilse de, bir o kadar saçma olan, efektif talep açısından bireysel tasarrufun en az bireysel tüketim kadar yararlı olduğu fikri,” bir yanılığdır diye yazıyordu. “İşte tam da bu yanılığ yüzünden, insanların zihinlerini açmak çok zordur. Servet sahiplerinin, bu türden sermaye varlıklarını istedikleri inancından ileri gelmektedir ancak, aslında istedikleri öngörülen bir kazançtır.”³³

Keynes aralarında çarpanın da olduğu başka yeni kavramlar da ortaya atmıştı. Harcanan her sterlin bir sterlinden çok daha değerliydi çünkü para, sistemde iler-

ledikçe tekrar tekrar harcanacaktı. İktisatçı olmayan ve borçlarla finanse edilen bayındırlık işlerini müsriflik, sorumsuzluk ve savurganlık olarak değerlendiren kişileri ikna etmek için, normalde makul bir yöntem izlemek yerine, tamamen saçma bir proje icat etmişti. Amacı, görünürde “savurgan” planların bile, kronik işsizliği çözüp kendi masraflarını çıkaracağını göstermekti.

“Hazine eski şişeleri banknotlarla doldurup, artık üzeri molozlarla kapatılan metruk madenlerin derinliklerine gömse ve denenmiş laissez-faire ilkeleriyle bu paraları çıkarma işini özel teşebbüse bıraksa,” diye başlıyordu, “daha fazla istihdama gerek kalmaz ve yaratacağı etkinin yardımıyla, toplumun gerçek geliri ve sahip olduğu sermaye muhtemelen şu ankinden çok daha yüksek olacaktır. Aslında konut ve benzeri şeyler inşa etmek çok daha makul olacaktır; ancak politik ve pratik zorluklar bunun önünde engelse, yukarıdaki önerim hiç yoktan iyidir.”³⁴ Ekonomiye dair yaygın görüşlerin, gerçek yaşamda ekonominin işleme biçimiyle farkını vurgulamak için, vardığı şu meşum sonucu sürekli tekrar ediyordu: “Savaşlar nasıl büyük ölçekte borç almanın devlet adamlarınca makul sayılan tek yolu olmuşsa, altın madenciliği de, sağlam bir finans kaynağı olarak toprağı kazmanın, bankacılara önerilen tek bahanesidir.”³⁵

Daha da önemlisi, Hayek’in devletin ekonomiye müdahale ederek özgürlüğü tehdit etmesi hakkında yazdığı makaleler ışığında, Keynes tartışmaya, devletler tam istihdama ulaşmak için daha büyük bir rol üstlendiklerinde bunun bireysel özgürlükler için doğurduğu sorunları dahil etmişti. “Tam istihdamı sağlamak için gereken merkezi denetim, kuşkusuz devletin geleneksel işlevlerini büyük oranda genişletecektir,” diyordu. “Dahası, modern klasik kuramın kendisi bile, ekonomik güçlerin serbestliğine kısıtlamalar getirilmesi veya bu güçlere kılavuzluk yapılması gereken bazı koşullara dikkat çekmiştir.”³⁶ “Bir bütün olarak çıktı kuramı, yani [*Genel Teori*’nin] sunma iddiasında olduğu şey, serbest rekabetçi ve laissez-faire önlemler altında üretilen çıktıkların üretimi ve dağıtımına ilişkin kuramla kıyaslandığında, totaliter bir devletin koşullarına çok daha kolay uyulanmaktadır.”³⁷ Ancak Keynes insan doğası konusunda iyimserdi ve ne otoriterliğin kuramının zorunlu bir sonucu olduğuna ne de reformlarının tüyler ürpertici bir tiranlığa (Hayek buna “serflik” diyecekti) yol açacağına inanıyordu.

Keynes’in kanaatine göre, herkesin istihdam edildiği müreffeh bir toplum, gerçek demokrasinin teminatı olarak gördüğü düşünce ve eylem bağımsızlığını sürdürmenin en kesin yoluydu. “Özel girişimler ve sorumlulukların geniş bir uygulama alanı yine olacaktır,” diye yazıyordu. “Bu alan içerisinde, bireyciliğin geleneksel avantajları geçerliliğini koruyacaktır.”³⁸ Dahası ona göre, “kusurlarından ve zararlarından arındırıldığında, bireycilik, diğer sistemlerle kıyaslandığında

kişisel tercihlerin pratik alanını alabildiğine genişlettiği için, şahsi özgürlüklerin en iyi güvencesiydi.”³⁹ Keynes, devletin sayısız düzenlemesiyle bireysel özgürlüklerin ortadan kalktığı karanlık bir geleceğin çıkırtkanlığını yapmak niyetinde değildi. Verdiği reçete, dümenin hafifçe kontrol edilmesi ile müreffeh ve halinden memnun bir mürettebattı. Biyografisini yazan Robert Skidelsky’nin belirttiği gibi, “İşsizliğin toplamakamları olmadan çözülebileceği konusunda insanlara umut veriyordu.”⁴⁰

Keynes klasik kuramın hâlâ önemli bir rolü olduğunu söyleyerek klasik okula zeytin dalı uzatırken, Hayek’in serbest piyasadan kopmanın sonuçlarına yönelik karamsar değerlendirmesini de öngörmekteydi. “Kabul gören klasik iktisat kuramlarına yönelik eleştirimiz, analizlerinde mantıksal kusurlar bulmak yerine, örtük varsayımlarının nadiren doğrulandığı veya hiç doğrulanmadığına işaret etmekten ibarettir. Öyle ki, gerçek dünyada yaşanan iktisadi sorunlara hiçbir çözüm getirememektedirler,” diye yazıyordu. Tam istihdamı sağlamanın araçları, sosyalist, yarı-sosyalist veya sosyal demokrat bir toplumu ima ediyordu. “Bayındırlık işlerine devletin finansörlüğünde yapılan yatırımlar mümkün oldukça tam istihdama teka-bül eden bir toplam çıktı yaratılmasında başarılı olursa, klasik kuram bu noktadan itibaren yine kendi işleyişini sürdürecektir,” diyordu. “Ekonomik yaşamı eskisine kıyasla daha fazla toplumsallaştırmak için, tüketme eğilimleri ile yatırım saikleri arasında bir düzenleme getirmek amacıyla merkezi denetimin zorunluluğu dışında hiçbir gerekçe yoktur.”⁴¹ Keynes’in iddiasına göre, tam istihdama ulaşıldığında, klasik okulun önerdiği birçok kesinlik layık olduğu yere gelecekti.

Genel Teori, Hayek ve benzerlerini karşılık vermeye davet ediyordu. Aslında Keynes, birçok noktada bizzat Hayek’e sataşıyordu. Şöyle diyordu: “Profesör Hayek, tasarruf ve yatırım kavramlarının onlara tekabül eden bir belirsizlikten mustarip olduğunu söylerken, sadece *net tasarruf* ve *net yatırım*ı kastettiği oranda haklıdır.”⁴² Hayek’in “zorunlu tasarruf” öğretisine ilişkin değerlendirmesini “ilginç”⁴³ bularak kenara atıyordu; bu bir İngiliz tarafından kullanıldığında, ezici ve tahripkâr bir tabirdi. Ancak Keynes, *Treatise*’i eleştirirken Hayek’i meşgul eden ve tanımlamalar üzerine yapılan kılı kırk yarıcı tartışmaların tekrarlanmasından kaçınmak için, *Genel Teori*’nin bazı bölümlerini çoğunlukla “tasarruflar”, “zorunlu tasarruf” ve “yatırım” gibi temel ekonomik kavramların tanımına ayırmıştı. Böylelikle, esas argümanına (artan toplam talebin tam istihdamın anahtarı olduğuna) itirazda bulunmak isteyenler, anlamlarla uğraşmak zorunda kalmayacaktı.

Aynı şekilde Keynes, Hayek’in *Treatise*’i eleştirmesi üzerine yaptıkları yazışmanın temel bir ögesi olan ve eskiyen tesislerin yenilenmesiyle ilgili tartışmalara da değini-yordu. Ayrıca Hayek’in “üretim aşamaları” ve “dolaylı” üretim yöntemleri üzerine verdiği meşhur LSE seminerlerinde aktarılan unsurların yararlı olup olmadığını

sorguluyordu. Keynes şunları yazarken, aklındaki isim kesinlikle Hayek'ti: "Birtakım uzun veya dolaylı süreçlerin fiziksel olarak etkin olduğu doğrudur. Ancak aynı şey bazı kısa süreçler için de geçerlidir. Uzun süreçler tam da uzun vadeli oldukları için fiziksel açıdan etkin değildir. Hatta bazı uzun süreçler, belki de çoğunluğu, fiziksel açıdan çok az etkiye sahiptir. Çünkü zamanla bozulma veya tükenme gibi olgular vardır. Verili bir emek gücüyle birlikte, avantaj sağlayabilecek dolaylı süreçlerde cisimleşmiş emek miktarı üzerinde kesin bir sınır vardır."⁴⁴

Genel Teori'yi yazarken Keynes'in temel amacı, iktisatçıların ekonominin işleyişiyle ilgili düşüncelerini değiştirmek ve bu sayede karar alıcıları, toplam talebi artıracak önlemler almaya ikna etmektir. Ancak ikinci önemli amacı, Hayek ve diğerlerine meydan okuyup, onları başyapıtındaki fikirlere yanıt vermeye davet etmektir. Keynes'in fikirleri, ancak klasik iktisatçıların yanıldıkları gösterildiğinde sağlamca kök salabilirdi. Dolayısıyla, gelebilecek tüm itirazları önceden görmüş olmanın verdiği güvenle, klasik iktisatçıların yanıtını ıstirmek için sabırsızlanmaya başlamıştı. Keynes'in müthiş kaleminden dalga dalga yayılan argümanları karşısına almak gibi zorlu bir görev üstlenmiş Hayek için bu kitaba yanıt yazmak adeta şeref meselesiydi.

Toplam talebi artırmak istihdamı artırmanın neden uygun olmayan bir yoluydu? Çarpan hangi durumlarda Keynes ve Kahn'ın önerdiği gibi işlemiyordu? Likidite tercihi kavramı faiz oranlarının nasıl belirlendiğiyle ilgili klasik açıklamaları neden çürütmüyordu? Şayet *Genel Teori* baştan sona yanlışlıklar, yanıltıcı varsayımlar, yanlış mantık yürütmeler ve yersiz tasavvurlarla doluyorsa, Keynes'in argümanları kök salmadan önce Hayek'in bunları sarsmasının tam zamanıydı.

Ancak, hiçbir yanıt gelmedi. Hayek sessizliğe gömülmüştü. Keynes'i karşısında olanca gücüyle gören Hayek, gözlerini yummuştu. Haftalar geçiyor fakat kendisinden beklenen karşı saldırı gelmiyordu. Hayek'in yaşam amacı, Robbins'in kendisini Viyana'dan LSE'ye çağırmaya iten ve Beveridge'in onu LSE kadrosuna dahil etme fırsatından yararlanmaya sevk eden amaç görünümünde hiçbir sonuç vermemişti. Keynes'in büyük eseri ne gürültüyle ne de mırıltılarla karşılandı. Britanya ve kıta genelindeki klasik iktisatçılar Hayek'ten dört gözle cevap beklerken derin bir sessizlikle karşılaştılar.

Keynes Amerika'yı Ele Geçiriyor

Roosevelt ve Genç *New Deal* İktisatçıları, 1936

Şubat 1936'da *Genel Teori*'nin yayımlanmasıyla Keynes, Keynesçi Devrim olarak bilinecek şeyin başlangıç atışını yapmış oldu. Açılış cümlesinde, "Bu kitap temelde iktisatçı arkadaşlarıma seslenmektedir," diye ilan ediyordu. Bu, işsizliği kamu fonuyla yürütülecek çalışmalarla azaltmaları için siyasetçileri ve kamu görevlilerini ikna etmek için harcadığı on yılda pek mesafe kat edemediğinin itirafıydı. Ancak Amerika'da önce Herbert Hoover'ın, ardından Franklin Roosevelt'in yönetimleri, Buhran'ın yol açtığı kitlesel işsizliği azaltacak küçük ölçekli kamusal programları yavaş yavaş uygulamaya başlamıştı.

İki başkan da benzer koşullarda yönetime gelmişti: Bir şeyler yapılmalıydı, seçmenler bir şeylerin yapılmasını bekliyordu ve hiçbir şey yapmamakla suçlanmak yerine, en azından bir şeyler yapmaya çalışıyormuş gibi görünmek bile daha iyiydi. Harrod, "[Roosevelt] insanlar işsiz olduğundan büyük ölçekte istihdam sağlama arayışındaydı ve maliyetin olabildiğince büyük bir kısmını vergilerle karşılamaya uğraşıyordu," diye açıklıyordu. "Eğer bütçe açığı varsa, bu son derece kötüydü; buna daha sonra çözüm getirilebilirdi." Keynes *Genel Teori*'sindeki argümanları, bu türden eylemlere entelektüel bir gerekçe sağlamak için ileri sürüyordu. Dolayısıyla hedef kitlesi, Britanya ve Amerikan üniversitelerinde okumuş, Buhran'ın kurbanlarına yardım etmeye istekli, genç ve idealist iktisatçı kuşağıydı.

Keynes 1920'lerden itibaren Amerika'da, kendisini anlaması zor kuramlara gömmek yerine, enerjisini pratik çözüm olanaklarına adanmış bir iktisatçı olarak biliniyordu. Henüz Britanya'dayken, I. Dünya Savaşı'nın sonunda yazdığı *The Economic Consequences of the Peace*'la Amerikalıların gündemine girmişti. Kitabının yayımlandığı tarih, Başkan Woodrow Wilson'un Senato'yu Versailles Antlaşması'nı geçirmeye ikna etmek için ciddi mücadele yürüttüğü döneme denk gelmişti. Antlaşma büyük tartışma yaratmıştı çünkü ilk kez Amerika'yı küresel bir idareyle, Wilson'un parlak buluşu Milletler Cemiyeti'yle ilişkilendirecekti. Keynes Wilson'un Paris'teki barışçıl amaçlarına sempatiyle yaklaşıp da, aristokrat tutumu

ve yenilen ülkelere ciddi tazminatlar yüklenmesinden yana olması sebebiyle onu paylamaktan alamamıştı kendini. *Economic Consequences*'ta mütedeyyin Wilson'u renkli bir şekilde tasvir edişi, Amerikan basını tarafından hemen kapılmıştı. Etrafı kuşatılmış başkanlarını, deneyimli bir eleştiri ustasının keskin sözleriyle karalamak için bahaneleri olmuştu.

Keynes, Wilson'u tepetaklak düşürmek üzere yüksek bir kürsüye oturtuyordu. "Başkan Wilson Washington'dan ayrıldığında dünya genelinde sahip olduğu prestij ve nüfuzun tadını çıkarıyordu," diye aktarıyordu. "Avrupa başkentlerinin kalabalıkları nasıl da Başkanın arabası hakkında konuşuyorlardı! Batıdan gelen ve medeniyetinin eski topraklarında açılan yaraları iyileştirecek bu seçilmiş kişinin duruşunu ve çehresini bir an olsun görmek için ne merakla, kaygıyla ve umutla çabaladık."² Ancak, ahlaki bir dürüstlük içinde katı, vakur ve soğukkanlı olan barışçıl Wilson, İtilaf Devletleri'nin intikam feryatlarına yenik düşmüştü. Keynes şöyle yazıyordu: "Öyle büyük bir hayal kırıklığı olmuştu ki, ona en çok güvenmiş olanlarımız konuşmaya nadiren cesaret edebildi. . . Başkana ne olmuştu böyle? Böyle olağanüstü ve beklenmedik bir ihanete nasıl bir zaaf veya talihsizlik yol açmıştı?"³ Keynes birçok Amerikalının kendi başına keşfettiği bir şeyi açıklıyordu: Başkan "tek başına ve uzak", "irade sahibi ve dik kafalıydı." Hepsinden de öte, "bir kahraman veya peygamber değildi; bir filozof bile değildi; aksine, diğer insanlar gibi birçok zaafa sahip cömert ve iyi niyetli bir kişiydi."⁴

Keynes başkanın, yakın çevresinde uyandırdığı izlenimi tarif ederek, ona titizlikle yönelttiği tahripkâr eleştirinin etkisini artırıyordu. "Yüzü ve çehresinin hatları aynı fotoğraflarında olduğu gibi keskin ve düzgündü. Boynu ve başını taşıyışı dikkat çekiciydi," diye yazıyordu. Ancak çok geçmeden, "sadece harici anlamda etrafını kuşatan şeylere değil, çevresine de tümünden kayıtsız olduğu" anlaşılıyordu. Wilson'u Britanya Başbakanı Lloyd George ve Fransız Başbakanı Clemenceau gibi kurnaz devlet adamlarıyla kuşatılmış halde görmek, başkanı "körebe oyununda bir ebe" olarak izlemek gibiydi. "Bir görüşme salonuna bu kadar mükemmel ve kaderi önceden çizilmiş bir kurban gibi adımını atmış bir kişi daha yoktu," diye yazıyordu. Paris'te yaşananlara ilişkin değerlendirmesi, Amerikalılar arasında "eski Avrupa'nın" güvenilmez yapısı hakkındaki hissiyatı kuvvetlendirmiş, Amerika'nın bu kadar süre boyunca savaştan uzak durmakla iyi yaptığı ve yeni kurulan Meclis'le arasına güvenli bir mesafe koymanın iyi olacağı fikrini pekiştirmişti. Keynes'in kalemıyla, "bu kör ve sağır Don Kişot" yani Wilson, "hasımların ellerinde hızlı ve parıltılı kılıçlarla pusu kurduğu bir mağaraya giriyordu."⁵

Keynes'in hükmüne göre, Wilson beyaz atlı bir şövalye olmaktan çok uzaktı. Mağlup devletlere ağır tazminatların dayatılmasını engelleyemediği için, "savaşı tüm

savaşları bitirecek” şekilde adilce sonlandırmaya dönük soylu girişimi zayıflatmış ve yakın zamanda başka bir savaş felaketinin gerçekleşme ihtimalini artırmıştı. Bu kehanet kısa sürede gerçekleşecekti. *Genel Teori*’nin yayımlandığı dönemde, Hitler Berlin’de şansölyelik koltuğuna oturmuş, kendisi gibi faşist Benito Mussolini Roma’da caka satar olmuştur. Her ikisi de, cezalandırıcı Versailles Antlaşması’nın yarattığı sefil ekonomik koşulların beslediği, iki aşırılıkçıydı. Keynes, birçok Amerikalı açısından keskin kalemle dünyanın gerçekte nasıl işlediğini karamsar bir tabloyla gösteren akli başında bir kâhindi.

Keynes’i Amerikalıların gündemine ilk kez Wilson hakkındaki görüşleri getirmiş olsa da, kısa süre sonra ortodoks olmayan iktisat düşüncesinin en az aynı oranda uzlaşmaz ve tavizsiz olduğunu görmüşlerdi. 1931’de Amerika’ya yaptığı kısa seyahatinde, Keynes’in politik liderler ve akademisyenlerden gördüğü sıcak karşılama, radikal ekonomik çözümleriyle ilgili havadislerin Britanya’nın ötesine ulaştığını kanıtlamıştı. Londra gazeteleri için yazılan makalelerin Amerika’da da yayımlanmasıyla meşhur bir iktisatçı olmuştur. Yazıları canlı tartışmalar doğurmuş, eğlenceli argümanlarla çıkan *Vanity Fair*⁶ gibi alışılmadık organlarda yayımlanıyordu.

1929 borsa krizi ve ardından gelen Buhran, Keynesçi fikirlere elverişli bir ortam sağlamıştı. Roosevelt Beyaz Saray’a gelir gelmez, personelinin “New Deal (Yeni Anlaşma)” olarak adlandırdığı bir programla, Buhran’ın zararlarını hafifletmeye dönük farklı yöntemler geliştirmeye teşvik etmeye başladı.⁷ Krizden sonra %90 oranında düşerek çöken yatırımlar, 13 milyon Amerikalıyı yani yetişkin nüfusun dörtte birini işsiz bırakmıştı. Yoksulluğu ölçen yöntemler felaketin boyutlarını ciddi oranda hafife aldığı için, durum aslında rakamların gösterdiğinden çok daha ciddiydi. Tarım işçileri hariç tutulduğunda, işsizliğin %37’yi geçtiği tahmin ediliyordu. Ohio Toledo’da her beş kişiden dördü işsizdi.⁸ Yeni yönetim aldığı görevin ağırlığı altında eziliyordu. Arthur M. Schlesinger Jr.’ın⁹ belirttiği gibi, “İşsizlerin barınmasına ve beslenmesine dönük aygıtlar, her yerde artan yüklerle çökmekte... Bu şiddeti hatta (bazılarının düşündüğü gibi) devrimi atlatma meselesiydi.”¹⁰

Keynes tavsiyelerini yeni başkana işte bu kargaşa içinde sunmuştu. Önce 1933 gibi erken bir tarihte Roosevelt’e, ileride *Genel Teori*’de geliştireceği fikirlerin ilk kez sunulduğu *The Means to Prosperity* kitabını göndermiş, ardından 31 Aralık 1933’te *The New York Times*’ta yayımlanan açık bir mektupla seslenmişti. Keynes, Harvard Üniversitesi’nde idare hukuku profesörü olan ve başkanın “beyin takımı”nın lideri olarak Roosevelt’in politikadaki en yakın arkadaşlarından biri olan Felix Frankfurter’in¹¹ tavsiyesi üzerine yazmıştı. Keynes Frankfurter’le ilk kez, Amerikalıların Siyonist hareketi teşvik ettiği Paris Barış Görüşmeleri’nde karşılaşmıştı. 1933-34 güzünde ve kışında, Oxford All Souls College’a misafir öğretim

üyesi olarak gelmiş olan Frankfurter, Keynes'e eğer Roosevelt'i işsizliği hafifletmek için daha fazla kamu kaynağı harcamaya teşvik edecekse, kapıların kendisine açık olduğunu söylemişti. "Senato'da, kamu harcamalarında önemli bir artış yapılması lehinde, hatırı sayılır bir fikir birliğinin olduğuna işaret eden haberler olduğunu belki bilmek istersiniz," diye yazıyordu. "Kanaatimce Başkan yeni düşüncelere açık biridir. Size bunları yazıyorum çünkü bana göre, bağımsız argümanlarınızı ve çıkarımlarınızı aktaracağınız bir mektup, bugün faal olan güçlerin ivmesini önemli ölçüde artıracaktır."¹² Keynes'in gazetelerdeki katkıları birden bire ortaya çıkmış gibi görünmesin diye, Frankfurter bu yazının kopyasını önceden başkana göndermişti.¹³

Keynes mektubuna Roosevelt'i pohpohlayarak başlıyordu. "Kendinizi, her ülkede içinde yaşadığımız sıkıntılı koşulları akla yatkın deneylerle iyileştirmeye çalışan herkes adına Vekil kıldınız," diye yazıyordu. "Eğer başarısız olursanız, rasyonel değişim çabası, dünya genelinde ağır bir önyargıyla karşılanacak, bunu çözmek ortodoksiye ve devrime kalacaktır. Ancak başarılı olursanız, yeni ve cesur yöntemler her yerde denenmeye çalışılacaktır." Hürmetini gösterdikten sonra, Keynes başkanın Haziran 1933'te çıkardığı ve diğer birçok şeyin yanı sıra özel tekellere, fiyatların sabitlenmesine ve kamusal istihdam programlarını hayata geçirecek bir Kamu İşleri İdaresi'nin kurulmasına izin veren Ulusal Endüstriyel Toparlanma Yasası'nın (National Industrial Recovery Act - NIRA), hem olumlu hem de olumsuz olduğunu söylüyordu. Şöyle yazıyordu: "Temelde reformist nitelikte olan ve muhtemelen toparlanmayı engelleyen" NIRA, "toparlayıcı tekniklerin parçası olarak lanse edilerek çok hızlı bir şekilde geçirilmişti."

Başkanın, çiftçilerle diğer üreticilerin ceplerini doldurmak amacıyla fiyatları kasıtlı olarak artırma politikasını övüyor ancak şu uyarıda bulunuyordu: "Eğer yükselen çıktı miktarı pahasına yapılacaksa, fiyatları yükseltmenin lehine söylenecek pek bir şey yoktur." Keynes'in ifadesiyle, "toplam satın alma gücünü artırarak çıktı miktarını teşvik etmek, fiyatları yükseltmenin doğru yoludur, başka türlü olamaz." Kamu projelerini finanse etmek için borç almanın iyi bir politika olduğunu yineliyordu. "Borçlarla finanse edilen ve mevcut gelirlere vergi koymaksızın yapılan devlet harcamalarıyla ulusal satın alma gücünün artırılmasını, olabildiğince vurgulamaktayım," diye yazıyordu. "Bir büyümede enflasyon, iş dünyasındaki spekülâtorlerin harareti coşkusu desteklemek için sınırsızca kredi alınması sonucunda ortaya çıkabilir. Ancak bir kriz anında, devletin borçla yaptığı harcamalar, yükselen fiyatlarda hızlıca fazla çıktı sağlamanın tek kesin yoludur." Son derece korkunç bir şekilde doğru olduğu anlaşılabilecek gözlemi şöyleydi: "Bundan dolayı, savaşa, hep yoğun bir endüstriyel faaliyet yol açmıştır. Geçmişte ortodoks finans

mantığı, savaşı, devletin borçlanmasıyla istihdam yaratmanın tek meşru bahanesi olarak görmüştür.”

Devletin bayındırlık işlerine daha fazla harcama yapmasını vurgulayan Keynes, başkanın içinde bulunduğu sıkıntılı durumla yakınlık kuruyordu. İngilizlerin gördüğü gibi, kamu gelirlerinin elverişli bir biçimde yatırılacağı hazır projeler bulmak her zaman kolay değildi. Roosevelt'in istediği gibi hidroelektrik santrallere, yeni otoyollara ve milli parklara harcama yapmak yavaş ilerleyen işlerdi. Paranın ekonomiye sokulması aylar hatta yıllar almaktaydı. “Bugüne dek çok az miktarın harcanmış olması hiç şaşırtıcı değil,” diye yazıyordu Keynes. “Deneyimlerimiz, kısa zamanda yararlı borç harcamaları yapmanın ne kadar zor olduğunu göstermiştir. Eğer israf, verimsizlik ve yolsuzluktan kaçınmak istiyorsak, sabırla üstesinden gelmemiz gereken birçok engel vardır.” Ancak başkana, talebi artırmanın ve ülkeyi tekrar refah seviyesine çıkarmanın tek kesin yolu olarak büyük ölçekli kamu harcamaları yapmasını salık veriyordu. Talebi artırmak için harcama yapmak yerine para arzının artırılmasını savunan kişileri, “daha geniş bir kemer alarak şişmanlamaya çalışan kişiler” olarak görüp, bir kenara atıyordu. “Birleşik Devletler’de bugün taktığınız kemer, göbeğiniz için yeter de artar bile.”

Keynes, doları altın standardından çıkarıp, kurun aşamalı olarak devalüe edilmesini sağladığı için Roosevelt’i destekledikten sonra, söyledikleri çok sert bulunmasın diye, tekrar pohpohlayıcı bir ton benimsemişti. “Benim için siz, devletin görevleriyle ilgili genel bakışı ve tutumuyla, dünyanın en olumlu yöneticisi olmayı sürdürüyorsunuz,” diyordu. Mektubunu dolaysız ve pratik bir tavsiyeyle sonlandırıyordu. İsteddiği “ucuz, bol miktarda kredi ile özellikle uzun vadeli faiz oranlarının azaltılmasıydı.” Ve bir kez daha, daha fazla kamu harcamasının daha hızlı bir şekilde yapılmasında ısrar ediyordu. “Büyük ölçekte hızlıca olgunlaştırılabilecek kamu projeleri tercih edilmelidir... Önümüzdeki altı ayda güçlü bir ivme yaratılabilirse, Birleşik Devletler refaha kavuşmaya hazırdır.”¹⁴

Roosevelt Keynes’in ekonomik tartışmalara yaptığı katkıya doğrudan yanıt vermedi ancak Frankfurter’e şunları yazdı: “Profesöre¹⁵ [Keynes], bayındırlık işleriyle ilgili olarak önümüzdeki mali yıl içinde bu yıl harcadığımızın yaklaşık iki katını harcayacağımızı söyleyebilirsiniz, ne var ki Devletin alabileceği borçlar üzerinde pratik bir sınır vardır çünkü en başta bankalar birçok büyük merkezde pasif bir direniş sergilemektedir.”¹⁶ Ertesi yıl, Frankfurter’in tavsiyesiyle başkan Keynes’le buluşmayı kabul etti. Frankfurter başkana şöyle yazıyordu: “Gösterdiğiniz çabalara gerçekten bağlı biri ve İngiltere’de New Deal’in belki tek güçlü destekçisi. Sadece keskin bir ekonomik kaleme sahip olmakla kalmıyor. Önemli bir sigorta şirketinin başkanı olarak,¹⁷ Kent’te [Londra’nın finansal merkezi] önemli bir etki

sahibi... Dolayısıyla kamu idaresinin onun çabalarını ve hedeflerini ilk ağızdan dinlemesinin iki kat önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü New York’a geldiğinde onu zehirmek için her türlü çabaya girilecektir.”¹⁸ Roosevelt Keynes’le buluşacak olmaktan memnundu ve özel sekreterine şöyle yazmıştı: “Kendisini görmek ve çay içerken kendisiyle baş başa kalmak isterim.” Ancak ekonomi Roosevelt’in zihnindeki tek şey değildi. Şunu da ekliyordu: “Keynes’e ulaştığınızda, ondan eşini de getirmesini rica edin.”¹⁹

Mayıs 1934’te Keynes Columbia Üniversitesi’nden fahri doktora almak üzere yanında Lydia olmadan New York’a gelmiş, Frankfurter’in referans mektupları sayesinde bir dizi New Deal siyasetçisiyle, iş dünyasının liderleriyle ve başkanın danışmanlarıyla tanışmıştı. Keynes Amerikan ekonomisinde olup bitenleri içeriden bir gözle öğrenmek istiyordu ancak her zamanki münakaşacı kişiliğiyle, tanıştığı bankacılar ile işadamlarının kabalıklarına ve cehaletlerine karşı çıkmaktan kendini alamıyordu. Lydia’ya, “sürekli formunun zirvesinde olmaya çalışmanın, bütün gün boyunca sinir bozucu tiplerle uğraşmanın korkunç derecede zor,” olduğunu yazmıştı.²⁰

28 Mayıs Pazartesi günü Keynes Beyaz Saray’a gitmek üzere Washington’daki Mayflower Hotel’den ayrıldı ve saat 17:15’te uzun adımlarıyla Oval Ofise girip, yerinde oturan başkanla tokalaştı. Yaklaşık bir saat boyunca konuştular. Keynes aynı Woodrow Wilson’un karakterini değerlendirirken yaptığı gibi, başkanın ellerine bakarak hakkında çok şey söyleyebileceğini düşünüyordu. “Doğal olarak ilgimi yoğunlaştırdığım şey elleriydi,” diye hatırlıyordu. “Katı ve oldukça güçlü ancak incelikten ve zarafetten yoksundular. Yuvarlak, kısa tırnakları bir işadamlarının parmaklarını andırıyordu. Tam çıkaramıyordum fakat (gözlerimle) fark edemesem de sıradan değillerdi. Ancak yine de son derece tanındıkları. Bu parmakların benzerini daha önce nerede görmüştüm? Yaklaşık on dakika unutulmuş bir isim bulmak umuduyla hafızamı taradım. Gümüş, dengeli bütçeler ve bayındırlık işleri hakkında ne söyleyeceğimi dahi bilmiyordum. Sonra birden aklıma geliverdi. [Eski İngiliz Dışişleri Bakanı] Sir Edward Grey.”²¹

Keynes, Roosevelt’in, Harvard Tarih Bölümü’nden aldığı diplomanın verdiği bölük pörçük kavrayıştan çok daha ileri bir ekonomi bilgisine sahip olduğunu kabul ediyordu. Roosevelt seçildiği gün “sağlam para”dan yana olduğunu ilan etmişti ancak basın bununla ne demek istediğini öğrenmek için kendisini sıkıştırdığında, “Bunun üzerine bir kitap yazmaya niyetim yok,” yanıtını vermişti.²² Görüşmeleri sırasında Keynes, Kahn’ın çarpanıyla kanıtlandığı üzere, bayındırlık işleri için borç para almanın, harcama olarak değil yatırım olarak değerlendirilmesi gerektiğini, bu işlerin yeni işe girenlerden alınan vergi geliri sayesinde hemen masrafını çıkara-

çağını teknik bir şekilde anlatmaya girişti. Ancak Keynes'in anlattıklarının çoğu, Roosevelt'in bir kulağından girip diğerinden çıkıyordu.

Keynes Beyaz Saray'dan ayrıldıktan hemen sonra, Roosevelt'in Çalışma Bakanı Frances Perkins'in yanına uğradı. "Keynes Roosevelt'in attığı adımlara duyduğu hayranlığı yineledi," diye aktarıyordu. "Fakat büyük bir dikkatle, 'Başkanın ekonomik açıdan daha bilgili olduğunu farz ettiğini' söylemişti."²³ Perkins'e göre, Keynes Roosevelt'e "büyük iktisat kuramları"ndan bahsetmişti. Ancak Keynes ona çarpanı anlatırken, tumturaklı kuramları bırakıp daha gündelik bir örnek aktarmış ve şunları söylemişti: "Hükümetin destek amacıyla harcadığı her dolar önce manava, sonra manavdan toptancıya ve oradan da çiftçiye aynı olarak ödenen bir dolardı. Destek amacıyla veya bayındırlık işlerine harcanan her bir dolarla, dört dolar değerinde bir ulusal gelir yaratırsınız."²⁴ Başkanı sürekli daha cesur olmaya teşvik eden Perkins için, bu buluşma görünürde kaçırılmış bir fırsattı. "Roosevelt'le konuşurken, başkan iktisat biliminin en üst kademesinde bulunuyormuş gibi konuşmak yerine, keşke daha somut olsaydı,"²⁵ diye yazıyordu. Çok geçmeden Roosevelt Perkins'e, Keynes'in söylediği birçok şeyden habersiz olduğunu söyleyecekti. "Arkadaşın Keynes'i gördüm," diyordu. "Bir dolu saçma sapan rakamla geldi. Siyasal iktisatçı değil de bir matematikçi olmalı."²⁶ Yine de Keynes başkanla karşılaşmasının "büyüleyici ve aydınlatıcı" olduğunu²⁷ itiraf ederken, Roosevelt de Frankfurter'e, "Keynes'le uzun bir konuşma yaptım ve ondan epey hoşlandım," diyordu.²⁸

Roosevelt, Keynes'in yorumlarını bütünüyle kavramamış olabilirdi ancak laissez-faire ekonomisinin ve serbest piyasacı fikirlerin dünyadaki en güçlü muhalifini New Deal'in kalbine kabul etmesi, Washington'a dünyayı tekrar rayına oturtmak üzere akın eden genç iktisatçıların gözünden kaçmamıştı. Keynes'in başkanın huzuruna çıkmasının taşıdığı önem, Roosevelt'in muhafazakâr rakiplerinin de gözünden kaçmamıştı. Başkanın, serbest piyasaya yaklaşımı tanımı gereği hiç de Amerikan olmayan tehlikeli bir yabancıнын kölesi olduğunu söylemekteydiler.

Keynes ile Roosevelt arasındaki kısa görüşmenin, meyvesini hemen verdiğini kesin bir şekilde söylemek mümkün değildir. Yine de Keynes'in Roosevelt'e verdiği tavsiyeler, kısa süre sonra devletin ekonomiye daha fazla müdahale etmesini teşvik eden bir unsur olarak görülür oldu. Köşe yazarı Walter Lippmann Keynes'e şöyle yazmıştı: "[*The New York Times*'taki] mektubun ne kadar büyük bir etkiye yol açtığını fark edip etmediğinizi bilmiyorum. Ancak bana, bugün Hazine'nin sessizce ama etkin bir şekilde izlediği, güçlü bir tahvil pazarı yaratma ve uzun vadeli faiz oranlarını azaltma mantığıyla uzun vadeli devlet tahvilleri alma politikasında temel bir rolü olduğu söylenmektedir."²⁹ Keynesçi düşüncelere yeni ikna olmuş Lippmann, 1934'te Harvard akademisyenlerinden oluşan bir kitleye şöyle

sesleniyordu: “Laissez-faire ölmüştür ve modern devlet bir bütün olarak modern ekonomiden sorumlu hale gelmiştir.”³⁰

Keynesçilik Roosevelt’in ilk döneminde resmi politika olmasa da, vergi gelirlerinin büyük bir kısmı, işsizlere tekrar iş sağlamaya dönük programlara harcanmıştı. Başkan kendine has belirsiz idare tarzıyla, en yakın iki yardımcısına aynı görevi vermişti. İçişleri Bakanı Harold Ickes bir dizi kamusal istihdam programına başkanlık yapıyordu. Bunlarını arasında 250 bin insanı “toplumsal anlamda üretici işlere” sokan Kamusal Çalışmalar İdaresi ve Sivil Muhafaza Kurulu bulunuyordu. Bu esnada Roosevelt’in yakın arkadaşı olan ve Ickes’in programlarının temposunda kritik rol oynamış Harry Hopkins, 4 milyonluk bir istihdamın yaratılmasını öngörmüş acil bir destek programının, Sivil Çalışma İdaresi’nin başkanlığına atanmıştı. Roosevelt Hopkins’e şunları söylemişti: “Bakayım. Dört milyon insan; bu kabaca dört yüz milyon dolar eder.”³¹ Kısmen bu tür önlemlerin sonucunda, kamu kesiminin bütçe açığı yükselmiş, Roosevelt’in seçildiği yıl içinde 6 milyar doları bulmuştu. Bu rakam yönetimin bütçe sorumlusu Lewis Douglas’ı öyle paniğe sürüklemişti ki, görünürde bu denli feci hesapları yönetmek yerine istifasını sunmuştu. Açığın ölçeği Roosevelt’i bile ürkütmüştü. Nitekim Nisan 1934’te, Hopkins’e Sivil Çalışma İdaresi’nin en iddialı girişimlerini, köprü ve kamusal bina inşaatlarını hemen durdurma talimatı verdi.

Keynes, New Deal kapsamında yapılan şeylerin çoğuna şüpheyile yaklaşıyordu ve ateşli hayranlarını kendi düşünce çizgisine çekmek istiyordu. Keynes, dinlemeye hazır olanlar için, Amerika’da şu görüşünü sürekli tekrarladı: Devletin işsizliği hafifletmek amacıyla fonladığı destekler, ancak bir çevrimin en dip noktasında veya durgunluk anında uygundu ve ekonominin toparlandığı anda sisteme para pompalamaya devam etmek uygun olmayacaktı. Ulusal Toparlanma İdaresi’nin baş istatistikçisi ve New Deal’in öncü aktivistlerinden Victor von Szeliski’ye şöyle demişti: “İnsanlar hükümet harcamalarının yıldan yıla hâkim bir rol oynamasını, ancak sosyalizme geçildiği durumda bekleyebilirler.”³² Keynes, ekonomi tam istihdam durumuna geldiğinde devletin talebi finanse etmeyi sürdürmesi halinde yaşanacak sonuçları gösterme gayretindeydi. “Tüm emeğin ve topluma ait tüm sermaye ekipmanlarının istihdam edildiği noktaya ulaşılmasıyla birlikte, efektif talebi artırmak, fiyatları sınırsızca yükseltmekten başka sonuç vermez.”³³

Keynes’in Amerika’ya yaptığı kısa ziyaretle gördüğü şey, ülkenin başkentindeki eski tutucu ekonomistlerin yerini hızla, radikal bir değişimi arzulayan hırslı ekonomistlerin almış olmasıydı. Keynes’in Frankfurter’e aktardığı gibi, “dünyanın ekonomik laboratuvarı burasıdır, Moskova değil. Burada çalışan genç insanlar muhteşemler. Yetkinlikleri, zekâları ve bilgelikleri beni kendilerine hayran bırak-

tı. İnsan orada burada pencereden atılması gereken klasik iktisatçılara rastlıyor; ancak orada çoğu zaten atılmış durumda.”³⁴ Keynes’in Amerikalı genç iktisatçılara verdiği ilham, belki de en iyi şekilde, tanınmış genç Keynesçi John Kenneth Galbraith tarafından özetlenmiştir: “Genç ve önemsiz olsak da, büyük bir ustayı takip ederek Morgan’s Chase’teki, National City’deki ve New York FED’deki insanlardan kendimizi üstün hissediyorduk.”³⁵ Galbraith Keynes’e öyle düşküncü ki, 1937’de çıktığı balayında genç eşi Kitty’yi bu büyük adamla buluşmak amacıyla, Massachusetts Cambridge’den İngiltere Cambridge’a götürmüştü.³⁶ Galbraith’in yolculuğunda, Keynes’in gençler arasında nasıl ilahlaştığını gösteren yarı dini bir yön vardı. Galbraith, “tapınağına gitmeye kararlıydım,”³⁷ diye aktarıyordu.

Roosevelt’in New Deal politikalarının mimarları tamamen gençlerden oluşmuyordu. Birçok kişi, iş yaşamındaki deneyimlerinden hareketle Keynes’inkine benzer bir sonuca varmıştı. Kimse Utahlı mültimilyoner bir Mormon bankacı olan Marriner Eccles’in,³⁸ saf ve naif bir idealist olduğunu söylemeye cesaret edemezdi. İnatçı bir eski Cumhuriyetçiydi ve yirmi altı bankanın yanı sıra Amerika’nın en büyük pancar şekeri üreticilerinden birini, bir mandıra zincirini ve diğer işlerin yanı sıra kereste şirketlerini idare eden First Security Corporation’ın sahibiydi. İş dünyasına dair kendi kavradıklarından, ülkenin bir talep artışına ihtiyacı olduğunu çıkarıyordu. 1933’te gerçekleşen bir Senato toplantısında şöyle demişti: “Tüm nüfusun üçte birinin sefaletine ve ıstırapına yol açmış işsizliğin, ne sebebi ne de mantığı vardır.” Ona göre tam istihdama ancak, “bir ulus olarak üretebildiğimiz tüketim mallarını almaları için insanlara yeterli satın alma gücünü sağlayarak” dönüş gerçekleştirilebilirdi.³⁹

Şöyle devam ediyordu: “19. yüzyıl iktisadı artık bize hizmet edemez; 150 yıllık bir ekonomik çağ sona ermiştir. Denetimsiz bireyciliği ve serbest rekabetiyle ortodoks kapitalist sistem artık bize hizmet edemez.”⁴⁰ Eccles federal hükümetin borçlarıyla finanse edilen bayındırlık işlerinden yanaydı. “Borç alınacak zamanlar vardır, borç ödenecek zamanlar,” diyordu. “Ya işsizliğe bir çözüm getirirsiniz ya da ülkenizde bir devrim olur.”⁴¹ Eccles’in radikal tutumu karşısında bazı senatörler afallamış olsa da, yaptığı yorumların önemi Beyaz Saray’ın dikkatinden kaçmamıştı. 1935’te Roosevelt, Eccles’i FED’in ilk başkanı olarak atadı. Eccles sonraki on dört yıl boyunca bu görevi sürdürecekti.

Eccles’in FED’de asistanı olarak atadığı kişi, LSE ve Harvard’da ekonomi eğitimi almış Lauchlin Currie’ydi. Currie de Büyük Buhran’dan tek çıkış yolunun talebi artırmaktan geçtiğini düşünüyordu. Bu gerekirse borçla finanse edilen bayındırlık işleriyle yapılmalıydı. Eccles ve Currie, özellikle bankaları daha sıkı düzenleyen 1935 tarihli Bankacılık Kanunu’nu geçirmekte neredeyse başarısız olmalarından

sonra, FED ve diğer hükümet kurumlarına aynı fikirde oldukları bir dolu genç iktisatçı alınmasında temel bir rol oynamışlardı. (Keynes'in şöhreti o dönem öyle bir noktaya varmıştı ki, kanuna muhalefet edenler bunu "Currie'li Keynes" olarak tarif ediyordu.) Galbraith'ın biyografi yazarı Richard Parker'a göre, "Currie, idarede, tekellerle mücadele eden ve ulusal planlamadan yana olan kamplara kıyasla Keynesçi kampın ne kadar az kadroya sahip olduğunu görmüştü. Washington'daki belli başlı makamlara kendilerine yakın müttefiklerin alınması ve bu kişilerin dikkatlice yerleştirilmesi zorunluluk haline gelmişti."⁴² Ortak bir öğretilen ilham alan genç Keynesçiler, iktidar koridorlarında sürekli birbirlerini arıyordu. Nitekim 1934'te kurulan Ulusal Planlama Derneği'nde bir araya gelmeye başlamışlardı.

Keynesçi fikirlerin Amerika'da kök salması, aynı zamanda Pennsylvania Üniversitesi'nde ekonomi ve istatistik profesörü olan Simon Kuznets ile Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu (National Bureau of Economic Research – NBER) ile Ticaret Bakanlığı'ndaki takipçileri gibi ekonometricilerin ve istatistikçilerin çalışmalarına da çok şey borçluydu. Ekonominin işleyişini kayda alan çalışması, Kuznets'e *Genel Teori*'de saygın bir yer kazandırmıştı. Kuznets asla bir Keynesçi olmasa da, ulusal gelir ve gayri safi milli hasıla üzerine derlenmiş istatistiklerle ilgili öncü çalışması, toplam talebi artırmanın ekonomik büyümeyi canlandıracacağı şeklindeki Keynesçi argümanını destekleyecek bir kanıt olarak gösterilmişti.

Kuznets ve takipçileri ekonomik faaliyetleri ölçecek bir araç geliştirmişti ve bu araç, genel olarak Keynesçi çözümlerin, gerçekten de Keynes'in öngördüğü gibi bir işlev üstlendiğini gösteriyordu. Galbraith'ın açıkladığı gibi, federal hükümet içinde Keynes'in kuramlarıyla ve Kuznets'in ölçüm araçlarıyla donanmış küçük bir genç iktisatçılar ordusu, "sadece neyin değil ne kadarının yapılması gerektiğini de biliyordu. Ve Keynesçi soyutlamalarla ikna olmamış birçok kişi, Kuznets ile hünerli meslektaşlarının sunduğu somut rakamlar önünde buna inanmaya mecbur kalmıştı."⁴³

Harvard'daki genç iktisatçıların dışında, Keynesçi davayı benimsemeye hazır çok az kişi vardı. Okyanusun diğer tarafındaki Cambridge'den yayılan rahatsız edici fikirler, Massachusetts Cambridge'deki tutucuları asla ikna edememişti. Geleceğin Nobel ödüllü iktisatçısı James Tobin, ateşli bir Keynesçi olarak şunları aktarıyordu: "Kıdemli üyeler çoğunlukla karşıttı. Aralarından bir grup, yakın zamanda, Roosevelt'in toparlanma programını oldukça eleştiren bir kitap yayımlamıştı."⁴⁴ Ancak gençler farklıydı. Aynı Tobin gibi, kendilerini Roosevelt'in New Deal'da ifade ettiği idealizme adanmışlardı. Tobin, "Keynes'in üstü kabuk bağlamış hatalara isyanı gençler için çekici bir davaydı," diye anımsıyordu. "Hakikat bizi özgür ve tam istihdamlı kılacaktı."⁴⁵ *Genel Teori*'nin Britanya'da yayımlanmak üzere olduğu 1935

kışında, heyecan ve beklentiler öyle bir noktaya ulaşmıştı ki, Harvard öğrencileri kitap çıkar çıkmaz Atlantik'in diğer yakasından kendilerine gönderilmesi için özel sevkiyatlar ayarlamıştı. Kitap kutuları varır varmaz, metindeki devrimci fikirleri ilk okuyanların arasında olmak için başına üşüşmüşlerdi. Tobin'in aktardığı üzere, "Harvard Yeni Dünya'daki Keynesçi istilanın çıkarma noktasına dönüşüyordu."⁴⁶

Galbraith'in "neredeyse başından itibaren genç Keynesçi topluluğun tanınmış lideri"⁴⁷ olarak sunduğu Paul Samuelson, Keynes'in başyapıtının Şubat 1936'da Harvard'a varışını çevreleyen ateşli canlılığı şöyle aktarıyordu: "*Genel Teori* yirmi beş yaşından genç iktisatçıların çoğunu, adeta Güney Denizi'ndeki ada kabilelerini yiyip kıran beklenmedik bir virüs gibi yakalamıştı. Ellisini geçmiş iktisatçılarsa, bu hastalığa tamamen dirençliydi."⁴⁸ Galbraith de Keynes'in çalışmasının açığa çıkardığı kuşak farkından bahsediyordu: "Gündüzleri hâlâ eski iktisat öğretiliyordu," diye yazıyordu. "Ancak akşamları ve 1936'dan itibaren, neredeyse her akşam, herkes Keynes'i tartışıyordu."⁴⁹ Samuelson'a göre *Genel Teori*, mistik bir hüviyet kazanmıştı ve onu romantik şair John Keats'in, "On First Looking into Chapman's Homer" adlı sonesinde ifade ettiği sarsıntıyla kıyaslıyordu. Galbraith şakayla karışık şu gözlemde bulunuyordu: "Kimileri, iktisatçılar böylesi incelikli duygulara sahip mi diye merak edecek."⁵⁰

Harvard Ekonomi Bölümü'nde yüksek lisans yapan Kanadalı genç öğrencilerden Robert Bryce,⁵¹ bizzat Keynes'ten ders aldığı ve Hayek'in LSE'deki seminerlerine adeta yamyam kabilelerin törenlerini izleyen Hristiyan bir vaiz gibi katıldığı İngiltere'den gelmesinin getirdiği bir cazibeye sahipti. Bryce ustasıyla arasındaki ilişkiden öyle istifade etmekteydi ki, Joseph Schumpeter'i kendisiyle ilgili şu yorumda bulunmaya itmişti: "Keynes Tanrı, Bryce da peygamberdi."⁵²

Washington'da Keynes'in büyüüne kapılanların hepsi gençlerden ibaret değildi. Harvard'daki bazı yaşlı iktisat profesörleri de alışılmadık bir aydınlanmaya maruz kalmıştı. Çok geçmeden "Amerikalı Keynes" olarak tanınacak Alvin H. Hansen, 1937'de Minnesota Üniversitesi'nden Harvard'a alındığında elli yaşında bir klasik iktisatçıydı. Hansen, yayımlandığında Keynes'in *Treatise*'ini ağır bir şekilde eleştirmişti ve başta *Genel Teori*'de ifade edilen fikirlere karşı bir hayli şüpheciydi. Ardından fikrini değiştirdi. Çok geçmeden Keynesçi fikirlerin en güçlü, açık, müthiş ve ikna edici propagandacısı olmuştu. Açık bütçe harcamalarının ulusal yıkıma yol açacağını düşünen iktisatçılara yöneltilen saldırının başını çekiyordu. Galbraith'in aktardığı gibi, "Böyle bir şeyi yapmak istememesine ve durumdan tam olarak haberdar olmamasına rağmen, [Hansen] bir davanın öncüsü haline gelmişti."⁵³ Hansen'in ilk genç takipçileri arasında yer alan Samuelson ve Tobin, kendilerini, Hansen'in yeni Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı'nda verdiği

kalabalık derslerde yer edinmek için, Washington'dan gelen politika yapıcılarla itişip kakışırken buldu. "Öğrenciler hep salona akın ediyorlardı," diye anımsıyordu Galbraith. "Gören, ülkede olan biten en önemli hadisenin yaşandığını düşünebilirdi... Resmi makamdakiler Washington'a Hansen'in fikirlerini, ancak belki de daha çok onun hükümlerini taşıyordu."⁵⁴

1930'da Hayek'in LSE'deki derslerinden etkilenen ilk insanlardan biri olan John Hicks'le bir araya gelen Hansen, bir grafik altında, Keynes'in iktisatçılar arasında IS-LM (Yatırım-Tasarruf/Likidite Tercihi Para Arzı) olarak bilinecek faiz oranları, likidite-para arzı, yatırımlar-tasarruflar ve ulusal gelir arasında çizdiği karmaşık çelişkiyi tarif ediyordu. Bu yeni öğretiyi, Keynes'in temel fikirlerini basitleştirilmiş bir cebirsel biçime sokarak yaymış oldular. Hansen'in 1941'de yayımlanan ve maliye politikasının devletlerce vergilendirilmiş miktara tekabül ettiği *Fiscal Policy and Business Cycles* [Mali Politika ve İş Çevrimleri] eseri, Amerika'da Keynes'in Büyük Buhran'ın sebepleriyle ilgili analizlerini destekleyen ilk çalışmaydı. Hansen'in 1953 tarihli *A Guide to Keynes*'i [Keynes Rehberi], Keynesçi Devrim'in ilk eseri oldu ve nesiller boyunca genç iktisatçılara ilham verdi.

Hansen'in yakın çalışma arkadaşlarından Seymour E. Harris, sonradan Keynesçi olan iktisatçılardan ve gerek yazar gerekse editör kimliğiyle çıkardığı sayısız kitapla, yeni Keynesçi öğretilerin yayılmasında Hansen'in büyük bir rakibiydi. Derslerine genelde şu cümleyle başlardı: "Ben Seymour Harris, Harvard Üniversitesi'nde İktisat Profesörüym ve 33 kitabın yazarıyım." Bu kitapların çoğu Keynes hakkındaydı. Ancak Hansen ve Harris Keynesçi dava adına ne kadar çabalamış olsalar da, Paul Samuelson'un çok satan Keynesçi kitabının başarısına erişememişlerdi. 1948'de yayımlanan *Economics: An Introductory Analysis*, çıkar çıkmaz, Alfred Marshall'ın klasik iktisadî net bir şekilde aktardığı *Principles of Economics*'ten bu yana yazılmış en etkili iktisat kitabı olmuştu.

Böylelikle sadece birkaç yıl içerisinde, Keynes birçok Amerikalı genç iktisatçının kalbini ve zihnini fethetmişti. Amerikalı akademik iktisatçıların düşünceleri üzerindeki etkisinin olağanüstü artışı, akademik yayınlardaki atıfların sayısına bakıldığında kolaylıkla görülebiliyordu. 1934'te kuramları sadece 20 makaleye esin kaynağı olmuştu; 1936 ile 1940 yılları arasındaysa bu rakam 269'a çıkmıştı.⁵⁵

Keynesçi Devrim'in, Amerika'daki birçok iktisat bölümünde ve federal devletin Washington'daki merkezinde yayılma hızı baş döndürücüydü. Görünüşe göre, bir fikir kendi çağını yakalamış ve tüm ülkeye hızla yayılmıştı. Bazı muhalifler, Keynes'in fikirlerini sanki taştan tabletlere yazılmış gibi gören kişilerin motivasyonları hakkındaki şüphelerini ifade etmiş, içlerinde Currie'nin de olduğu bin-

lerce Keynesçinin Sovyet ajanı olduğunu görmekten memnun olmuşlardı. Ancak Keynesçi Devrim, tehlikeli bir komplodan çok, Keynes'e kendi izledikleri farklı güzergâhlarla ulaşan bireylerin eşzamanlı bir hareketiydi. Keynesçi fikirleri yazdığı binlerce köşe yazısı ve dergi makalesiyle popülerleştiren kişilerin başındaki Galbraith şöyle aktarıyordu: "Gizli saklı bir komponun yürütüldüğünü düşünenler, bunun örgütsüz bir devrim olduğunu bilmekten mutsuz olacaklardır. Buna dahil olan herkes, derin bir kişisel sorumluluk hissiyle bu fikirlere yönelmiştir; insanları ikna etmeye dönük çeşitli ancak derin bir çaba vardı. Fakat kimse kendi kanaatlerinin dışındaki planlara, emirlere, talimatlara veya güçlere yanıt vermemiştir. Bu belki de Keynesçi Devrim'in en ilginç özelliğidir."⁵⁶

Roosevelt Keynesçiliği anlamamış, getirdiği çözümleri bilinçli bir şekilde uygulamamış olabilir. Ancak yönetimindeki genç insanlar, kesinlikle ne yaptıklarını biliyordu. Kendilerine sağlanan paranın miktarı ihtiyacı karşılamasa da, Keynesçiliğin ufak çapta bile olsa hayata geçirilmesinin karşılıksız kalmadığına inanıyorlardı. İşsizlik hemen çözülmeyince, yıllar geçtikçe düşmeye başladı. 1933'te %25'le zirveye çıkmıştı; ertesi yıl %17'ye düşmüş ve 1935 yılında hâlâ kabul edilmez olsa da, teşvik edici bir orana, %14,3'e gerilemişti. 1936'da ulusal üretim 1929'daki düzeyine gelmişti.

Ancak rakamların olumlu yönde seyrettiğini görmek, hâlâ Washington'daki önemli makamlarda bulunan klasik iktisatçıları daha da cesaretlendirmişti. Keynesçi Devrim müdahaleci fikirleri Roosevelt yönetimine kabul ettirmek konusunda ne kadar başarılı olsa da, sonrasında yaşanacaklar, Amerikan ekonomisinin kırılğan toparlanmasını sabote etmenin ne kadar kolay olduğunu gösterecekti.

6. Bölüm’de Takılıp Kalmak

Hayek Kendi “Genel Teori”sini Yazıyor, 1936-41

Friedrich Hayek, Keynes’in *Genel Teori*’sinde mantıksal hata olarak gördüğü şeylere neden hemen karşı çıkmadı? Eğer karşı argümanlarını kitabın yayımlandığı dönemde ortaya koymuş olsaydı, belki de daha en başta Keynesçi Devrim’in önüne geçebilecekti. Hayek kaçırdığı fırsattan ötürü yaşamının geri kalanı boyunca hep mahcup oldu. Yaklaşık kırk yıl sonra itiraf edeceği gibi, “Geçmişte yapılması zorunlu bir görevden kaçmamın yol açtığı hissiyattan bugün hâlâ tam olarak kurtulmuş değilim.”¹

Keynes Hayek’i eleştiriye davet etme zahmetine girmişti. Baş düşmanı, kitap yayımlandığı gün eleştirisini yazsın diye, kitabın kopyasını önceden göndermişti. Başka becerilerinin yanı sıra Keynes usta bir reklamcıydı ve ihtilaf çıkarmanın taşıdığı değeri biliyordu. Hayek’le hararetli bir tartışma, kitabın satışlarını artırabilirdi.

Keynes’i buna iten sadece reklama düşkün olması değildi. Hayek ve klasik iktisatçı meslektaşları uzun zamandır Keynes’in hedef tahtasındaydı ve onlarla gerçekten tartışmak istiyordu. Arzusu sadece rakiplerini tartışmada saf dışı bırakmak değil, tamamen onların yerini almaktı. Nitekim bu, ancak onlar tartışmaya girmeye gönüllü olurlarsa mümkündü. Keynes ısınmış haldeydi ve dövüşe hazırды. Doğrusu, Hayek’in ringe çıkmayı reddetmesi onu hayal kırıklığına uğratmış olmalı. Klasik iktisatçıları, *Genel Teori*’nin sahneye çıkışına eşlik eden büyük heyecan dalgasında boğmak yetmezdi. Kitap Hayek ve meslektaşlarını sürekli savunmaya geçmeye zorluyordu. Fakat Hayek sahneye çıkmadı. Keynes’in iktisadi tehlikeli bir güzergâha soktuğunu düşünüyordu fakat gönülsüz bir rakip olmayı sürdürdü.

Lionel Robbins, Hayek’in alışılmadık sessizliğinden kısmen sorumlu tutulabilir. İhtilaf potansiyelini her zaman dikkate alan Robbins, *Genel Teori*’nin çıkışından, London School of Economics’in ünü ve ulusal ekonomik tartışmalardaki konumunu yükseltmek amacıyla yararlanmak niyetindeydi. Kitabı ilk okuduğunda, Robbins Keynes’in Cambridge’den meslektaşı Arthur Pigou’ya yönelttiği eleştirinin, haber olmaya en değer şey olduğu kanısına varmıştı. Pigou’nun *Economica*’da buna vereceği

yanıt, Hayek'in katkısına kıyasla çok daha fazla ilgi çekebilirdi. Ayrıca, Hayek'in *A Treatise on Money*'yi eleştirmesinin ardından Keynes'le aralarındaki ukalaca ve hırçın açmazın yinelenmesinden de kaçınılması olacaktı.

Robbins, Keynes ile Pigou arasındaki kişisel sürtüşmenin farkındaydı. Bir keresinde Keynes'le Cambridge'de yürürken, Robbins'in sözleriyle, "üzerinde canlılıktan eser kalmamış Pigou, kendisine itinayla dayattığı rutin yürüyüşünden dik adımlarla dönerken," belirdi. Keynes her zamanki iğneleyici tutumuyla Robbins'e şöyle fısıldamıştı: "İşte erkeksi sporlarla sağlığını mahveden bir adam geliyor."² Pigou Keynes'i, Hayek'in *Treatise*'e yönelttiği eleştiriye verdiği cevapta uygunsuz bir kişisel dil kullandığı için azarlamış, bunu "bir düello yöntemi" olarak tasvir etmişti.³ Dolayısıyla, *Economica*'nın Mayıs 1936 sayısında, Keynes'e çatma fırsatı ilk olarak Hayek'e değil Pigou'ya verildi.

Pigou kendisini savunmak amacıyla bu davetten tamamen faydalanarak, ortodoks görüşlerini Keynes'in kenara atma biçimi üzerine, dikkatle ve kişisel bir üzüntüyle yazılmış bir şikâyet kaleme aldı. Keynes'in saldırısındaki belagatle baş etmek için bıçaklarını bilemişti. Pigou Keynes'in küstahça cüretini şu sözleriyle alaya alıyordu: "Einstein fizik için ne yapmışsa... Bay Keynes de kendince ekonomi için aynı şeyi yapmıştır." Ardından Einstein'ın, "keşfini duyururken, dikenli cümlelerle, o güne dek Newton ile onu takip etmiş kişilerin bir dolu beceriksizden ibaret olduğunu ima etmediğini," vurgulamıştı. Pigou'nun öğretmenlere has paylaşması şöyle devam ediyordu: "Eski ustası Marshall'a kadar uzanan genel yücelik ve hamilik özellikle pişmanlık uyandırıcıdır."

Pigou'nun gururu eserinin diğer klasik iktisatçılarıinkiyle yan yana getirilmesinden ötürü kırılmıştı çünkü eleştiri temelde özel değil geneldi ve bu nedenle karşılık vermek güçtü. Pigou, "Bir adam gizlendiği köşeden büyük bir köyü taradığında, attığı kurşunların izlediği yolu tek tek takip edecek sabra kimse sahip olamaz," diye yakınıyordu. *Genel Teori*'nin içeriğini değerlendirmeye sıra geldiğinde, Pigou moral bozucuydu. "Argümanları yer yer öyle belirsiz ki, okurun, tam olarak ne kastettiğinden ve ne tür bir mesaj vermeye çalıştığından emin olması mümkün değil," diye yazıyordu. "İfadelerindeki canlılığın kendisini *Daily Mail*'in değerli bir yazarı kılması bir yana, ifadeleri bu denli güçlü bir yazar, kendi profesyonel meslektaşları için bile nasıl anlaşılabilir?" Hayek gibi Pigou da, Keynes'i "terimleri tutarsız bir şekilde kullanmakla" suçluyordu.⁴ Ardından Pigou, Keynes'in icat ettiği likidite tercihi gibi özgün kavramları titizlikle çürütmeye girişiyordu. Makalesi adeta bir güç gösterisiydi. Pigou Keynes'e haddini bildirmekten açıkça zevk alıyordu.

Ancak Pigou'nun sert eleştirisi, *Genel Teori*'nin Keynesçi kuramlar için yarattığı izdihamı durdurmak için hiç de yeterli değildi. Robbins çok geçmeden, Keynes'in genç iktisatçılar arasında büyük bir heyecan dalgası yaratmaktaki başarısının, *Economica*'da uzun bir tartışmayı gerektirdiği sonucuna vardı. Ancak Pigou'nun iktisatçılar arasında neredeyse hiçbir kıpırtıya yol açmayan yanıtı, Robbins'i tartışmayı herhangi bir açıklama olmadan hatta Hayek'ten destekleyici bir salvo yazmasını dahi istemeden sonlandırmak zorunda bıraktı.

Ancak Robbins'in *Economica*'sı, Hayek'in Keynesçi fikirlerin son tekrarının karşısında durmaya gönüllü olduğu tek akademik forum değildi. Peki neden düşüncelerini başka bir yerde ifade etmedi? Hayek Keynes'e, eseri dikkatle taradığını ve hemfikir olmadığı bir dizi argüman tespit ettiğini yazmıştı. Özellikle iki konu karşısında, Keynes'in tasarruflar ve yatırımlar arasındaki ilişki ile likidite tercihi kavramı üzerine değerlendirmesi karşısında "kafasının karıştığını" söylüyordu. Hayek Keynes'e, metni dikkatle inceledikten sonra, yanıtı için Keynes'in *Economic Journal*'ında bir yer isteyeceğini bildiriyordu. "Eğer mevcut şüphelerim sürecektse olursa, E.J.'deki belli hususlar üzerinde alınmış bazı notlar için muhtemelen sizden izninizi isteyeceğim," diye yazıyordu. Bu "notlar" hiç gelmeyecekti.

Sonraki dönemlerde Hayek'e sürekli, *Genel Teori* yayımlandıktan sonra neden Keynes'e yanıt vermediği sorulacaktı. Bu sorulara asla ikna edici bir yanıtla karşılık veremedi. Hayek'in, "saldırıya karşılık vermemesinin sebeplerinden biri" olarak, Keynes'in *Treatise*'i yayımladıktan sonra yaptığı gibi, "analizlerini henüz bitirmeden yine fikirlerini değiştireceğinden duyduğu endişeyi"⁶ belirtmesine itimat etmek güçtür. Herkesçe Keynes'in yapıtı olarak selamlanan eserdeki hataları neden sıralamadı? Hayek'in otuz yıl sonra, "kendisine göre, politikanın o günkü ihtiyaçlarının koşullandırdığı, o çağa ait başka bir tezden ibaret olduğu"⁷ yorumunu yaparak, *Genel Teori*'yi bir kenara atması hiç inandırıcı değildir.

Hayek'in suskunluğunu, Keynes'in mantığında içkin yapının, kendisini bu meydan okumadan uzak tuttuğu değerlendirmesi de yeterince açıklamıyor. "O dönemde belli belirsiz hissettiği"⁸ bir duyguya yenik düşmüştü. Keynes'in yeni eserine yanıt vermek gücü çünkü bu ekonominin işleyişiyle ilgili, mikroekonomik değil makroekonomik bir eserdı. Hayek'in kanaatine göre, bir ekonominin işleyişi ancak, ekonominin tümüne katkı sunan sayısız bireysel tercihin birlikte anlaşılmasıyla açıklanabilirdi. Ona göre, karşı argümanları iktisadı anlamak için aşağıdan yukarıya bakmanın önemine vurgu yaparken, Keynes'in iktisada yukarıdan bakan yaklaşımına uygun itirazlar getirmek çok güçtü. Keynes elmalardan Hayek'se portakallardan bahsederken, bu durum *Genel Teori*'nin varsayımlarını yadsımanın

önünde sağlam bir engel olarak görülse de, bunu yapmak Hayek'in kapasitesini çok da aşan bir şey değildi. Dolayısıyla ıskalanan gol için bu da sudan bir bahaneydi.

Hayek yıllar sonra, Keynes'e karşılık verememesini bir ihmalkârlık olarak değil de, bir kusur olarak gören kişilere yanıt vermeye çalıştı. Çünkü doğru bir müdahaleyle, klasik iktisatçılara göre yıkıcı ekonomik politikalar doğurmuş bir kuramı, tamamen durduramasa bile yavaşlatabilirdi. Keynes'in yüzüncü doğum günü için yazdığı 1983 tarihli bir makalede, "Yazılarını dikkatli bir şekilde analiz etmeye o kadar zaman harcadıktan sonra, eleştirilerine neden cevap yazamadığımı açıklamak zorundayım; bu hata o günden beri kendimi suçladığım bir şey oldu,"⁹ diye yazıyordu. "Meşhur bir yazar kendisine, itirazlarının önemli olmadığını çünkü Keynes'in artık kendi argümanlarına inanmadığını söylediğinde genç bir insanın yaşayacağı kaçınılmaz bir hayal kırıklığından ibaret değildi. Keynes'in çıkarımlarını etkili bir şekilde çürütmek için makroekonomik yaklaşımla tümünden ilgilenmek gerektiğini fark etmem de gerçek sebebi değil. Aksine benim için hayati konumda olan sorunları umursamaması, bana, Keynes'in ele aldıklarıyla değil, almadıklarıyla uğraşmam gerektiğini göstermişti. Dolayısıyla hâlâ yeterince geliştirilmemiş sermaye kuramının ayrıştırılabilirliği, Keynesçi argümanların kapsamlı bir reddi için önkoşuldu."¹⁰

Böylelikle elli yılı bulan bir kapanmanın ardından, Hayek derin sessizliği için makul bir açıklama yapmaya gönüllü oldu. Hayek'in geç kalmış özeleştirisinde açıklamadığı şey, *Genel Teori* dünyaya duyurulduğunda, Avusturya Okulu'nun sermaye kuramına yeni bir açılım getirecek ve ümit ettiği üzere, Keynesçiliğe kapsamlı bir cevap sunacak devasa yapıtını yayımlamanın eşliğinde olduğunu düşünmesiydi. 1936'da böyle bir tezin yazımına çoktan başlamıştı. Üç yıl önce, bir asistan tutmak için LSE'nin Rockefeller Araştırma Fonları Komitesi'ne başvurmuştu.¹¹ "Sonraki on sekiz ay boyunca (yahut en fazla iki yıl), maalesef sermaye kuramı üzerine hacimli bir çalışma olacak eserimi bitirmeyi umut ettim," diye yazıyordu. "Yaklaşık dörtte birini bitirdiğim eserin hazırlanmasında, gerçekten iyi bir matematikçinin sürekli desteğine ihtiyacım olacaktı. Bu kişi, sadece geliştirdiğim incelikli şematik aygıt üzerinde büyük bir kesinlikle çalışmakla kalmayıp, ne kadar eklerle sınırlamayı umsam da, maalesef zorunlu olan analitik açıklamalarda bana yardımcı olacaktı."¹² İngilizce, Almanca ve Fransızca konuşabilen uygun bir matematikçi bulundu ve 1934-35 yılları boyunca Hayek'e yardımcı oldu.

Proje çalışması zorlu bir başlangıç sürecinden geçmişti. Hayek 1935'te kitabı bir süreliğine kenara koymuş fakat 1936'da, Keynes'in kendisine *Genel Teori*'nin nüshasını göndermesinden sadece iki hafta sonra, kendisi gibi Avusturyalı olan ve Avusturya Okulu'nu takip eden arkadaşı Gottfried Haberler'e,¹³ başyapıtı üzerin-

deki çalışmanın her şeyi güçleştirdiğini, buna Keynes'in son önerilerine eğilmenin de dahil olduğunu söylemişti. "Tamamen eserimin üzerine yoğunlaşma gayreti içindeyim ve diğer her şeyi kenara bırakmak zorundayım," diye yazıyordu. "Erken bir tezahürden bahsetmek abartılı olsa da, Paskalya tatilinde ilk taslağını bitirmeyi umuyorum." *Genel Teori*'ye gelince, şöyle diyordu: "Şimdilik hakkında bir şey söylemek istemem, çünkü ne yazık ki 6. Bölüm'de takılıp kalmış durumdayım."¹⁴

Mart ayında Hayek, Haberler'e kitabını bitirmekten çok uzak olduğunu, sadece verdiği derslere dayanarak birkaç bölüm hazırladığını bildirmişti. Haberler bu esnada *Genel Teori*'yi okumuş ve Hayek'e, Richard Kahn'ın çarpan kuramında gördüğü kusurları gösteren ve *Economica*'da yayımlatmak istediği bir makale gönderdi. Hayek makaleye verdiği yanıtta, dergideki açıklanmayan "zorluklar" dan bahsediyordu. Son notunda şöyle yazıyordu: "Mayıs sayısında Pigou'nun Keynes hakkındaki makalesi var. Keynes hakkında şimdiye dek çıkmış ilk makale ve son derece keskin veya keskin olacak (ben henüz görmedim). Bu koşullarda, Keynes'e karşı planlı bir seferberlik içinde olduğumuz izlenimi yaratmaktan kaçınmak istediğimizi anlayacaksınız. Kendim bu amaçla, *Economic Journal*'a Keynes'in reddetmeyeceği bir not iletmeye kararlıyım... Bence siz de öncelikle aynısını denemelisiniz. Reddetmesi halinde diğer olasılıklar hakkında konuşulabilir."¹⁵

Robbins ve Hayek *Genel Teori*'ye karşı bir seferberlik başlatıyormuş gibi görünmemeye endişesi taşısa da, Hayek'in mektubunda Hayek, Robbins, Pigou, John Hicks ve diğerlerinin, hızla yükselen Keynes'i indirmeye dönük bir entrikanın içinde olduğu açıktır. "Şu an elimizde Keynes'i yalıtıp, diğer Cambridge ve Londra [iktisatçıların] ortak cephesini durdurma fırsatı vardır," diyordu Hayek Haberler'e. "*Economica*'yı bu saldırının ön cephesine yerleştirerek bu fırsatı riske atmak istemiyoruz. Pigou'nun makalesi yeterli sansasyonu yaratacaktır."¹⁶

Mayıs'ta Hayek, Haberler'e *Genel Teori* hakkındaki hükmünü iletmişti. Eserden, "elbette son derece rahatsız olduğunu" söylüyordu çünkü özellikle, "Keynes formülasyonu ile bugün birçok insan için havada kalmış önemli fikirlerin itibarını sarsmaktaydı. Nitekim diğer bütün saçmalıklarla uğraşmadan insanları aksine ikna etmek çok zor olacaktı."¹⁷ Fakat bu kısa bertaraf, Hayek'in *Genel Teori*'ye ilişkin güncel eleştirel değerlendirmesinin özeti olacaktı. "Rahatsızlığını" açım-layıp, Keynes'in "saçmalıklarıyla" hesaplaşmak yerine, Hayek enerjisini *The Pure Theory of Capital*'in [Saf Sermaye Kuramı] ilk kısmını tamamlamaya sarf etmişti. İki ciltlik bu eserin, *Genel Teori*'yle doğrudan rekabet edeceğini ümit ediyordu.

Hayek kısa sürede bu büyük görevi bitireceğinden emin olmasına ve "6. Bölüm'de takılıp kalmasını" geçici bir terslik olarak nitelendirmesine rağmen, kısa sürede

kendisini *The Pure Theory of Capital* içinde bir açmazda buldu ve ilerleyemez hale geldi. Eserini yazmaya yönelik azmi, “üretim aşamaları” kavramlarını iyice detaylandıracaktı. Lakin sonraki dört yıl boyunca, sermaye ile paranın ekonomide oynadığı temel rolü, tatmin olacak bir şekilde açıklamaya uğraştı. Üzerinde çalıştıkça, üstlendiği görevin hacmi bir o kadar büyüyordu. Zihni, düşüncelerini yakalayıp kâğıda dökmesini engelleyecek bir hızla çalışıyordu.¹⁸

The Pure Theory of Capital çok geçmeden ezici bir angaryaya dönüşmüştü. 1937’de eseri ikinci kez kenara koydu. 1938’de öyle bir keşmekeşlik içindeydi ki, el yazmalarının bir kısmını kaybettiğini fark etti ve çalışmayı okuyup değişiklik önerileri yapan Viyanalı iktisatçı dostu Fritz Machlup’tan,¹⁹ kayıp sayfaların kopyasını istemek zorunda kaldı. Ekonominin daha geniş konuları Hayek’in dikkatini eserinden koparıyor ve onu sermaye kuramına derinleşmekten alıkoyup, bireylerin ekonomik davranışlarının altında yatan dürtüler hakkında özgün fikirler geliştirmeye itiyordu. Hayek’in *Genel Teori*’ye yazacağı cevabı, başta LSE ve Cambridge’deki İngiliz iktisatçılar sabırsızlıkla bekliyordu ancak Hayek’in zihni başka yerlere savrulmaktaydı.

Hayek’in düşüncesindeki bu yeni yönelimin ilk meyveleri, 10 Kasım 1936’da Londra Ekonomi Kulübü’ne yaptığı, “Ekonomi ve Bilgi” başlıklı başkanlık konuşmasında belirginleşmişti. Konuşması, Keynes’le aralarındaki tartışmanın ihtilafli konularından ekonomik denge kavramının şaşırtıcı bir yeniden değerlendirmesiydi. Daha da önemlisi, Hayek fiyatların öneminden bahsederken, ilk kez sadece kendisini Keynes’ten ayırmakla kalmayan, onu Avusturya Okulu’nun basit bir takipçisi olmaktan çıkarıp özgün bir düşünür haline getiren yeni bir yaklaşımı keşfediyordu.

Ekonominin denge durumuna vardığı düşüncesi, iktisat kuramında basmakalıplaşmış bir kavramdı. En iyi örneği, Hayek ve Keynes arasındaki tartışmada görülen ve klasik iktisatçılarca benimsenmiş bu varsayıma göre, tasarruflar ve yatırımlar zaman içinde tamamen birbiriyle denkleştiğinde, ekonomi tam istihdamın sağlandığı bir noktaya varacaktı. Keynes böyle bir denge durumunun varlığını reddetmişti çünkü 1920’li ve 30’lu yıllarda Britanya ile Amerika’daki ekonomik olgular, bu kavramla bariz bir şekilde çelişiyordu. Ekonominin gerek Amerika’da gerekse Britanya’da ulaştığı durum, tam istihdam değil kitlesel bir işsizlik haliydi. Klasik iktisatçıların “denge henüz oluşmadı” diye feryat etmeleri, ekonominin uzun bir krize battığı dönemde hiç de ikna edici değildi.

Hayek denge kavramına yeni bir gözle bakar olmuştu ve eski düşüncesinin aksine, olsa bile ekonominin nadiren dengeye ulaştığına ikna olmuştu. Argümanının takibini kolaylaştırmak için, “Ekonomi ve Bilgi”de, bir inşaat projesinde çalışan

grup örneğini vermişti. “Tuğlacılar, tesisatçılar ve diğerleri, her seferinde belli miktarda konuta denk düşen materyaller üreteceklerdir ve bu konutların her biri, belli miktarda materyale gerek duyacaktır,” diye aktarıyordu dinleyicilerine. “Benzer bir şekilde biz de olası alıcıları, belli tarihlerde belli sayıda ev almalarını sağlayacak tasarrufu biriktiren kişiler olarak görebiliriz... Aralarında bir dengenin olduğunu söyleyebiliriz.”²⁰

Fakat Hayek hemen bunun illa hep böyle olmadığını belirtiyordu “çünkü, eylem planlarına dahil olmayan başka koşullar, umduklarından farklı çıkabilir. Materyallerden bazıları bir kazayla yok olabilir, hava koşulları inşaatı imkânsız hale getirebilir veya yeni bir icat, istenen farklı etmenlerin oranlarında değişikliğe yol açabilir. Bu (dışsal) verilerde değişim olarak adlandırdığımız durumdur ve mevcut dengeyi bozar. Ancak farklı planlar baştan beri birbiriyle uyumsuzsa, ne olursa olsun bazı planların suya düşmesi, bazılarının değişmek zorunda kalması kaçınılmazdır. Ayrıca bunun sonucunda, belli bir dönem boyunca sürdürülen tüm karmaşık eylemlerin, tek tek bireylerin eylemi tek bir planın parçasıymış gibi hazırlanan bir plana uymaması da kaçınılmazdır.”²¹

Hayek’e göre gerçek dünyada denge durumuna ulaşmak her durumda zorsa, kuramsal iktisatçıların bir ekonominin veya pazarın denge durumuna kavuşacağını *a priori* varsayımları daima yetersiz olacaktır. Bir denge durumu, ancak tüm katılımcıların niyetlerinin bilinmesi durumunda öngörülebilir ve bunu yapmak, hem kuramsal hem de pratik olarak imkânsızdır. Baştan itiraf ettiği gibi, bu önemsiz bir husus gibi görünebilirdi ancak öngörülebilir bir denge durumunun varlığı ile piyasadaki en basit kararları bile belirleyen bir dolu doğru ve yanlış insan tercihi hakkında yapılacak *a priori* varsayımların doğruluğunu reddeden Hayek, çıkır açıyordu. Bu süreçte kendisini, denge durumunu temel varsayım olarak gören Mises’ten, Viyanalı meslektaşlarından ve Avusturya Okulu’nun diğer önde gelenlerinden ayırıyordu.

Hayek kendisini meşhur edecek nihai mantıksal sıçramayı o dönemde henüz yapmamış olsa da, “Ekonomi ve Bilgi”de önemli bir yeniliğin eşiğine gelmişti. Kitlel ekonomik davranışlarla ilgili *a priori* varsayımlar, bireylerin, mükemmel bir piyasa koşulu içinde karar almak için gerekli mevcut ve gelecek koşullar hakkında tam bilgiye sahip olduğu, ideal bir duruma dayanmaktaydı. Ancak Hayek dinleyicilerine, mükemmel bir piyasanın olmadığını hatırlatıyordu. Gerçek yaşamdaki ekonomik kararlar, mevcut koşullara ilişkin sınırlı bir bilgiyle hareket eden ve bunun yanı sıra yaşanabileceklere dair tahminler yürüten bireylerce alınıyordu. Her birey, oluşabilecek koşullar hakkında farklı (ve sık sık birbirine karşıt) yargılara varıyor-

du. Bazıları doğru, bazılarıysa yanlış kararlar alıyordu. Ancak aldıkları kararların tümü, işleyen piyasanın hareketli bir tablosunu oluşturunuyordu.

Bu mantık çizgisinden hareketle, verdiği seminerde açıkça belirtmediği ancak düşüncesinin girdiği yeni yönelimin önünü açan iki önemli sonuca varıyordu: Bir piyasada neyin olup bittiğine ilişkin ortak bilgi, yansımaları fiyatlar buluyordu ve fiyatların belirlenmesine devlet gibi dışsal bir gücün müdahale etmesi, bir arabanın hızını kilometre sayacını sabit tutarak düzenlemeye çalışmakla denk bir eylemdi. İkincisiyse, bir ekonomiyi meydana getiren tüm bireylerin zihinlerini, arzularını ve umutlarını hiçbir kişi, kendi tabiriyle “her şeye kadir diktatörler” bile bilemezdi. Totaliter bir yönetici yahut görünüşte iyi niyetli ve apolitik bir “planlamacı”, herkesten daha çok şey bildikleri veya başkalarının zihinlerinden geçenleri okudukları varsayımıyla ekonomiye müdahale ettiğinde, adına hareket ettikleri bireylerin arzularına kaçınılmaz surette ket vuracak, mutlulukları ve özgürlüklerini kısıtlayacaktı. İşte bu Hayek’in “evreka” dediği andı. Bu odak noktasını, “iktisat kuramlarının tüm karakteristik özelliklerini bana göre tamamen yeni bir açıdan bakmamı sağlamış aydınlatıcı bir fikir” olarak tarif edecekti.²²

Hayek bilginin bölüşümü gibi yeni bir kavram daha ileri sürüyordu. Ona göre bu, nihai ürünleri bireylerin değil de, tek bir alanda uzmanlaşmış işçilerin bir araya gelerek ürettiği endüstriyel gelişmişlik aşamasını tarif eden ekonomik işbölümü kadar önemli bir kavramdı. Bir ekonomiyi meydana getiren çok sayıda birey tarafından alınan sayısız ekonomik kararın ağırlığını tam olarak anlamanın veya ölçmenin imkânsız olduğunu, bireylere ait niyetlerin, yansımaları sürekli dalgalanan fiyatlar bulduğunu savunuyordu. Bir nesnenin fiyatı, en az iki bireyin üzerinde anlaştığı bir noktada oluşuyordu. Belirleyici gücünü ortak iradelerinden alan insanlar gibi, temelde fiyatlar da organik yapıda olduğu için, fiyatları değiştirme veya onlara müdahale etmeye dönük her girişim, tamamen beyhude bir çabaydı. Çünkü insan davranışı fiyatları sabitleyen bir varsayımı daima çürütecekti. Aynı mantıkla, devletin ister kasıtlı ister kasıtsız bir şekilde harladığı fiyat enflasyonu da, ekonomiyi yöneten kişilerin fiyatı ödemek zorunda olanların isteklerini reddetme, böylelikle yurttaşlarının iradelerini hiçe sayma aracıdır.

Keynes’in *Genel Teori*’si etrafında kopan gürültü öyle büyüktü ki, Hayek’in dersi kimsenin dikkatini çekmedi. Hayek’in biyografisini yazan Alan Ebenstein’in tanıklığıyla, “Keynes *Genel Teori*’yi yayımladıktan sonra... Hayek teknik bir iktisatçı olarak tamamen unutulmuştu... 30’lı yılların sonunda çok az kişi ona ilgi duyuyordu.”²³ Görmezden gelinmek korkunç bir hadisedir ancak bu dönemde, Hayek’in başına gelen en kötü şey bu değildi. LSE seminerlerine katılanların tutumlarında da bir değişim yaşanıyordu. Bir zamanlar Hayek’in ünü ve tumturaklı beyanları

karşısında huşu içinde olanların aşinalıkları, zamanla, parlak rakibi Keynes'in hızlı yükselişinin de sonucu olarak, bir tür küçümsemeye dönüşmüştü. Keynesçi iktisatçılar Hayek'in LSE seminerlerine, dünyanın düz olduğuna inanan fosilleşmiş bir kişi olarak gördükleri bir adamla dalga geçmek için katılır olmuşlardı. 1937'de alaycı katılımcılardan John Kenneth Galbraith, Hayek'in otoritesinin gittikçe zayıfladığına ilk elden tanık olmuştu. "Katılma (ve Hayek'i düzeltme) dürtüsüyle, herkes birbiriyle kıyasıya rekabet halindeydi,"²⁴ diye aktarıyordu. "Kendilerini duyurma çabası öyle bir hal almıştı ki, son derece arkaik görüşlere sahip nazik bir insan olarak Profesör Hayek... nadiren konuşabiliyordu... Kimsenin unutmaya-acağı bir akşam, gelip sandalyesine oturmuş, selam vermiş ve parlak aksanıyla şöyle demişti: 'Şimdi baylar, geçen buluşmamızda sizlere önerdiğim gibi, bu akşam faiz oranı hakkında tartışacağız.' Nicholas Kaldor fırsattan istifade kalkıp şöyle demişti: 'Profesör Hayek, sizinle gerçekten aynı fikirde değilim.'"²⁵

Hayek'in *Prices and Production* eserinin kâtipliğini yapmış ve Keynes'le yazışmalarının büyük çoğunluğunda Hayek'e İngilizcesi konusunda danışmanlık yapmış Macaristan doğumlu Kaldor, Hayek'in yardımcıları arasında ona saygısız davranan kişilerin başında geliyordu. Kaldor zamanla Hayek'in, "kendisinden ziyadesiyle rahatsız olduğunu" hatırlıyordu. "Başta bana epey düşküncü fakat sonra oldukça budala biri olduğunu fark edip onu alaya almaya, gülünç göstermeye ve seminerlerinde onunla zıtlasmaya başladım. Hayek'le tartıştığım bir anı hatırlıyorum. Ona 'Profesör Hayek, bu orta seviye iktisat' demiştim. Hayek kızardıkça kızardı ve sonrasında, çay salonunda yanıma gelip şunları söyledi: 'Kaldor ne diyor, Nicky ne diyor biliyor musun? 'Profesör Hayek bu orta seviye iktisat ve bunu bilmeniz gerek,' diyorlar.' Ben de dedim ki, 'Karşı çıkıyorum. Ben asla bunu bilmeniz gerek demedim.' Herkes kahkahalara boğuldu."²⁶

Sonrasında William Beveridge'le birlikte, 1944 tarihli Keynesçi eylem çağrısı *Full Employment in a Free Society*'yi [Özgür Bir Toplumda Tam İstihdam] yazan Kaldor, Hayek'in yavaş yavaş Keynes'in safına geçmeye başlamış öğrencileri arasında bir trend başlatmıştı. Gerçekten de Kaldor, sonrasında Cambridge'de katıksız Keynesçilik vaazları vermek üzere LSE'yi terk etmişti. Hayek'in en parlak öğrencilerinden ikisi, hararetli ortak seminerlerde Sirk'in karşısına çıkmış LSE ekibinin kurucuları John Hicks ile Abba Lerner de Hayek'e bağlılıklarını açıkça bırakıp Keynes'e bağlı olduklarını ilan etmişlerdi. Lerner 1934-35 akademik yılını Cambridge'de geçirip Keynesçiliği kaynağından aldıktan sonra, Keynesçi hakikatleri öğretmek üzere LSE'ye dönmüştü. Çok geçmeden *Genel Teori*'yi yeniden okuyan Pigou bile, itirazlarını çekip eseri alkışlayan seçkin iktisatçıların oluşturduğu uzun kuyruğa dahil oldu.

Birçok yakın meslektaşı ile samimi dostunun kendisini hızla terk edip Keynes'in safına geçmesi, Hayek'e *The Pure Theory of Capital*'ı bitirmeye yoğunlaşması için gereken güveni vermekten uzaktı. Nihayetinde kitap Haziran 1940'ta tamamlanıp sonraki yıl yayımlandığında, ağır bir düşme sesiyle ortalığı çınlattı. Almancadan bozma cümleler ve kurşun gibi ağır, tekdüze yazılar görünürdeki ilgisizliğe bir anlaşılmazlık da katıyordu. Samuelson şöyle aktarıyordu: "Hayek'in *The Pure Theory of Capital*'ı ölü doğmuş bir çocuk değildi. Aksine, ekonomi havuzuna fırlatılmış ve görünüşte hiçbir dalga yaratmamış bir çakıl taşıydı."²⁷ *Prices and Production*'ın tablolarla dolu sayfaları, bunun yanında hafif bir öykü kitabı gibi kalıyordu. Hayekçi düşüncenin takipçilerinden Milton Friedman'ın²⁸ belirttiği gibi, "Hayek'in büyük bir hayranıyım ancak ekonomisinin değil. Bana göre *Prices and Production* oldukça kusurlu. Sermaye kuramıyla ilgili kitabıysa, bence okunmaz bir kitap."²⁹

Hayek *The Pure Theory of Capital*'ın başında, eldeki konuya gönülsüz ve isteksizce yaklaştığını itiraf ediyordu. Bu görevi yerine getirmekteki "gönülsüzlüğü"nden ve aynı Keynes gibi, soyutlamalardan bıkmış, gerçek dünyada ekonominin nasıl işlediğine yönelmiş kişilere duyduğu sempatiden bahsediyordu. Konunun kapsamı gözünü korkutmuş ve moralini bozmuştu. "Eğer başlarken bu görevin büyüklüğünü kavramış olsaydım, bu eser üzerine çalışırken duyduğum isteksizlik çok daha fazla olabilirdi,"³⁰ diye yazıyordu. Kitaba hâkim olan şey özür ve çaresizlikti. "Tüm kusurlarıyla elinizdeki eser, öyle uzun bir dönemin sonucunda ortaya çıktı ki, daha fazla çaba göstermemin eldeki sonucu telafi edemeyeceğinden şüpheliyim."³¹ Sonrasında şunları itiraf edecekti: "Yavaş yavaş kafama dank eden şey,"³² "takip etmeyi neredeyse imkânsız kılacak kadar karmaşık bir eser olduğuydu."³³

Metnin anlaşılmazlığına rağmen, kahramanlarının serpilen Keynesçilik kültürüne nihayet yanıt vereceğini uman son Hayekçiler hayal kırıklığına uğrayacaktı. Ancak ne kadar kuvvetten yoksun bir şekilde yapılsa da, Hayek'in *Genel Teori*'yle uzlaşmayan fikirlerini tek tek saymaya en çok yaklaştığı an bu olmuştu. "Genel olarak, temel argümanı, tikel görüşlere yapılan harici göndermelerle kesintiye uğratmayı yanlış buluyorum,"³⁴ diye yazıyordu. Yine de, Keynes'in analizindeki bazı yönleri ele almasına rağmen, yapmaya devam ettiği şey daha çok şuydu: Keynes'in istihdamı bayındırlık işleriyle artırmaya dönük çağrılarını çürütmeye çalışmaktan kendini alıkoyan bir tarzla, ekonomik terimlerle ilgili esrarengiz argümanlar sunuyordu. Bir durgunluk esnasında istihdam yaratmak için verimli bir şekilde kullanıma sokulabilecek atıl kaynakların olduğunu söyleyen Keynes'e karşı temel itirazı şöyleydi: "Her şeye uyarlanabilme iddiası taşıyan bir kuramın temel alacağı normal bir konum kesinlikle değildir."³⁵

Hayek *Genel Teori*'nin temel atılımını, iktisatçıların değişmez kaygısı olan kıtlık sorununu inkâr eden bir safsataya indirgiyordu. “[Keynes’in] bize gerçekte sunduğu şey, uzun zamandır uğruna yaygara kopardıkları bolluk ekonomisidir,” diye yazıyordu. Serbest piyasanın işleyişini inkâr eden Keynes kıtlığı, “hizmetlerini ve ürünlerini keyfi bir şekilde sabitlenmiş fiyatlardan satmak istemeyen insanların kararlılığı sonucunda doğmuş” “suni” bir durum olarak yeniden tanımlamaktaydı. Keynes piyasadaki fiyatları görmezden gelmekteydi. Ona göre bunlar sadece “tam istihdam’a yaklaşıldığı ve farklı malların art arda kıtlaşıp fiyatlarının yükseldiği nadir zamanlarda” rol oynamaktaydı.³⁶

Hayek fiyatların temsil ettiği şeyle ilgili Keynesçi düşünceyi, onları asıl belirleyen şeye dair büyük bir yanılgı olarak eleştiriyordu. Hayek’in, fiyatları üretim sürecini anlamanın anahtarı olarak ele alan –aslına bakılırsa bu bir bütün olarak ekonominin işleyişini anlamanın temeliydi– ve fiyatları, Keynes’in tasarruflar ve yatırımlar arasında dengesizlik olarak tanımladığı şey ile üretimin “gerçek maliyeti” arasındaki ilişkiden ziyade malların kıtlığına dayandıran görüşü, Keynes’in tüm karmaşık karşı argümanlarını hiçbir açıklama yapmaksızın kenara atmaya itiyordu.

Hayek çarpıcı bir dipnotta, *Genel Teori*’yi uygunsuz bir özgünlükle değil, belki de şaşırtıcı bir biçimde demode bir düşüncenin ürünü olmakla eleştiriyordu. Alaycı bir tavırla, Keynes’in kaynakların kıtlığı kavramını bir kenara atmasını, “modern ekonominin en büyük atılımlarından biri” olarak tanımlıyor ve malların neden bir büyümenin sonuna doğru kıtlaştığını açıklamak için, buna rağmen “darboğazların” varlığını acaba kabul ediyor mu diye merak ediyordu. Hayek için “darboğaz” yanlış bir adlandırmaydı: Terimden, piyasanın arzı taleple örtüştürmekte başarısız olduğu anlamı çıkarılıyordu. Dolayısıyla, “darboğazlar”, “benim açımdan ekonomik düşüncenin naif ve erken bir aşamasına ait bir kavram olup, iktisat kuramlarına dahil edilmesi bir ilerleme olarak görülemez.”³⁷

“Bay Keynes’in *Genel Teori*’si ortaya çıktığından bu yana konuya hâkim olan kafa karışıklığı sebebiyle [kitabın ana temasından] kritik bir kopuşun maalesef zorunlu olduğu”³⁸ yorumunda bulunan Hayek, sermaye ve faiz oranlarına ilişkin yavan sorgulamasını sürdürüyordu. Keynes’in *Genel Teori*’sinin merkezinde yatan bir kavram olarak “likidite”ye önemli bir atıf bulunuyordu. Ancak bu atıfla Hayek, konuya ilişkin derinlemesine bir incelemenin eserinde mümkün olmadığını ve “bu sorunun yüzeyini kazımakla pek bir şeyin elde edilemeyeceğini” söylüyordu.³⁹ Keynes açıkça görüş alanında olsa da, Hayek tetiği yine çekemiyordu.

Hayek *The Pure Theory of Capital*’ın sonuç bölümünde, Keynes’i ekonomik sorunlarla çözümlerin kısa vadeli etkileri üzerine yoğunlaştığı için paylıyordu. Ona

göre, yaptığı “ciddi ve tehlikeli bir entelektüel hata olmaktan öte, bir iktisatçının temel görevine ihanet ve medeniyetimize ciddi bir tehditti.” “Eğitimsiz gözlerden saklı kalan uzun vadeli etkileri vurgulamak ve araştırmak, buna karşın daha anlık sonuçlarla kaygılanmayı pratikle uğraşanlara bırakmak, bir iktisatçının görevi ve ayrıcalığı olarak görülürdü,” diye yazıyordu. “Uzun vadede fiyatlarla üretimi belirleyen bu güçlere dair sistematik bir değerlendirmenin geliştirilmesiyle bir kez uğraşıktan sonra, yerine bilim insanı sıfatına yükseltilmiş işadamlarının ileriye görmekten aciz felsefesi konsun diye, bizden bunu kenara atmamızın istenmesi kaygı vericidir.”⁴⁰

Kaygıyla dolu ifadelerini, Keynes’in en meşhur sözlerinden birini çarpıtarak sonlandırıyor. “Bize ‘uzun vadede hepimiz öleceği için’, politikaların tamamen kısa vadeli hesaplamalar ışığında belirlenmesi gerektiği söylenmedi mi?” diye soruyordu. “*Benden sonrası tufan* mantığıyla düşünenlerin, umduklarını dilediklerinden erken almalarından korkuyorum.”⁴¹

Hayek’in gayet iyi farkında olduğu gibi, Keynes’e kurnazca ve karamsarca yönelttiği iğneleyici sözler, genç iktisatçıların kitleler halinde Keynesçiliğe esir düşmesini durdurmak bir yana, yavaşlatmaya dahi yetmiyordu. Ancak *The Pure Theory of Capital*’ın bazı bölümlerinde, geleceğe dokundurma yapan belli argümanlar bulunuyordu. Bunlar temelde Keynesçilere uyarı niteliği taşımaktaydı ancak Hayek’i takip ederek Keynes karşıtı kampa girecek Milton Friedman gibi kişiler için de uyarı niteliğindeydi.

“Modern ve karmaşık bir kredi yapısına sahip bir sistemin, parasal mekanizmalar belli bir plan doğrultusunda denetlenmeden pürüzsüz işlemeyeceğine inanmak, temelden oldukça yoksundur,” diye yazıyordu Hayek. “Çünkü para doğası gereği, kendi işleyişine ket vurması zorunlu fiyat mekanizmasının kendi kendisini dengeleyen aygıtında bir tür gevşek bir eklem yaratır. Başarılı bir parasal politikanın hedefi, fiyat mekanizmasının kendi kendini düzelterken güçlerindeki bu gevşekliği mümkün oldukça azaltmak ve sonrasında daha şiddetli bir tepkinin oluşma ihtimalini önlemek için, daha hızlı uyum sağlamak olmalıdır.”⁴² Ancak, paranın miktar kuramını her derde deva olarak görecektir olan Friedman gibi iktisatçılara yönelik uyarısında, Hayek iktisadı bu şekilde idare etmenin önünde katı engeller olduğunu söylüyordu. “Bugün kesin bir şekilde varacağımız sonuç odur ki... parayı kontrol ederek olayları biçimlendirme kapasitemiz son derece sınırlıdır, para politikalarının kapsamı bugün yaygın olarak düşünüldüğünden çok daha kısıtlıdır,” diye yazıyordu. “Görünüşte bazı yazarların düşündüğünün aksine, ekonomik sistemi parasal aygıtlarla oynayarak az çok istediğimiz gibi hareket ettiremeyiz.”⁴³

Hayek *The Pure Theory of Capital*'ın ardından, tamamlayıcı bir eser olarak *The Pure Theory of Money*'yi [Saf Para Kuramı] yazmayı planlamıştı ancak tasarısının ikinci aşamasını hiç tamamlayamadı. Belki de, ironik anlamda, başyapıtının iki bölümünü de tamamlayamaması ile kredilerin şiddetlendirdiği bir kriz sırasında sermaye mallarının üretiminde yaşanan bir çöküşün sonuçları arasında paralellik bulmak mümkündü. Hayek kendi kazdığı kuyuya düşmüştü.

Keynes *Genel Teori*'de, metalara yönelik talebin emeğe olan talebe denk olduğu sonucuna varmakta, dolayısıyla tam istihdam sağlamak için toplam talebin artırılmasında ısrar etmekteydi. Hayek'se, ampirik bulguların bunu desteklemediği düşüncesiyle, Keynes'in analizine tamamen karşı çıkıyordu. Rakamları okumanın belki başka yolları vardı. Hayek'in daha sonra belirttiği gibi, "toplam talep ile toplam istihdam arasındaki korelasyon... sadece tahmini bir nitelikte olabilir ancak nitel verileri sadece bu ilişkiden hareketle çıkardığımız için, eldeki tek nedensel bağlantı olarak kabul görmektedir."⁴⁴ *The Pure Theory of Capital*'ın son cümlesi, Keynes'in kendisini yanlış bir hipoteze kaptırdığını savunuyordu. "Benim açımdan doğruluğu her zamankinden daha belirgin hale gelen şey, 'metalara olan talebin emeğe olan talep olmadığı' öğretisini –ve bunun sınırlılıklarını– tam olarak kavramanın, 'bir iktisatçıyı en iyi sınayan test' olduğudur."⁴⁵

Hayek bu vurucu ifadeyle, iktisat kuramı hakkındaki son sözlerini sunuyor ve Keynes karşısında son kez, tamamen ekonomik bir misilleme yapıyordu. Hayek sonrasında yönünü, ilk kez "Ekonomi ve Bilgi"de ön plana çıkardığı politik ve felsefi temalara çevirdi. Böylelikle, Keynes ve Keynesçilere karşı, ikinci ve muhtemelen daha ikna edici bir cephe açmış oldu.

Çıkamaz Yol

Hayek Keynes'in Çözümlerini Tiranlıkla İlişkilendiriyor, 1937-46

Keynesçi Devrim'in Amerika'daki başarısı *Genel Teori*'nin yayımlanmasından sonra sağlamlaşmış görünüyordu, ne var ki Roosevelt idaresinin Keynesçi fikirleri uygulaması yarım yamalaklı. Franklin Roosevelt Keynes'i Beyaz Saray'da hoş karşılamış olabilirdi fakat bayındırlık işlerini, yeni öğretinin talep ettiği ölçekte fonlamak konusunda endişeliydi. Nitekim 1937 baharında üretim, kârlar ve ücretlerin 1929'daki seviyesine dönüşü toparlanmaya işaret edince, başkan izlenen yolda değişime gitti. İşsizlik önceki yılki %16,9'luk seviyeden %14,3'e düşmüştü. Bu durum, Roosevelt'in içlerinde FED'in başkanı Marriner Eccles'in de bulunduğu danışmanlarından bazılarını, *New Deal* istihdam planının işe yaradığına ikna etmişti.

Haziran 1937'de Roosevelt harcama kesintileri, kredi sıkışması ve vergi zammıyla ortodoksiyi tekrar benimsemişti.² İstihdam yaratmaya dönük federal kurumların çalışmaları yavaşlatılmıştı. Çok geçmeden Amerika tekrar durgunluğa girdi. "Roosevelt Durgunluğu" 1938 yılı boyunca sürdü ve sanayi üretiminin üçte bir oranında düşmesine, fiyatların yaklaşık %3,5'lik oranda gerilemesine ve işsizliğin %19'a tırmanmasına yol açtı.³ Roosevelt büyük işletmelere saldırarak kendini aklamaya çalıştı. Ocak 1938'de seçimleri kaybedeceklerini görünce, başkan yön değiştirdi ve yeni istihdam yaratıcı girişimlere fon sağlamak için, Kongre'ye 3,75 milyar dolarlık bir harcama planı sundu. Nisan ayında 1,25 milyar dolar daha istenecekti.

14 Nisan'da yapılan bir "şömine sohbeti"nde, FED Keynesçi mantığı benimsemişti. "En başta tüketici talebindeki düşüşten mustaribiz," diyordu. "Ekonomik bir düzelme yaratmak bizim görevimiz." Krizle mücadele etmeye 300 milyon dolar, otoyollara 100 milyon dolar ve "kamusal iyileştirme"lere milyonlarca dolar ayıracıklarını duyuruyordu. Roosevelt bu geri adımı, işsizlere istihdam sağlamanın Amerika'yı Almanya ve İtalya'daki aşırılıkçı öfkeden koruyacağını iddia ederek haklı çıkarıyordu. "Demokratik kurumlarımızın sağlamlığı, Hükümetimizin işsizlere istihdam sunma kararlılığına bağlıdır," diye ilan ediyordu.⁴

Şubat ayında Keynes Roosevelt'e mektup yolladı. Roosevelt Durgunluğu'nu "bir 'iyimserlik hatası'" olarak kenara atan Keynes, "toparlanmaya en çok yardım edecek önlem" olarak konut inşaatına odaklanmasını tavsiye ederek başkanı cesaretlendiriyordu. Roosevelt'e, "kafası karışık, şaşkın ve gerçekten de korku içindeki" işadamlarına karşı, retorliğini dizginlemesini salık veriyordu. "Onları sert, inatçı ve yılgın bir hale sokarsanız, ulusun üzerindeki yük piyasaya taşınmaz."⁵

Almanya'daki hızlı gelişmeler, Roosevelt'i, Keynes'in tembihlediği büyük ölçeklerde harcama yapmaya itti. Hitler Ocak 1933'te iktidara geldi ve Versailles Antlaşması'nı doğrudan reddederek, büyük bir silahlanma programını başlattı. I. Dünya Savaşı'ndan bu yana kitlesel işsizlikten yakasını kurtaramamış olan Almanya, bir yıl içinde tam istihdama kavuşmuştu.⁶ Kaygıya kapılan Avrupa demokrasilerinin yeniden silahlanması, Amerikan savaş endüstrisinin yararına olmuştu. Britanya'da Neville Chamberlain'in hükümeti sessizce yeniden silahlanıyordu. Britanya'da işsizlik gerilemeye başlamıştı ancak işsizlik oranı, Almanya'ya savaş ilan edilen 3 Eylül 1939'a⁷ dek rekor seviyede kalmıştı. Aynı gün, Wall Street hisse bedelleri de, 1929'daki krizden önceki seviyeye dönmüştü.⁸ Mihver Güçleri'nden korku duyan sadece Avrupa değildi. Roosevelt, 1940 başkanlık kampanyasında verdiği teminatlara rağmen –"Daha önce söyledim ancak tekrar ve tekrar yeniden söyleyeceğim: Oğullarınız yabancı ülkelerdeki savaşlara gönderilmeyecek"⁹–, devasa bir silahlanma programının başlatılmasını emretmişti. 1940'ta yıllık savunma harcamaları 2,2 milyar dolardı; ertesi yıl 13,7 milyarla yakıcı bir seviyeye çıkmıştı.

Keynes 1939'da, "Silahlanmaya yapılan harcamalar gerçekten de işsizliğe çare oluyorsa, büyük bir deney başlamıştır," diyordu. "Barış zamanı geldiğinde faydalı olabilecek birkaç tüyo öğrenebiliriz."¹⁰ Amerikan ekonomisine pompalanan kamu gelirlerinin çarpan etkisi, gayri safi milli hasılanın yaklaşık 25 milyar dolar artmasına yol açmıştı. Bu artışın %46'sı, silahlanma ve diğer savunma harcamalarıydı.¹¹ Her şeye rağmen, istihdam Roosevelt Durgunluğu'ndan önceki seviyeye getirilemedi, ta ki Japonların Pearl Harbor'da Amerikalılara saldırdığı 1941 yılına kadar. "Savaş Keynesçi kuramlar, Keynesçi öğretiler ve Keynesçi tavsiyeler için haklı bir sebep olmuştu,"¹² diye aktarıyordu John Kenneth Galbraith.¹³

Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgali, Hayek'in İngiliz yurttaşı olmasıyla çakışmıştı. Nitekim Hayek, savaş çıkmadan önce son kez eski ülkesini ziyarete gitmişti. Eski uyruğundan ötürü Britanya ordusuna alınmadığı için, Eylül 1938'da İstihbarat Bakanlığı'na, "istisnai deneyimleri ile sahip olduğu özel konunun, Almanya'daki propaganda faaliyetlerinde hatırı sayılır bir yardımda bulunma imkânı vereceğini," yazmıştı.¹⁴ Hayek'in önerisi görmezden gelindi.

Hayek'e çok daha kötü de davranılabilirdi. Piero Sraffa sırf İtalyan olduğu için Man Adası'na hapsedildi. Mussolini'nin tehdidinden sonra İtalya'dan kaçtığı düşünülünce, bu oldukça büyük bir talihsizlikti. Keynes'in İçişleri'ne yazdığı dilekçenin ardından salınmıştı. Hayek ne kadar talihli olduğunun farkındaydı. "Hâlâ eski bir yabancıydım, düşman bir yabancı. Çok ayrıcalıklı bir konuma sahiptim," diye aktarıyordu. "Savaş amacıyla benden faydalanılmamıştı ancak saldırıya da uğramamıştım. Bundan daha ideal bir konum olamazdı."¹⁵

Elli beş yaşındaki Keynes, aktif hizmete alınamayacak kadar yaşlı ve rahatsızdı. Ayrıca Chamberlain hükümetinin gözünden, Hazine'de hoş karşılanmayacak kadar düşmüş haldeydi. Biyografisini kaleme alan Skidelsky'nin açıkladığı gibi, "Sıradan bir memur yapılamayacak, Whitehall'da serbestçe dolaşmasına izin verilmeyecek kadar saygın, önde gelen biriydi."¹⁶ Fakat kılını kıpırdatmadan durmak onun tarzı değildi. Kimseden izin almaksızın, düşüncelerini savaşın nasıl finanse edileceği sorunu üzerine yoğunlaştırdı. 'nda kullanılan enflasyonist yaklaşımı reddediyordu. Karneyle dağıtımdan yana da değildi. Nisan 1940'ta şöyle yazmıştı: "Evrensel karne lehine tüketici tercihlerinin ortadan kaldırılması, kimi zaman Bolşevizm diye adlandırılan saldırının tipik bir ürünüdür."¹⁷

Chamberlain'in şansölyesi Sir John Simon,¹⁸ farkında olmadan tipik bir Keynesçi gibi davranıyor, vergileri artırmak yerine borç para alarak silahlanmayı finanse ediyordu. Savunma harcamalarını 600 milyon sterlin artırırken, sadece 107 milyon sterlinlik vergi getirmişti. Hazine, işsizlik %9 seviyesinde kaldığı sürece, pek enflasyon riski olmadığına kanaat getirmişti.¹⁹ Keynes'se, silahlara yapılan devasa harcamalar ile silahlı kuvvetlere asker alımının, tüm işgücünü istihdam edeceğini, talepte büyük bir artış yaşanacağını düşünüyordu. Bu sadece devleti savaş için gerekli temel mallardan yoksun bırakmakla kalmayacak, çok sayıda para az sayıda ınala karşılık geleceğinden, bunu enflasyon takip edecekti. Yapılacak tercih yüksek vergiler, enflasyon, karne uygulaması veya bu üçü arasında bir tercihti.

Keynes, 20 Ekim 1940'ta Marshall Topluluğu'na verdiği "Savaş Potansiyeli ve Savaş Finansmanı" adlı seminerde planlarını açıkladı. Doğrudan gelir vergisi yerine, kazançlar, kademeli vergilendirme ile zorunlu tasarrufu bir araya getiren bir vergiye tabi tutulacaktı. Faiz getiren hesaplara isnat edilen "gecikmeli ödemeler" savaş bittiğinde ödenecekti. Keynes'e göre, savaştan sonra harcanacak birikmiş para, savaş harcamalarının bitmesiyle yaşanması düşünülen çöküşü karşılayacaktı. Hayek Keynes'in yaklaşımını "mahirane" bulmuştu. Ayrıca Hayek, Keynes'in karne uygulamasına itiraz edişini hoş karşılamakta, fiyatları düşürmenin adaletsizliğe yol açacağını söylemekteydi. Hayek savaş sonrasındaki düşüşü zoraki bir fazla harcamayla karşılama düşüncesinden hoşlanmadığı için, bunun yerine, gecikme-

li ödemelerin hisselerine yatırılması gerektiğini savunuyordu. Dahası şaşırtıcı bir biçimde, savaş borçlarını “eski servet üzerine konacak sermaye vergisiyle” ödeme fikrini ortaya atmaktaydı.²⁰ Bu vergi, “sonrasında bloke edilmiş hesap sahiplerine hisse çıkaracak büyük holdinglere” konacaktı.²¹

Keynes’in planını gözden geçiren Hayek, Keynes’i “yaşayan iktisatçılar arasında en verimli zihne sahip” kişi olarak tanımlıyor²² ve “Bay Keynes’in çözümünün tek gerçek çözüm olduğu” sonucuna varıyordu.²³ “Harcamalarda böylesi büyük bir artışın krize gerçekten güvenli bir çözüm sunup sunmayacağı konusunda şüphede” olduğunu söylemesine rağmen, Keynes’in dönüp dolaşıp aynı yere dönmesini hoş karşılıyordu. “Onu daha ‘ortodoks’ iktisatçılardan şimdiye dek ayıran fark ortadan kaybolmuştur.”²⁴ Sonrasında Hayek şöyle diyecekti: “Savaş sırasında Keynes’i eleştirenler karşısında onun yanında savaştım, çünkü Keynes enflasyonun karşındaydı.” “Enflasyonistlere karşı etkisini güçlendirmek” niyetiyle, *The Pure Theory of Money*’nin ikinci kısmını tamamlamadığını söylerken, öykünün sadece bir kısmını aktarıyordu.²⁵

1940’ta hava saldırısı sebebiyle London School of Economics Londra’dan tahliye edildikten sonra, Keynes’in en sert eleştirmenleri Hayek ile Pigou’nun beraber ders verdiği Cambridge, Peterhouse College’a taşındı. Hayek’in İngiliz yaşam tarzına asimilasyonu tamamlanmıştı. “Savaş yıllarında Cambridge’deki yaşam benim için özellikle keyifliydi,” diye hatırlıyordu. “Ülkenin içinde bulunduğu haleti ruhiye ve entelektüel atmosfer benim için bir şekilde son derece cazip bir hal almıştı ve tüm iyi niyetlerimin İngilizlerden yana olduğu savaş koşulları, kendimi tamamen evdeymiş gibi hissetmemi sağlamıştı.”²⁶

Keynes kendisine has insani bir jestle eski rakibinin King’s College yakınlarına yerleşmesinde ısrarcı olduğunda, Hayek Peterhouse’a taşınmak üzereydi. İki adam ara ara King’s’te buluşuyor ve fakülte işlerinde görev alıyorlardı. Elllerinde süpürge ve kazmayla, King’s Chapel’in gotik çatısında Alman bombardıman uçaklarını gözetleyen Keynes ve Hayek’in kendilerini buldukları gerçeküstü sahne, bu koşullarda yaşanmıştı. Bu, koşulların dayattığı bir ateşkeşti. Geri adım da atmamışlardı ancak ortak bir yıkıcı düşman karşısında, dost canlısı bir ahbaplık kurmayı kabul etmişlerdi. “Gerek tarihsel anlamda gerekse ekonominin dışında birçok ortak noktaya sahiptik,” diye aktarıyordu Hayek. “Genel olarak, buluştuğumuzda ekonomiden konuşmayı kesiyorduk... Böylece, Lydia Lopokova da dahil olmak üzere, yakın arkadaş olmuştuk.”²⁷

Ağustos 1940’ta Keynes’e, kendisine her türlü iktisat politikasını inceleme imkânı veren ve ücret almadığı bir Hazine işi verildi. Kendisinden özellikle, Amerika’dan

alınacak savaş borçları için görüşme yapması istenmişti. Ülkeler arasında savaş kışkırtmış sınırsız rekabetin yerini alacak bir savaş sonu ekonomik düzene yönelik planlar geliştirmiş ve tekrar yürürlüğe sokulan altın standardı üzerinde sabitlenmiş, daha düzenli bir kur ticareti sistemi yaratmıştı. Nitekim bunların sonucu Bretton Woods anlaşması olacaktı. Dahası diğer iki önemli kurumun, Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası'nın tasarlanmasında da etkili olmuştü.

Bu esnada Hayek karamsar tonlu başyapıtı *The Road to Serfdom*'ın [*Kölelik Yolu*, İng. çev. Yıldırım Arsan ve Atilla Yayla, 6. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2015] yazımına girişmişti.²⁸ Biyografisini yazan Alan Ebenstein'in gözlemlediği gibi, “‘The Road to Serfdom’ Hayek’in yaşamını devrimcileştirdi. Kitap yayımlanmadan önce, kimsenin bilmediği bir ekonomi profesörüydü. Yayımlanmasından bir yıl sonra, dünya genelinde tanınır biri oldu.”²⁹ Hayek’in, alışılmadık bir alçak gönüllülikle sadece birkaç yüz kişinin okuyacağını düşündüğü bir kitap için hiç de fena değildi.³⁰

Hayek 1937’de Walter Lippmann’a şöyle yazmıştı: “Umarım buradaki ‘ilerici’ dostlarımin, demokrasinin sadece kapitalizm altında mümkün olduğunu ve kolektif deneylerin kaçınılmaz surette faşizmle sonuçlanacağını anlamasını sağlayabilirim.”³¹ Özgün başlığı “The Nemesis of the Planned Society” [Planlı Toplumun Can Düşmanı] olan kitap, Hayek’in 1938 ve 1939’da yazdığı iki makalede geliştirdiği fikirlerin ürünü olarak açığa çıkmıştı. Makalelerinde serbest piyasa yerine, ne kadar iyi niyetle olursa olsun planlı bir ekonominin konmasının, tiranlığa giden bir yola çıktığını savunuyordu. Şöyle diyordu: “Piyasanın serbest bir şekilde işlemesi belli bir derecenin ötesinde engellendiğinde, planlamacılar kurdukları denetimi her şeyi kapsayacak bir boyuta gelinceye dek genişletmek zorunda kalacaklardır.”³²

The Road to Serfdom 10 Mart 1944’te Britanya’da 2000 adet yayımlandı. Ancak birkaç gün içinde Routledge 2500 adetlik yeni bir baskı yaptı ve ilerleyen haftalarda talebi güç bela karşılar hale geldi. Amerika’da University of Chicago Press, belli başlı yayıncılar reddettikten sonra, kitabı 18 Eylül 1944’te yayımladı.

The Road to Serfdom’ın asıl hedefindekiler, Hayek’in birbirinin ikizi olarak gördüğü sosyalizm ve faşizmdi. Ancak kitabı yazdığı dönemde Stalin’in Sovyetler Birliği Britanya ve Amerika’nın müttefiki olduğundan, komünizme yönelttiği eleştirileri yumuşatmak zorunda hissetmiş ve daha çok Nazizm ile faşizmin tehlikelerine dikkat çekmişti. Ekonomi planlamacılarının, başkalarının ne istediğini bilmeyeceği için, despota dönüşeceklerini söyleyen düşüncesini tekrarlamaktaydı.

Hayek, II. Dünya Savaşı’nda zafer elde ettikten sonra, galip Müttefikler’in, savaş döneminde uyguladığı ekonomik yönetimin daha müreffeh ve adil bir toplum yaratacağı sonucuna varmasından korkuyordu. Bu tür politikaların totaliterliğin

önkoşulu olduğu ve tarihin tekrarlanmasına yol açacağı uyarısında bulunuyordu. “Geçmişte, yokluklarında şahsi ve politik özgürlüklerimizi de kaybedeceğimiz ekonomik özgürlükleri adım adım terk ettik,”³³ diye yazıyordu. “Tekrarlama riskini taşıdığımız kader, Almanya’nın kaderidir.”³⁴

Hayek’in *The Road to Serfdom*’daki argümanlarının çok küçük bir kısmı Keynes’e yöneltilmişti. Keynes’in bahsi ismen sadece iki kez geçiyordu,³⁵ ancak dışarıdan bakıldığında, “kitabın dostane ilişkiler sürdürmek istediği birçok kişiyi gücendireceğini” yazarken Hayek’in aklındaki kişiler, Keynes ile Cambridge’de tanıştığı diğer meslektaşlarıydı.³⁶ Esas tezlerinin arasına yerleştirilmiş düşünceleri, belli belirsiz olsa da, *Genel Teori*’ye yöneltilmiş geç bir yanıt olarak görülebilirdi. Ne var ki, alışıldık keskin tonu artık gitmişti. Cambridge’de geçirdiği zaman ve Keynes’e yakın olması, görünüşe göre, eski hasmını yanlışlamak için duyduğu tutkuyu hafifletmişti.

The Road to Serfdom, pek de *Genel Teori*’nin çürütülmesi olarak görülemez. Hayek Keynes’in planladığı şeyin arkasında yatan dürtüyü kabul ediyordu: Uzun süredir süren işsizliğin tehlikeleri ve “ekonomik faaliyetlerin genel dalgalanmalarıyla ve onlara eşlik eden büyük ölçekli işsizlikle mücadele etmek”, “son derece önemli bir sorun” teşkil ediyordu ve “çağımızın en ciddi ve acil sorunlarından biriydi.”³⁷ Ancak önerdiği çözüm yolu, devlet müdahalesinin reddiydi. “[Kronik işsizliğin] çözümü, olumlu anlamda birçok planlamanın yapılmasını gerektirse de,” diye yazıyordu, “savunucularına göre, piyasanın yerini alacak türden bir planlamayı gerektirmez yahut en azından bunu zorunlu kılmaz.”³⁸

Hayek, ekonomik faaliyetlerin doğrudan devlet tarafından yönetildiği Keynesçi bir dünyayı tahayyül ediyordu. “Bu, rekabetçi alan üzerinde çok daha ciddi kısıtlamalar doğurabilir,” diye yazıyordu. “Nitekim bu doğrultuda yapılan deneylerde, eğer tüm ekonomik faaliyetleri tedrici olarak devlet harcamalarının hacmine ve yönelimine bağımlı hale getirmekten kaçınmak istiyorsak, attığımız adımlara çok dikkat etmek zorundayız.” “Adımlarımıza dikkat etmeliyiz” sözü, Keynes’in *Genel Teori*’si karşısında, Hayek’in uzun zamandır sözünü verdiği güçlü yanıt olarak görülemezdi.

Hayek’in sonraki iki cümlesi muğlak ve belirsizdi. “Bana göre, [işsizliği çözmek için büyük ölçekte kamusal projelerin önerilmesi] ekonomik güvenliğin karşısındaki en büyük tehditle baş etmenin en vaat edici yolu değildir,” diye yazıyordu. “Her halükârda, bu dalgalanmalara karşı güvenliğin sağlanmasına dönük zorunlu çabalar, özgürlüğümüze tehdit teşkil edecek türden bir planlamaya yol açmamaktadır.” Devlet müdahalesinin özgürlüğe getirdiği tehditten bahsederken, Keynes’in önerdiği “büyük çapta” kamusal istihdam programlarını da buna dahil etmiyor

muydu? Bunları hariç tutuması pek muhtemel değildi ancak bu pek belirgin de değildi. Bir kez daha, Keynes açıkça hedefte olmasına rağmen, Hayek yayılım ateşini başlatamıyordu.

Yine de Hayek, Keynesçi planlamaların illa özgürlüğün sınırlanmasıyla sonuçlanmadığını kabul etse bile, ona göre Keynesçi programın büyük bir bedeli vardı: Gittikçe tırmanan bir enflasyon. “Ne pahasına olursa olsun işsizliği engellemeye kararlıysak ve zora dayalı yöntemlere [insanları zorla çalıştırmak] başvurmak istemiyorsak, her türden umutsuz deneye sürüklenmek mecburiyetindeyiz: Bunlardan hiçbirisi kalıcı bir çözüm olamaz ve hepsi, kaynaklarımızın verimli bir şekilde kullanılmasına ciddi müdahalelerde bulunacaktır,”³⁹ diye yazıyordu.

Keynes’e vereceği gecikmiş yanıt açısından, *The Road to Serfdom*’da, dikkat çekici ikinci bir ihmal daha vardı. Keynes *Genel Teori*’de, sadece devlet müdahalesine yönelik entelektüel bir gerekçe sunmakla kalmamış, kazara da olsa, yeni bir ekonomi branşı icat etmişti: Planlamacıların ulusal ekonomiyi daha iyi anlamasını ve böylelikle idare etmesini sağlayan, ekonomik faaliyetlere tepeden bakan makroekonomi. İktisatçılar o güne dek bu faaliyetleri sadece “mikroekonomik” bakış açısıyla kavramaya çalışmıştı yani ekonomik faaliyetlerin unsurlarına tek tek bakıyorlardı. Keynes zamanın öyle ilerisindeydi ki, “makroekonomi” ile “mikroekonomi” terimleri ancak öldükten sonra ortaya atılmıştı. “Ekonometri” de Keynes’in hiç niyetlenmeden bulduğu ve çokça hor görülen bir icattı. Ekonomik faaliyetleri ölçmeye dönük bu faaliyet, planlamacılar bir ekonominin çeşitli boyutlarını değerlendirip hedefler çıkarmaya başlar başlamaz değeri bilinir hale gelmiş bir şeydi. Hayek ve Avusturyalılar bu tür yöntemleri uygunsuz buluyordu. Gerçi Hayek, Keynes’in başyapıtında müjdelenen yeni disiplinlere ve felsefi bir yaklaşımdan sosyal bilimci bir yaklaşıma geçişe referans yapmaktan kaçınıyordu.

Hayek , Keynesçilerin zararlı bir şeye girişmediklerini sonraları kabul edecekti. “Sosyalizme doğru giden her adımın totaliterliğe varacağını iddia ettiğimden bahsedilir sık sık,” diye yazıyordu 1976’da. “Bu tehlike varlığını korusa da, [*The Road to Serfdom*’ın] bahsettiği şey bu değildir. İçindeki, eğer politikalarımızın ilkelerini düzeltmezsek, bu politikaları savunanların istemediği nahoş sonuçların doğacağına dair bir uyarıdır.”⁴⁰ Hayek’e göre, iyileştirici yöntemleri savunan Keynes gibi ılımlı ve “orta yolcu” düşünürler, sosyalist olmasalar da sosyalist fikirleri benimsemek doğrultusunda önemli adımlar atmışlar, kendilerini aydınlanmış bir ilerlemenin parçası olarak görmüşlerdir. “Bugün hâlâ görülmeyen asıl trajedi, bugün Almanya’da tiksindikleri güçleri doğrudan yaratmamış olsa da önünü açan şeyin, insanların iyi niyetli olmasıdır,” diye yazıyordu Hayek. “Görüşleriyle gelişmelere etki eden

insanlar ele alındığında, bu insanlar, bugün bir ölçüde sosyalist niteliğe sahip bir demokrasinin parçasıdır.”⁴¹

Hayek’in savunduğu tek başına temsili demokrasinin eleştirisi olmasa da, *The Road to Serfdom*, her şeye rağmen devlet görevlileri ile her görüşten siyasetçinin iyi niyetli çabalarına rağmen (kendi görüşüne göre kaçınılmaz olarak) insanların gerçek iradesini anlamakta başarısız olacağını söylemekteydi. Demokratik yollarla seçilen bir hükümetin, devletin ölçeğini sürekli büyüteceğinin farkındaydı. “Hata ne tek tek temsilcilere ne de parlamenter kurumlara aittir; sorun onlara verilen görevde içkin çelişkilerde yatmaktadır,”⁴² diye yazıyordu.

Hayek’in sert analizlerinde, klasik iktisatçılar ile muhafazakârlar, sosyalistler ile komünistlerden daha iyi değildi. Serbest piyasacı çözümleri savunan “kalın kafalıları”, muhafazakârlığı reddetseler de, mevcut kurumlara bağlı olmakla eleştiriyordu. “İstikrarlı bir toplumda zorunlu bir unsur olsa da, [muhafazakârlık] toplumsal bir program değildir,” diye yazıyordu. “Ataerkil, milliyetçi ve güce tapınan eğilimleriyle, gerçek liberalizmden çok, sosyalizme yakındır; ve gelenekçi, entelektüel karşıtı ve genellikle mistik eğilimleriyle, bu dünyayı daha iyi bir yere dönüştürmek için belli bir değişimi arzulayan kişilerle gençler için hiçbir zaman cazip olmayacaktır.”⁴³

Hayek finalde, savaşın son yılında Keynes’i meşgul etmiş yeni dünya düzenine dair idealist kavramlara saldırıyordu. “Farklı farklı insanlara gereken şeyi yaptıрма gücünden yoksun olsa da, onları başkalarına zarar verecek eylemlerden caydırabilecek uluslararası bir politik otoriteye duyulan ihtiyacı” kabul etse de, otoriterliğe kaymayacak uluslararası bir ekonomik yönetim sistemini kurma ihtimali hakkında şüphe duyuyordu. “Ekonomik faaliyetlerin ulusal ölçekte bilinçli bir şekilde yönlendirilmesinden doğan sorunların, aynı şeye uluslararası ölçekte girildiğinde çok daha büyük boyutlara ulaşması kaçınılmazdır,” diye yazıyordu.

Keynes *The Road to Serfdom*’u Haziran 1944’te, New Hampshire’daki Bretton Woods oteline gitmek üzere Atlantik’te seyahat ederken tesadüfen okumuştı. Otelin ismini alacak ve Hayek’in kaygı duyduğu türden bir uluslarüstü yapının kurulmasına yol açacak uluslararası kur mekanizmalarıyla ilgili görüşmelere başkanlık yapacaktı. Hayek, *The Road to Serfdom*’ı Keynes’e Nisan ayında göndermişti. Keynes’in kitaba yanıtıysa şöyleydi: “Etkileyici görünüyor. Çözümün niteliği konusunda hemfikir olmayacağım ancak bana faydası olması bakımından benimle aynı fikirde bir eser... İnsanın ön plana almak yerine, aklının bir ucunda tutulması gereken bir şey.”⁴⁴ Okyanusu geçtikten sonra açıkça rahatlamış olan Keynes, New Jersey Atlc City’deki Claridge Hotel’den eski rakibine kısa bir mektup yollamıştı. “Yolculuk bana kitabını düzgün bir şekilde okuma fırsatı verdi,” diye yazıyordu. “Kanaatime

göre büyük bir eser. Söylenmesi gereken birçok şeyi gayet iyi bir şekilde ifade etmeniz, hepimizin size minnettar olmasının en büyük sebebi. İçindeki ekonomik hükümlerin tümüne katılmam beklenemez. Ancak, ahlaken ve felsefi bakımdan, hemen hemen her kısmına katılıyorum; sadece katılmakla kalmıyorum, son derece derin bir duygudaşlıkla benimsiyorum.”

Keynes’in samimi övgüleri Hayek’e moral vermişse bile, sonrasında şaşkınlığa kapılacaktı. Keynes çok geçmeden karşı saldırıya geçecekti. “İstediğimiz şeyin planlama olmadığını veya daha az planlama olduğunu söyleyemeyiz, aksine kesin olarak daha fazlasını istediğimizi söylemek zorundayız.” Keynes şöyle devam ediyordu. “Ancak, bu planlama, gerek liderler gerekse onları takip eden birçok insanın, sizin ahlaki görüşünüzü bütünüyle paylaştığı bir toplulukta gerçekleşmelidir... Bunun gerçekleşmesi, zihinlerin ve kalplerinin bu ahlaki tutuma doğru bir şekilde yönlendirilmesiyle olursa, ılımlı planlama herhangi bir tehlike arz etmeyecektir. Bu aslında birçokları için zaten doğru ve geçerlidir. Ancak asıl tehlike, planlamayı onun meyvelerinden yararlanmak için istemeyen, ahlaken sizin tutumunuzun tam zıttı fikirleri benimsemiş olan ve Tanrı’ya değil kötülüğe hizmet eden önemli bir kesimin varlığıdır.” Keynes bazı İngiliz sosyalistlerinin örtük totaliterler olduklarını kabul ediyordu.

Şöyle devam ediyordu: “Dolayısıyla benim açımdan ihtiyaç duyduğumuz şey, ekonomik programlarımızda bir değişime gitmek değildir. Bu bizi, pratikte ancak felsefenizin sonucunda açığa çıkan hayal kırıklığına götürecektir. Aksine ihtiyacımız olan şey, bu politikaların daha da genişletilmesidir.” Keynes Hayek’e, Hitler’in yükselişini hızlandıran unsurun büyük bir devletin varlığı değil, kapitalizmin başarısızlığı ile kitlesel işsizlik olduğunu hatırlatıyordu. “Karşınızdaki en büyük tehlike, muhtemelen felsefenizin pratik uygulamalarının, ABD’de son derece uç bir başarısızlıkla sonuçlanmasıdır.” Keynes’e göre, Amerika barış döneminde 1930’ların işsizlik oranlarına dönecek olursa, dünyayı savaşa sürükleyecek politik bir aşırılıkçılığı provoke edebilirdi.

“Hayır,” diyordu Keynes. “İhtiyacımız olan şey, doğru ahlaki düşüncelerin yeniden tesis edilmesidir; toplumsal felsefemizdeki düzgün ahlaki değerlere geri dönmektir. Don Kişot gibi görünmekten veya hissetmekten, ancak mücadelenizin yönünü buraya çevirmeniz halinde kurtulabilirsiniz. Sizi muhtemelen ahlaki meseleler ile maddi meseleleri bir miktar karıştırmakla suçluyorum. Tehlikeli eylemler, doğru yaptığını düşünen ve hisseden bir toplumda pekâlâ ortaya çıkabilir. Nitekim yanlış düşünen kişilerce yok edilmeleri halinde, bunun sonucu cehennem olacaktır.”⁴⁵ Bu keskin bir gözlemdi: Hayek’in analizi, insanlara ilişkin bir kavrayıştan ziyade, ekonomik veya sosyolojik bir kavrayışa dayanıyordu. Hayek devlet müdahalesi

ile tiranlık arasındaki ilişkiye temkinli yaklaşırken, Keynes totaliterliğe yönelik eğilimlerin kaynağında, bireylerin ahlaki tercihlerinin olduğunu düşünüyordu.

Hayek *The Road to Serfdom*'da, kronik işsizlikle mücadele edilmesi halinde, planlamanın çözüm sağlayabileceğini ve doğru bir planlamanın baskıya yol açmayacağını teslim ediyordu. Sonrasında ifade edeceği gibi, "Devlet rekabeti beslediği veya rekabetin çözüm sunamayacağı durumlarda adım attığı sürece, itirazımız olamaz."⁴⁶ Dahası Hayek'e göre, devletin böyle durumlarda adım atması ahlaki bir görev olarak görülebilirdi ve serbest teşebbüs ruhu tehlikeye girmediği sürece bu makuldü. "Sağlığın ve çalışma kapasitesinin korunmasına yetecek asgari gıda, barınma ve giyim ihtiyaçlarının herkese sağlanması gerektiği konusunda şüpheye yer yoktur," diye yazıyordu. "Ancak hastalık ve kaza halinde yapılacak yardımların ilke olarak, ne bu tür sıkıntılardan kaçınma arzusunu ne de yaşattığı sorunların üstesinden gelmeye dönük çabaları ortadan kaldırdığı –kısaca tamamen sigorta edilebilir risklerle uğraştığımız– durumlarda, devletin kapsamlı bir sosyal sigorta sisteminin örgütlenmesine yardımcı olması talebi çok güçlüdür."⁴⁷

Keynes nadir görülen bu ılımlı unsurun üzerine atlamaktaydı. Planlama ile totaliterlik arasında kaygan bir zemin olabilirdi, ancak Hayek de kaygan bir zeminin üstündeydi. "Rastladığım şey, aslında bana yöneltilmiş tek ciddi eleştiri," diye yazıyordu Keynes. "Bazı yerlerde çizginin nerede çizilmesi gerektiğini bilme meselesi olduğunu kabul ediyorsunuz. Bir yerde çizgi çekilmesi gerektiğini ve mantıksal uç noktaların mümkün olmadığını kabul ediyordunuz. Ancak, çizginin nerede çekilmesi gerektiğiyle ilgili olarak bize hiçbir kılavuzluk sunmuyorsunuz. Muhtemelen sizin ve benim bu çizgiyi farklı yerlerden çekeceğimiz doğrudur. Tahminimce, fikirlerime göre orta yolun pratik değerini son derece hafife alıyorsunuz. Fakat uç noktaların mümkün olmadığını ve bir çizginin çekilmesi gerektiğini kabul eder etmez, kendi argümanınızda çuvallanmış oluyorsunuz. Çünkü planlamaya doğru bir adım atıldığında, zamanla sizi uçuruma sürükleyecek kaygan bir zemine geçtiğinizin kaçınılmaz olduğuna bizi ikna etmeye çalışıyorsunuz."⁴⁸

Hayek, belki de rakibinin övgülerindeki genel cömertlikten memnun olduğu için, Keynes'in mektubunda vurgulanan noktaları yanıtlamaya çalışmadı. Bir süre sonra Keynes'in, Britanya gibi özgürlüğe kıymet veren bir ülkede, planlamanın tiranlığa yol açmayacağı iddiasına yanıt verdi. "Maalesef İngiliz dostlarımla birçoğu, Keynes gibi, İngiltere'de hâlâ hâkim olan ahlaki yargıların onları böylesi bir kaderden koruyacağına inanıyor. Bu saçmalık," diyordu. "İngiliz halkını, kendi kaderinden içkin bir 'İngiliz karakteri'nin koruyacağına bel bağlayamazsınız."⁴⁹

Hayek'in Keynes'e yanıt verememesinin sebebi belki de Hayek'in, *The Road to Serfdom*'da Keynes'in yönelttiği itirazla zaten uzun uzadıya uğraştığına inanmasıydı. Bu itirazın temelinde, devlet müdahalesi ile serbest piyasa arasında çizgi çekilmesi meselesi yatıyordu. Devletin rolündeki temel unsur, her duruma hukukun üstünlüğü çerçevesinden bakılıp bakılmamasıydı. Hukuk tarafsız olmalıydı yani toplumun belli bir kesimini kayıracak şekilde eğilip bükülmemeliydi. "Ölçü ve ayarları denetleyen bir devlet (yahut sahtekarlıkla üçkağıtçılığı önleyen devlet) aktif bir devlettir, oysa söz gelimi grev gözcülerinin şiddet kullanmasına izin veren bir devlet pasiftir," diye yazıyordu. "İlk örnekte devlet liberal ilkeleri gözetirken, ikincisinde gözetmemektedir."⁵⁰

Belli endüstrilere veya kişilere sübvansiyon vermek, ticari tekel imtiyazı vermek gibi devlet politikaları yahut ayrımcı politikalar, adaletsizliği düzeltme amacıyla yapılsa bile, hukukun üstünlüğüne aykırıydı. Ancak, yoksulluğun ve kötü sağlık koşullarının düzeltilmesi gibi refah devleti uygulamaları, tüm yurttaşlara eşit davrandığı sürece, meşru devlet faaliyetleriydi. "Bizimki gibi genel bir zenginlik seviyesine ulaşmış bir toplumda, bu türden bir güvenliğin genel özgürlüğü tehlikeye atmadan herkese sunulamaması için hiçbir sebep yoktur," diye yazıyordu. Ancak "topluluğa dayanarak yaşamını sürdürenlerin diğerlerine ait özgürlüklerden sınırsızca yararlanmak istemesi halinde [...] ciddi ve belki de çok tehlikeli politik sorunlar ortaya çıkabilir."⁵¹

University of Chicago Press, kitabın uyarılarını onayladığı düşünülen Frank Knight'tan kitabın yayımlanıp yayımlanmaması konusunda fikir sunmasını istediğinde, Knight'ın söylediği şey, Hayek'in, tezini gereğinden fazla abarttığıydı. Knight, "eser oldukça olumsuz," diye yazıyordu. "Alternatif sorunlara pek değinmiyor ve geleceğin ekonomik yaşamıyla ilişkili olarak, geniş bir yelpazede devlet faaliyetinin zorunlu ve politik açıdan kaçınılmaz hale gelişini yeterince kabul etmiyor. Daha basit yanlışlıklarla, serbest teşebbüsün yerine devlet müdahalesini savunan yaygın görüşün temelindeki mantıksız taleplerle ve romantik önyargılarla uğraşiyor." Vardığı sonuç şöyleydi: "Ülkemizde geniş bir pazara sesleneceğinden veya okurlarımızın görüşlerini değiştireceğinden şüpheliyim."⁵²

Bu açıdan Knight tamamen hatalıydı. Zamanla *The Road to Serfdom*, ekonomik planlamanın meşruiyeti ve yararına meydan okuyan temel bir eser olarak tanınır hale geldi. Amerika'da sadece 2 bin adetlik bir baskıyla yayımlanan kitap, *The New York Times*'in seçkin inceleme yazısında, "kuşağımızın en önemli eserlerinden biri" olarak gösterilmişti.⁵³ 5 bin adetlik ikinci baskıyı hemen 10 bin adetlik üçüncü baskı takip etti. Eski solcu delifışeklerden olup, sonradan sosyalizmin muhalifi olmuş Max Eastman,⁵⁴ *Reader's Digest* için, özetlenmiş bir versiyonunu hazırlamıştı. Bu

yazı, 12 Nisan 1945'te Roosevelt'in ölümüyle aynı tarihe denk gelmişti. Roosevelt'in ölümüyle, New Deal ve ekonomi politikasının geleceği hararetli bir gündem maddesi haline gelmişti. Çok geçmeden kitabın milyonlarca baskısı yapıldı. *Look* dergisi resimli versiyonunu dahi basmıştı.

Hayek'in argümanları, Britanya'da çoğunlukla hüsnüniyetle karşılanmıştı. Mesele otoriterliğin artmasına gelince sözünü hiç sakınmayan ve *Nineteen Eighty-Four*'un [1984, İng. çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları, 2016] yazarı George Orwell⁵⁵ tarafından yazılan inceleme tipik bir örnekti. "Profesör Hayek'in tezindeki olumsuz unsurlar, içinde büyük bir hakikat taşımaktadır," diyordu. "Kolektivizm, doğası gereği demokratik değildir, aksine İspanyol Engizitörlerinin dahi hayal edemeyeceği bir gücü, zorba bir azınlığa verir." Fakat şöyle bir ekleme yapıyordu: "Profesör Hayek, 'serbest' rekabete dönüşün, büyük bir çoğunluk için, Devletinkine kıyasla çok daha sorumsuz olması nedeniyle daha kötü bir tiranlık anlamına geldiğini görmüyor, yahut kabul etmiyor. Rekabetin sorunu, birilerinin kazanan olmasıdır. Profesör Hayek, serbest kapitalizmin, zorunlu olarak tekellere yol açtığını inkâr ediyor. Oysa pratikte yaşanan şey budur ve halkın büyük çoğunluğu, kriz ile işsizlik yerine Devlet müdahalesini tercih edeceğinden, meselede halkın görüşleri belirleyici olmayı sürdürecekse, kolektivizme yönelik mutlaka devam edecektir."⁵⁶

Herkesçe tanınan zorlu entelektüellerden Barbara Wootton⁵⁷ gibi başka solcular, Hayek'in analizlerini hedefe koydular ancak propagandacı tonundan dolayı geri çekildiler. "Bu sorunlardan bazılarına değinmek istiyorum," diye yazıyordu Hayek'e. "Ancak bunu çok abartmış olduğunuz için yönümü size çevirmek zorundayım."⁵⁸ Ancak Hayek'in görüşlerini, *Freedom under Planning* [Planlama Altında Özgürlük] adlı yanıtı yazacak kadar ciddiye alıyordu.⁵⁹

Winston Churchill'in, Muhafazakârların 1945 yılındaki seçim kampanyasını başlatmak amacıyla radyoda yaptığı konuşmada, kitabın temasını basitçe aktarmasıyla, Haziran 1945'te *The Road to Serfdom* Britanya'da beklenmedik bir şekilde teşvik edildi.⁶⁰ Hayek'in sosyalist planlamanın tiranlığa yol açacağı uyarısı, Churchill'in, savaş dönemindeki koalisyonun İşçi Partili Başbakan Yardımcısı Clement Attlee'nin⁶¹ yeni kazanılmış özgürlüğü riske attığı düşüncesiyle uyuşuyordu. "[İşçi Partisi] bir tür Gestapoluğa başvurmak zorunda kalacaktır," diye ilan ediyordu. "Tüm gücü, artık sivil ve hizmetkar olmaktan çıkan Memurların devasa bürokrasileri üzerinde yükselen, her şeyden üstün Partide ve Parti liderlerinde toplayacaktır."⁶² Başbakanın savaş dönemine uygun düşen kahince öngörülleri, birden aşırılıkçı, korkutucu hatta anti-demokratik bir görünüm kazanmıştı. Churchill'in biyografisini yazan Roy Jenkins'e⁶³ göre, bu radyo yayını, verdiği tüm meşhur nutuklar arasında en tedbirsizce yapılmış olanıydı.⁶⁴

Churchill'in Hayek'in eleştirilerini benimsemesi, Hayek'in ününü pek de artırmamıştı. İlimli Attlee, başbakanın "Avusturyalı bir profesörün elden düşme akademik görüşlerinden" esinlendiğine dikkat çekerek, şunu söylüyordu: "Geçen akşam Başbakan'ın konuşmasını dinlerken... neyi amaçladığını hemen anladım. Birlik halindeki ulusun savaş dönemindeki büyük lideri Winston Churchill ile Muhafazakâr Parti'nin lideri Bay Churchill arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu seçmenlerin anlamasını istemişti. Savaş döneminde liderliğini kabul edenlerin, daha sonra bu minnetlerinin sona ermesinden korkuyordu. İnsanların gözlerini tamamen açtığı için kendisine teşekkür ediyorum."⁶⁵ İşçi Partisi Churchill'i (ve Attlee'yi) şaşkınlığa uğratan bir sonuçla, ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. Bunun en önemli sebebi, seçmenlerin Muhafazakârlar tarafından yönetilen savaş öncesindeki dönemde hâkim olan yüksek işsizliğe dönmekten duydukları korkuydu. İşçi Partili politikacı Tony Benn'in aktardığı gibi, "Tüm askerler bir olup, 'bir daha asla' diyorlardı. 'Asla işsizliğe, Büyük Buhran'a geri dönmeyeceğiz.'"⁶⁶

Hayek'in aktardığı biçimiyle, kitap Amerika'da, "akademik topluluk tarafından, çoğunlukla, yüce idealleri yok etmek isteyen gerici birinin kötü niyetli çabası olarak görülüyordu."⁶⁷ Harvard'ın başta gelen Keynesçilerinden Alvin Hansen, "Planlamaya Karşı Yeni Haçlı Seferi"⁶⁸ adlı makalesinde, Keynes gibi, Hayek'in iyi ve kötü müdahaleler arasında yaptığı ayrıma dikkat çekiyor ve, yine Keynes gibi, Hayek'e çizgiyi tam olarak nerede çektiğini soruyordu.

Chicago Üniversitesi'nden Profesör T.V. Smith,⁶⁹ Hayek'in argümanlarını "histerik", "korku yaratıcı" ve "rahatsız edici" bularak, tartışmayı hararetlendirmişti. "Hiçbir ülke, isteyerek veya istemeden, ön kabulleri demokratik olan bir serfliğe kaymamıştır,"⁷⁰ diye yazıyordu. Smith'in ifadesiyle mesele, "planlamayı tümünden mahkûm etmek yerine, yararlı planlamayı zararlı olanlardan ayırt etmektir... Yazar planlamaya karşı değildir. Aynı bizler gibi, sadece özgürlüğü ortadan kaldıran planlama türüne karşıdır."⁷¹ "Elektrikli sandalyeyle yapılan idamlar ile elektrokardiografinin hazırlığı, bir noktaya kadar aynıdır,"⁷² diyordu Smith. Mesele birini diğerinden ayırt etmektir.

Smith Hayek'in mantığındaki bir başka hataya da işaret ediyordu: Demokratik olarak seçilmiş hükümetler, seçmenlerin planlamadan yana isteklerini tanıdıklarında, planlama hiç de anti-demokratik sayılamazdı. "Anayasanın en büyük kazanımı... devlete eskiden beri güvenmeyen insanların rızasını yüz elli yıl içinde adeta dostları gibi kazanmış olmasıdır," diye yazıyordu Smith. "Demokratik bir hükümet, insanların bizzat dahil olduğu bir yönetim biçimidir."⁷³

Chicago Üniversitesi'nden bir başka profesör Herman Finer,⁷⁴ *The Road to Serfdom*'a Hayek'in "bir dolu kusuruna" dikkat çekerek karşılık veriyordu. Şöyle devam ediyordu: "Hayek'in kullandığı araçlar kusurlu, okuması noksan ... ekonomik süreci kavrayışı bağnazca, tarihsel değerlendirmeleri yanlış... siyaset bilimine dair bilgisi neredeyse yok, terminolojisi yanıltıcı, Britanya ve Amerika'daki politik prosedürler ile zihniyeti idraki kusurlu. Son olarak, ortalama erkek ve kadınlara acımasız bir otoriterlikle bakıyor."⁷⁵ Eseri, "bunca yıldır demokratik bir ülkede, demokrasiye karşı yöneltilmiş en korkunç saldırı" olarak tanınılıyordu.⁷⁶

Çok geçmeden anlaşıldı ki, *The Road to Serfdom*, bir hayli popüler de olsa, sadece solu sağdan değil, sağ aşırı sağdan da ayıran önemli bir eserd. Şahsen Hayek'le nadiren yan yana gelmiş, geldiğindeyse onu "uzlaşmacı"⁷⁷ biri olarak kenara atmış kavgacı liberter Ayn Rand,⁷⁸ kitap karşısında öfkeye kapılmıştı. Kitabın kenar boşluklarına küfürlü yorumlar karalamıştı. Hayek'i, "Tanrı cezası bir budala", "berbat bir aptal", "dangalak" ve "bütünüyle zararlı bir piç kurusu" olarak adlandırıyordu.⁷⁹

Hayek'i şaşırtan şey, Birleşik Devletler'de, kendisini yıkıcı bir ideolojik savaşın içinde bulmasıydı. Amerika'da olan biteni şöyle hatırlıyordu: "New Deal'den duyulan heyecan hâlâ çok büyüktü. Ve burada iki ayrı grup vardı: Kitap hakkında meraklı olan ama kitabı hiç okumamış olanlar –sadece kitabın kapitalizmden yana olduğunu duymuşlardı– ve kolektivist etkiye yeni kapılan ve kitabı, entelektüellerin koruması zorunlu yüksek ideallere bir ihanet olarak gören Amerikan entelijensiyası. Bu nedenle, Britanya'da hiç görmediğim inanılmaz bir tacize maruz kaldım. Hatta bana şahsen saldıracak kadar ileriye gittiler."⁸⁰

Ocak 1946'da Hayek ve Keynes Cambridge'de bir araya geldi. Hayek muhabbeti Elizabeth çağından kalma kitaplardan çıkarıp, kendisi açısından Keynes'i takip edenlerin (Joan Robinson ile Richard Kahn'dan bahsedildiği düşünülmektedir), Keynesçi fikirleri kendi amaçları doğrultusunda benimsemelerine çekmişti. Bu Keynes'i rahatsız etmiyor muydu? Bu konuda ne yapabiliirdi? Hayek şöyle aktarıyordu: "Bahsi geçen kişilerle ilgili pek de övücü olmayan yorumlardan sonra, ortaya atıldığı dönemde bu fikirlere çok ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek beni yatıştırmaya çalıştı. Korkuya kapılmamın gereksiz olduğunu söyleyerek sürdürdü sözünü. Şayet tehlikeli hale gelirlirse, kamuoyunun görüşlerini hızla değiştirmek konusunda kendisine güvenebileceğimi söyledi. Eliyle yaptığı hızlı bir hareketle, bunu ne kadar hızlı bir şekilde yapacağını gösteriyordu."⁸¹ Hayek, "Keynes kamuoyunu belirleme gücü konusunda üstün bir kibre sahipti," diye aktarıyordu. "Kamuoyuyla sanki bir oyuncakmış gibi oynayabileceğini düşünüyordu. Nitekim bundan ötürü, fikirlerinin yanlış yorumlanmasından hiç endişelenmiyordu. 'Her an bunu düzeltebilirim.' Hissiyatı buydu."⁸² Üç ay sonra Keynes hayatını kaybetti.

Paskalya Pazar'ının sabahında, 30 Nisan 1946 tarihinde bir dolu yoğun uğraşın getirdiği gerginlik, John Maynard Keynes'in kırılğan vücudunu iflas ettirmişti. Otuzlarından sonra yakasını bırakmayan kalp rahatsızlığı sebebiyle,⁸³ East Sussex Tilton'daki çiftlik evinin yatağında yaşamını yitirdi. Yanında Lydia ve annesi bulunuyordu. Henüz 62 yaşındaydı. Bir zamanlar rakibi olan, Britanya'nın savaş borçlarını görüşmek üzere Amerika'ya yaptığı yolculukta kendisine eşlik etmiş Lionel Robbins, Lydia'ya şunları yazmıştı: "Keynes yaşamını, en az cephede düşenler kadar, ülkesine adadı."⁸⁴ Hayek de Lydia'ya yazdığı mektupta Keynes'i şöyle tarif ediyordu: "Tanıdığım ve sınırsız bir hayranlık beslediğim en müthiş insandı. Onsuz dünya çok daha ıssız bir yer olacaktır."⁸⁵

Hayek Keynes'in ölümünden sonra eşine, artık "muhtemelen yaşayan en meşhur iktisatçı" olduğunu söylemişti. Bu "çok pişmanlık duyacağı" bir yorumdu. "On gün sonra bu artık muhtemelen geçerli değildi," diye hatırlıyordu. "Ölümünün ardından Keynes büyük bir şahsa dönüştü, bense bir iktisatçı olarak yavaş yavaş unutuldum."⁸⁶ Yaklaşık kırk yıl sonra ifade edeceği gibi, "1940'ların ortasında – sanırım kulağa oldukça gururlu geliyordu sözlerim– birbiriyle ihtilaf içindeki iki temel iktisatçıdan biri olarak tanındığımı düşünüyordum. Bir Keynes vardı, bir de ben. Keynes ölmüş ve bir azize dönüşmüştü; bense, durumu tamamen değiştiren '*The Road to Serfdom*'u yayımlayarak, kendimi gözden düşürmüştüm."⁸⁷

Verimsiz Yıllar

Mont-Pélerin ve Hayek'in Chicago'ya Gidişi, 1944-69

Hayek *The Road to Serfdom*'ın Amerika'daki popüler başarısı üzerine bir şeyler koymak için çok az şey yapmıştı. Çekingen bir figürdü ve kitabını tanıtmak üzere çıktığı turda aldığı övgü onu rahatsız etmişti. “Benden beş üniversitede beş ayrı seminer vermem istenmişti,” diye aktarıyordu. “Bunların oldukça oturaklı akademik dersler olmasını tahayyül ediyordum, nitekim hepsini büyük bir özenle kaleme almıştım... Tam da açık denizdeki yolculuğum sırasında, *The Road to Serfdom*'ın özeti *Reader's Digest*'te yayımlandı. Dolayısıyla vardığımda bana, ülke genelinde halka açık dersler vereceğim söylendi. Cevabım şöyleydi: ‘Tanrım, hiç böyle bir şey yapmadım. Bunu yapmam mümkün değil. Halka açık konuşmalar yapmadım hiç.’ Onlar da ‘Şey, artık bu konuda yapılacak bir şey yok,’ dediler.”¹

Hayek seyircilerin büyük bir kısmını korkutucu bulmuştu. “Kafamdaki daha çok, *New Yorker*'daki Hokinson² kadınları gibi yaşlı hanımlardan oluşan küçük bir gruptu,” diye aktarıyordu. “‘Ne tür bir seyirci kitlesi bekliyorsunuz,’ diye sordum. Bana şöyle dediler: ‘Salon 3000 kişilik fakat oldukça taşkın bir kalabalık var.’ Ulu Tanrım, ne söyleyeceğime dair hiçbir fikrim yoktu.” Sonraki beş hafta boyunca Amerika'yı baştan aşağı kat ederek, kendisini dikkatle dinleyen kalabalıklara seslendi. Birden kahramana dönüştü. Zamanla ileri görüşlü bir bilge rolü oynamaktan zevk alır hale gelmişti ancak aktörlere özgü bir yaşam tarzı doğuştan gelmiyordu. “Amerika'da yaptığım oldukça yozlaştırıcı bir deneyimdi,” diye aktarıyordu. “Bir aktöre dönüştüm ancak böyle bir şey yapabileceğimi bilmiyordum. Ancak seyirciler karşısında bu rolü oynama fırsatını elde edince, bundan zevk almaya başladım.”³

Hayek çok daha göz önünde bir figür olsaydı, Keynesçi fikirlerle yürüttüğü mücadelenin nasıl sonuçlanacağı üzerine spekülasyon yapmak bir hayli ilginçtir. Keynes fikirlerini nasıl satacağını iyi biliyordu. Serbest kürsü yazıların ustasıydı ve ilgi odağı olmaktan zevk alıyordu. Hayek Keynes'teki özgüven, ticari zekâ ve gösteri sevgisine sahip olsaydı, ekonomiyi yönetmenin arzulanır bir şey olmadığına çok daha fazla kişiyi ikna edebilirdi. Aslında özgüvenli biri idi ancak belki yoğun

aksanı ve içe dönük yapısı, sadece kendi önünde değil fikirleri önünde de engele dönüşmüştü. O dönemde meslektaşlarından biri Hayek'i, "Dosdoğru ve ciddi, cüsseli, kibar, ağır, konuşması hantal, bazen sonraki cümlesinin ne olacağını düşünen," biri olarak tarif ediyordu.⁴ Bunlar hiç de bir medya starının özelliklerinden sayılamazdı. Keynes ve Hayek arasındaki tartışmanın esasları ne olursa olsun, Keynes ölümünden sonra bile avantajlı olan taraftı.

Hayek'e hayranlık besleniyordu ancak kendisini yakından tanıyanlar haricinde pek sevilmiyordu. Muhalef biri olarak tanınıyordu. Bu onu başına buyruk kişiler için cazip kılıyor ancak bir yere ait olmak isteyenler için sevimsizleştiriyordu. Keynes herkesin iş sahibi olduğu, insan doğasına dair iyimser bir görüş üzerinde temellenmiş umutlu bir gelecek tasviri sunuyordu. Hayek'se şüpheli ve karamsardı: Dünyayı daha iyi bir yere dönüştürmeye çalışanlar, muhtemelen niyetlenilmemiş sonuçlara davetiye çıkaracaktı. Serbest piyasa en iyi, özçıkâr temelinde alınmış rasyonel kararlara göre işlemektedir, idealizmle hareket edildiğindeyse işlemez hale geliyordu. Dolayısıyla, iyimser ve idealist kişiler Keynes'i takip etme eğilimindeyken, karamsarlar Hayek'te, gerçek dünyanın yaşattığı hayal kırıklıkları için ciddi bir kılavuz görüyordu.

Amerika'da yaptığı kitap turunun ardından Hayek pat diye İngiltere'ye döndü. "Keynes yaşadığı süre boyunca büyük ihtilaflara konu olmuştu. Ölümünün ardından azizlik mertebesine yükseltilmişti. Kısmen Keynes'in bizzat kendisi görüşlerini sık sık değiştirdiği için, öğrencileri bir ortodoksi geliştirdi: Ya bu ortodoksiye ait olmanıza izin veriliyordu ya da verilmiyordu. Aynı dönemlerde, iktisatçı tanıdıklarım karşısında, kimse tarafından sevilmeyen *The Road to Serfdom*'la itibarım sarsılmıştı. Sadece kuramsal etkim zayıflamakla kalmamış, [London School of Economics'teki] bölümlerden çoğu artık benden hoşlanmaz olmuştu."⁵

Hayek 1944 başlarında verdiği bir derste, ilerici fikirlere karşı çıkmasından ötürü uzun süredir duyduğu sıkıntıyı açığa vurmuştu. "Planlı bir sosyalist toplumun, onu savunanların vaat ettiklerine erişmesine gerçekten inanmak isterdim," diyordu. "Eğer haklı olduklarına kendimi ikna edebilseydim, geleceğe ilişkin beklentilerimi karartan tüm bulutlar hemen dağılıverecekti." Sosyalist rüzgâra kendini kaptırmış olsaydı, "nefret edilen bir köstekleyici değil de, güvenilir bir lider olabilirdim," diyordu. "Klasik iktisatçılar hakkında ne düşünürseniz düşünün, onların popüler olmaktan korkmadıklarını kabul etmek zorundasınız," diyordu.

Hayek, *The Road to Serfdom*'a duyulan düşmanlık karşısında şaşkınlığa kapılmıştı. Böylesine güçlü bir şekilde ifade edilen antipati kısa sürede de geçmeyecekti. Gazeteci Ralph Harris'in⁶ aktardığı gibi, "Hayek 50'li ve 60'lı yıllarda, kendisinden

nefret edildiği ve tiksiniildiği bir dönemden geçti. Hiç de sevimsiz insanlar olmayan solcu akademisyenler onunla yan yana gelmiyordu. Zaman zaman Oxford'ta, 'kendisinden bir hayli nefret edilen o adamlar' buluşmak istemeyen felsefe profesörüyle karşılaşıyordum."⁷

Zamanla Hayek'in fikirlerinden duyulan hoşnutsuzluk, Keynesçilik karşısında serbest piyasacı bir alternatiften yana olan herkes için duyulur oldu. "Dini bir savaşı andıran bir şeyler vardı, sanki sosyalizmin, adaletin ve eşitliğin bu soylu idealini eleştirmek, iyi olan şeylerin kutsallığına dil uzatmak gibi görülüyordu," diye açıklıyordu Harris. "O sosyalizmin sadece mutlak bir kader olduğunu değil, medeni bir toplumun nihai eşiği olduğunu düşünen birçok sıradan insanın gözlerinde bir parıltıydı adeta."⁸ Bunun karşısında serbest piyasacı fikirler, bazı yandaşlarını hakikat arayıcılarından ziyade gizli bir tarikatın müritleri haline getiren yarı-dini bir boyut kazanmıştı.

Benimsediği ülkede dışlanmış olan Hayek, Amerika'ya taşınmaya niyetliydi ancak geçmişte yeni bir ülkeye göç etmiş biri olarak, ikinci bir kültür değişimine maruz kalmak konusunda çekimserdi. Nazizmden New York'a kaçan ve Amerikan akademisinde iş bulmada zorluk yaşayan akıl hocası Ludwig von Mises'in deneyimleri, Hayek'in de sıcak bir şekilde karşılanmayacağını gösteriyordu. Dahası Hayek İngilizler arasında yaşamaktan hoşlanıyordu. 1920'lerde Amerika'ya yaptığı ilk ziyareti şöyle hatırlıyordu: "Hâlâ büyük oranda Avrupalıydım ve kendimi hiç de oraya aitmiş gibi hissetmemiştim. Ancak, İngiltere'ye vardığım anda, ait olduğum yere dönmüştüm."⁹ Yaşamındaki iki önemli aksaklık bu fikrini değiştirecekti.

Ancak, önce Amerika'daki turu sırasında karşılaştığı bir olguya değinecekti: Keynesçiliğin yaygınlaşmasına karşın ortodoks iktisada inanmayı sürdüren kendisi gibi kişilerin içinde bulunduğu çarpıcı bir tecrit hissi. "Gittiğim her yerde benimle tamamen hemfikir olduğunu söyleyen kişilerle karşılaşıyordum ancak aynı zamanda, kendilerini görüşlerinden ötürü izole olmuş gibi hissettiklerini ve kimseyle konuşamadıklarını söylüyorlardı," diyordu. "Bu durum bende, büyük bir yalnızlık içinde yaşayan bu insanları bir araya getirme fikri uyandırdı."¹⁰

Hayek Keynesçilik karşısındaki muhalefete liderlik etmek istiyordu. Onunla işbirliğine girenler, bütünüyle Avusturya Okulu'nun takipçileri olmasa da "iktisadi liberaller" olacaktı. "Liberal iktisatçılar" ekonomi ile piyasalara müdahale edilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Bireylerin özel yaşamda toplumsal geleneklerin kısıtlaması olmadan istedikleri gibi davranmalarından yana olan ve ekonomik düşünceleri genellikle liberallikten tamamen uzak olan Amerikalı "liberaller"le

karıştırılmaması gerekir. “Liberal” kelimesinin çelişkili kullanımı, sürekli kafa karışıklığına sebep olan bir unsur olacaktı.

Hayek Nisan 1938’de karşı-devrimci güzergâhın ilk adımını attı. Seçkin Amerikalı gazetecilerden ve yorumculardan Walter Lippmann, Sovyet Rusya’sı ile Nazi Almanyası gibi planlı toplumlarda özgürlüğe yönelik tehditlerin altını çizdiği *The Good Society* [İyi Toplum] kitabının tanıtılması amacıyla Paris’te düzenlenen toplantının konusu olmuştı. “Liberalizmin krizi”ni ele almak üzere Hayek, Mises ve Robbins’in yanı sıra Marksizm karşıtı Fransız sosyolog Raymond Aron,¹¹ Manchester Üniversitesi’nden iktisatçı Michael Polanyi,¹² Freiburglu serbest piyasa düşünürü Wilhelm Röpke¹³ ve yirmi civarında başka isim daha davet edilmişti. Sundukları argümanlar, tartışmayı sürdürmek için gerekli temeli sunmaktan fazlasını yapmamıştı ancak Hayek’in zihninde, savaştan sonra hayata geçirilecek tutkulu bir eylem planı biçimlenmeye başlamıştı. Savaşta zafer elde edildikten hemen sonra, Hayek “Walter Lippmann Toplantısı”na katılanlarla ve aynı fikirdeki diğer düşünürlerle temasa geçti.

Hayek İsviçre, Vevey yakınlarındaki Cenevre Gölü’ne yukarıdan bakan Mont Pelerin’in tepesine kurulmuş baş döndürücü Hotel du Parc’ta,¹⁴ Nisan 1947’de on günlük bir konferans şeklinde düzenlenecek bir zirve yapmayı önerdi. Schweizerische Kreditanstalt’ın üst yöneticilerinden biri, sempozyumun 18 bin İsviçre franklık bütçesinin %93’ünü üstlenmişti. İsviçreli saat üreticilerinin başındaki Zürihli işadamı Albert Hunold,¹⁵ liberal bir derginin çıkarılması için gerekli parayı sağlamıştı. Amerikalıların yolculuklarını finanse etmek için, New York Irvington-on-Hudson’daki serbest piyasacı, Ekonomik Eğitim Kurumu’ndan ve Kansas City’deki liberter William Volcker Bağış Fonu’ndan hibe alınmıştı.¹⁶

Hayek tüm masrafları karşılama vaadiyle yaklaşık altmış kişiyle, zirveyi onaylayan on ülkeden katılan ve yarısını Amerikalıların oluşturduğu toplam otuz yedi kişiyi davet etmişti. Sonraki liberter kuşaklar için, ilk Mont-Pelerin toplantısına katılanlar, soylu New Englandlıların *Mayflower* yelkenlisiyle gelenlere duyduğu türden bir huşuyla anılmaktaydı. Fransızca *pelerin* sözünün hacı/seyyah [*pilgrim*] anlamına geldiği de kimsenin dikkatinden kaçmamıştı. Entelektüellerden çok yürüyüşçülerin uğrak yeri olan Hotel du Parc’a funikülerle çıkan seyyahlar, ortak bir erdemli yalnızlığın ve soylu bir eziyetin bir araya getirdiği karma bir gruptu. Tarihçi George H. Nash’in¹⁷ belirttiği gibi, “İsviçre Alpler’inin tepesinde toplanmış katılımcılar, sayıca az olduklarının ve Batı’daki politika üreticileri üzerinde görünür bir tesirden yoksun olduklarının bir hayli farkındaydı.”¹⁸

Toplantıdaki isimler arasında şunlar vardı: Mises, Robbins, Frank Knight, Chicago Okulu iktisatçısı George Stigler,¹⁹ 1933'te Amerika'ya kaçmış Avusturya Okulu iktisatçısı Fritz Machlup, planlama karşıtı İngiliz iktisatçı John Jewkes,²⁰ LSE bilim felsefecisi Karl Popper,²¹ *The New York Times*'ta *The Road to Serfdom* için yazdığı övgü dolu incelemesi kitabın Amerika'da başarılı olmasını sağlamış Henry Hazlitt, Cenevre'deki École des Hautes Études'ün yöneticisi William Rappard, Alman para birimini reformdan geçirecek Cenevreli Wilhelm Röpke ve *Time and Tide* için makaleler yazan Oxford çıkışlı İngiliz İç Savaşı tarihçisi Veronica Wedgwood.²² Stigler şaka yollu (ama gerçeğe de işaret ederek), listenin "F. A. Hayek'in dostlarından" biraz fazlası olduğunu söylemişti.

İlk toplantıya katılanlar arasında, Hayek'in görüşlerinin pratik anlamda gelişmesinde belki de en büyük öneme sahip kişi Milton Friedman da vardı. Otuz beş yaşındaki Chicago iktisatçısı, Birleşik Devletler dışına yaptığı ilk yolculuğun tadını çıkarıyordu. *The Road to Serfdom*'ın tanıtım turu sırasında Hayek'le Chicago'da kısa süreliğine bir araya gelmiş olan Friedman, Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyesi olan kayınbiraderi Aaron Director'un²³ tavsiyesiyle davet edilmişti. Director Hayek'le LSE'de tanışmıştı ve University of Chicago Press'in, *The Road to Serfdom*'ı yayımlamasında önemli bir rolü olmuştu. Chicago üçlüsü –Director, Stigler ve Friedman– yolculuğu şaka yollu bir biçimde, "liberalizmi kurtarmak için İsviçre'ye yapılan beş gezi"²⁴ olarak adlandırmıştı ve kart oynamaktan fazlasını yapmayacaklarını düşünüyorlardı. Stigler Friedman'dan, "Aaron'a briç öğretmesini ve dördüncü bir liberal bulup ona da oyunu öğretmesini" istemişti.²⁵ Friedman şöyle aktarıyordu: "İşte genç ve naif bir taşralı Amerikalı olarak burada, dünyanın her yanından gelen ve kendilerini bizim gibi aynı liberal ilkelere adanmış insanlarla bir aradaydım. Hepsi kendi ülkelerinde kuşatılmış bir haldeydi, aralarında akademisyenler vardı. Kimisi zaten uluslararası bir tanınırlığa sahipken, kimisi ileride tanınacaktı. Yaşamlarımızı zenginleştirecek dostluklar kuruyor ve liberal fikirleri koruyup güçlendirmekte rol oynamış bir topluluğun kurulmasına katkı sunuyorduk."²⁶

Hayek'in açılış konuşması, "serbest teşebbüs' ile gerçekten rekabetçi bir düzen arasındaki ilişkiyi", "kolektivist bir kalkınma çabasının ülkelerin büyük çoğunluğuna dayattığı temel araç olan enflasyonist yüksek basınçlı ekonomiye", tarih öğretisine, liberal ekonomik düşünce ile Hristiyanlık arasındaki ilişkiye, Almanya'nın geleceğine, Avrupa federasyonuna yönelik beklentilere ve hukukun üstünlüğüne ilişkin tartışmaları başlatmadan önce yaptığı uzun yolculuğu ve önlerinde uzanan çok daha uzun bir yolculuğu yansıtmaktaydı.

Friedman Amerika'daki eşi Rose'a yolladığı kartpostalda, coşkusunu "burası inanılmaz derecede muhteşem," diye aktarıyordu. "Günde üç kez buluşuyoruz...

Oldukça yıpratıcı ancak aynı zamanda ufuk açıcı.”²⁷ Tartışmalar oldukça şiddetliydi ve konfora kapılmayacak kadar hararetli. “Oturumlarımıza hareketli tartışmalar hâkimdi,”²⁸ diye aktarıyordu. Kaçınılmaz olarak hararetli kavgalar ve anlaşmazlıklar çıkıyordu. Mises, Robbins, Friedman, Srigler ve Knight’ın gelir dağılımı üzerine girdiği bir tartışmada, Mises odadan “bir avuç sosyalistsiniz,” diye bağırarak çıkmıştı. Başka bir tartışmada, Mises Harbeler’i komünist olmakla itham etmişti.²⁹ Friedman’ın açıkladığı gibi, “Mises katı görüşlere sahip biriydi ve görüş ayrılıkları karşısında oldukça hoşgörüsüzdü.”³⁰ İnsanları gerçek anlamda yatıştırmak için, etraftaki dağlık alanı keşfetmeye dönük yürüyüşler ayarlanıyordu. İlk toplantının kavgacı atmosferi, sonraki toplantıların da tonunu belirlemişti. Muhafızlar dışarıdan bakanların anlayamayacağı mevzular üzerine tartışırken, yeni didişmeler ve çekilmeler yaşanıyordu. Samuelson’un soğuk bir edayla belirttiği gibi, “Mont Pelerin’den ayrılanların sayısı asla yeni üyelerin sayısına ulaşamadı.”³¹

Haftalarca süren tartışmalardan sonra, Robbins bir misyon bildirisi kaleme aldı. “Medeniyetin temel değerlerinin tehlikede” olduğunu ilan eden Robbins, özgürlüğü tehdit eden şeyin, “tüm mutlak ahlaki standartları inkâr eden bir tarih görüşünün yükselişi ile hukukun üstünlüğünü sorgulayan kuramların gelişimi” olduğunu söylüyordu. “Bu tehdidi daha da büyüten bir diğer şey, özel mülkiyete ve rekabetçi sermayeye duyulan inancın azalmasıdır.” Şu sonuca varıyordu: “Grubun propaganda yapmak gibi bir niyeti yoktur. Kılı kırk yaran ve kısıtlayıcı bir ortodoksi kurmamaya çalışmaktadır. Kendisini hiçbir tarafın yanında konumlandırmamaktadır. Tek hedefi... özgür toplumun korunmasına ve geliştirilmesine katkı sunmaktır.”³²

Hayek konferansın, “Avrupa’daki liberal hareketin yeniden doğumuna” damga vuracağından emindi.³³ Friedman bunu, “*The Road to Serfdom*’ı engelleme ve özgürlüğe giden bir hareketi başlatma girişimi” olarak değerlendirmekteydi.³⁴ İsviçre Seelisberg’te, 1949’da düzenlenen ikinci toplantının ayarlanması bir yıldan uzun sürmüştü ancak bundan sonra topluluk her yıl toplanır oldu.

Keynesçilerin algıladığı kadarıyla Mont-Pelerin toplantısı, fosil yerine koydukları kişileri iyice zayıflatıyordu. John Kenneth Galbraith’in ciddiye almaz tavrı tipikti: “Alpler’in doruğunda bir topluluk meydana getirmek üzere toplanmış serbest piyasacı iktisatçılardan geriye kalan küçük azınlık, çok geçmeden saflarında, İngiliz Donanması’na devletin mi yoksa özel sektörün mü sahip olması gerektiği sorunuyla başlayan bölünmenin kurbanı oldu.”³⁵

Hayek, yeni davasının verdiği enerjiyle, Britanya’ya çok daha sıkıntılı bir angaryanın içine döndü. “Hella” olarak bilinen Helen Berta Maria von Fritsch’le, 1926’da Viyana’da evlenmişti. Sonraki yirmi yıl boyunca evlilikleri, Robbins gibi

dostlarının gözünde, iki çocukla kutsanmış mutlu bir evlilik gibiydi. Ancak Hayek Hella'yla bir tepki sonucunda evlenmişti. Viyana'da genç bir erkekken ilk âşık olduğu kişi kuzeni Helene'di. Ancak 1923'te New York'a gitmesinin ardından araya mesafenin girmesi ve "yanlış anlaşılmış niyetlerden"³⁶ ötürü, Helene beklemekten bıkip başkasıyla evlenmişti.

Hayek kısa bir süre sonra Hella'yla evlenmişti. Çünkü açıkladığı üzere, Hella Helene'i andırıyordu. Hella "bana iyi bir eş oldu,"³⁷ diye yad ediyordu eşini. 1946'da savaşın bitmesiyle tek başına Viyana'ya giden Hayek, Nazi iktidarı sırasında tanıdıklarının ne durumda olduklarını araştırırken, kendisine onunla evlenmekte özgür olduğunu söyleyen Helene'le buluşmuştu. Hella'nın onca yıllık bağlılığına, on yedi yaşındaki kızı Christine ile on iki yaşındaki oğlu Laurence'a ve eskiden sahip olduğu Katolik inancına rağmen, Hayek Hella'dan boşanıp Helene'le evlenmeye karar vermişti. İncinmiş ve öfkeye kapılmış Hella boşanmayı reddetmiş ve boşanma görüşmeleri, içinden çıkılmaz bir hal almıştı.

Hayek 1949 Noel'ini Hella ve çocuklarıyla Hampstead'deki küçük aile evlerinde kutlamıştı. İki gün sonra onları temelli terk ederek, Amerika Ekonomi Derneği'nin toplantısına katılmak üzere New York'a gitmişti. Hayek'in kafası ekonomiden ziyade kendi maddi durumuyla meşguldü. İhtilafli bir boşanmanın masraflarından kaçınmak için, Arkansas Üniversitesi'nin ekonomi ve işletme bölüm başkanı olan Harold Dulan'ın hotel odasından içeri, öğretim üyeliği talebinde bulunan kısa bir not atmıştı. Hayek'in planında, hoşgörülü medeni kanunları Hella'dan masrafsızca boşanmasını sağlayacak bir eyalet olan Arkansas'a yerleşmek vardı. Dulan, aynı Arkansas Yüksek Mahkemesi'nin temyiz mercileri gibi, Hayek'in isteğini yerine getirdi. Hayek'in boşanması Haziran 1950'de kesinleşti. Hayek şöyle aktarıyordu: "Nihayet kabul ettirdim. Yanlış olduğunu biliyorum ancak yine de yaptım. Bunu yapmak benim için büyük bir ihtiyaçtı."³⁸

Boşanma Hayek'in LSE'deki meslektaşları arasında, özellikle de Robbins için, büyük bir skandaldı. Hayek LSE'deki görevinden Şubat 1950'de istifa ettiğinde serseme uğramıştı. Robbins, Hayek'in "yirmi yıllık dostlukları boyunca değer verdiği kişiliği ve değerleriyle hiç bağdaştıramadığı bir biçimde davrandığı" hissiyatındaydı. "Gördüğüm kadarıyla, tanıdığım adam artık yok." Sonraki on yıl içinde, Robbins Hayek'e öyle güvenmişti ki, Hella'ya yaptıklarına duyduğu öfkeyle Mont Pelerin Topluluğu'ndan ayrılmış ve Hayek'le ilişkisini kesmişti. İki insan ancak Hella'nın ölümünden sonra, Robbins, Hayek'in oğlu (vaftiz oğlu) Laurence'in 1961'deki düğününe katıldığında barıştılar.

Hayek'in sırta kadem basmaya ihtiyacı vardı. Yaşadığı şahsi dramın ışığında Amerika'ya taşınması, özgürlüğü temsil eden bir kişi olarak, yeni kavuştuğu şöhretten yararlanma girişimi olarak değil, maddi durumunun zorladığı bir karar olarak görülebilir. Helene ve kendisinin geçimini sağlarken, Hella ve çocuklara destek olmak için, LSE'de aldığından daha yüksek bir maaşa ihtiyacı vardı. Neticede Chicago Üniversitesi'nden kadro almıştı, ne var ki bu hiç de kolay olmayacaktı.

The Road to Serfdom'ın tanıtım turunu yaptığı sırada, Chicago evden uzakta ayrı bir ev gibi olmuştu. University of Chicago Press Amerika'daki yayıncısı olmuştu ve üniversitenin sıcak Quadrangle Kulübü'nde konaklamaktan keyif alıyordu. (Buna karşılık, Columbia Üniversitesi, onu tamamen boş bir yurt odasında ağırlamıştı ve Hayek bunu şahsi ve politik bir hakaret olarak görmüştü.)

Hayek'i Chicago Üniversitesi Ekonomi Okulu'na katılmaktan daha fazla hiçbir şey mutlu edemezdi. Fakat Detroit'teki Ekonomi Kulübü'nde bir ders verdikten sonra, yanına liberter William Volcker Bağış Fonu'nun yöneticisi Harold W. Luhnow gelip, kendisine *Road* dergisinin Amerikalı okurlara göre hazırlanmış bir sayısında yazarlık teklifinde bulundu. Luhnow, Hayek'in üç yıl boyunca istediği yıllık 10.000 dolarlık ücreti vermeye hazır. Muhafazakâr bir düşünce kuruluşundan ücret almaktan çekinen ve köklü bir üniversitede bağımsız bir akademisyen olmayı arzulayan Hayek, "Onu çok ciddiye almamıştım," diyordu.³⁹

Hayek Princeton Üniversitesi'ndeki İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde öğretim üyesi olmaya çalışmıştı ancak Enstitü, maaşın kişisel kaygılara göre belirlenmesinden memnun olmamıştı. Bunun üzerine Hayek, Ekonomi Okulu'nda kadro almak umuduyla, Frank Knight ve Jacob Viner⁴⁰ gibi akademisyenlerin kendisini hoş karşılayacağını düşünerek Chicago Üniversitesi'ne yanaştı. Üniversite rektörü Robert Maynard Hutchins, Hayek'in talebini büyük bir coşkuyla karşıladı. Hutchins Chicago'yu daha ciddi bir kuruma dönüştürme çabasıyla, dernekleri ve futbol programını lağvetmiş bir eğitim reformcusuydu. Reformları onu, başta Ekonomi Okulu'nun muhafazakâr profesörleri olmak üzere tüm fakültede seilmeyen biri haline getirmişti. Bu sebeple Hutchins'in Hayek'i okula kabul etme önerisi, daha baştan güçlükle karşılaşmıştı ama Hutchins'e duyulan antipati, Hayek'in reddedilmesinin tek sebebi değildi.

"Dahil etmek isteyecekleri bir kişi değildi," diye açıklıyordu Friedman. "Ekonomik görüşlerine katılmıyorlardı... Kadrolarına bir iktisatçı dahil etmek için dünyaya baksalar, önerileri *Prices and Production*'ın yazarı olmazdı."⁴¹ Hayek'in Avusturya Okulu iktisadını, kavranması zor ve demode buluyorlardı. Hayek'in düşüncesi ile Chicago Okulu'nun kavramları arasındaki fark büyüktü. Friedman'ın, Hayek'in

ekonomiye ve politikaya yönelik liberter yaklaşımını savunan tavrı, para arzının devletçe yönetilmesi lehine Avusturya Okulu'na ait "üretim aşamaları" kavramını görmezden geliyordu. Nitekim para arzının yönetilmesi, Avusturya Okulu'nun lanetlediği bir süreçti. Ayrıca Hayek serbest piyasanın tek erdemli unsur olduğuna inanırken, Frank Knight gibi Chicago iktisatçıları için bu, en az devlet müdahalesi kadar etkinsiz olabilecek bir şeydi. Ancak hem Avusturya Okulu hem de Chicago Okulu, ekonominin anlaşılmasında fiyatların anahtar role sahip olduğunu ve müdahaleye kıyasla serbest piyasanın tercih edilir olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle bu rakip gelenekler, çoğunluk tarafından birbirinin eşanlamlısı olarak görülüyordu.

Friedman'ın, para arzındaki gereksiz kısıtlamalar ile bunu takip eden durgunluklar arasındaki bağlantıyı göstererek ekonomide açtığı çığır, Chicago iktisatçılarının ciddi ölçüde farklılaşabileceğini göstermişti. Ekonomik faaliyetlerin ölçülemeyecek kadar karışık olduğunu düşünen ve bireylerin nasıl fiyat belirlediğini göstermekte ortalamaları yanıltıcı bulan Hayek ve Mises'in aksine, Friedman'ın araştırması, Keynes'in ekonomiye bir bütün olarak inceleme düşüncesini ve ekonomik değişimlerin sebep ve sonuçlarını belirlemekte ortalama kullanımını veri almaktaydı. Hayek'in Avusturya Okulu'ndan aldığı kavramları çok sert bir şekilde eleştirmek için sürekli dikkatli olsa da, Friedman bu kavramların taşıdığı değere hiç inanmamıştı.

Hayek'in *The Road to Serfdom*'da felaket tellallığına girişmesi, Chicago Okulu'nun beklediği entelektüel özenden yoksun olduğunun bir başka kanıtı olarak gösteriliyordu. Chicago Toplumsal Düşünceler Komitesi Başkanı John Nef'e göre, kimi Chicago iktisatçıları, *The Road to Serfdom*'ı "saygın bir akademisyenin yazmayacağı popüler bir eser" olarak görüyordu. "İktisatçılarla birlikte olmadığı sürece, Chicago'da olması sorun değildi."⁴² 1950 güzünde, Nef'in tavsiyesiyle Hayek, Volcker fonuyla kurulmuş bir kürsü olan Toplumsal Düşünceler Komitesi'nde sosyal ve ahlaki bilimler profesörü oldu. Aldığı ters yanıtı karşın Hayek görevi kabul etti.

Hayek en az *The Road to Serfdom* kadar popüler olacak bir eser yazarak, karşıdevrimini başlatmak istiyordu. Biyografisini yazan Alan Ebenstein'in açıkladığı gibi, *The Constitution of Liberty* [Özgürlüğün Anayasası] adlı eserinin 20. yüzyılın, [Adam Smith'in] *Ulusların Zenginliği* olmasını umuyordu.⁴³ Sonraki dokuz yıl boyunca ara ara, bireysel özgürlükleri devletlere karşı korumanın en iyi yolunun neden hukukun üstünlüğü olduğunu açıklayacak bir eser üzerinde çalıştı. Özgürlük kavramının kısa bir tarihi ile ilk olarak iki yüz yıl önce, "liberalizmin babası" İngiliz filozof John Locke tarafından ifade edilen hukukun üstünlüğü kavramının incelemesiyle işe başlamıştı. Locke'un eserleri hem Fransız Devrimi'ne hem de Amerika'nın Kurucu Babaları'na esin kaynağı olmuştu. Locke tüm insanların eşit

olduğunu ilan etmiş ve kralın ilahi bir hukukla yönetme mantığını reddetmişti. Toplumda barışçıl bir şekilde yaşayan insanlar arasındaki “toplumsal sözleşmeyi” tanımlamış ve bu rızanın, yasalar ile devlete itaat etmenin önkoşulu olduğunu ileri sürmüştü. Locke’un düşüncesinde Hayek’i özellikle çeken yön, yasalar karşısında herkesin eşit sayıldığı yerde toplumun gerçekten özgür olabileceği teziydi.

Hayek Locke’un hukukun üstünlüğü fikrini almış ve buradan hareketle, serbest piyasanın ancak hukukun üstünlüğüyle herkesin yararına olabileceğini, bu olmadıyındaysa tiranlığın hüküm süreceğini iddia etmişti. *The Road to Serfdom*’a yöneltilmiş sansasyonellik suçlamasıyla azarlandığı için, *The Constitution of Liberty*’de yaklaşımı kasıtlı bir biçimde ölçülüydü. “Bu tartışmayı mümkün oldukça temkinli bir bakış açısıyla yürütmeye çabaladım,”⁴⁴ diye yazmıştı.

The Constitution of Liberty’nin vardığı ilk genel çıkarım şuydu: Bireylerin başkalarının zorbalığından özgür olması için, devletin bazı kişiler üzerinde zor kullanarak, diğerlerine zorbalık yapmamalarını sağlamak zorunda olmasıydı. İkincisiyse, serbest piyasa içinde icra edilen sözleşmeleri ve özel mülkiyet fikriyle, hukukun üstünlüğünü hem demokrasinin hem de kapitalizmin talep etmesiydi. “Muhtemelen, Batı ülkelerinin refahına hukukun görelî kesinliğinden daha fazla katkı sunmuş tek bir etmen dahi yoktur,”⁴⁵ diye ilan ediyordu Hayek. Hukukun üstünlüğü, yurttaşlara, geleceğe dair kararları belli bir kesinlikle alma şansı veriyordu. Nitekim bu yatırım yapmanın bir önkoşulu olup, toplumların zenginleşeceği düzgün koşulları sağlamaktaydı. Hayek yasaların kişinin özel yaşamını ihlal etmesinin önüne sınırlar koyuyor, bireylere, “garanti edilmiş bir özel alan” olarak adlandırdığı şeye sahip olma imkânı tanıyordu.⁴⁶ Modern çağa uyarlanmış Locke’u bir düşüncedydi bu.

Hayek daha sonra Amerikan rüyasının temel unsurlarıyla ilgili daha tehlikeli bir alana giriyordu: Tüm insanlar eşit yaratılmıştı ve bir yönetim, tüm yurttaşlarına adilce davrandığından emin olmak için, yurttaşlarına eşit değer verecek politikaları izlemeliydi. Hayek “eşit” sözcüğünü dikkatle incelemekte ve bu esnada Locke’un, zihnin bilgelige kalıtımla değil deneyimle sahip olduğu görüşünü kenara atmaktaydı. “Modern çağlarda doğuştan gelen farklılıkların önemini azaltmak moda olmuştur,” diye yazıyordu. “Bireylerin daha doğuştan birbirlerinden farklı olduğu gerçeğini görmezden gelemeyiz. Bir olgusal ifade olarak, ‘tüm insanlar eşit doğar’ sözü doğru değildir.”⁴⁷ Muhtemelen Hayek’in önsözde, “Bir Amerikalı olarak yazma iddiası taşıyamam,”⁴⁸ uyarısında bulunması pek şaşırtıcı değildi.

Hayek herkesin eşit değer görmesi ve yasalar karşısında eşit sayılması gerektiğini kabul ediyordu ancak devletlerin herkesi eşit kılma çabasını yahut herkese birbirinin aynısı kaynaklar sunarak eşitmiş gibi ele almasını budalaca buluyordu. Ona göre

ilerleme ve refahın sürdürülmesinde temel unsur, insanlar arasındaki farklılıkların ta kendisiydi. “Bugün bekler hale geldiğimiz hızlı ekonomik ilerleme, büyük oranda eşitsizliğin sonucunda ortaya çıkmıştır ve bu, eşitsizlik olmadan imkânsızdır,” diye yazıyordu.⁴⁹

Medeniyetin gelişmesinde bazı ulusların diğerlerinin önüne geçmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürüyordu. “Eğer bugün bazı uluslar Batı’nın ulaşmak için yüz binlerce yıl harcadığı bir maddi konfor seviyesine yirmi-otuz yılda kavuşabiliyorsa, onların önünü açan şeyin, Batı’yı maddi kazanımlarını dünyanın geri kalanıyla paylaşmaya zorlamamak olduğu açık değil midir?”⁵⁰ diye soruyordu.

Tartışmalı görüşler art arda sıralanıyordu. *The Road to Serfdom*’ı okuyan muhafazakârlar, Hayek’i kendilerinden biri olarak gördükleri için mazur görülebilirdi. Kitap sosyalistler ve komünistlere öyle meydan okuyor ve serbest piyasayı öyle benimsiyordu ki, birçok muhafazakâr kitabı bir manifesto olarak görmüştü. Ancak *The Constitution of Liberty*’de Hayek, “Neden Bir Muhafazakâr Değilim”⁵¹ başlıklı ekte onları uyarıyordu. Hayek bir “liberal” olduğunu ilan etmekteydi. “Muhafazakâr tutumun temel özelliklerinden biri değişimden korkması, yeniliklere ürkekçe ve güvensizlikle yaklaşmasıdır,” diye yazıyordu. “Liberal tutumsa, cesaret ve güvene dayanır, nereye gideceğini tahmin edemesek bile, izlediği yolun değişmesine izin vermeye hazır olmaktır.”⁵² Şöyle devam ediyordu: “Muhafazakâr düşünce, tüm toplumlarda geçmişten kalan özellikleri, değerleri ve konumları korunması gereken ve kamusal işler üzerinde diğerlerinden daha fazla etkiye sahip olması gereken üstün kişilerin olduğu fikrine dayanır. Liberaller elbette bazı üstün insanların varlığını inkâr etmezler –eşitlikçi değildirler– ancak, bu üstün insanların kim olduğuna karar verecek otoriteyi reddederler.”⁵³

Hayek muhafazakârların aynı sosyalistler gibi olduklarını, her iki tarafın da tiksindirici ve demokrasi karşıtı görüşleri benimsediklerini ilan etmektedir. “Muhafazakârlar kendilerince doğru bir amaç doğrultusunda kullanıldığı sürece, zor gücüne veya keyfi iktidara itiraz etmezler. Devlet düzgün insanların elindeyse, katı kurallarla çok sınırlanmaması gerektiğine inanırlar... Diğer insanlardan üstün tuttıkları değerleri hayata geçirme hakkını, aynı sosyalistler gibi, kendilerine saklarlar,”⁵⁴ diye yazıyordu. “Sakıncalı olan demokrasi değil, sınırsız bir devlettir. Nitekim insanların, aynı diğer yönetim biçimleri gibi, çoğunluk yönetiminin de kapsamını sınırlandırmayı neden öğrenmemesi gerektiğini açıklayacak bir sebep göremiyorum.”⁵⁵

Muhafazakârların milliyetçilikle lanetlenmiş olduklarını iddia ediyordu. “Muhafazakârlığı sıklıkla kolektivizme bağlayan köprü işte bu milliyetçi önyargı-

dır: ‘Bizim’ endüstriyel kaynaklarımız şeklinde bir düşünce, bu ulusal varlıkların ulusun çıkarına yönlendirilmesi gerektiğini söylemekten sadece bir adım uzaktır,”⁵⁶ diyordu. “Bu türden bir milliyetçilik, varansevenlikten oldukça farklıdır... Milliyetçiliğe duyulan hoşnutsuzluk, ulusal geleneklere duyulan derin bağlılıkla tamamen uzlaşır niteliktedir.”⁵⁷ Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komisyonu ile Senatör Joseph McCarthy’nin yaptığı gösteri niteliğindeki komünizm karşıtı davaların gölgesinde yazan Hayek, bu tür huzursuz gelişmeler karşısında sabrının taşıdığını ağzından kaçırmıştı. “Bir fikrin Amerikan veya Alman karşıtı olduğunu söylemek, yurttaşlarımızdan biri tarafından öne atılmadığında hatalı veya kötü bir fikir olduğunu iddia etmek gerçek bir argüman olamaz.”⁵⁸

Hayek 8 Mayıs 1959’da altmışıncı yaş gününde, *The Constitution of Liberty*’yi tamamladı ve kitap Şubat 1960’ta yayımlandı. Kitabın imzalı kopyalarını Richard Nixon’a, Herbert Hoover’a, Walter Lippmann’a, John Davenport’a, Henry Hazlitt’e, *Time* editörü Henry Luce’a ve aynı *The Road to Serfdom*’da olduğu gibi, dergide kısa bir özetini yayımlaması umuduyla *Reader’s Digest*’in baş editörüne yollamıştı. Söz konusu olan sadece liberalizmi canlandırma projesi değildi, Hayek’in ayrıca gelire de ihtiyacı vardı. Desteklediği iki eş ve çocuk olduğu ve emeklilik maaşı dışında geliri olmadığı için, kitabın çoksatarlar listesine girmesini dört gözle bekliyordu.

Kitap tam bir başarısızlık oldu. Kitap olağan şüphelilerden cesaretlendirici yorumlar alsa da, kamuoyunun zihninde yer bulmakta başarısız oldu. *The Road to Serfdom*’la kıyaslandığında uzun soluklu ve ağır ilerleyen bir kitaptı. Robbins’in belirttiği gibi, “Kolay okunduğu söylenemez; açık ve iyi düzenlenmiş olsa da, sık sık durup, üzerinde düşünmek gerekiyordu.”⁵⁹ Entelektüelleri özgürlükle ilgili temel kavramları tekrar düşünmeye itmek amacıyla yazılmış bir eser için, akademik dergilerde dahi çok az ilgi çekmişti ve vardıgı sonuçlara katılması beklenebilecek olanlar ile kitabı inceleyen az sayıda kişi bile, eseri kusurlu bulmuştu.

Frank Knight’la birlikte, 1930’lardan itibaren Chicago Üniversitesi Ekonomi Okulu’nu piyasa yanlısı bir yönelime sokan, Princeton’dan Jacob Viner’in yorumları tipikti. Viner, Hayek’in aşırı basitliğinden, kendisiyle çelişmesinden ve zayıf akademik yönteminden şikâyetçiydi. Ayrıca “Hayek’in argümanlarında belli gerekçelere ve artılar ile eksilerin karşılaştırılmasına dönük zahmetli bir uğraşa tuhaf bir şekilde rastlanmamasını” eleştiriyordu.⁶⁰ George Orwell’in *The Road to Serfdom*’a getirdiği eleştiriye tekrarlıyordu: Hayek benzer argümanlar özel kurumlar için de yapılabilecekken, itirazlarını sadece kamu sektöründeki zor unsuruna yoğunlaştırıyor. Viner, emek arzını tekelleştirdiği için sendikalara karşı çıkarken özel kartelleri hoş gördüğü için Hayek’le alay ediyordu.⁶¹ Hayek’in, herkesten aynı miktarın tahsil edildiği “sabit oranlı vergi” çağrısını alaya alıyordu: “En uç örneklerinde bile, artan

oranlı vergilendirme [fakirlere kıyasla zenginlerden daha fazla vergi alınması], ‘sağ kalım’ın vergilendirme öncesinde zenginler için yoksullardan çok daha zorlaştığı bir noktaya varıncaya dek asla uygulanamamıştır.”⁶²

Viner, Hayek’in zamanla toplumun taleplerine en iyi uyum sağlayanların iyi duruma geleceğini iddia eden “sosyal Darwinciliği”ni reddediyor, bunun, tarihi belirleyen şeyin bireylerin çabasından ziyade değişmez yasalar olduğunu söyleyen “tarihselcilik”i⁶³ yok saymasıyla çeliştiğini söylüyordu. Dahası Hayek’in herkese sağlık hizmeti ile temel barınma hizmeti sunan sınırlı bir refah devletinden yana oluşu, devletin “zor gücü”ne yönelik temel kaygısıyla tezat oluşturmaktaydı. Bu çelişkiler, “Hayek’in laissez faire başlığı altında yapacağı tüm iddiaları çürütecek” ve “kendisiyle bağlantılı sayılan birçok ‘liberteri’ rahatsız etmeye yetecekti.”⁶⁴ Hepsinin ötesinde, Viner Hayek’i, ekonomik büyüme ile gelir maksimizasyonunu din ve demokrasi gibi değerlerin tümünden üstün tuttuğu için paylamaktaydı.⁶⁵

Robbins’ın *Economica*’daki incelemesinde, iki kişi arasındaki soğukluk iyice su yüzüne çıkmıştı. Robbins, Hayek’in özgürlük tanımını, esasen zor gücünün olmaması üzerinde temellendirmesini eleştiriyordu. Robbins’ın iddiasına göre, demokrasi ve oy verme hakkı gibi önemli pozitif edimler vardı kuşkusuz. “Özellikle kadınlar veya Beyaz olmayan kişiler söz konusu olduğunda,” bunlar gerçek özgürlüğün diğer işaretleriydi. “[Demokrasinin], beraberinde başka özgürlükleri yok eden bir özgürlük taşıdığı inkâr edilemez; nitekim bu sebeple, Profesör Hayek’le hemfikir olabileceğimiz husus, halk tarafından seçilen bir hükümetin yanında büyük tehlikeler taşıdığıdır. Fakat bu yaşamın paradokslarından sadece birisidir.”⁶⁶

Hayek’in devlet müdahalesine yönelttiği itirazlara gelince, Robbins eski dostunun yaklaşımını anlamsız derecede aşırı buluyordu. “Tüm karma ekonomilerin istikrarına mutlak bir şüphecilik beslemek, bana göre ne mantıksal ne de tarihsel bir temele sahip,”⁶⁷ iddiasındaydı. Robbins, aynı Keynes gibi, kamunun yararına devlet müdahalesinin sadece bunun gerçekleştiği toplum kadar kötü olduğu görüşündeydi. Devlet yardımı, iyi niyetli bir halkın elinde faydalı olabilirdi. “Bugün iyi beslenen, sağlıklı ve özünde düzgün, insancıl yurttaşları ve çocuklarıyla günümüz Britanya’sındaki toplumsal koşullara baktığımda ve genç bir insan olarak 40 yıl önce gördüğüm koşullarla kıyaslama yaptığında, somut ve gerçek bir gelişmenin yaşandığını görüyorum,”⁶⁸ diye yazıyordu Robbins. “Hayek bir bakıma, kendi normundan sapmanın, neticede felaketle sonuçlanacağını varsaymaya gereğinden fazla meyillidir... Neden tüm bunlar sosyal parçalanmaya ve toplama kamplarına yol açacakmış gibi konuşuyor ki?”

The Constitution of Liberty kitabının heves kırıcı incelemeleri ve satışları, Mont Pelerin Topluluğu'nda yaşanan bir krizle çakışmıştı. Üye ve katılım sayısının yıllar içinde düştüğü Topluluk hizipçilikle, kişisel husumetlerle ve kamuoyuna açılamayacak kadar ufak tefek detaylar üzerine yapılan kavgalarla parçalanmıştı. Hayek'in kendisine ait gördüğü bir kurumun ölümcül sorunları onu öyle tedirgin etmişti ki, 1960'taki toplantıda başkanlığı bıraktı ve 1961'deki buluşmaya katılmayı reddetti.

Üzücü bir başka gelişme daha yaşanmıştı. 1960'ta Hayek ilk klinik depresyon krizine girdi. Sonraki yıl düzgün teşhis edilmemiş hafif bir kalp krizi yaşadı ve daha büyük bir üzüntüye kapıldı. 1962'de yaşlılığı için gereken düzgün finansal ayarlamaları hâlâ yapamamanın getirdiği kaygıyla ve Helene'i muhtaç duruma düşürme korkusuyla, Almanya'da bulunan ve Avusturya'ya yaklaşık 120 kilometre uzaklıktaki Freiburg Üniversitesi'nde maaşlı çalışmayı kabul etti. Bir bakıma bu yuvaya dönüştü; ancak bu sefer bir yenilgiye işaret eden, bir çeşit yurtiçi sürgünüydü. Yirmi yılı aşkın bir süreyi soylu "von" ismini kullanmadan geçirdikten sonra, Freiburg'ta kendisini tekrar "von Hayek" olarak tanıtır oldu. 1964'te Hayek Mont Pelerin Topluluğu'na onursal başkanlık yapmış olsa da, kurumun içinde bulunduğu kargaşa yenilmişlik hissini daha da beslemişti. Kendisini yalıtılmış, daha da kötüsü görmezden geliniyormuş gibi hissediyordu. 1978'de aktardığı gibi, "[Üniversite] bölümlerinin büyük kısmı benden hoşlanmaz olmuştu, öyle ki bu hoşnutsuzluğu bugün bile hissediyorum. İktisatçılar çoğunlukla bir yabancıymışım gibi davranıyorlardı."⁶⁹

Hayek'in güvenine indirilmiş son darbe olarak görülebilecek şey, geçmişten bu yana aile dostu ve en çetin destekleyicisi olan Lionel Robbins'in, serbest piyasacı fikirlere olan inancını kaybedip Keynesçiliğin bazı unsurlarını benimsemesiydi. Robbins açısından kırılma noktası, Hayek ve Mises'in Amerika'daki Büyük Buhran'ın suçunu, çok düşük faiz oranlarıyla aşırı miktarda borç alan ve zarar eden işlere yatıran iş adamlarına atmalarıydı. Robbins İngilizlere has ölçülü tavrıyla, bu açıklamayı "yanıltıcı" olarak tarif etmiş ve Hayek'in Buhran'a getirdiği çözümü –piyasanın, daha fazla tasarrufun teşvik edilmesi ve tüketicilerin harcama yapmaktan caydırılması için faiz oranlarının artırılması ve hatalı yatırımların telafi edilmesi yoluyla kendi seviyesini yakalamasına izin verilmesi–, "buzlu bir göle düşmüş bir sarhoşa, başta aşırı sıcaktan sıkıntı yaşadığı için ilaç ve battaniye vermemek kadar uygunsuz" bulmuştu.⁷⁰

Robbins başlangıçta Hayekçi teşhisi bütünüyle benimsemiş ve *The Great Depression* [Büyük Buhran] adlı bir kitap yazmıştı. Kitap Hayek'in argümanına sıkı sıkıya bağlıydı. Bu argümana göre çökmüş ekonomiye ve kurbanlarına karşı izlenecek sert ama babacan bir politika, sermaye dengesizliklerini gidermenin ve

ekonomiyi sağlığına kavuşturmanın tek yoluordu. Ancak şimdi bu kitabı, “unutmak istediği bir şey” ve “profesyonel kariyerinin en büyük hatası” olarak görüyordu. Sadece Hayek’in fikirlerine olan bağlılıktan ötürü değil, Keynesçiliği benimsemekte ağır kalmasından ötürü de büyük pişmanlık duyuyordu. Kendi ifadeleriyle, “İyi niyetle ve güçlü bir sosyal sorumluluk duygusuyla hareket etsem de, o günkü ekonomik bunalımı hafifletecek politikalara muhalif olmak, benim için hep derin bir pişmanlık kaynağı olacak.”⁷¹

1969’da Hayek maddi sebeplerle Avusturya’ya geri döndü. Küçük bir ekonomi bölümüne sahip önemsiz bir kolej olan Salzburg Üniversitesi, uygun bir meblağ karşılığında kütüphanesini satın almıştı ve buraya geçen Hayek, kitaplarından yararlanıp yazmaya devam edebiliyordu. Aynı yıl Hayek, yine düzgün teşhis edilmemiş ikinci bir kalp krizi geçirdi. Sonraki beş yıl boyunca kötü sağlığı, sıkıntıları ve depresyonu onu uzun aralıklarla etkisi altına aldı. Bu durum uzun süre çalışmasını engelledi. Yaşamının geri kalan süresi boyunca durumu kötüleşmeyi sürdürdü ve antidepresanlara başvurmak zorunda kaldı.

Ralph Harris’e göre, “Hayek yurdu Avusturya’ya döndüğünde bunalımdaydı. Karma ekonomilerin başarısı, serbest piyasacı kuramlar ile Hayek’in kendisini, her zamankinden daha önemsiz hale getirmişti.”⁷² Oğlu Laurence, “Dünya büyük oranda sosyalist bir dünyaydı,” diye anlatıyordu. “Fikirleri demode olmuştu. Kimse onu dinlemiyordu. Kimse onunla aynı fikirde değildi. Yapayalnızdı.”⁷³ Hayek düştüğü en dip noktada şöyle söylüyordu: “İzlenimim o ki, ‘ben artık bittim.’”⁷⁴

Keynes'in Çağı

Amerika'nın Otuz Yıllık Emsalsiz Refahı, 1946-80

Keynes, 1946'daki ölümüyle bir kahramana yaraşır bir üne kavuştu. Külleri Kmemleketinin yakınlarındaki Sussex Downs'tan savruldu.¹ Westminster Manastırı'nda yapılan cenaze töreninde, Keynes'in yasını tutan Lydia, yaşlı anne-babası, kabine üyeleri, Amerikan elçisi John Winant, Bloomsbury Grubu'ndan Duncan Grant, Vanessa Bell, Clive Bell ve Leonard Woolf'a başbakan Clement Attlee önderlik ediyordu. Amerika Washington, DC'deki Ulusal Katedral'da Keynes için büyük bir uğurlama töreni düzenledi.

Keynes'in ölümü, adını alan devrimin ilerleyişini hiç de yavaşlatmamıştı. Başta iş çevrimlerini araştırma amacıyla yola çıkışı, Büyük Buhran'ın doğurduğu kitlesel işsizliği azaltacaktı ve *Genel Teori* devletlere işsizlikten kaçınma yolu sunacaktı. Fakat Keynes'in yokluğu, devrimi Keynesçilerin eline teslim etmişti. Artık onun bilgeliğinden yararlanıp güç kazanamayacaklardı. Keynes'in niyetlendiği şey ile Keynesçilerin onun adına yaptıkları şey arasındaki uçurum giderek büyüyordu. Hayek gibi kişilere göre Keynes, düşüncesiz ve ihtiyatsız bir iktisatçılar kuşağının önünü açmıştı. London School of Economics'in genç iktisatçılarından Alan Peacock'un belirttiği gibi, Keynes "Keynesçi Devrim'in Kerensky"²siydi"³ yani çok daha agresif devrimciler tarafından kenara itilmiş ılımlı bir liderdi.

Britanya'da Keynesçi reformlara destek veren, Winston Churchill savaşı idare ederken ülkenin iç politikalarını idare etmekte az çok serbesti kazanmış Başbakan Yardımcısı Attlee olmuştu. Churchill'in biyografi yazarı Martin Gilbert'e göre, savaş koalisyonunun 1942 tarihli "bütçe görüşmesi, tamamen Keynesçiydi... ulusal gelir ile harcama tahminlerinin bütçe formülasyonu ile ilgili olarak kullanılması, ekonominin politik formasyona uyarlanma tarihinde önemli bir hadiseydi."⁴ Temel ölçütler vergi gelirleriyle finanse edilen bir refah devleti ile ulusal hedef olarak tam istihdamdı. Her ikisi de, Hayek'in LSE'deki eski işvereni William Beveridge'in eseri idi. Beveridge, "nihai sorumluluğun... emeğin tüm istihdam talebinin Devletçe karşılanması zorunluluğunda yattığına" inanıyordu.⁵

Hayek'e ilk yardım eden kişilerden birinin Keynesçiliği savunması Hayek'in dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim Beveridge'i geçmişten beri hiç önemsememişti. Hayek onun hakkında, "bir iktisatçı olarak tanınan ancak iktisadı bu kadar az bilen başka biriyle hiç tanışmadım," demişti.⁶ Beveridge'in sorunu, herhangi bir kalıcı ilkeden yoksun olmasıydı. "Hazırlanıp, konuşmasını başarılı ve öz bir şekilde aktaran ve beş dakika sonra konuştuklarının tamamını unutan bir avukat gibiydi,"⁷ diyordu Hayek.

Belki de Hayek'i asıl üzen şey, Beveridge'in hem millileşmiş bir toplumsal güvenlik sistemi ile Ulusal Sağlık Hizmetleri'ni öngören *Beveridge Raporu*'nu, hem de tam istihdamı hedefleyen ulusal politikayı Hayek'in yıldız öğrencisi Nicholas Kaldor'un kaleme almasıydı. Hayek kızgınlıkla şu yorumda bulunmuştu: "Kaldor, Beveridge Raporu'yla, Keynesçi düşüncüyü neredeyse herkesten daha fazla yaymıştır."⁸

Tam istihdamı devletin temel sorumluluğu olarak düşünen bakış açısı Britanya'yla sınırlı değildi. Keynes'in Londra'daki anmasına katılmış İşçi Partili Avustralya Başkanı John Curtin, 1945 yılında devlete çalışma kapasitesine sahip herkese iş bulma mecburiyeti yükleyen, "Avustralya'da Tam İstihdam" politikasını başlattı. Aynı yıl Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'nin taslağını yazarlar, tüm devletlerin "yüksek yaşam standartları, tam istihdam ve ilerici ekonomik-toplumsal koşullar" için çabalaması gerektiğini söyleyen bir taahhüt eklemişlerdi.⁹ BM 1948'de yaptığı şu açıklamayla bir adım daha ileri gitti: "Herkesin çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve uygun çalışma koşullarına kavuşmaya ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır."¹⁰

Savaşın harap ettiği Avrupa, Keynesçilik için bir laboratuvar halini almıştı. Rusların Batı Avrupa'nın eşiğine gelmesiyle, Amerika Keynes'in *Economic Consequences of the Peace*'indeki derslere kulak vermeye karar verdi: Aşırılıkçılığın önünü açan koşulların gelişmesine izin verilemezdi. Amerikan vergileri, mağlup olanları yoksullukla cezalandırmak yerine, Marshall Planı doğrultusunda onları tekrar refaha kavuşturmak için kullanıldı. Almanya, Japonya ve İtalya'nın serbest piyasaya tekrar geri döndürülmesi üzerinde çok düşünülmedi. 1946'da Keynesçiliğin baş vaizi John Kenneth Galbraith, işgal edilen ülkelerdeki ekonomik politikaları belirlemek adına Dışişleri Bakanlığı danışmanı oldu.

Keynesçilik Amerika'da da ilerliyordu. 1943'te New Deal Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu, "uygun tüm önlemlerle ulusal üretim ve tüketim seviyesini yüksekte tutmayı" amaçlayan "Yeni Haklar Bildirgesi"ni ortaya attı.¹¹ Roosevelt 1944'te ulusa yaptığı konuşmada, "ikinci bir Haklar Bildirgesi"nin "yaşlılık, hastalık, kazalar ve işsizliğin yarattığı ekonomik korkulardan yeterli ölçüde korunma

hakkını” garanti altına alacağını duyurdu.¹² Ocak 1945’te Montanalı Demokrat Senatör James Murray,¹³ “Amerikalı Keynes” Alvin Hansen’in yardımıyla taslağı hazırlanan ve fıkirselsel olarak New Deal iktisatçısı Leon H. Keyserling’in¹⁴ 1944 tarihli “Amerika’nın Ekonomik Hedefi”¹⁵ makalesindeki düşünceler üzerinde temellenen Tam İstihdam Kanunu’nun taslağını sundu.

Bu bildirge adeta Keynes 101 dersi gibiydi. “Kendi hallerine bırakılan özel teşebbüslerin tam istihdam sağlayamayacağını ve dönem dönem yaşanan kitlesel işsizlikle ekonomik buhranları ortadan kaldıramayacağını”,¹⁶ “çalışma isteği ve kabiliyeti olan tüm Amerikalıların yararlı, kazançlı, düzenli ve tam zamanlı çalışma fırsatına kavuşmaya hakkı olduğunu” ve federal hükümetin, “tam istihdamın sürdürülmesi için gerekli olabilecek Federal yatırımları ve harcamaları tedarik etmesi gerektiğini” ilan ediyordu.¹⁷ Bodur, samimi, kendine aşırı güvenli ve piyano çalan Missourili Senatör Harry S. Truman,¹⁸ 12 Nisan 1945’te Roosevelt’ten başkanlık koltuğunu almıştı. Truman’ın Kongre talimatlarına uyacağına güven duyulmadığından, tam istihdamın sağlanması için gerekli çıktıyı öngören federal bir teşvik olmadığında elde edilebilecek ekonomik çıktı miktarını tahmin eden yıllık bir bütçe hazırlanması, yürütme kanadına verildi. Bunun üzerine başkan ya ekonomiyi borç harcamalarıyla canlandıracak ya da emek kıtlığı olması halinde fazla talebi bastırmak için harcamaları azaltacak, “telafi edici bir finansal” mevzuat önerisinde bulunmak zorunda kaldı. Amerikan ekonomisinin idaresi, Kongre Ortak Ekonomi Komitesi’yle uyumlu ve yeni kurulmuş Ekonomik Danışmanlar Kurulu’na bırakılmıştı. Tam istihdamı, aynı BM gibi Haklar Bildirgesi de temel bir insan hakkı olarak saymıştı.¹⁹

Keynesçiler hallerinden memnundu. MIT iktisatçısı Seymour E. Harris, “10 milyon civarında işsiz geçtiğimiz on yılda bıraktığı acı hatıralar hâlâ silinmemiştir,” diyordu. “Federal hükümetin, yıllık 75 milyar doları bulan savaş harcamalarında hali hazırda başlamış olan kesinti hepimizi kaygılandırmaktadır.” Gelecek on yıl içinde 62 milyon insanın işinden olacağını öngörüyordu. “Kılavuzdan yoksun bir ekonominin, Otuzlu yıllara kıyasla en az %50 daha fazla tüketmesi ve beş kat daha fazla yatırım yapması, bu ağır vergi yükü karşısında gerçekten mümkün mü?”²⁰ diye soruyordu.

Keynesçiler eleştirilerden de yoksun kalmıyordu. Hayek’in Harvard’daki dostu Gottfried Haberler, Bildirge’deki temel kusura işaret ediyordu: “Tehlike toplam harcamayla ilgili politikalarda aşırıya kaçılması,” diye yazıyordu. “Eğer başka yerlerde tam istihdam varken işsizler belli ‘sıkıntılı’ alanlar ve sektörlerde yoğunlaşırsa, harcamalardaki genel artış sadece tam istihdama ulaşılmış alandaki fiyatları artıracak, bunalım içindeki sektörlerle pek etki etmeyecektir. Bunun üzerine, enflasyon

koşullarında bunalım ve işsizlik gibi bir paradoks yaşanır.”²¹ Haberler’in haklı çıkması otuz yıldan önce olmayacaktı.

Bildirge’nin muhalifleri, yönetmeliğin herkesçe rağbet edilen bir kısmını durdurmaya çalıştı ve argümanları, Hayek’in uzun yıllar Keynesçi çözümlere yönelttiği itirazları yakından takip ediyordu. İş çevrimleri ve yarattıkları krizler, meşru iş faaliyetlerini yansıtan doğal olgulardı ve bu yüzden onlara karşı yasa çıkarılmamalıydı. Tam istihdam bir hayaldi çünkü işçiler bir işverenden diğerine geçtiği için belli bir işsizliğin yaşanması mutlaktı. İş piyasalarıyla oynamak, yıkıcı altüst oluşlara yol açacaktı. Dahası muhalifler, gelecek istihdam düzeylerini doğru bir şekilde tahmin edip, ekonomiyi buna göre canlandırmayı sağlayan hiçbir kesin önlemin olmadığını söylüyordu. Ayrıca istihdamın insan hakkı haline getirilmesine karşıydılar. Amerikalılar hiçbir yönetimin sağlayamayacağı şeyler umduğunda, bu hayal kırıklığı yaratacaktı.

Kongre’deki muhafazakârlar, Truman Şubat 1946’da yasayı imzaladığında, Bildirge’nin önemli ölçüde yumuşatılmasını sağlamıştı. “Tam İstihdam Yasası”, adı değiştirilerek “İstihdam Yasası” haline getirildi. Bir işe “sahip olma hakkı”, “federal hükümetin maksimum istihdamı sağlama sorumluluğu” olmuştu. “Başkanın Kongre’ye tam istihdamın sürdürülmesini sağlamaya dönük genel bir program iletme” talebi, tam istihdamı sağlamaya ilişkin belirsiz bir niyet haline gelmişti. Son olarak, yıllık istihdam yaratma bütçesi, “Başkanın Ekonomik Raporu” gibi, kural koyuculuğu zayıflatılmış bir unsura indirgenmişti.²²

Uzlaşmalara ve yenilgilere rağmen, Keynesçiler yeni yasanın amaçlarına hizmet edeceğini düşünüyordu. Yürütme kanadına ekonominin sorumluluğunu yüklemişti. Bir idare, ekonomiyi idare etme hakkını ilk kez, elde etmiş, yürütme gücü para ve ticaretin denetimiyle ilgili mevcut anayasal görevlerin ötesine geçmişti. Sonraki otuz yıl boyunca, her siyasi çizgiden yönetim, yeni güçlerini limitine kadar kullandı, refahı azamiye çıkarma ve yeniden seçilmelerini garantiye almak amacıyla, vergilendirme ve benzer önlemlerle ekonomiyi manipüle etti. Keynes’in kazara bulduğu yeni bir kötümser bilim olan makroekonomi, ABD devletinin resmi aygıtı haline geldi. “Mikroekonomi” ve “makroekonomi” terimleri ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlandı: Mikroekonomi bir ekonominin tikel unsurlarını ele alırken, makroekonomi ekonomiyi bir bütün olarak ele alıyordu.

Truman iktisatla pek ilgilenmediği gibi, iktisatçılara ayıracak çok zamanı da yoktu. “Bir yanda şu, öte yanda bu,” diyemesin diye, tek kollu bir iktisatçıyla tanışmak istediğini söyleyerek espri yapıyordu. Keynes ve Hayek’in rakip kuramlarının temsil ettiği yol ayrımından bihaberdi. Ne İstihdam Yasası’nın ne de bu yasayla

kurulan yeni organların önemini kavramıştı. Ekonomik Danışmanlar Kurulu'nun ilk başkanını atayacağı an geldiğinde, Keynesçi Alvin Hansen'in bariz iddiasını görmezden gelip, Brookings Enstitüsü'nden muhafazakâr bir iktisatçı olan Edwin Nourse'tan²³ yana tavır aldı. Nourse, "Truman, Murray Tam İstihdam Kanunu'nun ve Kurul'un resmi destekçisiydi ve yasa çıkarıldığında, resmi onay mektubunu kaleme almıştı ancak bunun neyle ilgili olduğunu bile bilmiyordu," diye aktarıyordu. "Onun entelektüel kapasitesini aşıyordu."²⁴ Yine de başkan, her Amerikan vatandaşının işe girmesiyle takdir edilmekten memnundu. 1947'de yaptığı Ulusa Sesleniş'te, "neredeyse tam istihdama" erişmekle böbürleniyordu.²⁵

Nourse'un başkanlığı pek uzun sürmedi. 1949'da yerini alan kişi, İstihdam Yasası'nın mimarı olan ve *New Deal*'in önemli isimlerinden Leon Keyserling'di. Yüksek bir büyüme ve tam istihdamın sağlanması için planlama yapılmasına tutkuyla inanıyordu. Truman dengeli bir bütçeden yana olmasına rağmen Keynesçi politikalara uyum sağladı ve ülke içindeki programları finanse etmek için bir dizi büyük savunma kesintisi yaptı. Keyserling'e şöyle demişti: "Leon, sen tanıdığım en ikna edici insansın, ancak kimse beni Devletin sahip olmadığı parayı harcayabileceğine ikna edemez. Ben taşralı biriyim."²⁶ Çin'in desteğiyle Kuzey Korelilerin ülkenin Güney kısmını zorla almaya çalıştığı Kore Savaşı tartışmayı değiştirecekti. Yenilenen askeri harcamalar enflasyonda yüksek bir artışa yol açınca, Keyserling FED'in yüksek fiyatlarla baş etmek için savunma kesintileri yapıp, faiz oranlarını artırmaya itiraz ederek, ekonomik büyümeyi artırmak için ekonominin manipülasyonunu savundu. Kore Savaşı, Savunma Bakanlığı'nın yüksek kamu harcamalarını sürdürmek için Keynesçiliğin iyi bir bahanesi olmuştu; bu eğilim on yıllarca sürecekti.

1948'de Keynesçi düşüncelere hız veren temel unsur, Harvard'da Hansen'in öğrencisi olmuş MIT profesörü Paul Samuelson'un, Keynesçiliğin incili sayılan *Economics: An Introductory Analysis* kitabıydı. İlk baskılarda Samuelson ortodoks iktisadi görmezden geliyordu; sadece iki alternatif sunmaktaydı: "Sosyalizm" ve Keynesçilik. Ne Mises ve Hayek'ten ne de Avusturya Okulu'ndan bahsediliyordu. Sonraki altmış yıl boyunca kitabın kırkı aşkın dilde 40 milyon kopyası satıldı. Böylelikle, Keynesçilik komünist olmayan dünyanın yeni ortodoksisi haline geldi. Keynes Alfred Marshall'ın kitabını okumuştur, Keynesçilerse Samuelson'un kitabını okuyup öğretti. Samuelson, "Eğer bir ulusun ekonomi kitabını yazabiliyorsam, o ulusun kanunlarını kimin yazdığını umursamam," diyordu.²⁷

Truman'ın Cumhuriyetçi halefi, Hitler'i bozguna uğratan Müttefik Güçler'in başı Dwight D. "Ike" Eisenhower,²⁸ Keynesçi reçetelerin doğruluğundan şüphe eden bir muhafazakârdı. Hayek gibi, işsizlikten çok enflasyondan korkuyordu. Ancak,

ekonominin kendi haline bırakıldığı eski günlere dönmek artık mümkün değildi. Houston'dan siyaset bilimi profesörü John W. Sloan'a göre, eski beş yıldızlı general Ike, "idaresinin makroekonomik politikalarını belirleyen en önemli oyuncuydu" ve "bu politik alanda hep dikkatli ve iddialıydı."²⁹ Eisenhower, Arthur Burns'e bel bağlıyordu.³⁰ Avusturya doğumlu Burns, iş çevrimlerinde uzmanlaşmıştı ve Ekonomik Danışmanlar Kurulu'nun başkanıydı. Keynesçi makroekonomik yönetim karşısında, muhafazakâr tutumları önemli ölçüde yeniden diriltmişti. "Bir nesil önce iş dünyasındaki bunalımların kendi haline bırakılması, devletin hiç müdahale etmemesi veya müdahalesinin çok sınırlı olması gerektiğini söylemek, iktisatçıların ve diğer yurttaşların temel görüşüydü," diyordu. "Bugünse Amerikalılar arasında, Federal hükümetin özel ekonomik alanda olup bitenlere kayıtsız kalamayacağı, devletin ekonominin gelişmesi için mücadele etmek zorunda olduğu ve bunalımlardan kaçınmak için elinden gelen her şeyi yapmakla yükümlü olduğu fikri kabul görmektedir."³¹ Kore Savaşı'nın bitmesiyle 1954'te yaşanan ilk Eisenhower bunalımında, muhafazakârların yaygın hayıflanmalarına rağmen, başkan sözünü tutarak 7 milyar dolarlık vergi indirimine izin verdi ve böylece federal bütçede açık oluştu. Galbraith'in biyografisini yazan Richard Parker'ın iddiasıyla, "İke ilk Keynesçi Cumhuriyetçi Başkan sayılabilirdi."³²

Eisenhower idaresinin sonlarına doğru, *Life* dergisi, ekonomi politikalarını "adeta serbest piyasa sistemiyle nasıl dost olup, onu nasıl canlandıracağını gösteren bir ders kitabı" olarak tanımlamıştı.³³ Keynesçilik, "İş Keynesçiliği" adlı bir yaklaşımla devlete entegre edilmişti. Böylelikle Eisenhower döneminde yaşanan üç kısa durgunluk (1953-54, 1957-58 ve 1958-59'da yaşanan durgunluklar), "otomatik mali dengeleyiciler" in kullanılmasıyla minimuma indirilmişti. İşsizlik ve refah ödemeleri gibi dengeleyici araçlar, ekonominin bocaladığı anlarda devlet harcamalarını artırmaktaydı ve ekonomik daralmayla birlikte gerileyen kurumlar vergisi gelirleri ile gelirdeki azalmanın sonucunda, harcamaların artırılıp gelirin azalmasıyla ekonominin ölçeği korunmuş oluyordu. Ike, Keynesçiliğin etkisini artırmasından hiç mutlu olmasa da, durgunluk dönemlerinde borçla harcama yapmaya hazırdı.

Muhafazakârların itirazlarını, harcamaları ulusal güvenliğin temeli olarak göstererek aşmasına rağmen, Eisenhower'ın vergi gelirleriyle yaptığı harcamalar, barış döneminde ülkeyi yönetmiş eski başkanlarla kıyaslanacak gibi değildi. 1956'da inşası başlayan eyaletler arası otoyol ağı (Keynesçi altyapı projelerinin en iyi örneği) "Ulusal Savunma Otoyolu" olarak tasarıya sunulmuş ve muhafazakârlara, askeri bir olağanüstü durumda malları nakliye etmenin aracı olarak yedirilmişti. Özellikle Rusların Ekim 1957'de uzaya *Sputnik* adlı uyduyu yollamasıyla Soğuk Savaş'ın kızışması, savunma harcamalarını kışkırtan bir diğer unsurdur.³⁴ Sonraki elli yıl

boyunca süren uzay yarışı, NASA'nın yıllık bütçesini 18,7 milyar dolar gibi astronomik boyutlara taşımıştı. Bunun dışında ek bir 20 milyar dolar da,³⁵ Pentagon'un uydularına ve roketlerine harcanıyordu. Tarihçi Richard Hofstadter 1950'de, "Piyasa ekonomisinin açtığı boşluğu Mars'ın doldurduğu tuhaf bir askeri Keynesçilik altında yaşıyoruz,"³⁶ diye yazmıştı. Ike başkanlığının sonuna geldiğinde, savunmaya Roosevelt'in II. Dünya Savaşı'nda harcadığından çok daha fazlasını harcamıştı.

Tüm bunlara rağmen, Eisenhower'ın veda konuşmasında, Hayekçi düşünceden belli izler vardı. Konuşmasında korporatizme veya devletle işbirliği halindeki özel şirketlere karşı uyarılar yapmıştı. Eisenhower'ın asıl pişmanlığı, Yönetimi sırasında yapılan büyük silahlanma harcamalarının, "askeri-endüstriyel bir kompleks" yaratmış olmasıydı.³⁷ "Bu ikisinin yarattığı ağırlığın, özgürlüklerimizi veya demokratik süreçlerimizi tehdit etmesine asla izin vermemeliyiz,"³⁸ diye uyarıyordu.

Ancak, 1950'ler deyince asıl akılda kalan şey, Amerika'nın geneline yayılan sınırsız refahtı. Faşizme karşı verilen savaşı kazandıkları için, "en büyük kuşak"a sunulan mükemmel bir ödüldü bu. Yeni inşa edilen ideal evleri dolduran buzdolabı ve bulaşık makinesi gibi beyaz eşyalarla, her sokağı dolduran arabalarla tüketicilik alıp başını gitmişti. Geriye dönüp bakıldığında, o dönem hâlâ bolluğun ve barışın çağı olarak görülmektedir. Britanya'da Keynesçi Harold Macmillan, 1959 seçimlerini şu sloganla kazanmıştı: "Hiç bu kadar iyisine sahip olmadınız."

Eisenhower, ekonomiyi Keynesçi önlemlerle manipüle etmenin, uygulayıcıları için önemli bir seçim avantajı getirdiğini kavramış ilk başkandı; ne var ki, bu hikâyenin bit yeniği, 1960 başkanlık seçimlerinde ortaya çıkacaktı. 1958-59 mali yılında artan refah harcamaları ile azalan vergi gelirlerinin yarattığı ufak bir durgunluğun sonucu olarak 13 milyar doları bulan açığın karşısında, Ike 1958 ara seçimlerinde seçmenlerden, "harcama yapanların arasına dahil ettiği insanları"³⁹ Washington'a göndermemelerini istiyordu. Bu ne Keynesçilerin ne de muhafazakârların dikkatinden kaçan ironik bir durumdu.

Seçmenler Ike'in uyarısını önemsemeyip, her iki Saray'da da Demokratları çoğunluk haline getirdi. Eisenhower, görevinin son yılında geriye devasa bir bütçe açığı bırakma kaygısıyla, kamusal harcamaları kesmeye çabaladı. "Harcamaları son kuruşuna dek azaltmak istiyorum," diyordu. Ancak Demokratlar, bir tarafta ensesi kalın Başkan Yardımcısı Richard Nixon⁴⁰ ile genç destekçileri John F. Kennedy⁴¹ arasında gerçekleşen ve Eisenhower'ı derin düşüncelere salan başkanlık yarışında, kesintilerin ekonomiyi daraltacağı düşüncesiyle harcamaları daha da azaltmış ve ortaya şaşırtıcı bir şekilde 269 milyon dolarlık bir fazla çıkmıştı. Aynı dönemde FED, faiz oranlarını sert bir şekilde yükselterek, borçlanmayı daha da pahalı hale getirdi.

Böylece Nisan 1960'ta yeni bir durgunluk başladı ve seçmenler Cumhuriyetçileri suçlar oldu. İnsanlara tekrar iş verecek, faiz oranlarını indirecek, vergileri azaltacak ve ekonomiyi canlı tutacak araçları vardı fakat, bunu yapmayı tercih etmemişlerdi. Enflasyonun 1952 ile 1960 yılları arasında %1,4'lük oranda tutulması pek önemsenmemişti. Kennedy, kampanyasını "ülkeyi tekrar harekete geçirelim" sloganıyla yürüttü ve kıl payı kazandı. Yüzde birlik dilimin onda biri iki rakip aday arasında bölünmüştü. Eğer Eisenhower kemeri biraz gevşetmiş olsaydı, Nixon zafere ulaşabilirdi. Nixon sonraki yıllarda, Eisenhower'ın ilk yarışta Beyaz Saray'a çıkma şansını nasıl ortadan kaldırdığını ayrıntılarıyla tartışmaya açmıştı. Bu sonraki tüm başkanların öğrendiği zorlu bir dersti: Seçim sandığındaki başarı, iş çevrimini dört yıllık dönem boyunca hizaya sokmak için ekonominin yönetiminden geçmekteydi. Bütçe açığı vererek, "doğru şeyi yapmaya" cüret edenlerin sonuysa kötü olacaktı.

Bostonlu Kennedy ailesinin genç, parlak ve yakışıklı üyesi John F. Kennedy'yle, Amerika ilk kez, Keynesçi karşı-önlemlere sadece çevrimin dip noktasında değil, ülkenin verimliliğini artırmak için genel bir politik araç olarak başvuracağını açıkça söyleyen bir başkan seçmişti. Harvard'da Galbraith'ten ders almış olmasına rağmen, ekonomi hakkında çok az şey biliyordu. Kennedy bir keresinde, maliye ve para politikaları arasındaki farkı (yani idarenin belirlediği vergilendirme ve harcamalar ile FED tarafından para arzı ve faiz oranlarının düzenlenmesi arasındaki fark) hatırlayamadığını itiraf etmiş ve FED başkanının soyadı "para"yı hatırlatan bir şekilde "M" [Money] ile başladığından, FED'in para politikalarından sorumlu olduğu tahmininde bulunmuştu.⁴² Kennedy Keynesçilerle kuşatılmıştı ve onların başında, JFK'nin ekonomiye dair seçim konuşmalarını yazmış Galbraith geliyordu. Kennedy, göreve gelir gelmez Galbraith'i şu talimatla yürütme ofisinin binasına almıştı: "Bana yapmam gerekenleri değil, başkalarına ne söylemem gerektiğini anlat."⁴³

Kennedy Hazine Bakanlığı'na, Wall Street bankerlerinden Cumhuriyetçi C. Douglas Dillon'u, FED'in başkanlığına da ihtiyatlı William McChesney Martin Jr.'ı⁴⁴ getirmişti. Başkanın ona biçtiği görev, "parti çalışmaya başladığında ilk yumrukları yemektir" yani faiz oranlarının artırılmasıyla yükselen kamu harcamaları ile enflasyonu zapt etmektir.⁴⁵ Bunların dışında, Kennedy etrafını Keynesçilerle örmüştü. Başta Ekonomik Danışmanlar Kurulu'nun başına geçmesi için Samuelson'u yoklamış, ardından Walter Heller'i⁴⁶ seçmeden önce, Hindistan elçisi olmayı tercih etmiş Galbraith'in ağzını aramıştı. Heller, yönetimin Keynesçi yaklaşımını "Yeni Ekonomi" olarak adlandırmıştı. Kurulda Kermit Gordon⁴⁷ ve James Tobin'le birlikte çalışan Heller, (işsizliği %4 oranında tanımladıkları) tam istihdama enflasyona yol açmadan ulaşabileceğinden emindi.

Kennedy'nin ekonomik amacı, "büyüme açığı"nı yani serbest teşebbüslere bırakılması halinde Amerikan ekonomisinin ürettiği miktar ile idarenin müdahalesiyle olabileceğini düşündüğü tam üretken ekonomi arasındaki farkı kapatmaktır. Aslında bu, Tam İstihdam Yasası'ndaki "kayıp büyüme" kuramının, farklı ambalajlara sarılmış bir biçimiydi. JFK Kongre'ye yaptığı ilk konuşmada, "bir buçuk milyondan fazla işsize yani tüm işsizlerin üçte birinden çoğuna istihdam sağlanabileceği"nden yakınmıştı. 1960'ta 20 milyar dolar daha fazla kişisel gelir elde edilebilirdi. Ticari kârlar 5 milyar dolar daha yüksek olabilirdi. Üretim kapasitesini sınırlamadan ve enflasyonu tetiklemeden bunların tümüne ulaşmayı sağlayacak hazır insan gücü, materyal ve makine elimizdedir." Sanki Buhran yıllarındaki Keynes gibi konuşuyordu.

Kennedy şöyle devam ediyordu: "Dengesiz bir ekonomi dengeli bir bütçe çıkarmaz. Hane halkı ile şirketlerin kazandığı düşük gelirler, yansımaları düşük vergi gelirlerinde bulmaktadır. İşsizlere yönelik yardımlar ile ekonomik bunalımın azaltılmasına dönük diğer önlemlerin maliyetleri, iş dünyası zayıfladıkça mutlak surette yükselecektir." Ekonominin son süratte işlemesiyle, artan vergi gelirleri, ulusal borçların ödenmesini sağlayacaktır. "Yüksek istihdamla borçların geri ödenmesi, özel teşebbüslerin verimli yatırımlarına tasarruf sağlayacak bir ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır,"⁴⁸ diye ilan ediyordu. Akşam Heller'i yanına çağıran Kennedy, ona içini şöyle dökmüştü: "Onlarla doğrudan Heller'le Keynes'in diliyle konuşum ve bayıldılar."⁴⁹ Arthur M. Schlesinger Jr.'ın (JFK'nin Boswell'i) Kennedy'yi, "sorgusuz sualsiz ilk Keynesçi Başkan" olarak nitelemesi pek şaşırtıcı değildir.⁵⁰

Keynesçi retoriğe rağmen, Nixon karşısında kıl payı kazanmış olması, Kennedy'yi temkinli kılıyordu. Başlarında Senato Mali Komitesi'nin başkanı olan ve bütçe açıklarına hep muhalif olmuş Virginalı Senatör Harry F. Byrd Sr.'ın liderliğindeki Demokrat muhafazakârlardan çekiniyordu. Kennedy iki yıl boyunca savunma ve uzaya harcanan büyük meblağlar dışında, ekonomiyi canlandıracak çok az şey yaptı. Nitekim bu iki kalemi, aynı Eisenhower gibi, ulusal güvenliğin temel unsurları olarak gösteriyordu. Bu argüman, Ekim 1962'deki Küba Füze Krizi'nden sonra daha da ağırlık kazanmıştı. Askeri harcamalar ile uzay harcamaları, Kennedy'nin başkanlığı sırasında artan tüm harcamaların dörtte üçünü oluşturuyordu. Nitekim uzaya ayrılan bütçe, çok çarpıcı bir şekilde artarak, 1960'ta 1 milyar dolarken dört yıl sonra 6,8 milyar dolara çıkmıştı.⁵¹ Ancak, büyük çapta kamu gelirinin ekonomiye enjekte edilmesine rağmen, işsizlik artmayı sürdürdü. 1961 ve 1962'de işsizlik oranı %5'in üzerinde kaldı. Keyserling, Kongre huzuruna çağrıldığında, başkanı kızdıracak bir şekilde, "Bir devin işini yapmak için cücenin programını yolluyorlar," açıklamasında bulunmuştu.⁵²

Kennedy tam istihdama ulaşmak için nihayet harekete geçtiğinde, bunu hiç beklenmedik bir biçimde yaptı. Aralık 1962’de Wall Street’tekilere yaptığı konuşmada mantık dışı planını ilan ediyordu. Plan, ufak bir çarpıtmayla birlikte düpedüz Keynesçilikti. “İnsanları işsiz bırakan ve önemli bir kapasiteyi atıl duruma sokan bir büyüme oranıyla tatmin olmanın hiç gereği yoktur... Talebi artırmak ve ekonomiyi büyütmek için Federal Hükümet’e düşen en yararlı rol, kamu harcamalarını aşırı oranda artıran bir programa akın etmek değil, özel harcamalara yönelik teşvikler ve fırsatları artırmaktır,” diyordu. “Bugün vergi oranlarının çok yüksek olması, buna karşın vergi gelirlerinin çok düşük olması gibi paradoksal bir gerçeğe karşı karşıyayız. Uzun vadede gelirleri artırmanın en makul yolu, derhal oranlarda kesintiye gitmektir.”⁵³

Bütçe açığına rağmen, Kongre’den gelir vergilerinde 10 milyar dolarlık kesintiye gitmesini istemişti. Heller ve Samuelson kesintileri ilk kez önerdiklerinde Kennedy afallamıştı. “Daha yeni mali sorumluluk ve dengeli bütçe söylemi üzerinden bir kampanya yürüttüm ve şimdi kalkıp bana yapmamız gereken ilk şeyin, vergilerde kesintiye gitmek olduğunu mu söylüyorsunuz?”⁵⁴ diye sormuştu. Heller ve Samuelson’un bildiği gibi, bu inisiyatif, doğrudan Keynes’in 1933’te *The Means to Prosperity*’de yaptığı öneriyi takip ediyordu. Öneriye göre, talebi en az kamu harcamaları kadar etkin bir şekilde artırmak için, ekonomiye gerekli parayı vergi indirimleri pompalayabilirdi.

Bazı Keynesçiler ve neredeyse tüm muhafazakârlar planın uygunluğuna karşı çıktı. Daha fazla federal harcama, Keynesçilere göre, ekonomiyi canlandırmanın en kesin yoluydu. Muhafazakârlarsa, bütçe açığıyla karşı karşıyayken vergilerde kesintiye gitmenin, ihtiyatsız bir kumar olduğu sonucuna varıyordu. Galbraith vergi indirimlerinin, kamusal sorunları, hedeflenmiş harcamalar kadar etkin bir şekilde çözmeyen “gerici” bir Keynesçilik türü olduğundan şikâyetçiydi.⁵⁵ Dahası vergi indirimleri enflasyonistti. Ancak Heller kumar oynayacak biri değildi. Ekonomiyi idare etmek için daha öngörülebilir araçlar sunan son neo-Keynesçi kavramlara göre hareket ediyordu. Keynes’in yetiştirdiği Roy Harrod ile Harvard’dan Evsey Domar⁵⁶ ise, vergi indirimlerinin ekonomik büyümeyi nasıl artırabileceğini görmek amacıyla, Kahn’ın çarpan kuramı üzerinde temellenmiş “Harrod-Domar modeli” ortaya atmıştı. Ve Heller’in kendisi, meslektaşı Robert Solow’la⁵⁷ birlikte, LSE iktisat profesörü Yeni Zelandalı William Phillips’in⁵⁸ 1958 tarihli çalışmasını göz önüne tutuyordu. Phillips işsizliğin azaltılması ile enflasyon artışı arasındaki ilişkiyi gösteren “Phillips Eğrisi” adlı şemayı ortaya atan kişiydi. Phillips Eğrisi’ne göre politik formülasyonlar yapan Heller, fiyatların yükselmesini tetiklemeden tam istihdama ulaşmanın bir yolunu bulduğuna inanıyordu.

JFK'nin vergi indirimi teklifi Senato'da karşılık bulmadı fakat Kasım 1963'te suikasta uğramasının ardından göreve gelen geçici başkan Lyndon Baines Johnson (LBJ), selefinin mirasını her konuda takip edeceğine söz vermişti. Johnson bir iktisatçı değildi ancak Heller ve diğerlerinin verdiği tavsiyelere büyük bir dikkatle kulak veriyordu. LBJ'nin özel asistanı Douglass Cater,⁵⁹ hakkında şöyle diyordu: "Örneğin ekonominin vaziyeti ile temel göstergeleri hatırlama ve çeşitli göstergeler hakkında ekonomik danışmanlarını sorgulama kapasitesi özellikle hayranlık uyandırıcıydı."⁶⁰ Johnson 1964'te, Kongre'de geçirdiği yılların kazandırdığı tüm pazarlık hilelerini ve her iki tarafın muhafazakârlarıyla baş etmek konusunda doğal cazibesini kullanarak, Kennedy'nin vergi indirimi "kumar"ını kabul ettirdi. Böylelikle genel gelir vergisinin oranları azalırken, en üst seviye %91'den %65'e düşürüldü. Dört yıl içinde, vergi indirimlerine hem solun hem de sağın yönelttiği eleştiriler boşa çıkmıştı. Federal vergi gelirleri 40 milyon dolar artarken,⁶¹ ekonomik büyüme oranı 1964'te %5,8'den 1965'te %6,4'e, 1966'daysa %6,6'ya yükseldi. İşsizlik oranıysa, 1964'te %5,2'yken 1965'te %4,5'e ve 1966'da %2,9'a düştü.⁶² Enflasyon 1964 ve 1965 yıllarında %2'nin altında kalırken, 1966'da ufak bir artışla %3,01 oldu. Kennedy'nin kumarı son derece başarılı olmuştu. Keynesçilik, tıpkı penisilin gibi, yeni mucizevi ilaçtı.

Aralık 1965'te *Time*, "Yılın Kişisi" ödülünü John Maynard Keynes'e verdi. Keynes en zirvedeydi. Adeta Pisa Kulesi, Mona Lisa'nın gülümsemesiydi. *Time*, "Bugün ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra, kuramları, dünyanın serbest ekonomilerini etkileyen esas etmendir," diye ilan ediyordu. "Washington'da ulusal ekonomi politikalarını formüle eden insanlar, sadece savaştan önceki sert çevrimlerden kaçınmak için değil, fevkalade bir ekonomik büyümeyi yaratmak ve son derece istikrarlı fiyatlara ulaşmak için de Keynesçi ilkelere başvurmaktadır."

Peki, Washington ekonomistleri bunu nasıl yapmıştı? "Keynes'in temel öğretilerine bağlı kalarak: Modern kapitalist ekonomi, kendiliğinden en iyi etkinlikle işlemez, ancak müdahale ve devletin etkisiyle bu seviyeye yükseltilebilir." Hayek'in nefret ettiği "planlamacılar" dümen başındaydı. "Ekonomistler, devletin ve iş dünyasının neredeyse tüm önemli liderlerinin yanı başında, mağrur bir şekilde yerlerini almışlardı. *Time*, gitgide daha fazla tahmin yapmaları, planlamaları ve karar almaları isteniyordu," diye cıvıldıyordu. Keynesçilik, ödün vermez iş adamlarının bile sevgisini kazanmıştı. "Devletin, durgunluğun önüne geçmek veya enflasyonu durdurmak için müdahale edeceğini verili kabul etmeye başlamışlardı [ve] borç harcamalarının artık ahlaka aykırı olduğunu düşünmez olmuşlardı... Belki de en büyük değişim, devletin, borçlarını General Motors veya IBM'in uzun vadeli yükümlülüklerini karşılama makul gördüğüne kıyasla, çok daha eksiksiz bir biçimde ödeyeceğine

inanmalarıydı.⁶³ Keynesçi kuramlardan yana ölçsüz iddialar, kibirden başı dönmüş olanlar için, , Keynesçi egemenliğin doruğuna ulaştığını gösteriyordu.

Johnson, büyüyen ekonomi ve artan vergi gelirlerinin verdiği güçle, mirasını inşa etmeye girişti. Mayıs 1964'te Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde şunları ilan ediyordu: "Sadece zengin ve güçlü bir toplum olma değil, En Yüce Toplum olma fırsatına sahibiz."⁶⁴ Yoksulluğu ve ırksal eşitsizlikleri bitirmeye, ülkeyi korumaya, her çocuğu eğitmeye ve "tüm Birleşik Devletler kentlerini yeniden inşa etmeye" yemin etmişti. 1964 seçimlerinde aşırı muhafazakâr Barry Goldwater⁶⁵ karşısında aldığı ezici galibiyetle, büyük bir kamusal harcama programını başlattı. Arkansas temsilcisi Wilbur Mills'in⁶⁶ aktardığı gibi, "Johnson Kennedy'den farklı olarak, bir bakıma hep harcayan biriydi. Ekonomiyi özel harcamalardansa, kamu harcamalarıyla daha iyi canlandırabileceğini düşünürdü."⁶⁷ Johnson'un programı, en az Franklin Roosevelt'in giriştiği programlar kadar radikaldi. Yurttaşlık haklarını Afrikalı-Amerikalıları kapsayacak şekilde genişletti, federal yardımlarla "yoksulluğa savaş" açtı ve altmış beş yaşının üstündeki herkese sağlık hizmeti veren Medicare ile sağlık sigortasını karşılayamayanlar için Medicaid'i kurdu.

1960'lar eşi görülmedik bir zenginlik dönemi idi. 1950'ler zenginliğin yaygınlaştığı yıllarken, 1960'lar ortalama bir işçinin refah düzeyini dahi önemli ölçüde artırmıştı. Renkli televizyon, uçak yolculuğu ve garajdaki ikinci araba gibi lüks şeyler yaygınlaştı. Yoğun çalışma, yerini artan boş zamana bıraktı. Keynesçi planlamanın yarattığı yeni zenginlik, Hayek'in öngördüğü gibi otoriterliği artırmak yerine, yeni özgürlükler sundu. Kadınlar, Afrikalı-Amerikalılar ve gençler, yeni edindikleri özgürlükleri genişletmeye başladı. Keynesçi Devrim'e, yoksul ve geçmişte kalmış bir toplumun geleneksel ilkelerini sorgulayan bir kültürel devrim eşlik etti.

Keynesçi mucize Johnson döneminde etkisini sürdürdü. Verimlilik arttı, net maaşlar Eisenhower dönemine kıyasla iki katına çıktı ve işsizlik 1965'teki %4,5'lik orandan gerileyerek, sonraki dört yıl boyunca ortalama %3,9'a indi. Johnson yoksulluk karşıtı programlara harcanan federal bütçenin oranını, 1961'deki %4,7'den 1969'da %7,9'a çıkardı. Johnson, ülkenin yenilenmesine ek olarak, Güney Vietnam'daki komünist asilere karşı savaş açtı. Neticesinde, yarım milyon Amerikalının Vietnam'a gönderilmesiyle, savunma harcamaları 1965'te 49,5 milyar dolarken 1969'da büyük bir sıçramayla 81,2 milyar dolar gibi devasa bir boyuta ulaştı. Bütçe yine de fazla veriyordu ancak fazla hızlı eriyordu ve 1968'de %4,2 oranına çıkan enflasyon, etkisini göstermeye başlamıştı. 1968'de fiyat artışlarını önlemek için çıkarılan ek gelir vergisi, ekonomiyi dengede tutamadı. Ancak Johnson'ı deviren ekonomi değil savaştı. Onun sahneyi terk edişi, "Büyük Toplum"un sonuna gelindiğinin işaretiydi.

Richard Nixon Ocak 1969'da, Keynesçi yönelimi tersine çevirmeye hazır olduğunu söyleyerek Beyaz Saray'a çıktı. Nixon 1970'te yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında şöyle diyordu: "Altmışlı yıllarda federal hükümet, vergi gelirinden 57 milyon dolar daha fazla harcamıştır. Federal hükümet dün borçlanmaya karar verdiği için, bugün milyonlarca Amerikalı zorla borca sokulmuştur. Federal bütçemizi dengelemek zorundayız."⁶⁸ Vardığı sonuca göre, açıkla beslenen tam istihdam, ücretleri ve fiyatları yukarı çeken bir emek kıtlığına yol açmıştı. Nixon enflasyonla mücadele etmek için, muhafazakâr eğilimli ekonomi ekibini oluşturdu. Aralarında Ekonomik Danışmanlar Kurulu Başkanı Paul McCracken,⁶⁹ sonrasında McCracken'in yerini alacak Kurul üyesi Herbert Stein⁷⁰ ve harcamaları keskin bir şekilde azaltarak bütçeyi dengelemekle görevli İdare ve Bütçe Dairesi Müdürü George Shultz⁷¹ bulunuyordu.

Ancak bu kesintiler, Ocak 1970'te %3,9 oranındaki işsizliğin yıl sonunda %6,1'e çıktığı hafif bir durgunlukla çakıştı.⁷² İşsizliğin 1960'ta başkanlık yarışını kaybettirdiğini düşünen Nixon,⁷³ çizgisini değiştirip, "bir tam istihdam bütçesi" istediğini söyledi. "Bu bütçe, ekonominin en üst potansiyel düzeyde işlemesi halinde dengede olacak şekilde tasarlanacaktır. Tam istihdamdaymış gibi harcayarak, tam istihdamı yakın bir seviyeye gelinmesine yardımcı olacağız." "Ekonomiyi canlandırmak ve böylelikle milyonlarca kişiye yeni iş olanakları yaratmak" için, genişlemeci bir bütçe önermişti.⁷⁴ Bu katıksız bir Keynesçilikti ve Ocak 1971'de Nixon'a, "Artık ekonomi alanında bir Keynesçiyim," dedirtmişti.⁷⁵ Stein'in aktardığı gibi, "kendisine Keynesçiyim demesi, Keynesçi iktisatçıların övgüsünü kazandırmadığı gibi, öfkeden kudurmuş Cumhuriyetçilerin şikâyetlerini de artırmıştı."⁷⁶

Nixon'un 1970'te Ulusa Sesleniş'te yaptığı konuşmadaki dobra sözleri, fikir değişikliğinin arkasındaki hesabı ele veriyordu. "Harcama programlarının politik popülerliğini görüyorum," diyordu. "Özellikle de bir seçim yılında." Nixon, savaş sonrasındaki dönemin en fırsatçı başkanı olarak, yeniden seçilmesini garanti etmek için, tutkularının ekonomiyi ulusun çıkarından çok kendi çıkarı için yönlendirmesine izin veriyordu. Stein'in ifadeleriyle, Keynesçi taktikleri, "kendisini hem liberallerin hem de muhafazakârların hor görmelerine" sebep olacaktı.⁷⁷ 1968 kampanyası sırasında Nixon'un ekonomi danışmanlığını yapan Milton Friedman şöyle diyordu: "Nixon Birleşik Devletler'in 20. yüzyıldaki başkanları arasında en sosyalist olanı."⁷⁸

Nixon'un Keynesçiliğe yönelimini temsil eden kişi, Demokrat Partili eski Texas valisi John Connally'di⁷⁹. Zamanında Johnson'ın yakın sırdaşlarından olan Connally, Aralık 1970'te Nixon tarafından Hazine Bakanlığı'na atanmıştı. Başlarında FED Başkanı Arthur Burns'le birlikte seçmenlerin ve parlamento üyelerinin, idarenin durgun ekonomi hakkında "bir şeyler yapması" için kopardığı yaygaranın orta-

sında, Nixon Haziran 1971’de çizilecek rotayı tartışmak üzere Camp David’de bir danışmanlar zirvesi yapma çağrısında bulundu. Ancak danışmanlar yoğun bir fikir ayrılığı içindeydi. Stein, “daha canlandırıcı bir maliye politikasından yani vergi indirimi, harcama artışı veya her ikisinden” yanayken,⁸⁰ Shultz harcamaların kesilmesinden ve kemer sıkmadan yanaydı. Nixon hiçbir şey yapmamaya karar verdi. “Dört Hayır” olarak bilinen bu politika şu şekildeydi: “Harcama artışına hayır, vergi indirimine hayır, fiyat ve ücret denetimine hayır ve doların devalüasyonuna hayır.”⁸¹

Ancak aylar içinde, Nixon tam ters yönde bir parende attı. “Yeni Ekonomi Politikası” olarak adlandırdığı bu hareketle, doların altın standardından çıkarılmasını takiben devalüasyona gidilmesini, federal bütçede 40 milyar dolarlık açık yaratan düşük vergilerle artan harcamaların mali açıdan teşvik edilmesini, havayolu şirketi Lockheed’in iflastan kurtarılması için ucuz kamu borcu verilmesini ve Ağustos 1971’de, fiyatlar ile ücretlerin artışına yasak getirilmesini onayladı. Sonrasında serbest ticaretten de vazgeçildi ve %10’luk bir ithalat vergisi kondu. Bu Keynesçilerin bile yapmaktan çekineceği bir geriye dönüştü. Keynes’in en önemli miraslarından olan ve para birimlerini dolara, onun aracılığıyla da altına bağlayan Bretton Woods sistemi bir anda yok olmuştu. Ancak, geri kalanı aşırı derecede Keynesçiydi. 1960 ve 1968’de, Nixon’un konuşma metinlerini yazan muhafazakâr köşe yazarı William Safire, Karl Marx’ın hayaletini çağırıyordu: “Dünyanın tüm laissez-faircileri, birleşin! Keynes’inizden başka kaybedecek bir şeyiniz yok.”⁸² Nixon telefonları dinleyen ajanları onun üzerine saldı.

Nixon yeniden seçilmesi için hayati gördüğü, refahı tekrar diriltecek müdahale önlemlerini destekliyordu. Kızgın bir Cumhuriyetçi kongre üyesi, “Borç harcamalarını kınayan onca eski konuşmayı yakmak zorunda kalacağım,” diye şikâyet ettiğinde, başkan “Ben de aynı teknedeyim,” yanıtını vermişti.⁸³ Shultz o dönemden şöyle bahsediyordu: “İşler kontrol altına girinceye dek bir şekilde [fiyat ve gelir kontrolünü] biraz olsun sağlarsanız, [fiyatlarla gelirlerin piyasa fiyatlarına göre oluşmasına] tekrar izin verebileceğinizi düşünürler. Ancak görülür ki, böyle bir şeyin içine girmek, çıkmaktan daima daha kolaydır.”⁸⁴ Nixon’un ekonominin efendisi olma şansı varsa bile, petrol üreticisi Arap karteli Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC), 1973-74 yıllarında Yom Kippur Savaşı sırasında İsrail’i silahlandırdığı için Amerika’yı cezalandırmak amacıyla petrol fiyatlarını dört kat artırmasıyla, bu şans un ufak oldu. Yaşanan sonuç, fiyatların yükselmesi ve ekonomik büyümeye fren vurulmasıydı. Phillips Eğrisi gibi geleneksel araçlar, artık geçersizleşmiş gibiydi. Düşük veya neredeyse tamamen durmuş ekonomik büyüme ile enflasyon beraber yaşanıyordu. Şimdiye dek akla hiç gelmeyen bu

kombinasyon, “stagflasyon” olarak adlandırılmıştı.⁸⁵ Keynes Çağı ölüm sancıları çekiyordu. Stagflasyon Çağı gelmişti.

1972 seçimlerinde Nixon, zayıf bir rakip olan George McGovern karşısında ezici bir zafer kazanmıştı. Nixon’u 1974’te Oval Ofis’ten çıkararak şey, ekonomik parendeleri değil, Demokratların Washington’daki Watergate Hotel’de bulunan merkezlerinin soyulması olmuştu. Ancak stagflasyon kuşkusuz, talihsiz halefi Gerald Ford’un⁸⁶ başkanlığına mal olmuştu. Michigan Üniversitesi’nin eski futbol yıldızı olan Ford’un başkanlığı, Büyük Buhran’dan bu yana görülmemiş bir enflasyon ve işsizlik oranına denk gelmişti. Nixon’un nihai işlerinden biri, aşırı muhafazakâr Alan Greenspan’i⁸⁷ Ekonomik Danışmanlar Kurulu’nun başına atamaktı.⁸⁸ Greenspan yıllarca Nixon’un sahte iltifatlarına direnmişti ve fiyat ile gelir kontrollerini getiren politik U dönüşüne dahil olmadığı için memnundu. Ancak Ford’u kurtaracak pek bir şey yapamadı. Yumuşak başlı başkan, birbirine karşı danışmanların türlü türlü sözde çarelerle yarattığı gürültü içinde bocalarken, o olanları kenardan izliyordu.

Demokrat ağırlıklı Kongre, harcamaları azaltmaya ve vergilerde 9 milyon dolarlık kesinti yapmaya karar verdiğinde, Ford kısa bir uzlaşmaya varmıştı. Ekonomik veriler olumlu bir güzergâha girmeye başlamıştı. Enflasyon 1975’te %9,2’ye, Kasım 1976’daki başkanlık seçiminde %4,88’e düşmüştü.⁸⁹ İşsizlik de Mayıs 1975’teki %9’luk zirveden, Kasım 1976’da %7,8’e düştü. Ancak, bu politikaların geri dönüşü Ford’u kurtaramayacak kadar geç gerçekleşti. Stagflasyon ilk kellesini almıştı.

Keynesçilerin işsizlik ile enflasyonun aynı anda artmasının mümkün olmadığını duyduğu inanç yıkılmıştı ve bu durum, diğer kuramlarının güvenilirliğini de sarsmıştı. Keynes’in, ekonominin idaresine getirdiği kesinlik yok olmuştu. “Stagflasyon naif Keynesçiliğin sonuydu,”⁹⁰ diyordu Milton Friedman. Bir zamanlar her şeyden haberdar olan iktisatçıların kafası soru işaretleriyle doluydu. Greenspan, “Washington’da ekonomi politikalarıyla ilgili dikkat çekici bir fikir birliği oluşmuş, liberal solcular ile muhafazakâr sağcıların tutumları arasında bir yakınsama olmuştu,” diye hatırlıyordu. “Birdenbire herkes enflasyonu dizginleme, açık veren harcamaları kesme, regülasyonu azaltma ve yatırımları teşvik etme arayışına girmişti.”⁹¹

Ancak, eski düşünce tarzını terk etmek çok zordu. Yüzünde gülümsemesi eksik olmayan Georgialı fındık çiftçisi ve eski denizaltı subayı Jimmy Carter, Beyaz Saray’a Amerika’yı tekrar tam istihdama kavuşturmak gibi Keynesçi bir vaatle yerleşmişti. 1978’de, 1945 tarihli Tam İstihdam Kanunu’nun yeni versiyonu olarak görülen Humphrey-Hawkins Tam İstihdam Kanunu’nu⁹² onayladı. Yasa başkan ile FED’i, toplam talebi tam istihdamı sağlayacak düzeyde tutmaya zorluyordu. Yasa

bariz bir çelişkiyle, başkan ve Kongre'yi, bütçe ile ticaret dengesini sağlamaya da zorluyordu. Yasa koyucular, gelgitlere hükmeden Canute⁹³ gibi, ne kadar güçsüz olduklarını herkese gösteriyordu. Hüsnükuruntular ve Kongre çoğunlukları, stagflasyonu yenmeye yetmiyordu. İnsanlara tatsız gerçeği anlatmaya yönelik belirgin girişiminde açıkça görüldüğü gibi, Amerika'yı yeni ve sıkıntılı bir yöne sokacak kişi Carter da değildi. Yaptığı, "kırgın ve halsiz" konuşmada, ülkenin "ulusal irademizi tam kalbinden ve ruhundan vuran bir krizden" muzdarip olduğunu söylüyordu.⁹⁴

Stagflasyonun, Britanya'nın çaresiz başbakanı James Callaghan gibi diğer dünya liderlerinin de peşinde olmasının, zamanı hızla tükenen Carter'a hiç faydası dokunmayacaktı. Ekim 1978'de enflasyona karşı önlemler alacağını duyurdu. Bu önlemlerin arasında yeni bir kemer sıkma dönemi, iş dünyasına ilişkin regülasyonların terk edilmesi, sektörlere verilecek vergi istisnaları, federal işe alımların durdurulması ve federal açığın yarı yarıya azaltılması bulunuyordu.⁹⁵ Bunların her biri zaman alacak önlemlerdi. Bu esnada seçim çevriminin, durgunluklar arasındaki boşluktan çok daha kısa olduğu görülecekti.

Ocak 1979'da İran'daki İslam Devrimi'nin Norveç'da büyük bir kargaşaya yol açması Carter için ölümcül bir darbeydi. Dahası başkan 1973'teki OPEC zammıyla yarışır ikinci bir petrol krizine yakalanmıştı. Kriz benzin tedarikini ciddi ölçüde kısıtlamıştı. Yakıt fiyatlarına koyduğu denetim, benzin istasyonlarında uzun kuyruklar oluşturmuştu. FED'in başına köklü Demokratlardan Paul Volcker'i⁹⁶ atamıştı. Volcker'in görevi, enflasyonun kökeni olarak düşünülen talebi daraltmak için faiz oranlarını artırmaktı. Kasım 1980'de yapılan seçimlerde, Carter'ın fiyatları denetlemekte başarısız oluşu, yakışıklı, arkadaş canlısı ve gözlerinden parıltılar saçan Cumhuriyetçi rakibi Ronald Reagan için hediye gibi olmuştu. Reagan seçmenlere, "dört yıl öncesine göre durumunuz iyileşti mi," diye sormuştu. Yanıtları güçlü bir hayırdı.

Yargılanan isim sadece Carter değil, aynı zamanda John Maynard Keynes'ti. Bu büyük insanın ölümünden otuz dört, *Genel Teori*'yi yayımlamasından kırk küsur yıl sonra, Keynesçilik vadesini doldurmuş gibi görünüyordu. Aynı mucizevi bir ilacı aşırı kullananlar gibi, bu çareye başvuranlar da, ilacı gereğinden fazla kullanmışa benziyordu. Hayek ve müttefiklerinin uzun zamandır kuyusunu kazdığı iktisat kuramının, radikal bir şekilde yeniden değerlendirilme zamanı gelmişti.

Hayek'in Karşı-Devrimi

Friedman, Goldwater, Thatcher ve Reagan, 1963-88

Hayek'in en karanlık saati, tam da şafağın gelişinden önceki andı. Mont Pelerin Topluluğu'na, Keynesçi kuramlardaki kusurların on yıllar sonra kendisini gösterebileceği uyarısında bulunmuştu. Kavrıyamadığı şeyse, kurtuluş umudunun, Aaron Director'un kayınbiraderi Milton Friedman gibi beklenmedik bir kişi sayesinde yakın olduğuydu. Hayek ve Director belki de kemik çerçeveli gözlükleri, ince saçları ve Groucho Marx bıyıklarıyla birbirlerine çok benzedikleri için iyi anlaşıyordu.

1943'te Hayek'in Viyanalı iktisatçı dostu Fritz Machlup, *The Road to Serfdom*'ın yazmalarını Director'a göstermiş, o da eseri Chicago'daki Frank Knight'a iletmışti. Knight'ın şüpheli raporuna rağmen, University of Chicago Press kitabı yayımlamayı kabul etmişti. Üzerinden neredeyse yetmiş yıl geçmesine rağmen hâlâ çoksatar bir kitap olduğundan, bu karar yayınevi için oldukça kârlı olacaktı. Devlet sübvansiyonlarına karşı çıkan, ithalat tarifelerine sövüp sayan ve sendikalara muhalif olan sofı, belagatli ve ikna kabiliyeti yüksek Hayekçilerden olan Director, kitabı incelemiş ve Hayek'i, "ekonomik fikirlerin gelişimini ele alan en yetenekli tarihçimiz," diye tanımlamıştı.¹ Ancak, Hayek'in ekonomik liberalizmi yeniden canlandırmak amacıyla çıktığı uzun yolculuğun başarısına Director'un yaptığı katkı bir aile bağıydı. Director'un kız kardeşi Rose onun yanına, Chicago'ya gelmiş, burada iktisat derslerine girerken yanında oturduğu ve o dönem Keynesçi olan Milton Friedman'a aşık olmuştu. 1938'de çiftin evliliğine kısa bir süre kala, Director Rose'a şakayla şunları söylemişti: "Ona güçlü New Deal eğilimlerini (kötüleyici bir tabir kullanacak olursam otoriter eğilimlerini) yüzüne vurmıyacağımı söyle." Director, Friedman'ı ilk Mont Pelerin Toplantısı'na götürmüştü.

Brooklyn doğumlu bir sosyalist olan Friedman, 1930'larda Rutgers, Chicago ve Columbia'dan mezun olduktan sonra, Roosevelt'in New Deal'ında rol almaya istekli genç iktisatçıları takip ederek, Washington'daki Ulusal Kaynaklar Kurulu'nda bir iş buldu. İfade ettiği gibi, "New Deal kişisel anlamda yaşamımızı kurtaran bir şey-

di.”² Savaş sonunda Chicago’ya döndü ve Frank Knight ve George Stigler’in serbest piyasacı fikirlerini benimsemeye başladı. Mont Pelerin Topluluğu’nun üyelerinden Cambridge iktisatçısı Stanley Dennison,³ Friedman’ı Fulbright bursuna başvurması için teşvik etti. Dennison Keynesçilerle tanıştığı Cambridge’de okurken bu burstan yararlanmıştı. Edindiği arkadaşların arasında çarpan kavramının mucidi Richard Kahn, Keynes’in meşalesini devralmış Joan Robinson ve eskiden Hayek’in en parlak öğrencisi olan Nicholas Kaldor vardı.

İş çevrimlerine Keynes ve Hayek gibi Friedman da merak salmıştı ve Büyük Buhran’ın sebepleri üzerine kafa yormaya başlamıştı. 19. yüzyılın ortasından bugüne dek Amerika’da yaşanan tüm iniş çıkışları incelemiş ve her gerileme döneminden önce, para arzında bir patlamanın yaşandığını keşfetmişti.⁴ Büyük Buhran verilerine tekrar baktığında, vardığı sonuç şuydu: 1929 ile 1933 yılları arasında, FED para arzını sert bir şekilde daraltmak yerine faizleri düşürerek para arzını artırmış olsaydı, kriz sadece birkaç yıl sürerkti. Dolayısıyla Büyük Buhran, Friedman’ın mantığına göre, “Büyük Daralma”ydı yani insanların yol açtığı ve kaçınılabilecek bir felaketti. Friedman, iş çevrimini düzeltmek için parasal büyümenin dizginlenmesini ve para arzının yavaş yavaş artırılmasını öneriyordu. Bu politika “monetarizm” olarak bilinecekti.⁵

Friedman, Keynes’in durumu yanlış değerlendirdiği sonucuna varıyordu. “Keynes... Büyük Daralma’nın, parasal otoritelerin agresif yayılmacı politikalarına rağmen gerçekleştiğine inanıyordu,” diye yazmıştı Friedman. “Gerçekte olanlar aslında bunun tam tersi... Büyük Daralma Keynes’in inandığının aksine, para politikalarının güçsüzlüğüne değil gücüne işaret eden trajik bir olguydu.”⁶ Keynes’in işsizliğe çözümü, bayındırlık işleriydi. Hayek bu tür politikaların, emeği, teşvik çekilir çekilmez çökecek sektörlerle yönelttiğini göstermeye çalışmıştı. Friedman’da, Keynes’e farklı bir yönden yaklaşıyordu: Durgunluğa batmış bir ekonomi, gereğinden fazla bol olmayan ancak yeterli bir para arzından daha fazla talebe ihtiyaç duymamıştı. Parayı doğru düzeye getirmek, “doğal istihdam düzeyi”yle sonuçlanacaktı. Bu düzey, tam istihdam olabilirdi de olmayabilirdi de. Diğer yandan, sistemde gereğinden fazla veya az paranın olması, işsizliğe ve/veya enflasyona yol açacaktı.

Friedman’ın ifşasına rağmen, Amerika 1960’larda Keynesçiliğin tesiri altında kalmayı sürdürdü. Keynesçilik, “fevkalade oranda basit” diyordu Friedman. “Ne harikulade bir reçete: Tüketiciler gelirinizi daha fazla harcayın ve böylelikle geliriniz artsın; hükümetler daha fazla harcasın ve toplam gelir, ek harcamanın çarpanı oranında artsın; daha az vergi koyun ve tüketiciler aynı şekilde daha fazla harcama yapsın.”⁷ Friedman Keynes’in politikacılara açık çek yazmasından ötürü hayıflansa da, Keynes’in üzerine Hayek kadar sert gitmiyordu. “Bana göre Keynes’in kuramı

basitliğinden, birkaç temel hususa yoğunlaşmasından ve potansiyel faydalarından ötürü doğru türden bir kuram,” diye yazıyordu. “Ancak, bulgularla çeliştiğine inandığım için bunu reddetme noktasına geldim.”⁸

Friedman’a göre, “Keynes’in teknik anlamda ekonomiye sunduğu vasiyet son derece olumluydu”, ancak politik mirası tamamen olumsuzdu. “Gitgide yurttaşlarının gündelik yaşamlarının her anıyla ilgilenen, aşırı büyümüş devletlerin yaygınlaşmasına katkı yapmıştır,” diye yazıyordu. Friedman, Hayek’e çok az şey borçlu olan ekonomik analizlerini, devlet müdahalesine duyulan Hayekçi hoşnutsuzlukla birleştirmişti. Sadece bireylerin paralarını nasıl harcayacaklarını politikacılardan daha iyi bildiğine değil, vergiler azaldığında devlet harcamalarının azalmak zorunda olacağına inandığı için vergilerin kesilmesinden yanaydı.

Friedman, müdahalenin muhtemel sonuçlarıyla ilgili olarak Hayek’in karamsarlığını tekrarlıyordu. “Ekonomik analizler ne olursa olsun,” diyordu, “iyiliksever diktatörlüklerin er ya da geç totaliter bir topluma yol açması muhtemeldir.” Ancak Keynes’in Hayek’e yazdığı son mektupta, müdahalenin tiranlığa yol açıp açmamasının, ülkenin güçlü bir hakkaniyet duygusuna sahip olup olmamasıyla bağlantılı olduğunu söylemesi, Friedman’a göre, Britanya ve İskandinav ülkelerindeki refah devletinin totaliterliğe neden yol açmadığını açıklar nitelikteydi. Friedman için Britanya, “eksiksiz bir meritokrasi olmasa da, en azından kısmen böyle bir yönetime sahip olan, *imtiyazlar sorumluluk getirir* sözünün anlamsız bir slogandan ibaret olmadığı”, “aristokrat bir yapı”ya sahipti. Dahası Britanya, “büyük oranda dürüst memurlar” a ve “yasalara itaat eden yurttaşlar” a sahipti. Böylesi yararlı bir refah devletinin Amerika’da kök salabileceği konusunda daha az iyimserdi. “[Amerika] dürüst ve yetkin bir memuriyet geleneğine sahip değildir,” diye yazıyordu. “Getiri sistemi, kamusal tutumu belirleyen unsur olmuştur... Bunun sonucunda Keynes’in politik faydacılığı, Birleşik Devletler’de daha az etkin olmuştur.”¹⁰

Friedman, Hayek’in birçok başarısına karşı oldukça cömertti. 1975 yılında Michigan, Hillsdale’de yapılan Mont Pelerin Topluluğu buluşmasından sonra coşkuyla “Friedrich Hayek’in etkisi muazzam boyuttadır,” demişti. “Çalışmaları, teknik ekonomik kuramların içerisinde yer almaktadır; ekonomi tarihi, siyaset felsefesi ve siyaset bilimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir, hukuk, bilimsel metodoloji ve hatta psikoloji öğrencilerini bile etkilemiştir... [Ancak hepsinden daha da önemlisi] özgür bir toplumun ahlaki ve entelektüel bir savunucusudur.” Friedman, “özgür topluma inanan” sonsuz sayıda kişiye esin kaynağı olduğu için Hayek’i övmekten mutluydu fakat şunu da güçlkle belirtiyordu: “Aynı şeyi kendim için söyleyemem çünkü Hayek ve eserlerine rastlamadan önce, beni bu yönetime sokan kişiler Chicago Üniversitesi’ndeki hocalarımdı.”¹¹

Friedman'ın ekonomik düşünceleri, Hayek'in savunduğu Avusturya Okulu'nun sermaye kuramından gelmiyordu; aslında Friedman, Hayek'in ekonomik çalışmalarının çoğuna eleştirel bir tutum takınıyordu. Buna karşılık, özgün zihni ve makroekonomiyi icat etmesi sebebiyle Keynes'e düzdüğü övgülerde çok daha serbestti. Ancak, bir iktisatçı olarak Hayek hakkında ne düşünürse düşünsün, Hayek'in devletin küçültülmesine yönelik davasını hararetle benimsemişti. Friedman'ın bireyciliğin erdemlerine saygı duyan ve devletin güçlerinden sakınan liberteryenizmi, Hayek'in devlete duyduğu güvensizlikle tamamen uyuşuyordu. Her ikisi de, enflasyonun, işsizlikten çok daha sıkıntılı bir bela olduğunu düşünüyordu.

Hayek riske girecekleri korkusuyla, takipçilerini politikadan uzak durmaları için sürekli tembihlemişti. Friedman çok daha pragmatikti. "Bu haliyle sistemin içinde hareket etmeliyiz," diye yazmıştı. "Devletin elindeki güçlerden ötürü pişmanlık duyabilir, birer yurttaş olarak, diğerlerini bu güçlerin çoğunu ortadan kaldırmaya ikna etme çabası içine girebiliriz fakat bu güçler var olduğu sürece, bu güçlerin her zaman olmasa da çoğunlukla etkin olmayan değil de etkin bir şekilde kullanılması daha iyidir."¹²

Friedman 1964'te, muhafazakâr liberter ve Arizona Senatörü Barry Goldwater'ın başkanlık kampanyasına dahil oldu. Goldwater, federal hükümetin güçlerine, döneminin önde gelen Cumhuriyetçilerine kıyasla nadir bir tutumla karşı çıkmaktaydı. Goldwater'ın Phoenix'teki bakış açısından, Washington DC'nin karmaşık dünyası ile Doğu Yakası son derece uzak görünüyordu. Batı Yakası'nın bakış açısı onu, merkezi bir devletin bireyler arasındaki ilişkilere gereğinden fazla müdahale etmemesi gerektiği görüşüne yöneltmişti.

Goldwater, *Conscience of a Conservative* [Bir Muhafazakârın Bilinci] adlı manifestosunda şöyle ilan ediyordu: "Devleti düzenlemekle veya onu daha etkin hale getirmekle pek ilgilenmiyorum, çünkü benim amacım devletin ölçeğini küçültmek."¹³ *The Road to Serfdom*'dan "epeyce etkilenmişti"¹⁴ ve Keynes'in özellikle Cumhuriyetçi yönetimler üzerindeki etkisinden hoşnut değildi. Artan oranlı vergilendirmeye devletin tüm yurttaşlarına eşit bir şekilde davranmasını engellediği için karşı çıkan Hayek gibi, Goldwater da, "devletin, insanlara ait zenginlikten eşit oranda pay talep etme hakkının olmadığına," inanıyordu.¹⁵

Muhafazaâar Amerikan Teşebbüsleri Enstitüsü'nden Bill Baroody, senatörün danışmanı olarak Friedman'ı 1961 veya 1962'de Goldwater'la tanıştırmıştı. Üçü sık sık bir araya gelip, Hayek'in düşüncelerini pratiğe nasıl geçireceklerini tartışıyorlardı. Friedman Goldwater'ın konuşma metinlerine katkıda bulunuyordu ve senatörün tasarılarını açıklaması için, sık sık kendisine başvuruluyordu. Friedman, Goldwater

kampanyası için *The New York Times*'a yazdığı metinde, “Ekonomi üzerindeki merkezi devlet kontrolü... ne sıradan insanların özgürlüğünü ne de düzgün bir yaşam standardını garanti altına alabilmiştir,” diyordu. Goldwater, “tam istihdam ile istikrarlı fiyatlar için” 1946 tarihli İstihdam Kanunu’nu “tamamen desteklediğini” ilan ederken, Friedman bu amaçlara ulaşmak için, “öncelikle para politikalarına yöneleceği” uyarısında bulunmuştu.¹⁶

Friedman’ın katkıları, karşısında, Keynesçiliğin baş vaizi Paul Samuelson’un keskin bir yanıtını bulmuştu. Samuelson, Friedman’ın fikirlerini *The Road to Serfdom*’a dek takip etmiş ve “özgürlük” felsefesinin içinde büyük bir hatanın yattığını iddia etmişti. “Dirseğinin özgürlüğü kaburgalarımın başladığı yerde biter,” diyordu Samuelson. “Batı dünyasının karma ekonomilerindeki seçmenlerin büyük kısmı, kendilerine konan yol kurallarını dışarıdan bir canavarın zorbalığı olarak görmemektedir,” diye yazıyordu. “Ancak çoğunluk yönetiminin Amerikan yaşamını kötü etkilediğini düşünen bir azınlığın parçasıysanız, devleti insanların dışında bir şey olarak görebilirsiniz.”¹⁷

Bu çekişmeyi kim kazanırsa kazansın, Kasım 1964 seçimlerini kimin kazandığıyla ilgili pek bir şüphe yoktu: Johnson, Goldwater’ı ezici bir farkla mağlup etmişti. Ezici yenilgi, görünüşe göre, Hayek ve Friedman’ın fikirlerini eyleme dönüştürme umudu için ölümcül bir darbe olmuştu. Yine de Friedman’ın bakış açısına göre belli yararları da olmuştu. Goldwater’ın ekonomi politikalarını duyuran sözcü olarak, kendisine, kamuoyunun zihninde düşünen insanların muhafazakârı ve Hayek’in doğal mirasçısı şeklinde bir konum kazandırmıştı. Nitekim Phoenix’te ilk adımını atan kampanya, Ronald Reagan kimliğinde, anka kuşu [phoenix] gibi küllerinden doğmuştu.¹⁸

Reagan yıllarca fabrika işçilerine, General Electric adına, kendi kendine yetme felsefesiyle ilgili küçük devlet vaazları vermişti. Babası Jack, Buhran günlerinde, Illinois Dixon’da işsiz komşularının iş bulmalarına yardımcı olduğu bir New Deal memuru olmuştu. Genç Ronnie, refah devletinin ödeme sistemi içindeki çelişkiler açığa çıktığında, babasının yaşadığı sıkıntılara ilk elden tanık olmuştu: Jack birine iş bulduğunda, o kişi işsizlik yardımını kaybediyor ve durumu işsiz olduğu günlere kıyasla daha da kötüleşmiş oluyordu.

Bunun ötesinde, Reagan’ın Hollywood’da edindiği derslerden bir diğeri, artan oranlı vergilendirmenin çalışmayı köstekliyor olmasıydı. Yılda 5 milyon dolardan fazla para kazanan bir aktör olarak, 1937’de geliri %79 gibi sert bir oranla vergilendirilmiş, bu oran 1943’te %94’e çıkmıştı. “Yaptığım şeyi gayet iyi biliyorum,” diye açıklıyordu. “Bana sürekli ek film senaryoları geliyordu ve o gelir dilimine

varır varmaz hepsini geri çevirdim. Bir dolarlık işten altı sent kazanmak için çalışmayacaktım.”¹⁹

II. Dünya Savaşı’nın ardından Hollywood’taki trend, Reagan gibi hoş görünümlü ve yumuşak tiplerden William Holden gibi sert kahramanlara kayınca, Reagan artık rağbet görmediğini fark etti ancak büyük paralar kazandığı yıllardan devasa bir vergi borcu vardı. Finansal yıkımla karşı karşıya kalan Reagan için vergi, zorunlu bir kötülükten ziyade düpedüz kötü bir şeydi, bağımlılık ve israftan oluşan çürümüş bir sistemi teşvik ediyordu.

Reagan Illinois’teki Eureka College’da, Keynes’ten çok önceki ortodoks iktisadı öğrendi. Kesinlikle entelektüel biri olmasa da, tam bir kitap kurduydu. Bu alışkanlığı, film setlerindeki bitmek bilmez bekleyişlerde ve uçaktan korktuğu için yaptığı uzun tren yolculuklarında edinmişti. Şakacı mizacına rağmen, kitap zevki hiç de hafife alınacak gibi değildi. “Von Mises ile Hayek’in ekonomik görüşlerini okudum,” diyordu.²⁰

Reagan Goldwater’la ilk kez, eşi Nancy’nin Phoenix’teki ailesinin evinde bir araya gelmişti. İki insan arasında pek bir samimiyet yoktu fakat Reagan, Goldwater’ın politikaya bakışını kendisinininkine yakın bulmuştu. 1964’te Goldwater kampanyasının California eyaletindeki başkan yardımcısı olmayı kabul etti ve Los Angeles’taki Cocoanut Grove gece kulübünde, yüksek vergiler ile devletin büyüklüğüne karşı geleneksel eleştirilerini sıraladıktan sonra, Goldwater’ın bocalayan başkanlık yarışını canlandırmak için, kendisinden ülke çapında televizyondan seslenmesi istendi.

Reagan’ın “Tercih Zamanı” adlı yayını,²¹ Goldwater’ı yaklaşan yenilgiden kurtaramayacak kadar geç kalmıştı fakat muhafazakârların tabanında büyük bir karşılık bulmuştu. Öyle ki, Reagan bir gecede muhafazakârların sevgilisi haline geldi ve onu Sacramento valilik konağında başlayıp Beyaz Saray’da bitecek bir yola soktu.

Friedman Vali Reagan’la 1967’de Los Angeles’ta buluştu. Reagan, Friedman’ı 1962 tarihli *Capitalism and Freedom* [Kapitalizm ve Özgürlük] kitabından tanıyordu ve California hükümetinin küçültülmesinde yardımcı olmak üzere yanına almıştı. Reagan eyaletin harcayabileceği miktar ile yıllık vergileri sınırlamak amacıyla eyalet anayasasının değiştirilmesine yönelik bir kampanya başlatmıştı ve bu fikri satmak amacıyla kampanyayı yürütmesi için Friedman’ı görevlendirmişti. Bu girişim 1973’te gerekli çoğunluğu toplayamasa da, Reagan ve Friedman, Maine, Michigan, Missouri, Montana, Nebraska, Oklahoma ve Oregon gibi başka eyaletlerde serpilen bir hareket başlattıkları için cesaret kazanmışlardı.

Reagan’ın olağanüstü iletişim yeteneği, Hayek ve Friedman’ın mesajına popüler bir destek sağlamıştı. “Reagan Hayek’i şahsen tanıyordu. Milton Friedman’ı da

şahsen tanıyordu,” diye açıklamıştı Newt Gingrich.²² “Hayek’i *Today* programına çıkarabileceğinizi sanmıyorum ancak, Reagan’ın Hayek’in temel görüşlerini daha iyi örnekler ve daha anlaşılır bir dille açıklamasını sağlayabilirsiniz.”²³

Reagan başkanlık sırasını beklemek zorunda kalmıştı. 1968’de bir kampanya başlattı fakat Richard Nixon başkan adayı olmak için daha kıdemli ve öncelikliydi. Reagan’ı engelleyen bir diğer şey de, görünüşe göre Goldwater’ın, “Amerikan Muhafazakâr Hareketinin Lideri” unvanını kendine saklamasıydı. Haziran 1968’de Goldwater, Cumhuriyetçilerin tek bir birlik haline gelebilmesi için Reagan’dan delegelerini Nixon’unkilerle birleştirmesini isteyen bir mektup yollamıştı. Nancy Reagan bu mektubu öyle büyük bir ihanet olarak algılamıştı ki, Reagan’ın başkanlık yaptığı sekiz yıl boyunca, Goldwater’ın Beyaz Saray’a tek bir kere bile davet edilmemesini sağladı.

Friedman, Nixon’un gayri resmi ekonomi danışmanı oldu. “[Nixon] son derece hırslıydı ve görünüşe göre, ufak bir politik avantaj pahasına, ifade ettiği ilkelerden vazgeçmeye hazırdı,”²⁴ diye aktarıyordu Friedman. 1968 başkanlık kampanyası sırasında Nixon California, Mission Bay’de, serbest ticarete inanan Friedman ile diğer ekonomi danışmanlarına, Amerika’ya ithal edilen tekstil ürünlerine karşı koruyucu tarifeler getirme niyetinden bahsetmişti. Friedman, “Güney’deki bir iki önemli eyaleti kazanmasının, tekstil korumasıyla ilgili tavrına bağlı olduğunu düşünüyordu” diyordu. “Ekonomik açıdan bunun yanlış bir şey olduğunu biliyordu.”²⁵ Nixon başkan olduğunda, Friedman danışmanlık görevini sürdürdü.

Haziran 1971’de, Friedman’ın para arzını dizginlemekten yana olan görüşlerine rağmen, Nixon ondan FED Başkanı Arthur Burns’e, para arzını artırma önerisinde bulunmasını istedi. “Sonrasında enflasyona yol açacağından, hızlı parasal büyümenin arzulanır olmadığını söyleyerek karşı çıktım,” diye aktarıyordu Friedman. “Nixon onayladı ancak 1972 seçimlerinden önce, bunun ekonomik büyümeyi artıracığını ve ekonominin genişlemesini sağlayacağını söyledi. Seçimleri kazanmanın, arkasından gelecek büyük bir enflasyona değmeyeceğini söyleyerek karşılık verdim. Nixon da şöyle bir şey söyledi: ‘O an geldiğinde endişeleniriz.’”²⁶

Ağustos 1971’de Nixon, Bretton Woods’un sabit kur rejimini ortadan kaldırdı. Bretton Woods’un köklü karşıtlarından Friedman sevince kapılmışsa bile, bu kısa ömürlü olmuştu. Nixon ayrıca, yasal açıdan bağlayıcı fiyatlar getirip geliri dondurdu. “Nixon’u Oval Ofis’te son gördüğümde George Shultz’la birlikteydi,” diyordu Friedman. “Başkan Nixon bana şöyle dedi: ‘Ücret ve fiyat kontrolüyle ilgili bu budalaca iş için George’u suçlama.’ Ben de dedim ki, ‘Oh hayır Bay Başkan, George’u değil sizi suçluyorum.’”²⁷ Friedman, Nixon’un sicili karşısında şaşkına

uğramıştı: Ulusal gelirden yapılan federal harcamalarda kesintiye gidememiş ve bir dizi yeni hükümet kurumuna çevreyle ilgili kurallar getirmişti. Nixon'un baş ekonomi danışmanı Herbert Stein'in belirttiği gibi, "Nixon idaresi döneminde ekonomiye getirilen yeni düzenlemelerin sayısı, muhtemelen New Deal'dan bu yana gelmiş tüm başkanlık dönemlerinden fazlaydı."²⁸

Görüldüğü gibi, 1974 Keynesçiler için felaketlerle dolu bir yıldır. Diğer yandan, Hayek'in şöhretiye yükselişteydi. Ekonomik liberalizmin etkisini yeniden diriltme davası, aynı yıl Nobel Ekonomi Ödülü almasıyla daha da ileriye taşınmıştı. Bu ödül özellikle Keynesçiler için büyük bir sürprizdi. Samuelson'un aktardığı üzere, "1974'te Harvard ve MIT'nin ortak salonlarını dolduran kişilerin çoğu, bu yeni ödül sahibinin ismini dahi bilmiyormuş gibiydi."²⁹

Nobel Komitesi'nin, Hayek'in "para ve ekonomik dalgalanmalara ilişkin öncü kuramsal çalışmalara" katkısını kabul etme kararının altındaki mantık, görüldüğünün aksine tam bir destek sayılmazdı. Hayek bu ödülü, İsveçli Keynesçi iktisatçı ve sosyal demokrat politikacı Gunnar Myrdal'la³⁰ paylaşmak zorunda kalmıştı. Friedman'a göre,³¹ Nobel Komitesi Myrdal ile Hayek'i yan yana getirerek, sola sempati duyduğu suçlamalarından kaçınmayı ummuştu. Neticede bu çifte ödül, önemli bir tartışma başlattı. Hayek Nobel ekonomi ödüllерinin saçma olduğunu ve verip almanın hiçbir kıymeti olmadığını ilan ederken, Myrdal Nobel Komitesi'ni Hayek'i şerefleştirdiği için kınıyordu.

Yine de muhafazakârlar ve liberterlerin çoğu, Hayek'in ödüllendirilmesini, yıllardır akıntıya karşı verdikleri mücadelenin bir meyvesi olarak karşıladı. Ödül şahsen Hayek için önemli bir destektir. Ödülü aldığı an, yıllarca sıkıntısını çektiği klinik depresyon kaybolmuş gibiydi. Arkadaşı Ralph Harris şöyle hatırlıyordu: "1974'te aldığı Nobel Ödülü onu yaratan şeydi."³² Muhafazakâr tarihçi George H. Nash'e göre, Hayek'in Nobel Ödülü'nü alması, üç netice doğurmuştu: "O yaşlı profesöre yeni bir soluk verdi, Amerikalı muhafazakârlara bir neşe ve 'başarı' hissi verdi, onu meşhur eden kısa kitabına [*The Road to Serfdom*] olan ilgiyi canlandırdı."³³

Hayek'in uluslararası katılımcılar önünde frakıyla yaptığı "Bilgi Aldatmacası"³⁴ adlı Nobel konuşması, Hayek'in yaşamındaki en önemli hadiseydi. Hayek tam da kendine yakışır bir tarzla, ihtilaftan kaçınma adetini hiçe sayıp, Keynesçi Devrim'e neden kapılmadığına dair samimi bir açıklamada bulundu. Avusturya Okulu'nun, sermaye kuramına ait erdemlerini methetti ve özgürlük önündeki, *The Road to Serfdom*'da belirttiği tehditlere dikkat çekti.

Hayek bir miktar tatminkârlıkla, "Bir meslek olarak her şeyi altüst ettik," diye ilan ediyordu. Keynesçiliğin tehlikeleri için de kısa bir rota öneriyordu. "Son otuz

yıldır para ve maliye politikalarına rehberlik eden kuram”, ona göre “temelden yanlış” ve “şarlatanca” bir düşünceydi. Stagflasyonu “iktisatçıların çoğu tarafından tavsiye edilen ve bununla kalmayıp, devletlerden takip edilmesi istenen politikaların getirdiği”, kendi kendilerine açtıkları bir yara olarak tarif ediyordu. Stagflasyonun çözümü, çok daha büyük işsizlik oranları ile yaygın iflaslar gibi sıkıntılı yeniden ayarlamaları gerektirecekti. Ancak “bir dengenin nasıl kendi kendine sağlanacağı”, kendisi de dahil olmak üzere, hiçbir iktisatçının bilgisi dahilinde olmayan bir şeydi. Her ekonomik sorunun bir çözümü olduğunu düşünen Keynesçilik, enflasyonu ve işsizliği daha da kötü hale getirmekten fazlasını yapmamıştı.

Piyasanın sonsuz derecede karmaşık yapısını kimsenin bilemeyeceğini göstermek için, Stockholm'daki dinleyicilerinden, piyasayı bir top oyunu gibi düşünmelerini istemişti. Oyuncularla ilgili önemli bilgiler elimizde olduğunda, yani “oyun sırasındaki konsantrasyonları, algıları, kalp, ciğer ve kaslarının durumlarını bilmemiz durumda, oyunun sonunu tahmin etmemiz muhtemeldir,” diyordu. “Ancak kuşku yok ki, bu gerçekleri öngörmemiz mümkün değildir, dolayısıyla maçın sonucu, bilimsel olarak öngörülebirlilik sınırlarının dışında kalacaktır.” Bir iktisatçının yapabileceği en iyi şey, bir bahçıvan gibi davranmak ve “uygun ortamı sağlayarak büyümeyi işlemektir.”³⁵

Hayek geniş kesimlerin takdirini kazanmaya başlamıştı. Keynesçilik tamamen geri çekilirken, dünya onun düşünce tarzına yakınlaşıyor gibiydi. Şöyle diyordu: “Ben gençken, serbest piyasa sistemine hâlâ sadece çok yaşlı olanlar inanıyordu. Orta yaşlarıma geldiğimdeyse [*sic*] geriye sadece ben kalmıştım. Bugün genç insanların tekrar buna inandığını göreceğim kadar uzun yaşamış olmaktan mutluluk duyuyorum.”³⁶

Hayek'in Nobel Ödülü almasından iki yıl sonra, Friedman da Nobel Ekonomi Ödülü'yle onurlandırıldı. Nobel Komitesi'ne yaptığı konuşmada Friedman, Avusturyalı akıl hocasının, bireysel tercihleri anlamakta fiyatlara düşen role dikkat çekmesinin “zekice” olduğunu söyleyerek, asıl onuru Hayek'e veriyordu.³⁷

O dönemde Britanya'daki atmosfer, birden Hayek için son derece parlak bir görünüm kazanmıştı. Batı dünyasının en başarılı partisi olan Muhafazakârlar, varolma nedenlerini temelden itibaren yeniden değerlendirmeye girişmişti. Geleneksel olarak her tür kavramsal düşünceden sakınan bir partinin, pek görülmedik bir biçimde kendisini incelemeye tabi tutmasının altında, Şubat ve Ekim 1974'te aldıkları iki ezici seçim yenilgisi vardı. Başbakan Edward Heath'i Downing Street'ten çekip çıkaran çifte darbe, yıpratıcı bir liderlik yarışını tetiklemiş ve bu mücadelenin sonunda Heath, açıkça Hayek'ten yana olan Margaret Thatcher'a yenilmişti. Bu

şasırtıcı zaferin altında, Muhafazakârların Hayekçi felsefeyi tercih etmelerinden ziyade, Thatcher'ın Heath olmaması yatıyordu.³⁸

Thatcher'ın felsefesi, esnaf olan babasının dizlerinde edindiği derslere dayanıyordu fakat kendisi, görüşlerine aynı zamanda entelektüel bir temel oluşturma gayretindeydi. Oxford'da kimya okurken, *The Road to Serfdom*'ı okumuş³⁹ ve 1974'te, kitabı yeni dönemle oldukça uyumlu bulmuştu. Muhafazakârların liderliğini aldıktan kısa bir süre sonra, partinin sol eğilimli araştırma departmanı ile buluştuğunda elini çantasına götürmüş ve masaya Hayek'in *Constitution of Liberty* kitabını çarpmıştı. Onlara, "İşte inandığımız şey bu," diye bağırıyordu.⁴⁰

Thatcher, seçimlerin kazanılıp kaybedilmesinde önemli konumda olan orta sınıflara seslenme girişiyle, Muhafazakârların refah devleti ve ekonominin idaresi hususunda İşçi Partisi'yle uzlaştığı savaş sonrası politik konsensüsü⁴¹ ortadan kaldırmaya kararlıydı. Bu konsensüsün sonucunda devletin işlettiği demiryolları ve otobüsler, kömür madenleri, tersaneler, çelik üreticileri, telefon ağı, elektrik, doğalgaz ve su sistemi, British Airways, British Petroleum, havalimanı ile limanlar ve daha birçok şey çıkmıştı ortaya. Metodist Thatcher konsensüse savaş açmıştı: "Eski Ahit'in peygamberleri, 'Kardeşlerim, ben bir konsensüs istiyorum,' demediler. Dediler ki, 'Bu benim inancım. Tutkuyla inandığım şey işte bu. Eğer siz de inanıyorsanız benimle gelin.'"⁴²

Thatcher Hayek'in, Mont Pelerin üyesi Ralph Harris'in başkanlık ettiği Londra'daki Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü'nü her yıl ziyaret ettiğini biliyordu. "Thatcher'ın ofisinden geldiler [1976'da] ve onu görmek için uğrayabileceğini söylediler," diye aktarıyordu Harris. "Nitekim Margaret Thatcher uğramıştı ve alışılmadık bir sessizlikle oturup, pürdikkat efendisinin sözlerini dinlemişti."⁴³ Hayek ve Friedman, 10 Downing Street'te bulunan ofisinin düzenli ziyaretçileri olmuştu.

Haziran 1979'da Thatcher başbakanlığa seçildi. Tesadüfe bakın ki, aynı gün Hayek'in 80. yaş günüydü. Ona telgrafla şunları yazdı: "Bana 80. yaş günümde başka hediyeler arasında en iyisini verdiğiniz için size çok teşekkür ederim." Thatcher'ın yanıtı şöyleydi: "Son birkaç yılda sizden öğrendiğim onca şeyden dolayı gurur duyuyorum. Başarılı olmamız gerektiğine inanıyorum. Başarırsak, nihai zaferimize yapacağınız katkılar muazzam olacak."⁴⁴

Thatcher kamu sektörünü küçültmeye, para arzını kısımaya, vergileri azaltmaya, regülasyonları kaldırmaya, ulusal borcu yeniden ödemeye ve devlet varlıklarını, "özelleştirme" olarak bilinen süreçle satmaya girişti. "Yıllarca sosyalizm, yüksek vergiler, çok sayıda regülasyon ve devasa kamu yatırımları, özgür teşebbüs ruhunu baskı altına aldı," diyordu. "Felsefeleri millileşme, merkezileşme, denetim ve regü-

lasyundu. Artık bu bitmek zorunda.”⁴⁵ Thatcher monetarist fikirlerinin karşısında önemli bir muhalefet bulmuştu. Bunların başında, sokaklarda artan işsizlik ile şiddeti, politikalarının yanlışlığının delili olarak gösteren kendi hükümetinden üyeler geliyordu. Hayek’in London School of Economics’teki yıldız öğrencilerinden olan, artık Cambridge’de fahri iktisat profesörü olarak çalışan Nicholas Kaldor, Thatcher’ın karşı-devriminin arkasındaki Hayekçi düşünceleri alaya almış ve Keynesçi ruhu davet eden, *The Economic Consequences of Mrs. Thatcher* [Bayan Thatcher’ın Ekonomik Sonuçları] adlı bir tez yayımlamıştı.⁴⁶ Fakat nafile bir çabaydı.

Thatcher zincirlerinden kurtulmuştu. Başbakanlık görevine gelmesinin üzerinden bir yıldan biraz daha fazla geçtikten sonra, 1980’de düzenlenen yıllık Tory konferansında şunları söylüyordu: “Bizden, sıkılan kemeri gevşetmemizi, işsizlere ve küçük işletmecilere yararlı olacağı inancıyla ayırım gözetmeden daha fazla para harcamamızı isteyenler merhametli, nazik veya yardımsever bir tutum içinde değildirler. İşsizlerin veya küçük işletmecilerin dostları değildirler. Bizden, başta soruna yol açan şeyin aynısını tekrarlamamızı istemektedirler.” Keynesçiliğe geri dönülme-yeceği konusunda ısrarcıydı. “İstiyorsanız siz dönün. Hanımefendi dönmeyecek.”⁴⁷

Thatcher her zamanki Evangelist tavrıyla Avam Kamarası’na şöyle demişti: “Profesör Hayek’in büyük bir hayranıyım. Bazı kitapları, saygın üyelerin bazıları tarafından iyi okunmuştur.”⁴⁸ Kabinedeki muhaliflerini arkasına geçmeye teşvik etmek için, Friedman’ı akşam yemeğine davet etti. “Toplantı ilginç ve canlı bir tartışma yaratmıştı,” diye aktarıyordu Friedman. “Özellikle de Bayan Thatcher, kabinesindeki bazı ‘yaş tahta’lara”⁴⁹ talimat vermemi isteyip gittikten sonra.” Stagflasyonu durdurmak için monetarist çözümler deneyen ilk büyük ekonomi olarak, Britanya’nın Friedmancı deneyinin içinde, belli miktarda deneme yanılma, yanlış adımlar ve uygulama hataları vardı.⁵⁰ Thatcher, muhafazakâr bir düşünce kuruluşu aracılığıyla⁵¹ kendisine para arzını çok sıkı denetlediği ve faiz oranlarını yükselttiği için sterlinin değerini artırdığını ve İngiliz ihraç mallarını gereğinden fazla pahalılaştırdığını söyleyen İsviçreli monetarist Jürg Niehans’ın⁵² danışmanlığına başvurdu. Friedman monetarizmin Britanya’daki ilk başarısızlığını, para arzında önü açılmış “devirler”e [gyration] atfediyordu. “Aşağı iniyor, yukarıya çıkıyor, aşağı iniyor, yukarı çıkıyor,” diye açıklıyordu. Friedman’ın ifadesiyle sonuç, “olması gerekenden çok daha ciddi bir durgunluktu.”⁵³

Thatcher’ın seçilmesi ve Hayekçi fikirleri, Reagan’ın 1980 yılındaki Beyaz Saray yarışı için teşvik edici bir işlev gördü. Reagan, kampanyasını Hayekçi “devleti sırtımızdan ve ceplerimizden atabiliriz”⁵⁴ sloganıyla başlatmış ve vergi indirimleri yapacağını, federal hükümeti küçülteceğini ve savunmayı güçlendireceğini vaat etmişti. 4 Kasım 1980’de Reagan Jimmy Carter’ı bozguna uğrattı. Friedman, baş-

kanın yeni kurduğu ve başında George Shultz'un olduğu İktisat Politikası Danışma Kurulu'na (Economic Policy Advisory Board - EPAB) katılma daveti aldı. Reagan'ın danışmanı Martin Anderson⁵⁵ şöyle diyordu: “[EPAB’ın] [Reagan] için üstlendiği işlev, her şeyden öte, izlediği rotanın doğru olduğu konusunda kendisine güvence vermektir. Her türlü vergi artışına direnmesi konusunda baskı yapan, federal harcamalarda daha fazla kesintiye gitmesini isteyen ve deregülasyon doğrultusunda ağırlığını koyan işte bu kuruldu.”⁵⁶

Friedman, özellikle Reagan'ın sağlam bir para politikasına sadık kalma-yacağı konusunda kaygılıydı ancak FED Başkanı Paul Volcker kendisini rahatlat-mıştı. Yüksek lisans öğrencisi olarak LSE'ye gelen Volcker, Avusturya Okulu'nun sermaye kuramını benimsemişti. Volcker stagflasyonu, “iç organlarımızı kemiren bir ejderha”⁵⁷ olarak görmekte ve Friedman'ın haklı olduğuna inanmaktaydı: Para arzını düzenlemek her şeyin anahtarıydı. “Bir miktar enflasyonun iyi bir şey oldu-ğu düşüncesi, Keynesçi öğretilerin bir parçası sayılır olmuştur,” diyordu Volcker. “Sonrasında yaşanan şey, bir miktar enflasyonla karşı karşıya gelmeniz, ardından ekonomiyi canlandırdığı için biraz da enflasyona ihtiyaç duymanızdır. İnsanlar buna alışır ve bu durum etkinliğini kaybeder. Tıpkı antibiyotik gibi, yeni bir türüne ihtiyaç duyar hale gelirsiniz.”⁵⁸

Volcker, Carter'ın başkanlık döneminin yarısında faiz oranlarını sert bir şekilde artırarak, sıkı bir para politikasını uygulamaya başlamıştı. Bunun sonucunda, borca bağımlı işletmelerde binlerce kişi işsiz kalmıştı. Arkasından gelen durgun-luğun, Carter'ın gözden düşmesinde ve 1981'de yenilmesinde önemli bir payı vardı. Reagan'ın Beyaz Saray'a gelmesiyle, Friedman ve Shultz, enflasyonu ortadan kaldır-manın durgunluğu derinleştirmekten geçtiği hususunda Volcker'le anlaşmaya vardı. Ancak Reagan kendisinden hoşlanılmasını seven bir adamdı. Thatcher Britanya'da benzer bir durgunluğa yol açtığına, bu durum onu, seçim tarihinin en sevilmeyen başbakanı yapmıştı. Reagan politik fırtınayı göğüslemeye hazır mıydı? “Kuşkusuz, kim bir durgunluk ister ki,” diye soruyordu Shultz. “Ancak Başkan Reagan'ın şu meşhur sözlerini hiç unutmam: ‘Şu an değilse ne zaman? Eğer biz olmazsak kim?’”⁵⁹

Enflasyonu azaltmak için sıkı para politikasının getirilmesi, birlikte “Reagonomics” olarak bilinen bir politikalar sepetinin unsurlarından sadece birisiydi. Bu politi-kalar esin kaynağını, o veya bu şekilde Hayek'ten yahut Friedman'dan almıştı. Reagan, yüksek gelir vergisiyle ilgili deneyimleri sonucunda, vergi indirimlerinin Amerikalıları daha sıkı çalışmaya yöneltceğine ikna olmuştu. Bu politika EPAB üyesi Arthur Laffer⁶⁰ tarafından savunuluyordu. Aralık 1974'te Başkan Ford'un, özel kalemi Donald Rumsfeld ve yardımcısı Dick Cheney'le oturduğu yemek masasında, Laffer azami gelir getirecek optimum bir gelir vergisi oranı olduğunu savunuyordu.

Bir peçetenin üzerine çan eğrisi çizip, etkin noktanın nerede olduğunu belirterek, yürüttüğü mantığı tasvir etmişti.

“Laffer Eğrisi” birden, Reagan etrafındaki iktisatçıların, vergi indirimlerinin gelirleri artıracığını kanıtlamak için kullandığı, alelacele çizilen bir araca dönüştü. Reaganlılara göre, gelir vergisini keskin bir şekilde düşürmek, kişisel tasarrufları artıracak ve bunun sonucunda yaşanacak talep artışı, tüm ekonomi üzerinde “damlayarak biriktirici” bir etki uyandıracaktı. Reaganomics’in önemli bir parçası olup, yine Laffer tarafından öne çıkarılan üçüncü temel unsursa, “arz yanlı iktisattı.” Bu kavrama göre, büyüyen bir iktisada ulaşmanın en iyi yolu, Keynesçi kamu harcamalarıyla sağlanan “talep yönlü” büyümeye dayanmak yerine, kurumlar vergisini endüstriyel regülasyonlarla azaltarak, üreticileri daha fazla ve ucuz mal üretmeye teşvik etmekte.

Laffer, adıyla anılıyor olsa da, Laffer Eğrisi’nin kendi icadı olmadığını ve başta Keynes olmak üzere diğerlerinin kendisinden önce davrandığını belirtecek kadar ağırbaşlıydı. Keynes 1933’te şöyle yazmıştı: “Vergilendirmenin, hedefini bozguna uğratacak kadar yüksek olabileceği ve meyvelerini toplamaya yetecek zamanın olması halinde, vergi indiriminin bütçe dengesindeki artıştan daha iyi olacağını söylemek tuhaf bulunmamalıdır.” Keynes, vergileri sürekli artıran kişileri, yaptıklarını fiyat yüksek olduğu için kimse almamasına rağmen, “kendisini düpedüz aritmetik bir ilkeyle kuşatmış” ve fiyatlarını sürekli artıran bir imalatçıya benzetmişti.⁶¹

“Damlayarak birikme” etkisi de Keynesçi bir türetme olup, Richard Kahn’ın çarpan mantığının sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu mantığa göre, mal alanlar istihdam yaratmakta ve gelecekte daha fazla para harcamaktaydı. Ancak Reagan’ın vergi indirimleri, Hayek’i belirgin bir biçimde endişelendirmişti. “Denendiği ölçek bakımından biraz kaygılıyım,” diyordu 1982’de. “Tamamen devlet harcamalarının azaltılmasından yanayım, ancak harcamaları azaltmadan vergi oranını azaltarak bu sonuca ulaşmaya çalışmak, çok riskli bir şeydir.”⁶²

Keynesçiler arasında Reagan’ın ekonomik deneyimi konusunda da genel bir şüphecilik vardı. John Kenneth Galbraith alışıldık ağır ve tuhaf konuşmasıyla, arz yanlılarının argümanını şöyle karikatürize ediyordu: “Fakirler çok gelirleri olduğu için çalışmıyor; zenginlerse yeterli gelirleri olmadığı için çalışmıyor. Siz de fakire daha az, zengine daha çok vererek, ekonomiyi genişletip canlandırıyorsunuz.” “Damlayarak biriktirme” söylemini, “at ve serçe kuramı olarak” görüp bir kenara atıyordu: “Atı yeterince yulaf la beslerseniz, birileri de serçe için yoldan geçecektir.” Fakat vardığı sonuca göre, para arzını daraltmak, “enflasyona karşı kendi acımasız yöntemiyle karşılık verecektir.”⁶³ Reagan’ın 1984 başkanlık seçimindeki Demokrat

rakibi Walter Mondale, “Reagonomics’in altındaki fikir, tüm yatları kaldıran yüksek bir dalga” diye dalga geçerek, “damlayarak birikmeyi” bir toplumsal sınıf meselesi haline getirmişti.⁶⁴

Volcker’in parasal kemer sıkma politikası, 1981-82’de on altı ay süren derin bir durgunluğa yol açsa da, enflasyon oranları çarpıcı bir şekilde düşmüş, 1981’de %11,8’ken 1983’te %3,7 olmuştu. Ancak ödenen bedel büyüktü. İşsizlik Büyük Buhran’dan bu yana en yüksek seviyeye çıkmıştı. 1980’de Reagan %7,1’lik bir işsizlik oranını devralmıştı. 1983 ve 1984’teyse bu oran %9,7 ve %9,6’ydı. 1970’lerin ortasında stagflasyon darbesi indiğinde geçerliliğini kaybetmiş gibi görünen ve çokça dalga geçilen Phillips Eğrisi, görünüşe göre tekrar işbaşına gelmişti.

Laffer’in hesaplamasına göre, Reagan’ın vergi indirimleri, en az Kennedy’nin vergi indirimleri kadar etkili olmuştu. Kennedy’nin en üst vergi dilimini %90’dan %70’e düşürmesinden sonraki dört yıl içinde, reel federal gelir vergisindeki büyüme fırlayarak, önceki dört yıldaki %2,1’den %8,6’ya çıkmıştı. Aynı dönemde reel GSYH büyüme oranı %4,6’dan %5,1’e çıkmış, işsizlik de Ocak 1962’de %5,8’ken Aralık 1966’da %3,8 olmuştu.

Reagan’ın vergi indirimleri çok daha sertti. Vergi gelirlerini, herkesi kapsayacak şekilde %25 oranında azaltmıştı. En yüksek gelir grubundan 1981’de %70 vergi alınırken, oran 1988’de %28’e düşmüştü. Kurumlar vergisi de %28’den %20’ye inmişti. Laffer’e göre sonuçlar muazzamdı. 1978 ile 1982 arasında ekonomi reel olarak %0,9 oranında büyümüşken, 1983 ile 1986 arasında büyüme oranı %4,8’e fırlamıştı. Bunun sonucunda, büyüme istihdama yansımış ve Reagan’ın Ocak 1989’da görevini bıraktığı dönemde, işsizlik oranı %5,3 düzeyinde olmuştu.⁶⁵

Fakat hikâyenin tamamı bundan ibaret değildi. Laffer Eğrisi’ne rağmen gelir vergisindeki kesintiler, gelirler üzerinde çok olumsuz bir sonuç doğurmuştu. 1982’de gittikçe büyüyen bütçe açığı karşısında paniğe kapılan Reagan, yüksek kazançlılara sağlanan çeşitli vergi muafiyetlerini kaldırmış, böylece vergilendirmeyi savaştan sonraki dönemde 37 milyar dolarlık rekor düzeye çıkarmıştı. Vergiler GSYH’nin %0,8’ini meydana getirmekteydi.⁶⁶

Monetaristler her şeye rağmen galibiyetlerini ilan ediyordu. Enflasyon sistemden kovulmuştu ve kapitalizmin serbest güçleri dizginlerinden kurtarılmıştı. Friedman, “Reagan’ın vergi oranlarını düşürürken deregülasyona vurgu yapan eylemleri, serbest piyasaların temel yapıcı güçlerini açığa çıkarmıştı ve 1983’ten itibaren bu güçler hemen hemen tamamen yükselişteydi,”⁶⁷ diye böbürleniyordu. Fakat Friedman’ın bahsetmediği önemli bir unsur vardı: Reagan vergi gelirlerini ekonomiye eşî benzeri görülmemiş bir oranda pompalamıştı. Yoksullara yönelik

refah devleti politikalarını budamış ancak artan savunma harcamalarında çok az değişiklik olmuştu. Savunma harcamaları 1980'de 267 milyar dolarken, 1988'de sabit dolar değeriyle 393 milyarı bulmuştu.⁶⁸ Kamu borçları 1980'de GSYH'nin üçte biriyken, 1988 sonunda GSYH'nin yarısından fazlasına yükselmiş, 900 milyar dolardan 2,8 trilyon dolara çıkmıştı.⁶⁹

Bütçe dengesizliği, kamunun borçlandırılmasıyla finanse edilmişti. Reagan Beyaz Saray'a geldiğinde, Amerika dünyanın en büyük kredi sağlayıcısıydı. Santa Barbara'daki at çiftliğine çekildiğindeyse, yabancı alacaklılara 400 milyar dolar borcuyla, dünyanın en borçlu ülkesi haline gelmişti.⁷⁰ Nixon'un ekonomi danışmanı Herbert Stein'in gözlemlerine göre, "dilinden ayrı olarak, Reagan'ın ekonomi politikalarındaki en belirgin özellik, bütçe açıklarının ölçeğiydi."⁷¹ Büyüyen bir ekonominin sıcaklığıyla mest olmuş Reagan, rekor düzeydeki açığı hiç umursamıyordu. Espriyle, "Açık beni hiç endişelendirmiyor," diyordu. "Kendi kendine başa çıkabilecek kadar büyük."⁷²

Birçok Keynesçi için Reaganomics, arkasına devletin ölçeğini küçültmeye yönelik ağır Hayekçi retorik olarak, toplam talebi ve ekonomik büyümeyi artıran devasa kamusal savunma harcamalarını tetiklemiş bir alicengiz oyunundan ve politik bir hileden ibaretti. Nobel Ödülü almış MIT ekonomisti Robert Solow'a göre, "1982'den 1990'a kadar süren büyüme, Reagan idaresinin genişlemeci bütçe açığının klasik bir örneği olarak, harcamaları artırıp vergileri düşürerek tamamen Keynesçi bir yolla düzenlediği bir şeydir."⁷³

Galbraith de aynı fikirdeydi. "[Reagan] ülke nahoş bir durgunluk içindeyken ülkenin başkanı olmuş ve birçok önemli Keynesçi politikayı [uygulamıştı]," diyordu. "Bunun sonuçlarından biri, Ronald Reagan'ın başta olduğu seksenlerde büyüyen bir ekonomiydi. Şaşırtıcı ve ilginç şeylerden biri, bunu gerçekleştirenlerin Keynes'i gerçekte anlamayan ve onu eleştiren kişiler olmasıdır. Bu, istemsiz ve isimsiz bir Keynesçilik dönemi idi."⁷⁴

Savaş Sürüyor

Tatlı Su ve Tuzlu Su İktisatçıları, 1989-2008

Sonraki yirmi yıl, Hayek'in devlet müdahalesindeki tiranlık potansiyeli hakkında yaptığı uyarıların popülerleşmesine tanık oldu. 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Rusların yaşamından serbest piyasayı çıkaran yetmiş beş yıllık ölüm-cül komünist deneyi sona erdirmişti. Yeni kurulan demokratik devletlerin, Çek Cumhuriyeti'nin ilk başkanları Vaclav Havel ile Vaclav Klaus ve Polonya'nın Başbakan Yardımcısı Leszek Balcerowicz gibi liderleri, Hayek'i karanlık günlerinin esin kaynağı olarak övmektedir.¹ Keynesçi düşüncelerin gerilemesi, serbest piyasacı fikirlerin dönüşü ve Marksist-Leninizmin çöküşüyle, Hayek haklı olduğunu görecektir kadar uzun yaşamıştı. Olayların gelişimini izledikçe, şu yorumda bulunuyordu: "Size demiştim."² 23 Mart 1992 tarihinde Almanya'da Freiburg im Breisgau'da 92 yaşında öldü.

Amerikan kamuoyunda devletin ulusal işlerdeki rolü hakkındaki tartışmalar git-gide keskin hatlarla yapılırken, bir zamanlar akademinin siyah veya beyaz tercihlerle aktardığı argümanlar grileşmişti. Britanya'nın Çalışma Bakanı Denis Healey'in³ "sado monetarizm"⁴ teriminde ve *Economist*'in bulduğu "zalim Keynesçilik"⁵ tabirinde, bu molanın etkileri görülmektedir. Katı parasal önlemler artık öyle güvenilir göstergeler olarak görülmüyordu ki, faiz oranları, enflasyonun denetim altında tutulmasını sağlayan güzide araç haline gelmişti. Temel ekonomik tartışmalar, herkesçe kavranan meseleler etrafında yapılıyordu: Kamu açığının ölçeği ve nasıl azaltılacağı, serbest ticaretin cazibesi, vergilendirmenin boyutları ve doğası, hak etmeyen kişilerin devletin tanıdığı imkanlardan men edilmesi.

Ekonominin merkezi yönetimi (ki bizzat Keynesçi bir kavramdır) üzerine yapılan tartışma, uzun bir "post-Keynesçi" aşamaya evrilmişti. Bu, Keynesçi ve Hayekçi fikirlerin bağdaştırılmasıyla açığa çıkmış bir şeydi. Ulusal ekonomiyi çekip çevirenler arasında, ekonomik büyümeyi azamiye çıkarmak ve enflasyonu azaltmak için Keynes ile Friedman'ı karıştırmak gerektiğine dair genel bir kabul olsa da, 1970'lerden bu yana kabaca eski Keynes-Hayek tartışmasının yarattığı

saflara ayrılmış akademik iktisatçılar arasında önemli bir farklılık vardı. Bir yanda üniversiteleri Büyük Göller'in etrafında kümелendiği için "tatlı su iktisatçıları", diğer yandaysa okulları deniz kenarında olan "tuzlu su iktisatçıları" vardı. Tatlı su iktisatçıları, Hayek gibi, enflasyonun bir ülkenin başına gelebilecek en kötü bela olduğunu düşünüyordu. Tuzlu su iktisatçıları ise, Keynes gibi, işsizliği daha ciddiye alıyordu.

Tatlı su iktisatçılarına göre, bir ekonomi piyasadaki bireylerin rasyonel kararlarıyla yönetilmesi gereken hassas bir organizma olarak düşünülmeliydi. Devletler bir piyasanın serbest ve adil olmasını sağlamalıydı ancak devletin harcamaları ve vergilendirme, bir ekonominin doğal düzenini bozmaktaydı. Varsayımlarına göre, bireyler rasyonel kararlarını, geleceğe ilişkin kavrayışlarından hareketle vermekte, işadamları devletin ekonomik büyümeyi teşvik amacıyla yaptığı harcamaların yüksek vergiler ve enflasyonla sonuçlanacağından korkuya kapıldıklarında yeni yatırım yapmayı durdurmakta, küreselleşme ve elektronik iletişim araçları herkesin yararına olacak şekilde daha etkin piyasalar yaratmaktaydı. İddialarına göre, durgunluklar ekonomik çevrimin giderilmesi değil dayanılması gereken rutin yüzüydü. İşletmeleri daha ucuz mal üretmeye teşvik eden ve böylelikle devletin regülasyonlar ve işletme vergileri gibi engellerini kaldırarak talebi artıran "arz yanlı" çözümleri tercih ediyorlardı.

Tuzlu su iktisatçıları ise, kendi başına bırakılan bir ekonominin herkese uygun düşmeyeceğine inanıyordu. Durgunluklar onlara göre, zayıf bir ekonominin belirtileri yahut öngörülmemiş bir şokun sonuçlarıydı. Dolayısıyla, iş çevriminin en alt noktasında işsizliği giderme çabası içindeydiler. Özellikle emeğin sendikalı olduğu piyasaların değişimlere yavaş tepki verdiğini ve rekabetin mükemmel olmadığını düşünüyorlardı. Arz yanlısı reformların mantığını kabul ediyorlar fakat asıl vurguyu, metalleri satın alınabilir kılmak için sisteme daha fazla para koymaya yoğunlaşan "talep odaklı" çözümlere yapıyorlardı.

Devran tamamen dönmüştü. Şimdi Hayek zirvedeyken Keynes dip noktadaydı. Birçok tuzlu su iktisatçısı Keynes'e olan borçlarını belirtmekten çekiniyordu. Princeton'un Nobel ödüllü Keynesçisi Alan S. Blinder, "1980'lerde Keynesçi olduğunu söyleyen ve kırk yaşını geçmiş Amerikalı bir makroiktisatçı akademisyen bulmak çok zordu,"⁶ diye aktarıyordu. Chicago Üniversitesi'nin Nobel ödüllü iktisatçısı Robert Lucas,⁷ geleneksel Keynesçi kavramları çürütmeye uğraşmış biri olarak şöyle demişti: "Kendilerine 'Keynesçi' dendiğinde insanlar güceniyor. Araştırma seminerlerinde insanlar artık Keynesçi kuramları ciddiye bile almıyor. İnsanlar fısıldaşmaya ve gülüşmeye başlıyor."⁸ Hayekçi karşı-devrim tamamlanmış gibi görünüyordu. Keynesçi vaiz John Kenneth Galbraith'in oğlu James K. Galbraith

şunları ifade ediyordu: “Muhafazakârlar birdenbire Amerikan kültürünün cesur ve atılgan çocukları olmuş, benim gibi liberaller de ülkenin oyunbozanları ve eski fikirlere saplanıp kalmış örümcek kafalıları olmuştu.”⁹ Blinder’a göre 2004’te Keynesçilik öyle gereksizleşmişti ki, “iktisatçıların istikrar politikalarına ilişkin yaptıkları modern tartışmaların neredeyse tümü, maliye politikalarıyla [vergi ve harcama] değil para politikalarıyla ilgiliydi.”¹⁰

Hayek 1978’de şöyle ilan ediyordu: “Entelektüel fikirlerin yönelimiyle ilgili olarak, hayatımda ilk kez doğru bir yöne gittiğimizi hissediyorum.”¹¹ 1978 ile 2008 yılları arasında serbest piyasanın borusu ötmüştü. İktisatçılar piyasa güçlerinin etkinliği ve adilliğiyle ilgili ne kadar çok kişisel şüpheyne sahip olurlarsa olsunlar, her kesimden iktisatçı ve politikacı bu güçlerin kıymetli olduğunu söylüyordu. Otuz yıllık bir çoraklıktan sonra, Hayek’in Mont Pelerin’de öngördüğü gibi, Hayekçiler Keynes’in etkisini yıkmıştı. Keynes Çağı’nın yerini Hayek Çağı almıştı. 1920’lerde, hem Keynes’in hem de Hayek’in kendisini konumlandığı çıkmazın yeni post-Keynesçi konsensüsle aşıldığını düşünenleri bir tür zafer sarhoşluğu sarmıştı. Bu çıkmaz, iş çevriminin (ve bitmek bilmez yükselişlerle düşüşlerin) evcilleştirilip evcilleştirilemeyeceği veya bunun gerekip gerekmediği idi.

Lucas’ın şüphesi yoktu. Döngüsel ejderha yenilmişti. “Makroekonomi başarılı oldu,” diye ilan ediyordu. “Temel sorunu olan bunalımın önlenmesi, tüm pratik içerimleriyle çözülmüştür.”¹² Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle,¹³ tarım ve endüstri devrimleriyle feodalizmden modern kapitalist demokrasiye doğru giden evrimci toplumsal gelişme aşamalarının nihayete erdiğini; dünyanın “tarihin sonu”na ulaştığını ilan etti.¹⁴ İktisatçılar benzer bir özgüvenle, “ekonomi tarihinin sonu”nu ilan etti: Dünya ekonomisi bunalıma geri dönmeyecek ölçüde iyileştirilmişti. 1930’lardaki Büyük Buhran’ın neden çıktığına ve tekrarlanmasının nasıl önleneceğine dair muammayı çözdüğü düşünülen kişi, Keynes değil Friedman’dı. Friedman’ın doksanıncı yaş gününde, dönemin FED Başkanı Ben Bernanke,¹⁵ 1920’lerdeki eksiklikleri için FED adına gecikmiş bir özür sundu. Şöyle diyordu: “Büyük Buhran’a gelince siz haklısınız. Bunu biz yaptık. Çok üzgünüz. Ancak, sizlerin sayesinde bunu bir daha yapmayacağız.”¹⁶

“Büyük Ilımlılık” olarak bilinen bu dönemin tamamını kendi cisminde birleştiren ve genel olarak idare edilen bir ekonomi içinde tamamen Friedmancı niteliğe sahip para politikalarına yönelik iki partinin desteğini somutlaştıran kişi Alan Greenspan’dı. 1987’den 2006’ya kadar FED’de yaptığı yöneticilik, herkesçe mahirane bulunarak övgüler almıştı. Yanlış adımlar attıysa bile, bunlar görevden çekilmesinin ardından uzun yıllar geçinceye dek görünür olmadı. Greenspan gençliğinde Stan Getz’in yanında saksafon çalmayı öğrenmiş, pop sanatçısı Larry

Rivers'in caz grubuna katılmış ve hem şirret Ayn Rand'la hem de onun liberter fikirleriyle flört etmişti. Ancak art arda gelen dört başkana, ekonomik istikrarı sağlayacak kişinin kendisi olduğunu düşündürten şey, her şeyden öte, Greenspan'ın hadiseleri gizemli bir şekilde ele alırken gösterdiği güvendi. Amerikalı gazeteci Michael Kinsley'in¹⁷ belirttiği gibi, "Greenspan para politikasının yeni keşfedilen önemini almış, bunu bir yandan hesaplama yetenekleriyle diğer yandan da sosyal çevrelerle iş dünyasındaki prestijiyile harmanlamış, oturumlarda söylediği ve efsaneleşecek anlamsız sözlerinin üzerine koymuş, karışımı çalkalamış, içmiş ve bir büyücüye dönüşmüştü."¹⁸

Greenspan pokercilerin tabiriyle komisyon/yüzde oyuncusuydu. Aşırı ihtiyatlı felsefesini şöyle özetlemişti: "Kendime hep şu soruyu sorarım: Hatalıysak bunun ekonomiye bedeli nedir? Eğer aşağı yönlü bir risk yoksa, istediğiniz her politikayı deneyebilirsiniz. Eğer başarısızlığın maliyeti potansiyel açıdan çok yüksekse, başarı olasılığı %50'den fazla olsa bile bundan kaçınmalısınız çünkü hatanın bedelini üstlenemezsiniz."¹⁹

Eski donanma pilotu uzun ve katı George H.W. Bush'un²⁰ 1989'da Beyaz Saray'a gelişi, Ronald Reagan'ın getirdiği ekonomik yönelimde çok az değişikliğe yol açtı. Reagonomics'le yapılan iki dönemlik deneyden bir dizi ders çıkarılmıştı. Düzenlemeler yapılmış, öncelikler değiştirilmişti. Toplumu değiştirmenin öncelikli yolu olarak, müşterek eylemden özel teşebbüse geçilmişti. 1960'ların karşılıksız seven çiçek çocuklarından oluşan "Sevgi Kuşağı", yerini 80'lerin ve 90'ların ben-merkezci "Ben Kuşağı"na bırakmıştı. Bob Dylan'ın "Zaman Değişiyor" [The Times They Are a-Changin] şarkısıyla yaptığı eylem çağrısı gitmiş, Gordon Gekko'nun "Açgözlülük İyidir" dizesi gelmişti.²¹ Azınlıkların yurttaşlık hakları için verilen ulusal mücadelenin yerini, devletin küçülmesi, eyalet hakları ve daha fazla bireysel hak için yöneltilen talepler almıştı.

1990'ların başında Stanford iktisatçısı John Taylor'un²² ismini alan ve faiz oranları ile enflasyon oranı arasındaki bağlantıyı gösteren Taylor Yasası, ekonomiyi idare edenlerin tercih denklemi olarak, istihdam ve enflasyon arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips Eğrisi'nin yerini almıştı. Teksaslı asilzadeler arasına girmiş bir Northeasternli olan ve Yale'de pre-Keynesyen ekonomi eğitimi almış olan Bush,²³ Cumhuriyetçilerin 1978'deki önseçimlerinde, monetarizmi "vudu ekonomisi"²⁴ tabiriyle bir kenara atmış, ancak Reagan kendisini başkan yardımcısı yapınca, bu şüpheli yaklaşımını kendisine saklamıştı. 1988'de Demokrat Michael Dukakis²⁵ karşısında başkan adayı olunca, Bush Cumhuriyetçilerin duymak istediği Reagancı vergi indirme ve küçük devlet retorikini benimsemişti. Seçim turunda kendisine

bumerang gibi dönecek bir açıklamayla şu vaatte bulunmuştu: “Dudaklarımı okuyun. Yeni vergiler olmayacak.”²⁶

Bush doğrudan ekonomik bir fırtınanın göbeğine girmişti. Reagan başkanlığındaki büyüme, doksan iki ayla 1960’lardaki Kennedy/Johnson refahından bu yana en uzun süreli büyümeydi ve 1854’ten bu yana kesintisiz süren ekonomik genişlemede en uzun ikinci dönemdi. Ancak bu dönem Temmuz 1990’da birden sona erdi ve bunun ceremesini çekmek Bush’a kaldı. Enflasyon yıl sonunda %6,1’e çıkarken; işsizlik 1991’de %6,7’ye, 1992’deyse %7,4’e tırmandı. Bütçe açığı 1989’da 152 milyar dolarken, 1992’de iki katına çıkarak 290 milyar dolar oldu.

Demokrat Kongre’yle anlaşmak zorunda kalan Bush’un tavizi, harcamaları kesmek yerine vergileri artırmak olmuştu. Bu karar, Friedman da dahil olmak üzere, birçok Cumhuriyetçi arasında inandırıcılığını ortadan kaldırmıştı. Bush’un küçültücü azlinden hâlâ yarası olan Friedman, Bush’un dönemliğinden yakınıyor, yönetimin ekonomi politikasını “Reagonomics’in tam tersi” ve “uduv ekonomisi” (“vudu”nun tersten okunuşu) diye eleştiriyordu. “Bay Bush’un dış politika gibi alanlarda sağlam ilkeleri olabilir. Ancak ekonomi politikalarında kesinlikle böyle bir ilkesi yok,”²⁷ diye laf atıyordu.

Ekonomik çevrim seçim çevrimiyle uyumsuzdu ve FED’de Greenspan olduğundan, Bush’un bu ikisini uyumlu hale getirecek gücü yoktu. Bush gereğinden fazla sıkı bir para politikasının, yeniden seçilmesine tehdit oluşturacağını farkındaydı ve nitekim bunu ifade etmişti de. Muhabirlere, “Enflasyon karşısında, büyümeyi engelleyecek katı bir yönelimde olduğumuzu görmek istemem,”²⁸ diyordu. Fakat Greenspan, seçim öncesinde gürültü koparmak için para arzını gevşetmeye hazır değildi. 1992 başkanlık seçimleri yaklaşırken, üçüncü bir parti adayının ortaya çıkışı, Bush’un sıkıntılı durumunu daha da ağırlaştırdı. Serbest ticarete ve federal açığa çatan Teksaslı bir Don Kişot olan bu aday, kısa adıyla Ross Perot’tu. Perot’un araya girmesinden asıl yararlanan kişi, eski Arkansas valisi yakışıklı Bill Clinton’dı.²⁹ Kampanyasının sloganı, “It’s the economy, stupid [işin aslı ekonomidir, aptal]” şeklindeydi. Clinton dengeli bir bütçeden, ulusal borcun azaltılmasına dönük adımlardan, Amerikalıları onları daha istihdam edilebilir hale getirecek becerilerle donatmaktan ve serbest ticaretten yanaydı.

Clinton Beyaz Saray’a gelir gelmez, Keynesçi bir vergi koy ve harcama yap liberali gibi görünmek istemiyordu. Reagan ve Bush döneminde ulusal borcun fırlayıp 3 trilyon dolara çıkmasını göz önünde tutan Clinton, muhafazakâr ekonomik önlemleri ilerici toplumsal politikalarla aynı potada eriten bir “üçüncü yol”u savunuyordu. Sıkı para politikalarını, annelik fonu ve ücretsiz hastalık izni gibi devlet açısından

düşük maliyetli sosyal programlarla yumuşatmıştı. “Orta sınıflar” için selektif vergi indirimlerinden ve varlıklılara yüksek gelir vergisi konmasından yanaydı. Amerikan mallarının piyasasını genişletmek amacıyla, Bush’tan miras aldığı ve Kanada ile Meksika’yla yapılacak serbest ticaret anlaşmasının onaylanması için baskı yaptı.

Devletin ölçeğinin asgari düzeye indirilmesiyle ilgili temel Hayekçi fikir, kendisini, 1990’ların başında üniversite profesörlüğünden Georgia vekilliğine geçmiş Newt Gingrich’in hırslı tasarılarında açığa çıkarmıştı. 1993’te Clinton, Reagan’ın zenginlere yönelik vergi muafiyetlerini kaldırarak,³⁰ dört yıl boyunca bütçe açığını her yıl 125 milyon dolar azaltmayı ve sosyal programlarda 255 milyar dolarlık bir kesinti yapmayı hedefleyen bir tasarı sunmuştu. Ancak sabırdan yoksun Gingrich’in, federal hükümeti küçültmeye dönük çok daha büyük planları vardı ve “devlet teknesini una çevirmek istiyordu.”³¹ Cumhuriyetçilerin 1994 araseçimleri için hazırladığı Hayekçi manifestoya katkı sunmuştu. “Amerika’yla Sözleşme” adlı bu manifesto, bütçeyi dengeleyerek, iş dünyasına dair regülasyonları azaltarak ve vergileri keserek, “gereğinden fazla büyük, münasebetsiz ve halkın parasıyla kolayca oynayan devlete” son vermeyi vaat ediyordu.³² Seçimlerde Cumhuriyetçiler kırk yıldan sonra ilk kez iki mecliste de hâkimiyet elde etti. Gingrich ve diğerleri, devletin saldırısını durdurmak için geniş kesimlerin yetkisini almıştı.

Gingrich, Medicare ile Medicaid’den eğitim ve çevresel denetimlere kadar her konuda büyük kesintiler önererek, başkanla restleşmekte hiç vakit kaybetmedi. Yeni Parti Denetçisi Tom DeLay’a göre, “büyük devlet kamu çanağından uzun zamandır beslenmekteydi ve bizler ona diyet (gerekli olursa sert bir diyet) yaptıracak bir konumdaydık.”³³ Cumhuriyetçilerin planı, başkanın razı olmaması durumunda, federal hükümeti elindeki fonlardan mahrum bırakarak durdurmaktı. Gingrich’in açıkladığı gibi, “Sanki elinden şişesi alınmış bir alkolik gibi oldu. Bu kentin olan biteni ciddiye alması için böyle bir şok etkisi yaratmanız gerekiyordu.”³⁴ Kasım 1995 ortalarında, hükümetin tali unsurları beş gün içinde faaliyetlerini durdurdu. Sekiz yüz bin federal memura yol verilmişti.

Ancak, Gingrich’in ilkeli bir yüzleşme niyetiyle başlattığı şey, çok geçmeden saçma bir komediye dönüştü. Ayın ilk günlerinde başkan, Kongre liderlerini *Air Force One*’la İsrail lideri İzak Rabin’in cenazesine götürmüştü ve Gingrich uçağın arkasında oturmaktan yüksek sesle şikâyet etmişti. Gingrich’in DeLay gibi müttefikleri bile, “Cumhuriyetçi Devrim” diye göklere çıkarılan şeyin liderlerinin, “hayatlarının hatası”nı yaptığını fark etmişti. “Newt böyle bir şeyi söyleyerek tedbirsiz davranmıştır ve şimdi restleşmenin tüm etik tonu yitip gitmiştir. Mali akliselimlik için verilen soylu mücadele, şımarık bir çocuğun nutku gibi görünmeye başlamıştı.”³⁵

Gingrich Noel tatilinde 260 bin federal memuru yirmi bir günlüğüne sokaklara dökerek ikinci bir restleşmeyi tetiklediğinde, başkanlık yarışına ağırlık veren Senatör Bob Dole gibi ılımlı Cumhuriyetçiler mücadeleden çekildi. Gingrich'in Hayekçi isyanı çökmüştü. Mont Pelerin'den Capitol Hill'e uzanan yolculuk sönümlenmişti. DeLay'ın belirttiği gibi, Gingrich, "akademiye özgü bir işlev bozukluğuyla karşılaşmıştı: Fikirlerin tek başına yeterli olduğunu, düşünmenin yapmakla eşdeğer olduğunu sanmıştı."³⁶

Gingrich'in yenik düşen devrimi, tatlı su ve tuzlu su iktisatçıları arasındaki derin tartışmayı su yüzüne çıkarmıştı. Clinton Keynes'in refah zamanlarında savunduğu bir politika olarak, ulusal borcu ödemek için vergi gelirlerinden yararlanmaya yönelmişti. Keynes 1930'da, "Bizi bu tekdüzelikten çekip çıkaracak cesur bir hükümet programına yönelmeliyiz," demişti. "Bu program işletmelerin kârlarını yeniden toparlayabilirse, özel teşebbüs mekanizmasının ekonomik sistemi tekrar kendi başına sürdürmesi mümkün olabilir."³⁷ Devletin ağır bir ekonomiyi canlandırmak amacıyla borç aldığı para, ekonomi büyümeye başlayıp vergi gelirleri akmaya başladığı anda geri ödenmeliydi.

1993'te Clinton 290 milyar dolarlık bir federal açığı miras almıştı ve Kongre Bütçe Dairesi bu açığın 2000'de 455 milyar dolara çıkacağı uyarısında bulunmuştu. Greenspan'ın aktardığı gibi, "Acı gerçek Reagan'ın Clinton'dan borç alması ve Clinton'un bunu geri ödemek zorunda kalmasıydı."³⁸ Clinton bütçe açığını yarıya indirme sözünü vermişti ve Greenspan'e göre, bu vaadini gerçekleştirmeye kararlıydı. Clinton bu amaçla, ekonomik danışman olarak vergi ve harcamaları artırmaktan çekinen kişileri atamıştı. Şanslıydı da. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle savunma harcamalarında kesinti yapmasını sağlayan "barış temettüsü"nden yararlanmıştı ve başkanlığı, bilgisayarların iş etkinliğini artırdığı dijital çağın gelişimine tanık olmuştu.

1997'de Clinton, 2002'ye kadar bütçeyi dengelemek için, çoğunlukla Medicare'den kesinti yapan Dengeli Bütçe Kanunu Tasarısı'nı sundu. 2000 yazında bütçe cari hesaplarında üç yıl art arda fazla verildiğini duyurdu. 1998 mali yılında fazla 69 milyar dolar, 1999'daysa 124 milyar dolar olmuştu, 2000'de en az 230 milyar dolar olması bekleniyordu. Bu, Harry Truman'ın başkanlığındaki 1947-49 döneminden bu yana üst üste üç yıl verilen ilk bütçe fazlasıydı. Üç yılda borç 360 milyar dolar azaltılmıştı. 2000'de yapılan 223 milyar dolarlık ödeme, Amerikan tarihinin bir yılda yapılmış en büyük borç ödemesiydi.³⁹ Bu oranla, 5,7 trilyon dolarlık ulusal borç 2012'de tamamen ödenmiş olacaktı.⁴⁰ Greenspan Clinton'u, "uzun süredir sahip olduğumuz en iyi Cumhuriyetçi başkan"⁴¹ ve "klasik vergi koy-harcama yap diyen liberallerden uzak olsa da hâlâ Demokrat biri"⁴² olarak selamlamıştı.

Ancak Clinton'un bariz muhafazakâr üstünlüğü, rakiplerinden beklenmedik bir tepkiyi kışkırtmıştı. İktisadi düşüncede Reagan döneminden beri hasır altı edilmiş bir çatlak, büyümeyle gelen getirilerin nasıl harcanacağı üzerine yapılan tartışmalarda açığa çıkmıştı. Makroekonomik modelleri mikroekonomik temeller üzerine yerleştiren Robert Lucas Jr. gibi Yeni Klasik iktisatçıların mantığından güç alan Kongre Cumhuriyetçileri, Amerikalıları daha sıkı çalışmaya teşvik etmek için bütçe fazlasını vergi indirimlerine harcamaktan yanaydı. Clinton ise, bu fazlayı ulusal borcun temizlenmesine ve Medicare ile sosyal güvenliğin devasa maliyetlerini karşılamaya ayırmayı tercih ediyordu. Greenspan, vergi indirimlerinden ziyade ulusal borcun ödenmesinden yanaydı.

1996'da yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında, Clinton gururla Hayek'in ilahilerini okumuştur: "Büyük bir devletin her şeyin yanıtı olmadığını biliyoruz. Büyük devletlerin çağı bitmiştir."⁴³ Clinton iş yaşamındaki regülasyonları hafifleterek Hayekçi düşüncüyü takip ediyordu. 1999'da Hazine Bakanı Robert Rubin'in desteklediği ve Greenspan tarafından güçlü bir şekilde benimsenen bir hamleyle, Gramm-Leach-Bliley Yasası'nı onayladı ve böylece, Franklin Roosevelt'in Büyük Buhran sırasında bankalar, sigortacılık ve finans şirketlerine getirdiği kuralları kaldırdı. Altmış yıldan sonra ilk kez, yatırım bankalarının mevduat bankalarıyla birleşmesine izin verildi. Rubin, Greenspan, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Arthur Levitt ve Rubin'in halefi Lawrence Summers'in tavsiyeleriyle Clinton, tahvil ve borçların kredi riskleri üzerinde spekülasyon yapan kredi türevlerinin artan ticaretini düzenlemeyi reddetti.

Eski Teksas valisi ve petrolcü George W. Bush⁴⁴ ucu ucuna bir farkla seçimleri kazanarak, Ocak 2001'de başkan oldu. Selefinin temkinli tutumu sayesinde, 2000-2001 vergi yılında 128 milyar dolar olan ve sonraki yıl 280 milyar dolar olacak bir bütçe fazlasını miras aldı. Kongre Bütçe Dairesi fazlanın sonraki on yılda 5,6 trilyon dolar olacağını hesaplamıştı ve bunun 3,1 trilyonu, halihazırda Sosyal Güvenlikle Medicare yükümlülüklerini karşılamaya ayrılmıştı. 2006'da Daire 3,4 trilyon dolarlık ulusal borcun tamamen ödeneceğini, takip eden her yıl için 500 milyar dolar fazla verilmesini bekliyordu. Bush bu nadir mirası nasıl harcayacağı konusunda çok düşünmedi: Bütçe fazlasının tümünü harcamak ve üstüne kişisel vergileri azaltmak istiyordu. İki Meclis'te de Cumhuriyetçiler çoğunlukta olduğundan, vergilerde 2010 yılına dek 1,35 trilyon dolarlık bir kesinti yaptığını duyurmakta özgürdü. Ayrıca 400 milyar dolar veya hane başına 600 dolar hemen geri ödenecekti.

Ancak görevine başladığı ilk haftalarda, yeni başkan kendisini yaklaşan bir resesyonun karşısında buldu. Bu, internet şirketlerindeki balonlaşmış piyasaların çökmesinin ve küreselleşmeden kaynaklı yüksek rekabetin fiyat düşürücü

etkilerinin gecikmiş bir sonucuydu. Greenspan ekonomik büyümede kaçınılmaz yavaşlamanın etkilerini asgariye indirmek için faiz oranlarını düşürmeye başladı. Başlarına daha da kötüsü gelecekti. Temmuz ayında vergi gelirleri ocak ve eylül ayları arasında Standard&Poor's endeksindeki %20'lik çöküşle düşmeye başlayacaktı. Bunun sonucunda borsa işlemlerinden elde edilen değer artış vergileri sert bir şekilde düşecekti. Wall Street'e sinsice sokulmuş bir ayı vardı ve zamanında devasa oranda olan bütçe fazlası bir hayale dönüşüyordu. Ardından 11 Eylül'de El Kaide'nin Amerika'ya saldırısı gerçekleşti.

El Kaide lideri Usame bin Ladin'in hedefi, iddiasına göre Afganistan'ı işgal ettiği için Sovyetler Birliği'ni iflasa sürüklediği gibi, terör yoluyla Amerika'yı da iflasa sürüklemektir. Bush bu tehdide büyük bir Keynesçi teşvikle yanıt verdi. Greenspan, Clinton'un Hazine Bakanı Rubin, Bush'un danışmanı Larry Lindsey ve Kongre liderleriyle yapılan bir toplantıdan sonra, yeni ve büyük federal harcamalar hızla kabul edildi. Amerika'nın sınırlarını güçlendirmek, örneğin havayollarının güvenliğini artırmak için yapılan harcamalara, Maine'daki itfaiye binalarının inşa edilmesi gibi, oy bölgelerine harcanan ve Amerika'yı güvenli hale getirmekle hiç ilgisi olmayan projeler eşlik ediyordu. Greenspan parayı ekonomiye hızla sokmak için faiz oranını %1'e düşürmüştü. Bunun yaratacağı enflasyon beklentisi, teröristlerin sebep olduğu krizden çok daha tercih edilir görünmekteydi.

Ancak ekonomiyi canlandırmaya dönük bu Keynesçi önlemler işe yaramıyor gibiydi. 2002 yılının sonunda büyüme ağır aksak ilerliyordu, kârlar düşüktü, borsalar durgunluk içindeydi, işsizlik yükseliyordu ve bütçe açığı 158 milyar doları bulmuştu. Önceki yıl 127 milyar dolar fazla olduğu düşünülünce, 250 milyar dolarlık bir gerileme vardı. Eylül 2002'de tüm yeni federal harcamaların, onları ödemeye yetecek bir vergilendirmeye eşleştirilmesini garanti altına alan 1990 tarihli Bütçe Uygulama Kanunu kaldırıldı. Amerika yeni bir tehlikeyle karşı karşıyaydı: Japonların 1990'larda yaşadığı türden kronik bir deflasyon. Faiz oranları sıfıra vurup, savurgan kamu harcamaları, bir zamanlar yükselişte olan Japon ekonomisini yeniden canlandıramayınca bu sonuç ortaya çıkmıştı.

Bush vergi indirimleri ve savunma harcamalarının artırılması için baskı yapmaya devam ediyor, buna Medicare'den yararlananlar için verilecek ilaç yardımlarının kapsamını maliyetli bir şekilde genişletmeyi de ekliyordu.⁴⁵ "Büyük ve tahmini bütçe fazlası dikkate alındığında, bu hedefler gerçekçilikten yoksun değildi," diyordu Greenspan. "Ancak George W. Bush göreve geldikten altı veya dokuz ay sonra tüm fazla erimişti."⁴⁶ 2002 seçimlerinde Cumhuriyetçilerin zafer elde etmesinden sonra, Bush borsa temettüleri üzerine konan vergileri %50 azalttı. Bu Hazine Bakanı Paul O'Neill'in çok direndiği bir hamleydi. Aralık 2002'de yapılan bir toplan-

tıda, Başkan Yardımcısı Dick Cheney temettülere vergi muafiyeti getirilmesi ve ekonomiye daha fazla para sokulması için baskı yaptığında, O'Neill bütçe açığının zaten çok büyük olduğunu ve ülkenin "mali bir krize doğru gittiğini" söylemişti. "Reagan açıkların çok önemli olmadığını kanıtladı," diye araya girmişti Cheney. "Ara seçimleri kazandık. Bu bizim hakkımız."⁴⁷ Kısa süre sonra O'Neill istifa etti.

Irak Savaşı'nın başlatılması, Afganistan'da devam eden askeri operasyonlar ve anti-terörizm önlemleri çok maliyetliydi: 2006 mali yılında 2 trilyonu aşkın federal bütçe içinde 120 milyar dolar. Ancak, önceki savaşlarla kıyaslandığında, toplam 13 trilyonluk bir ekonomi içinde küçük bir pay oluşturunuyordu.⁴⁸ 1994'teki Amerika'yla Sözleşme'de yazan Hayekçi idealler, Enron ve WorldCom sahtekârlıklarının eşi görülmemiş ölçeği gibi kurumsal suiistimaller, Kongre'deki Cumhuriyetçilerin seçim bölgelerine yaptıkları harcamalarla birleştikçe un ufak olmuştu. Amerika'yla Sözleşme'nin mimarlarından Ohio vekili John Boehner 2003'te şöyle yazmıştı: "Görüldü ki Amerikan halkı devletin bu kadar da küçültülmesini istememiş."⁴⁹ Muhafazakâr düşünce kuruluşlarından Heritage Foundation'ın bütçe analistisi Brian Riedl'in vardığı sonuçsa şöyleydi: "Cumhuriyetçi Parti artık küçük devletle hiç ilgilenmiyor."⁵⁰ Nixon'un Ekonomik Danışmanlar Kurulu Başkanı Herbert Stein'in 1985'te gözlemlediği gibi, "Radikal muhafazakâr devrim, görevdeki muhafazakârların icraatı değil, görevde olmayanların rüyasıdır."⁵¹ Federal hükümetin ihtiyari harcamaları, iki yılda %22 artarak 2002'de 734 milyardan 2004'te 873 milyar dolara çıktı. 2004'e gelindiğinde, federal bütçe açığı 400 milyar dolara gidiyordu.

Kasım 2006'da Cumhuriyetçiler her iki Saray'da da çoğunluğu kaybetti. Yenilgi, 1995 ile 2002 yılları arasında Meclis'in çoğunluk lideri Dick Armey'e göre, 1994'teki Hayekçi küçük devlet devriminin sonuna işaret ediyordu. Amerika'yla Sözleşme'ye bakarak şöyle yazıyordu: "O yıllarda temel sorumuz şuydu: Devleti nasıl reformdan geçirip, para ile gücü Amerikan halkına geri verebiliriz? Neticede politik yenilikler ve '94 Ruh'u, yerini dar bir bakışla hareket eden politik bürokratlara bıraktı. Soru şuna dönüştü: Politik gücü nasıl koruruz?"⁵² Hayek'in idealist vizyonu, eski tip siyaset karşısında yenilgiye uğramıştı.

Serbest piyasanın, kendi haline bırakıldığında kusurlarını düzeltereği ve herkese refah getireceğini söyleyen bir diğer Hayekçi düşünce, 2007 yazında ölümcül bir darbeymişti. Değerini büyük ölçüde yitirmiş konutlar üzerinden verilmiş yüksek riskli ve "yüksek faizli (subprime)" mortgage borçlarının belirsiz değerinden korkuya kapılan bankalar, tutukluk yapmaya başlamış, diğer bankalara borç veremez veya vermek istemez olmuşlardı. Bankacılar arasındaki kaygılar, banka müşterilerini korkutmuş ve 19. yüzyıldan sonra ilk kez Britanya'daki bir bankaya yönelmelerine

sebepti. Tamamen açık piyasalardan borç alan bir tasarruf ve kredi bankası olan Northern Rock, tasarruf sahiplerinin paralarını çekmesi için yeterli krediye sahip olamıyordu. Kitleler banka kapılarına dayanıp paralarının geri verilmesini istiyordu. Paniğin diğer finansal kurumlara yayılmasını önlemek için, Britanya hükümeti Northern Rock'ı millileştirdi. Bu, dünya genelinde, sorunlu borç stoku tutan bankalara bir uyarı niteliğindeydi. Atlantik'in her iki yakasındaki finansal kurumlarda ve tasarruf sahipleri ile yatırımcılarda yaygın bir panik oluşmuştu.

Kargaşanın gösterdiği şey, büyüme ve refah yaratmak amacıyla, piyasaların neredeyse tamamen sınırsızca işlemesine izin veren onlarca yıllık deneyin başarısız olmasıydı. "Tüm entelektüel yapı çöktü," diyordu Greenspan Kongre'ye. "Başta bankalar ve diğerleri olmak üzere, kurumların kendi çıkarlarını gözetme amacıyla paydaşlarını ve hak sahiplerini koruma konusunda yetkin olduklarını varsayarak hata yaptım... Şaşkınlık içindeyim."⁵³ Greenspan'ın yorumları, seksen yıl önce Büyük Buhran üzerine konuşan Keynes'inkileri andırıyordu. "Nasıl çalıştığını anlamadığımız hassas bir aygıtı denetleyeceğimizi düşünerek, kendimizi devasa bir kargaşanın içine soktuk," diye yazmıştı Keynes. "Sonuçta, zenginlik beklentileri, bir süreliğine ve muhtemelen uzun süreliğine boşa çıkmış olabilir."⁵⁴

Greenspan'ın, "ancak yüz yılda bir ortaya çıkabilecek ağır bir mali kriz"⁵⁵ diye adlandırdığı şey karşısında Bush, düzenlenmeyen piyasaların, en kötü sonuçlarını açığa çıkarmasına izin verip vermemek hususunda hiç zaman kaybetmedi. "Evrensel bir iflasın bize nasıl faydalı olabileceğini veya bizi refaha götürebileceğini anlayamıyorum," diyerek hemen Keynes'e koştu.⁵⁶ Keynes'in biyografi yazarı Peter Clarke şöyle yazmıştı: "Yaklaşık otuz yıl boyunca Keynes'in ünü sönümlenmişti. Ancak yaklaşık otuz gün içinde, bu ölü iktisatçı tekrar keşfedilip eski konumuna getirildi."⁵⁷ 2000'de kendisine Keynes Çağı'nın tarihe karışıp karışmadığı sorulan John Kenneth Galbraith şöyle demişti: "Eğer başka bir durgunluk yaşanırsa, ki bu olasılık dahilindedir, istihdam yaratmak ve ekonomiyi tekrar hareketlendirmek için devletin fazla kaynaklarını tekrar kullanmaya yöneliriz."⁵⁸ Ne kadar kâhince bir yorum yaptığını bilemezdi. Şubat 2008'de Bush Kongre'den, gelir vergisi iddeleriyle Keynesçi bir ekonomik canlandırma amacıyla 168 milyar dolar talep etti. Hazine 700 milyar dolarlık batık borcu "sorunlu varlık" adıyla bankalardan satın aldı. Devlet, harcama yapacak son merci, ekonominin uçuruma sürüklenmesini durdurmak için her şeye müdahale ediyordu. Britanya'da bankalar hisse karşılığında kurtarılıyordu, Amerika'daysa başkanın "sosyalizmle" suçlanmaması için, bankalara doğrudan para veriliyordu.

Bush'un teşvik paketine, FED başkanı olarak Greenspan'ın yerini alan Ben Bernanke'nin, bankaları borç vermeye teşvik edecek bir dizi hamlesi eşlik edi-

yordu. Faiz oranları Eylül 2007 ile Nisan 2008 arasında yarı yarıya düşmüştü, bankalara kısa vadeli büyük borçlar verilmişti ve FED batık mortgage borçlarını satın almıştı. Mart 2008’de riskli mortgage kredilerinde lider konumda olan Bear Stearns, zararına JP Morgan Chase’e satıldı. Sonraki eylül ayında Lehman Brothers iflas etti. İflaslar, piyasanın kendi kendisini düzenleyeceğine inananlar arasında bile popüler değildi. Aksine, yöneltilen en yaygın eleştiri, yönetimin Lehman’ın kendisini durdurmasına “izin vermiş” olduğuydu. Ekim 2008’de Hazine Bakanı Henry Paulson, çöken diğer finans şirketlerini kurtarmak için Kongre’den 700 milyar dolar aldı. 16 Aralık 2008’de, FED faiz oranlarını sıfıra indirdi. Benzer adımlar, dünyanın diğer devletleri ve merkez bankaları tarafından da atılıyordu.

Keynes adeta intikam alır gibi geri dönmüştü. *Time* dergisi, eski kurdun dönüşünü “Keynes Geri Döndü” başlığıyla karşılamıştı.⁵⁹ Köşe yazarı Justin Fox şöyle yazıyordu: “Bugün tanık olduğumuz şey, kredi krizinin sonucunda talebin çökmesiyle yaşanan ekonomik bir çöküşe doğru gitmenin korkusudur. Bu tehdit karşısında, devletlerin, 1930’ların karanlık yıllarında Keynes’çe formüle edilen şu çözümlere dönmekten başka yolu kalmamış gibidir: Aldıklarından daha fazlasını, zorunlu olmasa da tercihen otoyollar ve okullar gibi yararlı bayındırlık işlerine harcayarak talebi artırmak.”⁶⁰ Keynes’i gömmek için birçok Chicago iktisatçısından daha fazlasını yapmış olan Nobel ödüllü Robert Lucas şöyle ilan ediyordu: “Sanırım siperlerdeki herkes birer Keynesçi.”⁶¹ Yeniden kabaran Keynesçi dalga Hazine ve FED’i kuşatırken, tuzlu su iktisatçıları tekrar prestij ve kontrol kazanırken, tatlı su iktisatçıları bariz bir biçimde sessizliğe gömülmüşlerdi. Muhafazakâr Cato Enstitüsü’nden Chris Edwards, “Keynesçiliğin işe yaramadığı konusunda anlaşmaya vardığımızı düşünüyordum,” diye yakınıyordu çatlak bir ses olarak. “Fakat bugün Kongre’nin önündeki yeni teşvik paketiyle, tüm Keynesçiler saklandıkları yerden çıkmış durumda. Keynesçi sisteme karşı çıkan onca kuramcı şimdi nerede merak ediyorum.”⁶²

Şubat 2009’da Başkan Barack Obama,⁶³ vergi istisnaları ve işsizlik yardımları ile altyapıya yapılacak harcamalardan oluşan 787 milyar dolarlık bir teşvik yasasını geçirmek için Kongre’ye baskı yaptı. “Harekete geçtik çünkü bunda başarısız olmak felakete yol açacaktı,” diyordu. “Toparlanma Yasası sayesinde ikinci bir buhran artık ihtimal dışı.”⁶⁴ Ancak başkanın değişmesi, beraberinde eski ideolojik ayrımlara dönülmesini getirmişti. Tek bir Cumhuriyetçi bile teşvikten yana oy kullanmadı. Nitekim uzun bir molanın ardından, eski Keynes-Hayek tartışması tekrar patlak vermişti. Sanki aradan geçen seksen yıl hiç yaşanmamış gibiydi.

2009’dan sonra, teşvikin etkili ve yeterince büyük olup olmadığı konusunda yeni bir tartışma başladı. Keynesçilere göre tartışmanın temelinde yatan şey, Keynes’in,

1936'da gelirin hep otomatikman harcadığını iddia eden Say Kanunu'ndaki yanıtıcı unsura yaptığı vurguydu. Durgunluk ortasında vergi istisnaları harcanmayıp bankalara yattığından ve şirketler nakit parayı yığmaya başladığından, harcama yerine tasarrufun artması, Kahn'ın çarpan etkisini zayıflatıyordu. Ekonomiye mümkün olduğunca hızlı bir şekilde para pompalanması gerekiyordu ancak Obama'nın teşvik paketi ağır kalmakta, para ekonomiye aylar, bazense yıllar içinde girmekteydi. Yasa koyucular, yönetimin işsizlere hemen iş sağlayacak "uygulamaya hazır" proje taleplerinden ziyade, kendi eyaletlerinde ekonomiye anlık etkileri çok sınırlı uzun vadeli projeler önermekteydi.

General Motors için iyi olan şey Amerika için de iyidir sözü, birebir alınıyordu. İşlerini kaybetmekten korkan Amerikalılar, yeni araba alma kararlarını ertelemekteydi. Bunun sonucunda, ülkenin en büyük dört araba şirketinden üçü ile onların tedarik zincirleri iflasın eşiğine gelmişti. Sermaye hisselerine karşılık Hazine'den nakit yardım almışlardı.

Kasım 2008'de Washington G-20 toplantısında bir araya gelen dünya liderleri, yaklaşan büyük buhrandan kaçınmak için ortak bir politika benimsedi. Faiz oranlarını düşürme ve kamu harcamalarını vergilerin üzerine çıkarma sözü verdiler. Eylül 2009'da Pittsburgh'ta yaptıkları toplantı sırasında, uzun bir durgunluk ihtimali defedilmiş gibi görünüyordu. 2010 yazının başlarında dünya liderleri arasındaki hava tekrar olumsuz oldu. Keynesçi harcama çözümleri alıcıların pişmanlığı sebebiyle işe yaramıyordu. Kredi verenler, devletlerin borçlarını ödeyemeyeceğinden korktukları için, ulusal borcun ölçeği kurları tehdit ediyordu. Borçlarla harap olmuş Yunan ekonomisi, Mayıs 2010'da Avrupa Birliği'ni, Yunan hükümetinin borçlarından caymasını önlemek için hemen toplu bir borç çıkarmaya zorladı. Kasım 2010'da İrlanda, Nisan 2011'de Portekiz kurtarıldı. Benzer riskte kamu borçları İtalya, İspanya, Belçika ve hatta Fransa için de ifade edilir oldu. Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'in iflasa sürüklenmesine izin vermek, Avrupa Birliği'nin para birimi avronun geleceğini tehdit edecekti. Nitekim bu da, Avrupa'daki politik entegrasyonun altını oyacaktı. Haziran 2010'da Kanada Toronto'da düzenlenen G-20 toplantısından henüz on sekiz ay önce Keynesçi çözümleri destekleyen dünya liderleri, hükümet harcamalarını keskin bir şekilde azaltıp ulusal borcun ödenmesinde ısrarcı oldular. Yaptıkları, baş ağrısı olan birine aspirin verip, hemen ardından midesini doldurmaya benziyordu.

Obama'nın teşvik paketinin üzerinden iki yıl geçmişti ancak başarılı olduğuna dair çok az kanıt vardı. İşsizlik oranı Kasım 2010'da %9,8'e çıktı. 15 milyondan fazla insan işsizdi. Konut ipotekleri hızla devam ediyordu. Kongre'deki tüm Cumhuriyetçileri de kapsayan muhalifler, teşvikin işe yaramadığını, toparlanmayı

geciktiren şeyin ekstra federal harcamalar ile borcun işletmeler için yüksek vergiler ve sert koşullar getireceğini düşünenlerin “rasyonel beklentileri” olduğunu iddia ediyorlardı. Federal açığın çok geçmeden kapatılmasını istiyorlardı. *The New York Times*’ın Nobel Ekonomi Ödülü almış yazarı Paul Krugman,⁶⁵ vergileri ve harcamaları düşürme politikasına hemen dönmek isteyenlere, aynı Franklin Roosevelt’in 1937’de yol açtığı Roosevelt Bunalımı gibi çifte buhrana kapı araladıklarını söylemekteydi.

Çok geçmeden, teşvikin yeterince büyük veya acil olduğundan hep şüphe etmiş Krugman gibi Keynesçiler, ekonomiye bir kez daha ama daha büyük oranda para ve kredi enjekte edilmesini talep eder oldu. “Korkarım bugün üçüncü bir buhranın ilk aşamalarındayız,” diye yazıyordu. “Dünya genelinde asıl sorun deflasyonken devletler enflasyon saplantısı içinde, asıl sorun yetersiz oranda harcamayken, kemer sıkmanın gerekliliği hakkında vaaz veriyorlar.”⁶⁶

Kasım 2010’da Demokratlar, “Çay Partisi’nin⁶⁷ borçlanmanın durması ve açığın gecikmeden ödenmesi talebiyle ağırlık koyduğu araseçimleri kaybettiğinde, Obama yönetimi, ekonomi yönetiminin Cumhuriyetçi liderlerin bakış açısıyla sınırlanmış olduğunu gördü. Cumhuriyetçiler Bush’un hem zenginler hem de orta sınıflar için getirdiği vergi indirimlerine devam edilmesinde ısrarcıydı ve devletin idaresinde verilen evrensel sağlık hizmetini hedef almışlardı. Vergi indirimleri ve işsizlik yardımlarının kısasa kısas artırılması, federal açığı iki yıl içinde 858 milyar dolar büyüten başka bir Keynesçi teşvik getirdi. Bu esnada, FED uzun vadeli faiz oranlarını düşük tutmak için devlet tahvillerini satın almayı sürdürdü ve böylece doların değeri gitgide azaldı. Şirketlerin elinde halihazırda bol miktarda nakit varken para arzını artırmak, Franklin Roosevelt döneminde FED başkanı olan Marriner Eccles’in, para politikalarının teşvik aracı olarak yetersizliğine ilişkin görüşlerini onaylamaktan öteye gidemiyordu: “Zorla güzellik olmaz” yani ne kadar para verirsiniz verin, işadamlarını yatırım yapmaya zorlayamazsınız.

Ve Kazanan...

Büyük Durgunluktan Kaçınmak, 2008 Sonrası

Peki, Hayek ve Keynes'in ilk kez kılıçlarını çarpıştırmamasından seksen yıl sonra, iktisat tarihindeki en meşhur düelloyu kim kazandı? On yıllar boyunca, yıpranmış bir şekilde olsa da bu çekişmeden zaferle çıkmış kişi Keynes olarak görüldü fakat bu hiç de kesin bir galibiyet sayılmazdı. Biyografisini yazan Robert Skidelsky'nin açıkladığı gibi, "bana göre Keynes görüşlerini 'kanıtladığı' için değil, dünya ekonomisi çöktüğünde kimse buna tam olarak neyin sebep olduğu meselesiyle pek ilgilenmediği için, 1930'lardaki ekonomik tartışmada Hayek Keynes'e yenilmişti."¹

1970'lerin ortasından itibaren zaman zaman Keynesçiliğin yok olduğu ilan edilmiş olsa da, Friedman'ın 1966'da "Bir bakıma hepimiz bugün Keynesçiyiz ama başka açıdan kimse artık Keynesçi değil,"² şeklindeki itirafı, ekonominin 21. yüzyılın başındaki durumuyla ilişkili olarak, muğlak da olsa daha doğru bir değerlendirmedir. Bu iki insan arasındaki temel farklılık yani bir ekonominin en iyi şekilde aşağıdan veya yukarıdan bakarak anlaşılabilceği meselesi ve diğer bir deyişle makroekonomi ile mikroekonomi arasındaki fark, Keynes'i üstün bir konuma yerleştirmişti. Onun büyük resme bakma yaklaşımı, tüm dünyada bugün hâlâ kullanılmaya devam ediyor. GSMH gibi kavramlar, iktisatçıların ekonomiyi ölçmede kullandığı önemli araçlardandır. Friedman'ın belirttiği gibi, "Hepimiz *Genel Teori*'deki analitik detayların çoğunu kullanmakta, *Genel Teori*'nin, analiz ve araştırma yöntemlerine getirdiği değişimin en azından önemli bir kısmını kabul etmekteyiz."³

Friedman monetarist reçeteleriyle Keynes'i rafine etmiştir ancak onun yerini alamamıştır. "[Monetarizm] çoğunlukla Keynes'in çalışmalarından beslenmiştir," diye yazmıştı 1970'te. "Eğer Keynes bugün hayatta olsaydı, kesinlikle [monetarist] karşı-devrimin ön cephesinde olurdu."⁴ Keynes kitlesel işsizliğe çözüm getirmeye çalışmıştı. Çözümü toplam talebi artırmaktı. Buna yönelik bir dizi rota önermişti: Parasal araçlar, faiz oranlarının düşürülüp ekonomiye yeni para aktarımı, vergi muafiyetleri ve bağındırlık işleri.

Friedman, her şey yolundayken ekonomiye daha iyi hizmet edecek olan şeyin, para arzında aşamalı, yumuşak ve öngörülebilir bir artış olduğu konusunda iktisatçıları ikna etmişti. Keynes'in üç çözüm yolunun eksiksizce uygulanması, otuz yıl boyunca stagflasyonla sonuçlandıktan sonra, 1970'lerin ortasından itibaren birçok iktisatçı ve politikacının kılavuz olarak gördüğü kişi Keynes değil Friedman olmuştu. 1979'da FED Başkanı Paul Volcker'ın kasıtlı bir şekilde durgunluğa yol açarak ekonomik sistemi yeniden başlattığı andan itibaren, Friedman'ın ilkeleri yaygın bir kabul görmüştü. Friedman Keynes'in ekonomiyi makroekonomiyle idare etme fikrini benimsemişti. Nitekim politikacılar, zaman zaman Hayekçi retoriklere başvursalar da bunu onaylamışlardı.

Friedman'ın pozisyonu, Keynes-Hayek çekişmesini kimin kazandığı meselesini en iyi şekilde çözmenin ipuçlarını sunar niteliktedir. Friedman ekonomi alanında Keynes'e daha yakındı ve başta *A Tract on Monetary Reform* olmak üzere, Keynes'in ekonomik çalışmalarını sık sık övmüştü. Hayek'in yorumu da şu şekildedeydi: "Milton'un monetarizmi ile Keynesçilik arasındaki ortaklık ve benzerlik, benimle aralarındakinden daha güçlüdür."⁵ Ancak, iş politikaya geldiğinde, Friedman Hayek'e daha yakındı. Keynes yurttaşların yaşam koşullarını iyileştirmek için devlet müdahalesinin elverişli bir araç olduğuna inanıyordu. Friedman'sa, devlet ekonomiye müdahale ettiği anda serbest piyasaların zenginlik yaratma kapasitesini aksattığını söyleyen Hayek'le hemfikirdi. Friedman, Keynes'in önerdiği gibi ekonomiye daha çok para pompalamak yerine, vergilerin azaltılmasından yanaydı. Böylelikle devletin küçüleceğini düşünüyordu. Bu açıdan Hayek büyük aşama kaydetmekteydi. Neticede, Hayek'in devletçilik karşıtı düşüncelerinden esinlenen kişiler sayesinde, komünist tiranlıklar yıkılmıştı.

Hayek Sovyet komünizminin yıkılmasını kutlarken, ekonomik planlamanın yaygınlaşmasıyla, Keynes'e mağlup olduğu hissine kapılmıştı. Friedman'ın 2000'de yaptığı yorumlara göre, "Bu entelektüel tartışmayı kimin kazandığına dair hiçbir şüphe yoktur... Bugün dünyadaki entelektüel görüş, 1947'ye kıyasla daha az merkezi planlama ile denetimden yanadır. Asıl şüpheli olan şey, pratik tartışmayı kimin kazandığı meselesidir. Bugün dünya 1947'ye kıyasla çok daha sosyalisttir. Hemen hemen tüm Batı ülkelerinde, devlet harcamaları 1947'de olduğundan daha fazladır... İşletmeler üzerindeki devlet regülasyonları çok daha geniştir."⁶

Hayek'in benimsediği mutlakçı bir tutumdur. Kimse toplumun tek tek üyelerinin zihinlerinden geçenleri bilemeyeceği ve çatışan ihtiyaçlarını gösteren en iyi gösterge piyasa fiyatları olduğu için, ekonomiyi yönlendirmeye dönük her girişim hataydı. Keynesçi hegemonya sırasında destek alamaması, zamanla onu davasını saçma hale gelinceye dek savunmaya itmiş gibi göstermişti. Neticede Hayek devlet

gücünün asgari bir sınıra çekilmesini istemişti ve ekonomiye dair her unsurun hatta para çıkarma işinin bile özel sektörde olmasını arzulamıştı çünkü devletin, para ihraç etme gücü üzerinde kurduğu tekele dahi meydan okumuştur. Bu görüş onu Friedman'ın karşısında konumlandırmıştı. Devletin alabildiğine küçültülmesini istese de, Friedman istikrarlı bir büyüme sağlamak için ekonominin yönetilmesi gerektiğine inanıyordu. Friedman'ın bu noktada seçtiği araç olan para politikası, devletçe işletilen bir merkez bankasını gerekli kılıyordu. Hayek'e göre para ihraç etme meselesi, Keynes'le ortak sorunları olan iş çevrimini bitirmenin anahtarıydı. "Bana göre devletin para sistemine müdahalesi olmasaydı, endüstriyel dalgalanmalar ile bunalımlar yaşamazdık," diyordu Hayek. "Eğer para ihraç etme gücünü, işleri ihraç ettikleri parayı istikrarlı bir şekilde tutmadaki başarılarına bağlı olan şirketlerin eline bırakırsak durum tamamen değişir."⁷

Hayek'in düşüncelerini destekleyen iki lider, Ronald Reagan ile Margaret Thatcher, serbest teşebbüsün gelişmesi için devleti küçültmeye yönelik belli bir mesafe kaydetmişti. Doksanıncı yaş gününde Thatcher Hayek'e şunu yazmıştı: "Bu hafta Başbakan olma ayrıcalığına sahip olduğum onuncu yıl... Eserlerinizin ve düşüncelerinizin bize verdiği esin ve önderlik son derece önemliydi; ve size çok şey borçluyuz."⁸ Thatcher Hayek'i, Britanya'nın en önemli onur nişanlarından biri olan Companion of Honour'la ödüllendirdi. Bu kompliman tamamen karşılıklı değildi. Mises'in üvey kızı Gita Sereny'yle⁹ 1985'te yaptığı röportajda, Hayek sıkıntılı bir tavırla şöyle demişti, "Bayan Thatcher'a tavsiye verdiğim elbette doğru değil."¹⁰ Bir *Forbes* yazarı, 1989'da kendisinden Reagan ve Thatcher'ın başarılarını değerlendirmesini istediğinde, Hayek'in hayal kırıklığı daha da belirginleşmişti. Ona göre izledikleri politikalar "şu dönemde bekleyebileceğimiz ölçüde makul. Arzuları oldukça mütevazı."¹¹ Hayek'in nihai hedefi olan, devletin yerine özel teşebbüslerin geçirilmesinde, ne Thatcher ne de Reagan ilk adımdan ötesine geçebilmişti. İki liderden daha fazlasını başarmış olan Thatcher'dı ancak o da reforma hazır, karma bir ekonomi miras aldığından, daha geri bir konumdan başlamıştı. Reagan'ın başkanlığı sırasında federal bütçenin şişmesinden anlaşılabacağı gibi, başkanın Hayekçi retorığı, devleti küçültme iradesinden hep daha baskındı.

Hayek *The Road to Serfdom*'ı savaş yıllarında, despotizme karşı verilen mücadeleden acil olduğu dönemlerde yazmıştı. Nitekim kırk yıl sonra kitabı, "çağının tezi" olarak tarif etmişti.¹² Ancak altmış yılın ardından, kitaptan, yazıldığı dönemin özel koşulları dikkate alınmadan bahsedilir olmuştur. Hayek'le aynı görüşte olması beklenen kişiler bile, kitabındaki kıyamet tellallığının, Avrupa'da savaş sonrasında kurulan sosyal demokrat hükümetlerin iyi yanlarına haksızlık ettiği kanısındaydı. Yeni muhafazakâr düşünürlerden Adam Wolfson şu sonuca varmaktaydı: "Modern

demokrasilerin çoğu, varlıklarını, Birleşik Devletler'den çok daha kapsamlı refah devletleriyle ve toplumsallaşmış ekonomilerle birlikte, totaliterliğe yuvarlanan “taşma noktası”na varmadan sürdürmüştür. Aslına bakılırsa refah devletinden serflikçe giden bir yol yoktur.”¹³ Keynesçiliğin baş vaizi Paul Samuelson, beklenildiği gibi çok daha şiddetli bir tonla, “2007’de yazdığım gibi, İsveç ve diğer İskandinav ülkeleri ... Hayek’in zalim tanımına göre en ‘sosyalist’ olan yerler. Peki o korkunç kamplar nerede?” diye soruyordu. “Orada mutlak iktidara en korkunç unsurlar mı gelmiştir? ‘Ölçülebilir mutsuzluk’ üzerine raporlar yazılırken, İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Norveç gibi ülkelerin en iyi temsil ettiği şey serflik midir? Hayır. Elbette değil.”¹⁴ İskandinav sosyal demokrasileri, serbest piyasacı komşularını, Hayek’in kendi refah ve ekonomik büyüme ölçütlerine göre bile geride bırakmıştı.¹⁵

Hayek hiç ödün vermiyordu. Ona göre İsveç’in ekonomik başarısı, büyük kamu sektörü sayesinde değil ona rağmen gerçekleşmişti ve İsveçliler arasında gözlemlendiği bıkkınlık, özgürlükten yoksun oluşlarının belirtisiydi. “İsveç ve İsviçre iki savaşın hasarından [sic] kaçınmış iki ülkedir ve Avrupa sermayesinin büyük bir bölümünün deposu haline gelmiştir” diyordu. Ancak geniş kesimlerce paylaşılan refah ve işsizliğin olmaması, ağır bir bedelle mümkün olmuştu. “İsveç’teki toplumsal hoşnutsuzluk [belki de bununla intiharları kast etmektedir], belki de bulunduğum tüm ülkelerden daha fazladır. Yaşamın yaşanmaya değer olmadığı hissiyatı İsveç’te çok baskındır.”¹⁶

Hayek’in, İsveç gibi sosyal demokrat ülkelerin, serbest piyasa ekonomilerinden daha medeni olduğunu söyleyen birçok entelektüel bir kenara atması, çoğunluk tarafından alaya alınmasına sebep olmuştu. Hem sağın hem de solun önde gelen isimleri, ona horgörüyle yaklaşıyordu. 1967’de Hayekçi dalga en dip noktaya gerilediğinde, Thatcher’ın favori filozofu Anthony Quinton onu “olağanüstü bir dinazor” olarak çağırırken,¹⁷ Britanyalı Marksist tarihçi Eric Hobsbawm ona, “çöllerdeki peygamber” demişti.¹⁸ Toplu eserlerinin editörü Bruce Caldwell, “Yaşamının büyük bir kısmı boyunca, ekonomik ve politik görüşleri entelijansiyanın geri kalanıyla tamamen uyumsuzdu,” diye yazmıştı. “Neredeyse tüm bilinçli ve vicdanlı insanların sosyalistlere sempati duyduğu ve ‘orta yol’ olarak görüldüğü dönemde Hayek sosyalizme saldırmıştı... Yüzyılın büyük bir kısmı boyunca Hayek, alaycı ve küçümseyici sözlerle maruz kaldı. Bir fikir adamı olarak en kötüsü de umursanmamaktı.”¹⁹

Hayek başta Avrupa olmak üzere hâlâ geniş kesimlerce dışlanmış biridir. Fakat 1974’te Nobel Ekonomi Ödülü aldığından bu yana, kendisine hakkını teslim etmeye dönük belli adımlar da atılmıştır. 2003’te *Encyclopedia Britannica*, Hayek’le ilgili 250 sözcüklük kaydın yerine, daha uzun ve cömert bir değerlendirme koymuştur. Keynesçiliğin Amerika’daki membası olarak görülen Harvard’da, sosyal bilimlerin

ders programlarına eklenmiştir. Ancak zamanının çoğunu *The Road to Serfdom*'ın mesajını herkese yaymaya adanmış politik yorumcu Glenn Beck'in desteğine rağmen, Hayek hâlâ çok az tanınan bir kişidir. Yine de, paradoksal olarak, hem kendilerini marjinal iktisatçılar olarak tanımlayan iktisatçıların hem de büyük iş dünyasının sevdiği iktisatçıların kahramanıdır.

Hayek nüfuz sahiplerini safına çekmekteki başarısızlığı karşısında asla yılmamıştır. Ana akım akademiden dışlanmış olmasını, verdiği mesajın doğruluğunu kanıtlayan bir şey gibi görmüştür. Zamanla yalnızlığa, tecride ve depresyona sürüklenmesine neden olan şey, bu şaşırtıcı özgüveniydi. Hayek *The Road to Serfdom*'ı büyük bir coşkuyla nihai sonucuna vardırmıştı: Bireyler, ancak tüm toplumun piyasa güçlerine bırakılmasıyla gerçekten özgür olabilir. 1960'ta yazdığı *The Constitution of Liberty*'de, 1973-79'daki *Law, Legislation and Liberty*'de [Hukuk, Yasama ve Özgürlük] ve 1988 tarihli son eseri *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*'de [Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Hataları] önerdiği şey bir ütopyaydı. Bu Thomas More'dan Karl Marx'a çeşitli düşünürlerce tahayyül edilmiş tüm geçmiş ideal toplumlar kadar idealist ve gerçek olması imkansız bir ütopyaydı.

Öyle güçlü bir görev bilinciyle hareket etmişti ki, birçok Hayekçi farkında olmadan ruhani bir mezhebe girdikleri hissine kapılmıştı. Bu kasıtlı bir şeydi. Hayek 1949'da şöyle ilan ediyordu: "Eksikliğini duyduğumuz şey liberal bir Ütopyadır. Ne bugünkü şeylerin salt bir savunusundan ne de bir tür sulandırılmış sosyalizmden ibaret gerçek bir liberal radikalizm. Gerçek bir liberalin, sosyalistlerin başarısından almak zorunda olduğu temel ders, onlara entelektüellerin desteğini kazandırmış ve böylelikle kamuoyuna tesir etmelerini sağlamış Ütopyacı olma cesaretleridir."²⁰

Hayek'in ütopyacılığı, sık sık dini bir ton kazanıyordu. Müridi Ralph Harris'in tarif ettiği gibi, "Bir kere... dağıtılmış bir mülkiyet sahipliği dışında bireysel özgürlükleri korumanın yolu olmadığını anladığınızda... bunun neredeyse dini bir inanç gibi olduğunu söyleyebilirdiniz... Piyasaların neredeyse bir Tanrı buyruğu olduğunu söylemişimdir; ve bu sözümle Hristiyan arkadaşlarımdan bir kısmını gücendirmişimdir, bunun korkunç bir küfür olduğunu söylemişlerdir."²¹ Hayek'in vizyonuna göre, devlet sadece, toplumsal unsurların savunma gibi kendi başına yürütemeyeceği şeyleri idare edecekti. Hayek'in özelleştirilmesi gerektiğini düşündüğü hizmetler arasında, "eğitimden ulaşım ve iletişime hepsi, posta hizmetleri, telgraf, telefon ve yayın hizmetleri, tüm 'kamusal hizmetler', çeşitli 'sosyal' güvenceler ve hepsinden öte para basma gücü" bulunmaktaydı.²² Bugün Hayek'in genel hedeflerini takip edenler için çarpıcı ve belki de şaşırtıcı olan şey, doğrudan devlet tarafından sağlanmasa bile, evrensel ve zorunlu bir sağlık hizmeti ile işsizlik sigortasının devlet

tarafından zorunlu tutulmasını savunmasıyla, emeğin sınırsızca özgür bir şekilde hareket etmesi gerektiğine inanmasıydı.

Asla bir muhafazakâr olmamış Hayek bir liberteriyen olmuştu ancak önerdiği şey, bir anarşi durumu da değildi. Komünal görevlerin yerine getirilmesinde devletin yerine özel şirketleri koyuyordu. “Farklı hizmetleri kimin gerçekleştireceğine karar vermek için merkezi hükümete ihtiyaç yoktu ve devletin bu konularda zorlayıcı güce sahip olması hiç arzulanır bir şey değildi.”²³ Bunun yerine, “yurttaşlar için rekabet eden yarı-ticari şirketler” tahayyül etmekteydi.²⁴ O şirketin sunduğundan memnun olmayanlar başka şirketlere yönelmeliydi.

Temsili demokrasinin genellikle bireysel özgürlükleri azaltan ve gereksiz maliyetler getiren bir “çoğunluk tiranlığı”na yol açtığını söylüyordu. “Serbest piyasanın, katılımcı demokrasiye ulaşma konusunda şimdiye dek keşfedilmiş tek mekanizma olduğu”nda ısrarcıydı.²⁵ Tüm çıkar grupları, lobiler ve partileriyle birlikte temsili yönetimin yerine özelleştirilmiş bir toplumun konmasına dönük bu nihai amaç dikkate alındığında, Hayek’in Reagan ve Thatcher’in yeterince yol alamadıklarını düşünmesi normaldi.²⁶

Reagan ve Thatcher temsili demokrasiyi başarıyla yönetmişlerdi. Hayek’in nihai vizyonunu insanlara açmaları, seçimler için tehlikeli bir suçlama olan anti-demokratiklikle itham edilmelerine yol açmıştı. Savaş sonrasındaki dönemin diğer politikacıları daha çok, herkese onlara vaat edilen özgürlükleri kullanma şansının verilmesiyle ilgilenmişlerdi. Hayek soyut bir ütopya odaklanmışken, ilericiler Afrikalı-Amerikalılar, kadınlar, eşcinseller ve engelliler için başarılı hak mücadeleleri vermekteydi. Çevre hareketi gibi birçok politik kampanya ile 1960’lardaki değişimden ileri gelen sismik kültürel şokları esinleyen şey, hiç de yönetime ilişkin düşünceler değildi. Hayek’in kahramanca maddiyatçılığı, birçokları için, kahramanca olmaktan başka her şeydi.

Ancak, kamuoyundaki tartışmalar yavaş yavaş Hayek’in lehine gelişmeye başlamıştı. 1970’lerde Şili’de, komünizm karşısında Hayek’e başvurulmuştu. Batı Avrupa’nın büyük kısmı karma ekonomi ile refah devletine sıkı sıkıya sarılmışken, Britanya’daki Thatcherizm, “Hayekçi çizgi”deki yumuşamaya rağmen, Tony Blair’in yeni İşçi Partisi hükümetince benimsenen yeni bir yönelim ortaya çıkarmıştı. Hayekçi düşüncelerin en çok yayıldığı yer, serbest girişimciliğin hep ulusal bir akide olduğu Amerika’ydı. Bunun kısmi sebeplerinden biri, Amerika’nın bireylerin devletten özgür olması gerektiği fikri üzerine temellenmiş olmasıydı. Amerikalılar Hayek’in felsefesini nesiller boyunca, henüz Hayek ortaya çıkmadan önce takip etmişlerdi. Dizginlenmemiş piyasalara duyulan inanç, 18. yüzyılda Anayasa’yı yaz-

muş centilmenler için çok önemliydi. Ancak, temsili demokrasi mutlak özgürlükleri zamanla ortadan kaldırdı. Muhafazakâr siyaset bilimci Adam Wolfson'un Alexis de Tocqueville'den alıntı yaparak belirttiği gibi, "Büyük Devlet, demokrasinin politik DNA'sına kazınmıştır."²⁷

Hayek Amerikan Anayasası'nın çekirdeğinde yatan ve görünüşte hem bireysel hakları hem de güçlü bir federal devletin güçlerini destekleyen paradoksa dikkat çekmişti. Devletlerin gittikçe büyüyen etkilerinin yarattığı çark etkisinden duyulan rahatsızlık, Goldwater ve Reagan gibi liderlerin mesajlarını destekler nitelikteydi. Bir zamanlar Hayek'in hiç hazzetmediği muhafazakârlara ev sahipliği yapan Cumhuriyetçi Parti, Hayekçi liberteryanizmin temel aktörü olmuştu. Keynesçiliğin, devlet harcamaları ile özel sektörün kârı arasında korporatist bir birliğin önünü açtığını düşünen Nelson Rockefeller gibi kuzeydoğulu asilzadelere yoksun olan Cumhuriyetçiler, Çay Partisi'nin kışkırtmasıyla Hayek'in küçük devlet çağrısını benimsemiş ve Demokratların statükoyu koruyucu tutumuna meydan okumuşlardı. Bu açıdan Amerikan siyaseti, gittikçe Hayekçi bir içerik kazanmıştı.

Cumhuriyetçilerin 1994'teki Amerika'yla Sözleşmesi, gücün federal hükümetin elinden alınmasına dönük bir girişimdi. Bu başarısızlıkla sonuçlandı. Demokratik bir sistemi parçalamaya dönük her adım, kaçınılmaz olarak sorunlara yol açmaktaydı. Politikacılar politikacı kimliklerini devam ettiriyordu. Seçilmek için çok çabalamış olanlar, devletin gereğinden fazla büyük olduğunu düşünenler bile, zorla elde ettikleri güçten vazgeçmeyi uygun bulmuyordu. Devletin erişimini, yasama yoluyla veya eyalet anayasalarındaki değişikliklerle kısıtlamaya dönük politik kampanyalar benzer çelişkilere yol açmaktaydı: Vergi artırma gücünün sınırlandırılması, bütçe açığının ödenmesine dönük yasal taahhütlerle uyumsuzdu.

Hayek son otuz yılda etkisini artırmış olsa da, Keynes iktisatçıların zihinlerinden asla çıkmamıştı. Federal hükümetin, 2007-8'deki mali kriz karşısında George W. Bush'un başlattığı ardından Barack Obama'nın devam ettirdiği yanıt, tamamen Keynesçiydi. ekonominin çökmesini önlemek için, her iki yönetim de piyasalara müdahale etmişti. Amerika'nın varlığı tehdit altındaydı ve 1930'larda olduğu gibi harekete geçmemek düşünülemeyecek kadar çılgıncaydı.

Krizin en kötü döneminde, kısa vadede Keynesçiliğin bu şekilde dirilmesine karşı çıkan çok az kişi vardı. Doğrudan Hayek'in piyasaları kendi haline bırakma çözümünü savunan kişilerse çok daha azdı. Avusturya kökenli Amerikalı siyaset filozofu Joseph Schumpeter'in, zaman zaman serbest piyasaların "yaratıcı yıkım" dönemlerine dayanması gerektiği görüşünün test edilmesine izin verilmemişti. Serbest piyasanın zamanla kendisini mutlaka düzelteceği varsayımına, çok kesin

bir şekilde yanlışlandığı için ikinci bir şans verilmemişti. Ekonominin çökmesine eşlik edecek korkunç sonuçlara, kaç kişinin işsiz kaldığı, kaç kişinin evlerini kaybettiği, kaç kurumun iflas ettiği, kaç işletmenin kepenk kapattığına çok az kişi işaret etmeye çalıştı.

Ancak, ekonomik bir kıyameti önlemek için attıkları süratli adımlardan dolayı Bush ve Obama'ya çok az itibar edildi. Dahası Keynesçiliğin her derde deva olmadığı görülmüştü. Teşvikler işsiz sayısını hızla düşürmekte başarısız oldukça ve tartışmalı kamu programları için "israf edilen" paraların hikâyesi yayıldıkça, Amerikalılar devletin borçlanma ölçeği karşısında alarına geçti. Keynes Harvardlı iktisat profesörü Robert Barro gibileri için küçümsenen bir kişiydi. Gelecek nesillerin çocuklarını dayanılmaz bir borçluluğun karanlığına çekmiş, fareli köyün kavalcısıydı. Başkalıyorsa, Obama ve ekonomi danışmanlarını örtük sosyalistler olmakla suçlamıştı. Hayek'in dillendirdiği ve yatırımlara ayrılan kamu gelirlerinin israf olacağını söyleyen Avusturya Okulu düşüncesi, tekrar gündeme gelmişti.

Nixon'un ekonomi danışmanı Herbert Stein 1986'da, Keynes ve Hayek'in 1930'lardaki çekişmesini tarif etmek amacıyla şunları yazmıştı: "Geleneksel muhafazakâr kesimler, Keynes'i, serbest ekonomik sistemin altını oymaya meyilli karanlık ve kötü biri olarak görüyordu. Oysa aslında, çok daha radikal çözümlerin ciddiyetle savunulduğu bir dönemde, serbest sistemin kurtarılmasına yardımcı olmuştu."²⁸ Yirmi beş yıldan sonra Stein'in sözleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır, ne var ki Keynesçi çözümlerin bedelini ödemektense bahislerini Hayek'in acı reçetelerine yatırmaya, görünüşe göre gittikçe daha fazla Amerikalı hazırdı.

Benzer bir kaygı Avrupalıları da etkisi altına almıştı. Ancak, onlar açısından mesele, avronun sürdürülmesi ve Avrupa'daki politik entegrasyonun ivmesinin korunması için, başka bir finansal krizden kurtulma aracı olarak Keynes'in Hayek'e tercih edilmesi değildi. Avrupa Birliği'nin başarısını garanti altına almak için altı yıl boyunca orantısızca ödeme yapan Almanların önderliğindeki Avrupalılar, Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve diğer yerlerdeki devlet borçlarının avrodan dönülmez bir kaçı tetiklemeinden korkuyordu. Almanlar harekete geçmişti fakat bedeli, 2008 mali krizinin en kötü etkilerini yumuşatmış Keynesçi önlemler pahasına oldu. Avrupa'daki politik entegrasyonu sürdürmenin bedeli, sıkışmış bir para arzı ile kamu harcamalarındaki sert kesintilerdi.

Britanya da, harcamaları kısmak veya sterlinden kaçışla yüzleşmek gibi bir durumla karşı karşıyaydı. Hiçbir partinin çoğunluk elde edemediği 2010 genel seçimlerinden sonra, David Cameron'ın liderliğinde Muhafazakârlardan ve Liberal Demokratlardan oluşan koalisyon, Britanya'nın, kamu kesimini küçültecek ben-

zersiz bir deneye giriştiğini duyurdu: İlk yıl harcamalarda %10'luk bir kesinti tanımlanmıştı; beş yıllık iktidarın sonunda %25'lik bir kesinti yapılması hedefleniyordu. Uzun süredir Thatcher devrimini nihayete erdirmeye hayalleri kuran Dışişleri Bakanı William Hague ile Çalışma ve Emeklilik Müsteşarı Iain Duncan Smith gibi Britanyalı Muhafazakârlar, Hayekçi bir çözümü destekleme fırsatını gözden kaçırmamıştı. Keynes'in İkinci Çağı kısa ömürlü olmuştu ancak Hayek'in ismini dahi anmak öyle tartışmalara yol açıyordu ki, küçük bir devletten yana olan az sayıda kişi bile, esin kaynaklarından bahsedemiyordu. Seksen yıl içinde kapitalizmi iki kez kurtarmasından ötürü, Keynes'e olan minnettarlıklarını da dile getirmiyorlardı.

Hayek için, Keynes'e olan hayranlığını ifade etmesine mani olacak bu tür engeller yoktu. Ona göre Keynes, "kuşağının en etkili ve renkli zihinlerinden biri" olup, "fikirsel gelişmelerde büyük bir etkiye" sahipti.²⁹ Hayek'e göre, "Keynesçi Devrim' uygun bilimsel yönetime ilişkin hatalı görüşlerin, birçok önemli kavrayışı geçici surette ortadan kaldırdığı bir dönemin parçası olarak görülecekken," Keynes kendisince "öyle çok yönlüydü ki, onu sıradan bir kişi olarak tanıyanlar için, ekonomisinin hatalı ve tehlikeli olduğunu düşünmek neredeyse imkansız gibiydi... Ekonomi üzerine bir şey yazmasaydı bile, onu tanıyanlar tarafından büyük bir insan olarak hatırlanırdı."³⁰

Keynes ve Hayek gibi John Kenneth Galbraith de, Büyük Resesyon'u görece kadar yaşayamadı ama muhafazakârların kapitalizmi ikinci kez kurtardığı için Keynes'i neden takdir etmediğine dair bir açıklaması vardı. "Keynes başarılı bir biçimde keşfettiği ekonomik sistemden son derece memnundu," diyordu Galbraith. "Dolayısıyla çabalarının büyük bir kısmı, aynı Roosevelt'inkiler gibi muhafazakâr ve tutucuydu. Sistemin sağ kalmasını sağlamaya çalışmıştı. Ne var ki, İngilizce konuşan ülkelerde bu türden bir muhafazakârlık, kendisini tamamen muhafazakârlığa adanmış kişilere çekici gelmemektedir... Onlara göre temel ilkedden geri adım atmaktansa, işsizliği, boş fabrikaları ve Büyük Buhran'ın kitlesel acılarını, kapitalist sistemin saygınlığına verdiği tüm zararlarıyla birlikte kabul etmek daha iyidir... Kapitalizm nihayet yıkılıp gittiğinde, Keynes gibi insanlara karşı elde ettikleri nihai zaferin kutlamasını yapanların sağır edici çığlıkları olacak."³¹

Öncelikle, beni siyasal iktisat üzerine çalışmaya teşvik eden dostum ve akıl hocam Rendcomb College Rektörü A.O.H. Quick'e ve iktisat kuramlarında John Maynard Keynes'ten fazlası olduğunu söyleyerek yaygın inanışı reddettikleri için York Üniversitesi'nden ekonomi profesörlerim Alan T. Peacock ve Jack Wiseman'a minnet borçluyum. Ayrıca tereddütlü Britanya Muhafazakâr Partisi'ne kattıkları serbest piyasacı düşünceleriyle, beni Friedrich Hayek'in eserlerini yeniden değerlendirmeye itmeleri sebebiyle Enoch Powell, Alfred Sherman, John Hoskyns, Keith Joseph ve Margaret Thatcher'a da teşekkür ederim.

Bu kitabın yazılması sırasında, Hayek'in yaşamı ve eserleri hakkındaki bilgisi herkesten üstün olan Bruce Caldwell'e, son taslağı okuduğu, önerdiği değişiklikler ve University of Chicago Press tarafından basılan Hayek'in *Collected Works*'üne [Toplu Eserleri] yaptığı son katkısını herkesten önce benimle paylaşması sebebiyle çok şey borçluyum. Ayrıca detaylı ve derinlikli değerlendirmesi için Sidney Blumenthal'e de teşekkür etmek isterim. Cambridge Sirki'nden eğitim alan ve onlarla birlikte dersler veren Tom Sharpe, Rockwell Stensrud gibi, özgün ve eleştirel bir gözle eseri incelemiştir. Araştırmalarımın, Bloomsbury Grubu'nun seçkin tarihçisi Paul Levy'yle uzun soluklu arkadaşlığımızı canlandırması beni çok mutlu etmiştir. Ayrıca, metnin son halinde olması muhtemel olgusal ve yargısal hatalardan tamamen benim sorumlu olduğumu da hemen eklemem gerekir.

Ayrıca Cambridge King's College'in arşiv görevlisi Patricia McGuire ile meslektaş Jane Clarke'a, California Stanford'daki Hoover Enstitüsü Arşivi'nde referanslardan sorumlu görevli Carol A. Leadenham'a ve London School of Economics'in arşiv görevlisi Sue Donnelly'ye çok teşekkür ederim. New York Halk Kütüphanesi'nin Manhattan'daki çeşitli şubelerinde çalışanlar gibi, sorularıma ciddi ve detaylı yanıtlar verdiler. Ayrıca *The NYT*'tan Dominick Harrod, Andrew Gilmour, Philip Zabriskie, Dominique Lazanski, Guy Sorman ve David Johns'a teşekkür ederim.

W.W. Norton'daki Brendan Curry'den daha zeki ve sempatik bir editör bulamazdım. Yardımcı editör Melanie Tortoroli bana sürekli yardımcı olup, rehberlik yaptı. Mary Babcock'un redaksiyonu, özellikle İngiliz İngilizcemi Amerikan İngilizcesine çevirmenin daha iyi olduğu önerisiyle, kapsamlı ve yerindeydi.

Keynes’le ilgili ilk sohbetimizin ardından, bulabilirsem anlatılabilecek iyi bir hikâyenin olduğunu belirttiği için, yayın temsilcim Raphael Sagalyn’a şükranlarımı sunmak isterim. Londra ve Edinburgh’un istisnai ve yetenekli yazarı, son beş kitabımın temsilcisi müteveffa Giles Gordon’un yerini doldurmak konusunda büyük aşama kaydetti.

Sıcak misafirperverlikleri ve teşviklerinden ötürü Fern Hurst ile Beverly Zabriskie’ye bir kez daha son derece minnettarım. Bu eserin yazımı sırasında kritik anlarda, yeni düşünceler esinleyen ve enerji veren pastoral bir sığınak sundular.

Son olarak, son birkaç yıl boyunca, Keynes ve Hayek’in artılarına ilişkin olarak evde yaptığım bir dizi kendiliğinden seminere dahil olmak zorunda oldukları için, eşim Louise Nicholson ile oğullarım William ve Oliver’a özür borçluyum. Bitmek bilmez sabırları, iyi niyetleri ve anlayışlarından ötürü onlara teşekkür ederim. Onlar olmadan çok az şey yapabilirdim.

Nicholas Wapshott
New York, Şubat 2011

ÖNSÖZ

- 1 “Obituary: Laurence Joseph Henry Eric Hayek”, *King’s College, Cambridge, Annual Report 2008*, s. 142. Laurence Friedrich Hayek’in oğluydu ve aynı Keynes gibi bir Kingsman’di. Kısa biyografisinde Keynes ve Hayek’in, “Savaş sırasında yangın gözcüsü olarak, King’s Chapel çatısında nöbete dahi durdukları” söyleniyordu. Bu iddianın hakikiliğine dair bazı şüpheler olmuştur. Ancak, en azından ikisi de, King’s çatısında yangın gözcülüğü yapmıştır.
- 2 Alıntılanan yer: John Cassidy, “The Economy: Why They Failed”, *New York Review of Books*, 9 Aralık 2010, s. 27-29.

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1 Francis Ysidro Edgeworth, İngiliz-İrlandalı arazi sahiplerinden, yazarlardan ve eksantrik kişilerden oluşan köklü bir ailenin son üyesi olup, 19. yüzyılda ekonomi üzerine ihtisas yapmış en renkli, orijinal ve parlak insanlardan biriydi. Kökenleri öyle romantik ve şairaneydi ki, yaşlı halası Maria Edgeworth tarafından kaleme alınmış, çoksatır ahlak romanlarından birinde yer bulmuştu. Maria’nın gerek yukarıdan gerekse aşağıdan yaptığı gözlemler ile İrlandalıların yaşamına dair yaptığı canlı tasvirler, Waverley romanlarını yazarken Sir Walter Scott’a esin kaynağı olmuştu. Francis’in babası Francis Beaufort Edgeworth, Cambridge’de felsefe öğretimi gören bir öğrenciyken, Almanya’ya gitmek için Londra’dan gelmekteydi. British Museum’un basamaklarından geçerken, ülkesini kasıp kavuran şiddet ve terörden kaçıp Londra’ya sığınan 16 yaşındaki Katalan kızı Rosa Florentina Eroles’e çarptı. Edgeworth kıza anında âşık oldu ve âşığıyla kaçarak, yarı-aristokrat ailesinin dayattığı katı kurallardan kaçınmaya karar verdi. Çift üç hafta içinde evlendi. Bu sıra dışı birliktelikten doğan beşinci çocuk, Ysidro Francis Edgeworth’tu. Yetişkinliğe adım atıp, artık babasıyla karıştırılma ihtimali ortadan kalktığı anda, vaftiz ismini değiştirdi. Bir süreliğine Peter Rabbir’in yaratıcısı Beatrix Potter’a boş yere kur yapmış olsa da, Francis hiç evlenmedi. Nitekim evlenmek yerine, enerjisini insani sorunları daha iyi anlamak için matematik formüller geliştirmeye harcadı. Edgeworth’un ekonomik teorilere yaptığı katkı, yaşamı boyunca nadiren kabul görmüştür. Ancak eserleri 19. yüzyılın sonunda, hem John Maynard Keynes’e hem de onun iktisatçı babası Neville’e Cambridge’de şahsen öğretmenlik yapmış, iktisat devi ve İngiliz iktisadının en önde gelen şahsiyeti Alfred Marshall tarafından gerekli itibar gözetilmeksizin benimsenmiştir.
- 2 Çağının en etkili iktisatçısı olan Alfred Marshall (1842-1924), *Principles of Economics* [İktisadın İlkeleri] (1890) adlı kitapta arz ve talep, marjinal fayda ve üretim maliyetleri

- gibi temel iktisat kavramlarını yan yana getirmiştir. Nitekim bu eser, döneminde iktisat bilgisinin temelini oluşturmuştur.
- 3 Ludwig Heinrich Edler von Mises (1881-1973), 1934'te Nazi Almanyası'ndan İsviçre'ye kaçan ve 1940'ta Amerika'ya yerleşen Avusturya Okulu iktisatçısı. Carl Menger ile Eugen von Böhm-Bawerk'ten esinlenen von Mises, en etkili ekonomik liberallerden olup F.A. Hayek'a, Ayn Rand'a, Wilhelm Röpke'ye, Fritz Machlup'a, Lionel Robbins'e ve Amerikan liberter hareketine esin kaynağı olmuştur.
 - 4 Ludwig Wittgenstein'in büyükannesi, Hayek'in büyük büyükbabasının kız kardeşidir. Hayek'in alıntılıdığı kaynak: Oral History Collection, Department of Special Collections, University Library [Sözlü Tarih Koleksiyonu, Özel Koleksiyonlar Bölümü, Üniversite Kütüphanesi], California Üniversitesi, Los Angeles, 1983, s. 139.
 - 5 Wittgenstein'dan Keynes'e mektup. Gönderilen adres: K.u.k. Art. Autodetachment, "Oblt. Gurth", Feldpost No 186 25 Ocak 1915. Alıntılıdığı yer: Ludwig Wittgenstein, *Ludwig Wittgenstein Cambridge Letters* [Ludwig Wittgenstein Cambridge Mektupları], der. Brian McGuinness ve Georg Henrik Wright (Wiley-Blackwell, Hoboken, NJ, 1997), s. 52.
 - 6 Bu karanlık koşullarda bile espirituél yapısını bastırmak konusunda çaba içine girmemiş olan Keynes, 10 Ocak 1915'te yazdığı bir mektupta, Wittgenstein'a son derece yerinde bir varoluşçu şaka yapmıştır. Wittgenstein'in ilk mektubunun alındı makbuzuna istinaden şöyle yazar: "Senden mektup almak beni afflattı. Sence bu mektubu aldığım kısa süre içinde senin var olduğunu kanıtlar mı? Bence kanıtlar."
 - 7 F.A. Hayek, *The Collected Works of F.A. Hayek*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge: Essays and Correspondence* [F.A. Hayek'in Toplu Eserleri, cilt 9: Keynes ve Cambridge'e Karşı: Denemeler ve Mektuplar], der. Bruce Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 1995), s. 58. Bundan böyle "*Collected Works*" olarak kısaltılacaktır.
 - 8 George Clemenceau (1841-1929), Fransız başbakan (1906-9, 1917-20).
 - 9 David Lloyd George (1863-1945), Britanyalı Liberal başbakan (1916-22) ve refah devletin kurucusu.
 - 10 "Bloomsbury Grubu"na ilk referans Lytton Strachey tarafından yapılmıştır. Bkz. Stanford Patrick Rosenbaum, *The Bloomsbury Group* (University of Toronto Press, Toronto, 1995), s. 17.
 - 11 Giles Lytton Strachey (1880-1932), *Eminent Victorians* [Victoria Döneminin Saygın Şahsiyetleri] adlı eseri önemli Britanyalıların yaşamlarına yeni bir eleştirel bakış kazandırmış olup, Kraliçe Victoria'nın biyografi yazarıdır.
 - 12 Adeline Virginia Woolf (kızlık soyadı Stephen) (1882-1941), aralarında *Mrs. Dalloway* (1925), *To the Lighthouse* [Deniz Feneri] (1927) ve *Orlando*'nun (1928) olduğu etkili romanların modernist, yenilikçi yazarı ve denemeci. Kocası Leonard Woolf'la 1917'de Hogarth Press'i kurmuşlardır.
 - 13 Edward Morgan Forster (1879-1970), İngiliz yazar ve Cambridge King's College üyesi. Romanlarından bazıları şunlardır: *Where Angels Fear to Tread* (1905) [Meleklerin Uğramadığı Yer, İng. çev. Armağan İlkin, İstanbul: Adam Yayınları, 1982], *A Room with a View* (1908) [Manzaralı Bir Oda, İng. çev. Sevil Cerit, 1. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002], *Howards End* (1910) [Howards End, İng. çev. Hasan Fehmi Nemli, 1.

- baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012] ve *A Passage to India* (1924) [*Hindistan'a Bir Geçit*, İng. çev. Filiz Ofluoglu, 4. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013].
- 14 Duncan James Corrowr Grant (1885-1978), İskoç ressam, Lytton Strachey ve John Maynard Keynes'in âşığı. Virginia Woolf'un kardeşi ressam Vanessa Bell'le ilginç bir birliktelik kurmuştur.
 - 15 Vanessa Bell (kızlık soyadı Stephen) (1879-1961), Duncan Grant ve âşığı David Garnett ile East Sussex Charleston'daki çiftlik evlerinde alışılmadık bir aile kurmadan önce, sanat eleştirmeni Clive Bell'le evlilik yapmış İngiliz sanatçı.
 - 16 Roger Eliot Fry (1866-1934), modernizmin savunuculuğunu yapmış ve "post-empresyonizm" kavramını icat etmiş İngiliz sanatçı ve sanat eleştirmeni. Fry, Vanessa Bell'le kısa süreli bir aşk ilişkisi yaşamıştır.
 - 17 George Edward Moore (1873-1958), 1903 tarihli *Principa Ethica* eseri, Keynes ile diğer Bloomsbury Grubu üyelerine ilham vermiş İngiliz ahlak filozofu.
 - 18 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 240.
 - 19 R.F. Harrod, *The Life of John Maynard Keynes* [John Maynard Keynes'in Hayatı] (Macmillan, Londra, 1952), s. 200.
 - 20 Keynes'ten Grant'e mektup, 25 Nisan 1915, agy. içinde, s. 201.
 - 21 Sir Roy Forbes Harrod (1900-78), İngiliz iktisatçı ve Oxford İktisat Bölümü öğretim üyesi. *Life of John Maynard Keynes* (1952) adlı eseri, Robert Skidelsky'nin üç ciltlik (1983, 1992, 2000) eserine dek, en eksiksiz Keynes biyografisi olarak kalmıştır.
 - 22 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 206.
 - 23 Bloomsbury Grubu'ndakiler pasifist değildi; ancak kabul etmedikleri bir savaşa katılmamaları gerektiğine inanıyorlardı. Eksiksiz bir değerlendirme için bkz. Robert Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 1: *Hopes Betrayed* [İhanete Uğramış Umutlar] 1883-1920 (Viking Penguin, New York, 1986), s. 315-327.
 - 24 A.gy., s. 324.
 - 25 Agy.
 - 26 Robert Jacob Alexander, Baron Skidelsky (1939-), Britanyalı iktisadi düşünceler tarihçisi, İngiltere Warwick Üniversitesi'nde politik iktisat fahri profesörü ve Sosyal Demokrat Parti'nin kurucu üyesi (1981). John Maynard Keynes'in üç ciltlik biyografisi, Keynes'in yaşamına ilişkin en eksiksiz anlatımdır.
 - 27 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 1: *Hopes Betrayed*, s. 353.
 - 28 İtilaf Devletleri'nin Başkan Wilson'a gönderdiği memorandum, ABD Dışişleri Bakanlığı, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918. Supplement 1, The World War* [ABD'nin Dış İlişkileriyle İlgili Belgeler, 1918. Ek 1, Dünya Savaşı] (Government Printing Office, Washington DC, 1918), s. 468-694.
 - 29 Rosalia "Rosa" Luxemburg (1871-1919), Ocak 1919'da Berlin'de başarısız Spartakist isyanından sonra öldürülmüş Alman Marksist ve Spartakist Birlik'in lideri.
 - 30 Carl Melchior (1871-1933), M.M. Warburg adına çalışmış Alman bankacı, Paris Barış Konferansı'nda, yenilmiş Alman hükümetini temsil eden gruba liderlik etmiştir. Keynes'in Melchior'a duyduğu sözde "sevgi"ye rağmen, yakın arkadaşlıklarının plato-

- nik bir aşktan ötesi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Melchior, uzun süre metresi olan Fransız yazar Marie de Molenes'le nihayetinde evlenmiştir. Tek çocukları olmuştur.
- 31 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 1: *Hopes Betrayed*, s. 374.
- 32 Keynes'ten annesine mektup, 14 Mayıs 1919, alıntılандığı yer: Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 249.
- 33 Keynes'ten Grant'a mektup, 14 Mayıs 1919, alıntılандığı yer: Agy., s. 250.
- 34 Keynes'ten Chamberlain'e mektup, 26 Mayıs 1919, alıntılандığı yer: Agy., s. 251.
- 35 Chamberlain'den Keynes'e mektup, 21 Mayıs 1919, alıntılандığı yer: Agy., s. 250.
- 36 Mareşal Jan Christiaan Smuts (1870-1950), Güney Afrikalı devlet adamı ve Güney Afrika Birliği başbakanı (1919-24, 1939-48).
- 37 Keynes'ten annesine mektup, 3 Haziran 1919, alıntılандığı yer: Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 252.
- 38 Keynes'ten Lloyd George'a mektup, 5 Haziran 1919, alıntılандığı yer: Agy., s. 253.
- 39 J.M. Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (Harcourt, Brace & Howe, New York, 1920), s. 5.
- 40 Agy., s. 3.
- 41 Agy., s. 30.
- 42 Agy., s. 35.
- 43 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 256.
- 44 Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, s. 94.
- 45 Agy., s. 96.
- 46 Agy., s. 158.
- 47 Agy., s. 167.
- 48 Agy., s. 168.
- 49 Strachey'den Keynes'e mektup, Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *The Economist as Savior 1920-1937* [Kurtarıcı olarak İktisatçı 1920-1937] (Viking Penguin, New York, 1994), s. 392.
- 50 Keynes'ten Strachey'e mektup, alıntılандığı yer: Agy., s. 392.
- 51 Agy., s. 393.
- 52 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 255.
- 53 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 1: *Hopes Betrayed*, s. 384.
- 54 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 58.

İKİNCİ BÖLÜM

- 1 “Nobel Prize-Winning Economist, Friedrich A. von Hayek” [Nobel Ödüllü İktisatçı Friedrich A. von Hayek] Oral History Program [Sözlü Tarih Programı], University of California, Los Angeles, 1983 (Hayek'le röportaj, 28 Ekim ve 4, 11 ve 12 Kasım 1978), s. 475, <http://www.archive.org/stream/nobelprizewinnin00haye#page/n7/mode/2up> (erişim tarihi Şubat 2011). Buradan itibaren “UCLA Oral History Program.”

- 2 F. A. Hayek, *Hayek on Hayek* [Hayek Hakkında Hayek], ed. Stephen Kresge ve Leif Wenar (University of Chicago Press, Chicago, 1994), s. 35.
- 3 Erich Streissler, ed., *Roads to Freedom: Essays in Honour of Friedrich A. von Hayek* [Özgürlük Yolu: Friedrich A. von Hayek'in Anısına Denemeler] (Augustus M. Kelley, New York, 1969), s. xi.
- 4 UCLA Oral History Program, s. 387.
- 5 Agy., s. 177.
- 6 Agy., s. 57.
- 7 Agy.
- 8 Agy., s. 59.
- 9 Agy., s. 434.
- 10 Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, s. 240.
- 11 Agy., s. 241.
- 12 Agy., s. 233.
- 13 Agy., s. 263.
- 14 Agy., s. 258 dipnot 1.
- 15 UCLA, Oral History Program, s. 41.
- 16 Agy.
- 17 Carl Menger (1840-1921), marjinal fayda kuramını geliştirmiş ve Avusturya İktisat Okulu'nu kuran, Polonya doğumlu Avusturya-Macaristanlı iktisatçı. Temel eseri *Principles of Economics* (1871), Eugen von Böhm-Bawerk ile başta Mises ve Hayek olmak üzere, piyasa iktisatçılarından birçok nesle ilham kaynağı olmuştur.
- 18 Friedrich Freiherr von Wieser (1851-1926), Eugen von Böhm-Bawerk ile Carl Menger'in Avusturya Okulu kuramlarını geliştirmiş Viyanalı iktisatçı.
- 19 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 54.
- 20 Agy., s. 55.
- 21 Maximilian Carl Emil "Max" Weber (1864-1920), Karl Marx ve Emile Durkheim gibi, sosyoloji kuramını ve araştırmalarını devrimcileştiren Alman sosyolog ve siyasal iktisatçı. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinin iddiasına göre, Protestanlıkta içkin olan kanaatkârlık, tüketimi azaltıp modern kapitalizmi doğuran yatırımlar yapılmasına imkân tanımıştır. Weimar Anayasası'nın taslağını hazırlayan kişilerden biridir. Almanya cumhurbaşkanına olağanüstü hal yetkileri tanıyan ve Adolf Hitler'e totaliter bir yönetim kurma imkânı vermiş kötü şöhretli 48. madde de onun eseridir.
- 22 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 55.
- 23 UCLA Oral History Program, s. 583.
- 24 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 60.
- 25 Richard M. Ebeling, "The Great Austrian Inflation" [Büyük Avusturya Enflasyonu], *Freeman: Ideas on Liberty* [Freeman: Özgürlük Üzerine Düşünceler], Nisan 2006, s. 2-3, <http://www.fee.org/pdf/the-freeman/0604RMEbeling.pdf>.
- 26 Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, s. 246-247.
- 27 Agy., s. 134.

- 28 Agy., s. 224.
- 29 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 58.
- 30 J.M. Keynes, *A Tract on Monetary Reform* (1923), s. 54. Yeniden baskısı: J.M. Keynes, *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, cilt 4: *A Tract on Monetary Reform* (1923) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1971). Bundan böyle “*Collected Writings*” şeklinde kısaltılmıştır. İtalikler yazara aittir.
- 31 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 58 ve dipnot.
- 32 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 102.
- 33 Walter Lippmann (1889-1974), Soğuk Savaş kavramını ilk kez kullanan Pulitzer ödüllü Amerikalı gazeteci.
- 34 Bu Keynes’in yaşamı boyunca gidermeye çalıştığı, bu çabalarının, II. Dünya Savaşı’ndan sonra kabul edilen ve uluslararası sabit kur rejimini tesis eden 1944 Bretton Woods Konferansı’na yaptığı katkıyla doruğa çıktığı bir sorundu.
- 35 *Collected Writings*, cilt 4: *Tract on Monetary Reform*, s. 16.
- 36 Agy., s. 36.
- 37 Agy., s. 134.
- 38 Agy., s. 136.
- 39 Agy., s. 65.
- 40 Agy.
- 41 Uzmanların çözüm önerilerinde devrimci veya maceracı çok az şey vardı: İki yıl boyunca savaş tazminatlarının ödenmemesini, ılımlı bir dış borcu ve ulusal bütçenin denge-lenmesini savunuyorlardı. Donald Edward Moggridge, *Maynard Keynes: An Economist’s Biography* [Maynar Keynes: Bir İktisatçının Biyografisi] (Routledge, New York, 1992), s. 380.
- 42 Milton Friedman, daha sonra Wesley Clair Mitchell’in altında çalışma yürütecekti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 F. A. Hayek, 1978 tarihli yeni baskının önsözü, Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (LibertyClassics, Indianapolis, 1981), s. xix-xx.
- 2 Ludwig von Mises, “Economic Calculation in the Socialist Commonwealth,” çev. S. Alder, s. 14, <http://mises.org/pdf/econcalc.pdf> (erişim tarihi Şubat 2011).
- 3 Gerek Harrod gerekse Skidelsky, banka faiz oranlarındaki artışın, Keynesçi devrimin başlamasına ön ayak olduğunu düşünmektedir. “Belki de İngiltere Merkez Bankası’nın aldığı karardan çok daha uzun erimli sonuçları olmuş hiçbir karar olmamıştır; çünkü bu Keynes’in [*sic*] zihnini, bugüne dek etkisini sürdüren ve tüm dünyaya yayılmış bir düşünce çizgisi üzerinde çalışmaya itti.” Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 338. “Keynesçi devriminin başlangıcıydı.” Skildesky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 147.
- 4 J.M. Keynes, “Note on Finance and Investment [Finans ve Yatırım Üzerine Not],” *Nation*, 14 Temmuz 1923.

- 5 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9: The Return to Gold and Industrial Policy* [Altına Dönüş ve Sanayi Politikası] (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1981), s. 158-162.
- 6 Bu Keynes'in, nın neye dönüşeceğiyle ilgili verdiği ilk ipucuydu. Parayı harcama biçiminin ekonomi üzerinde nasıl kümülatif bir etki yarattığına ilişkin geliştirilen bu kuramsal açıklama, sonrasında Keynes'in çalışma arkadaşı Richard F. Kahn tarafından geliştirilecekti. Bu kavram, Keynes'in *General Theory* adlı eserindeki argümanlarda büyük bir rol oynayacaktı. Bir kez daha, Keynes'in sezgisi kuramının önündeydi.
- 7 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9*, s. 220.
- 8 *House of Commons Debates*, 5. Sayı (HMSO, Londra, 1924), cilt 176, 30 Temmuz 1924, sütun 2091-2092.
- 9 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9*, s. 283.
- 10 Agy., s. 229.
- 11 John Locke (1632-1704), "klasik liberalizmin babası" olarak bilinen İngiliz Aydınlanma'sı düşünürü; ampirizm, toplumsal sözleşme ve Aydınlanma'yı önceleyen hukukun üstünlüğü üzerine geliştirdiği kuramlar, Amerika'nın Kurucu Babalarını esinlemiştir.
- 12 David Hume (1711-76), İskoç filozof ve iktisatçı, İskoç Aydınlanma'sının temel aktörü.
- 13 Edmund Burke (1729-97), İrlandalı filozof ve Parlamento'nun Whig kanadı üyesi, "modern muhafazakârlığın babası" olarak bilinir.
- 14 Jean-Jacques Rousseau (1712-78), İsviçre kökenli Fransız filozof, *Toplumsal Sözleşme*'nin yazarı.
- 15 William Paley (1743-1805), İngiliz Hristiyan filozof.
- 16 Jeremy Bentham (1748-1832), İngiliz filozof.
- 17 J.M. Keynes, *The End of Laissez-Faire* [Laissez-Faire'in Sonu] (Hogarth Press, Londra, 1926), s. 11.
- 18 Charles Dickens, *Hard Times* (Harper & Brothers, New York, 1854), bölüm 23, s. 281.
- 19 Charles Robert Darwin (1809-82), doğal seçim yoluyla evrim kuramını öne sürmüş İngiliz doğabilimci. Keynes'in kardeşi Geoffrey Darwin'in torunu Margaret'le evlenmiştir.
- 20 Keynes, *End of Laissez-Faire*, s. 40.
- 21 Agy., s. 44.
- 22 Agy., s. 45.
- 23 Agy., s. 47.
- 24 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9*, s. 267-272.
- 25 Alıntı: Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 198.
- 26 Agy., s. 202.
- 27 J. M. Keynes, *The Economic Consequences of Mr. Churchill* (Hogarth Press, Londra, 1925), s. 9.
- 28 Agy., s. 19.

- 29 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion* (1931) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1972), s. 223.
- 30 “The Monetary Policy of the United States after the Recovery from the 1920 Crisis” [1920 Krizinden Çıkış Sonrası ABD’nin Para Politikası], F. A. Hayek, *Money, Capital, and Fluctuations: Early Essays* [Para, Sermaye ve Dalgalanmalar: İlk Yazılar], der. Roy McCloughry (Routledge & Kegan Paul, Londra, 1984), s. 5-32.
- 31 Agy., s. 17.
- 32 Knut Wicksell (1851-1926), *Interest and Prices* [Faiz ve Fiyatlar] adlı kitabı, “monetarizm” olarak bilinecek akıma erken dönem katkı sunan, sayılan İsveçli iktisatçı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Hayek, Keynes’le tam olarak ilk ne zaman karşılaştığı konusunda çelişkili açıklamalarda bulunmuştur. 1963’te Chicago Üniversitesi’nde verdiği “The Economics of the 1930s as Seen from London” [Londra’dan Görüldüğü Biçimiyle 1930’ların Ekonomisi] (yayımlandığı yer: *Collective Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 59) adlı seminerde, “onunla 1929 yılında... bir uluslararası konferansta karşılaştım,” demiştir. *Oriental Economist*’te yayımlanan bir makalesindeyse (cilt 34, no. 663, Ocak 1966, s. 78-80, yeniden basımı agy., s. 240), “onunla ilk kez 1928’de Londra’da karşılaştım,” diye yazmıştır. Keynes’in *Collected Writings* eserinde, ilk buluşmalarına dair hiçbir kayıt yoktur.
- 2 Londra ve Cambridge Ekonomi Topluluğu (LCET), London School of Economics’ten William Beveridge ile Arthur Bowley’in, Cambridge’den John Maynard Keynes ile Hubert Henderson’un oluşturduğu bir yürütme kurulu tarafından idare ediliyordu. Mevcut istatistikleri kullanışlı bir biçimde tedarik ederek ve hisse fiyatları, parasal ücretler ve endüstriyel üretim gibi yeni göstergeler geliştirerek, işletmeleri desteklemeyi hedefliyordu.
- 3 Lionel C. Robbins, sonrasında Lord Robbins (1898-1984), Britanyalı iktisatçı.
- 4 “Economics of the 1930s as Seen from London”, *Collective Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 59.
- 5 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 78.
- 6 Eugen Ritter von Böhm-Bawerk (1851-1914), Viyanalı iktisatçı, Carl Menger’in öğrencisi, Ludwig von Mises’in öğretmeni ve Karl Marx’ın ısrarcı bir eleştirmeni. Böhm-Bawerk, henüz Avusturya-Macaristan’ın parçasıyken Çekoslovakya, Brno’da doğmuştur.
- 7 William Henry Beveridge, Lord Beveridge (1879-1963), *Sosyal Güvenlik ve Müttefiklerin Hizmetleri* adlı 1942 raporu, İşçi Partisi’ne Refah Devleti ile Ulusal Sağlık Hizmetini kurma esini vermiş Britanyalı iktisatçı.
- 8 Lionel Robbins, *Autobiography of an Economist* [Bir İktisatçının Otobiyografisi] (Macmillan/St. Martin’s Press, Londra, 1971), s. 150.
- 9 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 75.
- 10 Agy.
- 11 F. A. Hayek, “The ‘Paradox’ of Saving” [Tasarruf Paradoksu] ilk basımı 1929 yılında, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, cilt 1, no. 3. Aşağıdaki 15 nolu dipnota bakınız.

- 12 Waddill Catchings (1879-1967), sonradan iktisatçı olan Amerikalı bankacı ve William Trufant Foster (1879-1950), Amerikalı iktisatçı ve Oregon Portland'daki Reed Kolej'in ilk müdürü.
- 13 W. T. Foster ve W. Catchings, "The Dilemma of Drifts", yayımlayan: Pollak Foundation, Newton, MA, 1926.
- 14 Herbert Clark Hoover (1874-1964), Ticaret Bakanı (1921-28) ve ABD'nin 31. Başkanı (1929-33).
- 15 Hayek, "The 'Paradox' of Saving", çevirenler Nicholas Kaldor ve George Tugendhat, yayımlandığı yer: *Economica*, cilt 11, Mayıs 1931 ve yeniden basımı, *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 88.
- 16 Agy., s. 118-119.
- 17 Agy., s. 119.
- 18 Agy.
- 19 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 77.
- 20 Hayek, "'Paradox' of Saving", *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 74-120.
- 21 Jörg Guido Hülsmann, *Mises: The Last Knight of Liberalism* (Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, AL, 2007), s. 514.
- 22 Margit von Mises, *My Years with Ludwig von Mises* [Ludwig von Mises'li Yıllarım] (Arlington House, New Rochelle, NY, 1976), s. 44.
- 23 Agy., s. 85.
- 24 Tilton, atalarından biri Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ilk çarpışması olan Bunker Hill Savaşı'nı kaybetmiş General Gage olan Lord Gage'nin mülkü üzerindeydi.
- 25 Bkz. J.M. Keynes ve Lydia Lopokova, *Lydia and Maynard: The Letters of Lydia Lopokova and John Maynard Keynes* [Lydia ve Maynard: Lydia Lopokova ve John Maynard Keynes'in Mektupları], der. Polly Hill ve Richard Keynes (Charles Scribner's Sons, New York, 1989).
- 26 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 285.
- 27 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 403.
- 28 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 314.
- 29 J.M. Keynes, *A Treatise on Money* (Macmillan, Londra, 1930), s. vi.
- 30 *Collected Writings*, cilt 13: *The General Theory and After, Part 1, Preparation* [Genel Teori ve Sonrası, 1. Kısım, Hazırlık] (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1973), s. 19-22.
- 31 Agy.
- 32 Keynes farklı faiz oranlarını tanımladığı için Wicksell'e itibar etse de, bu sonuca Wicksell'in eserinden bağımsız bir yoldan varmıştı.
- 33 Keynes, *Treatise on Money*, s. 408.
- 34 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 413.
- 35 Keynes, *Treatise on Money*, s. 376.
- 36 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 297.

- 37 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9*, s. 765.
- 38 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 302.
- 39 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 91.
- 40 *Collected Writings*, cilt 19: *Activities 1922-9*, s. 825.
- 41 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 93.
- 42 Agy., s. 106.
- 43 *Collected Writings*, cilt 20: *Activities 1929-31: Rethinking Employment and Unemployment Policies* [İstihdam ve İşsizlik Politikalarını Yeniden Düşünmek] (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1981), s. 148.
- 44 Agy., s. 76.
- 45 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 416.
- 46 *Collected Writings*, cilt 20: *Activities 1929-31*, s. 64.
- 47 Agy., s. 318.
- 48 Agy., s. 102.
- 49 Agy., s. 144.
- 50 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 187.
- 51 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 429.
- 52 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 368.
- 53 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 427.
- 54 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 185.
- 55 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 151.
- 56 Susan Howson ve Donald Winch, *The Economic Advisory Council, 1930-1939: A Study in Economic Advice during Depression and Recovery* [Ekonomik Danışma Kurulu, 1930-1939: Bunalım ve İyileşme Sırasındaki Ekonomik Tavsiyeler Üzerine Bir İnceleme] (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1977), s. 63.
- 57 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 152.
- 58 Norman Mackenzie ve Jeanne Mackenzie (der.), *The Diary of Beatrice Webb*, cilt 4: *"The Wheel of Life" 1924-1943* (Virago, Londra, 1985), s. 260.

BEŞİNCİ BÖLÜM

- 1 F.A. Hayek, "The 'Paradox' of Saving", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, cilt 1, no. 3, 1929.
- 2 Joan Robinson nihayetinde daha da ileriye gitmişti. Ona göre, "[Keynes'in *Genel Teorisi* de dahil olmak üzere, her şey Marshall'da bulunabilir." Joan Robinson, *Economic: An Essay on the Progress of Economic Thought Philosophy* [İktisadi Olan: İktisadi Düşünce Felsefesinin İlerlemesi Üzerine Bir Deneme] (Aldine Transaction, Piscataway, NJ, 2006), s. 73.
- 3 Richard Ferdinand Kahn, Baron Kahn (1905-89), Britanyalı iktisatçı. Kahn Keynes'in öğrencisi olarak, ekonomik sisteme kamusal para sokmanın sonuçları üzerine çalışıyordu. Keynes tarafından önerilen bu çalışma konusu, şu tezi ortaya atmasına yol açtı:

Ek meblağlar toplam talebi artıracak ve ekonomik faaliyetlerde devamlı ve ölçülebilir artışlar getirecekti. Bu kavram Keynes tarafından “çarpan” olarak adlandırılmıştı.

- 4 Richard F. Kahn, *The Making of Keynes' General Theory* [Keynes'in Genel Teorisi'nin Oluşumu] (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1984), s. 171.
- 5 Joan Violet Robinson (kızlık soyadı Maurice) (1903-83), King's College'in ilk kadın öğrencisi, Keynes'in en ölümcül takipçisi ve “Cambridge Sirki”nin önde gelen üyesi. Eksik rekabet olgusu üzerinde çalıştı; neo-Ricardocu ve post-Keynesçi okulların eş kuruculuğunu yaptı; Nicholas Kaldor'la, başta gelişmemiş ülkelerle ilgili ekonomik kalkınma kuramları geliştirdi ve Karl Marx'ın ekonomi kuramlarına ilişkin çalışmaları yeniden canlandırdı. 1925'te Austin Robinson'la evlendi.
- 6 Piero Sraffa (1898-1983), Keynes'in Mussolini faşizminden kurtarıp, Cambridge'de ekonomi eğitmeni ve Marshall kütüphanecisi olması (Keynes bu pozisyonu özellikle onun için yaratmıştı) için getirdiği İtalyan iktisatçı. Sraffa, Joan Robinson ile neo-Ricardocu Okul'un eş kurucusuydu. Wittgenstein, felsefi düşüncelerinde yaptığı atılımların çoğunu, Sraffa'yla yaptığı tartışmalara atfetmekteydi.
- 7 James Edward Meade (1907-95), önce LSE'de sonra Cambridge'de eğitim vermiş Britanyalı iktisatçı. 1977 Nobel Ekonomi Ödülü'nün eş sahibi (Bertil Ohlin'le). Tam istihdama ilişkin Resmi Rapor'un ilk taslağını (1944) yazmış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) ilk çerçevesini hazırlamıştır. 1945 ve 1947 yılları arasında, Clement Attlee'nin İşçi Partisi hükümetinde baş iktisatçı olarak görev almıştır.
- 8 Alıntılanan yer: Marjorie Shepherd Turner, *Joan Robinson and the Americans* (M.E. Sharpe, Armonk, NY, 1989), s. 51.
- 9 Agy., s. 62.
- 10 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part I*, s. 339.
- 11 Joseph Alois Schumpeter (1883-1950), Çek kökenli Avusturyalı iktisatçı ve siyaset bilimci. Böhm-Bawerk'in altında çalışmış ve ekonomideki “yaratıcı yıkım” kuramları, Avusturya Okulu'nun kavramları için tamamlayıcı bir işlevi yerine getirmiştir. 1932'de Nazilerden kaçarak Amerika'ya gitmiş ve Harvard'a sığınmıştır.
- 12 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 170.
- 13 Keynes'ten Pigou'ya mektup, alıntılanan yer: Charles H. Hession, *John Maynard Keynes* (Macmillan, New York, 1984), s. 263.
- 14 Joseph Alois Schumpeter ve Elizabeth Boody Schumpeter, *History of Economic Analysis* [İktisadi Analizin Tarihi] (Oxford University Press, Oxford, B.K., 1954), s. 1118. Kendi payına akılcı biri olan Kahn, böylesi abartılı bir iddiayı “tamamen saçma” bulmuştur. “Belki de Keynes'e olan bilinçdışı düşmanlıktan kaynaklanmıştı... Keynes'le dostluğu... son zamanlara doğru bir kiskançlıkla gölgelenmişti. Keynes, Schumpeter'in yaşamının büyük bir dilimi boyunca, nafile yere çözüm aradığı temel bir soruna çözüm bulmuştu: “Gençken üç arzum vardı: Büyük bir âşık olmak, büyük bir binici olmak ve büyük bir iktisatçı olmak. Sadece ikisini başarabildim.” Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 178.
- 15 Schumpeter ve Schumpeter, *History of Economic Analysis*, s. 1152.

- 16 Michael Senzberg (der.), *Eminent Economists: Their Life Philosophies* [Önde Gelen İktisatçılar: Yaşam Felsefeleri] (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1993), s. 204.
- 17 Agy., s. 205.
- 18 Agy., s. 211.
- 19 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 703.
- 20 G.C. Harcourt, "Some Reflections on Joan Robinson's Changes of Mind and Their Relationship to Post-Keynesianism and the Economics Profession" [Joan Robinson'un Fikir Değiştirmeleri ve Bunların Post-Keynesçilik ve Ekonomi Mesleğiyle İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler], yer aldığı eser: Joan Robinson, Maria Cristina Marcuzzo, Luigi Pasinetti ve Alesandro Roncaglia (der.), *The Economics of Joan Robinson* [Joan Robinson'un İktisadı], Routledge Studies in the History of Economics, cilt 94 (CRC Press, Londra, 1996), s. 331.
- 21 Keynes'ten Lydia'ya mektup, 1 Şubat 1932, King's College, Cambridge, B.K.
- 22 F.A. Hayek, "Preface to the Second Edition" (1935), *Prices and Production* [Fiyatlar ve Üretim] (Augustus M. Kelley, New York, 1967), s. ix, <http://mises.org/books/pricesproduction.pdf>.
- 23 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 181-182.
- 24 Joan Robinson, "The Second Crisis of Economic Theory" [İktisat Kuramının İkinci Krizi], *History of Political Economy*, cilt 8, Bahar 1976, s. 60.
- 25 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 127.
- 26 F.A. Hayek, *Prices and Production and Other Works: F.A. Hayek on Money, the Business Cycle, and the Gold Standard* [Fiyatlar ve Üretim ve Diğer Eserleri: F.A. Hayek'in Para, İş Çevrimi ve Altın Standardı Üzerine Görüşleri] (Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, AL, 2008), s. 197, <http://mises.org/books/hayekcollection.pdf>. İlk yayımlanışı, Routledge & Sons, Londra, 1931.
- 27 Agy., s. 198.
- 28 Agy., s. 199.
- 29 Richard Cantillon (1680-1734), ekonominin "doğal" davranışını ve ekonomilerin denge eğiliminde olduğu kavramını ortaya atan İrlanda kökenli Fransız iktisatçı.
- 30 Hayek, *Prices and Production*, s. 205.
- 31 Henry Thornton (1760-1815), İngiliz iktisatçı ve Parlamento üyesi.
- 32 David Ricardo (1772-1823), İngiliz iktisatçı.
- 33 Thomas Tooke (1774-1858), Hayek'in LSE dersleri sonrasında ödüllendirildiği ekonomi kürsüsüne ismini vermiş İngiliz iktisatçı.
- 34 Thomas Malthus (1766-1834), İngiliz iktisatçı.
- 35 John Stuart Mill (1806-73), İngiliz filozof, siyaset kuramcısı, iktisatçı ve Parlamento üyesi.
- 36 Marie-Esprit-Leon Walras (1834-1910), Fransız iktisatçı.
- 37 Hayek'in Şubat 1931'de LSE'de ilk dersini verdiği sırada, Keynes'in Aralık 1930'da yayımladığı *Treatise*'ini okuyup okumadığı bilinmemektedir.

- 38 Hayek, *Prices and Production*, s. 215.
- 39 Agy., s. 217-218.
- 40 Agy., s. 219.
- 41 Agy., s. 220-221.
- 42 Agy., s. 241.
- 43 Ludwig von Mises, *Theorie des Geldes und der Umlaufmittel* (Duncker & Humblot, Münih, 1912), s. 431.
- 44 Hayek, *Prices and Production*, s. 272.
- 45 Agy., s. 273.
- 46 Agy., s. 275.
- 47 Agy., s. 299.
- 48 Agy., s. 288.
- 49 Agy.
- 50 Agy., s. 290.
- 51 Agy., s. 298.
- 52 Agy.
- 53 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 127.
- 54 John Cunningham Wood ve Robert D. Wood (der.), *Friedrich A. Hayek: Critical Assessments of Leading Economists* [Friedrich A. Hayek: Önde Gelen İktisatçıların Değerlendirmeleri] (Routledge, Londra, 2004), s. 201.
- 55 Bu atamada Robbins'in ne derece rol oynadığı konusunda bazı karışıklıklar vardır. Robbins'in memnun olduğu ve Daniel Yergin ile Joseph Stanislaw'ın, *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy* [Hâkim Tepeler: Dünya Ekonomisi İçin Savaş] (Simon & Schuster, New York, 2002) eseri gibi kaynaklar, atamayı "Lionel Robbins'in özel ısrarı"nın sonucu olarak belirtse de, Robbins, *Autobiography of an Economist* (s. 127) eserinde şöyle demiştir: "Meğerse Beveridge, ders veren zatı Tooke Kürsüsü'nün başkanı olarak kalıcı surette aramıza katılması için davet edip edemeyeceğimizi sormuş... Lehinde oybirliğiyle karar alınmıştı."
- 56 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 127.

ALTINCI BÖLÜM

- 1 BBC Radyo, 14 Ocak 1931, *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 138.
- 2 Agy.
- 3 Agy., s. 139.
- 4 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 384.
- 5 Howson ve Winch, *Economic Advisory Council*, s. 82.
- 6 İşsizlik Sigortası Kraliyet Komisyonu, *Minutes of Evidence* [Delil Tutanakları] (HMSO, Londra, 1931), s. 381.

- 7 Churchill'e böyle bir şey dediğine dair kanıt yoktur. Bu alıntı, ne Keynes'in biyografi yazarları Roy Harrod ve Robert Skidelsky'de ne de Churchill'in biyografi yazarları Martin Gilbert ve Roy Jenkins'te yer almaktadır.
- 8 Kendisine çokça atfedilen bu yorumu Keynes'in yaptığına dair kanıt yoktur. Yine, ne Harrod'da ne de Skidelsky'de bulunmaktadır.
- 9 Hubert Henderson Papers, Nuffield College, Oxford, dosya 21, 17 Haziran 1931.
- 10 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 390.
- 11 Oswald Toynbee "Foxy" Falk (1881-1972), Londra borsa simsarı, Keynes'in dostu ve yatırım ortağı, Keynes kendisini 1917 Hazine ekibinin üyesi olmak üzere davet etmişti.
- 12 O.T. Falk'ın yazıları, British Library, Londra, 22 Haziran 1931.
- 13 *Collected Writings*, cilt 20: *Activities, 1929-31*, s. 563.
- 14 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part I*, s.343.
- 15 Agy., s. 355.
- 16 Philip Quincy Wright (1890-1970), 1923'ten itibaren Chicago Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü öğretim üyesi.
- 17 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 392.
- 18 J.M. Keynes, *Daily Herald*, 17 Eylül 1931.
- 19 *New Statesman* için yazılan bir makalede geçmektedir, yeniden baskısı: John Maynard Keynes, *Essays in Persuasion* (W.W. Norton, New York, 1963), s. 161.
- 20 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 438.
- 21 Hayek, *Prices and Production*, s. 425.
- 22 Agy.
- 23 Agy., s. 426.
- 24 Agy.
- 25 Agy.
- 26 Agy.
- 27 Agy.
- 28 Agy., s. 427.
- 29 Agy., s. 429.
- 30 Agy.
- 31 Agy., s. 447.
- 32 Agy., s. 430.
- 33 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 128.
- 34 Hayek, *Prices and Production*, s. 434.
- 35 Hayek, *Prices and Production*, s. 436.
- 36 Frank William Tayssig (1859-1940), Amerikalı iktisatçı.
- 37 Hayek, *Prices and Production*, s. 436.
- 38 Agy., s. 455.
- 39 Agy., s. 455-456.

- 40 Hayek, "İkinci Baskıya Önsöz" (1935), *Prices and Production* (Augustus M. Kelly, New York, 1967), s. xiv, <http://mises.org/books/pricesproduction.pdf>.
- 41 Keynes, *Essays in Persuasion* (W.W. Norton, 1963), s. 1.

YEDİNCİ BÖLÜM

- 1 Bertrand Russell (1872-1970), Britanyalı filozof, matematikçi ve tarihçi.
- 2 Bertrand Russell, *Autobiography* (Allen & Unwin, Londra, 1967), s. 61.
- 3 Kenneth Clark, Baron Clark (1903-83), sanat tarihçisi ve Londra Ulusal Galeri'nin müdürü.
- 4 Kenneth Clark, *The Other Half: A Self Portrait* (Harper & Row, New York, 1977), s. 27.
- 5 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 644.
- 6 *Collected Writings*, cilt 5: *A Treatise on Money, i: The Pure Theory of Money* (1930) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1971), s. xviii.
- 7 Sir Arthur Quiller-Couch (1863-1944), İngiliz yazar.
- 8 Arthur Quiller-Couch, *On the Art of Writing* (G.P. Putnam's Sons, New York, 1916), s. 281.
- 9 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 243.
- 10 Agy., s. 252.
- 11 Bu iki düşünce çizgisini uzlaştırmaya dönük olarak, şimdiye dek yapılmış en net ve güçlü girişim, Bruce Caldwell'in şu eserindeki istisnai girişte bulunabilir: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 25, cilt 9 *Collected Works* (Hayek). Ancak ayrıca şuna bkz. Heinz-Dieter Kurz, "The Hayek-Keynes-Sraffa Controversy Reconsidered" [Hayek-Keynes-Sraffa İhtilafının Yeniden Değerlendirilmesi], yer aldığı eser: Kurz, *Critical Essays on Piero Sraffa's Legacy in Economics* [Piero Sraffa'nın Ekonomideki Mirası Üzerine Eleştirel Yazılar] (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 2000), s. 257-304.
- 12 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 244.
- 13 Agy., s. 247.
- 14 Agy.
- 15 Agy., s. 248.
- 16 Alıntılандığı yer: Robert Skidelsky, "Ideas and the World" [Fikirler ve Dünya], *Economist*, 23 Kasım 2000.
- 17 Arthur Cecil (A.C.) Pigou (1877-1959).
- 18 Avusturya ve İngiltere arasında 1932-33 yıllarında yapılan Ashes kriket maçı, İngiliz takımının "bel altı vuruşlar" yaptığı yani topu vurucuya değil de kaleye doğru fırlattığı suçlamalarıyla gölgelenmişti. Keynes'in Hayek'e yıktığı şeyin, "kriket olmadığını" söylemesi, Pigou'nun İngiliz devlet okullarına özgü bir dille sarf edebileceği en büyük hakaretti.
- 19 Arthur Pigou, *Economics in Practice* [Pratikte Ekonomi] (Macmillan, Londra, 1935), s. 23-24.
- 20 Agy., s. 24.
- 21 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 159.

- 22 Agy.
- 23 Agy., s. 160.
- 24 Agy.
- 25 Agy.
- 26 Agy., s. 162-163.
- 27 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 257.
- 28 Agy., s. 257-258.
- 29 Agy., s. 258.
- 30 Agy.
- 31 Agy., s. 259.
- 32 Agy.
- 33 Agy., s. 259-260.
- 34 Hayek, *Prices and Production*, s. 434.
- 35 Agy., s. 260.
- 36 Agy., s. 262-263.
- 37 Agy., s. 265.
- 38 Agy.
- 39 Agy., s. 470.
- 40 Don Patinkin ve J. Clark Leith (der.), *Keynes, Cambridge and the General Theory* [Keynes, Cambridge ve Genel Teori] (University of Toronto Press, Toronto, 1978), s. 74.
- 41 Agy., s. 40.
- 42 Joan Robinson, *Contributions to Modern Economics* [Modern Ekonomiye Katkıları] (Blackswell, Oxford, B.K., 1978), s. xv.
- 43 *Collected Writings*, cilt 14: *General Theory and After, Part 2, Defence and Development* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1973), s. 148.
- 44 Kahn'ın 1932 yorumunun aktarıldığı yer: Paul Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)" [Friedrich von Hayek'in Bazı Hatıraları (1899-1992)], *Journal of Economic Behavior and Organization*, cilt 69, no. 1, Ocak 2009, s. 1-4.
- 45 Hugh Gaitskell (1906-63), İşçi Partisi lideri.
- 46 Aktarıldığı yer: Elizabeth Durbin, *New Jerusalem: The Labour Party and the Economics of Democratic Socialism* [Yeni Kudüsler: İşçi Partisi ve Demokratik Sosyalizmin İktisadı] (Routledge & Kegan Paul, Londra, 1985), s. 108.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

- 1 BBC Radyo, 14 Ocak 1931, *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 138.
- 2 Agy.
- 3 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 193.
- 4 Agy.
- 5 Agy., s. 195.

- 6 Agy., s. 197.
- 7 Agy., s. 182.
- 8 John Cunningham Wood (der.), *Piero Sraffa: Critical Assessments* [Piero Sraffa: Eleştirel Değerlendirmeler] (Psychology Press, Hove, B.K., 1995), s. 34.
- 9 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (Wiley-Blackwell, Londra, 2001) [*Felsefi Soruşturmalar*, Alm. çev. Haluk Barışcan, 3. baskı, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2014], önsöz.
- 10 Wood, *Piero Sraffa*, s. 34.
- 11 Ludwig M. Lachmann, *Expectations and the Meaning of Institutions: Essays in Economics* [Beklentiler ve Kurumların Anlamı: Ekonomi Yazıları], der. Don Lavoie (Psychology Press, Hove, B.K., 1994), s. 148.
- 12 Jean-Pierre Potier, *Piero Sraffa, Unorthodox Economist (1898-1983): A Biographical Essay* [Piero Sraffa, Ortodoks Olmayan İktisatçı (1898-1983)] (Psychology Press, Hove, B.K., 1991), s. 9.
- 13 Bernard Berenson (1865-1959).
- 14 Sraffa 1922 Noel’inde Keynes’e attığı bir mektupta, Mussolini’den gelen bu telgraftan bahsetmiştir, Keynes Papers, Marshall Kütüphanesi, Cambridge. Aktarılan yer: Nicholas Kaldor, “Piero Sraffa (1898-1983)”, *Proceedings of the British Academy*, cilt 71, 1985, s. 618.
- 15 Terenzio Cozzi ve Roberto Marchionatti (der.), *Piero Sraffa’s Political Economy: A Centenary Estimate* [Piero Sraffa’nın Politik İktisadı: Asırlık Bir Tahmin] (Psychology Press, Hove, B.K., 2001), s. 31-32.
- 16 Yatırım Tasarruf / Likidite Tercihi Para Arzı (IS-LM) modeli olarak bilinir ve faiz oranları ile gerçek çıktı arasındaki ilişkiyi gösterir.
- 17 John Richard Hicks, *Critical Essays in Monetary Theory* [Para Kuramında Eleştirel Yazılar] (Clarendon Press, Oxford, B.K., 1967), s. 204.
- 18 Frank Hyneman Knight (1885-1972), Chicago Okulu iktisadının eş kurucusu, *laissez-faire* ekonomisini çekinceli bir şekilde devlet müdahalesine tercih etmesinin temel sebebi, marjinal açıdan daha az etkisiz olmasıydı.
- 19 Knight’tan Morgenstern’e mektup, aktarılan yer: Michael Lawlor ve Bobbie Horn, “Notes on the Hayek-Sraffa Exchange” [Hayek-Sraffa Atışması Üzerine Notlar], *Review of Political Economy*, cilt 4, 1992, s. 318, dipnot.
- 20 Piero Sraffa, “Dr. Hayek on Money and Capital” [Para ve Sermaye Üzerine Dr. Hayek] *Economic Journal*, cilt 2, Mart 1932, s. 42-53.
- 21 Agy.
- 22 F.A. Hayek, “Money and Capital: A Reply” [Para ve Sermaye: Bir Cevap], *Economic Journal*, cilt 2, Haziran 1932, s. 237-249.
- 23 Piero Sraffa, “A Rejoinder” [Sert Cevap], *Economic Journal*, cilt 42, Haziran 1932, s. 249-251.
- 24 Knight’tan Oskar von Morganstern’e mektup, 4 Mayıs 1933, Oskar von Morganstern Papers, Duke Üniversitesi, Durham, N.C.

- 25 John Cunningham Wood ve Robert D. Wood (der.), *Friedrich A. Hayek* (Taylor & Francis, Londra, 2004), s. 200.
- 26 Lachmann, *Expectations and the Meaning of Institutions*, s. 148.

DOKUZUNCU BÖLÜM

- 1 Aralık 1933 gibi geç bir tarihe dek, Keynes'in *Genel Teori* eseri için düşündüğü ilk başlık, "Üretimin Parasal Teorisi'di. Hayek'in aynı yıl yayımladığı *Monetary Theory and the Trade Cycle* [Para Kuramı ve Ticaret Çevrimi] adlı kitabıyla karıştırılmasından çekindiği için, başlığını değiştirmiş olması muhtemeldir.
- 2 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 459.
- 3 Keynes'ten Lydia'ya mektup, 5 Mart 1933, aktarılan yer: agy.
- 4 Önsöz, Gerald O'Driscoll, *Economics as a Coordination Problem* [Bir Koordinasyon Sorunu Olarak Ekonomi] (Andrews & McMeel, Kansas City, 1977), s. ix.
- 5 Mark Blaug, *Great Economists since Keynes: An Introduction to the Lives and Works of One Hundred Modern Economists* [Keynes'ten Bu Yana Büyük İktisatçılar: Yüz Modern İktisatçının Hayatlarına ve Eserlerine Bir Giriş] (Edward Elgar, Cheltenham, B.K., 1998), s. 94.
- 6 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 452.
- 7 Agy., s. 453.
- 8 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 178.
- 9 Don Patinkin ve J. Clark Leith (der.), *Keynes, Cambridge and "The General Theory," Proceedings of a Conference at the University of Western Ontario* (Macmillan, Londra, 1977).
- 10 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 106.
- 11 Austin Robinson, "John Maynard Keynes, 1883-1946", *Economic Journal*, Mart 1947, s. 40.
- 12 *Collected Writings*, cilt 5: *Treatise on Money*, s. 125.
- 13 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 107.
- 14 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 270.
- 15 Aslında Keynes, çıktı hacmini belirleyen şeyleri çoktan ele almaya başlamıştı. Hazine iktisatçısı Ralph Hawtrey'e, *Treatise* ile ilgili yorumlarına cevaben gönderdiği mektubunda şöyle yazıyordu: "Çıktı hacmini belirleyen sebeplerin tümüyle ilgilenmiyorum. Çünkü böyle bir şey, beni kısa dönemli arz kuramı gibi sonsuza dek sürecek bir yolculuğa çıkarırken, para kuramından [*Treatise*'in sembolik konusu] bir o kadar uzaklaştıracaktır... Eğer tekrar bir kitap yazacak olursam, ikincisine dair zorlukları biraz daha incelemem gerekecektir muhtemelen." Agy., s. 145-146.
- 16 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 175.
- 17 Agy., s. 178.
- 18 Agy., s. 177.
- 19 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 106.
- 20 Agy.
- 21 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 93.

- 22 Agy.
- 23 Agy., s. 94.
- 24 Agy., s. 95.
- 25 Agy., s. 98.
- 26 Dennis Robertson'dan Keynes'e mektup, *Collected Writings*, cilt 29: *The General Theory and After: A Supplement* [Genel Teori ve Sonrası: Bir Ek] (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1979), s. 17.
- 27 Kahn, *Making of Keynes' General Theory*, s. 100.
- 28 Agy., s. 104.
- 29 L. Tarshis, "The Keynesian Revolution: What It Meant in the 1930s" [Keynesçi Devrim: 1930'larda Ne Anlama Geliyordu], yayınlanmamış el yazması, alıntılanan yer: Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 460.
- 30 Agy.
- 31 Alıntılanan yer: Turner, *Joan Robinson and the Americans*, s. 55.
- 32 J.M. Keynes, *The Means to Prosperity* (Macmillan, Londra, 1933), s. 6.
- 33 Agy., s. 10.
- 34 Agy., s. 12.
- 35 Agy., s. 15.
- 36 Agy., s. 14.
- 37 Agy., s. 16.
- 38 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 441.
- 39 Keynes, *Means to Prosperity*, s. 19.
- 40 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 443.
- 41 Keynes, *Means to Prosperity*, s. 27.
- 42 Agy., s. 31.
- 43 Agy., s. 22.

ONUNCU BÖLÜM

- 1 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 173.
- 2 J.M. Keynes, *A Treatise on Money* (Macmillan, Londra, 1930), s. 199, dipnot.
- 3 P.M. Toms'un Alan Ebenstein'la yazışması, aktarılan yer: Alan Ebenstein, *Friedrich Hayek: A Biography* (Palgrave, New York, 2001), s. 75.
- 4 John Richard Hicks, *Money, Interest, and Wages*, cilt 2: *Collective Essays on Economic Theory* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1982), s. 3.
- 5 Theodore Draimin'in Alan Ebenstein'la yazışması, 2 Ağustos 1995, alıntılanan yer: Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 75.
- 6 Ralph Arakie'nin LEO arşivindeki mektubu, alıntılanan yer: agy., s. 74.
- 7 Aubrey Jones (1911-2003), 1965'te İşçi Partisi hükümetinde ücretleri ve fiyatları düzenleyen Ücretler ve Gelirler Kurulu'nun başkanı olmuş Muhafazakâr bakan.

- 8 Joan Abse (der.), *My LSE* (Robson Books, Londra, 1977), s. 35.
- 9 F.A. Hayek, "Monetary Theory and the Trade Cycle", Ludwig von Mises Enstitüsü, 27 Eylül 2008, <http://mises.org/daily/3121>.
- 10 Ancak Milton Friedman'ın sonradan belirteceği gibi, aslında olan şey gerçekten de buydu.
- 11 F.A. Hayek, *Monetary Theory and the Trade Cycle* (Jonathan Cape, Londra, 1933), s. 19.
- 12 Agy., s. 23.
- 13 D.H. Macgregor, A.C. Pigou, J.M. Keynes, Walter Layton, Arthur Salter ve J.C. Stamp, Editöre Mektup, *The Times* (Londra), 17 Ekim 1932.
- 14 T.E. Gregory, F.A. von Hayek, Arnold Plant ve Lionel Robbins, Editöre mektup, *The Times* (Londra), 18 Ekim 1932.
- 15 Hayek Arşivi, Hoover Enstitüsü, Stanford, CA, kutu 105, dosya 10. Notun tarihi "Bahar 1933."
- 16 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 102. Burada Hayek notun tarihini 1939 olarak belirtmektedir, ancak Bruce Caldwell, eserinde [*Collected Works*, cilt 2: *The Road to Serfdom: Text and Documents, The Definitive Edition* (University of Chicago Press, Chicago, 2007), s. 5] hata yaptığını ve notun muhtemelen Mayıs veya Haziran 1933'te yazıldığını düşünmektedir.
- 17 F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order* (University of Chicago Press, Chicago, 1948), s. 87.
- 18 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 100.
- 19 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 492.
- 20 J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, İngilizce edisyonu (Macmillan, Londra, 1936), önsöz.
- 21 Paul Anthony Samuelson (1915-2009), MIT ekonomi profesörü, önde gelen post-Keynesçilerden ve 1970'te iktisat dalında Nobel Ödülü'nü kazanan ilk Amerikalı. Tüm zamanların en çok satan ekonomi kitabı *Economics: An Introductory Analysis*'in [Ekonomi: Bir Giriş Analizi] (McGraw-Hill, New York, 1948) yazarı ve Başkan John F. Kennedy ile Lyndon B. Johnson'un danışmanı.
- 22 Paul A. Samuelson, *The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson* [Paul A. Samuelson'un Toplu Bilimsel Eserleri], der. Joseph E. Stiglitz, cilt 2 (MIT Press, Cambridge, MA, 1966), s. 1521.
- 23 John Kenneth Galbraith (1908-2006), Kanada doğumlu Harvard iktisatçısı ve John F. Kennedy'nin baş danışmanı.
- 24 John Kenneth Galbraith, "General Keynes", *New York Review of Books*, 22 Kasım 1983.
- 25 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 451.
- 26 J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Macmillan, 1936; yeniden baskısı Harcourt, Orlando, FL), s. 34.
- 27 Agy., s. 3.
- 28 Agy., s. 16.
- 29 1989 tarihli *Field of Dreams* filminin senaryosuna temel olmuş felsefeyle, "eğer yaparsan, gelirler."

- 30 Keynes, *General Theory* (Macmillan, 1936; yeniden baskısı Harcourt, Orlando, FL), s. 19.
- 31 Agy., s. 21.
- 32 Agy., s. 179.
- 33 Agy., s. 211.
- 34 Agy., s. 129.
- 35 Agy., s. 130.
- 36 Agy., s. 379.
- 37 J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Almanca baskısı (Duncker & Humblot, Berlin, 1936), önsöz.
- 38 Keynes, *General Theory* (Macmillan, 1936), s. 379.
- 39 Agy., s. 380.
- 40 Robert Skidelsky ile röportaj, 18 Temmuz 2000, *Commanding Heights: The Battle for the World Economy*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_robertskidelsky.html.
- 41 Keynes, *General Theory* (Macmillan, 1936), s. 378.
- 42 Agy., s. 60.
- 43 Agy., s. 80.
- 44 Agy., s. 214.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

- 1 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 448.
- 2 Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, s. 84.
- 3 Agy., s. 85.
- 4 Agy.
- 5 Agy., s. 41.
- 6 J.M. Keynes, "The Consequences of the Banks Collapse of Money", *Vanity Fair*, Ocak 1932.
- 7 Roosevelt bu terimi, 1932 yılındaki başkanlık atamasında "Amerikan halkına yeni bir düzen" vaat ederken icat etmişti.
- 8 Jonathan Alter, *The Defining Moment: FDR's Hundred Days and the Triumph of Hope* [Dönüm Noktası: Roosevelt'in Yüz Günü ve Umudun Zaferi] (Simon & Schuster, New York, 2006), s. 2.
- 9 Arthur M. Schlesinger Jr. (1917-2007), liberal davaların Amerikalı tarihçisi ve Kennedy ailesinin "özel tarihçisi", *A Thousand Days* [Bin Gün] (1968) eseri, JFK'nın kısa iktidarını romantize etmiştir.
- 10 Arthur M. Schlesinger Jr., *The Coming of the New Deal* [New Deal'in Gelişi] (Mariner Books, New York, 2003), s. 3.
- 11 Felix Frankfurter (1882-1965), ABD Yüksek Mahkeme üyesi.
- 12 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*, s. 492.

- 13 Frankfurter'den Roosevelt'e mektup, 6 Aralık 1933, yer aldığı eser: Max Freedman (der.), *Roosevelt and Frankfurter: Their Correspondence, 1928-1945* (Atlantic-Little, Brown, Boston, 1976), s. 177.
- 14 Keynes'in açık mektubunun tamamı şu eserde yer almaktadır: Freedman, *Roosevelt and Frankfurter*, s. 178-183.
- 15 Burada "profesör" tabiri, Amerikalıların üniversite öğretmenlerinden bahsetme biçimi olarak kullanılmaktadır. Keynes İngilizlerin kullandığı anlamda hiç profesör olmamıştı. 1930'da bir film yapımcısına söylediği gibi, "Profesörü ekrana çıkarmalarına izin vermeyin. Küçük düşürücü bir durumun olmasını istemiyorum." Alıntılanan yer: Milo Keynes (der.), *Essays on John Maynard Keynes* [John Maynard Keynes Üzerine Yazılar] (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1975), s. 249, dipnot.
- 16 Roosevelt'ten Frankfurter'e mektup, 22 Aralık 1933, yer aldığı eser: Freedman, *Roosevelt and Frankfurter*, s. 183-184.
- 17 O.T. Falk ve Geoffrey Marks'ın teşvikiyle, Keynes 1919'da Londra'daki Ulusal Karşılıklı Yaşamı Teminat Alma Topluluğu'nun üyesi olmuş ve iki yıl sonra, 1938'e dek sürdüreceği başkanlık görevine getirilmişti. 1923'te Keynes ayrıca Provincial Insurance Company'nin yönetim kuruluna girmiş ve ölünceye dek şirketin yatırım politikalarını yönetmişti.
- 18 Frankfurter'den Roosevelt'e mektup, 7 Mayıs 1934, yer aldığı eser: Freedman, *Roosevelt and Frankfurter*, s. 213.
- 19 Roosevelt'ten Miss LeHand'e not, yer aldığı eser: agy., s. 215.
- 20 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *Economist as Savior*; s. 505.
- 21 Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 20.
- 22 Herbert Stein, *On the Other Hand – Essays on Economics, Economists, and Politics* [Diğer Yandan – İktisat, İktisatçılar ve Siyaset Üzerine Yazılar] (AEI Press, Washington, DC, 1995), s. 85.
- 23 Frances Perkins, *The Roosevelt I Knew* [Tanıdığım Roosevelt] (Viking Press, New York, 1946), s. 226.
- 24 Agy.
- 25 Agy.
- 26 Agy., s. 225.
- 27 Frankfurter'den Roosevelt'e mektup, yer aldığı eser: Freedman, *Roosevelt and Frankfurter*, s. 222.
- 28 Roosevelt'ten Frankfurter'e mektup, agy.
- 29 Lippmann'dan Keynes'e mektup, 17 Nisan 1934, aktarılan yer: Harrod, *Life of John Maynard Keynes*, s. 450.
- 30 Ronald Steel, *Walter Lippmann and the American Century* [Walter Lippmann ve Amerikan Yüzyılı] (Bodley Head, Londra, 1981), s. 308.
- 31 Ted Morgan, *FDR: A Biography* [Roosevelt: Bir Biyografi] (Simon & Schuster, New York, 1985), s. 409.
- 32 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 2: *The Economist as Savior*, s. 508.

- 33 J.M. Keynes, Amerikan Politik Ekonomi Kulübü'ne konuşması, alıntılanan yer: *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part I*, s. 462.
- 34 William Rogers Louis, *Adventures with Britannia: Personalities, Politics, and Culture in Britain* [Britanya Maceraları: Kişilikler, Siyaset ve Kültür] (I.B. Tauris, Londra, 1997), s. 191.
- 35 John Kenneth Galbraith, *A Life in Our Times* [Günümüzde Bir Yaşam] (Houghton Mifflin, Boston, 1981), s. 68.
- 36 Galbraith hayal kırıklığına uğrayacaktı. Keynes bir dizi ciddi kalp krizine dönüşecek ciddi bir rahatsızlıktan ötürü Cambridge'de değildi.
- 37 Galbraith, *Life in Our Times* (Houghton Mifflin, 1981), s. 70.
- 38 Marriner Stoddard Eccles (1890-1977), FED Başkanı (1934-48).
- 39 ABD Senatosu, *Evidence to the Senate Finance Committee Investigation of Economic Problems: Hearings, 72nd Congress, 2nd Session. February 13-28, 1933* [Senato Finans Komitesinin Ekonomik Sorunları Soruşturmasına Yapılan Açıklama: Duruşmalar, 72. Kongre, 2. Oturum, 13-28 Şubat 1933] (Government Printing Office, Washington, DC, 1933), s. 8.
- 40 Agy., s. 9.
- 41 Agy., s. 21.
- 42 Richard Parker, *John Kenneth Galbraith: His Life, His Politics, His Economics* [John Kenneth Galbraith: Yaşamı, Siyaseti, İktisadı] (Farrar, Straus & Giroux, New York, 2005), s. 95.
- 43 Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, s. 135.
- 44 William Briet ve Roger W. Spencer (der.), *Lives of the Laureates: Seven Nobel Economists* [Ödül Alanların Yaşamları: Nobelli Yedi İktisatçı] (MIT Press, Cambridge, MA, 1986), s. 98.
- 45 Agy.
- 46 Agy.
- 47 Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, s. 136.
- 48 Paul A. Samuelson, yer aldığı kaynak: Robert Lekachman (der.), *Keynes' General Theory: Reports of Three Decades* [Keynes'in Genel Teorisi: Otuz Yılın Bildirimleri] (St. Martin's Press, New York, 1964), s. 315-316.
- 49 Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, s. 136.
- 50 Agy.
- 51 Robert Broughton Bryce (1910-97), Kanada maliye bakan yardımcısı (1963-68).
- 52 Galbraith, *Life in Our Times* (Houghton Mifflin, 1981), s. 90.
- 53 Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, s. 136.
- 54 John Kenneth Galbraith, *The Essential Galbraith*, der. Andrea D. Williams (Mariner Books, Boston, 2001), s. 242.
- 55 JSTOR'a göre, alıntılanan: Parker, *John Kenneth Galbraith*, s. 94.
- 56 Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, s. 138.

ON İKİNCİ BÖLÜM

- 1 F.A. Hayek, "The Economics of the 1930s as Seen from London" [Londra'dan Görüldüğü Haliyle 1930'ların Ekonomisi], Chicago Üniversitesi'nde verdiği seminer, 1963, yayımlandığı yer: *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 60.
- 2 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 151.
- 3 Pigou, *Economics in Practice*, s. 23-24.
- 4 Arthur Pigou, "Mr. J.M. Keynes' General Theory of Employment, Interest and Money" [Bay J.M. Keynes'in İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Teorisi], *Economica* (New Series), cilt 3, no 10, Mayıs 1936, s. 115-132.
- 5 *Collected Writings*, cilt 29: *General Theory and After: Supplement*, s. 208.
- 6 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 241.
- 7 Agy.
- 8 Agy.
- 9 F.A. Hayek, "The Keynes Centenary: The Austrian Critique" [Keynes Yüzyılı: Avusturya Okulu'nun Eleştirisi], *Economist*, 11 Haziran 1983, s. 45-48, yeniden basımı: *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 247.
- 10 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 251.
- 11 Rockefeller Araştırma Fonları Komitesi, zaten Hayek'in Robbins'le paylaştığı E.S. Tucker adlı bir araştırma asistanına fon sağlamaktaydı.
- 12 Rockefeller Araştırma Fonları Komitesi'nin 14 Aralık 1933 tarihli toplantı notları, LSE Arşivi, Londra.
- 13 Gottfried von Haberler (1900-95), Avusturya doğumlu iktisatçı ve Mises'in öğrencisi. Serbest piyasayı savunmuş ve 1936'da, Joseph Schumpeter'le beraber çalışacağı Harvard Üniversitesi'ne geçmiştir.
- 14 Hayek'ten Haberler'e mektup, 15 Şubat 1936, Haberler, Hoover Enstitüsü, Stanford, CA, kutu 67, alıntılanan yer: Susan Howson, "Why Didn't Hayek Review Keynes's *General Theory*? A Partial Answer" [Hayek, Keynes'in *Genel Teorisi*'ne Neden Eleştiri Yazmadı? Kısmi Bir Yanıt], *History of Political Economy*, cilt 33, no. 2, 2001, s. 369-374.
- 15 Hayek'ten Haberler'e mektup, 15 Mart 1936, Haberler Papers, kutu 67.
- 16 Agy.
- 17 Agy., 3 Mayıs 1936, Haberler Papers, kutu 67.
- 18 Hayek'in büyük tasarısına ilişkin daha eksiksiz bir değerlendirme için bkz. Lawrence H. White'in girişi, *Collected Works*, cilt 12: *The Pure Theory of Capital* (University of Chicago Press, Chicago, 2007), s. xvii-xxi.
- 19 Fritz Machlup (1902-83), Avusturya doğumlu iktisatçı ve Mises'in öğrencisi. 1933'te Nazi rejiminden Amerika'ya kaçmıştır. "Bilgi" kavramını, ekonomiyi anlamının önemli bir boyutu olarak gündeme getirmiştir.
- 20 Hayek, *Individualism and Economic Order*, s. 43.
- 21 Agy.
- 22 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 62.
- 23 Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 79.

- 24 John Kenneth Galbraith, *A Life in Our Times* (Houghton Mifflin, New York, 1981), s. 78.
- 25 Agy.
- 26 Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 64.
- 27 Paul Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)."
- 28 Milton Friedman (1912-2006), Nobel ödüllü iktisatçı, monetarizmin babası ve Chicago Ekonomi Okulu'nun daimi üyesi.
- 29 Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 81.
- 30 F.A. Hayek, *The Pure Theory of Capital* (University of Chicago Press, Chicago, 2009), s. vi.
- 31 Agy., s. viii.
- 32 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 142.
- 33 Agy., s. 141.
- 34 Hayek, *Theory of Capital*, s. 5.
- 35 Agy., s. 374.
- 36 Agy.
- 37 Agy., s. 406, dipnot.
- 38 Agy., s. 408.
- 39 Agy., s. 452.
- 40 Agy., s. 441.
- 41 Agy., s. 410.
- 42 Agy., s. 440.
- 43 Agy.
- 44 Friedrich August von Hayek, "The Pretence of Knowledge" [Bilgi Aldatmacası], Nobel Ödülleri Komitesi'ne ödül konuşması, 11 Aralık 1974, nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1974/hayek-lecture.html (erişim tarihi Şubat 2011).
- 45 Hayek, *Pure Theory of Capital*, s. 471.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Patrick J. Maney, *The Roosevelt Presence: The Life and Legacy of FDR* [Roosevelt'in Mevcudiyeti: FDR'in Yaşamı ve Mirası] (University of California Press, Berkeley, 1992), s. 102-103.
- 2 Federal bütçe açığı 1936'da 4,6 milyar dolarken, 1937'de 2,7 milyar dolara düşmüştü. Franklin Delano Roosevelt, *FDR's Fireside Chats* [Roosevelt'in Şömine Baş Sohbetleri], der. Russell D. Buhite ve David W. Levy (University of Oklahoma Press, Norman, 1992), s. 111.
- 3 Thomas Emerson Hall ve J. David Ferguson, *The Great Depression: An International Disaster of Perverse Economic Policies* [Büyük Buhran: Sapkın İktisat Politikalarının Uluslararası Felaketi] (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1998), s. 151.

- 4 Franklin D. Roosevelt, "On the Current Recession" [Mevcut Resesyon Üzerine] yayın tarihi 14 Nisan 1938, *Roosevelt's Fireside Chats*, New Deal Network, <http://newdeal.feri.org/chat/chat12.htm>.
- 5 Keynes'ten Roosevelt'e mektup, 1 Şubat 1938, *Collected Writings*, cilt 21: *Activities 1931-39: World Crises and Policies in Britain and America* [Faaliyetler 1931-39: Dünya Krizleri ve Britanya ve Amerika'daki Politikalar] (1982) (Macmillan for Royal Economic Society, Londra, 1982).
- 6 Murray Newton Rothbard, *America's Great Depression* [Amerika'nın Büyük Buhran'ı] (Ludwig von Mises Institute, Auburn, AL, 2000), s. xv.
- 7 Agy.
- 8 Agy.
- 9 F.D. Roosevelt, Boston konuşması, Ekim 1940, Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945* [Franklin D. Roosevelt ve Amerikan Dış Politikası, 1932-1945] (Oxford University Press, New York, 1979), s. 250.
- 10 J.M. Keynes, "Will Rearmament Cure Unemployment?" [Yeniden Silahlanma İşsizliğe Çözüm Olacak mı?] BBC yayını, Haziran 1939, yeniden yayımlanması, *Listener*, 1 Haziran 1939, s. 1142-1143.
- 11 Hall ve Ferguson, *Great Depression*, s. 155.
- 12 J.K. Galbraith ile röportaj, 28 Eylül 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_johnkennethgalbraith.html.
- 13 Bazıları, savaş harcamaları ile Büyük Buhran'ın bitişi arasındaki bağlantılara dikkat çekmişti. Bunların başında, Başkan Obama'nın Ekonomik Danışmanlar Kurulu'na 2009-10 yıllarında başkanlık etmiş Christina Romer de bulunmaktaydı. Bkz. Christina D. Romer, "Changes in Business Cycles: Evidence and Explanations" [İş Çevrimlerindeki Değişiklikler: Kanıt ve Açıklamalar], *Journal of Economic Perspectives*, cilt 13, no. 2, Bahar 1999, s. 23-24.
- 14 *Collected Works*, cilt 10: *Socialism and War: Essays, Documents, Review* [Sosyalizm ve Savaş: Yazılar, Belgeler, Değerlendirme], der. Bruce Caldwell (Liberty Fund, Indianapolis, 1997), s. 36.
- 15 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 94.
- 16 Robert Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 3: *Fighting for Freedom 1937-1946* [Özgürlük İçin Savaş 1937-1946] (Viking, New York, 2000), s. 47.
- 17 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 410.
- 18 John Allsebrook Simon, I. Viscount Simon (1873-1954), İşçileri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Hazine Bakanı ve Başbakan. Chamberlain'ın Hitler karşısında izlediği yatıştırma politikasına verdiği destek, Churchill'in kendisini İngiliz Savaş Kabinesi'ne davet etmesini sağladı.
- 19 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 3: *Fighting for Freedom*, s. 52.
- 20 Hayek, "Mr. Keynes and War Costs" [Bay Keynes ve Savaş Maliyetleri], *Spectator*, 24 Kasım 1939, *Collected Works*, cilt 10: *Socialism and War*, s. 164.
- 21 Agy., s. 171.
- 22 Agy., s. 164.

- 23 Agy., s. 166.
- 24 Agy., s. 167-168.
- 25 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 91.
- 26 Agy., s. 98.
- 27 Agy., s. 91.
- 28 Hayek başlığı, “esarete giden yoldan bahseden” Tocqueville’den almıştı. “Bunu doğrudan almak isterdim ama kulağa iyi gelmiyordu. Bu sebeple, tamamen fonetik sebeplerden ötürü, ‘esareti’ [*servitude*] ‘serfliğe’ [*serfdom*] çevirdim.” *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 256, dipnot.
- 29 Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 114.
- 30 Hayek Arşivi, Hoover Enstitüsü, alıntılanan yer: agy., s. 129.
- 31 Hayek’ten Lippmann’a mektup, alıntılanan yer: Gary Dean Best, “Introduction”, Walter Lippmann, *The Good Society* [İyi Toplum] (Transaction Publishers, Piscataway, NJ. 2004), s. xxxi.
- 32 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 137. Hayek’in, planladığı geniş çaplı eseri *Abuse of Reason*’un [Aklın Kötüye Kullanılması] parçası olarak *The Road to Serrfdom*’ı nasıl tasarladığına ilişkin eksiksiz bir değerlendirme için bkz. *Collected Works*, cilt 13: *Studies on the Abuse and Decline of Reason* [Aklın Kötüye Kullanılması ve Düşüşü Üzerine Çalışmalar], der., Bruce Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 2010).
- 33 Agy., s. 67.
- 34 Agy., s. 58.
- 35 Hayek barış dönemindeki endüstriyel yaşamda, askeri *etos*’un sürdürülmesinden yana Alman bir yazarı okumayı “kâbus” olarak niteleyen Keynes’e (“The Economics of War in Germany” [Almanya’da Savaşın Ekonomisi], *Economic Journal*, cilt 25, Eylül 1915, s. 450) referans vermektedir. *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 195, dipnot.
- 36 F.A. Hayek, özgün baskısının önsözü, *The Road to Serrfdom*, *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 37.
- 37 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 148-149.
- 38 Agy.
- 39 Agy., s. 214.
- 40 Hayek, 1976 tarihli baskının önsözü, *The Road to Serrfdom*, *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 55.
- 41 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 58-59.
- 42 Agy., s. 105.
- 43 Hayek, 1956 Amerika baskısının önsözü, *The Road to Serrfdom*, *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serrfdom*, s. 37.
- 44 Keynes’ten Hayek’e mektup, 4 Nisan 1944, LSE Arşivi, Londra.
- 45 *Collected Writings*, cilt 17: *Activities 1920-2: Treaty Revision and Reconstruction* [Faaliyetler 1920-1922: Antlaşmanın Gözden Geçirilmesi ve Yeniden İnşası] (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1977), s. 385-387.
- 46 Chicago Yuvarlak Masası, alıntılanan yer: Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 126.

- 47 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serfdom*, s. 148.
- 48 *Collected Writings*, cilt 17: *Activities 1920-2*, s. 385-387.
- 49 Thomas W. Hazlitt'in Hayek'le röportajı, 1977, yayımlandığı yer: *Reason*, Temmuz 1992, <http://reason.com/archives/1992/07/01/the-road-from-serfdom>.
- 50 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serfdom*, s. 118.
- 51 Agy., s. 148.
- 52 Agy., s. 249-250.
- 53 Henry Hazlitt, "An Economist's View of 'Planning'" ["Planlama" Hakkında Bir İktisatçının Görüşü] *The Road to Serfdom* incelemesi, F.A. Hayek, *The New York Times*, 24 Eylül 1944, Sunday Book Review, s. 1.
- 54 Max Forrester Eastman (1883-1969), 1923'te yaptığı ziyaretten sonra Sovyet komünizmini mahkâm etmiş ancak *Reader's Digest* için muhafazakâr yorum yazıları yazmaya başladığı 1941 yılına dek solcu görüşlere bağlı kalan çok yönlü Amerikalı yazar.
- 55 George Orwell, İngiliz yazar ve totaliterliğe karşı kampanya yürütmüş sosyalist Eric Arthur Blair'in (1903-50) takma adı.
- 56 George Orwell, "Grounds for Dismay", *Observer*, Londra, 9 Nisan 1944.
- 57 Barbara Wootton (kızlık soyadı Adam), Baroness Wootton of Abinger (1897-1988), İngiliz iktisatçı, sosyolog ve kriminolog. 1968'de Harold Wilson hükümeti kendisine, kenevir kullanımının sonuçlarını resmi olarak soruşturma görevini vermiştir. "Wootton Raporu"nda (1969), küçük miktarda uyuşturucu bulundurmanın bir suç olarak görülmemesine yönelik tavsiyesi göz ardı edilmiştir.
- 58 UCLA Oral History Program, s. 229.
- 59 Barbara Wootton, *Freedom under Planning* (G. Allen & Unwin, Londra, 1945).
- 60 Harold Macmillan anılarında, "Profesör Hayek'in yazdığı 'The Road to Serfdom'ın," Churchill'in "endişelerini artırdığını" yazmıştı. *Tides of Fortune* [Servet Gelgitleri] (Macmillan, Londra, 1969), s. 32.
- 61 Clement Richard Attlee, Earl Attlee (1883-1967), İngiliz politikacı, İşçi Partisi lideri (1935-55), savaş koalisyonunda Churchill'in başbakan yardımcısı ve Başbakan (1945-51). Kapsamlı refah devletinin kurulması ile Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Burma, Filistin ve Ürdün'ün sömürge olmaktan çıkarılması döneminde başbakanlık yapmıştır.
- 62 Alıntılanan yer: Martin Gilbert, *Churchill: A Life* (Henry Holt, New York, 1991), s. 846.
- 63 Roy Harris Jenkins, Baron Jenkins of Hillhead (1920-2003), İşçi Partili İçişleri Bakanı (iki kez), Hazine Bakanı ve Avrupa Birliği Başkanı. Sosyal Demokrat Parti'yi kurmak üzere İşçi Partisi'nden ayrılmış, yeni partiyi 1982'den 1983'e kadar yönetmiştir.
- 64 Roy Jenkins, *Churchill* (Macmillan, Londra, 2001), s. 791.
- 65 Roy Jenkins (der.), *Purpose and Policy: Selected Speeches of C. R. Attlee* [Amaç ve Politika: C.R. Attlee'nin Seçilmiş Konuşmaları] (Hutchinson, Londra, 1947), s. 3.
- 66 Tony Benn, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/tr_show01.html.
- 67 F.A. Hayek, agy.

- 68 Alvin Hansen, "The New Crusade against Planning" [Planlamaya Karşı Yeni Haçlı Seferi], *New Republic*, cilt 12, 1 Ocak 1945, s. 9-10.
- 69 Profesör T.V. Smith (1890-1964), Chicago Üniversitesi felsefe profesörü ve Illinois'den Temsilciler Meclisi üyesi.
- 70 T.V. Smith, "The Road to Serfdom", kitap incelemesi, *Ethics* (University of Chicago Press, Chicago), cilt 55, no. 3 Nisan 1945, s. 226.
- 71 Agy., s. 225-226.
- 72 Russell Kirk, James McClellan ve Jeffrey Nelson, *The Political Principles of Robert A. Taft* [Robert A. Taft'in Siyasi İlkeleri] (Transaction Publishers, Piscataway, NJ. 2010), s. 86.
- 73 Agy.
- 74 Herman Finer (1898-1969), Chicago ve Harvard üniversitelerinde ders vermiş İngiliz siyaset bilimci.
- 75 Herman Finer, *The Road to Reaction* [Gericiliğin Yolu] (Little, Brown, Boston, 1945), önsöz.
- 76 Agy., s. ix.
- 77 Ayn Rand O'Connor, aslen Alissa Zinov'yevna Rosenbaum (1905-82), Rus doğumlu Amerikalı yazar, kolektivizm karşıtı, polemikçi ve senaryo yazarı. Didaktik eserleriyle tanınmaktadır. *The Fountainhead* (1943) [*Hayatın Kaynağı*, İng. çev. Belkıs Dışbudak Çorakçı, 2. Baskı, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2010] adlı eseri, 1949'da başrollerde Gary Cooper ile Patricia Neal'in oynadığı ve King Vidor'un yönettiği bir filme uyarlanmıştır. Diğer eseri *Atlas Shrugged* (1957) [*Atlas Silkindi*, İng. çev. Belkıs Dışbudak Çorakçı, 2. Baskı, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2007], 2010'da Paul Johansson tarafından filme aktarıldı ve Johansson başrolünde oynadı.
- 78 Rand'dan Theodore J. Lowi'ye, aktarılan yer: Theodore J. Lowi, *The End of the Republican Era* [Cumhuriyetçi Dönemin Sonu] (University of Oklahoma Press, Norman, 2006), s. 22, dipnot.
- 79 Rand'ın alıntılандığı yer: Ayn Rand, *Ayn Rand's Marginalia: Her Critical Comments on the Writings of Over 20 Authors* [Ayn Rand'ın Dipnotları: 20'den Fazla Yazarın Yazıları Hakkında Eleştirel Yorumları], der. Robert Mayhew (Second Renaissance Books, New Milford, CN, 1995), s. 145-160.
- 80 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 90.
- 81 *Collected Works*, cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge*, s. 232.
- 82 UCLA Oral History Program, s. 117.
- 83 Antibiyotikler icat edilmeden önce, tedavi edilemeyen bakteriyel endokarditten yani kalp kapakçıklarının enfeksiyonundan mustarıptı.
- 84 Skidelsky, *John Maynard Keynes*, cilt 3: *Fighting for Freedom*, s. 472.
- 85 Alıntılanan yer: Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 344.
- 86 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 143.
- 87 Agy., s. 103.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1 UCLA Oral History Program, s. 463.
- 2 Helen Elna Hokinson (1893-1949), belli bir çağın şişman, iri ve bağnaz kadınlarını portrelemekte uzmanlaşmış kadrolu *New Yorker* karikatüristi.
- 3 UCLA Oral History Program, s. 463.
- 4 Ralph Harris’le röportaj, 17 Temmuz 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_ralphharris.html.
- 5 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 143.
- 6 Ralph Harris (1924-2006), Margaret Thatcher tarafından kendisine High Crosslu Baron Harris unvanı verilmiştir, Londra’daki serbest piyasacı düşünce kuruluşu Ekonomik İşler Enstitüsü’nün kurucusu.
- 7 Ralph Harris’le röportaj, 17 Temmuz 2000, *Commanding Heights*, PBS.
- 8 Agy.
- 9 UCLA Oral History Program, s. 10.
- 10 *Collected Works*, cilt 4: *The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom* [Liberalizmin Servetleri: Avusturya Ekonomisi ve Özgürlük İdeali Üzerine Yazılar], der. Peter G. Klein (University of Chicago Press, Chicago, 1992), s. 191.
- 11 Raymond-Claude-Ferdinand Aron (1905-83), Fransız sosyolog ve sosyal bilimci, Jean-Paul Sartre’in dostu.
- 12 Michael Polanyi, asıl adı Polanyi Mihaly (1891-1976), Macaristan doğumlu İngiliz iktisatçı, kimyager ve bilim felsefecisi, Yahudi soykırımından kurtulmak için 1933’te Nazi Almanya’sından kaçtı.
- 13 Wilhelm Röpke (1899-1966), serbest piyasanın verdiği zararları “ekonomik hümanizm”le hafifletme ihtiyacıyla ilgili fikirleri, “Alman mucizesi” olarak anılan ve savaş sonrasında bir hayli başarılı olmuş Alman sosyal-piyasa ekonomisinin kurulmasında yardımcı olmuş Alman iktisatçı.
- 14 Bugünkü adı Hotel Mirador.
- 15 Albert Hunold (1899-1981).
- 16 Philip Mirowski ve Dieter Plehwe, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* [Mont Pèlerin’den Giden Yol: Neoliberal Düşünce Kolektifi’nin Oluşumu] (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2009), s. 15.
- 17 George H. Nash (1945-), Herbert Hoover hakkında otorite sayılan Amerikalı tarihçi ve *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945* [1945’ten Bu Yana Amerika’da Muhafazakâr Entelektüel Hareket] (Basic Books, New York, 1976) eserinin yazarı.
- 18 Nash, *Conservative Intellectual Movement in America*, s. 26.
- 19 George Joseph Stigler (1911-91), Manhattan Projesi’nde araştırmalar yaptıktan sonra, Chicago Üniversitesi Ekonomi Okulu’nun önde gelen üyesi olmuştur ve 1982’de Nobel Ekonomi Ödülü almış Frank Knight’in öğrencisidir.
- 20 John Jewkes (1902-88), Oxford Merton College’ta ekonomik örgütlenme profesörü.

- 21 Sir Karl Raimund Popper (1902-94), eski Marksist, Viyana doğumlu İngiliz bilim felsefecisi ve "açık toplum"u biçimlendiren eleştirel liberal demokratik geleneğin savunucusu.
- 22 Dame (Cicely) Veronica "C. V." Wedgewood (1910-97), İngiliz tarihçi, 16. ve 17. yüzyılın, özellikle de İngiliz İç Savaşı ile Otuz Yıl Savaşları'nın önde gelen şahsiyetlerinin biyografi yazarı.
- 23 Aaron Director (1901-2004), Chicago Hukuk Fakültesi'nde verdiği radikal dersler, içlerinde Robert Bork, Richard Posner, Yargıç Antonin Scalia ve Başyargıç William Rehnquist'in de olduğu önde gelen sağcı Amerikan yargıçlarını etkilemiş eski solcu.
- 24 Milton Friedman ve Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* [İki Şanslı İnsan: Anılar] (University of Chicago Press, Chicago, 1998), s. 158.
- 25 Agy.
- 26 Agy., s. 159. Çocukları Birleşik Devletler'de yalnız kalacak kadar büyüyünce, 1957'den sonra Milton Friedman'a sık sık eşi Rose da eşlik eder oldu. Mont Pelerin, onların her yıl yaz tatillerini yaptıkları bir yer olmuştur. 1971'de topluluğun önderi oldu.
- 27 Alıntılanan yer: Friedman ve Friedman, *Two Lucky People*, s. 159.
- 28 Agy.
- 29 Paul Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)."
- 30 Milton Friedman'la röportaj, 1 Ekim 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/int_miltonfriedman.html.
- 31 Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)."
- 32 Robbins'in tam açıklaması, 8 Nisan 1947, Mont Pelerin Topluluğu, <http://www.montpelerin.org/montpelerin/mpsGoals.html>.
- 33 *Collected Works*, cilt 4: *Fortunes of Liberalism*, s. 192.
- 34 Milton Friedman'la röportaj, 1 Ekim 2000, *Commanding Heights*, PBS.
- 35 Mont Pelerin Topluluğu önünde yaptığı konuşmada William Buckley tarafından alıntılanmıştır, Hillsdale College, Hillsdale, Mich., 26 Ağustos 1975, yer aldığı eser: William F. Buckley Jr., *Let Us Talk of Many Things: The Collected Speeches* [Birçok Şeyden Bahsedelim: Toplu Konuşmalar] (Basic Books, New York, 2008), s. 224.
- 36 Stephen Kresge, "Introduction", Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 22.
- 37 UCLA Oral History Program, s. 395.
- 38 Agy.
- 39 Hayek, *Hayek on Hayek*, s. 127.
- 40 Jacob Viner (1892-1970), Büyük Buhran döneminde Keynesçi çözümler karşısında Roosevelt'in Hazine Bakanı Henry Morgenthau'ya danışmanlık yapmış Chicago Ekonomi Okulu'nun eş kurucusu. Viner, Milton Friedman'ın öğretmeni olmuştur.
- 41 Alıntılanan yer: Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 174.
- 42 John Ulric Nef, *The Search for Meaning: The Autobiography of a Nonconformist* [Anlam Arayışı: Konformist Olmayan Birinin Otobiyografisi] (Public Affairs Press, Washington, DC, 1973), s. 37.
- 43 Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 196.

- 44 F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (University of Chicago Press, Chicago, 1960), s. 6.
- 45 Agy., s. 87.
- 46 Agy., s. 13.
- 47 Agy., s. 86-87.
- 48 Agy., s. vi.
- 49 Agy., s. 42.
- 50 Agy., s. 46-47.
- 51 Agy., s. 397.
- 52 Agy., s. 400.
- 53 Agy., s. 402.
- 54 Agy., s. 401.
- 55 Agy., s. 403.
- 56 Agy., s. 405.
- 57 Agy.
- 58 Agy.
- 59 Lionel Robbins, "Hayek on Liberty", *Economica* (New Series), cilt 28, no. 109, Şubat 1961, s. 67.
- 60 Jacob Viner, "Hayek on Freedom and Coercion", *Southern Economic Journal*, cilt 27, no. 3, Ocak 1961, s. 231.
- 61 Agy., s. 235.
- 62 Agy., s. 232.
- 63 Agy., s. 235.
- 64 Agy., s. 235-236.
- 65 Agy., s. 235.
- 66 Robbins, "Hayek on Liberty", s. 68.
- 67 Agy., s. 80.
- 68 Agy., s. 79-80.
- 69 F.A. Hayek, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/tr_show01.html#1.
- 70 Robbins, *Autobiography of an Economist*, s. 154.
- 71 Agy., s. 155.
- 72 Ralph Harris, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/tr_show01.html#1.
- 73 Lawrence Hayek, agy.
- 74 Hayek-North/Skouken röportajı, alıntılanan yer: Ebenstein, *Friedrich Hayek*, s. 252.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

- 1 Keynes vasiyetinde, küllerinin King's College'da tutulmasını istemişti ancak vasiyetinin uygulayıcısı olan kardeşi Geoffrey, küllerin Sussex'e savrulmasına karar verdi.
- 2 Alexander Kerensky (1881-1970), Rus Geçici Hükümeti'nin başbakanı, Ekim Devrimi'nden sonra yerini Vladimir Lenin almıştır.
- 3 Alan Peacock, *Liberal News*, 23 Şubat 1951.
- 4 Martin Gilbert, *Winston Churchill, the Wilderness Years* [Winston Churchill, El Değmemiş Yıllar] (Houghton Mifflin, New York, 1982), s. 31.
- 5 William Beveridge, *Full Employment in a Free Society* [Özgür Bir Toplumda Tam İstihdam] (Allen & Unwin, Londra, 1944), s. 135.
- 6 UCLA Oral History Project, s. 111.
- 7 Agy., s. 111-112.
- 8 Agy., s. 111.
- 9 Madde 55 ve 56, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 1945, <http://un.org/en/documents/charter/index.shtml>.
- 10 Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent* [İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: Kökenleri, Tasarısı ve Maksadı], (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2000), s. 160.
- 11 Robert J. Donovan, *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945-1948* [Çatışma ve Kriz: Harry S. Truman'ın Başkanlığı, 1945-1948] (University of Missouri Press, Columbia, 1996), s. 112.
- 12 Franklin D. Roosevelt, "State of the Union Message to Congress" [Kongre'ye Yapılan Ulusal Sesleniş Konuşması], 11 Ocak 1944, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16518>.
- 13 James Murray (1876-1961), Kanada doğumlu Amerikan vatandaşı ve Montana'nın beş dönem boyunca senatörlüğünü yapmış kişi.
- 14 Leon H. Keyserling (1908-87), Rexford Tugwell'den eğitim almış iktisatçı, *New Deal*'in mimarı ve Franklin Roosevelt'in beyin takımının üyesi. Bkz. Robert Brazelton, "The Economics of Leon Hirsch Keyserling", *Journal of Economic Perspectives*, cilt 11, no. 4, Güz 1997, s. 189-197.
- 15 Leon Keyserling'le sözlü tarih görüşmesi, Jerry N. Hess, Washington, DC, 3 Mayıs 1971, Harry S. Truman Library, Independence, Mo., s. 25-26.
- 16 1945 Tam İstihdam Kanunu, Stephen Kemp Bailey, *Congress Makes a Law: The Story behind the Employment Act of 1946* [Kongre Bir Yasa Yapıyor: 1946 İstihdam Yasasının Arkasındaki Hikâye], (Vintage, New York, 1964), s. 57.
- 17 ABD Senatosu, *Assuring Full Employment in a Free Competitive Economy. Report from the Committee on Banking and Currency* [Serbest Rekabetçi Bir Ekonomide Tam İstihdamı Sağlamak. Bankacılık ve Kur Komitesi'nin Raporu], S. Rept. 583, 79. Kongre, 1. Oturum (Government Printing Office, Washington, DC, 22 Eylül 1945), s. 81.
- 18 Harry S. Truman (1884-1972), ABD'nin 33. Başkanı (1945-53).
- 19 1945 Tam İstihdam Kanunu, bölüm 2 (b-c).

- 20 Seymour E. Harris, "Some Aspects of the Murray Full Employment Bill" [Murray Tam İstihdam Yasasının Bazı Yanları], *Review of Economics and Statistics*, cilt 27, no. 3, Ağustos 1945, s. 104-106.
- 21 Gottfried Haberler, "Some Observations on the Murray Full Employment Bill", *Review of Economics and Statistics*, cilt 27, no. 3, Ağustos 1945, s. 106-109.
- 22 1946 İstihdam Kanunu, bölüm 2.
- 23 Edwin Griswold Nourse (1883-1974), tarım iktisatçısı ve Ekonomik Danışmanlar Kurulu başkanlarından (1946-49).
- 24 Edwin Nourse ile sözlü tarih görüşmesi, Jerry H. Ness, Washington, DC, 7 Mart 1972, Harry S. Truman Library, Independence, Mo., s. 24-26.
- 25 David McCullough, *Truman* (Simon & Schuster, New York, 1992), s. 633.
- 26 Leon Keyserling'le sözlü tarih görüşmesi, Jerry H. Ness, Washington, DC, 10 Mayıs 1971, s. 117.
- 27 Silvia Nasar, Paul Samuelson ile röportaj, "Hard Act to Follow?" *The New York Times*, 14 Mart 1995.
- 28 Dwight David "Ike" Eisenhower (1890-1969), Nazi işgali altındaki Fransa ile Almanya'nın 1944'te işgal ettiği Avrupa'daki Müttefik Güçler'inin en üst komutanı ve Birleşik Devletler'in 34. Başkanı (1953-61).
- 29 John W. Sloan, *Eisenhower and the Management of Prosperity* [Eisenhower ve Refahın Yönetimi] (University Press of Kansas, Lawrence, 1991), s. 13.
- 30 Arthur Frank Burns (1904-87), Eisenhower döneminde (1953-56) Ekonomik Danışmanlar Kurulu Başkanı ve FED Başkanı (1970-78).
- 31 Burns'ün konuşması, 16 Haziran 1955, Dwight D. Eisenhower belgeleri, Dwight D. Eisenhower, Başkanlık Kütüphanesi ve Müzesi, Abilene, Kans., Ann Whitman File, Administrative Series, kutu 10.
- 32 Parker, *John Kenneth Galbraith*, s. 319.
- 33 Editörden, "People's Success Story", *Life*, 1 Ağustos 1960, s. 20.
- 34 1950'lerde savunma harcamaları, tüm federal harcamaların en az yarısını oluşturuyordu. 1960'larda savunma harcamaları, 92.2 milyar dolarlık federal bütçe içinde 48,1 milyar dolardı. ABD Yönetim ve Bütçe Dairesi, *Historical Tables: Budget of the United States Government 2006* [Tarihsel Tablolar: ABD Hükümetinin Bütçesi 2006] (Government Printing Office, Washington, DC, 2005).
- 35 James Oberg, *NBC News*, 27 Nisan 2004.
- 36 Richard Hofstadter, *American Perspective*, cilt 4 (Foundation for Foreign Affairs, Washington, DC, 1950), s. 35.
- 37 Federal savunma sözleşmeleri, Lockheed, Grumman, Hughes, Litton Industries, TRW, General Motors, IBM ve General Electric gibi büyük şirketlere verilmişti.
- 38 Dwight D. Eisenhower, "Veda Konuşması", 17 Ocak 1961, The American Presidency Project, www.presidency.ucsb.edu.
- 39 Eisenhower haber konferansı, 5 Kasım 1958, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11286>.

- 40 Richard Milhous Nixon (1913-94), 36. Başkan Yardımcısı (1953-61) ve Birleşik Devletler'in 37. Başkanı (1969-74).
- 41 John Fitzgerald "Jack" Kennedy (1917-63), Birleşik Devletler'in 35. Başkanı (1961-63).
- 42 Stein, *On the Other Hand*, s. 85.
- 43 John Kenneth Galbraith, *Ambassador's Journal* [Büyükelçinin Güncesi], (Houghton Mifflin, New York, 1969), s. 48.
- 44 William McChesney Martin Jr. (1906-98), Nisan 1951'den Ocak 1970'e kadar FED'in en uzun süreli başkanı, Federal Rezerv Kanunu'nun mimarı William McChesney Martin'in oğlu.
- 45 Leon Keyserling Kennedy'ye, önemli pozisyonlara çok fazla muhafazakâr atamasından şikâyet ettiğinde, Kennedy şu sert yanıtı vermişti: "Sadece yüzde birin yarısı gibi bir farkla seçildiğimi görmüyorsun galiba." Keyserling'in buna yanıtıysa şöyleydi: "Sanırım Dick Nixon yüzde birlik bir farkla seçimi kazansaydı liberalleri memnun etmek için beni hazine bakanı yapardı." Leon Keyserling'le sözlü tarih görüşmesi, Jerry N. Hess, Washington, DC, 10 Mayıs 1971, s. 94.
- 46 Walter Wolfgang Heller (1915-87), Minnesota Üniversitesi'nin baş ekonomisti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı yeniden canlandıran 1947 tarihli Marshall Planı'nın tasarımına yardım etmiştir. Lyndon Johnson'a "Yoksulluğa Savaş" önerisinde bulunmuştur.
- 47 Kermit Gordon (1916-76), Johnson'ın Büyük Toplumu'nun ilk bütçesine önderlik etmiş müteveffa Brookings Enstitüsü başkanı.
- 48 John F. Kennedy, "State of the Union Message to Congress", 2 Şubat 1961, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8111&st=Kennedy&st1=congress>.
- 49 Michael O'Brien, *John F. Kennedy: A Biography* (Macmillan, Londra, 2006), s. 637.
- 50 Arthur M. Schlesinger Jr., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House* [Bin Gün: Beyaz Saray'da John F. Kennedy], (Houghton Mifflin, New York, 1965), s. 630.
- 51 Çeşitli kaynaklardan aktarılmıştır, Parker, *John Kenneth Galbraith*, s. 340.
- 52 Leon Keyserling'le sözlü tarih görüşmesi, Jerry N. Hess, Washington, DC, 10 Mayıs 1971, s. 94.
- 53 JFK'nin New York Ekonomi Kulübü'nde yaptığı konuşma, 14 Aralık 1962, John F. Kennedy Başkanlık Kütüphanesi ve Müzesi, <http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/Speeches+of+John+F+Kennedy.htm>.
- 54 Michael M. Weinstein, "Paul A. Samuelson, Economist, Dies at 94" [İktisatçı Paul A. Samuelson 94 Yaşında Hayata Veda Etti], *The New York Times*, 13 Aralık 2009.
- 55 Robert M. Collins, *The Business Response to Keynes, 1929-1964* [Keynes'e İş Dünyasını Yanıtı, 1929-1964] (Columbia University Press, New York, 1981), s. 192.
- 56 Evsey Domar (1914-97), Polonya doğumlu Amerikalı iktisatçı, açıklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır.

- 57 Robert Merton Solow (1924-), Columbia'da ve MIT'de çalışmış ve ekonomik büyüme-
de teknik yeniliklerin önemini tanımlamasıyla, 1987'de Nobel Ekonomi Ödülü almış
Amerikalı iktisatçı.
- 58 William Phillips (1914-75), LSE iktisatçısı olmuş elektrik mühendisi, ilk analog bil-
gisayarı icat etmiştir ve 1958'de "Phillips Eğrisi" yardımıyla, işsizlikteki değişimler ile
enflasyon arasındaki bağlantıyı göstermiştir.
- 59 Douglass Cater Oral History Interview II, David G. McComb, 8 Mayıs 1969, Lyndon
Baines Johnson Kütüphanesi ve Müzesi, Austin, Tex., Oral History Collection, s. 16.
- 60 S. Douglass Cater (1923-95), Başkan Johnson'un özel asistanı.
- 61 "Kennedy Tax Cuts Boosted Revenue" [Kennedy'nin Vergileri İndirmesi Geliri Fırlat-
tı], Heritage Foundation, [http://www.heritage.org/static/reportimages/1326E87331F4
B5FC87405FF5C1BFC7EE.gif](http://www.heritage.org/static/reportimages/1326E87331F4B5FC87405FF5C1BFC7EE.gif).
- 62 Bureau of Labor Statistics rakamları, www.bls.gov.
- 63 *Time*, 31 Aralık 1965. Rumuzsuz.
- 64 "President Lyndon B. Johnson's Remarks at the University of Michigan" [Başkan
Lyndon B. Johnson'ın Michigan Üniversitesi'ndeki Açıklamaları], 22 Mayıs 1964,
Lyndon Baines Johnson Kütüphanesi ve Müzesi, [http://www.lbjlib.utexas.edu/john-
son/archives.hom/speeches.hom/640522.asp](http://www.lbjlib.utexas.edu/john-
son/archives.hom/speeches.hom/640522.asp).
- 65 Barry Goldwater (1909-92), Arizona'nın beş dönem senatörü olmuş ve 1964'te Cum-
huriyetçilerin başkan adayı seçilmiş muhafazakâr ve liberter bir düşünür.
- 66 Wilbur Mills (1909-92), Arkansas'tan kongre üyesi, 1960'larda House Ways and Me-
ans Komitesi Başkanı ve 1972 konferansında George McGovern karşısında kaybetmiş
Demokrat aday.
- 67 Wilbur Mills Oral History Interview I [Wilbur Mills Sözlü Tarih Mülakatları I], David
G. McComb, 11 Şubat 1971, Lyndon Baines Johnson Kütüphanesi ve Müzesi, Austin,
Tex., Oral History Collection, s. 15.
- 68 Richard Nixon, "State of the Union Address", 22 Ocak 1970, Miller Center of Public
Affairs, Virginia Üniversitesi, [http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/deta-
il/3889](http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/deta-
il/3889).
- 69 Paul McCracken (1915-), Amerikalı iktisatçı.
- 70 Herbert Stein (1916-99) refah yanlısı serbest piyasacı gazeteci ve Nixon'un Ekonomik
Danışmanlar Kurulu Başkanı.
- 71 George Shultz (1920-), Nixon'un Çalışma Bakanı (1969-70), Yönetim ve Bütçe Dai-
resi (1970-72), Hazine Bakanı (1972-74), ardından Ronald Reagan'ın Dışişleri Bakanı
(1982-89).
- 72 U.S. Bureau of Labor Statistics (BLS): Current Population Survey (CPS) [Son Nüfus
Sayımı] [Hanehalkı Anketi - LNS14000000], [http://zimor.com/chart/Unemploy-
ment_Rate](http://zimor.com/chart/Unemploy-
ment_Rate).
- 73 Stein, *On the Other Hand*, s. 96.
- 74 Nixon, "State of the Union Address", 22 Ocak 1970.
- 75 Stein, *On the Other Hand*, s. 101.
- 76 Agy.

- 77 Agy., s. 105.
- 78 Milton Friedman röportajı, 1 Ekim 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/int_miltonfriedman.html.
- 79 John Connally (1917-93), her iki tarafı da elinde oynatan cevval politikacı. JFK'nin Donanma Sekreteri'ydi; ardından Texas valiliği yaptı. Kasım 1963'te John F. Kennedy'nin suikasti sırasında aynı arabadaydı ve yaralandı. Sonrasında Nixon'un Hazine Bakanı oldu.
- 80 Stein, *On the Other Hand*, s. 101.
- 81 Agy., s. 102.
- 82 William Safire, "Do Something!" *The New York Times*, 14 Şubat 1974.
- 83 Richard Nixon, *The Memoirs of Richard Nixon* [Richard Nixon'un Anıları], (Arrow Books, Londra, 1979), s. 971.
- 84 George Shultz, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/tr_show01.html#1.
- 85 Yaygın inanışa göre, bu sözcüğü ilk kez 1965'te icat eden kişi, Britanya Muhafazakâr Partisi'nin maliye sözcüsü Iain Macleod'tu. Ancak, ilk kez kullanımı Paul Sameulson'a atfedilmektedir.
- 86 Gerald Ford (1913-2006), asıl adı Leslie Lynch King Jr., Meclis'in uzun dönem üyelerinden olup, önce başkan yardımcılığına yükselmiş, ardından Richard Nixon'un Watergate Skandalı sonucu istifa etmesiyle Birleşik Devletler'in 38. Başkanı olmuştur (1974-77).
- 87 Alan Greenspan (1926-), FED Başkanı (1987-2006).
- 88 Greenspan'ın tanıklık yaptığı duruşmalar Nixon'un istifa ettiği gün yapılmıştı.
- 89 "Historical Inflation," InflationData.com, http://inflationdata.com/inflation/Inflation_Rate/HistoricalInflation.aspx?dsInflation_currentPage=2.
- 90 Milton Friedman röportajı, 1 Ekim 2000, *Commanding Heights*, PBS.
- 91 Alan Greenspan, *The Age of Turbulence: Adventures in a New World* [Türbülans Çağı: Yeni Bir Dünya Serüveni], İng. çev. Nilgün Miler, İstanbul: Boyner Yayınları, 2008] (Penguin, Londra, 2008), s. 72.
- 92 Resmi adı "Tam İstihdam ve Dengeli Büyüme Kanunu"dur.
- 93 Canute (985-1035), Danimarka, İngiltere, Norveç ve İsveç'in bir kısmının Viking kralı.
- 94 Jimmy Carter, "Crisis of Confidence' Speech", 15 Temmuz 1979, Miller Center of Public Affairs, Virginia Üniversitesi, <http://millercenter.org/scripts/archive/speeches/detail/3402>.
- 95 Jimmy Carter, "Anti-Inflation Program Speech", 24 Ekim 1978, Miller Center of Public Affairs, Virginia Üniversitesi, <http://millercenter.org/scripts/archive/speeches/detail/5547>.
- 96 Paul Volcker (1927-), Başkan Carter ile Reagan döneminde FED Başkanı (1979-87), Başkan Obama'nın Ekonomik Toparlanma Danışmanlar Kurulu Başkanı (2008-2011).

ON ALTINCI BÖLÜM

- 1 Aaron Director, "Review of F.A. Hayek, *The Road to Serfdom*", *American Economic Review*, cilt 35, no. 1, Mart 1945, s. 173.

- 2 Friedman ve Friedman, *Two Lucky People*, s. 58.
- 3 Stanley Dennison (1912-92), Cambridge'de ekonomi öğretim üyesi (1945-57) ve Hull Üniversitesi'nin rektör yardımcısı (1972-80).
- 4 Milton Friedman ve Anna D. Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867-1960* [ABD'de Paranın Tarihi, 1867-1960] (Princeton University Press, Princeton, NJ. 1963).
- 5 Friedman'ın para kuramına ilişkin net açıklaması, "The Quantity of Money – A Restatement, an Essay in Studies in the Quantity Theory of Money" [Para Miktarı – Paranın Miktar Kuramıyla Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Yeniden Değerlendirme, Bir Deneme] Friedman, der., *Studies in the Quantity Theory of Money* [Paranın Miktar Kuramı Üzerine Yapılan Çalışmalar] (University of Chicago Press, Chicago, 1956).
- 6 Milton Friedman, "The Role of Monetary Policy" [Para Politikasının Rolü], Amerikan Ekonomi Derneği başkanlık konuşması, 29 Aralık 1967, *American Economic Review*, cilt 58, no. 1, Mart 1968.
- 7 Milton Friedman, "John Maynard Keynes", J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936 versiyonunun yeniden basımı, Verlag Wirtschaft ve Finanzen GmbH, Düsseldorf, 1989), s. 11.
- 8 Robert J. Gordon (der.), *Milton Friedman's Monetary Framework: A Debate with His Critics* [Milton Friedman'ın Para Çerçevesi: Eleştirileri Üzerine Bir Tartışma] (University of Chicago Press, Chicago, 1974), s. 133-134.
- 9 Friedman, "John Maynard Keynes", s. 20.
- 10 Agy., s. 21-22.
- 11 Friedman, "Foreword", Fritz Machlup, *Essays on Hayek* [Hayek Üzerine Denemeler] (Routledge, Londra, 2003), s. xxi.
- 12 Friedman, "John Maynard Keynes", s. 21.
- 13 Barry M. Goldwater, *Conscience of a Conservative* [Bir Muhafazakârın Vicdanı] (Victor, New York, 1960), s. 17.
- 14 Barry M. Goldwater, Jack Casserley, *Goldwater* (St. Martin's Press, New York, 1988), s. 140.
- 15 Goldwater, *Conscience of a Conservative*, s. 44.
- 16 Milton Friedman, "The Goldwater View of Economics" [Goldwater'ın Ekonomi Görüşü], *The New York Times*, 11 Ekim 1964.
- 17 Paul Samuelson, *The New York Times*, 25 Ekim 1964.
- 18 Ronald Reagan (1911-2004), Hollywood aktörü, California valisi ve Birleşik Devletler'in 40. Başkanı.
- 19 Rowland Evans ve Robert Novak, *The Reagan Revolution* [Reagan Devrimi] (E.P. Dutton, New York, 1981), s. 237.
- 20 Agy.
- 21 Ronald Reagan, "Time for Choosing" [Seçim Zamanı], televizyon konuşması, 27 Ekim 1964.
- 22 Newton Leroy "Newt" Gingrich (1943-), asıl adı Newton Leroy McPherson. 1945 ile 1960 yılları arasında Kongo'daki Belçika eğitim politikaları üzerine yazdığı doktora

- tezini tamamladıktan sonra, West Georgia College'da öğretim üyeliği yapmış, 1978'de Temsilciler Meclisi'ne seçilmiştir. Temsilciler Meclisi Sözcüsü (1995-99).
- 23 Newt Gingrich'le röportaj, Bahar 2001, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/pdf/int_newtingrich.pdf.
- 24 Friedman ve Friedman, *Two Lucky People*, s. 388.
- 25 Agy., s. 386.
- 26 Agy., s. 386-387.
- 27 Milton Friedman, "*Commanding Heights*", PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/miniextlo/tr_show01.html#1.
- 28 Herbert Stein, *Presidential Economics* [Başkanlık Ekonomisi] (Simon & Schuster, New York, 1985), s. 255.
- 29 Paul Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)."
- 30 Gunnar Myrdal (1898-1987), İsveçli iktisatçı ve devlet bakanı, lıların yaşam koşulları üzerine yaptığı öncü çalışma, tüm Amerikalıların eğitilmesine dönük kampanyada büyük önem taşımış ve bu kampanya zirvesini, *Brown v. Board of Education* Yüksek Mahkeme kararında bulmuştur. Kendisiyle Columbia'da birkaç kez buluşan Friedman, kendisinin "son derece çekici ve zeki" olduğunu söylemiştir. Friedman ve Friedman, *Two Lucky People*, s. 78.
- 31 Agy.
- 32 Ralph Harris'le röportaj, 17 Temmuz 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/miniextlo/int_ralphharris.html.
- 33 George H. Nash, "Hayek and the American Conservative Movement" [Hayek ve Amerikan Muhafazakâr Hareketi] Intercollegiate Studies Institute Indianapolis Konferansı'nda verilmiş seminer, Indianapolis, IN, 3 Nisan 2004, www.isi.org/lectures/text/pdf/hayek4-3-04.pdf.
- 34 Hayek Nobel konuşmasını 11 Aralık 1974'te yaptı.
- 35 F.A. Hayek, "The Pretence of Knowledge", alıntılanan yer: Assar Lindbeck (der.), *Nobel Lectures in Economic Sciences 1969-1980* (World Scientific, Singapore, 1992), s. 179.
- 36 UCLA Oral History Program, s. 195.
- 37 Milton Friedman, "Inflation and Unemployment" [Enflasyon ve İşsizlik], Nobel Anma Konuşması, 13 Aralık 1976, http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/friedman-lecture.pdf.
- 38 Liderlik yarışına ilişkin eksiksiz bir değerlendirme şu eserde bulunabilir: Nicholas Wapshott, *Ronald Reagan and Margaret Thatcher: A Political Marriage* [Ronald Reagan ve Margaret Thatcher: Siyasi Bir Evlilik] (Sentinel, New York, 2007), s. 76-82.
- 39 Ralph Harris bunun böyle olduğundan şüpheliydi, PBS *Commanding Heights* araştırmacılarına 17 Temmuz 2000 tarihli röportajında şöyle diyordu: "Oxford'da okuyan bir bilim öğrencisinin okuma listesinde Hayek'in 'The Road to Serfdom'ı varsa şaşıyorum. Çok yaygın bulunan bir eser değildi; pek incelenmemiştii. Sadece belli entelektüel dergilerde yer almıştı."

- 40 John Ranelagh, *Thatcher's People: An Insider's Account of the Politics, the Power and the Personalities* [Thatcher'ın İnsanları: İçeriden Birinin Siyaset, İktidar ve Kişiliklerle İlgili Anlatımı] (HarperCollins, Londra, 1991), s. ix.
- 41 Konsensüs "Butskellizm" olarak adlandırılmıştı çünkü Muhafazakârlardan R.A. Butler ile İşçi Partisi lideri Hugh Gaitskell'in devlet yaklaşımı birbiriyle özdeşti.
- 42 Nicholas Wapshott ve George Brock, *Thatcher* (Macdonald/Futura, Londra, 1983), s. 176.
- 43 Ralph Harris röportajı, 17 Temmuz 2000, *Commanding Heights*, PBS.
- 44 Laurence Hayek, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commanding-heights/shared/minitextlo/tr_show01.html#1.
- 45 Margaret Thatcher, agy.
- 46 Nicholas Kaldor, *The Economic Consequences of Mrs. Thatcher: Speeches in the House of Lords, 1979-82* [Bayan Thatcher'ın Ekonomik Sonuçları: Lordlar Kamarası'ndaki Konuşmalar, 1979-82], der. Nick Butler (Duckworth, Londra, 1983).
- 47 Margaret Thatcher, "The Lady's Not for Turning" [Hanımefendi Dönmeyecek], *Guardian*, 30 Nisan 2007, tam metin: <http://www.guardian.co.uk/politics/2007/apr/30/conservatives.ukl>. "Hanımefendi dönmeyecek" sözü, Thatcher'ın baş metin yazarı olan oyun yazarı Ronald Millar tarafından, Christopher Fry'nin 1948 tarihli "Hanımefendi Yanmayacak" oyunundan alınmıştı.
- 48 Thatcher, Avam Kamarası, 5 Şubat 1981. www.margaretthatcher.org/document/104593.
- 49 Devlet okulunda okuyan Thatcher, özel eğitim almış olan ve kendisini sürekli rencide eden Tory muhaliflerine karşı bu incitici sözü kullanıyordu. Onun inatçı ekonomi politikalarına direnen asilzadeleri "yaş tahtalar/*wets*" diye kenara atarken, kendisiyle hemfikir olanlara "kuru tahtalar" diyordu. Bir Tory'nin hangi tarafta olduğunu anlamak için "o da bizden mi," diye sorardı.
- 50 Thatcher'ın monetarist politikalarının uygulamasıyla ilgili eksiksiz bir değerlendirme için bkz. Wapshott ve Brock, *Thatcher*, s. 183-212.
- 51 Bahsi geçen muhafazakâr düşünce kuruluşu Sir Keith Josphe ile Margaret Thatcher'ın kurduğu ve eski Marksist Alfred Sherman'ın yönettiği Politik Araştırmalar Merkezi'ydi.
- 52 Jürg Niehans (1919-2007), İsviçreli monetarist iktisatçı ve iktisat tarihçisi, Bern ve John Hopkins üniversitelerinde profesör (1966-77).
- 53 Milton Friedman, BBC röportajı, Mart 1983, alıntılanan yer: Hugo Young, *The Iron Lady: A Biography of Margaret Thatcher* [Demir Lady: Margaret Thatcher'ın Biyografisi] (Noonday Press, New York, 1990), s. 319.
- 54 Ronald Reagan, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commanding-heights/shared/minitextlo/tr_show01.html#1.
- 55 Martin Anderson (1936-), iktisatçı, Reagan'ın 1976 ve 1980 yıllarındaki başkanlık kampanyalarının baş politik danışmanı ve Foreign Intelligence Advisory Board üyesi (1980-86).
- 56 Martin Anderson, *Revolution: The Reagan Legacy* [Devrim: Reagan'ın Mirası] (Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1990), s. 267.

- 57 Paul Volcker, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/mini-textlo/tr_show01.html#1.
- 58 Agy.
- 59 George Shultz, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/mini-text-lo/r_show01.html#1. Reagan resesyonun gerekliliği konusunda kararlıydı ancak Hazine Bakanı Donald Reagan bahsini Reagan'ın fikrini değiştireceğinden yana kullanarak, basına ve Kongre'ye kötü ekonomik gelişmelerin suçunu Volcker'e atan bir kampanyayla "FED'i örselemeye" girişti.
- 60 Arthur Laffer (1940-), Amerikalı muhafazakâr mali iktisatçı ve liberter, Chicago Üniversitesi İşletme Okulu'nda profesör.
- 61 *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 338.
- 62 Hayek'le röportaj, "Business People; A Nobel Winner Assesses Reagan" [İş İnsanları; Nobel Ödüllü Bir İktisatçı Reagan'ı Değerlendiriyor], *The New York Times*, 1 Aralık 1982.
- 63 John Kenneth Galbraith, "Recession Economics" [Resesyon Ekonomisi], *New York Review of Books*, 4 Şubat 1982.
- 64 Mondale'in Springfield, Ill.'deki konuşması, Steven M. Gillon, *The Democrats' Dilemma: Walter F. Mondale and the Liberal Legacy* [Demokratların İkilemi: Walter F. Mondale ve Liberal Miras] (Columbia University Press, New York, 1995), s. 371.
- 65 Tüm rakamlar şu eserden alınmıştır: Arthur Laffer, *The Laffer Curve: Past, Present and Future*, Executive Summary Backgrounder No. 1765 [Laffer Eğrisi: Geçmiş, Günümüz ve Gelecek Yönetici Özeti Bilgi Notu No. 1765] (Heritage Foundation, Washington, DC, Haziran 2004).
- 66 Jerry Tempalski, "Revenue Effects of Major Tax Bills" [Büyük Vergi Yasalarının Gelir Etkisi], OTA Working Paper 81, Office of Tax Analysis, ABD Hazine Bakanlığı, Washington, DC, Temmuz 2003.
- 67 Milton Friedman, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/mini-text/tr_show01.html.
- 68 2000 yılını baz alan sabit dolar değeriyle savunma rakamları. ABD Yönetim ve Bütçe Dairesi, *Historical Tables: Budget of the United States Government*, 2006 [Tarihsel Tablolar: ABD Hükümetinin Bütçesi, 2006] (Government Printing Office, Washington, DC, 2005), tablo 6.1.
- 69 Agy.
- 70 John Case, "Reagan's Economic Legacy", *Inc.*, 1 Ekim 1988.
- 71 Stein, *Presidential Economics*, s. 308.
- 72 Reagan'ın Gridiron Kulübü'ndeki konuşması, 24 Mart 1984, alıntılanan yer: Lou Cannon, *President Reagan: The Role of a Lifetime* [Başkan Reagan: Bir Ömrün Rolü] (PublicAffairs, New York, 2000), s. 100.
- 73 Alıntılanan yer: Holcomb B. Noble, "Milton Friedman, Free Market's Theorist, Dies at 94" [Serbest Piyasa Kuramcısı Milton Friedman 94 Yaşında Hayata Veda Etti], *The New York Times*, 16 Kasım 2006.

- 74 John Kenneth Galbraith'le röportaj, 28 Eylül 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitextlo/int_johnkennethgalbraith.html.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

- 1 Tom G. Palmer'a göre, "Orta ve Doğu Avrupa'nın genelinde hepsinden daha çok işittiğiniz isim Friedrich Hayek'tir. *The Road to Serfdom*'ın nadir İngilizce versiyonu illegal olarak veya yeryüzünde yaygın bir şekilde okunmaktadır", Tom G. Palmer, "Why Socialism Collapsed in Eastern Europe" [Sosyalizm Doğu Avrupa'da Neden Çöktü], *Cato Policy Report*, Eylül/Ekim 1990.
- 2 John Cassidy, "The Price Prophet" [Fiyat Peygamberi], *The New Yorker*, 7 Şubat 2000.
- 3 Denis Winston Healey, Baron Healey (1917-), Britanya Hazine Bakanı (1974-79).
- 4 Denis Healey, *The Time of My Life* [Hayatımın Zamanı] (Michael Jospeh, Londra, 1989), s. 491.
- 5 Alıntılanan yer: "Austerity Alarm", *Economist*, 1 Temmuz 2010, www.economist.com/node/16485318.
- 6 Alan S. Blinder, "The Fall and Rise of Keynesian Economics" [Keynesçi Ekonominin Düşüşü ve Yükselişi], *Economic Record*, Aralık 1988.
- 7 Robert Emerson Lucas Jr. (1937-), Chicago Üniversitesi, iktisatçı, 1995 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi ve yeni-Keynesçiliğin kurucusu. Bireysel ekonomik kararlarda rasyonel beklentilerin önemini, makroekonomik toplamları belirlemede mikroekonomik kararların önemini vurgulamıştır.
- 8 Alıntılanan yer: Brian Snowdon ve Howard R. Vane, *A Macroeconomics Reader* (Routledge, Londra, 1997), s. 445.
- 9 James K. Galbraith, *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too* [Yırtıcı Devlet: Muhafazakârlar Serbest Piyasayı Nasıl Bir Kenara Bıraktı ve Neden Liberaller de Aynısını Yapmalı] (Free Press, New York, 2008), s. 4.
- 10 Alıntılanan yer: Kevin A. Hassett, "The Second Coming of Keynes" [Keynes'in İkinci Gelişi], *National Review*, 9 Şubat 2009.
- 11 UCLA Oral History Program, s. 195.
- 12 Robert E. Lucas Jr., "Macroeconomic Priorities" [Makroekonomik Öncelikler], American Economic Association'a yaptığı başkanlık konuşması, 10 Ocak 2003, <http://home.uchicago.edu/%7Esogrodow/homepage/paddress03.pdf>.
- 13 Yoshihiro Francis Fukuyama (1952-), Amerikalı siyasal iktisatçı.
- 14 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* [Tarihin Sonu ve Son Adam] (Simon & Schuster, New York, 1992).
- 15 Ben Bernanke (1953-), FED Başkanı (2006-), George W. Bush'un Ekonomik Danışmanlar Kurulu Başkanı (2005-6).
- 16 Ben Bernanke, "Milton Friedman'ı Onurlandırma Konferansı"ndaki yorumları, Chicago Üniversitesi, Chicago, 8 Kasım 2002.
- 17 Michael Kinsley (1951-), Amerikalı siyaset yazarı.

- 18 Michael Kinsley, "Greenspan Shrugged", *The New York Times*, 14 Ekim 2007.
- 19 Greenspan, *Age of Turbulence*, s. 68.
- 20 George H.W. Bush (1924-), BM elçisi, CIA Müdürü ve Birleşik Devletler'in 41. Başkanı (1989-93).
- 21 Oliver Stone'un 1987 tarihli *Wall Street* filminin kahramanı Gordon Gekko'nun "Açgözlülük İyidir" konuşması, içerden bilgi alarak iş yapmakla suçlanan borsacı Ivan Boesky'nin 1986'da California'da yaptığı diploma töreni konuşmasına dayanmaktadır. Boesky şöyle demiştir: "Bence açgözlülük sağlıklı bir şey. Hem açgözlü olup hem de kendinizi iyi hissedebilirsiniz."
- 22 John Brian Taylor (1946-), Amerikalı iktisatçı ve Stanford Üniversitesi'nde Robert Raymond İktisat Profesörü.
- 23 George H.W. Bush Yale'de 1945 ile 1948 yılları arasında okumuştur.
- 24 Bu deyiş Bush'un basın sekreteri Peter Teeley tarafından icat edilmiş ve Bush tarafından Nisan 1978'de, Pensilvanya'daki başlangıçtan önce yaptığı bir konuşmada kullanılmıştır.
- 25 Michael Stanley Dukakis (1933-), Massachusetts Valisi (1975-79, 1983-91) ve Demokrat başkan adayı (1988).
- 26 Bush'un 1988'de New Orleans'taki Cumhuriyet Partisi Ulusal Kongresi'nde söylediği bu söz, Reagan'ın metin yazarı Peggy Noonan'a aittir.
- 27 Milton Friedman, "Oodoov Economics" [Udov Ekonomisi], *The New York Times*, 2 Şubat 1992.
- 28 Alıntılanan yer: Greenspan, *Age of Turbulence*, s. 113.
- 29 William Jefferson "Bill" Clinton, asıl adı William Jefferson Blythe III (1946-), Arkansas Valisi ve Birleşik Devletler'in 42. Başkanı (1993-2001).
- 30 Bu sonrasında "tarihin en büyük vergi artışı" olarak tarif edilmişti ancak 32 milyar dolar ve GSYH'nin %0,5'iyle Reagan'ın 1982'deki vergi rekorundan birazcık düşüktü. Bkz. Tempalski, "Revenue Effects of Major Tax Bills."
- 31 Alıntılanan yer: Tom DeLay ile Stephen Mansfield, *No Retreat, No Surrender: One American's Fight* [Geri Çekilmek Yok, Teslim Olmak Yok: Bir Amerikalının Savaşı] (Sentinel, New York, 2007), s. 115.
- 32 Newt Gingrich, Ed Gillespie ve Bob Schellhas, *Contract with America* [Amerika'yla Sözleşme] (Times Books, New York, 1994), s. 7.
- 33 DeLay ve Mansfield, *No Retreat, No Surrender*, s. 112.
- 34 Newt Gingrich'le röportaj, Bahar 2001, *Commanding Heights*, PBS, http://www/pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_newtingrich.html.
- 35 DeLay ve Mansfield, *No Retreat, No Surrender*, s. 112.
- 36 Agy., s. 115.
- 37 *Collected Writings*, cilt 20: *Activities 1929-31*, s. 147.
- 38 Greenspan, *Age of Turbulence*, s. 147.
- 39 Kelly Wallace, "President Clinton Announces Another Record Budget Surplus" [Başkan Clinton Rekor Bir Bütçe Fazlası Daha Açıklıyor], CNN report, 27 Eylül 2000.

- 40 Beyaz Saray açıklaması, 27 Eylül 2000, http://clinton4.nara.gov/WH/new/html/Tue_Oct_3_113400-2000.html.
- 41 Alan Greenspan, Tim Russert'la röportajı, *Meet the Press*, NBC, 23 Eylül 2000.
- 42 Greenspan, *Age of Turbulence*, s. 145.
- 43 William Jefferson Clinton, "State of the Union Address", 23 Ocak 1996, <http://clinton2.nara.gov/WH/New/other/sotu.html>.
- 44 George Walker Bush (1946-), Birleşik Devletler'in 43. Başkanı (2001-9).
- 45 İlaç yasasının maliyeti on yıl boyunca ekstra 500 milyar dolar şeklindeydi.
- 46 Greenspan, *Age of Turbulence*, s. 233.
- 47 Ron Susking, *The Price of Loyalty: George W. Bush, the White House, and the Education of Paul O'Neill* [Sadakatin Bedeli: George W. Bush, Beyaz Saray ve Paul O'Neill'in Eğitimi] (Simon & Schuster, New York, 2004), s. 291.
- 48 Vietnam Savaşı GSYH'nin %9,5'ine, Kore Savaşı %14'üne mal olmuştu.
- 49 Alıntılanan yer: Cumhuriyetçi senatörlerin haber bülteni *American Sound*, 19 Kasım 2003.
- 50 Gail Russell Chaddock, "US Spending Surges to Historic Level", *Christian Science Monitor*, 8 Aralık 2003.
- 51 Stein, *Presidential Economics*, s. 313.
- 52 Dick Arney, "End of the Revolution", *Wall Street Journal*, 9 Kasım 2006.
- 53 Alan Greenspan, House Committee on Oversight and Government Reform [Gözetim ve Hükümet Reformu Hakkında Kongre Komitesi] önündeki ifadesi, 23 Ekim 2008, alıntılanan yer: "Greenspan 'Shocked' That Free Markets Are Flawed" [Greenspan Serbest Piyasaların Kusurlu Olmasından Dolayı "Şok Oluyor"], *The New York Times*, 23 Ekim 2008.
- 54 J.M. Keynes, "The Great Slump of 1930" [1930 Büyük Çöküşü] (1930), *Collected Writings*, cilt 9: *Essays in Persuasion*, s. 126.
- 55 Alan Greenspan, "Markets and the Judiciary" [Piyasalar ve Yargı Erki], Sandra Day O'Connor Project Conference, Georgetown Üniversitesi, Washington, DC, 2 Ekim 2008.
- 56 *Collected Writings*, cilt 13: *General Theory and After, Part 1*, s. 349.
- 57 Peter Clarke, *Keynes: The Rise, Fall, and Return of the 20th Century's Most Influential Economist* [Keynes: 20. Yüzyılın En Etkili İktisatçısının Yükselişi, Düşüşü ve Geri Dönüşü] (Bloomsbury, New York, 2009), s. 19.
- 58 John Kenneth Galbraith'le röportaj, 28 Eylül 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/co-mmandingheights/shared/minitext/int_johnkennethgalbraith.html.
- 59 Justin Fox, "The Comeback Keynes" [Keynes'in Geri Dönüşü], *Time*, 23 Ekim 2008.
- 60 Agy.
- 61 Agy.
- 62 Chris Edwards, *All Things Considered* [Her Şey Göz Önünde Bulundurulduğunda], NPR, 29 Ocak 2009.

- 63 Barack Hussein Obama II (1961-), Illinois Senatörü ve Birleşik Devletler'in 44. Başkanı.
- 64 Başkan Obama, televizyon konuşması, 16 Şubat 2010, "Obama Says Stimulus Halted 'Catastrophe'" [Obama Teşviklerin 'Felaketi' Önlediğini Söylüyor], *Financial Times*, 17 Şubat 2010.
- 65 Paul Krugman (1953-), Princeton ve LSE'de çalışmış Amerikalı iktisatçı, 2008 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi.
- 66 Paul Krugman, "The Third Depression" [Üçüncü Bunalım], *The New York Times*, 27 Haziran 2010.
- 67 Popülist Çay Partisi 2009'da açığa çıktı ve düşük vergiler, küçük devlet ve devlet borcunun ödenmesinden yana olan kesimlerin Cumhuriyetçi Parti'yle gevşek bir koalisyonu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

- 1 Robert Skidelsky, "After Serfdom" [Serflikten Sonra], şu eserin incelemesi: *Hayek: The Iron Cage of Liberty* [Hayek: Özgürlüğün Demir Kafesi], Andrew Gamble, Oxford, Polity, *Times Literary Supplement*, 20 Eylül 1996.
- 2 Milton Friedman, Letter, *Time*, 4 Şubat 1966.
- 3 Milton Friedman, "John Maynard Keynes", J M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936 tarihli eserin yeniden baskımı, Verlag Wirtschaft und Finanzen GmbH, Düsseldorf, 1989), s. 6.
- 4 Milton Friedman, *The Counter-Revolution in Monetary Theory: First Wincott Memorial Lecture, Delivered at the Senate House, University of London, September 16, 1970* [Para Kuramında Karşı Devrim: Senato'da Yapılan Birinci Wincott'u Anma Konuşması, Londra Üniversitesi, 16 Eylül 1970] (Institute of Economic Affairs, Londra, 1970), s. 8.
- 5 Thomas W. Hazlitt'in Hayek'le röportajı, 1977, basımı, *Reason*, Temmuz 1992. <http://reason.com/archives/1992/97/91/the-road-from-serfdom>.
- 6 Milton Friedman'la röportaj, 1 Ekim 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/command-ingheights/shared/minitext/int_miltonfriedman.html.
- 7 Thomas W. Hazlitt'in Hayek'le röportajı, 1977.
- 8 Richard Cockett, *Thinking the Unthinkable: Think Tanks and the Economic Counter-Revolution, 1931-1983* [Düşünülemez Olanı Düşünmek: Düşünce Kuruluşları ve Ekonomik Karşı Devrim, 1931-1983], (HarperCollins, Londra, 1994), s. 175.
- 9 Gita Sereny (1921-), Avusturya doğumlu İngiliz yazar, Hitler'in mimarı Albert Speer'in biyografi yazarı.
- 10 Alıntılanan yer: Gita Sereny, *The Times* (Londra), 9 Mayıs 1985.
- 11 F.A. Hayek röportajı, *Forbes*, 15 Mayıs 1989, s. 33-34.
- 12 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serfdom*, 1976 baskısına önsöz, s. 53. Hayek Keynes'in *Genel Teorisi*'ni aynı kelimelerle tarif etmiştir.
- 13 Adam Wolfson, "Conservatives and Neoconservatives" [Muhazakârlar ve Yeni Muhazakârlar], Irwin Stelzer, der., *The Neocon Reader* (Grove Press, New York, 2004), s. 224.

- 14 Paul Samuelson, "A Few Remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)."
- 15 Bkz. Jeffrey D. Sachs, "The Social Welfare State, beyond Ideology: Are Higher Taxes and Strong Social 'Safety Nets' Antagonistic to a Prosperous Market Economy?" [Sosyal Refah Devleti, İdeolojinin Ötesinde: Yüksek Vergiler ve Güçlü Toplumsal 'Güvenlik Ağları' Gelişkin Bir Piyasa Ekonomisinin Düşmanı mı?], *Scientific American*, 16 Ekim 2006.
- 16 Thomas W. Hazlitt'in Hayek'le röportajı, 1977.
- 17 John Cassidy, "The Price Prophet," *The New Yorker*, 7 Şubat 2000.
- 18 Agy.
- 19 Bruce Caldwell, *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F.A. Hayek* [Hayek'in Meydan Okuması: Entelektüel Bir Biyografi] (University of Chicago Press, Chicago, 2005), s. 3.
- 20 F.A. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics* [Felsefe, Siyaset ve İktisat Üzerine Çalışmalar], (University of Chicago Press, Chicago, 1967), s. 194.
- 21 Ralph Harris'le röportaj, 17 Temmuz 2000, *Commanding Heights*, PBS, http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_ralphharris.html.
- 22 F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, cilt. 3: *The Political Order of a Free People* [Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Cilt 3: Özgür Bir Halkın Siyasi Düzeni] (University of Chicago Press, Chicago, 1979), s. 147.
- 23 Agy., s. 146.
- 24 Agy., s. 147.
- 25 *Collected Works*, cilt 2: *Road to Serfdom*, s. 260.
- 26 Aslında Hazine Bakanı Nigel Lawson'un mahirane çabaları sayesinde, Thatcher Hayek'in para arzını devlet denetiminden kurtarmaya dönük fikri doğrultusunda belli bir aşama kaydetmişti. Thatcher milliyetçi bir tutumla, Avrupa Birliği'nin tek bir para birimi oluşturmaya, sterlini avroya dönüştürmeye dönük ısrarcı taleplerine hep direnmişti. Ona göre bu Britanya'yı nihai egemenliğinden mahrum bırakacaktı; bu araçla devlet sadece Britanyalıların koşullarına uyum sağlayacak şekilde faiz oranlarını sabitleyebiliyordu ve piyasalarda dolaşan para, Britanya ekonomisinin güçlerini ve zaafalarını yansıtıyordu. Lawson belki de pek ciddi olmadan, "alternatif bir parasal birlik formuyla" çıkagelmişti. "Hayek'in rakip para birimleri fikrine dayanıyordu... Para birimi yaratılması, rakip para birimlerinin elinde olacaktı... Eksiksiz değiştirilebilirlik ve yasal sınırların olmayışı sayesinde, iyi para birimleri zamanla kötülerini ortadan kaldıracaktı... ta ki Avrupa kuramsal olarak kendisini serbestçe seçilmiş tek bir para birimiyle buluncaya dek." (Bkz. Nigel Lawson, *The View from Number 11* [Bantam Press, Londra, 1992], s. 939.) Lawson'un oyunu beklediği gibi sonuçsuz kaldı. Thatcher'ın, *The Downing Street Years*'ta [Downing Street Yılları] (HarperCollins, Londra, 1995, s. 716) açıkladığı gibi, "Avrupa topluluğundaki ortaklarımızın tercih ettiği devletçi, merkeziyetçi bir model değildi." Ancak Thatcher ve Lawson'un tek hükümetli, tek para birimli tek bir büyük devlet kurmaya dönük olarak Avrupa'dan gelen sonsuz baskılar karşısındaki ustaca hamleleri bile, Hayek'in testinden geçememişti. Çünkü devletin yönetimindeki merkez bankalarının para çıkarmaya devam etmesine izin veriyorlardı. Aslında tek bir para birimi beklentisinin serbest bir şekilde piyasa baskılarıyla gelmesi, devletin para

çıkarma tekeline bir destek sunacak, Hayek'in tercih edeceği gibi, özel sektöre bırakmak politik açıdan zorlu ve utanç verici olacaktı.

- 27 Wolfson, "Conservatives and Neoconservatives", s. 224.
- 28 Herbert Stein, *Washington Bedtime Stories: The Politics of Money and Jobs* [Washington Uyku Masalları: Paranın ve İşlerin Siyaseti] (Free Press, New York, 1986), s. 116.
- 29 F.A. Hayek, "Review of Harrod's *Life of J. M. Keynes*" [Harrod'un J.M. Keynes'in Yaşamı Adlı Eserinin İncelemesi], *Journal of Modern History*, cilt 24, no. 2, Haziran 1952, s. 195-198.
- 30 F. A. Hayek, "Personal Recollections of Keynes and the 'Keynesian Revolution'" [Keynes'in Kişisel Hatıraları ve "Keynesçi Devrim"], *Oriental Economist*, cilt 34, no. 663, Ocak 1966, s. 78-80.
- 31 J. K. Galbraith, "Keynes, Roosevelt, and the Complementary Revolutions" [Keynes, Roosevelt ve Tamamlayıcı Devrimler], *Challenge* (New York University Institute of Economic Affairs, M. E. Sharpe, New York), cilt 26, 1983, s. 76.

- Abse, Joan (der.). *My LSE* (Robson Books, Londra, 1977).
- Alter, Jonathan. *The Defining Moment: FDR's Hundred Days and the Triumph of Hope* (Simon & Schuster, New York, 2006).
- Ambrose, Stephen. *Nixon: Ruin and Recovery, 1973-1990* (Simon & Schuster, New York, 1991).
- Anderson, Martin. *Revolution: The Reagan Legacy* (Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1990).
- Beveridge, William. *Full Employment in a Free Society* (Allen & Unwin, Londra, 1944).
- Black, Conrad. *Roosevelt: Champion of Freedom* (PublicAffairs, New York, 2003).
- Blaug, Mark. *Great Economists since Keynes: An Introduction to the Lives and Works of One Hundred Modern Economists* (Edward Elgar, Cheltenham, B.K., 1998).
- Blinder, Alan S. *Hard Heads, Soft Hearts: Tough-Minded Economics for a Just Society* (Addison-Wesley, Reading, MA, 1987).
- . "The Fall and Rise of Keynesian Economics", *Economic Record*, Aralık 1988.
- Boyer, Paul S. (der.). *The Oxford Companion to United States History* (Oxford University Press, New York, 2001).
- Breit, William ve Roger W. Spencer (der.). *Lives of the Laureates: Seven Nobel Economists* (MIT Press, Cambridge, MA, 1986).
- Bridges, Linda ve John R. Coyne Hr. *Strictly Right: William F. Buckley Jr. and the American Conservative Movement* (Wiley, Hoboken, NJ, 2007).
- Buckley, William F., Jr. *On the Firing Line: The Public Life of Our Public Figures* (Random House, New York, 1989).
- . *Let Us Talk of Many Things: The Collected Speeches* (Basic Books, New York, 2008).
- Caldwell, Bruce. *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F.A. Hayek* (University of Chicago Press, Chicago, 2005).
- Cannon, Lou. *President Reagan: The Role of a Lifetime* (PublicAffairs, New York, 1991).
- Carter, Jimmy. *Keeping Faith: Memoirs of a President* (Collins, Londra, 1982).
- Clark, Kenneth. *The Other Half: A Self Portrait* (Harper & Row, New York, 1977).
- Clarke, Peter. *Keynes: The Rise, Fall, and Return of the 20th Century's Most Influential Economist* (Bloomsbury, New York, 2009).

- Cockett, Richard. *Thinking the Unthinkable: Think Tanks and the Economic Counter-Revolution, 1931-1983* (HarperCollins, Londra, 1994).
- Collins, Robert M. *The Business Response to Keynes, 1929-1964* (Columbia University Press, New York, 1981).
- Cozzi, Terenzio ve Roberto Marchionatti (der.). *Piero Sraffa's Political Economy: A Centenary Estimate* (Psychology Press, Hove, B.K., 2001).
- Dallek, Robert. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945* (Oxford University Press, New York, 1979).
- DeLay, Tom ve Stephen Mansfield. *No Retreat, No Surrender: One American's Fight* (Sentinel, New York, 2007).
- Dickens, Charles. *Hard Times* (Harper & Brothers, New York, 1854) [*Zor Zamanlar*, çev. Füsün Elioğlu, Oda Yayınları, 1997].
- Dimand, Robert W. *The Origins of the Keynesian Revolution* (Stanford University Press, Stanford, CA, 1988).
- Dolan, Chris J., John Frendreis ve Raymond Tatlovich. *The Presidency and Economic Policy* (Rowman & Littlefield, Lanham, Md., 2008).
- Donovan, Robert J. *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945-1948* (University of Missouri Press, Columbia, 1996).
- Durbin, Elizabeth. *New Jerusalems: The Labour Party and the Economics of Democratic Socialism* (Routledge & Kegan Paul, Londra, 1985).
- Ebenstein, Alan. *Friedrich Hayek: A Biography* (Palgrave, New York, 2001).
- Ebenstein, Lanny. *Milton Friedman: A Biography* (Palgrave Macmillan, New York, 2007).
- Edwards, Lee. *Goldwater: The Man Who Made a Revolution* (Ragnery, Washington, DC, 1995).
- Evans, Rowland ve Robert Novak. *The Reagan Revolution* (E.P. Dutton, New York, 1981).
- Finer, Herman. *The Road to Reaction* (Little, Brown, Boston, 1945).
- Freedman, Max (der.). *Roosevelt and Frankfurter: Their Correspondence, 1928-1945* (Atlantic-Little, Brown, Boston, 1967).
- Friedman, Milton (der.). "The Quantity Theory of Money – A Restatement, an Essay in Studies in the Quantity Theory of Money" (Friedman (der.), *Studies in the Quantity Theory of Money* [University of Chicago Press, Chicago, 1956]).
- Friedman, Milton ve Rose D. Friedman. *Two Lucky People: Memoirs* (University of Chicago Press, Chicago, 1998).
- Friedman, Milton ve Anna D. Schwartz. *A Monetary History of the United States, 1867-1960* (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1963).
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man* (Free Press, New York, 1992).
- Galbraith, James K. *Ambassador's Journal* (Houghton Mifflin, New York, 1969).
- . *A Life in Our Times* (Houghton Mifflin, Boston, 1981).

- . *The Essential Galbraith*, der. Andrea D. Williams (Mariner Books, Orlando, FL, 2001).
- . *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too* (Free Press, New York, 2008).
- Gamble, Andrew. *Hayek: The Iron Cage of Liberty* (Westview Press, Boulder, Colo., 1996).
- Gilbert, Martin. *Winston Churchill, the Wilderness Years* (Houghton Mifflin, New York, 1982).
- . *Churchill: A Life* (Henry Holt, New York, 1991).
- Gillon, Steven M. *The Democrats' Dilemma: Walter F. Mondale and the Liberal Legacy* (Columbia University Press, New York, 1995).
- Gingrich, Newt, Ed Gillespie ve Bob Schellas. *Contract with America* (Times Books, New York, 1994).
- Goldwater, Barry M. *Conscience of a Conservative* (Victor, New York, 1960).
- Goldwater, Barry M. ve Jack Casserley. *Goldwater* (St. Martin's Press, New York, 1988).
- Gordon, Robert J. (der.). *Milton Friedman's Monetary Framework: A Debate with His Critics* (University of Chicago Press, Chicago, 1974).
- Greenspan, Alan. *The Age of Turbulence: Adventures in a New World* (Penguin, New York, 2008).
- Hall, Thomas Emerson ve J. David Ferguson. *The Great Depression: An International Disaster of Perverse Economic Politics* (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1998).
- Hansen, Alvin H. *A Guide to Keynes* (McGraw-Hill, New York, 1953).
- . *Business Cycles and National Income: Expanded Edition* (W.W. Norton, New York, 1964).
- Harcourt, G. C. "Some Reflections on Joan Robinson's Changes of Mind and Their Relationship to Post-Keynesianism and the Economics Profession", Joan Robinson, Maria Cristina Marcuzzo, Luigi Pasinetti ve Alesandro Roncaglia, der., *The Economics of Joan Robinson*, Routledge Studies in the History of Economics, cilt 94 (CRC Press, Londra, 1996).
- Harrod, R.F. *The Life of John Maynard Keynes* (Macmillan, Londra, 1952).
- Hayek, F.A. *Monetary Theory and the Trade Cycle* (Jonathan Cape, Londra, 1933).
- . *Indiviudalism and Economic Order* (University of Chicago Press, Chicago, 1948).
- . *The Constitution of Liberty* (University of Chicago Press, Chicago, 1960).
- . *Studies in Philosophy, Politics and Economics* (University of Chicago Press, Chicago, 1967).
- . *Prices and Production* (Augustus M. Kelley, New York, 1967).
- . *Law, Legislation and Liberty*, cilt 3: *The Political Order of a Free People* (University of Chicago Press, Chicago, 1979).

- . *A Tiger by the Tail: The Keynesian Legacy of Inflation* (Cato Institute, San Francisco, 1979).
- . *The Collected Works of F.A. Hayek*, der. Bruce Caldwell.
- Cilt 2: *The Road to Serfdom, Text and Documents, The Definitive Edition*, der. Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 2007).
- Cilt 4: *The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom*, der. Peter G. Klein (University of Chicago Press, Chicago, 1992).
- Cilt 9: *Contra Keynes and Cambridge: Essays and Correspondence*, der. Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 1995).
- Cilt 10: *Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, der. Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 1997).
- Cilt 12: *The Pure Theory of Capital*, der. Lawrence H. White (University of Chicago Press, Chicago, 2007).
- Cilt 13: *Studies on the Abuse and Decline of Reason*, der. Caldwell (University of Chicago Press, Chicago, 2010).
- . *Hayek on Hayek*, der. Stephen Kresge ve Leif Wenar (University of Chicago Press, Chicago, 1994).
- . *Prices and Production and Other Works: F.A. Hayek on Money, the Business Cycle, and the Gold Standard* (Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, AL, 2008).
- . *The Pure Theory of Capital* (University of Chicago Press, Chicago, 2009).
- . University of California Los Angeles Oral History Project, Hayek'le röportajlar, 28 Ekim, 4, 11, 12 Kasım 1978. <http://www.archive.org/stream/nobelprizewinningoohaye#page/n7/mode/2up> (erişim tarihi Şubat 2011).
- Healey, Denis. *The Time of My Life* (Michael Joseph, Londra, 1989).
- Hession, Charles H. *John Maynard Keynes* (Macmillan, New York, 1984).
- Hicks, John Richard. *Critical Essays in Monetary Theory* (Clarendon Press, Oxford, B.K., 1967).
- . *Money, Interest, and Wages*. Cilt 2 *Collective Essays on Economic Theory* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1982).
- Howson, Susan ve Donald Winch. *The Economic Advisory Council, 1930-1939: A Study in Economic Advice during Depression and Recovery* (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1977).
- Hülsmann, Jörg Guido. *Mises: The Last Knight of Liberalism* (Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, AL, 2007).
- Jenkins, Peter. *Mrs. Thatcher's Revolution: The Ending of the Socialist Era* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1987).
- Jenkins, Roy (der.). *Purpose and Policy: Selected Speeches of C.R. Attlee* (Hutchinson, Londra, 1947).
- . *Churchill* (Macmillan, Londra, 2001).

- Johnson, Elizabeth S. ve Harry G. Johnson. *The Shadow of Keynes* (University of Chicago Press, Chicago, 1978).
- Jordan, Hamilton, *Crisis: The Last Year of the Carter Presidency* (Michael Joseph, Londra, 1982).
- Judis, John B. ve William F. Buckley Jr. *Patron Saint of the Conservatives* (Simon & Schuster, New York, 1988).
- Kahn, Richard F. *The Making of Keynes' General Theory* (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1984).
- Kaldor, Nicholas. *The Economic Consequences of Mrs. Thatcher: Speeches in the House of Lords, 1979-82*, der. Nick Butler (Duckworth, Londra, 1983).
- Keynes, J.M. *The Economic Consequences of the Peace* (Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920).
- . *The Economic Consequences of Mr. Churchill* (Hogarth Press, Londra, 1925).
- . *The End of Laissez-Faire* (Hogarth Press, Londra, 1926).
- . *A Treatise on Money* (Macmillan, Londra, 1930).
- . *The Means to Prosperity* (Macmillan, Londra, 1933).
- . *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Macmillan, Londra, 1936).
- . *The Collected Writings of John Maynard Keynes*.
- Cilt 4: *A Tract on Monetary Reform* (1923) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1971).
- Cilt 5: *A Treatise on Money, i: The Pure Theory of Money* (1930) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1971).
- Cilt 9: *Essays in Persuasion* (1931) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1972).
- Cilt 13: *The General Theory and After, Part 1, Preperation* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1973).
- Cilt 14: *The General Theory and After, Part 2, Defence and Development* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1973).
- Cilt 17: *Activities 1920-2: Treaty Revision and Reconstruction* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1977).
- Cilt 19: *Activities 1922-9: The Return to Gold and Industrial Policy* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1981).
- Cilt 20: *Activities 1929-31: Rethinking Employment and Unemployment Policies* (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1981).
- Cilt 21: *Activities 1931-9: World Crises and Policies in Britain and America* (1982) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1982).
- Cilt 29: *The General Theory and After: A Supplement* (1979) (Macmillan for the Royal Economic Society, Londra, 1979).

- Keynes, J.M. ve Lydia Lopokova. *Lydia and Maynard: The Letters of Lydia Lopokova and John Maynard Keynes*, der. Polly Hill ve Richard Keynes (Charles Scribner's Sons, New York, 1989).
- Keynes, Milo (der.). *Essays on John Maynard Keynes* (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1975).
- Kirk, Russell, James McClellan ve Jeffrey Nelson. *The Political Principles of Robert A. Taft* (Transaction Publishers, Piscataway, NJ, 2010).
- Lachmann, Ludwig M. *Expectations and the Meaning of Institutions: Essays in Economics*, der. Don Lavoie (Psychology Press, Hove, B.K., 1994).
- Laffer, Arthur. *The Laffer Curve: Past, Present and Future*. Executive Summary Backgrounder No. 1765 (Heritage Foundation, Washington, DC, Haziran 2004).
- Lawson, Nigel. *The View from Number 11* (Bantam Press, Londra, 1992).
- Lekachman, Robert (der.). *Keynes' General Theory: Reports of Three Decades* (St. Martin's Press, New York, 1964).
- Lindbeck, Assar (der.). *Nobel Lectures in Economic Sciences 1969-1980* (World Scientific, Singapur, 1992).
- Louis, William Rogers. *Adventures with Britannia: Personalities, Politics, and Culture in Britain* (I.B. Tauris, Londra, 1997).
- Lowi, Theodore J. *The End of the Republican Era* (University of Oklahoma Press, Norman, 2006).
- Machlup, Fritz. *Essays on Hayek* (Routledge, Londra, 2003).
- Mackenzie, Norman ve Jeanne Mackenzie (der.). *The Diary of Beatrice Webb*, cilt 4: "*The Wheel of Life*", 1924-1943 (Virago, Londra, 1985).
- Macmillan, Harold. *Tides of Fortune* (Macmillan, Londra, 1969).
- Malabre, Alfred I., Jr. *Lost Prophets: An Insider's History of the Modern Economists* (Harvard Business School Press, Boston, 1994).
- Maney, Patrick J. *The Roosevelt Presence: The Life and Legacy of FDR* (University of California Press, Berkeley, 1992).
- Martin, Kingsley. *Editor: A Second Volume of Autobiography, 1931-45* (Penguin, Londra, 1969).
- McCullough, David. *Truman* (Simon & Schuster, New York, 1992).
- Mirowski, Philip ve Dieter Plehwe. *The Road from Mont Pelerin: The Making of Neoliberal Thought Collective* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2009).
- Mises, Ludwig von. *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (Duncker & Humblot, Münih, 1912).
- . *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, çev. I. Kahane (LibertyClassics, Indianapolis, 1981).
- Mises, Margit von. *My Years with Ludwig von Mises* (Arlington House, New Rochelle, NY, 1976).

- Moggridge, Donald Edward. *John Maynard Keynes* (Penguin Books, New York, 1976).
- . *Maynard Keynes: An Economist's Biography* (Routledge, New York, 1992).
- Morgan, Ted. *FDR: A Biography* (Simon & Schuster, New York, 1985).
- Morsink, Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2000).
- Nash, George H. *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945* (Basic Books, New York, 1976).
- Nef, John Ulric. *The Search for Meaning: The Autobiography of a Nonconformist* (Public Affairs Press, Washington, DC, 1973).
- Nell, Edward ve Willi Semmler (der.). *Nicholas Kaldor and Mainstream Economics: Confrontation or Convergence?* (St. Martin's Press, New York, 1991).
- Niskanen, William A. *Reaganomics: An Insider's Account of the Policies and the People* (Oxford University Press, New York, 1988).
- Nixon, Richard. *The Memoirs of Richard Nixon* (Arrow Books, Londra, 1979).
- Noonan, Peggy. *When Character Was King: A Story of Ronald Reagan* (Viking Penguin, New York, 2001).
- O'Brien, Michael. *John F. Kennedy: A Biography* (Macmillan, Londra, 2006).
- O'Driscoll, Gerald. *Economics as a Coordination Problem* (Andrews & McMeel, Kansas City, 1977).
- Parker, Richard. *John Kenneth Galbraith: His Life, His Politics, His Economics* (Farrar, Straus & Giroux, New York, 2005).
- Patinkin, Don ve J. Clerk Leith (der.). *Keynes, Cambridge and the General Theory* (University of Toronto Press, Toronto, 1978).
- Peacock, Alan T. ve Jack Wiseman. *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom* (George Allen & Unwin, Londra, 1961).
- Perkins, Frances. *The Roosevelt I Knew* (Viking Press, New York, 1946).
- Pigou, Arthur. *Economics in Practice* (Macmillan, Londra, 1935).
- Potier, Jean-Pierre. *Piero Sraffa, Unorthodox Economist (1898-1983): A Biographical Essay* (Psychology Press, Hove, B.K., 1991).
- Rand, Ayn. *Ayn Rand's Marginalia: Her Critical Comments on the Writings of Over Twenty Authors*, der. Robert Mayhew (Second Renaissance Books, New Milford, CT, 1995).
- Reagan, Ronald. *An American Life* (Simon & Schuster, New York, 1990).
- Reeves, Richard. *President Reagan: The Triumph of Imagination* (Simon & Schuster, New York, 2005).
- Robbins, Lionel. *Autobiography of an Economist* (Macmillan/St. Martin's Press, Londra, 1971).
- Robinson, Joan. *Contributions to Modern Economics* (Blackwell, Oxford, B.K., 1978).

- . *Economic Philosophy: An Essay on the Progress of Economic Thought* (Aldine Transaction, Piscataway, NJ, 2006).
- Rockefeller, David. *Memoirs* (Random House, New York, 2002).
- Roosevelt, Franklin Delano. *FDR's Fireside Chats*, der. Russell D. Buhite ve David W. Levy (University of Oklahoma Press, Norman, 1992).
- Rothbard, Murray Newton. *America's Great Depression* (Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, AL, 2000).
- Royal Commission on Unemployment Insurance. *Minutes of Evidence*, Cilt 2 (HMSO, Londra, 1931).
- Russell, Bertrand. *Autobiography* (Allen & Unwin, Londra, 1967).
- Samuelson, Paul A. *Economics: An Introductory Analysis* (McGraw-Hill, New York, 1948).
- . *The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson*, der. Joseph E. Stiglitz, cilt 2 (MIT Press, Cambridge, MA, 1966).
- Schlesinger, Arthur M., Jr. *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House* (Houghton Mifflin, New York, 1965).
- . *The Coming of New Deal* (Mariner Books, New York, 2003).
- Schumpeter, Joseph Alois ve Elizabeth Boody Schumpeter. *History of Economic Analysis* (Oxford University Press, Oxford, B.K., 1954).
- Senzberg, Michael (der.). *Eminent Economists: Their Life Philosophies* (Cambridge University Press, Cambridge, B.K., 1993).
- Shlaes, Amity. *The Forgotten Man: A New History of the Great Depression* (HarperCollins, New York, 2007).
- Skidelsky, Robert. *John Maynard Keynes*.
- Cilt 1: *Hopes Betrayed 1883-1920* (Viking Penguin, New York, 1986).
- Cilt 2: *The Economist as Savior 1920-1937* (Viking Penguin, New York, 1994).
- Cilt 3: *Fighting for Freedom 1937-1946* (Viking, New York, 2000).
- . *Keynes: The Return of the Master* (Public Affairs, New York, 2009).
- Sloan, John W. *Eisenhower and the Management of Prosperity* (University Press of Kansas, Lawrence, 1991).
- Snowdon, Brian ve Howard R. Vane. *A Macroeconomics Reader* (Routledge, Londra, 1997).
- Steel, Ronald. *Walter Lippmann and the American Century* (Bodley Head, Londra, 1981).
- Stein, Herbert. *Presidential Economics* (Simon & Schuster, New York, 1985).
- . *Washington Bedtime Stories: The Politics of Money and Jobs* (Free Press, New York, 1986).
- . *On the Other Hand – Essays on Economics, Economists, and Politics* (AEI Press, Washington, DC, 1995).
- Stelzer, Irwin (der.). *The Neocon Reader* (Grove Press, New York, 2004).

- Stigler, George J. *Memoirs of an Unregulated Economist* (Basic Books, New York, 1988).
- Streissler, Erich (der.). *Roads to Freedom: Essays in Honour of Friedrich A. von Hayek* (Augustus M. Kelley, New York, 1969).
- Susking, Ron. *The Price of Loyalty: George W. Bush, the White House, and the Education of Paul O'Neill* (Simon & Schuster, New York, 2004).
- Tempalski, Jerry. "Revenue Effects of Major Tax Bills", OTA Working Paper 81, Office of Tax Analysis, ABD Hazine Bakanlığı, Washington DC, Temmuz 2003.
- Thatcher, Margaret. *The Downing Street Years* (HarperCollins, Londra, 1995).
- Turner, Marjorie Shepherd. *Joan Robinson and the Americans* (M.E. Sharpe, Armonk, NY, 1989).
- U.S. Senate. *Evidence to the Senate Finance Committee Investigation of Economic Problems: Hearings, 72nd Congress, 2nd session, February 13-28, 1933* (Government Printing Office, Washington, DC, 1933).
- . *Assuring Full Employment in a Free Competitive Economy, Report from the Committee on Banking and Currency*. S. Rep. No. 583, 79. Kongre, 1. Oturum (Government Printing Office, Washington, DC, 22 Eylül 1945).
- Wapshott, Nicholas. *Ronald Reagan and Margaret Thatcher: A Political Marriage* (Sentinel, New York, 2007).
- Wapshott, Nicholas ve George Brock. *Thatcher* (Macdonald/Futura, Londra, 1983).
- Winch, Donald. *Economics and Policy: A Historical Study* (Walker, New York, 1969).
- Wittgenstein, Ludwig. *Ludwig Wittgenstein: Cambridge Letters*, der. Brian McGuinness ve Georg Henrik Wright (Wiley-Blackwell, Hoboken, NJ, 1972).
- Wood, John Cunningham (der.). *Piero Sraffa: Critical Assessments* (Psychology Press, Hove, B.K., 1995).
- Wood, John Cunningham ve Robert D. Wood (der.). *Friedrich A. Hayek: Critical Assessments of Leading Economists* (Routledge, Londra, 2004).
- Wootton, Barbara. *Freedom under Planning* (G. Allen & Unwin, Londra, 1945).
- Yergin, Daniel ve Stanislaw, Joseph. *Commanding Heights: The Battle for the World Economy* (Simon & Schuster, New York, 2002).
- Young, Hugo. *The Iron Lady: A Biography of Margaret Thatcher* (Macmillan, Londra, 1989).

Dizin

11 Eylül saldırıları (2001) 237
1984 (Orwell) 176

A

ABD Anayasası 249
ABD Dışişleri Bakanlığı 257
ABD doları 30, 33
ABD Hazinesi 44, 295, 311
ABD Kongresi 165, 199, 200, 205-7, 211,
212, 233-41, 277, 287, 295, 298, 311
ABD Savunma Bakanlığı 201
ABD Senatosu 137, 140, 145, 205, 207,
277, 299
ABD Sermaye Piyasası Kurulu 236
ABD Temsilciler Meclisi 283
ABD Ticaret Bakanlığı 146
açığın finansmanı 83, 203, 212, 235, 242
açık krediler 77
Addis, Charles 43
Adler, Sol 101
Afganistan 237, 238
Air Force One 234
All Souls College 139
Almanca 14, 23, 41, 52, 54, 98, 127, 129,
130, 154, 275
Almanya 10, 15, 18, 19, 21-2, 25, 27-9, 31,
35, 81-2, 103, 123, 125, 130, 165-6,
170-1, 184-5, 194, 198, 229, 255-6,
259, 281, 284, 288
Alsace-Lorraine 21
altın 30-1, 33-5, 43-4
altın notları 123

altın standardı 31, 33, 43-4, 169
altyapı 202
Amerikan Ekonomi Derneği 292
Amerikan Karşıtı Faaliyetler
Komisyonu 192
Amerika'yla Sözleşme 234, 238, 297
Anderson, Martin 294, 303
Arakie, Ralph 101, 127, 273
Arbeiter Zeitung 28
Arkansas 187, 208, 233
Arkansas Üniversitesi 187
Armey, Dick 238, 298
artan oranlı vergilendirme 192
arz eğrisi 119
arz ve talep 255
arz yanlı iktisat 225
askeri-endüstriyel kompleks 203
askeri harcamalar 205
Asquith, H.H. 31
Athenaeum 38
Athenaeum Kulübü 113
Attlee, Clement 176, 177, 197, 265, 282,
306
Avam Kamarası, Britanya 40, 45, 61, 83,
223, 294
avro 241
Avrupa Birliği (AB) 241, 250, 282, 300
Avustralya 198
Avustralya'da Tam İstihdam politikası 198
Avusturya 10, 14-5, 19, 25-31, 33-5, 37, 43,
46-9, 51-5, 61, 63, 65, 67, 69-72, 78,

84-5, 91-6, 99, 106-7, 111, 114, 118, 125, 130, 132, 154, 156-7, 166, 183, 185, 188-9, 194-5, 201-2, 216, 220, 224, 249-50, 256, 259, 262, 265, 269, 278, 284, 299

Avusturya-Macaristan Bankası 30

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 26, 27

Avusturya Okulu 14, 28, 33-4, 43, 46-9, 52, 54, 61, 63, 65, 67, 69-72, 78, 85, 91-6, 99, 106-7, 111, 114, 125, 132, 154, 156-7, 183, 185, 188-9, 201, 216, 220, 224, 250, 256, 259, 265, 278

Azalan Getiriler İlkesi 116

azınlık raporları 64

B

Balcerowicz, Leszek 229

Baldwin, Stanley 45

Banco di Roma 106

Bankacılık Kanunu 145

banknotlar 77, 122

barış temettüsü 235

Barro, Robert 250

Barry, Charles 126, 208, 216, 290, 292, 305

Başkanın Ekonomik Raporu 200

Batı Avrupa 198, 248

bayındırlık işleri projeleri 53, 60, 62, 113, 125, 142, 243

Bay J. M. Keynes'in Saf Para Kuramı Üzerine Düşünceler (Hayek) 88, 103

Bear Stearns 240

Beck, Glenn 11, 247

Belçika 241, 292

Bell, Clive 197, 257

Bell, Vanessa 20, 32, 68, 197, 257

Benn, Tony 177, 282

Bentham, Jeremy 41, 73, 261

Berenson, Bernard 106, 271

Berenson, Mary 106

Berlin 41, 130, 139, 257, 275

Berlin Üniversitesi 41

Bernanke, Ben 231, 239, 296

Beveridge Raporu 198

Beveridge, William 65, 67, 78, 129, 136, 159, 197, 198, 262, 267, 287, 303

beyin takımı 139

Bilgi Aldatmacası (Hayek) 220, 279

Bin Ladin, Usame 237

bireycilik 145

Birleşmiş Milletler (BM) 198, 287

Blair, Tony 248, 282

Blinder, Alan S. 230, 231, 296, 303

Bloomsbury Grubu 16, 17, 18, 32, 41, 56, 57, 67, 197, 253, 256, 257

Blum, Léon 31

Blunt, Anthony 83

Boehner, John 238

Böhm-Bawerk, Eugen Ritter von 52, 54, 55, 73, 75, 87, 95, 97, 256, 259, 262, 265

Bolşevik Devrimi 19

Bolşevizm 167

borç 11, 15, 20, 22, 39, 45, 48, 53, 58-9, 73, 75-6, 82-3, 107-8, 110, 119, 121-3, 134, 140-2, 145, 167, 194, 199, 207, 210, 235, 238-9, 241

borsa krizi (1929) 10, 127, 139

borsalar 237

Bowley, Arthur 262

Bretton Woods Konferansı (1944) 59, 169, 172, 210, 219, 260

Britanya 9, 14-6, 23, 31, 38-40, 42, 44-5, 51, 55-6, 58-60, 62-4, 72, 81-3, 89, 101, 103, 107, 117-8, 121, 136-9, 146, 156, 166, 169, 174, 176, 178-9, 186, 193, 197-8, 203, 212, 215, 221, 223-4, 229, 238, 239, 245, 248, 250,

253, 277, 280, 291, 296, 300
 Britanya Hazinesi 15
 Britanya İçişleri Bakanlığı 107
 British Airways 222
 British Petroleum 222
 Brooke, Rupert 17
 Brookings Enstitüsü 201, 289
 Bryce, Robert 100, 147, 277
 Burgess, Guy 83
 Burke, Edmund 261
 Burns, Arthur 202, 209, 219, 288
 bürokrasi 15
 Bush, George H.W. 232, 297
 Bush, George W. 10, 237, 249, 296, 298, 311
 Bütçe Uygulama Kanunu (1990) 237
 Büyük Buhran 10, 145, 148, 177, 194, 197, 211, 214, 226, 231, 236, 239, 251, 279, 280, 285
 Büyük İlimlilik 231
 Büyük Toplum 208
 büyüme açığı 205
 Byrd, Harry F., Sr. 205

C

Caldwell, Bruce 246, 253, 256, 269, 274, 280-1, 300, 303, 306
 California 13, 218-9, 253, 258, 279, 292, 297, 306, 308
 Callaghan, James 212
 Cambridge Sirki 67-8, 253, 265
 Cambridge Üniversitesi 16, 51
 Cameron, David 250
 Cantillon, Richard 73, 266
 "Capital Consumption" [Sermaye Tüketimi] (Hayek) 114
Capitalism and Freedom [Kapitalizm ve Özgürlük] (Friedman) 218
 Carter, Jimmy 211-2, 223-4, 291, 303, 307

Catchings, Waddill 53-4, 263
 Cater, Douglass 207, 290
 Cato Enstitüsü 240
 cebirsel modeller 97, 148
 Chamberlain, Austen 20
 Chamberlain, Neville 166
 Chase Bank 145, 240
 Cheney, Dick 224, 238
 Chicago Üniversitesi 81, 177-8, 185, 188, 192, 215, 230, 262, 268, 278, 283-4, 295-6
 Churchill, Winston S. 44-5, 80, 176-7, 197, 261, 268, 280, 282, 287, 305-7
 Clarke, Peter 239
 Clark, J.B. 35
 Clark, Kenneth 91
 Clemenceau, Georges 16, 19, 138, 256
 Clinton, Bill 233-7, 297-8
 Cole, G.D.H. 31
Collectivist Economic Planning: Critical Studies on the Possibilities of Socialism [Kolektivist Ekonomik Planlama: Sosyalizmin Olasılıkları Üzerine Eleştirel Çalışmalar] (der. Hayek) 130
 Columbia Üniversitesi 142, 188
 Companion of Honour 245
 Connally, John 209, 291
Conscience of a Conservative, The [Bir Muhafazakârın Bilinci] (Goldwater) 216, 292, 305
Constitution of Liberty, The (Hayek) 189, 190, 191, 192, 194, 222, 247, 286, 305
 Credit-Ansatt Bankası 80
 Cromwell, Oliver 126
 Croome, H.M. 126, 127
 Cumhuriyetçi Devrim 234
 Cumhuriyetçi Parti 238, 249, 299
 Currie, Lauchlin 145, 146, 148
 Curtin, John 198

Ç

- Çanakkale Savaşları 17
 çarpan kavramı 261
 Çay Partisi hareketi 11, 242, 249, 299
 Çek Cumhuriyeti 229
 Çekoslovakya 19, 26
 çelik endüstrisi 19, 222
 Çin 201

D

- Daily Herald* (Londra) 82, 268
 dalgalı kur 44
 damlayarak birikme etkisi 225
 Danaid kavanozu 116
 Danimarka 246, 291
 Darwin, Charles 42, 120, 261
 Darwincilik 42
 Davenport, John 192
 Dawson, Geoffrey 120
 deflasyon 32, 58, 122, 128, 237
 DeLay, Tom 234, 235, 297, 304
 demiryolları 222
 demokrasi 26, 43, 191, 193, 231, 249
 demokratik eşitlikçiler 41
 Demokrat Parti 209, 257, 282
 Dengeli Bütçe Kanunu (1997) 235
 Dennison, Stanley 214, 292
 Detroit Ekonomi Kulübü 188
 devalüasyon 210
 devlet tahvilleri 242
 devrim 21, 49, 131, 145, 149, 208, 230, 238, 243
 Diaghilev, Sergei 56
 Dillon, C. Douglas 204
 Director, Aaron 185, 213, 285, 291
 doğal faiz oranı 48, 58, 108, 111
 Doğu Avrupa 296
 dolaşım hızı 33, 98

- dolaylı üretim 75, 104
 Dole, Bob 235
 Domar, Evsey 206, 289
 Douglas, Lewis 144
 döviz kurları 31
 Draimin, Theodore 127, 273
 Dr. Hayek'e Yanıt (Keynes) 92
 Dukakis, Michael 232, 297
 Dulan, Harold 187
 dulun testisi 116
 Dünya Bankası 123, 169
 durgunluk, ekonomik 105, 144, 160, 202, 204, 224, 227, 237, 239, 241
 düşünce kuruluşları 238
 Dünya Savaşı, I. 9, 10, 14-5, 17, 28, 30, 39, 59, 69, 70, 72, 105, 137, 166-7
 Dünya Savaşı, II. 9, 10, 122, 130, 169, 203, 218, 260, 289
 Dylan, Bob 232

E

- Eastman, Max 175, 282
 Ebenstein, Alan 158, 169, 189, 273, 278, 279, 281, 283, 285, 286, 304
 Eccles, Marriner 145, 165, 242, 277
 École des Hautes Études 185
Economica 55, 83, 84, 88, 89, 92, 93, 95, 97, 103, 125, 151, 152, 153, 155, 193, 263, 278, 286
Economic Calculation in the Socialist Commonwealth [Sosyalist Uluslar Topluluğunda Ekonomik Hesaplamalar] (Mises) 37
Economic Consequences of Mr. Churchill [Bay Churchill'in Ekonomik Sonuçları] (Keynes) 44
Economic Consequences of Mrs. Thatcher [Bayan Thatcher'in Ekonomik Sonuçları] (Kaldor) 223
Economic Consequences of the Peace [Barışın Ekonomik Sonuçları] (Keynes) 10,

- 15, 21, 22, 23, 27, 30, 44, 46, 56, 69, 123, 137, 198, 258, 259, 275, 307
- Economic Journal* 14, 101, 107, 109-10, 118, 153, 155, 271, 272, 281, 286
- Economics: An Introductory Analysis* (Samuelson) 148, 201, 274, 310
- Economics of Welfare* [Refah Ekonomisi] (Pigou) 98
- Edgeworth, Francis Ysidro 13, 14, 46, 255
- Edwards, Chris 240, 298, 304
- eğitim 188, 234, 247, 253, 265, 287, 292, 294
- Einstein, Albert 152
- Eisenhower, Dwight D. 201-5, 208, 288, 310
- ekonometri 146
- Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü 222
- Ekonomik Danışmanlar Konseyi 113
- Ekonomik Danışmanlar Kurulu 199, 201-2, 204, 209, 211, 238, 280, 288, 290, 296
- Ekonomik Eğitim Kurumu 184
- Ekonomik Enformasyon Komitesi 113
- Ekonomik Görünüm Komitesi 63
- ekonomik kriz 75
- Ekonomi ve Bilgi (Hayek) 156, 157, 163
- eksik rekabet 70
- elektrik 27, 40, 222
- El Kaide 237
- Emanuel, Aaron 101
- Eminent Victorians* [Victoria Döneminin Saygın Şahsiyetleri] (Strachey) 21
- Encyclopedia Britannica* 246
- enflasyon 30, 32, 78, 104, 108, 110, 125, 140, 167, 171, 199, 206, 208, 210, 211, 226, 232, 237, 242, 290
- Enron 238
- eşcinsellik 57
- Eski Ahit 222
- Eton College 16
- Eureka College 218
- F**
- Fabiancılık 42
- fabrikalar 38, 54, 59
- faiz oranları 46, 48, 58, 61, 75, 94, 108, 111, 133, 159
- Falk, O.T. 81, 268, 276
- Farnase Sarayı 126
- faşizm 169
- Fatal Conceit: The Errors of Socialism, The [Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Hataları]* (Hayek) 247
- FED (ABD Merkez Bankası) 35, 46, 81-2, 127, 145-6, 165, 201, 203-4, 209, 211-2, 214, 219, 224, 231, 233, 239-40, 242, 244
- Federal Bütçe Kurulu 53
- feodalizm 231
- finansal kriz (2007-8) 250
- Finer, Herman 178, 283, 304
- Finlandiya 246
- First Security Corporation 145
- Fiscal Policy and Business Cycles* [Maliye Politikası ve İş Çevrimleri] (Hansen) 148
- fiyatlar 29, 31-3, 39, 46, 61, 72, 74, 104, 121-2, 127, 156, 158, 210, 217, 219
- fırsat maliyeti 29
- Forbes* 245, 257, 299
- Ford, Gerald R. 211, 291
- Forster, E.M. 16
- Foster, William Trufant 53, 263
- Fox, Justin 240, 298
- Frankfurter, Felix 139-44, 275, 276, 304
- Fransa 15, 21, 22, 31, 107, 241, 288
- Fransa-Prusya Savaşı 21
- Fransız Devrimi 189
- Freedom under Planning* [Planlama Altında

Özgürlük] (Wootton) 176, 282, 311
 Freiburg Üniversitesi 194
 Friedman, Milton 160, 162, 185-6, 188-9,
 209, 211, 213-24, 226, 229, 231,
 233, 243-5, 260, 274, 279, 285,
 291-7, 299, 304-5
 Friedman, Rose 185, 213
 Fry, Roger 16, 257, 294
 Fukuyama, Francis 231, 296, 304
 Fulbrightbursu 214
Full Employment in a Free Society [Özgür
 Bir Toplumda Tam İstihdam]
 (Beveridge) 159, 287, 303

G

G-20 toplantısı (2008) 241
 G-20 toplantısı (2010) 241
 Gaitskell, Hugh 101, 270, 294
 Galbraith, John Kenneth 131, 145-9, 159,
 166, 186, 198, 202, 204, 206, 225,
 227, 230, 239, 251
 ganimet kazanımı 110
 gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) 226, 227,
 297, 298
 gecikmeli ödemeler 167
 gelir dağılımı 186
 gelir vergisi 167, 207, 208, 224, 234, 239
 genel grev (1926) 45
 General Electric (GE) 217, 288
 General Motors (GM) 207, 241, 288
 George V, İngiltere Kralı 83
 Gifford, C.H.P. 68
 Gilbert, Martin 197
 Gingrich, Newt 219
 girişimcilik 248
 gıda sübvansiyonları 34
 gıda tedariki 19
 Goldwater, Barry 213, 216, 217, 218, 219,
 249, 290, 292, 304, 305
 gömüleme 129

gönüllü tasarruf 97, 100
Good Society, The [İyi Toplum]
 (Lippmann) 184
 Gordon, Kermit 204, 254, 289, 292, 297,
 305
 Gordon Meydanı 18
 Gorki, Maksim 31
 Gramm-Leach-Bliley Yasası (1999) 236
 Gramsci, Antonio 106
 Grant, Duncan 17, 18, 20, 22, 32, 68, 197,
 257, 258
Great Depression, The [Büyük Buhran]
 (Robbins) 194
 Greenspan, Alan 211, 231, 232, 233, 235,
 236, 237, 239, 291, 297, 298, 305
 grevler 44
 Grey, Edward 126, 142
Guide to Keynes, A [Keynes Rehberi]
 (Hansen) 148, 305
 gümüş 73
 Güney Amerika 73
 Güney Vietnam 208
 güven fonları (trust fund) 56

H

Haberler, Gottfried von 154, 155, 199, 200
 Hague, William 251
 Hampstead Garden banliyösü 126
 Hansen, Alvin H. 147, 148, 177, 199, 201,
 283, 305
 harcama 10, 40, 53, 73, 79, 109, 121-2,
 128-9, 141-2, 147, 165-6, 194, 197,
 202-3, 206, 208, 210, 214, 231, 233,
 235, 239, 241, 261
 Harcourt, Brace 126
 Harding, Warren G. 53
Hard Times (Zor Zamanlar, Dickens) 41,
 261, 304
 Harris, Ralph 182, 183, 195, 220, 222, 247
 Harris, Seymour E. 148, 199

Harrod-Domar modeli 206
 Harrod, Roy F. 17, 22, 57, 61, 64, 83, 91,
 114-5, 122-3, 132, 137, 206, 253,
 257-8, 260, 263-4, 268-9, 272-6,
 301, 305
 Harvard Üniversitesi 139, 148, 278
 hava saldırıları 9, 15, 18, 168
 Havariler grubu 67, 83
 Havel, Vaclav 229
 Hayek, August 25, 279
 Hayek, Christine Maria Felicitas 126
 Hayek, Friedrich 9, 13, 25, 29, 67, 151, 215,
 253, 255, 258-9, 267, 270, 272-3,
 278-9, 281, 283, 285-6, 293, 296,
 300, 304, 311
 Hayek, Gustave 25
 Hayek, Helen Berta Maria von Fritsch
 ("Hella") 37, 186-8
 Hayek, Helene 187, 188, 194
 Hayek, Laurence Joseph Heinrich 126
 Hazlitt, Henry 185, 192, 282, 299, 300
 Healey, Denis 229, 296, 306
 Heath, Edward 221, 222
 Heller, Walter 204, 205, 206, 207, 289
 Henderson, Hubert 81, 117, 118, 262, 268
 Henry VI, İngiltere Kralı 9
 Heritage Foundation 238, 290, 295, 308
 Hicks, John 107, 126, 148, 155, 159, 271,
 273, 306
 hidroelektrik santraller 141
 Higgins, Ben 100
 hiperenflasyon 104
 Hitler, Adolf 9, 82, 123, 125, 130, 139,
 166, 173, 201, 259, 280, 299
 Hristiyanlık 185
 Hobsbawm, Eric 246
 Hofstadter, Richard 203, 288
 Hokinson, Helen 181, 284
 Holden, William 218

Hollywood 217, 218, 292
 Hoover Enstitüsü 13, 253, 274, 278, 281
 Hoover, Herbert 53
 Hopkins, Harry 144
 Hopkins, Richard 62
 hukukun üstünlüğü 175, 189, 190, 261
 Hülsmann, Jörg Guido 55, 263, 306
 Hume, David 41, 73, 261
 Humphrey-Hawkins Tam İstihdam
 Kanunu (1978) 211
 Hunold, Albert 184, 284
 Hutchins, Robert Maynard 188

I

IBM 207, 288
 Ickes, Harold 144
*Investigations into the Method of Social
 Sciences* [Sosyal Bilimlerin
 Yöntemine Dair Sorgulamalar]
 (Menger) 29
 Irak Savaşı 238
 IS-LM (Yatırım-Tasarruf/Likidite Tercihi
 Para Arzı) modeli 148

İ

iflaslar 38, 221
 ihracat kredileri 63
 iktisat ders kitapları 108
 İktisat Politikası Danışma Kurulu
 (EPAB) 224
 İleri Çalışmalar Enstitüsü 188
 imalatçılar 73, 108-9, 225
 İngiliz iktisat okulu 14
 İngiliz Kütüphanesi 126
 İngiltere Merkez Bankası 32, 39, 43, 44,
 61, 63, 260
 inşaat firmaları 129
 internet 236
 ipotekler 241
 İran 212

İrlanda 73, 241, 250, 266
 iş çevrimi 104, 230
 İşçi Partisi 40, 42, 44, 45, 61, 80, 81, 83, 113, 176, 177, 222, 248, 262, 265, 270, 273, 282, 294
 İskandinavya 215, 246
 iş Keynesçiliği 202
 İspanya 241
 İsrail 210, 234
 işsizlik 204
 İşsizlik Acil Bir Çözümü Dayatıyor mu? (Keynes) 40
 işsizlik yardımları 60
 istatistikler 146
 İstihdam 68, 105, 131, 159, 165, 198, 199, 200, 201, 205, 211, 217, 264, 287, 288, 291
İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (Keynes) 68, 105, 131
 istihdam fonksiyonu 53, 55
 istihdam yaratıcı programlar 53, 56, 58, 62, 79, 85, 117, 165
 İstihdam Yasası (1946) 200, 201, 205
 İsveç 220, 246, 291
 İsviçre 29, 184, 185, 186, 223, 246, 256, 261
 İtalya 10, 14, 35, 103, 105, 106, 165, 167, 198, 241
 ithalat vergileri 63, 80
 iyimserlik 166

J

Japonya 198
 Jenkins, Roy 176, 268, 282, 306
 Jenks, Jeremiah Whipple 34
 Jewkes, John 185, 284
 Johnson, Lyndon B. 207, 208, 209, 217, 233, 274, 289, 290, 307
 Jones, Aubrey 127, 273
 JP Morgan Chase 240
 Juraschek, Franz von 25

K

kağıt para 33
 Kahn, Richard F. 68-71, 101, 115-9, 121, 136, 142, 155, 178, 206, 214, 225, 241, 261, 264-6, 270, 272-3, 307
 Kaldor, Nicholas 125, 127, 159, 198, 214, 223, 263, 265, 271, 294, 307, 309
 kamu konutları 40
 kamusal hizmetler 247
 Kanada 100, 234, 241, 274, 277, 287
 kapitalizm 43, 130, 169
 kâr 96, 165, 205, 213
 Karl I, Avusturya-Macaristan
 İmparatoru 26
 karma ekonomili sosyalizm 130
 karne uygulaması 167
 karteller 192
 kavramsal altın 122, 123
 kayıp büyüme kuramı 205
 Keats, John 147
 Kennedy, John F. 203, 204, 205, 206, 207, 208, 226, 233, 274, 275, 289, 290, 291, 309, 310
 Kerensky, Alexander 197, 287
 Keynesçi Devrim 59, 137, 148, 149, 151, 165, 197, 208, 220, 251, 273, 301
 Keynesçilik 11, 49, 55, 59, 61, 76-7, 84, 87, 95, 100, 105, 116, 119, 122, 137, 139, 143, 145-9, 151, 153-4, 159, 161, 165-7, 170-1, 178, 181, 197-8, 200-9, 211, 213, 220, 223-5, 227, 229, 230-1, 233, 237, 239-44, 250-51, 260, 265, 273, 285, 296, 301
 Keynes, Florence 16, 21
 Keynes, Geoffrey 287
 Keynes, John Maynard 9, 13, 67, 179, 207, 212, 253, 255, 257-8, 260-9, 272-7, 280, 283, 292, 299, 305-10
 Keynes, Lydia Lopokova 56, 168, 263, 308
 Keynes, Neville 16, 166, 255

- Keyserling, Leon H. 199, 201, 205, 287-9
 King's Chapel 168, 255
 King's College 9, 13, 15-6, 18, 56, 67-8, 114, 168, 253, 255-6, 265-6, 287
 Kinsley, Michael 232, 296, 297
 Kırım Savaşı 21
 kısa vadeli borçlar 240
 klasik iktisat 236
 Klaus, Vaclav 229
 Knight, Frank 107, 111, 175, 185-6, 188-9, 192, 213-4, 263, 271, 284, 306
 kolektivizm 176
 komünizm 192, 248
 kömür endüstrisi 19, 21, 27, 44, 222
 Kongre Bütçe Dairesi 235, 236
 konut 40-1, 60, 134, 166
 Kore Savaşı 201-2, 298
 korporatist devletler 130, 249
 korumacılık 42
 Kredi Çevrimi Sürecinde Fiyat Mekanizmasının İşleyişi (Hayek) 75
 kredi türevleri 236
 kron 30, 34
 Krugman, Paul 242, 299
 Küba Füze Krizi 205
 Kuzey Kore 201
 Kuznets, Simon 146
- L**
 Lachmann, Ludwig M. 101, 112, 271, 272, 308
 Laffer, Arthur 224-6, 295, 308
 Laffer Eğrisi 225-6, 295
 laissez-faire 41, 64, 143
 laissez-faire ekonomisi 28, 32, 39, 41, 43, 64, 134, 143, 271
 Laissez Faire'in Sonu (Keynes) 41
 Laski, Harold 31
 Law, Legislation and Liberty [Hukuk, Yasama ve Özgürlük] (Hayek) 247, 300, 305
 Lehman Brothers 240
 Lenin, V.I. 30
 Lerner, Abba 101
 Levitt, Arthur 236
 liberal demokratlar 250
 liberalizm 184-5
 Liberal Parti 44, 117
 Liberal Yaz Okulu 39
 liberteryen 216, 248
 liberteryenlik 248
 Life 202
 likidite tercihi 133, 136, 148, 152, 153, 271
 Lindsey, Larry 237
 Lippmann, Walter 31, 143, 169, 184, 192, 260, 276, 281, 310
 Lloyd George Bunu Yapabilir mi? (Keynes ve Henderson) 117, 118
 Lloyd George, David 16, 18, 20, 21, 40, 59, 60, 70, 80, 117, 118, 138, 256, 258
 Locke, John 41, 189, 190, 261
 London School of Economics (LSE) 31, 51, 67, 100, 105, 126, 151, 168, 182, 197, 223, 253, 262
 Londra 9, 16, 42, 51-5, 57, 67, 70-2, 74, 79, 81, 98, 100-1, 106, 120, 126, 130, 139, 141, 155-6, 168, 198, 222, 254-5, 257, 260-4, 266-74, 276-8, 280-2, 284, 287, 289, 291-2, 294, 296, 299, 300, 303, -11
 Londra Ekonomi Kulübü 156
 Londra ve Cambridge Ekonomi Topluluğu 51, 262
 Lucas, Robert, Jr. 230-1, 236, 240, 296
 Luce, Henry 192
 Luftwaffe 9
 Luhnnow, Harold W. 188
 Luxemburg, Rosa 19, 257

M

- maaşlar 122, 208
- Macaristan 19, 26-8, 30-1, 159, 262, 284
- MacDonald, Ramsay 31, 61, 80-3, 113
- Machlup, Fritz 156, 185, 213, 256, 278, 292, 308
- Macmillan, Daniel 57
- Macmillan Finans ve Endüstri Komitesi 61, 63, 88
- Macmillan, Harold 203
- Macmillan (yayıncı) 22, 120
- maddiyatçılık 248
- Madenciler Federasyonu 44
- maden endüstrisi 21, 45
- Magee, J. D. 35
- makroekonomi 111, 171, 200, 243
- mallar 27, 47, 53, 54, 75, 116, 119
- Malthus, Thomas 73, 266
- Manchester Guardian* 31
- marjinal fayda 29, 96, 255, 259
- Marksist-Leninizm 229
- Marksizm 26, 184
- Marshall 39
- Marshall, Alfred 14, 16, 33, 39, 52, 67, 84, 87, 95, 132, 148, 152, 201
- Marshallcı iktisat 14, 93
- Marshall Planı 198
- Marshall Topluluğu 67, 70-1, 86, 98, 167
- Martin, William McChesney, Jr. 204, 289
- Marx, Karl 70, 126, 210, 213, 247, 259, 262, 265
- matematiksel model 107
- Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences* [Matematiksel Fizik: Matematiğin Tinsel Bilimlere Uyarlanması Üzerine Bir Deneme] (Edgeworth) 13
- Maurice, Frederick Barton 70
- Mayflower Hotel 142
- May, George 82
- McCarthy, Joseph 192
- McCracken, Paul 209, 290
- McGovern, George 211, 290
- McKenna, Reginald 44
- Meade, James 68-9, 101, 115, 265
- Means to Prosperity, The* [Refaha Giden Araçlar] (Keynes) 120, 123, 139, 206, 273, 307
- Medicaid 208, 234
- Medicare 208, 234, 235, 236, 237
- Meksika 234
- Melchior, Carl 19, 32, 257, 258
- memuriyet 215
- Menger, Carl 29, 256, 259, 262
- Menşevikler 19
- merkantilizm 14
- Meyer, Eugene 81
- Michigan Üniversitesi 208, 211, 290
- Mihver Güçleri 166
- mikroekonomi 171, 243
- Milletler Cemiyeti 27, 34, 137
- milli parklar 141
- milliyetçilik 191, 192
- Mill, John Stuart 73
- Mitchell, Wesley Clair 35, 260
- Mondale, Walter 226, 295, 305
- Monetarizm 243
- Monetary Theory and the Trade Cycle* [Para Kuramı ve Ticaret Çevrimi] (Hayek) 125, 127, 272, 274
- Montagu, Edwin 18
- Mont Pelerin Topluluğu 184, 186, 187, 194, 213, 214, 215, 222, 231, 235, 284, 285
- Moore, G.E. 16, 67, 257
- More, Thomas 247
- Morgenstern, Oskar 107, 271

mortgage 238, 240
 muhafazakârlık 63
 Muhafazakar Parti (Toryler) 223
 Mussolini, Benito 106, 139, 167, 265, 271
 Myrdal, Gunnar 220, 293

N

nakit rezervleri 58
 NASA 203
 Nash, George H. 184, 220, 284, 293, 309
 Nasyonal Sosyalizm 129
Nation 40, 41, 44, 81
 Nationalbank 53
 Nazizm 129, 169
 Nef, John 189
 neoklasik okul 96
 New Deal 137, 139, 141-6, 165, 176, 178, 198-9, 201, 213, 217, 220, 275, 280, 287, 310
 Newnham College 16
 New School 81
 Newton, Isaac 120, 152, 263, 280, 292, 310
New Yorker 181, 284, 296, 300
The New York Times 139, 143, 175, 185, 217, 242, 253, 282, 288-9, 291-2, 295, 297-9
 Niemeyer, Otto 44
 Nightingale, Florence 21
 Nixon, Richard M. 192, 204-5, 209-11, 219-20, 227, 238, 250, 289-91, 303, 309
 Nobel Ödülü 146, 220-1, 227, 230, 240, 242, 246, 258, 265, 274, 277, 279, 284, 290, 293, 295-6, 299, 303, 308
 Norveç 212, 246, 291
 Nourse, Edwin 201, 288

O

Obama, Barack 11, 240-2, 249-50, 280,

291, 299

O'Neill, Paul 237-8, 298, 311
 orta sınıf 222, 234, 242
 orta yol 26, 43, 171, 174, 246
 Ortadoğu 212
 Orwell, George 176, 192, 282
 Oxford Üniversitesi 41
 oy verme hakkı 126, 193
 oyun kuramı 14

Ö

ölçek ekonomileri 54
 özçıkâr 41-2, 182
 özel mülkiyet 37, 186, 190
 özel teşebbüs 42, 47, 134, 199, 205, 232, 235, 245
 özelleştirme 222, 247

P

Paley, William 41, 261
 Palin, Sarah 11
 para arzı 72-3, 77, 141, 189, 204, 214, 219, 222-5, 233, 242, 244, 250, 300
 Paris Barış Konferansı (1919) 15, 18, 257
 Parker, Richard 146, 202, 277, 288-9, 309
 Paulson, Henry 11, 240
 Peacock, Alan 197, 253, 287, 309
 Pearl Harbor 166
 Pearl Harbor (1941) 166
 Perkins, Francis 143, 276, 309
 Perot, Ross 233
 Peterhouse College 168
 Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 210
 petrol fiyatları 210
 Phillips Eğrisi 206, 210, 226, 232, 290
 Pigou, Arthur 95, 98, 128, 132, 151-3, 155, 159, 168, 265, 269, 274, 278, 309
 piyasa sosyalistleri 130

Planlamaya Karşı Yeni Haçlı Seferi
(Hansen) 177, 283

Plumptre, A.E.W. 68

Polanyi, Michael 184, 284

Polonya 19, 26, 229, 259, 289

Popper, Karl 185, 285

Portekiz 241, 250

Positive Theory of Capital [Pozitif Sermaye
Kuramı] (Böhm-Bawerk) 54

pragmatizm 216

Prices and Production [Fiyatlar ve Üretim]
(Hayek) 88, 266

Principles of Economics (Marshall) 16, 29,
148, 255, 259

Profits, Interest and Investment [Kârlar, Faiz
ve Yatırım] (Hayek) 126

propaganda 147, 166, 186

Provincial Insurance Company 276

Pure Theory of Capital, The [Saf Sermaye
Kuramı] (Hayek) 126, 155, 156,
160-3, 278-9, 306

Pure Theory of Money, The [Saf Para
Kuramı] (Hayek) 163, 168, 269,
307

Q

Quadrangle Kulübü 188

Quiller-Couch, Arthur 92, 269

Quinton, Anthony 246

R

Rabin, İzak 234

Rand, Ayn 33, 178, 232, 256, 283, 309

Rappard, William 185

Rathenau, Walter 26

Reader's Digest 175, 181, 192, 282

Reagonomics 224-6, 232-3

Reform Kulübü 126

rekabet 14, 42, 44, 70, 83, 155, 159, 230,
248, 265

Review of Economic Studies 101

Riedl, Brian 238

Rivers, Larry 232

Road to Serfdom, The [Kölelik Yolu]

(Hayek) 11, 169-72, 174-6, 178-9,
181-2, 185-6, 188-92, 213, 216-7,
220, 222, 245, 247, 274, 281-3, 291,
293, 296, 299, 300, 306

Robbins, Lionel 51, 67, 113, 151, 179, 194,
256, 262, 267, 274, 286

Rockefeller Araştırma Fonları
Komitesi 154, 278

Rockefeller bursu 35

Rockefeller, Nelson 35, 45, 154, 249, 278,
310

Romanya 32

Roosevelt Durgunluğu (1937) 165-6

Roosevelt, Franklin D. 137, 139-46, 149,
165-6, 176, 198-9, 203, 208, 213,
236, 242, 251, 275-6, 279-80, 285,
287, 301, 303-4, 308 -10

Röpke, Wilhelm 184, 256, 284

Rosenstein-Rodan, Paul 101

Rousseau, Jean-Jacques 41, 261

Routledge 126, 169, 260, 262, 266-7, 270,
292, 296, 304-5, 308-11

Rubin, Robert 236-37

Rumsfeld, Donald 224

Russell, Bertrand 14, 269, 279, 283, 298,
308, 310

Rusya 15, 19, 27, 31, 184

S

Saar bölgesi 21

sabit fiyatlar 33

sabit kur 59, 219, 260

Safire, William 210

sağlam para 30, 142

sağlık hizmetleri 193, 198, 208, 242, 246,
262

Saint Germain Antlaşması 27-8

Salzburg Üniversitesi 195
 Samuelson, Paul 131, 147, 160, 186, 201,
 204, 206, 217, 220, 246, 274
 Sanayi Devrimi 126
 savaş tazminatları 81
 Say Kanunu 133, 241
 Schlesinger, Arthur M., Jr. 139, 205, 275,
 289, 310
 Schumpeter, Joseph 69, 78, 84, 147, 249,
 265, 278, 310
 Schweitzerische Kreditanstalt 184
 Scott, C.P. 31, 255
 seçim çevrimi 212
 Senato Mali Komitesi 205
 sendikalar 192
 Sereny, Gita 245, 299
 serflik 134
 sermaye birikimi 109
 sermaye kuramı 87, 125, 154
 Shaw, George Bernard 130, 131
 Shultz, George 209-10, 219, 224, 290-1,
 295
 Sidney Ball Memorial Konferans Salonu 41
 Sidney Sussex College 69
 sıtma 26, 29
 Siyonizm 139
 Skidelsky, Robert 18, 22, 63, 70, 135, 167,
 243, 257-8, 260-1, 263-4, 266-9,
 272-3, 275-6, 280, 283, 299, 310
 Sloan, John W. 202, 288, 310
 Smuts, J.C. 20, 258
 Snowden, Philip 40, 80, 82-3
*Socialism: An Economic and Sociological
 Analysis* [Sosyalizm: Ekonomik ve
 Toplumsal Bir Analiz] (Mises) 37
 Soğuk Savaş 202, 231, 235, 260
 Solow, Robert 206, 227, 290
 sosyal demokrasi 26, 43, 246
 sosyalizm 26, 37, 43, 129-30, 169, 175, 222

sosyoloji 173, 259
 Sovyetler Birliği 169, 229, 237
 Sozialpolitik 26
 Spartakist Birlik 19, 130, 257
 spekülasyon 32, 82, 96, 99, 181, 236
 Sputnik 202
 Sraffa, Angelo 106
 Sraffa, Piero 68
SS Adriatic 81
 stagflasyon 211, 226
 Stalin, Joseph 169
 Standard & Poor's 237
 Stanford Üniversitesi 13, 297
 Stigler, George 185, 214, 284, 311
 St. Paul Katedrali 9
 Strachey, Lytton 16-8, 21-2
 Straight, Michael 120
 Summers, Lawrence 236

Ş

Şili 248

T

tam istihdam 58, 60, 116-7, 144, 156, 161,
 163, 198-200, 209, 214, 217
 Tam İstihdam Yasası 200, 205
 tam rekabet 14
 tarım 231
 tarım işçileri 20, 139
 tarifeler 63-4, 213, 219, 265
 tarihin sonu 231
 tarihselcilik 193
 Tarshis, Lorie 68, 119, 120, 273
 Tasarruf Paradoksu (Hayek) 262
 tatlı su iktisatçıları 230, 240
 Taussig, Frank 87
 Tawney, Richard 31
 Taylor, John 232
 Taylor Yasası 232

telefon ağı 62, 222, 247
 Temsilciler Meclisi 283, 293
 terörizm 238
 Thatcher, Margaret 213, 221, 222, 223,
 224, 245, 246, 248, 251, 253, 284,
 293, 294, 300, 306, 307, 311
 Thornton, Henry 73, 266
 Thorp, Willard 35
 ticaret filosu 19
 Tilton 57, 117, 119, 179, 263
Time 192, 207, 240
Time and Tide 185
Times (Londra) 38, 120, 125, 128-9
 Tobin, James 146, 147, 204
 Tocqueville, Alexis de 249, 281
Today 219
 Tooke, Thomas 73, 78, 266, 267
 toplama kampları 135
 toplam talep 53, 71, 163
 Toplumsal Düşünceler Komitesi 189
 toplumsal sözleşme 62, 190, 261
 toplu pazarlık 62
Tract on Monetary Reform, A [Parasal
 Reform Üzerine Bir Tez] (Keynes)
 31-2, 39, 46, 56, 107, 244
Treatise on Money, A [Para Üzerine Bir
 İnceleme] (Keynes) 38, 56-61, 68,
 71, 74, 79, 83-4, 86-9, 91-4, 96, 101,
 113, 116, 118, 125, 131, 135, 147,
 152-3
 Trinity College 16, 68
 Truman, Harry S. 199, 200-1, 235, 287-8,
 304, 308
 Turati, Filippo 106
 tuzlu su iktisatçıları 230, 235, 240
 tüketici fiyatları 46

U

Ulusa Sesleniş konuşmaları 201, 209, 236
 ulusal borç 205, 222, 233, 235-6, 241

ulusal güvenlik 202
 Ulusal Hükümet 45, 83
 Ulusal Karşılıklı Yaşamı Teminat Alma
 Topluluğu 276
 Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu 198
 Ulusal Kaynaklar Kurulu 213
 Ulusal Liberal Federasyon 59
 Ulusal Liberal Kulüp 39
 Ulusal Planlama Derneği 146
 Ulusal Sağlık Hizmeti 262
 Ulusal Toparlanma İdaresi 144
Ulusların Zenginliği (Smith) 189
 University of Chicago Press 169, 175, 185,
 188, 213

Ü

Üretimin Parasal Kuramı (Keynes) 119
 ütopyalar 247-8

V

Vanity Fair 139, 275
 vergi gelirleri 40, 53, 118-9, 142, 144, 197,
 202-3, 205-9, 226, 235, 237
 vergi indirimleri 122, 202, 206-7, 210, 222,
 224-6, 232, 234, 236, 237, 242
 Versailles Antlaşması 10, 15, 20, 27, 123,
 137, 139, 166
 vicdani retçiler 18
 Vietnam Savaşı 208, 298
 Viner, Jacob 188, 192, 193, 285, 286
 Viyana 10, 14, 19, 23, 25-30, 34, 37, 46,
 49, 53-4, 65, 67, 80, 94, 104, 127,
 130, 136, 186, 187, 285
 Viyana Üniversitesi 14, 25-6, 28-30, 127
 Volcker, Paul 184, 188-9, 212, 224, 226,
 244, 291, 295
 von Szeliski, Victor 144

W

Walras, Leon 73, 266

Watergate Skandalı 211, 291
 Webb, Beatrice 65, 264, 308
 Webb, Sidney 31
 Weber, Max 29, 259
 Wedgewood, Veronica 285
 Weimar Cumhuriyeti 19, 259
 Westminster Abbey 79, 126, 197
 Wicksell, Knut 47-8, 52, 58, 73-4, 87, 95, 97, 111, 262, 263
 Wieser, Friedrich von 29, 30, 259
 William Volcker Bağış Fonu 184, 188
 Wilson, Woodrow 16, 21, 35, 137-9, 142, 257, 282
 Winant, John 197
 Wittgenstein, Ludwig 14, 106, 256, 265, 271, 311
 Wolfson, Adam 245, 249, 299, 301
 Woolf, Leonard 197, 256
 Woolf, Virginia 256-7
 Wootton, Barbara 176, 282, 311
 WorldCom 238
 Wright, Quincy 82, 256, 268, 311

Y

yabancı yatırım 62
 Yale Üniversitesi 232, 297
 yapay talep 76
 yaratıcı yıkım 249, 265
 yaşam standartları 27, 198
 Yeni Ekonomi 204, 210
 Yeni Ekonomi Politikası 210
 Yeni Haklar Bildirgesi 198
 Yeni İşçi Partisi 248
 Yeni Klasik iktisat 236
 yoksulluk 175
 Yom Kippur Savaşı 210
 Yönetim ve Bütçe Dairesi 288, 290, 295
 Yugoslavya 26
 Yukarı Silezya bölgesi 21
 Yunanistan 241, 250
 Yurtiçi Yatırımın İşsizlikle İlişkisi (Kahn) 118
 yurttaşlık hakları 208, 232
 yüksek faizli (subprime) mortgage 238

KEYNES HAYEK

Modern Ekonomiyi Tanımlayan Çatışma

NICHOLAS WAPSHOTT

EKONOMİ

20. yüzyıl iktisadi düşüncesinin iki büyük kutbu olan Keynes ile Hayek arasındaki tartışma, devletin ekonomiye müdahalesi ile serbest piyasanın erdemleri arasındaki, günümüze kadar gelen ayrıma ışık tutuyor.

1929'daki borsa krizinin tetiklediği Büyük Buhran yıllarında bu iki düşünürden dünya ekonomisinin nasıl toparlanacağına dair iki farklı iddia geldi. Mevcut sistemin devamı ve aşırılıkçılığın önlenmesi gibi konularda hemfikir olan Hayek ve Keynes bunun nasıl yerine getirileceği konusunda birbirine zıt yöntem ve politikaları benimsediler. Cambridge iktisatçısı John Maynard Keynes kamu harcamalarının artırılması gerektiğini savunurken, Avusturya Okulu iktisatçısı Friedrich Hayek devletin ekonomiye müdahalesinin hem işe yaramayacağını hem de potansiyel tehlikeler barındırdığını ileri sürdü. Böylece, devletin ekonomideki rolü ile piyasaya müdahale etmenin bireysel özgürlüklere getirdiği tehditleri kapsayan hararetli bir tartışma başladı.

Büyük Buhrandan Keynes'in reçeteleriyle çıkılması sonucunda Keynesçi iktisat II. Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllara damgasını vurdu. 1970'lerdeki krizden sonra ise bu sefer sahne Hayek'indi. 2008 krizinden sonra yeniden alevlenen tartışma 1930'lardaki şiddetiyle devam etti ve ateşli müritleri, iki düşünür öldükten sonra da bu amansız savaşı sürdürdü.

20. yüzyılın bu iki büyük iktisatçısı arasındaki tartışmayı akıcı bir hikayenin içine yerleştiren Nicholas Wapshott, hem kişisel tanışıklıklarını, hem içinde bulundukları toplumsal koşulları hem de iktisat tartışmalarını mercek altına alıyor. İster Keynes'in ister Hayek'in isterse başka bir iktisatçının görüşlerine yakın olun, bu kitapta mutlaka yeni bir şey bulacaksınız.

Nicholas Wapshott, biyografi yazarı ve *Newsweek* editörü.

İngilizceden çeviren: Akin Emre Pilgir